5. KONGRES HRVATSKIH ARHIVISTA

Zadar, 24. do 27. listopada 2017.

Arhivi u Hrvatskoj

(retro)perspektiva

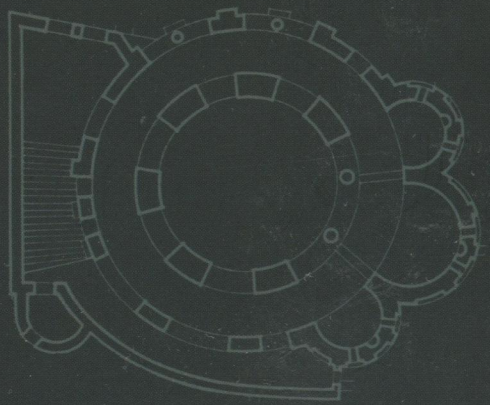

Državni arhiv u Zadru 1624.

had hrvatsko arhivističko društvo

Radovi

5. KONGRES HRVATSKIH ARHIVISTA

ARHIVI U HRVATSKOJ – (RETRO)PERSPEKTIVA

24. – 27. listopada 2017.

Zadar

R A D O V I

Nakladnik
Hrvatsko arhivističko društvo

Za nakladnika
Dražen Kušen

Urednica
Silvija Babić

Lektura
Martina Kramarić

Prijevod/lektura sažetaka na engleskome jeziku
Marijan Bosnar

Grafičko oblikovanje i prijelom
Adagora j.d.o.o., Zagreb

Tisak
Printshop d.o.o., Zadar

Naklada
400 komada

Objavljeno potporom Ministarstva kulture Republike Hrvatske

ISBN 978-953-58736-2-4

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000976041.

Radovi 5. kongresa hrvatskih arhivista

ARHIVI U HRVATSKOJ – (RETRO)PERSPEKTIVA

Hrvatsko arhivističko društvo (HAD)
Državni arhiv u Zadru (DAZD)

Mjesto i vrijeme održavanja:
Zadar, Hotel *Kolovare*, 24. – 27. listopada 2017.

Organizacijski odbor:
Dražen Kušen (predsjednik HAD-a, Državni arhiv u Osijeku), Ante Gverić (ravnatelj Državnoga arhiva u Zadru), Hrvoje Stančić (dopredsjednik HAD-a, Filozofski fakultet u Zagrebu), Silvija Babić (članica Predsjedništva HAD-a, Hrvatski državni arhiv), Ivana Burić (Državni arhiv u Zadru), Melina Lučić (članica Predsjedništva HAD-a, Hrvatski državni arhiv), Marijan Maroja (Državni arhiv u Zadru), Ljerka Vuk Bilić (tajnica HAD-a, Hrvatski državni arhiv).

Programski odbor:
Dražen Kušen (HAD), Ante Gverić (DAZD), Silvija Babić (HAD), Dubravka Kolić (DAZD), Melina Lučić (HAD), Ivo Orešković (član Predsjedništva HAD-a, Državni arhiv u Dubrovniku), Ljerka Vuk Bilić (HAD).

PROGRAM SAVJETOVANJA / SADRŽAJ

Arhivsko zakonodavstvo u Hrvatskoj: normativni optimizam
Jozo Ivanović 9

Strateško planiranje i arhivska služba – pozicija i utjecaji
Ivana Prgin 23

Obrazovanje arhivista
Hrvoje Stančić 37

Globalna vizija suvremenih arhiva i hrvatska praksa
Vlatka Lemić 51

Sređivanje i opis arhivskoga gradiva – postojeći problemi u praksi
Vida Pavliček 67

Vrednovanje u hrvatskoj suvremenoj arhivskoj praksi
Nenad Bukvić 103

Nacionalni arhivski informacijski sustavi: hrvatska praksa
Tihomir Pleše 127

Recentni problemi i izazovi rada sa stvarateljima pod nadležnošću Hrvatskoga državnog arhiva
Kristijan Karajić 137

Prikaz suvremenog pravnog uređenja zaštite privatnog arhivskog gradiva izvan arhiva
Elizabeta Kuk 147

Retroperspektiva razgraničenja arhivskoga gradiva između središnjega i područnih državnih arhiva
Diana Mikšić, Snježana Ivanović 163

Tehnička mjerila i pravila organizacije spremišnih prostorija i preventivne zaštite gradiva Odjela za zaštitu i obradu arhivskoga gradiva Hrvatskoga državnoga arhiva – teorija i praksa
Borut Gulič 185

Pravilnik o evidencijama u arhivima – iskustvo HDA 2002. – 2017.
Ivana Kuhar 235

Problemi tranzicije i refleksije na arhivsko i registraturno gradivo – praksa Državnoga arhiva u Osijeku
Manuela Kozić, Željko Vrban 247

Sređivanje vlastelinstava – (retro)perspektiva hrvatske i srednjoeuropske prakse
Ladislav Dobrica, Markus Leideck 261

Interventna zaštita gradiva iz fonda HR HDA 13
Marijana Mimica Tkalčec 289

Obrada gradiva fonda Gradskoga komiteta Saveza komunista Hrvatske Zagreb
Ivona Fabris, Hrvoja Jakić 299

Agencija za fotodokumentaciju – pozitivizam stvaratelja u postskrbničkome vremenu
Hrvoje Gržina 321

Digitalno arhivsko gradivo Haškog suda kao izvor za istraživanje novije hrvatske povijesti na primjeru suđenja Momiru Taliću - dostupnost i problemi u istraživanju
Natko Martinić Jerčić 337

Željko Vrban Problemi pri obradi i vrednovanju gradiva gospodarstva i bankarstva
Dario Mlinarević, Željko Vrban 353

Arhivsko gradivo obrtničkih udruženja u međuratnome razdoblju na području Međimurja i koprivničke Podravine
Jasna Požgan, Ivana Posedi 365

Povijest žena i arhivi – Arhivistička praksa na primjeru gradiva ženskih mirovnih udruga iz Domovinskoga rata pohranjenoga u Hrvatskome memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskoga rata
Julija Barunčić Pletikosić, Željka Križe 379

Izazovi komunikacije sa stvarateljima na primjeru Državnog arhiva u Splitu
Maja Kovačević Kuzmanić 391

Arhiviranje digitalnih zapisa – stanje i perspektive
Magdalena Kuleš, Hrvoje Stančić 401

Arhivističke (informatičko-informacijske) tehnologije: procjene i preporuke
Arian Rajh 419

Utjecaj zakona o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima na dostupnost gradiva HDA s osobnim podacima u središnjoj čitaonici HDA
Boris Suljagić 437

Mrežna vidljivost hrvatskih arhiva
Josip Mihaljević 449

Dostupnost arhivskoga gradiva prije isteka zakonskih rokova
Branimir Peti 463

Arhivi i arhivisti u književnosti i popularnoj kulturi
Silvio Salamon Jazbec 475

Arhivsko-pedagoške aktivnosti Državnog arhiva u Vukovaru 2013. – 2017.
Petar Elez 489

Pedagoška iskustva u praksi Državnoga arhiva u Sisku
Snježana Žegor 505

Otvaranje arhiva javnosti na primjeru recentne prakse Državnog arhiva u Zagrebu
Živana Heđbeli, Mihaela Barbaric 517

Zagrebački školarci u posjetu izložbi o Zagrebu u vrijeme vladavine Franje Josipa I.
Željka Dmitrus 531

Jozo Ivanović
Hrvatski državni arhiv

Arhivsko zakonodavstvo u Hrvatskoj: normativni optimizam

Pregledni znanstveni rad

UDK: 930.25:340.134(497.5)
930.25(497.)(094.5)
004

Rad se bavi analizom razvoja arhivskoga zakonodavstva u Hrvatskoj od druge polovine devetnaestoga stoljeća do danas, načela na kojima su se temeljili i kojima su se obrazlagali pojedini propisi te posebno razlozima za inicijativu za donošenje novoga Zakona o arhivskome gradivu i arhivima. Na pravno normiranje arhivske djelatnosti u Hrvatskoj od šezdesetih godina prošloga stoljeća utjecale su kako domaće specifične prilike i zakonodavna praksa tako i smjernice i načela arhivskoga zakonodavstva čija je izrada inicirana u okviru međunarodne arhivske zajednice. U tradiciji hrvatskoga arhivskog zakonodavstva očitava se određena sklonost normativnomu maksimalizmu, koju ne prati uvijek i analiza svrhovitosti ili racionalnosti pojedinih odredbi ili pristupa u cjelini. Inicijativa za donošenje novoga Zakona o arhivskome gradivu i arhivima, prije zakašnjela negoli preuranjena, obrazlaže se potrebom za prilagodbom zahtjevima djelovanja u digitalnome okruženju, stvaranjem normativnih preduvjeta za dugoročno očuvanje elektroničkoga gradiva i usklađivanjem s drugim propisima, osobito onima koji uređuju pravo na pristup informacijama, zaštitu pojedinih kategorija podataka i ponovnu uporabu informacija u posjedu tijela javne vlasti.

Ključne riječi: *arhivsko zakonodavstvo, arhivi, arhivska služba, dostupnost informacija, informacijske usluge.*

Prije desetak godina hrvatski arhivisti proveli su, u suradnji s kolegama iz Nizozemske, temeljitu analizu hrvatske arhivske službe, s ciljem da se podrobnije razmotre i definiraju potrebe i mogućnosti za reformiranjem pojedinih područja rada i organizacije arhivske službe.[1] Jedna od glavnih tema bilo je, naravno, i arhivsko zakonodavstvo. Za potrebe nizozemskih stručnjaka hrvatski arhivisti preveli su

1 Izvješće o ovome projektu objavljeno je u: Ivanović, J. Projekt *Administrative and management reform of Croatian Archive Service* MATRA 06/HR/9/2. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 51, 1(2008), str. 464–466.

domaće propise koji uređuju arhivsku djelatnost, uredsko poslovanje, pravo na pristup informacijama i zaštitu pojedinih kategorija podataka. S odabirom glavnoga konzultanta mogli smo biti i više nego zadovoljni. Eric Ketelaar jedan je od najuglednijih stručnjaka na tome području, vrstan arhivist i pravnik, autor UNESCO-ova priručnika za arhivsko zakonodavstvo, poznat među kolegama kao vrlo pedantna i akribična osoba.

Svoja zapažanja i preporuke prof. Ketelaar dao je, osim u izvješću koje je bio dužan pripremiti, i u radu objavljenome u Arhivskome vjesniku pod naslovom *Hrvatsko arhivsko zakonodavstvo i praksa: između sna i jave*.[2] Taj naslov, više nego u osnovi ohrabrujući zaključak, upućuje na obilježje hrvatske arhivske službe koje je središnji motiv analize: ekstenzivno i ambiciozno normiranje kao glavni alat za suočavanje s izazovima s jedne i praksa koja ne slijedi nužno takve normativne ambicije s druge strane. Razgovori s prof. Ketelaarom tih dana o ishodištima te tendencije u hrvatskome arhivskom zakonodavstvu i nekoliko rasprava tijekom rada na pripremi prijedloga novoga arhivskog zakona dali su poticaj za ovaj rad.

Kratka povijest arhivskoga zakonodavstva u Hrvatskoj

Postalo je uvriježeno početke arhivskoga zakonodavstva u užemu smislu postavljati u drugu polovicu devetnaestoga stoljeća, točnije saborsku raspravu o potrebi zakonskoga uređenja položaja i zemaljskoga arhiva u drugoj polovici šezdesetih godina i Zakonski članak o uređenju zemaljskoga arhiva iz 1870. godine.[3] To je i razumljivo jer ranije saborske odredbe, i još ranije odredbe u statutima pojedinih komuna, nemaju u vidu onaj koncept arhiva koji jer nastojalo urediti i koji nam je ostavilo devetnaesto stoljeće.

Djelomično iz navedenoga zakonskog članka, a znatno jasnije iz rasprave koja mu je prethodila, razvidna su tri glavna pitanja koja se smatralo potrebnim urediti: status arhivskoga gradiva, uloga središnjega (u ovome slučaju Zemaljskoga) arhiva i dostupnost gradiva istraživačima. Čitatelju naviknutom na današnje tekstove arhivskih propisa Zakonski članak o uređenju zemaljskoga arhiva iz 1870. godine može se činiti šturim: govori samo o statusu arhiva i njegovih zaposlenika.[4] Definiranje statusa središnje arhivske ustanove kao mjesta u kojemu će se koncentrirati arhivsko gradivo i biti dostupno istraživačima u to se vrijeme smatralo glavnim i dovoljnim ciljem normativnoga uređenja arhivske djelatnosti. Hrvatska u tome nije bila iznimka.

2 Ketelaar, E. Hrvatsko arhivsko zakonodavstvo i praksa: između sna i jave. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 51,1(2008), str. 129–148.

3 Usp. Stulli, B. *Zakon o uređenju Zemaljskog arhiva u Zagrebu iz god. 1870.* U: *Arhivistika i arhivska služba: Studije i prilozi*. Prir. Kolanović, J. Zagreb, 1997, Str. 78–97; Kolanović, J. Osnovna načela i smjernice novoga arhivskog zakona. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 37(1994), str. 50–51; Kušen, D. Strategija sveobuhvatnog arhiva (*total archives*) u Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 54(2001), str. 12; Ketelaar, E. *Nav. dj.*, str. 129–130.

4 Tekst ovoga zakonskog članka objavljen je i u zbirci propisa o arhivskoj djelatnosti koju je priredio M. Rastić: *Arhivi i arhivsko gradivo: Zbirka pravnih propisa 1828. – 1997.* Zagreb, 1998., str. 37.

Trebalo je proći sedamdesetak godina da se pojavi drugi važan normativni tekst o arhivima u Hrvatskoj koji, doduše, nije stupio na snagu. Nacrt Uredbe o banovinskim arhivima iz 1940. godine bio je bitno drukčiji tekst. On je predviđao uspostavu mreže javnih arhiva koja je trebala pokrivati čitav teritorij Banovine Hrvatske, definirao je tipove arhiva, od državnih (banovinskih) do arhiva pojedinih upravnih tijela i drugih javnih institucija, uređivao je, po tadašnjim standardima vrlo detaljno, obveze stvaratelja arhivskoga gradiva, organizaciju javne arhivske službe i način rada javnih arhiva.[5] Ovaj tekst, *mutatis mutandis*, anticipira gotovo sve što će se dvadesetak godina poslije pojaviti u prvome „republičkom" o arhivskom gradivu i arhivima iz 1962. godine, anticipira i načela arhivskoga zakonodavstva koja će poslije zagovarati jedan od glavnih autora suvremenoga hrvatskog arhivskoga zakonodavstva, Bernard Stulli, dugogodišnji ravnatelj Arhiva Hrvatske.[6] Nacrt Uredbe imao je i nekoliko rješenja koja bismo mogli ocijeniti jasnijima i suvremenijima od onih koja su se ustalila u propisima o arhivima i njihovoj djelatnosti u drugoj polovini dvadesetoga stoljeća: od same definicije arhivskoga gradiva do odredbi o općinskim i privatnim arhivima i odnosa arhiva i pojedinih viših upravnih tijela.[7]

Za razliku od prijašnjih normativnih tekstova, nacrt Uredbe o banovinskim arhivima odražava poglede arhiva i arhivista na potrebe posla kojima se bave, a ne tek pogled izvana na svrhu arhiva. On uvodi koncept cjelovite, integrirane arhivske službe kakav je, u određenome organizacijskom i normativnome obliku, zaživio tijekom pedesetih i šezdesetih godina prošloga stoljeća, zahvaljujući i vanjskim, prije svega sovjetskim i istočnonjemačkim utjecajima, i čija se zapadna inačica javlja nešto poslije u konceptima „totalnoga" ili „sveobuhvatnoga" arhiva.[8] Ideja sveobuhvatnoga, angažiranog arhiva karakteristična je za zemlje bivšega istočnoeuropskog bloka, još vidljiva u pojmu nacionalnoga arhivskog fonda i u novijim inačicama arhivskih zakona nekoliko novijih članica Europske unije. Neovisno o razlikama u ideološkim motivima na kojima se svaki koncept sveobuhvatnoga arhiva temelji, oni polaze od određenoga viđenja društva koje javna arhivska služba, kao cjelina, treba predstavljati. Nacrt Uredbe o banovinskim arhivima ne potencira jedno takvo viđenje, ali predviđa model arhivske službe koji je tomu sklon.

Propisi o arhivskoj djelatnosti od kraja četrdesetih do početka šezdesetih godina prošloga stoljeća upućuju na trend sustavnoga načina rada i uloge arhiva u društvu. U početku su to propisi čija je deklarirana svrha elementarna zaštita gradiva na terenu,[9] no krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina u pravilu je riječ o tehničkome i organizacijskom normiranju načina rada arhivske službe. Tako

5 Tekst ovoga nacrta zakona objavljen je u: Rastić, M. *Nav. dj.*, str. 50–63.

6 Usp. Rastić, M. Bernard Stulli i arhivsko zakonodavstvo. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 30(1987), str. 23–29.

7 Usp. Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike. I. dio*. Zagreb, 2010. Str. 243–244.

8 Usp. Kušen, D. *Nav. dj.*, str. 15–16. Kušen ovdje polazi od poznate kanadske inačice sveobuhvatnoga arhiva formulirane sedamdesetih godina prošloga stoljeća te, tražeći hrvatske paralele, prelazi na ključne odrednice u razvoju jugoslavenske arhivistike od kraja četrdesetih godina prošloga stoljeća.

9 Usp. Ivanović, J. *Nav. dj.*, str. 244–246.

su i prije prvoga arhivskog zakona u Hrvatskoj doneseni Uputstvo o prikupljanju, čuvanju i povremenom škartiranju arhivskog materijala, Uputstvo o vršenju instruktorske službe za arhive u NR Hrvatskoj, Uputstvo o vođenju nekih evidencija arhivske građe i izradi naučno informativnih pomagala, Preporuka za razgraničenje građe između arhiva, biblioteka i muzeja, Preporuka o čuvanju i zaštiti arhivsko-registraturne građe u privrednim organizacijama i Preporuka o zaštiti i čuvanju arhivsko-registraturne građe u političkim i društvenim organizacijama.

Odredbe navedenih propisa pretpostavljaju koncept integrirane arhivske službe kakav je uređen prvim arhivskim zakonom iz 1962. godine.[10] Osnovna načela takvoga arhivskog zakonodavstva podrobno je izložio B. Stulli. Prema njemu, to je sljedećih pet načela: univerzalna zaštita arhivskoga gradiva, obvezatnost arhivske službe na čitavome području Republike, načelo da se arhivsko gradivo čuva u arhivima, kompleksni karakter arhivskih ustanova i potpunost pravnoga mehanizma zaštite arhivskoga gradiva.[11] Ta će načela ostati relevantna za hrvatsko arhivsko zakonodavstvo praktički sve do danas, pa ih vrijedi ovdje predstaviti malo detaljnije.

Načelu univerzalne zaštite arhivskoga gradiva Stulli posvećuje najviše pozornosti, razrađuje ga posebno detaljno i mjestimice mu podređuje neka od drugih navedenih načela. Među elementima univerzalne zaštite ističe potrebu za što preciznijim i svrhovitijim definiranjem predmeta zaštite. Smatra da sustav zaštite treba obuhvatiti i „arhivsku građu u nastajanju" te zakonski urediti obveze svih imatelja gradiva. Kako arhivsko i registraturno gradivo stvaraju sva tijela, ustanove i organizacije, to znači da svi participiraju u sustavu zaštite gradiva, odnosno u javnoj arhivskoj službi, ne samo arhivi i tijela u čijoj se mjerodavnosti oni nalaze. Arhivi u takvome sustavu imaju ulogu nadzornih tijela u odnosu na druge sastavnice „univerzalne" arhivske službe, s razmjerno širokim ovlastima i repertoarom mjera kojima mogu djelovati na stvaratelje i imatelje gradiva izvan arhiva. Razina mjerodavnosti u odnosu na stvaratelje gradiva i upravljanje gradivom u nastajanju, koju arhivima u Hrvatskoj daju svi dosadašnji arhivski zakoni, počevši od onoga iz 1962. godine, nije, inače, bila uobičajena u arhivskim propisima drugih zemalja u kojima se, u pravilu, obveze stvaratelja gradiva ograničavaju na to da od arhiva traže dopuštenje za izlučivanje gradiva i da mu ponude gradivo na preuzimanje kada dođe vrijeme za to,[12] dok u ostalim stvarima prevladava savjetodavna uloga arhiva nad nadzornom i upravnom.[13]

10 Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima. *NN* 41/1962.

11 Stulli, B. Osnovni principi novog arhivskog zakonodavstva u SR Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 7–8(1964. – 1965.), str. 341–372.

12 Usp. Polley, R. *Oft büßt das Gute ein, wer Bessres sucht – Bestandsaufnahme und Gedanken zum aktuellen Stand der Archivgesetzgebung in Deutschland*. U: *Archivgesetzgebung in Deutschland – Ungeklärte Rechtsfragen und neue Herausforderungen. Beiträge des 7. Archivwissenschaftlichen Kolloquiums der Arcgivschule Marburg.* Ur. Polley, R. Marburg, 2003. Str. 17–37.

13 Usp. Schäfer, U. Transfer and access – the core elements of the German archives acts. *Archival Science* (Grad). 3–4(2003), str. 367–377.

Drugo Stullijevo načelo arhivskoga zakonodavstva traži da se arhivska služba uredi tako da obuhvati čitavo područje države i sve upravno-teritorijalne razine i sve koji stvaraju gradivo. Osnovu za to Stulli nalazi u stavu da je arhivsko gradivo „od osobitog društvenog interesa", da se njime ostvaruju društvene koristi koje prelaze granice ustanove ili sredine u kojoj je gradivo nastalo te da se stoga, kao imovina *sui generis*, ne može ostaviti izvan dosega integrirane arhivske službe ni u isključivoj mjerodavnosti onoga komu gradivo formalno pripada. Iz takvoga razmišljanja i praktičnih okolnosti u kojima se tada mogla razvijati arhivska služba, nastao je plan mreže regionalnih arhiva, prema kojemu je ustrojena i današnja arhivska služba u Hrvatskoj.[14] Stulli nije za centralizaciju arhivske službe, smatrajući da bi time ostala potisnuta vrijednost arhivskoga gradiva „*lokalnih* i *regionalnih* zajednica, posebno komunalnih zajednica, kao temelja našeg socijalističkog društvenog i državnog sistema", no s druge strane smatra opasnim i neracionalnim brigu za gradivo prepustiti samim tim zajednicama.[15] Tako načelo univerzalnosti zaštite gradiva postaje osnova za modeliranje mreže „regionalnih" arhiva, kao udruženih komunalnih i regionalnih arhiva koji obavljaju arhivsku djelatnost svaki za određen broj upravno-teritorijalnih jedinica.

Treće načelo, prema kojemu se arhivsko gradivo treba čuvati u arhivima, imalo je za svrhu svesti na najmanju moguću mjeru da arhivsko gradivo neće biti predano u arhiv, odnosno ograničiti iznimke od toga pravila te predvidjeti mjere zaštite takvoga gradiva. Iz Stullijevih obrazloženja toga načela razvidno je da ga vode tri motiva. Obveza predaje gradiva arhivima sa što manje iznimaka važna je pretpostavka za jačanje tek uspostavljene mreže arhiva, što je među glavnim ciljevima tadašnjega pravnog normiranja arhivske djelatnosti. Drugo, Stulliju je vrlo stalo do integriranosti arhivske službe, kojoj ne bi pogodovala veća razina autonomije pojedinih segmenata. Treće, koncentracija gradiva u manjemu broju arhiva trebala bi omogućiti kvalitetnije i ujednačenije obavljanje stručnih poslova u arhivima, osigurati „što jedinstveniji režim korištenja arhivske građe" i racionalizirati sustav zaštite gradiva.

Sljedeće načelo, koje govori o kompleksnome karakteru arhivskih ustanova, obrazlaže zašto se smatra potrebnim zakonom podrobno urediti djelatnost i način rada arhiva. Arhivske ustanove, navodi se, imaju određene upravne, znanstvene, kulturne i prosvjetne funkcije pa ih nije jednostavno uklopiti u uobičajene resorne podjele. Stulli tu vidi i prostor i tendenciju osamostaljenja arhivske službe od resornih okvira koje treba voditi razvoju „moderne dokumentacione službe" u okviru koje će, prije ili poslije, doći „do uže suradnje statističkih zavoda, arhiva, naučnih biblioteka, bibliografskih instituta i raznih *centara za dokumentaciju*, kao dijelova spomenutog kompleksa moderne dokumentacione službe."[16]

14 Usp. Stulli, B. O planu mreže arhivskih ustanova na području NR Hrvatske. *Arhivist* (Grad). 7:3–4(1958), str. 129–134.

15 Stulli, B. *Osnovni principi novog arhivskog zakonodavstva u SR Hrvatskoj*, str. 349.

16 Stulli, B. *Nav. dj.*, str. 363.

Napokon, u zadnjemu načelu iznosi se stav da djelatnost arhiva treba biti u potpunosti pravno uređena. Rezultat primjene toga načela jest to da se, pokraj organizacije arhivske službe i mjerodavnosti arhiva, propisima uređuju i brojna stručna pitanja, uključujući i način obrade i opisa gradiva, što se drugdje većinom ostavlja stručnim normama i priručnicima. Tako se u hrvatskoj arhivistici uvriježilo propisima uređivati pravila i postupke stručnoga rada i očekivati dosta od samoga normativnog karaktera takvih odredbi.

U razdoblju između 1962. i 1997. godine u više su navrata mijenjani i sam arhivski zakon i provedbeni propisi koji se donose na temelju zakona.[17] Osnovna načela, ciljevi i struktura propisa pritom su ostali manje-više isti.[18] Model integrirane nacionalne arhivske službe, može se reći, još je dominantan u predodžbama hrvatskih arhivista o tome kako dobra arhivska služba treba biti organizirana, jednako kao i sklonost ekstenzivnomu normiranju djelatnosti.

Normativni maksimalizam i *horror vacui*

Otprilike u vrijeme kada hrvatski arhivisti zaokružuju rad na ustavljivanju svojega arhivskog zakonodavstva, i na međunarodnoj sceni možemo pratiti slične trendove i inicijative. U časopisu Međunarodnoga arhivskog vijeća *Archivum* objavljeni su šezdesetih i sedamdesetih godina, u četiri broja, propisi o arhivskoj djelatnosti u više od sto zemalja, čemu je 1982. godine dodan još jedan tematski broj u kojemu su objavljeni tekstovi propisa koji su doneseni u razdoblju 1970. – 1980.[19] Na jednome mjestu prikupljeni tekstovi propisa pokazali su raznolikost pristupa i potaknuli raspravu o načelima arhivskoga zakonodavstva koja bi mogla nadilaziti specifičnosti pravnih tradicija i razvoja arhivske djelatnosti u pojedinim zemljama. Jedan od dojmljivijih rezultata toga fokusiranja na problem arhivskoga zakonodavstva bio je ekstenzivni ogledni model zakona o arhivima koji je objavio UNESCO 1972. godine kao prilog harmonizaciji arhivskoga zakonodavstva.[20]

UNESCO-ov je ogledni model zakona o arhivima, koliko mi je poznato, možda i najdojmljiviji primjer normativnoga maksimalizma, kada je riječ o arhivima. U sedamnaest poglavlja i 238 oglednih članaka dotiče gotovo svaku temu koja se može naći, kumulativno, u propisima koji su u to vrijeme objavljivani u časopisu *Archivum*, izuzev nekih pojedinosti povezanih sa stručnom obradom i zaštitom gradiva po kojima je prepoznatljivo naše domaće i njemu povijesno blisko arhivsko zakonodavstvo.

17 Usp. Ivanović, J. *Nav. dj*., str. 248–263.

18 Usp. Kolanović, J. *Nav. dj*., str. 51–52.

19 *Archivum. Revue internationale des archives*, 17(1967). *La législation archivistique. I. Europe, 1er partie: Allemagne-Islande*; 19(1969) *2e partie: Italie-Yougoslavie*; 20(1970). *La législation archivistique II. Afrique, Asie*; 21(1973). *La législation archivistique III. Amérique, Océanie*; 28(1982), *Archival legislation, Législation archivistique 1970-1980.*

20 Carbone, S., Guêze, R. *Draft model law on archives: description and text.* Paris : izdavač, 1972.

Takva ekstenzivnost i ovisnost o romanskoj tradiciji normiranja arhivske djelatnosti ograničili s njegovu iskoristivost u zemljama s drukčijom pravnom i arhivističkom tradicijom.[21]

Nastojanja da se definira ogledni model zakona o arhivskoj djelatnosti, na razini zbirke oglednih odredbi ili barem na razini načela, nastavljena su i u sljedećih deset do petnaest godina. Na temelju rasprave o organizaciji i razvoju nacionalnih arhivskih službi, koju je organizirao UNESCO 1972. godine B. Delmas je, za potrebe međunarodne arhivske zajednice, sastavio ogledni model zakona o arhivima, s načelima za oblikovanje propisa o arhivskoj djelatnosti.[22] UNESCO je dvije godine poslije objavio još jedan tekst u kojemu se daju preporuke za normativno uređenje arhivske djelatnosti, naglašavajući normativne pretpostavke za razvoj nacionalnih arhivskih i dokumentacijskih službi.[23]

Na tragu tih prijašnjih aktivnosti UNESCO je 1985. godine objavio RAMP, studiju o propisima o upravljanju arhivskim i dokumentarnim gradivom koju je priredio E. Ketelaar.[24] Studija se temelji na analizi propisa u gotovo sto dvadeset zemalja, uključujući i propise koji su se tada primjenjivali u Hrvatskoj. U odnosu na ogledni model arhivskoga zakona koji je UNESCO objavio trinaest godina prije, autor te studije u većoj mjeri uvažava utjecaj razlika pravnim tradicijama pojedinih zemalja te u organizaciji i razvoju pravne službe. Identificira pitanja kojima se arhivski propisi najčešće bave i upućuje na razlike u nacionalnim zakonodavstvima, ne tražeći nužno model koji bi odgovarao svima, ili barem većini te se više bavi ciljevima koje se može htjeti postići pravnim normiranjem djelatnosti nego na sadržaj konkretnih odredbi. Konkretni doprinos studije sadržan je u obradi dvadesetak pitanja na koja, prema autoru, arhivsko zakonodavstvo treba odgovoriti na ovaj ili onaj način.

Na kongresu u Montrealu 1992. Međunarodno arhivsko vijeće osnovalo je Odbor za arhivska pravna pitanja. Jedan od razloga za osnivanje toga Odbora bio je i zaključak da je arhivska djelatnost u sve većoj mjeri izložena utjecaju određenih trendova u društvu, kao što su razvoj informacijskih djelatnosti općenito, otvaranje javne uprave prema javnosti i jačanje prava na pristup informacijama, problem zaštite određenih kategorija informacija koje se obrađuju s pomoću informacijskih tehnologija i problem zaštite gradiva u elektroničkome obliku i očuvanje njegove autentičnosti.[25] Odbor se također prihvatio analize arhivskih propisa – za što je planirao objaviti i bazu podataka arhivskih propisa – i izrade načela arhivskoga zakonodavstva. Prva verzija načela predstavljena je na arhivističkome kongresu u Pekingu 1996. godine i objavljena sljedeće godine u časopisu *Janus*.[26] Novija verzija objavljena je najprije u nacrtu

21 Usp. Ketelaar, E. *Archival and Records Management Legislation and Regulations. A RAMP Study with Guideliness.* Paris : UNESCO,1985. Str. 1–2.

22 Delmas, B. *Archives*. D'Olier, J. H., Delmas, B. *Planning national infrastructures for documentation, libraries and archives: outline of a general policy.* Paris : izdavač 1975. Str. 227–328.

23 *Establishing a legislative framework for the iomplementation of NATIS.* Paris 1977.

24 Vidi bilješku 21.

25 Usp. *ICA Study 19 – ICA/CLM 1996-2004, Committee on Archival Legal Matters*. 19(2006), str. 7–10.

26 Principles for Archives and Current Records Legislation. *Janus* (grad). 1(1997), str. 110–116.

2004. godine, kada je prestao djelovati, a potom i 2006. u studiji u kojoj su objavljeni rezultati rada ukinutog Odbora.[27] Načela koja je objavio Odbor dobrim dijelom slijede pristup UNESCO-ove studije iz 1985. godine, uz nešto jednostavniju i kompaktniju obradu pojedinih tema.

Četrdesetak godina intenzivnoga rada međunarodne arhivske zajednice na problemu arhivskoga zakonodavstva i pojedini tekstovi koji su iz toga proistekli, poput UNESCO-ove minuciozne razrade oglednoga modela arhivskoga zakona, navode na zaključak da postoji visoka razina suglasja o potrebi cjelovitoga i sustavnog zakonskoga normiranja arhivske djelatnosti i harmonizacije propisa. Taj dojam donekle slabi usredotočimo li se na zadnje preporuke Odbora za arhivska pravna pitanja, koje ostavljaju dosta prostora za specifična rješenja u nacionalnim zakonodavstvima, uključujući i mogućnost da se brojna pitanja relevantna za arhive urede drugdje u pravnome sustavu zemlje, a ne u posebnome zakonu o arhivima.

Ususstavljenost tekstova koje smo ovdje ukratko prikazali upućuje također i na to da u arhivskoj zajednici prevladava stav da je mogući izostanak preciznih pravnih odredbi o svim aspektima djelatnosti i statusa arhiva neprihvatljiv rizik za djelatnost arhiva. No bilo je, i ima, drukčijih mišljenja. Posebno je zanimljiv slučaj arhivskoga zakonodavstva u Njemačkoj, gdje do kraja osamdesetih godina prošloga stoljeća posebnih propisa o arhivima nije ni bilo. Dotad su status i mjerodavnosti pojedinih arhiva bili uređivani odlukama tijela koja su osnivala arhive i to se uglavnom smatralo dovoljnim.[28] Odlučujući poticaj za donošenje arhivskih propisa, na razini saveza i pojedinih saveznih zemalja, došao je, smatraju njemački arhivisti, izvana.[29] Donošenjem propisa o zaštiti osobnih podataka i pravu pojedinaca da utječu na to hoće li se podaci o njima, koje su prikupila tijela javne vlasti, čuvati i po isteku prvotne svrhe obrade podataka, ograničili su pravo arhiva da preuzimaju i čuvaju određeno gradivo bez posebne pravne osnove za to.

Glavni razlog za dotadašnju suzdržanost u pogledu potrebe za zakonskim normiranjem arhivske djelatnosti ležao je u stavu da arhivi dobro funkcioniraju i bez posebnoga zakona i da svaki zakon pretpostavlja određene troškove i administrativno opterećenje, povezano s njegovom provedbom.[30] Ekstenzivno normiranje djelatnosti, posebno obveza arhiva i stvaratelja gradiva i procedura povezanih s njihovim ispunjavanjem, može se činiti korisnom zaštitom od disfunkcionalnosti u sustavu, no isto tako

27 *ICA/CLM Principles for Archives and Records Legislation. Draft Guidelines.* Paris 2004.; Choy, S. *ICA Study 19 – ICA/CLM 1996-2004, Committee on Archival Legal Matters*. 19(2006), str. 11–24.

28 Usp. Polley, R. *Gesetzliche Einschränkungen der Bewertungskompetenz*. U: *Bilanz und Perspektiven archivischer Bewertung. Beiträge einses Archivwissenschaftlichen Kolloquiums, Marburg 1994.* Ur. Wettman, A. grad . izdavač, godina. Str. 89–97.

29 Hemmie, D. *Veränderungen des Archivrechts unter der Herausforderungen der digitalen Langzeitarchivierung. Vergleichende Betrachtung der Archivgesetzgebung des Bundes und der Länder. Masterarbeit im berufsbegleitenden Fernstudium Archivwissenschaft an der Fachhochschule Potsdam, Fachbereich Informationswissenschaften.* Hamburg 2014., str. 6–9. URL: http://docplayer.org/3879369-Masterarbeit-im-berufsbegleitenden-fernstudium-archivwissenschaft-an-der-fachhochschule-potsdam-fachbereich-informationswissenschaft.html (25. 7. 2017.).

30 Hemmie, D. *Nav. dj.*, str. 6.

može je i proizvesti ili smanjiti sposobnost arhiva da s postojećim resursima ostvaruju svrhu normiranja djelatnosti. Svrha donošenja propisa nije samo u tome da uređuju prava i obveze ili postupke sudionika u određenim aktivnostima i poslovima, nego i u tome da ostvare određene koristi za društvo i građane, razmjerne zahtjevima i ograničenjima koja propisi mogu donijeti.

Načela arhivskoga zakonodavstva i prijedlog novoga zakona

Prijedlozi i smjernice koje smo izložili u prethodnome poglavlju utjecali su na oblikovanje hrvatskoga arhivskog zakona iz 1997. godine, razumljivo, zajedno s domaćom tradicijom normiranja arhivske djelatnosti.[31] Poticaj za rad na prijedlogu novoga zakona došao je, kako smo naveli u uvodu, dobrim dijelom i iz analize naših arhivskih propisa u okviru spomenutoga projekta. Kao okvir za ovu analizu uzeta je zadnja verzija načela arhivskoga zakonodavstva koja je pripremio Odbor za arhivska pravna pitanja.

Prva preporuka ovih načela govori o tome da zemlja može odabrati hoće li djelatnost arhiva urediti u jednome propisu ili u više segmenata svojega zakonodavstva u cjelini, no da pritom cjeloviti pravni okvir treba biti jasan i usklađen. Hrvatsko arhivsko zakonodavstvo tradicionalno naginje prvoj varijanti. Zakoni su, od onoga iz 1962. do onoga iz 1997. godine, pisani tako da nema potrebe za posizanjem za odredbama drugih propisa i kao da u drugim propisima nema odredbi koje bi se mogle odnositi na koje od pitanja koja uređuje arhivski zakon. Ta pretpostavka nije bila posve točna ni u vrijeme donošenja prvoga zakona, a posebno to nije danas. U spomenutoj analizi hrvatskoga arhivskog zakonodavstva Ketelaar navodi da se mora „zamijetiti neusklađenost između Zakona o arhivskom gradivu i arhivima i Uredbe o uredskom poslovanju" i primjećuje da se ono što arhivski zakon želi postići odredbama koje se odnose na registraturno gradivo i upravljanje gradivom do predaje u arhiv, teško može postići na racionalan način ako zamijećene neusklađenosti u mjerodavnostima pojedinih tijela i u načinu upravljanja gradivom ne budu uklonjene.[32]

Nakon donošenja propisa o pravu na pristup informacijama, o zaštiti osobnih podataka i novoga Zakona o tajnosti podataka, područje neusklađenosti arhivskoga zakona s drugim propisima u Hrvatskoj prošireno je praktički na čitavo poglavlje o dostupnosti i pravima uporabe gradiva u javnim arhivima. Neusklađenost se pritom očituje i u konkretnim pravima korisnika i u mjerodavnostima za odlučivanje o prijevremenoj dostupnosti i u postupcima koje je pritom potrebno provesti. Za odabir načina usklađivanja propisa treba imati u vidu da se pravo na pristup informacijama i zaštita osobnih podataka definiraju kao temeljna prava pojedinaca i građana, što znači da se dostupnost gradiva u arhivskim propisima ne bi smjela uređivati na drugim načelima.

31 Usp. Kolanović, J. *Nav. dj.*, str. 50–52 i 56–58.

32 Ketelaar, E. *Nav. dj.*, str. 138.

Zanimljivo je da se dvije od šesnaest preporuka načela odnose na definiranje arhivskoga gradiva kao predmeta zaštite. Načelno, moralo bi biti jasno na koju se dokumentaciju i informacije zakon odnosi, a na što ne. Također bi trebalo biti jasno koji je arhiv za što mjerodavan. Starije definicije često su se koristile nabrajanjem pojedinih vrsta dokumentacije, više kao primjerima koje se ne treba isključiti iz definicije nego potpuno iscrpnim navodom o tome što arhivsko ili registraturno gradivo jest. Digitalizacija javnih službi i nastajanje gradiva u različitim digitalnim formatima, kao i pojava novih tipova gradiva, na primjer mrežne stranice ili dinamičke baze podataka, taj pristup čine manje popularnim i manje uvjerljivim. Činjenica da gradivo u digitalnome obliku nije ovisno o konkretnome nosaču zapisa, koji je promjenljiv, i da se integritet toga gradiva osigurava odgovarajućim procedurama i metapodacima, a ne očuvanjem integriteta izvornoga fizičkog zapisa, pridonijela je tomu da se jedna od uobičajenih definicija iz stručne literature – ona koja gradivo definira kao informacije koje su zapisane ili zaprimljene tijekom poslovanja stvaratelja gradiva i sačuvane kao informacijski trag poslovnih aktivnosti – češće upotrebljava i u tekstovima propisa. Tako predmet čiju zaštitu zakon određuje ovisi o tome za koje se informacije smatra da imaju to svojstvo.[33]

Hrvatsko arhivsko zakonodavstvo tradicionalno stoji razmjerno dobro u odnosu na preporuke koje se odnose na utjecaj arhiva na zaštitu gradiva prije predaje mjerodavnomu arhivu i na ulogu nacionalnoga arhiva u razvoju arhivske službe, posebno u unapređenju normi stručnoga rada. U pogledu preporuka o vrednovanju i predaji gradiva arhivima također nema znatnijih odstupanja kada je riječ o samim propisima. U praksi, međutim, nedostaju alati i metodologije koje bi bile primjerene specifičnim zahtjevima koje postavlja gradivo u elektroničkome obliku. Budući da zbog toga arhivska služba, u cjelini gledano, ne obavlja svoju djelatnost u odnosu na to gradivo na zadovoljavajući način, jedan od prioritetnih ciljeva novoga zakona treba biti poticaj mjerama koje će u razumnome roku ukloniti taj nedostatak. Načela i smjernice za arhivsko zakonodavstvo, u bilo kojoj varijanti, ne mogu, međutim, biti dovoljan izvor kriterija za ocjenu ili revidiranje propisa o arhivima i arhivskoj djelatnosti. Propise ne treba mijenjati ili donositi radi samih načela ako se intervencijom ne postiže određena korisna svrha, bilo u vidu odgovora na specifične izazove vremena, kako se argumentiralo u vrijeme osnivanja spomenutoga Odbora za arhivska pravna pitanja, bilo u vidu uklanjanja nepotrebnih ili zastarjelih procedura ili nedovoljno efikasnih modela. Pregled novijih strategija razvoja arhivske službe u pojedinim zemljama i novih arhivskih propisa koji ih prate može dati dosta korisnih smjernica. U pripremi prijedloga novoga zakona analizirani su zakoni većine zemalja Europske unije i nekoliko drugih zemalja usporedive razine razvoja arhivske službe, imajući u vidu ne toliko same odredbe zakona ili njihovu strukturu, koliko razloge za izmjene propisa i pitanja na koja se izmjenama želi odgovoriti.[34] U većini slučajeva riječ je o nekoliko

33 Usp. Ivanović, J. *Nav. dj*., str. 232–235.

34 Osobito su u obzir uzeti noviji arhivski propisi u Sloveniji, Estoniji, Litvi, Latviji, Češkoj, Danskoj, Poljskoj, Novome Zelandu, Francuskoj, Sjedinjenim Američkim Državama i pojedinim saveznim državama ili zemljama u Austriji, Australiji i Kanadi. Pojedina ovdje relevantna pitanja u nekim se zemljama uređuju drugim propisima, primjerice, propisima kojima se podupiru strategije digitalizacije javne uprave i javnih službi, kao u Njemačkoj.

ključnih ciljeva koji se žele postići normativnom intervencijom.

Prvo, arhive treba snažnije potaknuti na punu participaciju u digitalnome društvu ne bi li se očuvala njihova relevantnost u segmentu davatelja usluga informacijskoga društva, kulturnih i obrazovnih sadržaja. Treba ih, u razumnome roku, preobraziti u digitalne ustanove *by design*. Alternativa je sigurni gubitak relevantnosti i vidljivosti potencijalnim korisnicima, osobito imamo li u vidu sve veću dostupnost javnosti informacija iz javnoga sektora izravno od stvaratelja gradiva ili preko mehanizama ponovne uporabe informacija u posjedu tijela javne vlasti. Za to nisu dovoljne samo zakonske ili normativne pretpostavke, no njihov izostanak može usporiti procese prilagodbe ili služiti kao opravdanje za izostanak učinkovitih mjera prilagodbe. Potrebne normativne pretpostavke uključuju drukčije mehanizme koordinacije između arhiva i stvaratelja gradiva, redizajn postupka predaje gradiva arhivima i rekonceptualizaciju informacijskih usluga arhiva.

Drugo, ako to nije učinjeno drugdje u nacionalnome zakonodavstvu, potrebno je urediti status izvorno digitalnoga gradiva i digitalnih kopija izvorno analognoga gradiva, i to na način koji će pružiti, kako se to kaže, razumno jamstvo za dugoročno očuvanje vjerodostojnosti, integriteta i iskoristivosti gradiva. Bez toga arhivi ne mogu uspješno obavljati svoju djelatnost u odnosu na to gradivo.

Treće, režim dostupnosti i prava uporabe gradiva treba uskladiti s propisima o pravu na pristup informacijama i propisima koji ograničavaju pravo pristupa pojedinim zaštićenim kategorijama informacija. Kada je riječ barem o javnim arhivima u zemljama Europske unije, modele pružanja informacijskih usluga treba uskladiti s propisima i politikama koji potiču slobodnu ponovnu uporabu informacija iz javnoga sektora.

Četvrto, razina intervencije arhivskim propisima u prava i obveze drugih osoba treba biti primjerena svrsi intervencije, osobito kada je riječ o privatnopravnim osobama. Pri odabiru nadzornih ili poticajnih mjera treba voditi računa o vjerojatnom učinku takvih mjera.

Peto, organizacija arhivske službe i arhiva u pojedinim zemljama određena je u velikoj mjeri tradicijom i lokalnim povijesnim i društvenim posebnostima. Neovisno o tome, svugdje postoji potreba za određenim oblikom koncentracije, razvoja i dijeljenja stručnih kapaciteta, što u mnogim zemljama postaje jedna od zadaća nacionalnoga arhiva. Općenito raste potreba za stručnjacima različitih profila i za kompetencijama koje se donedavno nisu stjecale općim arhivističkim obrazovanjem.

Napokon, pravila i procedure koje arhivi primjenjuju u svojemu poslovanju trebaju biti tehnološki neutralni, dizajnirani imajući u vidu učinkovitost procesa i integrirani. Kvaliteta procedura koje se odvijaju između arhiva i stvaratelja gradiva mjeri se kvalitetom pretraživanja i mogućnostima uporabe gradiva nakon predaje arhivu.

Svrha svakoga propisa o arhivima trebala bi biti poboljšati kvalitetu usluga arhiva, osigurati primjerenu zaštitu gradiva ili učiniti rad arhiva učinkovitijim. Postojanje određenih normativnih

rješenja ne mora jamčiti ništa od toga, što pokazuju razlike među arhivima s vrlo sličnim arhivskim zakonodavstvom. Isto tako, nepostojanje ekstenzivnih zakonskih odredbi o pojedinim područjima djelatnosti arhiva ne mora upućivati na nezadovoljavajući status ili kvalitetu usluga ili rada arhiva. Zato se ne može unaprijed reći što sve s repertoara prije izloženih smjernica i oglednih modela za arhivsko zakonodavstvo ima smisla predvidjeti u zakonima pojedinih zemalja. To ovisi, osim o tradiciji, i o poznavanju prilika u kojima se pojedina arhivska služba trenutačno nalazi, ali i o tome što ona želi i koliko se želi potruditi za to. Imati odgovor na ta tri pitanja možda je i najvažnije načelo svakoga zakonodavstva.

Literatura

Archivum. Revue internationale des archives, 17(1967). *La législation archivistique. I. Europe, 1er partie: Allemagne-Islande*; 19(1969) *2e partie: Italie-Yougoslavie*; 20(1970). *La législation archivistique II. Afrique, Asie*; 21(1973). *La législation archivistique III. Amérique, Océanie*; 28(1982), *Archival legislation, Législation archivistique 1970-1980.*

Carbone, S., Guêze, R. *Draft model law on archives: description and text.* Paris 1972.

Delmas, B. Archives. D'Olier, J. H., Delmas, B. *Planning national infrastructures for documentation, libraries and archives: outline of a general policy.* Paris 1975. Str. 227–328.

Establishing a legislative framework for the iomplementation of NATIS. Paris 1977.

Hemmie, D. *Veränderungen des Archivrechts unter der Herausforderungen der digitalen Langzeitarchivierung. Vergleichende Betrachtung der Archivgesetzgebung des Bundes und der Länder. Masterarbeit im berufsbegleitenden Fernstudium Archivwissenschaft an der Fachhochschule Potsdam, Fachbereich Informationswissenschaften.* Hamburg 2014.

ICA Study 19 – ICA/CLM 1996-2004, Committee on Archival Legal Matters. 19(2006)

ICA/CLM Principles for Archives and Records Legislation. Draft Guidelines. Paris 2004.

Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike. I. dio*. Zagreb : izdavač, 2010.

Ivanović, J. Projekt *Administrative and management reform of Croatian Archive Service MATRA 06/HR/9/2*. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 51:1(2008), str. 464–466.

Ketelaar, E. Hrvatsko arhivsko zakonodavstvo i praksa: između sna i jave. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 51:1(2008), str. 129–148.

Ketelaar, E. *Archival and Records Management Legislation and Regulations. A RAMP Study with Guideliness.* Paris : UNESCO, 1985.

Kolanović, J. Osnovna načela i smjernice novoga arhivskog zakona. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 37(1994), str. 49–61.

Kušen, D. Strategija sveobuhvatnog arhiva (total archives) u Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 54(2011), str. 9–23.

Polley, R. *Gesetzliche Einschränkungen der Bewertungskompetenz*. U: *Bilanz und Perspektiven archivischer Bewertung. Beiträge einses Archivwissenschaftlichen Kolloquiums, Marburg 1994*. Ur. Wettman, A. Grad: izdavač, godina. Str. 89–97.

Polley, R. *Oft büßt das Gute ein, wer Bessres sucht – Bestandsaufnahme und Gedanken zum aktuellen Stand der Archivgesetzgebung in Deutschland*. U: *Archivgesetzgebung in Deutschland – Ungeklärte Rechtsfragen und neue Herausforderungen. Beiträge des 7. Archivwissenschaftlichen Kolloquiums der Arcgivschule Marburg*. Ur. Polley, R. Marburg : izdavač, 2003. Str. 17–37.

Rastić, M. *Arhivi i arhivsko gradivo: Zbirka pravnih propisa 1828-1997.* Zagreb : izdavač, 1998.

Rastić, M. Bernard Stulli i arhivsko zakonodavstvo. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 30(1987), str. 23–29.

Schäfer, U. Transfer and access – the core elements of the German archives acts. *Archival Science* (grad). 3–4(2003), str. 367–377.

Stulli, B. Osnovni principi novog arhivskog zakonodavstva u SR Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 7–8(1964. – 1965.), str. 341–372.

Stulli, B. *Zakon o uređenju Zemaljskog arhiva u Zagrebu iz god. 1870*. U: *Arhivistika i arhivska služba: Studije i prilozi.* Prir. Kolanović, J. Zagreb, 1997. Str. 78–97.

Stulli. B. O planu mreže arhivskih ustanova na području NR Hrvatske. *Arhivist* (Grad). 7:3–4(1958), str. 129–134.

Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima. *NN* 41/1962.

Summary

ARCHIVAL LEGISLATION IN CROATIA: NORMATIVE OPTIMISM

The article discusses development of the legislation on archives in Croatia in 19th and 20th centuries, principles for the legislation on archives and records developed by international archival community or projects of international bodies (UNESCO and International Council on Archives), that have been used as a basis for some national legislative initiatives, and, in particular, the initiative for drafting a new Law on Archives formulated during last few years. Intense legislative efforts in Croatia in the field of archives and records in the late fifties and sixties led to formulation of the first extensive Law on Archives in 1962, accompanied by a number of regulations covering all aspects of the work of archival institutions and giving then a rather strong influence on management of current records in public administration. The law and regulations show a clear attitude to some kind of normative maximalism that continued to be significant property of archival legislation in Croatia through subsequent decades, up to the law on archives passed in 1997. The initiative for new archival legislation is explained by the need to harmonize its provisions with a number of other laws and regulations, in particular those regulating access to information and protection of personal data, to ensure legal framework for long term preservation of digital information, and to support archival institutions in the transition to digital platform.

***Keywords:** archival legislation, archives, archive service, access to information, information services*

Ivana Prgin
Hrvatski državni arhiv

Strateško planiranje i arhivska služba – pozicija i utjecaji

Stručni rad

UDK: 32:008]:930.25
304.442:930.25

Utjecaj razvoja suvremenoga društva odražava se na ulogu arhiva čiji se rad sve više usmjerava prema onim aktivnostima koje doprinose i poboljšavaju život zajednice u kojoj djeluju. Te trendove u Hrvatskoj možemo pratiti kroz oblikovanje različitih strategija i programa kao što su Strategija razvitka Republike Hrvatske Hrvatska u 21. stoljeću, *Strategija kulturnoga razvitka, strateški planovi Ministarstva kulture te Strategija razvoja arhivske službe proizašla iz projekta MATRA – Administrativna i upravna reforma hrvatske arhivske službe – čija je svrha bila optimizirati postojeću organizaciju službe i pripremiti je za ulazak u Europsku uniju.*

Rad nastoji uvidom u navedene dokumente analizirati planirane i ostvarene rezultate te predložiti načine boljega pozicioniranja arhiva i osnaživanja arhivske službe te posljedično tomu jačanja njezine uloge u društvu.

Ključne riječi: *strateško planiranje, kulturna baština, arhivska služba, arhivi, razvoj*

Strateško planiranje proces je kojim se utvrđuju prioriteti odnosno postavljaju ciljevi koje se želi ostvariti u budućnosti. Svrha mu je napraviti svojevrstan odabir onoga što želimo u budućnosti ostvariti, a što ne, te ugrubo definirati gdje će i kako biti alocirani resursi – financijski, materijalni i ljudski. To nije način donošenja odluka o budućnosti jer je ona nepredvidiva, nego proces utvrđivanja općih smjernica. Strateškim planiranjem razvitka identificiraju se razvojne potrebe, definiraju razvojni ciljevi, aktivnosti i potrebni resursi te praćenje dostizanja postavljenih ciljeva. Proces je strateški jer se odnosi na sustavno traženje najboljega i najadekvatnijega pristupa poticanju razvitka s obzirom na dane okolnosti čemu je preduvjet jasno poznavanje postojećih potreba i trendova u okruženju kao i ograničenja i mogućnosti za dostizanje ciljeva. Proces je planski jer uključuje definiranje dugoročnih razvojnih ciljeva te planiranje aktivnosti. Planiramo zato što planiranje pomaže rabiti raspoložive resurse na učinkovitiji, djelotvorniji i transparentniji način nego u situaciji bez planiranja, ono pridonosi uspješnosti i sprečava

pretjeranu internu orijentaciju i kratkoročno razmišljanje. Cilj je stvoriti ravnotežu između onoga što se nastoji postići i onoga što se postići može te, poštujući zadani okvir, doći do utvrđenoga cilja odnosno budućnosti kakvu smo željeli.

Ulazak u 21. stoljeće – polazišne osnove

Republika Hrvatska ušla je u 21. stoljeće s nekoliko desetaka strateških dokumenata nastalih u razdoblju od 1990. do 2000. različita karaktera i važnosti, a rađenih najčešće za Vladu RH, za različita ministarstva, lokalnu upravu ili javna poduzeća. Ti su dokumenti bili vrijedan doprinos razvitku RH, no nastajali su bez koordinacije, a prijedlozi su često bili teško primjenjivi i međusobno konfliktni. Svjesna potrebe za ubrzanim rastom i neminovnim reformama Vlada RH je sredinom 2000. godine pokrenula sveobuhvatan projekt izrade Strategije razvitka Republike Hrvatske *Hrvatska u 21. stoljeću*. Strategija se sastoji od 19 zasebnih strategija, za svako od razvojnih područja[1], koje svoje ishodište i poveznicu nalaze u dokumentu *Načela razvitka Republike Hrvatske*[2]. U *Načelima razvitka Republike Hrvatske*, koje je usvojila u lipnju 2001. godine, Vlada RH odredila je da će se zasnivati na konceptu održivoga razvitka, dakle onoga koji ne ugrožava potrebe budućih generacija i kojim se ostvarivanjem ekonomskoga razvitka neće ugroziti, između ostalog, i kulturna baština. Taj osnovni razvojni dokument koji je razvojni okvir za preobražaj Hrvatske u suvremeno i uspješno društvo 21. stoljeća ističe da je za to potreban nastavak sveobuhvatnih promjena i postavljanje temelja europske Hrvatske kao civilnoga, ekonomski uspješnoga i demokratskoga društva što znači izgradnju djelotvorne pravne države, aktivno prihvaćanje globalnih integracijskih procesa, promjenu odnosa između pojedinca i društva, promjenu mentaliteta i izgradnju prepoznatljivoga identiteta te osiguravanje standarda koji će joj omogućiti punopravno članstvo u Europskoj uniji. Za područje kulture *Načela razvitka Republike Hrvatske* kao glavni strategijski cilj navode kulturno održivi razvitak te stvaranje i očuvanje suvremenoga hrvatskoga kulturnog identiteta. Njegovo ostvarenje podrazumijeva racionalizaciju zakonodavstva, utvrđivanje pouzdanih načina suodlučivanja stručnih i administrativnih tijela na državnoj i lokalnoj razini, uvođenje strategijskoga planiranja u duhu kulturnoga regionalizma i međusektorske suradnje, povećanje izvanproračunskoga financiranja donacijama i sponzorstvima, širenje obrazovanja o kulturi, inoviranje medijskih oblika širenja znanja o kulturi, osuvremenjivanje predstavljanja vlastitih kulturnih vrijednosti uporabom informacijsko-komunikacijskih tehnologija, umrežavanjem ustanova i projekata, razvijanjem partnerstava između elitne kulture, komercijalno orijentiranih industrija i projekata civilnoga društva i drugo.

1 Brodogradnja, energetika, gospodarstvo, informacijska i komunikacijska tehnologija, javna uprava, kultura, makroekonomija, međunarodne integracije, mirovinsko osiguranje i socijalna skrb, nacionalna sigurnost, odgoj i obrazovanje, pomorstvo, prehrana, promet, stanovanje, turizam, zaštita okoliša, zdravstvo i znanost.

2 *Načela razvitka Republike Hrvatske*. Zagreb : Ured za strategiju razvitka Republike Hrvatske, 2001.

Strategija kulturnoga razvitka, koju je prihvatio Hrvatski sabor 2002. godine, jedna od planiranih 19 zasebnih strategija projekta *Hrvatska u 21. stoljeću*. Taj dokument dugoročnoga razvoja usmjeren na cjelinu nacionalne kulture i kulturne politike nastojao je uskladiti dva temeljna strategijska interesa u kulturi. Prvi je održavanje i razvitak postojećih djelatnosti i potreba u kulturnome sektoru, a drugi međusektorska suradnja i razvoj. Njihovom realizacijom dosegnuo bi se cilj kulturnoga razvitka, a to je podizanje vrijednosti i kvalitete cjelokupne sredine, svega što stvara dojam o Hrvatskoj iznutra i izvana te je u tom smislu ta strategija usmjerena zajedničkomu cilju istaknutomu i u strategijama drugih sektora. Dokument je utemeljen na elaboratima dvadeset petero suradnika, stručnjaka iz područja kulture i znanosti, te osim što opisuje ciljeve i zadatke kulturnoga razvitka u cjelini, razrađuje ciljeve i zadatke kulturnoga razvitka u dvadeset pet zasebnih područnih dionica[3] koje podupiru navedene strategijske interese u kulturi. Arhivi[4] kao dio kulturne baštine obuhvaćeni su jednom od njih u kojoj se ističe neophodnost njihove modernizacije. Ta je preporuka po mišljenju autora na tragu realnih mogućnosti politike prema kulturnoj baštini. U tome je smislu formuliran i zadani cilj: „Organizacijski i financijski osposobiti arhivsku službu za zaštitu cjelokupnog arhivskog gradiva (u državnom vlasništvu, javno i privatno), razviti i integrirati sustav za upravljanje dokumentima u upravi i arhivima i osigurati obrazovanje stručnih djelatnika."[5] Ostvarenje toga cilja podrazumijevalo je ispunjenje sljedećih zadataka:

1. Osnovati jedinstvenu Upravu ili Ravnateljstvo za arhive, kao samostalnu jedinicu ili pri Hrvatskom državnom arhivu, koje bi obavljalo upravne, stručne i inspekcijske poslove u arhivskoj djelatnosti te provodilo stručnu koordinaciju cjelokupne arhivske službe i izrađivalo legislativu i pravne norme potrebne u arhivskoj službi.

2. Izgraditi jedinstven sustav dokumentacije, klasifikacije i makrovrednovanja zapisa (kategorizacijom stvaratelja) te funkcionalnog mikrovrednovanja (na razini stvaratelja) te stvarati preduvjete za moderno elektroničko poslovanje.

3. U okviru procesa informatizacije arhivske službe stvoriti preduvjete za korištenje arhivskog gradiva *online*, prvenstveno onoga koje je već snimljeno na mikrofilmove, te izraditi i provoditi program sustavnog mikrofilmiranja i digitaliziranja arhivskog gradiva.

4. Osigurati novi prostor HDA, jer svi postojeći prostori ne udovoljavaju sadašnjim potrebama središnjeg državnog arhiva. Treba osigurati funkcionalne prostore i za veći dio područnih

3 Legislativa, financije, decentralizacija, participacija, umjetničko obrazovanje, zapošljavanje, privatizacija, književnost i nakladništvo, likovna umjetnost, glazba i diskografija, scenska umjetnost, kinematografija, mediji, spomenička baština, arhivi, knjižnice, muzeji, tradicijska kultura, kulturni odnosi većine i manjina, međunarodna kulturna suradnja, kulturni turizam, nove komunikacijske tehnologije u kulturi, istraživanje i razvoj, kulturni menadžment i sociokulturni kapital.

4 Autor dionice o arhivima je dr. sc. Josip Kolanović.

5 *Hrvatska u 21. stoljeću: Strategija kulturnog razvitka: dokument*. Ur. Cvjetičanin, B., Katunarić, V. Zagreb : Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2003. Str. 97.

državnih arhiva. U tom pogledu valja izraditi konkretan srednjoročni i dugoročni plan.

5. Riješiti problem prostora Hrvatske kinoteke odnosno Hrvatskog audiovizualnog arhiva.

6. Uskladiti mrežu državnih arhiva s upravnom podjelom Hrvatske te osnovati državne arhive u Požegi i Šibeniku (sada sabirni centri), te jasno odrediti vlasničke odnose, nadležnosti i obveze države i jedinica lokalne samouprave. U tom procesu poticati decentralizaciju arhivske djelatnosti, uz osiguranje stručnog nadzora i koordinacije.

7. Poticati i stvarati preduvjete za osnivanje specijaliziranih arhiva: sveučilišnih, gospodarskih, političkih stranaka, znanstvenih ustanova, medija, književnosti, crkvenih.

8. U procesu razvoja informacijske infrastrukture povezati arhivske službe i uključiti ih u europsku mrežu arhivskih ustanova. Pretpostavka je za to prihvaćanje međunarodnih standarda za normirane zapise (ISAAR/CPF) i za opis arhivskog gradiva (ISAD/G).

9. Poduzeti mjere da se organizira studij arhivistike koji će obrazovati i arhiviste za (povijesne) arhive i za stručnjake u području upravljanja dokumentima u tijelima i organizacijama koje stvaraju dokumente.

10. Nastaviti i dovršiti proces povrata arhivskoga gradiva iz Austrije, Italije i SR Jugoslavije te provoditi sustavno evidentiranje arhivskog gradiva u stranim arhivima koje se odnosi na Republiku Hrvatsku."[6]

Na tako postavljenim temeljima Ministarstvo kulture zaduženo za implementaciju strategije kulturnoga razvitka nastavilo je, poštujući razvojne okvire usvajane za naredna razdoblja[7], razvijati strateške planove za svoje područje odgovornosti koje uključuje i arhivsku djelatnost. Izmjenama u zakonodavstvu krajem 2000. godine i stupanjem na snagu 1. siječnja 2009. godine Zakona o proračunu[8] definiran je zakonski okvir kojim je izrada trogodišnjih strateških planova za ministarstva i druga državna tijela postala obveza. Naime, na temelju njih izrađuju se smjernice ekonomske i fiskalne politike u istome razdoblju, odnosno predlaže se proračun. Upravo zbog nepostojanja poveznice s proračunskim aktivnostima došlo je do napuštanja Strategije kulturnoga razvitka i krenulo se u izradu strateškoga plana Ministarstva kulture.

6 Isto. Str. 97–98.
7 Strateški okvir za razvoj 2006. – 2013., Strategija održivoga razvitka Republike Hrvatske, programi Vlade RH za mandatna razdoblja i dr.
8 NN 87/2008.

Aktivnosti Ministarstva kulture

U sklopu procesa započetog 2009. godine nastao je prvi strateški plan Ministarstva kulture za razdoblje 2010. – 2012. godine u kojemu se unutar općega cilja *Zaštita i očuvanje kulturne baštine* arhivi i arhivsko gradivo tretiraju isključivo kao njezin dio. U tome su smislu i planirane aktivnosti za ostvarenje toga cilja usmjerene kulturnoj baštini u cjelini bez posebno planiranih ciljeva za arhivsku službu.

Iste godine Ministarstvo kulture započelo je izradu Strategije zaštite, očuvanja i održivoga gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske koja je donesena za razdoblje 2011. – 2015. godine.[9] Dokument sadržava smjernice i mjere kao okvir za konkretne razvojne projekte za održivo korištenje kulturne baštine. U potpoglavlju *Pokretna kulturna baština* analiziraju se stanje i problemi održivoga korištenja kulturne baštine u arhivima u svrhu čijeg se poboljšanja ističu potrebe: osiguranje dodatnoga spremišnog, radnog i javnoga prostora za javne arhive; osiguranje hardverske i softverske opreme, stručnih djelatnika i financijskih sredstava za razvoj i implementaciju e-arhiva; osposobljavanje državnih arhiva za preuzimanje, trajno čuvanje i osiguranje dostupnosti i uporabe gradiva u elektroničkome obliku koje već nastaje radom javnih službi; uvođenje programa cjeloživotnoga obrazovanja namijenjenih stvarateljima gradiva usmjerenih na poboljšanje upravljanja dokumentacijom i povećanje iskoristivosti njihova informacijskoga i dokumentacijskoga potencijala; podizanje svijesti o arhivskome gradivu i arhivskoj djelatnosti kod stvaratelja gradiva; uključivanje arhive u donošenje propisa i smjernica te oblikovanje infrastrukture na području upravljanja dokumentacijom i uvođenja e-uprave; nastavak digitalizacije arhivskoga gradiva i aktivnosti na integraciji digitalnih sadržaja u nacionalne i međunarodne portale kulturne baštine; jačanje kompetencija i organizacijskih sposobnosti za projektni pristup radu kako bi se pružile dodatne usluge u informacijskome okruženju; kontinuirano poboljšavanje kvalitete usluga javnih arhiva; promicanje mogućnosti javne uporabe arhiva; motiviranje lokalne sredine na očuvanje i uporabu gradiva; podizanje razine kompetencija djelatnika arhiva u smislu stvaranja novih usluga i proizvoda; poticanje suradnje s drugim kulturnim djelatnostima i ustanovama radi sinergije u kreiranju zajedničkih proizvoda i usluga i drugo.[10]

Potom, u Strateškome planu Ministarstva kulture za razdoblje 2011. – 2013.[11] unutar istoga općeg cilja *Zaštićena i očuvana kulturna baština* uvodi se posebni cilj *Razvoj arhivske službe uz osiguranje uvjeta za redovito preuzimanje arhivskoga gradiva*. Njegovo ostvarenje planira se postići:

1. poboljšanjem uvjeta i povećanjem kapaciteta za pohranu gradiva u arhivima
2. uvođenjem sustava za preuzimanje i dugoročno očuvanje arhivskoga gradiva u digitalnome obliku

9 Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011. – 2015. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf (23. 7. 2017.).
10 Isto. Str. 25–26.
11 Strateški plan Ministarstva kulture 2011. – 2013. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/odobreni%20programi%20u%202011.%20godini/STRATESKI_PLAN_MINISTARTVA%20KULTURE%202011.-2013.izmjena30.03..pdf (23. 7. 2017.).

3. jačanjem kapaciteta za zaštitu, obradu i opis arhivskoga gradiva

4. dostupnošću arhivskoga gradiva u digitalnome okruženju.[12]

Kao očekivani pokazatelji ostvarenih rezultata navedeni su: rast broja dužnih metara arhivskoga gradiva koje će arhivi moći pohraniti, poboljšanje uvjeta u arhivskim spremištima uz produljenje očekivanoga životnog vijeka gradiva, bolja usklađenost sustava s međunarodnim normama i stručnim smjernicama, povećanje broja osoba koje su uspješno završile program stručnoga usavršavanja, porast broja arhivskih fondova i zbirki u čijoj se obradi primjenjuje optimizirani proces obrade gradiva, porast broja dužnih metara obrađenoga gradiva, povećanje broja mrežno dostupnih opisnih jedinica, digitaliziranih predložaka i njihove uporabe. Očekivani učinak na kraju planskoga razdoblja bio je povećanje od 15,3 % ukupnoga broja arhivskih jedinica pohranjenih i dostupnih u javnim arhivima.

Sljedeći Strateški plan Ministarstva kulture izrađen je za razdoblje 2012. – 2014.[13] i u njemu planirani ciljevi i načini njihova ostvarivanja nisu pretrpjeli nikakve izmjene ili dopune osim očekivanoga povećanja broja arhivskih jedinica pohranjenih i dostupnih u javnim arhivima koje je do kraja planskoga razdoblja trebalo biti uvećano za dodatnih 4 %.

Ministarstvo kulture nastavilo je svake godine ažurirati svoj strateški plan s naglaskom na vezu strateških ciljeva i aktivnosti s proračunom. U strateškim planovima Ministarstva kulture za razdoblja 2013. – 2015.[14], 2014. – 2016.[15], 2015. – 2017.[16] i 2016. – 2018.[17] istaknuti su isti opći cilj i poseban cilj za arhivsku djelatnost, no donekle su izmijenjeni načini ostvarenja:

1. osiguranje uvjeta za dugoročno očuvanje gradiva u javnim arhivima

2. povećanje dostupnosti gradiva u arhivima

3. povećanje kvalitete usluga korisnicima i posjetiteljima

4. potpora javnim tijelima i ustanovama u upravljanju njihovom dokumentacijom.

Očekivani pokazatelji rezultata su: povećanje količine gradiva pohranjenoga u preporučenim uvjetima i smanjenje količine gradiva koje zahtijeva aktivni režim zaštite te povećanje količine gradiva

12 Isto. Str. 18.

13 Strateški plan Ministarstva kulture 2012. – 2014. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/NAJNOVIJE%20NOVOSTI/Strateski%20plan%20Ministarstva%20kulture%202012%20-2014%20%20-%20revidiran%20za%20web%2016042012.pdf (23. 7. 2017.).

14 Strateški plan Ministarstva kulture 2013. – 2015. URL: www.min-kulture.hr/default.aspx?id=10584 (23. 7. 2017.).

15 Strateški plan Ministarstva kulture 2014. – 2016. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Propisi/Strate%C5%A1ki%20plan%20MK%202014.-2016.%20-%20za%20web.pdf (23. 7. 2017.).

16 Strateški plan Ministarstva kulture 2015. – 2017. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/FINANCIRANJE/strateski%20plan%20web_2015-2017_SP%20MK%20-%20dopunjen.pdf (23. 7. 2017.).

17 Strateški plan Ministarstva kulture 2016. – 2018. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Dokumenti/strateski%20plan/Web_Revidiran_Strate%c5%a1ki%20plan%20Ministarstva%20kulture%202016%20-2018.pdf (23. 7. 2017.).

pohranjenoga u arhivima; povećanje količine gradiva za koje postoje u čitaonicama dostupna obavijesna pomagala; povećanje broja mrežno dostupnih jedinica gradiva i digitaliziranih predložaka; povećanje postotka usluga koje su pružene u skladu s usvojenim normama kvalitete; povećanje broja posjetitelja programima namijenjenima javnosti; povećanje postotka stvaratelja gradiva u mjerodavnosti arhiva koji imaju primjeren, ažuran i cjelovit klasifikacijski plan i popis s rokovima čuvanja; povećanje broja polaznika programa stručnoga usavršavanja u upravljanju dokumentacijom; porast broja tijela i ustanova koja popise svojega gradiva arhivu dostavljaju u strukturiranome elektroničkom obliku.

Iako su opći i posebni cilj te pokazatelji rezultata ostali nepromijenjeni, pokazatelj očekivanoga učinka u tim strateškim planovima više nije broj arhivskih jedinica pohranjenih i dostupnih u javnim arhivima, nego broj korištenih arhivskih jedinica čiji planirani rast u pojedinim trogodišnjim razdobljima varira. Tako je u prva dva planska razdoblja predviđan kontinuirani rast od iste polazišne točke, dok se u druga dva predviđa smanjenje porasta broja korištenih arhivskih jedinica do isteka trogodišnjega razdoblja. Također, propitati se može uopće odnos definiranoga posebnog cilja – razvoj arhivske službe uz osiguranje uvjeta za redovito preuzimanje arhivskoga gradiva – i navedenoga pokazatelja učinka, a to je broj korištenih arhivskih jedinica. Naime, rast broja korištenih arhivskih jedinica nužno ne mora biti u korelaciji s razvojem arhivske službe, nego posljedica drugih okolnosti, na primjer povećanoga interesa javnosti za uporabu arhivskoga gradiva uzrokovanoga izmjenama zakonodavstva kao što se dogodilo 2013. stupanjem na snagu Zakona o postupanju s nezakonito izgrađenim zgradama ili drugih na čiji nastanak arhivska služba ne mora imati izravnoga utjecaja. Potrebno je osim toga poboljšati i sustav praćenja ostvarivanja rezultata te praćenja i evaluacije izvršenja strateških planova Ministarstva kulture. Barem što se arhivske službe tiče, on zahtijeva standardizaciju procedura i stručnoga okvira za praćenje i izvješćivanje o radu u bilo kojemu njezinu segmentu.

Strateško planiranje iz prespektive arhivske službe

Što je sa samom arhivskom službom u promatranome razdoblju? Ona je u 21. stoljeće i prve nacionalne strategije ušla s novim Zakonom o arhivskome gradivu i arhivima[18], koji ju je definirao kao javnu i obveznu na cijelome području Republike Hrvatske. Iako je Zakon predvidio da arhivsku službu obavljaju, kao ustanove, i arhivi jedinica lokalne samouprave i uprave, a određene njezine poslove i specijalizirani i privatni arhivi, u Hrvatskoj u tome trenutku službu obavlja 14 državnih arhiva: Hrvatski državni arhiv i 13 područnih državnih arhiva s ukupno 9 sabirnih centara izvan sjedišta arhiva. Do današnjega dana ta će se slika promijeniti tako što je u međuvremenu osnovano 5 područnih arhiva od kojih jedan, Državni arhiv u Križevcima, nije nažalost nikada započeo s radom. Unatoč postojanju zakonskoga okvira nije osnovan, kao ustanova, nijedan arhiv jedinica lokalne samouprave i uprave ni

18 NN 105/1997.

privatni arhiv, a od specijaliziranih arhiva osnovan je Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskoga rata. Ministarstvo kulture mjerodavno je upravno tijelo i provodi upravni nadzor nad radom arhiva. No ako s upravne prijeđemo na operativnu razinu i razmotrimo okruženje u kojemu djeluje arhivska služba, onda ćemo, što potvrđuju izvješća o radu, uočiti nastojanje za ostvarivanjem rezultata definiranih u prije navedenim strateškim dokumentima, ali oni su različitoga raspona i učinka. Jedan su od uzroka tomu i neriješeni problemi na koje služba upozorava dugi niz godina, a tiču se nedostatnih prostornih, financijskih i ljudskih resursa. Prema podacima navedenim u Strateškome planu Ministarstva kulture za razdoblje 2016. – 2018. arhivska služba čuva i obrađuje oko 104 000 dužnih metara arhivskoga gradiva i nadzire stanje gradiva kod 5711 kategoriziranih stvaratelja arhivskoga gradiva od kojih se procjenjuje da bi na godinu trebalo preuzeti u arhive oko 2500 dužnih metara gradiva[19]. Ako bismo se i upustili u debatu o dostatnosti ili iskoristivosti postojećih ljudskih resursa ili o drugim mogućnostima financiranja službe, debata o prostornim resursima bila bi bespredmetna jer oni ne omogućuju ni preuzimanje onoga gradiva koje je već zakonski za to ispunilo sve uvjete. Razvoj službe u takvim uvjetima ne može pratiti planiranu dinamiku i dostići zadani cilj.

Sudjelovanje u europskome projektu MATRA *Administrativna i upravna reforma hrvatske arhivske službe*, pokrenutom u okviru pretpristupnoga programa pomoći Vlade Kraljevine Nizozemske[20], bio je pokušaj poboljšanja rada. Uz Ministarstvo kulture, Hrvatski državni arhiv i Nacionalni arhiv Kraljevine Nizozemske, kao nositelje projekta, u njemu su sudjelovali svi područni državni arhivi. Svrha projekta koji je trajao od 2007. do 2009. bila je optimiziranje ustroja i djelatnosti arhivske službe, usvajanje i primjena europskih politika i preporuka iz područja arhivske djelatnosti te podizanje institucionalne i stručne osposobljenosti za njihovu primjenu. Tijekom trajanja projekta upravo u svrhu podizanja institucionalne i stručne osposobljenosti provedeni su tematski pilot-projekti o vrednovanju, digitalizaciji, stručnome usavršavanju i zaštiti gradiva. Izrađena je cjelovita analiza hrvatskoga arhivskog i srodnoga zakonodavstva, analiza organizacije, resursa i načina rada arhivske službe u Hrvatskoj kao i konteksta u kojemu djeluje te su predloženi poželjni strateški ciljevi i konkretne aktivnosti.

Kao završni dokument projekta izrađen je prijedlog Strategije razvoja arhivske službe u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2009. – 2013. Pravci njezina budućega razvoja, usklađeni s europskim pravnim i stručnim normama kao i globalnim informacijskim i društvenim trendovima, definirani su u 6 strateških ciljeva:

1. arhivska služba temeljni je nacionalni arhivski informacijski servis koji omogućuje brz i jednostavan pristup našemu povijesnom nasljeđu

19 Strateški plan Ministarstva kulture 2016. – 2018. Str. 54. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Dokumenti/strateski%20plan/Web_Revidiran_Strate%c5%a1ki%20plan%20Ministarstva%20kulture%202016%20-2018.pdf (23. 7. 2017.).

20 Svrha MATRA *Pre-accession Projects Programme* bila je pomoć državama kandidatkinjama u zadovoljavanju kriterija za članstvo u Europskoj Uniji i u jačanju sposobnosti za provedbu usvojenih politika te za sudjelovanje u europskim programima i projektima.

2. arhivsko gradivo preuzeto je, obrađeno i dostupno čim je to pravno moguće te se čuva u primjerenim uvjetima

3. arhivska služba ima jednu od vodećih uloga u upravljanju dokumentacijom i informacijskim resursima u državnim i javnim službama

4. među građanima i organizacijama razvijen je visok stupanj svijesti i razumijevanja važnosti i uloge arhiva i arhivskoga gradiva

5. arhivska služba ima vodeću ulogu kao centar znanja, iskustva i kompetencija u upravljanju, uporabi i zaštiti dokumentacijskih i informacijskih resursa

6. arhivska služba sposobna je i prilagodljiva organizacija.[21]

Među predloženim načinima ostvarivanja ovih ciljeva nalaze se: digitalizacija arhivskoga gradiva, razvoj *online* usluga, primjena normi i najboljih praksi, poboljšanje spremišnih i sigurnosnih uvjeta, jačanje suradnje i razvoj partnerstava s javnim i privatnim organizacijama, davanje potpore javnim službama u upravljanju dokumentacijom te sudjelovanju u kreiranju i provedbi odgovarajućih propisa o upravljanju dokumentacijom, razne obrazovne aktivnosti, jačanje kapaciteta arhiva i kompetencija njihovih zaposlenika, razjašnjenje odgovornosti i odnosa između tijela uključenih u upravljanje programima, izrada dugoročnoga plana razvoja mreže arhiva i drugo.

Jedan od načina bio je i pokušaj povezivanja postojećih stručnih resursa u arhivskoj službi odnosno poboljšanje protoka informacija i prijenosa znanja unutar službe uspostavom nacionalne stručne savjetodavne službe. Ta je služba trebala koordinirati rad na temama i pitanjima od interesa za sve arhive te biti potpora u pojedinim područjima stručnoga rada, razvoju i primjeni normi i najboljih praksi. Služba je osnovana u svibnju 2009. godine odlukom ravnatelja Hrvatskoga državnog arhiva[22], za što su i ravnatelji područnih državnih arhiva dali svoju suglasnost na sastanku održanome u veljači iste godine. U okviru Savjetodavne arhivske službe osnovao je 8 zajedničkih stručnih radnih skupina državnih arhiva za pojedina područja stručnoga rada i pitanja od zajedničkoga interesa za arhive, i to: za nadzor stvaratelja i gradiva izvan arhiva, za obradu i opis arhivskoga gradiva, za zaštitu arhivskoga gradiva, za uporabu arhivskoga gradiva, za arhivske knjižnice, za digitalizaciju, za normativnu kontrolu i za organizaciju djelatnosti arhiva. U radne skupine bili su imenovni, ovisno o područjima stručnoga rada, stručnjaci iz svih državnih arhiva, a u radnu skupinu za organizaciju djelatnosti arhiva imenovani su bili svi ravnatelji državnih arhiva.

Nažalost, rad Savjetodavne službe nije zaživio, a većina radnih skupina osim održavanja inicijalnih sastanaka nije imala drugih aktivnosti iako potreba za takvim načinom povezivanja resursa i dalje postoji. Prijedlog Strategije razvoja arhivske službe u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2009. –

21 Strategija razvoja arhivske službe u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2009. – 2013. – Prijedlog. Zagreb, 2009.

22 Hrvatski državni arhiv, KLASA:003-08/09-03/01, UR. BROJ:565-01-09-17, od 15. svibnja 2009.

2013., prvi izrađeni strateški dokument za arhivsku službu u cjelini, nije nikada službeno usvojen te je ostao na razini prijedloga.[23]

Nasuprot tomu Hrvatski državni arhiv i područni državni arhivi, počevši od 2012. godine, donosili su vlastite strateške planove za trogodišnja razdoblja u skladu s uputom Ministarstva kulture, a u vezi s predlaganjem programa javnih potreba u kulturi koje je uvjetovao prilaganjem upravo toga dokumenta. U strateškim planovima koje su donijeli arhivi[24] uočava se šarolikost koncepata i metodologija, problemi u definiranju ciljeva i načinu njihova ostvarivanja te izostanak mehanizama za praćenje i evaluaciju. Stoga doprinos takvoga pristupa strateškomu planiranju, osim ispunjavanja obveze prema Ministarstvu kulture, nije imao drugih znatnijih učinaka na razvitak službe i jačanje njezine pozicije.

Zaključak

Uvidom u strateške planove u sektoru kulture može se zaključiti da su u njima prepoznati suvremeni trendovi povezani s radom arhivske službe i obavljanjem arhivske djelatnosti općenito. Nažalost, realizacija nije dosegnula ciljeve koji su u njima planirani. Možemo identificirati više razloga koji su pridonijeli tomu.

Jedni se kriju u samome načinu provođenja procesa strateškoga planiranja i praćenju ostvarenja plana. Ministarstvo kulture donosi trogodišnje strateške planove, slijedom prije spomenute obveze utvrđene Zakonom o proračunu, kojima obuhvaća sve djelatnosti svojega sektora i u njima definira ciljeve i rezultate koje u njemu želi ostvariti kao mjerodavno upravno tijelo. Nepostojanje dugoročne strategije[25] odražava se na nepostojanje dugoročno promišljenih i utemeljenih vizija i ciljeva što ograničava same strateške planove Ministarstva kulture. U slučaju navedenih planova, pak, nepostojanje akcijskih planova provedbe rezultira time da oni ispunjavaju svoju ulogu gotovo samo kao poveznica s proračunskim aktivnostima. Naravno, ta je komponenta itekako važna, ali nije jedina zbog koje se cijeli proces strateškoga planiranja provodi. Akcijskim planom za arhivsku službu konkretizirala bi se hijerarhija ciljeva i načini njihova ostvarenja, uz obvezno praćenje i evaluaciju. Njegov doprinos ne bi bio samo u dostizanju planiranih zajedničkih ciljeva, nego bi boljim povezivanjem povećao iskoristivost raspoloživih resursa i poboljšao suradnju te pridonio jačanju službe.

23 Hrvatsko je arhivsko vijeće na svojoj 16. sjednici održanoj 11. svibnja 2009. razmatralo je i podržalo Prijedlog te preporučilo arhivima i nadležnim tijelima da preporuke i prijedloge aktivnosti koje on sadržava ugrade na odgovarajući način u svoje planove i programe (Hrvatski državni arhiv, Zapisnik 16. sjednice HAV-a, KLASA:612-06/09-30/08, UR. BROJ:565-01-09-2, od 11. svibnja 2009.).

24 Strateški planovi područnih državnih arhiva dostupni su na njihovim službenim mrežnim stranicama.

25 Izrada nacionalne Strategije razvoja kulture do 2020. započela je 2012., no ona još nije donesena.

Sljedeće razloge možemo potražiti u samoj službi. Analizirajući stanje u kojemu se ona nalazi te probleme i potrebe koje desetljećima ističe, možemo zaključiti da neki od nužnih uvjeta za njezin nesmetani razvitak u 21. stoljeću još čekaju svoje ispunjenje. To su: usuglašavanje arhivskoga zakonodavstva s drugim relevantnim propisima; optimiziranje mreže arhiva; osiguranje dostatnih spremišnih kapaciteta; priprema službe za preuzimanje i obradu eletroničkih zapisa; izgradnja tehničke i informacijske infrastrukture za digitalizaciju i pružanje *online* usluga; osigurano kontinuirano stručno usavršavanje i drugo. Bez potpore i konkretne pomoći državne uprave i lokalnih jedinica u kojima arhivi djeluju navedene uvjete neće biti moguće ispuniti.

No dio razloga proizlazi iz određene inertnosti arhivske službe i sklonosti bavljenja same sobom. Definiranje i ujednačena primjena stručnih standarda, koordinacija, koherentnost i jačanje suradnje unutar i izvan sektora neke su od mogućnosti za osnaženje pozicije i uloge arhiva, a ovise gotovo isključivo o službi samoj i njezinoj želji za proaktivnim pristupom. Također, arhivi ne smiju zaboraviti da su oni svojim dijelom, osim baštini, okrenuti i upravi. Danas nemaju samo ulogu čuvara, nego aktivnostima u odnosu na javnu upravu i građane izravno pridonose njezinu transparentnijemu radu i demokratizaciji. Tu se otvaraju dodatne mogućnosti da pri planiranju budućnosti arhivska služba dio svojih ciljeva ostvari unutar strateškoga okvira javne uprave, ali i drugih sektora.

Početkom ove godine donesena je nova Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva kulture[26] kojom je osnovana Uprava za arhive, knjižnice i muzeje. Njezina uspostava, kao i donošenje novoga Zakona o arhivskome gradivu i arhivima koje je izgledno do kraja godine, znak su postojanja političke volje pa se možemo nadati da će pridonijeti rješavanju nagomilanih problema službe koja godinama u tome smislu nije imala potporu koju zaslužuje. Također postoji nada da će uspostavom Uprave proces strateškoga planiranja u arhivskoj službi i za nju ostvariti svoj puni potencijal i rezultirati željenim učincima. Sama, pak, služba treba naučiti rabiti i pretvoriti u prednost kompleksnost zadataka koji su joj povjereni kako bi vlastitim snagama što više utjecala na prepoznavanje važnosti njezine uloge i jačanje pozicija u društvu.

Literatura

Načela razvitka Republike Hrvatske. Zagreb : Ured za strategiju razvitka Republike Hrvatske, 2001.

Hrvatska u 21. stoljeću: Strategija kulturnog razvitka: dokument. Ur. Cvjetičanin, B., Katunarić, V. Zagreb : Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2003.

26 NN 17/2017..

Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011. – 2015. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf (23. 7. 2017.).

Strateški plan Ministarstva kulture 2011. – 2013. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/odobreni%20programi%20u%202011.%20godini/STRATESKI_PLAN_MINISTARTVA%20KULTURE%202011.-2013.izmjena30.03..pdf (23. 7. 2017.).

Strateški plan Ministarstva kulture 2012. – 2014. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/NAJNOVIJE%20NOVOSTI/Strateski%20plan%20Ministarstva%20kulture%202012%20-2014%20%20-%20revidiran%20za%20web%2016042012.pdf (23. 7. 2017.).

Strateški plan Ministarstva kulture 2013. – 2015. URL: www.min-kulture.hr/default.aspx?id=10584 (23. 7. 2017.).

Strateški plan Ministarstva kulture 2014. – 2016. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Propisi/Strate%C5%A1ki%20plan%20MK%202014.-2016.%20-%20za%20web.pdf (23. 7. 2017.).

Strateški plan Ministarstva kulture 2015. – 2017. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/FINANCIRANJE/strateski%20plan%20web_2015-2017_SP%20MK%20-%20dopunjen.pdf (23. 7. 2017.).

Strateški plan Ministarstva kulture 2016. – 2018. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Dokumenti/strateski%20plan/Web_Revidiran_Strate%c5%a1ki%20plan%20Ministarstva%20kulture%202016%20-2018.pdf (23. 7. 2017.).

Strategija razvoja arhivske službe u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2009. – 2013. – Prijedlog. Zagreb, 2009.

Zakon o proračunu. NN 87/2008.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. NN 105/1997.

Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva kulture. NN 17/2017.

Summary

STRATEGIC PLANNING AND ARCHIVAL SERVICE – POSITION AND INFLUENCES

In the paper the author provides an overview of the context and the development of the main strategic documents created in Croatia from the beginning of the 21st century and their influences on protection of archives as an integral part of cultural heritage, as well as the development of archival service in whole. The obligation of strategic planning was introduced in state administration bodies in 2009 and resulted with the series of three-year strategic plans of the Ministry of Culture, within whose responsibilities the archival service is placed.

Prior to that the Ministry of Culture and the Croatian State Archives started with Dutch National Archives in 2007 a MATRA project 'Administrative and Management Reform of Croatian Archival Service'. The project aims were to contribute to the accession of Croatia to the European Union by supporting archival service and bringing it in line with European standards and policies in the fields of archives. The final report on project proposed The Strategy on Development of Archival Service for the period of 2009 to 2013, but unfortunately it did not come into force and the proposed measures, such as establishing of Archival Advisory Service, did not held for a longer period of time.

Mentioned strategic documents, planned goals and activities show that contemporary trends are recognized in principle and that certain efforts to implement them were done. However, lack of operational planning and inadequate capacities of the service resulted with their weak impact on the development of the Croatian archival services and persisting problems raising form insufficient financial and human resources and space capacities.

Recent organizational changes within the Ministry of Culture and a planned adoption of the new archival law make us hopeful for the expected framework improvement for the future development of the Croatian archival service and for a strategic planning as part of the process. The archival service itself has to be a proactive party in that process and work harmoniously on strengthening its role and recognition of its contributions to a democratic society.

***Keywords**: strategic planning, cultural heritage, archival service, archives, development*

Hrvoje Stančić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Obrazovanje arhivista

Pregledni znanstveni rad

UDK: 930.25:37
930.25:378

U radu autor najprije donosi uvodne konstatacije o bolonjskome procesu s osvrtom na arhivistiku. Potom daje pregled dosadašnjih istraživanja. Autor tumači stupnjeve formiranja, specijalizacije i sazrijevanja stručnjaka te ih povezuje s trima stupnjevima obrazovanja – formalnim sveučilišnim, specijalističkim i cjeloživotnim. Nadalje autor daje detaljan uvid u organizaciju i odvijanje Studija informacijskih znanosti – smjer arhivistika. Zaključno autor iznosi stajališta o razvoju tržišta rada u području arhivske djelatnosti.

***Ključne riječi**: obrazovanje, studij informacijskih znanosti, arhivistika, bolonjski proces, studentske aktivnosti*

1. Uvod

Mogućnost studiranja arhivistike u Hrvatskoj pojavljuje se na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u akademskoj godini 1986./1987. Tada je to bio smjer Arhivistika u okviru Studija informatologije koji se birao kao jedan od četiriju smjerova prilikom upisa treće godine četverogodišnjega studija na tadašnjem Odsjeku za informacijske znanosti.[1] Prelaskom na bolonjski sustav studiranja 2005. godine[2] odvajaju se preddiplomski Studij informacijskih znanosti (3 godine) i diplomski Studij informacijskih znanosti (2 godine), a smjer Arhivistika postaje jedan od smjerova diplomskoga studija današnjega Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti.

U Hrvatskoj se predmeti iz područja arhivistike pojavljuju i u okviru drugih sveučilišnih studija informacijskih znanosti (na primjer, u Osijeku i Zadru), povijesti (na primjer, u Splitu i Zagrebu) ili prava (na primjer, u Zagrebu i Osijeku) te stručnim upravnim studijima na veleučilištima (na primjer, u Vukovaru).

---

1 *Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Ur. Lasić-Lazić, J. 2013. Str. 9*–13.

2 Bolonjski proces, Središnji državni portal. URL: https://gov.hr/moja-uprava/obrazovanje/visoko-obrazovanje/bolonjski-proces/227 (22. 8. 2017.).

2. Dosadašnja istraživanja

Analizom obrazovanja iz područja arhivistike u svijetu bavio se Pandžić[3], koji se osvrnuo na dokument *Pregled škola i studija profesionalnog školovanja arhivista*[4] Međunarodnoga arhivskog vijeća koji mu je poslužio za sistematizaciju i uočavanje zajedničkih karakteristika gotovo svih studija i škola koje su bile obuhvaćene tim dokumentom. Stančić[5] se u svojoj analizi osvrnuo na opis kompetencija koje stječu završeni studenti te iskustva, probleme i neka rješenja povezana s organizacijom studija usklađenoga po bolonjskome procesu. Dmitrus[6] je dala detaljan uvid u organizaciju smjera Arhivistika i strukturu njegovih predmeta po semestrima na Studiju informacijskih znanosti koji se izvodi na Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Stančić, Rajh i Jamić[7] analizirali su koliko je razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije utjecao na sadržaj nastavnih planova i programa iz područja arhivistike u periodu od 2000. godine do danas. Kao početna, referentna analiza za tu, noviju analizu iskorištena je ona koja je provedena u okviru projekta Heritage Live[8] i koja je obradila 370 predmeta s 23 svjetska studija te istražila koliko su pojedini predmeti relevantni isključivo za studij ili smjer arhivistike ili isključivo za studij ili smjer bibliotekarstva, muzeologije ili informatologije (vrlo malen broj), odnosno koliko su pojedini predmeti relevantni za više od jednoga od nabrojanih studija ili smjerova (vrlo velik broj). Autori su potom istražili današnje stanje s predmetima na arhivističkim studijima i zaključuju da je u promatranome periodu informacijsko-komunikacijska tehnologija snažno ušla u sveučilišne kurikulume.

Potreba da suvremena znanja i kompetencije doista i budu uključeni u kurikulume visokoškolskih institucija vidljiva je i iz rezultata istraživanja sadržaja natječaja za radna mjesta izvan Hrvatske.

3 Pandžić, M. Obrazovanje arhivista – usporedni pregled školovanja u raznim zemljama svijeta. *Arhivski vjesnik (Zagreb). 40(1997), str. 35–*42.

4 Posljednje dostupno izdanje je: Huiling, Feng i Jian, Wang (ur.). *Directory of Archival Education and Training, ICA Section for Education and Training, International Council on Archives*, 2004. https://www.ica.org/sites/default/files/SAE_2004_Paper_Directory-of-archival-education-and-training_Feng-Wang_EN_0.doc (22. 8. 2017.).

5 Stančić, H. Analiza strukture dodiplomskega, diplomskega in doktorskega študija informacijskih znanosti na Filozofski fakulteti v Zagrebu s poudarkom na arhivistiki. U: Izobražavanje arhivskih delavcev in zaposlenih pri ustvarajalcih arhivskega gradiva, ur. Gombač, M. Dolenjske Toplice : Arhivski depoji, Elektronsko arhiviranje in informatizacija v arhivih, Arhivsko društvo Slovenije, 2009. Str. 35–39.

6 Dmitrus, Ž. *O studiju moderne arhivistike u Hrvatskoj. U zborniku radova s međunarodnoga skupa 27th International Archival Day of the IIAS, Trst, 16. – 17. listopada 2017. (u tisku).*

7 Stančić, H., Rajh, A., Jamić, M. *Impact of ICT on Archival Practice from the 2000s Onwards and the Necessary Changes of Archival Science Curricula. U: Proceedings of the 40th Jubilee International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics MIPRO 2017, ur. Biljanović, P. Rijeka : Croatian Society for Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics – MIPRO, 2017. Str. 918–*923.

8 HERITAGE *Live – Oživjeti i doživjeti kulturnu baštinu* (listopad 2009. – ožujak 2012.) – IPA projekt prekogranične suradnje Slovenija – Hrvatska 2007. – 2013.

Presečki i Stančić, na temelju 136 analiziranih natječaja, zaključuju da je analiza pokazala „značajan utjecaj informacijsko-komunikacijskih tehnologija kako na nazive radnih mjesta tako i na tražene kompetencije"[9].

3. „Tradicionalni" i „digitalni" arhivisti?

Vrlo često se u literaturi diskutira o tome treba li (više) školovati „tradicionalne" ili „digitalne" arhiviste. Duranti zastupa tezu da „ne može biti razlike između digitalnog arhiviste i tradicionalnog arhiviste po pitanju edukacije"[10]. I jednomu i drugomu potrebna su ista, temeljna arhivistička znanja. Ona zbog toga razlikuje tri načina stjecanja znanja – formalno visokoškolsko obrazovanje (engl. *education*), stručno obrazovanje (engl. *training*) i cjeloživotno obrazovanje (engl. *continuing education*). Formalno obrazovanje odnosi se na razdoblje prije zapošljavanja. Tijekom studija budući se arhivisti formiraju kao stručnjaci koji poznaju povijest i razvoj profesije, njezine temeljne ideje, istraživačke metode i slično, kako bi ih poslije mogli primjenjivati. Tek nakon što su intelektualno formirani u arhivistici oni mogu razmišljati i djelovati kao arhivisti, primjenjivati stečena znanja i raditi na daljnjemu razvoju arhivistike. S druge strane, stručno obrazovanje razvija praktične vještine i specijalizira polaznike u određenome području. Napokon, cjeloživotno obrazovanje, koje se provodi nakon zapošljavanja, nadograđuje postojeća znanja i vještine stečene visokoškolskim i stručnim obrazovanjem te ih proširuje i osuvremenjuje novim saznanjima, trendovima, tehnološkim dostignućima, novorazvijenim normama, pravilnicima, zakonskim promjenama, smjerovima razvoja struke i slično. Stoga se ova tri stupnja mogu nazivati i stupnjevima formiranja, specijalizacije i sazrijevanja stručnjaka.

Iz navedenoga se može zaključiti da ne bi trebalo razlikovati „tradicionalne" od „digitalnih" arhivista. Arhivistima je uvijek zajednička jezgra koju moraju svladati tijekom sveučilišnoga studija, u fazi formiranja, i koju mogu već tada proširivati digitalnim kompetencijama kroz izborne predmete, a poslije se mogu dodatno specijalizirati kao stručnjaci za konvencionalno ili nekonvencionalno (na primjer, digitalno) gradivo.

4. Studij informacijskih znanosti – smjer arhivistika

Uzmimo za primjer Studij informacijskih znanosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Na preddiplomskoj razini riječ je o Studiju informacijskih znanosti (3 godine) bez smjerova. Na toj

9 Presečki, K., Stančić, H., *Dinamika razvoja radnih mjesta u suvremenoj arhivskoj službi. U: Dostupnost arhivskoga gradiva, ur. Babić, S. Vinkovci : Hrvatsko arhivističko društvo, 2014. str. 500.*

10 Duranti, L. Models of Archival Education : Four, Two, One, or a Thousand? *Archives & Social Studies: A Journal of Interdisciplinary Research* (grad). broj (2007), str. 55.

razini postoje obvezni i izborni predmeti te takozvani „obvezni izborni" – ovdje je riječ o grupi predmeta (na primjer, njih četiri) od kojih studenti obvezno biraju jedan (sebi ga proglašavaju obveznim), a nakon toga preostale iz grupe mogu slušati kao izborne ili ne moraju. Cilj takva grupiranja predmeta jest da studenti obvezno moraju odslušati jedan predmet iz grupe. U takvim grupama obveznih izbornih predmeta grupirani su temeljni predmeti iz različitih područja kao što su to arhivistika, bibliotekarstvo, muzeologija i upravljanje baštinom ili informatologija. Ti predmeti služe tomu da se studenti već na preddiplomskoj razini mogu početi usmjeravati prema pojedinim smjerovima na diplomskoj razini i stjecati potrebna temeljna znanja. Na diplomskoj razini (2 godine) Studij informacijskih znanosti ima smjerove. Arhivistika je jedan od njih. Na objema ga razinama (3 + 2) studenti mogu studirati kao jednopredmetni ili kao dvopredmetni, s time da se na diplomskoj razini dvopredmetnost može ostvariti i upisom dvaju smjerova na Studiju informacijskih znanosti.

Predmeti koje studenti polažu tijekom preddiplomskoga studija i koji su povezani s arhivistikom, odnosno predmeti smjera arhivistika na diplomskome studiju mogu se logički grupirati u pet cjelina: I. Teorija arhivistike, II. Upravljanje registraturnim gradivom, III. Upravljanje arhivskim gradivom, IV. Digitalizacija i digitalni arhivi, V. Upravljanje arhivima. U nastavku su navedeni nazivi predmeta po ovim grupama uz pridodane oznake obveznosti ili izbornosti, način izvođenja nastave, broj ECTS bodova i razinu studija.

Tablica 1. *Pregled predmeta*

Legenda:

O – obvezni
O/I – obvezni izborni (obvezno se bira jedan od ponuđenih)
I – preporučeni izborni
1-O – obvezni za jednopredmetne
2-O – obvezni za dvopredmetne
1-I – preporučeni izborni za jednopredmetne
2-I – preporučeni izborni za dvopredmetne
P – predavanje
S – seminar
V – vježbe
3 – primjer broja ECTS bodova
PD – preddiplomski
D – diplomski

Naziv predmeta	PSV	ECTS	izbornost	razina
I. Teorija arhivistike				
Uvod u arhivsku teoriju i praksu	2p1s	6	O/I	PD
Epistemologija informacijske znanosti	1p2s	5	I	D
Upravljanje informacijama i znanjem	2p2s	6	1-O, 2-I	D
Sustavi za organizaciju znanja	1p1s	3	1-O, 2-I	D
II. Upravljanje registraturnim gradivom				
Spisovodstvo	2p2s	6	O/I	PD
Vrednovanje arhivskog gradiva	2p2s	6	O/I	PD
Sustavi za označivanje i pretraživanje I	1p1s1v	6	I	D
III. Upravljanje arhivskim gradivom				
Povijest institucija u Hrvatskoj	2p2s	6	O	PD
Sređivanje i opis arhivskog gradiva	2p2v	6	O/I	PD
Zaštita knjižničnog i arhivskog gradiva	1p1s	3	1-I, 2-O/I	PD
Zaštita elektroničkog gradiva	1p1s	3	I	D
Metapodaci za upravljanje gradivom	1p1v	3	O	D
Upravljanje baštinom	2p2s	6	I	D
IV. Digitalizacija i digitalni arhivi				
Digitalizacija i migracija dokumenata	1p1v	3	O	D
Digitalni arhivi	1p1s	3	O	D
Planiranje i oblikovanje sustava za upravljanje gradivom	2p2s	6	O	D
Projektiranje informacijskih sustava	2p2s	6	1-O, 2-I	D
Programiranje baze podataka	2p2v	6	1-O, 2-I	D
Baze podataka u internetskom okruženju	2p2v	6	I	D
Digitalizacija 3D objekata i prostora	1p1s	3	I	D
Informacijsko zakonodavstvo i etika	1p1s	3	I	D
V. Upravljanje arhivima				
Povijest arhiva	1p1s	3	I	PD
Arhivsko zakonodavstvo	2p2s	6	O	D
Upravljanje i poslovanje u arhivima	1p1v	3	O	D
Informacijski izvori i sustavi u arhivima	1p1v	3	O	D
Marketing baštine	2p2s	6	I	D

Iz Tablice 1. vidljivo je da je Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskoga fakulteta organizirao Studij informacijskih znanosti tako da studenti koji se usmjeravaju prema arhivistici (preddiplomski) i oni koji upišu smjer arhivistika (diplomski) kroz obvezne predmete jezgre doista upoznaju povijest i razvoj profesije i njezine temeljne ideje te tako stvore solidnu osnovu za nadgradnju digitalnim kompetencijama. Studenti tako jednostavnije primjenjuju i prilagođavaju temeljna znanja u novu digitalnu okolinu.

U okviru studija studenti odrađuju i obveznu studentsku praksu koja ih priprema za poslove na kojima bi se po završetku studija trebali zapošljavati. Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti ima odličnu suradnju s mnogim institucijama u koje studenti odlaze na praksu iz područja arhivistike. Suradnja se ostvaruje sa sljedećim institucijama i poslovima u njima: Hrvatski državni arhiv (rad na obradi arhivskoga gradiva), Državni arhiv Zagreb (upoznavanje arhiva kao informacijske institucije, postupak arhivske obrade gradiva od identifikacije gradiva do izrade metapodataka), Financijska agencija (FINA) – Arhivsko-dokumentacijski centar (ADC) (digitalizacija dokumentacije, fizička pohrana dokumentacije, izrada elaborata stanja arhivske građe i arhiva), Hrvatski športski muzej (obrada arhivskoga gradiva), Hrvatske ceste (pomoćni arhivski poslovi, popisivanje gradiva u sustav za upravljanje dokumentima, skeniranje jednostavnijega gradiva – ugovori i zemljopisne karte), Agencija za lijekove i medicinske proizvode (HALMED) (izrada inventara, arhiviranje elektroničkih zapisa, indeksiranje i arhiviranje elektroničke dokumentacije), SRCE (obrada arhivskoga gradiva, digitalni arhivi), Botanički zavod, Biološki odsjek PMF-a (digitalizacija i obrada herbarijskih zbirki, unos u bazu podataka, georeferenciranje), Institut za povijest umjetnosti (IPU) (digitalizacija dokumentacije, fizička pohrana dokumentacije, izrada obavijesnih pomagala i elaborata stanja arhivskoga gradiva i arhiva), Hrvatska radiotelevizija (HRT) (rad s novinskom dokumentacijom te klasičnim i audiovizualnim arhivskim gradivom).

Pisanjem završnoga rada (preddiplomski), odnosno diplomskoga rada (diplomski) studenti dovršavaju studij. Svi obranjeni radovi dostupni su u punome tekstu kroz institucijski repozitorij[11]. Pregledom dokumenata koji su dostupni u području „informacijskih i komunikacijskih znanosti – arhivistika i dokumentaristika" vidljivo je da su u repozitorij unesena 43 obranjena diplomska rada s temama usko povezanima s arhivistikom[12]. Posebno je potrebno istaknuti da su pisanjem interdisciplinarnoga diplomskog rada Marte Mihaljević[13] (Studij informacijskih znanosti – smjer arhivistika i Studij kroatistike) i suradnjom komentora (po jedan mentor sa svakoga studija – Hrvoje Stančić i Milica Mihaljević) najprije s engleskog jezika na hrvatski prevedene sve definicije termina koje se nalaze u mrežno dostupnome višejezičnom arhivističkom rječniku (MAT)[14], koji je nastao u suradnji

11 Repozitorij Filozofskog fakulteta u Zagrebu. URL: http://darhiv.ffzg.unizg.hr (3. 7. 2017.).
12 Pregled diplomskih radova. URL: http://darhiv.ffzg.unizg.hr/view/subjects/IZARH.html (3. 7. 2017.).
13 Mihaljević, M. *Hrvatsko arhivističko nazivlje, (diplomski rad). Filozofski fakultet u Zagrebu, 2014. 109 str.*
14 *Multilingual Archival Terminology (MAT). URL:* http://www.ciscra.org/mat/ (3. 7. 2017.).

Centra za međunarodna istraživanja suvremenih zapisa i arhiva[15] i Međunarodnoga arhivskog vijeća[16], a potom je taj prijevod dodatno obrađen i uz potporu namjenskih sredstava Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu za financiranje znanstvenoga rada u 2014. godini objavljen je *Arhivistički rječnik*[17]. Svi prevedeni termini potom su upisani u MAT. To je primjer kako se iz jednoga diplomskog rada može ostvariti sasvim konkretan doprinos struci.

Titula koju završeni studenti stječu nakon završetka preddiplomskoga studija je *univ. bacc. inf.*, odnosno *sveučilišni prvostupnik/prvostupnica (baccalaureus/baccalaurea) informacijskih znanosti*, dok po završetku diplomskoga studija, smjera arhivistika stječu titulu *mag. inf.*, odnosno *magistar/magistra informacijskih znanosti*. Premda neki drugi smjerovi imaju specifične titule (na primjer, *mag. bibl.* – *magistar/magistra bibliotekarstva*), smjer arhivistika namjerno se odlučio za titulu koja će omogućiti završenim studentima veću prohodnost u području. Premda bi se moglo pomisliti da je to možda nepraktično za inicijalno prepoznavanje stručnjaka prema njegovoj tituli, treba svakako imati na umu da se uz diplomu dodjeljuje suplement diplomi koji je njezin sastavni dio. S obzirom na to da se u njemu nalazi popis svih predmeta koje je student tijekom studija položio i jasno iskazane stečene kompetencije, upravo se iz suplementa može iščitati za što je sve *mag. inf.* konkretno obrazovan. Sasvim konkretno, u kategoriji *profesionalni status* u suplementu diplomi studenata koji završe jednopredmetni diplomski Studij informacijskih znanosti – smjer arhivistika navodi se:

> „Nositelji ove kvalifikacije ovlašteni su koristiti se zakonski zaštićenim akademskim nazivom sveučilišni magistar ili magistra informacijskih znanosti (mag. inf.) te obavljati stručni arhivistički posao u povijesnim i drugim arhivima, biti voditelji upravljanja (elektroničkim) dokumentima u tijelima državne uprave i u drugim ustanovama/organizacijama kao osobe zadužene za oblikovanje i upravljanje spisovodstvenim sustavima, biti voditelji ili članovi digitalizacijskih projekata u arhivima, knjižnicama, muzejima i drugim informacijsko-dokumentacijskim ustanovama, te se zapošljavati na pozicijama osoba zaduženih za dugoročno očuvanje elektroničkoga gradiva. Imaju znanja za poslove spisovoditelja (engl. *records manager*) u različitim tijelima državne i javne uprave (ministarstva, županije, gradovi), u gospodarstvu (banke, tvornice, poduzeća, mediji), obrazovnim institucijama (sveučilišta, veleučilišta) u sektoru spisovodstva (engl. *records management*), elektroničke uprave i elektroničkoga poslovanja kao stručnjaci u procesu upravljanja dokumentima (engl. *document management*) te poslovima koji traže praktično organiziranje upravljanja znanjem (engl. *knowledge management*), pretraživanje i pronalaženje podataka, informacija i znanja (engl. *data mining and knowledge discovery*) u nekoj

15 *Centre for the International Study of Contemporary Records and Archives (CISCRA). URL:* http://www.ciscra.org/ (3. 7. 2017.).
16 *International Council on Archives (ICA). URL:* https://www.ica.org/en (3. 7. 2017.).
17 Mihaljević, M., Mihaljević, M., Stančić, H. *Arhivistički rječnik. Englesko-hrvatski, hrvatsko-engleski. Zagreb : Zavod za informacijske studije, 2015.*

ustanovi kao i uspostavu digitalnih arhiva. Osposobljeni su za vrednovanje, zaštitu, očuvanje i upravljanje analognim i digitalnim arhivskim gradivom i njegovom prezentacijom u medijima, turizmu i drugdje."

Studenti koji završe jednopredmetni studij, za razliku od onih koji završe dvopredmetni, osposobljavaju se da mogu biti, primjerice, *voditelji* (digitalizacijskih projekata i slično, v. opis), dok dvopredmetni uglavnom mogu biti članovi, što ne znači da s vremenom i dodatno stečenim iskustvom i oni ne mogu postati voditeljima.

Nadalje, u suplementu diplomi studenata koji završe jednopredmetni diplomski Studij informacijskih znanosti – smjer arhivistika navode se sljedeći ishodi učenja. Drugim riječima, završeni student sposoban je:

- "tumačiti povijesni razvitak informacijske struke i preispitivati mogućnosti njenog budućeg razvoja
- vrednovati gradivo, odabrati ga za čuvanje te planirati i provoditi njegovo izlučivanje
- stvarati i upravljati analognim i digitalnim zbirkama, fondovima, serijama, podserijama, dosjeima, predmetima, zapisima i dokumentima
- planirati i provoditi spisovodstvene postupke
- upotrebljavati i prilagođavati sustave za upravljanje dokumentima i zapisima
- upotrebljavati i prilagođavati sustave digitalnih arhiva / digitalnih repozitorija
- primjenjivati metode kriptografske zaštite digitalnog gradiva
- provoditi programe zaštite i dugoročnog očuvanja analognog i digitalnog gradiva
- organizirati, označavati i pretraživati informacije i/ili informacijske izvore
- procjenjivati informacijske potrebe i planirati odgovarajuće službe i usluge
- kvantitativno i kvalitativno vrednovati službe i usluge
- razvijati usluge i programe za korisnike
- provoditi marketinške postupke u svrhu komunikacije s javnošću
- planirati i voditi stručne projekte."

Studenti koji završe jednopredmetni studij, za razliku od onih koji završe dvopredmetni, sposobni su, na primjer, *upotrebljavati i prilagođavati sustave* dok dvopredmetni mogu samo *upravljati sustavima*. Jednopredmetni su također sposobni *procjenjivati i planirati* (na primjer, odgovarajuće službe

i usluge i slično, v. opis) dok su dvopredmetni sposobni samo *procjenjivati*. Kao i prije, i tu vrijedi napomena da dvopredmetni mogu s vremenom i dodatno stečenim iskustvom samostalno preuzeti složenije poslove.

5. Dodatne studentske aktivnosti

Tijekom studija studente se uključuje u dodatne aktivnosti koje nisu na prvi pogled vidljive iz popisa predmeta. Neke se aktivnosti odvijaju kao sastavni dijelovi pojedinih kolegija, dok su neke druge u potpunosti dobrovoljne i ovise o tome koliko se studenti žele dodatno angažirati. Od onih aktivnosti koje su sastavni dijelovi nekih predmeta zanimljivo je izdvojiti one koje se odvijaju u okviru predmeta Digitalizacija i migracija dokumenata. Taj predmet zahtijeva i praktični dio kako bi se studenti upoznali s digitalizacijskim procesom. Kroz taj predmet, u okviru vježbi, ostvarena je suradnja s nizom institucija, po jednom na godinu, u koje su studenti odlazili na vježbe digitalizirajući stvarnu građu, a ne samo neke primjere posebno pripremljene za vježbe, u stvarnoj radnoj (produkcijskoj) okolini. Tako su studenti u Leksikografskome zavodu Miroslav Krleža protočnim skenerom digitalizirali stara enciklopedijska izdanja koja su prethodno bila raskoričena, obrađivali skenove i radili dosta zahtjevan OCR (izdanja su dvostupčana s nizom dodatnih ilustracija i formula). U knjižnici HAZU-a studenti su radili na digitalizaciji i obradi etnografske Rukopisne zbirke Ive Čakalića. Nadalje, u suradnji s Botaničkim zavodom Biološkoga odsjeka Prirodoslovno-matematičkoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu studenti su digitalizirali zbirku orhideja u Hrvatskome herbariju (*Herbarium croaticum*) te pritom prebacivali herbarijske uzorke sa starih podloga na nove, digitalizirali uzorke, prepisivali opise sa starih naljepnica u bazu podataka, ispisivali nove naljepnice te georeferencirali nalazište uzorka. Tom suradnjom digitalizirana je cjelokupna herbarijska zbirka orhideja. Studenti su također trebali upoznati i probleme s kojima se mogu susresti prilikom dugoročnoga očuvanja digitalnih sadržaja, pa su tako provodili testiranje oko 300 optičkih medija (DVD) Hrvatskoga državnog arhiva kako bi istražili koji su mediji (gotovo) propali i čiji je sadržaj potrebno migrirati.

U okviru terenske nastave studenti su digitalizirali takozvanu *profesorsku knjižnicu* u Gimnaziji Požega. Tijekom toga angažmana digitalizirane su, skenerima i digitalnim fotoaparatom, naslovnice i prve unutrašnje stranice knjiga (sve do formata A3), a te su skenove poslije studenti smjera bibliotekarstvo pregledavali i opredmećivali te tako popunjavali *online* katalog.

Studente se potiče i na samostalna izlaganja u okviru znanstvenih i stručnih skupova. Tako su studenti izvještavali o iskustvima u digitalizaciji na Festivalu digitalizacijskih projekata (D-FEST), izlagali su na kongresima i savjetovanjima Hrvatskoga arhivističkog društva, na međunarodnim konferencijama *Building infrastructures for archives in a digital world* (APEx, Dublin), *INFuture – The Future of Information Sciences* (Zagreb), *CECiiS – Central European Conference on Information and*

Intelligent Systems (Varaždin), *MIPRO* (Opatija), *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* (Radenci), *Arhivska praksa* (Tuzla) te održavali radionice na seminaru *Arhivi, knjižnice, muzeji* (AKM).

Studente se također uključuje i u organizacijske aktivnosti pojedinih događanja kako bi stekli praktična organizacijska znanja, ali ujedno mogli slušati izlaganja za koja bi inače morali podmiriti katkad i znatan iznos kotizacije. Time također stječu domaće i međunarodne kontakte sa sudionicima i izlagačima. Tako su studenti sudjelovali u organizaciji nemaloga broja radionica koje je organizirao Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti[18], kongresa i savjetovanja Hrvatskoga arhivističkog društva, međunarodne bijenalne konferencije *INFuture – The Future of Information Sciences*[19] te međunarodne ljetne škole *Access to Digital Archives* (ADA, Split, 2014.)[20].

Studenti se potiču da se još za vrijeme studija učlane u Hrvatsko arhivističko društvo (HAD). Nekolicina njih učlanila se te ostala redovnim članovima i po završetku studija. U suradnji s trima studentima za HAD je razvijena nova internetska stranica[21] te su uspostavljeni profili na društvenim mrežama *Facebook* i *LinkedIn*.

Isključivo najbolji studenti smjera arhivistika, zajedno s odabranim studentima doktorskoga Studija informacijskih i komunikacijskih znanosti, dobili su priliku sudjelovati u istraživanjima međunarodnoga znanstveno-istraživačkog projekta *InterPARES Trust* (2013. – 2019.). U okviru projektnih aktivnosti sudjelovali su u istraživanjima *Ensuring trust in storage in Infrastructure-as-a-Service* (*IaaS*) (*EU08*)[22], *Comparative Analysis of Implemented Governmental e-Services* (*EU09*)[23], *Analysis of the Interoperability Possibilities of Implemented Governmental e-Services* (*EU15*)[24], *Model for Preservation of Trustworthiness of the Digitally Signed*, *Timestamped and/or Sealed Digital Records* (*TRUSTER Preservation Model*) (*EU31*)[25]. Studenti su u okviru istraživanja *EU31* radili i na razvoju terminologije povezane s tehnologijom ulančanih blokova (engl. *blockchain*), koja je uključena u terminološku bazu cijeloga projekta[26]. Rezultate istraživanja izlagali su na polugodišnjim projektnim sastancima u Stockholmu, Gironi, Londonu, Zagrebu i Marburgu.

Katedra za arhivistiku i dokumentaristiku otvorila je profil na društvenoj mreži *Facebook* i formirala redakciju u koju se samoinicijativno uključilo 6 studentica. Obavijesti se objavljuju nekoliko puta na tjedan. Objavljene su kratke informacije o gotovo svim državnim arhivima u Hrvatskoj, a studentice su izvješćivale i o odvijanju pojedinih događanja na kojima su i same sudjelovale, kao što su to, primjerice, bili 3. dani ICARUS-a u Hrvatskoj: *Arhivi bez granica* održani u Vukovaru. Objavljivani su i ciljani intervjui s Marijom Stipančevićem[27] i Thomasom Aignerom[28], a u pripremi su i novi.

6. Zaključak

Uvidom u organizaciju preddiplomskoga Studija informacijskih znanosti i diplomskoga Studija informacijskih znanosti – smjer arhivistika na Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te aktivnosti kroz koje studenti redovno prolaze jasno se može iščitati da završeni studenti ostvaruju profesionalni status i ishode učenja navedene u suplementu diplomi te su spremni za prvo zaposlenje. Stečena temeljna znanja i kompetencije osiguravaju im neophodno potrebnu podlogu za daljnje stručno usavršavanje, cjeloživotno obrazovanje te poboljšanje arhivske struke, ali i daljnji razvoj arhivistike kao znanosti. Praktičnim iskustvima, prisutnima u mnogim predmetima, a u ovome članku posebno istaknutima samo onima koja su bila povezana s predmetom Digitalizacija i migracija dokumenata, studenti usvojena teorijska znanja uvježbavaju u praksi. Suradnja s institucijama u kojima studenti obavljaju obveznu praksu svakako bi se mogla ostvariti i s mnogo većim brojem institucija, pogotovo u trendu povezivanja sveučilišta s gospodarstvom. Angažmanom u istraživačkim aktivnostima studenti stječu znanja o istraživačkim metodama i načinu provođenja znanstvenih istraživanja, a angažmanom u organizaciji stručnih i znanstvenih događanja upoznaju se sa suvremenim temama te stručnjacima iz područja.

Posve je jasno da će tržište rada i dalje trebati arhiviste koji imaju znanja rada s konvencionalnim gradivom, trebat će one koji poznaju konvencionalno i nekonvencionalno, digitalno gradivo, ali i sve više onih koji znaju kako raditi isključivo s digitalnim gradivom pritom i dalje primjenjujući temeljna znanja

18 Popis održanih radionica: http://inf.ffzg.unizg.hr/index.php/hr/prosle-radionice (3. 7. 2017.).
19 *INFuture. URL:* http://infoz.ffzg.hr/infuture/ (3. 7. 2017.).
20 ADA. URL: http://www.ffzg.unizg.hr/ada2014/ (3. 7. 2017.).
21 Hrvatsko arhivističko društvo (HAD). URL: https://www.had-info.hr/ (3. 7. 2017.).
22 Konačni izvještaj projektnog istraživanja EU08. URL: https://interparestrust.org/assets/public/dissemination/EU08_20160727_EnsuringTrustStorageIaaS_FinalReport_Final.pdf. Lista za provjeru može li se imati povjerenje u pohranu u IaaS. URL: https://interparestrust.org/assets/public/dissemination/EU08_IaaS_Checklistv1.2_.pdf (lista je i prevedena na španjolski jezik) (3. 7. 2017.).
23 Konačni izvještaj projektnog istraživanja EU09. URL: https://interparestrust.org/assets/public/dissemination/EU09_20160727_ComparativeAnalysisImplementedGovernmentaleServices_FinalReport.pdf. Lista za procjenu kvalitete e-servisa tijela državne i javne uprave o pitanju kvalitete dugoročnog očuvanja sadržaja koji je u njima pohranjen. URL: https://interparestrust.org/assets/public/dissemination/EU09ComparativeAnalysisofImplementedGovernmentale-Services-Checklistv1.0_.pdf (3. 7. 2017.).
24 Konačni izvještaj projektnog istraživanja EU15. URL: https://interparestrust.org/assets/public/dissemination/EU15_20160727_InteroperabilityGovEServices_FinalReport.pdf. Lista za procjenu sustava jedinstvene prijave (SSO) na e-servise tijela državne i javne uprave. URL: https://interparestrust.org/assets/public/dissemination/EU15_20160727_SSO_Checklistv1.2_.pdf (3. 7. 2017.).
25 Istraživanje je u tijeku.
26 *Terminology Project. URL:* http://arstweb.clayton.edu/interlex/ (3. 7. 2017.).
27 Intervju dostupan na: http://bit.ly/KAD-Intervju-001 (3. 7. 2017.).
28 Intervju dostupan na: http://bit.ly/KAD-Intervju-002 (3. 7. 2017.).

koja su stekli studijem. Arhivistika se jednim svojim dijelom snažno okrenula istraživanjima i razvoju povezanima s digitalnim gradivom te specifičnostima njegova očuvanja i osiguranju njegove dugotrajne dostupnosti pa se posljedično i arhivska djelatnost uvlači u sve pore suvremenih digitalnih aktivnosti. S obzirom na trenutačno nisko stanje razvijenosti hrvatskih arhiva oko pitanja sposobnosti za preuzimanje i pohranu digitalnih sadržaja svakako postoji veliki potencijal za razvoj u tome smjeru. Upravo tada, nadam se uskoro, doći će do potrebe za snažnijim zapošljavanjem onih stručnjaka koji imaju primjerene digitalne kompetencije – baš onakvih kakvi završavaju diplomski Studij informacijskih znanosti – smjer arhivistika. Zajedničkim, širim angažmanom arhiva, Hrvatskoga arhivističkog društva i Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti mogu se napraviti pozitivni pomaci u željenome smjeru.

Literatura

Bolonjski proces, Središnji državni portal. URL: https://gov.hr/moja-uprava/obrazovanje/visoko-obrazovanje/bolonjski-proces/227 (22. 8. 2017.).

Dmitrus, Ž. *O studiju moderne arhivistike u Hrvatskoj. U zborniku radova s međunarodnoga skupa 27th International Archival Day of the IIAS, Trst, 16. – 17. listopada 2017. (u tisku).*

Duranti, L. Models of Archival Education: Four, Two, One, or a Thousand? *Archives & Social Studies: A Journal of Interdisciplinary Research* (grad). broj(2007), str. 41–62.

Huiling, Feng i Jian, Wang (ur.), *Directory of Archival Education and Training, ICA Section for Education and Training, International Council on Archives*, 2004. URL: https://www.ica.org/sites/default/files/SAE_2004_Paper_Directory-of-archival-education-and-training_Feng-Wang_EN_0.doc (22. 8. 2017.).

Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Ur. Lasić-Lazić, J., 2013.

Pandžić, M. Obrazovanje arhivista – usporedni pregled školovanja u raznim zemljama svijeta. Arhivski vjesnik (Zagreb), 40(1997), str. 35–42.

Presečki, K., Stančić, H., *Dinamika razvoja radnih mjesta u suvremenoj arhivskoj službi*. U: *Dostupnost arhivskoga gradiva*. Ur. Babić, S. Vinkovci : Hrvatsko arhivističko društvo, 2014. Str. 479–502.

Stančić, H., *Analiza strukture dodiplomskega, diplomskega in doktorskega študija informacijskih znanosti na Filozofski fakulteti v Zagrebu s poudarkom na arhivistiki*. U: *Izobražavanje arhivskih delavcev in zaposlenih pri ustvarajalcih arhivskega gradiva*. Ur. Gombač, M. Dolenjske Toplice : Arhivski depoji; Elektronsko arhiviranje in informatizacija v arhivih, Arhivsko društvo Slovenije, 2009. Str. 35–39.

Stančić, H., Rajh, A., Jamić, M. *Impact of ICT on Archival Practice from the 2000s Onwards and the Necessary Changes of Archival Science Curricula*. U: *Proceedings of the 40th Jubilee International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics MIPRO 2017*. Ur. Biljanović, P. Rijeka : Croatian Society for Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics – MIPRO, 2017. Str. 918–923.

Summary

ARCHIVAL EDUCATION

The author gives introduction about the Bologna Process, mentions the Graduate Programme of Archival Science at the Department of Information and Communication Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, as well as other studies where the courses in archival science could be found. Then, the overview of the current state of research is given and discusses about whether there is a difference between "traditional" and "digital" archivists. Following that, the author explains the stages of formation, specialisation and maturation of a professional and connects them with the three stages of education – university education, specialisation and continuing education (life-long learning). The author proceeds with providing a deep insight into the organisation of the graduate programme of archival science, its curriculum, curricular and extracurricular student activities and the results the students achieved. Finally, the author concludes on the current state of affairs regarding the labour market around and possibilities of finding archival-related job, as well as suggests on the possible improvements in that area.

***Keywords**: education, study of information sciences, archival science, Bologna Process, student activities*

Vlatka Lemić
Hrvatski državni arhiv

Globalna vizija suvremenih arhiva i hrvatska praksa

Stručni rad

UDK: 930.25(497.5):659.2
930.25:004.7

U današnjemu okruženju globalizacije, stalnih promjena i brzoga tehnološkog razvoja od arhivskih ustanova i arhivske struke očekuje se fleksibilnost i prilagodljivost u odgovaranju na izazove i potrebe suvremenoga društva. Upravne, gospodarske, tehnološke, socijalne, informacijske, zakonske i druge promjene odražavaju se i na arhivsku djelatnost i na nova očekivanja javnosti i percepciju društva o arhivima. To se globalno očituje preko djelovanja svjetske strukovne organizacije – Međunarodnoga arhivskog vijeća (ICA) – u posljednjem desetljeću, koje je dobro arhivsko upravljanje definiralo temeljnim preduvjetom za podupiranje uspješnoga, odgovornog i transparentnoga poslovanja, zaštitu prava građana, oblikovanje individualnoga i kolektivnoga pamćenja, razumijevanje prošlosti i dokumentiranje sadašnjosti u svrhu uspješnijega provođenja budućih aktivnosti.

U izlaganju se analiziraju globalni arhivski trendovi i aktivnosti iz perspektive tekućih strateških ciljeva Međunarodnoga arhivskog vijeća: repozicioniranja arhiva, praćenja i utjecaja mogućnosti novih tehnologija i jačanja kompetencija arhivske struke. Također se daje pregled aktivnosti i stanja arhivske djelatnosti i struke u Hrvatskoj u odnosu na globalne strategije i stručne trendove.

***Ključne riječi**: Međunarodno arhivsko vijeće, arhivski trendovi, repozicioniranje arhiva, ICT, profesionalizacija.*

Međunarodna arhivska zajednica, ICA i globalni stručni trendovi

Globalizacija i razvoj informacijskoga društva opće su odrednice suvremenoga doba, uz to obilježenoga i oblikovanoga i stalnim društvenim i tehnološkim promjenama. Arhivska zajednica: ustanove, stručnjaci, udruženja i s njima povezani dionici, zbog same je prirode svoje djelatnosti, možda i više od drugih struka i sektora izložena izazovima promjenjivoga okruženja. U europskome kontekstu opći se trendovi i politike mogu pratiti preko strateških dokumenata i aktivnosti EU-a,

primjerice imperativ aktualne strategije Europa 2020 jest pametni, održivi i uključivi rast, koji se planira postići učinkovitim ulaganjima, poboljšavanjem uvjeta i naglašavanjem pet strateški važnih područja: zapošljavanja, inovacija, obrazovanja, smanjenja siromaštva i klime/energetike. Nadalje, Digitalni plan za Europu, jedna od sedam ključnih inicijativa za ostvarivanje toga strateškog programa ističe sedam prioritetnih područja djelovanja na razini EU-a koja uključuju stvaranje jedinstvenoga digitalnog tržišta, interoperabilnost ICT proizvoda i usluga i njihova primjena u rješavanju ključnih izazova društva (klimatske promjene, zdravstvo i starenje stanovništva), bolju ICT infrastrukturu i sigurnost, poticanje ulaganja u istraživanje i razvoj te poboljšanje digitalne pismenosti, znanja i e-uključivosti.[1]

Na tragu ovakvih promišljanja i usmjerenja, između općih trendova koji utječu na arhive pozornost struke ponajviše je usmjerena na pitanja kao što su:

- inicijative otvorene uprave, veliki podaci (Big Data) i pristup informacijama koji stavljaju arhive u središte javne politike
- sve veća uloga i važnost arhiva u zaštiti ljudskih prava
- sve veća neusklađenost između prava na pristup informacijama, interesa stvaratelja i prava pojedinca na privatnost i brojne proturječnosti povezane s dostupnošću i uporabom podataka
- politička i društvena nestabilnost uzrokovana ograničenošću resursa
- ranjivost arhiva u slučajevima rata i građanskih nemira
- recesija, financijska kriza i ograničena financijska sredstva koja znatno utječu na mnoge nacionalne arhive, arhivske službe i druge arhivske ustanove
- tehnološke promjene – razvoj društvenih mreža i računalstvo u oblaku, produkcija nemjerljivih količina informacija koje nepovratno i trajno utječu na arhivske i dokumentacijske stručnjake
- digitalizacija – stvaranje digitalnih dokumenata i masovna digitalizacija arhivskoga gradiva koji su iz temelja promijenili odnose između arhiva i stvaratelja gradiva te arhiva i korisnika.[2]

Sagledavajući raznolikost i kompleksnost općih trendova i za struku otvorenih pitanja, Međunarodno arhivsko vijeće (ICA) objektivno se ističe kao jedinstvena i nezamjenjiva organizacija u njihovu analiziranju, stručnome usuglašavanju i ujednačivanju te planiranju i oblikovanju razvojnih strategija i predvodničkih inicijativa koje bi odgovorile suvremenim izazovima.

Zahvaljujući širokoj i raznolikoj bazi članova, globalnomu i desetljećima dugomu uvidu u različite arhivske politike i prakse, stručne, akademske i obrazovne resurse i postignuća, kao i

1 Digitalna agenda za Europu. URL: https://www.google.hr/search?source=hp&q=europa+digitalna+agenda&oq=Europa+digi&gs_l=psy-ab.1.0.35i39k1j0j0i22i30k1l2.1112.3911.0.6802.12.11.0.0.0.0.108.983.10j1.11.0....0...1.1.64.psy-ab..1.11.981.0..0i131k1.0.RkBW5sLlPHQ (datum)

2 ICA *Strategic Implementation* Plan 2014. – 2018. Str. 1–2. URL: http://www.ica.org/sites/default/files/ICA%20Strategic%20Implementation%20Plan%202014_2018_Eng.pdf (datum)

aktivnomu angažmanu u svim područjima rada arhiva i arhivske struke, djelovanje je ICA-e temelj za pozicioniranje i predstavljanje arhiva, kao i globalni zamašnjak i okvir stručnoga razvoja arhivske teorije i prakse u suvremenome promjenjivom okruženju društvenih, geopolitičkih, tehnoloških i drugih izazova. Zbog svojih stručnih aktivnosti i međunarodnoga djelovanja, ICA je za globalno informacijsko društvo središnji izvor informacija o arhivima i arhivskoj struci koji kulturnu raznolikost svojih članova usmjerava na stvaranje učinkovitih rješenja i razvoj kreativne struke. To je vidljivo iz dosadašnjih ostvarenja – međunarodnih arhivskih normi, etičkoga kodeksa, Opće deklaracije o arhivima i brojnih drugih stručnih dokumenta koji su danas općeprihvaćeni i okosnica stručnoga rada u brojnim državama, posebno ondje gdje ne postoje odgovarajuće nacionalne politike i programi.

ICA desetljećima okuplja arhivske ustanove i stručnjake širom svijeta radi zagovaranja dobroga upravljanja arhivima i fizičke zaštite pisane i dokumentarne baštine, stvaranja stručnih standarda i smjernica i poticanja dijaloga, razmjene i prijenosa stručnih znanja i dobrih praksi preko državnih granica. Te su aktivnosti za razdoblje 2014. – 2018. usmjerene na tri (glavna) strateška cilja: repozicioniranje arhiva, praćenje i utjecanje na razvoj i uporabu novih tehnologija i jačanje kompetencija arhivske struke, uz koje se, kao jedna od temeljnih vrijednosti ICA-e i stalna smjernica njezina djelovanja, naglašava i stručna solidarnost kao osnovica za ravnomjerni regionalni razvoj struke u svijetu.

Strateški ciljevi ICA-e 2014. – 2018.

Lokalno i globalno pozicioniranje arhiva kao „jedinstvenih i vjerodostojnih svjedoka administrativnih, kulturnih i intelektualnih aktivnosti i odraza razvoja društava"[3], podizanje svijesti o važnosti zaštite i dostupnosti arhivskoga gradiva kod korisnika, javne uprave, stvaratelja gradiva i s njima povezanome okruženju, kao i opća popularizacija arhiva u javnosti trajna su aktivnost i ICA-e i cijele arhivske zajednice.

Isticanje cilja repozicioniranje arhiva kao strateškoga područja svojega djelovanja, ICA je prepoznala važnim za javno promicanje važnosti i doprinosa arhiva društvu, kako prema strukturama vlasti, tako i u širokoj javnosti. Mjere i aktivnosti koje se provode u okviru toga strateškog cilja nadgradnja su i realizacija obveza zacrtanih u Općoj deklaraciji o arhivima, usvojenoj 2010. godine, u praksi. Taj ključni ICA-in dokument i svojevrsnu „osobnu iskaznicu" arhiva u 21. stoljeću usvojila je 2011. godine i Generalna skupština UNESCO-a, preveden je na brojne svjetske jezike i kontinuirano se promiče različitim komunikacijskim kanalima, uključujući i *online* Registar za podršku.[4] Deklaracija prepoznaje raznolikost arhiva i zapisa koje oni čuvaju na različitim medijima te njihovu važnost za

3 *Universal Declaration on Archives*. URL: https://www.ica.org/en/universal-declaration-archives (datum)

4 *Register your support for the Universal Declaration on Archives*. URL: https://www.ica.org/en/register-your-support-universal-declaration-archives (datum)

podupiranje uspješnoga, odgovornog i učinkovitoga poslovanja, transparentnu vlast, zaštitu prava građana, oblikovanje individualnoga i kolektivnoga pamćenja, razumijevanje prošlosti i dokumentiranje sadašnjosti. Pritom, uloga je arhivista, kao stručnjaka posvećenih arhivima, služiti svojim društvima skrbeći se o arhivskim zapisima i osiguravajući njihovu dostupnost, trajno se obrazovati u te svrhe i odgovorno obavljati svoje zadaće.[5]

Područje i smjer djelovanja te rezultati koje se žele postići tim strateškim ciljem vidljivi su u planiranim aktivnostima za njegovo ostvarenje:

- povećanje vidljivosti arhivskoga sektora i isticanje njegove važnosti za dobro upravljanje te transparentan, pouzdan i demokratski rad javne vlasti, usmjereno prema tijelima mjerodavnima za donošenje odluka, zainteresiranim dionicima i potencijalnim partnerima
- naglašavanje važnosti vitalnih zapisa u modernome društvu u suradnji s drugim stručnjacima, uključujući revizore, računovodstvene i pravne stručnjake, IT stručnjake i softverske kompanije
- naglašavanje središnjega mjesta arhiva u baštini zajednica, u uskoj suradnji s drugim stručnjacima i ustanovama na području dokumentarne baštine
- aktivno traženje suradnje s inicijativama posvećenima otvorenoj upravi i otvorenomu znanju (poput Open Government Partnership i Open Knowledge Society)
- izdavanje dokumenata koji definiraju stajališta struke i pozicioniranje prema pitanjima kao što su zaštita i čuvanje osobnih podataka, pristup informacijama i Big Data.[6]

Razmatrajući konkretne programe i ostvarenja na tome području, povijest ICA-e pokazuje suradnju s organizacijama kao što su UNESCO i Vijeće Europe, interakciju s donositeljima odluka na najvišim razinama i razvijanje partnerskih odnosa sa srodnim međunarodnim udruženjima kao što su Međunarodni odbor Plavog štita, IFLA, ICOM, ICOMOS i drugi. Također, ICA je u proteklome desetljeću uspostavila i ojačala strateška partnerstva sa Svjetskom bankom (*World Bank*), UNESCO-om, IFLA-om i IRMT-om, što je vidljivo i kroz jednu od njezinih najvažnijih tekućih inicijativa – projektu Platforme za unapređenje održivosti informacijskog društva – PERSIST. Projekt PERSIST (*Platform to Enhance the Sustainability of the Information Society Transglobally*) pokrenuo je 2013. godine UNESCO s ICA-om i IFLA-om kao strateškim partnerima u svrhu dugoročnoga očuvanja digitalnih informacija i suradnje na području digitalne zaštite, pri čemu je rad usmjeren na sljedeća područja:

- politika (koordinator UNESCO) – rasprave na visokoj političkoj razini i promicanje svijesti na globalnoj razini

5 *Universal Declaration on Archives*. URL: https://www.ica.org/en/universal-declaration-archives (26. 7. 2017.)

6 ICA *Strategic Implementation*. Plan 2014. – 2018. Str. 6–7. URL: http://www.ica.org/sites/default/files/ICA%20Strategic%20Implementation%20Plan%202014_2018_Eng.pdf (27. 8. 2017.).

- tehnologija (koordinator ICA) – pregled strategija zaštite, repozitoriji baštinskih softvera
- sadržaj (koordinator IFLA) – razvoj smjernica za odabir digitalnih sadržaja za dugoročno očuvanje u baštinskim ustanovama.[7]

Kao rezultat rada na projektu 2016. godine objavljene su Smjernice za odabir digitalnih sadržaja za dugoročno očuvanje u baštinskim ustanovama[8], namijenjene knjižničarima, arhivistima i muzealcima, ali i stručnjacima i administratorima koji rade s digitalnim gradivom i planiraju preporuke i pravila iz toga područja, kojima je ICA-a pridonijela radom svojih stručnih radnih skupina za vrednovanje i digitalne zapise.

Osim već navedene Opće deklaracije o arhivima kao temeljnoga dokumenta za izgradnju i jačanje pozicije arhiva u suvremenome okruženju, rezultati rada ICA-e, odnosno pojedinih njezinih tijela na području zastupanja, lobiranja, zagovaranja i promicanja arhiva te suradnje s različitim državnim i nevladinim tijelima i organizacijama i međunarodnim agencijama mogu se pratiti kroz brojne strateške i stručne dokumente koji definiraju stajališta, smjernice iz pojedinih područja rada arhiva i upravljanja dokumentacijom te analiziraju pravnu regulativu i politike povezane s arhivskom djelatnošću. Većina tih materijala, kao i ICA-ine publikacije, razni radni i edukacijski sadržaji te drugi korisni izvori, dostupni su na mrežnim stranicama ICA-e, a tematski su strukturirani na mrežnim stranicama pojedinih ICA-inih tijela i u rubrici *Online* informacijski centar.

Praćenje i utjecanje na razvoj i korištenje novih tehnologija također je desetljećima jedno od najvažnijih područja interesa i aktivnosti arhivske zajednice; od istraživanja i razumijevanja strukture, prirode i značenja elektroničkih zapisa / digitalnih objekata, očuvanja njihove autentičnosti, identiteta i integriteta do osiguravanja platformi koje ispunjavaju te zahtjeve i raznih drugih tehničkih pitanja. Također, u ICA-inoj viziji cilj primjene novih tehnologija jest i lakša dostupnost arhivskoga gradiva, pa su stoga konkretne aktivnosti unutar toga strateškog cilja usmjerene na:

- pridonošenje modernizaciji arhivske djelatnosti, uz promociju mogućnosti novih tehnologija i uvažavanje popratnih rizika
- zagovaranje i iznalaženje rješenja za rizike i probleme u područjima kao što su održiva digitalna zaštita, podupiranje autentičnosti i pouzdanosti i slično
- uporaba novih tehnologija za poboljšanje dostupnosti arhivskoga gradiva.[9]

Svi vidovi novih tehnologija neodvojivo su povezani i sa svim oblicima interakcije arhivskoga

7 *About UNESCO/Persist*. URL: http://www.ica.org/en/networking/about-unescopersist (26. 7. 2017.)

8 *Guidelines for the selection of digital content for long-term preservation*. URL: http://unesdoc.unesco.org/images /0024/ 002442/ 244280E.pdf (26. 7. 2017.)

9 ICA *Strategic Implementation*. Plan 2014. – 2018. Str. 7. URL: http://www.ica.org/sites/default/files/ICA%20Strategic%20 Implementation%20Plan%202014_2018_Eng.pdf (27. 8. 2017.).

sektora s ICT industrijom i uz strateški cilj jačanja kompetencija u spisovodstvenoj i arhivskoj struci, u kojem je ICA-in fokus na ključnim točkama definiranim i ugrađenim u rad Programskoga odbora (PCOM): dobro upravljanje, digitalno spisovodstvo, pitanja očuvanja zapisa i dostupnost.[10]

Dugogodišnje ICA-ine stručne aktivnosti i programi na tome području kontinuirano se provode pripremom i produkcijom literature i pokretanjem različitih projekata i inicijativa. Od stručne literature to su prije svega standardi (*ICA-Req Principles and functional requirements for records in electronic office environments*), smjernice (Moduli 12-19 PARBICA *Recordkeeping for Good Governance Toolkit*), studije (*ICA Study n°8 Guide for Managing electronic records from an archival perspective, n°10 Electronic Records, Literature Review, n°13-1&2 Authenticity of Electronic Records, a report by ICA to UNESCO, n°16 Electronic records, A Workbook for Archivists)* i brojni drugi raznovrsni dokumenti i članci, predavanja, izvještaji i korisni izvori nastali radom ICA-inih članova i partnera, dostupni u različitim oblicima i na različitim jezicima. Od projekata koje je ICA pokrenula, a odnose se na razvoj i održavanje programskih alata i obuku za rad s njima, najpoznatiji su ICA-AtoM – besplatni arhivski sustav otvorenoga koda za izradu *online* dostupnih opisa arhivskoga gradiva u skladu s međunarodnim standardima, *Curator's Workbench* – program otvorenoga koda za upravljanje (vrednovanje i obradu) digitalnim materijalima prije njihova prihvata u sustav,[11] koji je razvilo Sveučilište Sjeverna Karolina (UNC) te smjernice i materijali za obuku za razumijevanje i implementaciju ICA-Req načela i funkcionalnih zahtjeva.

Uz navedeno, od aktualnih događanja ističe se prije spomenuti projekt PERSIST, u kojemu praktične aktivnosti ICA-e u radu radne grupe za tehnologiju uključuju uz ostalo:

- osiguranje tehnologija i usluga koje stručnjacima za digitalno očuvanje mogu omogućiti odabir, dostupnost i diseminaciju digitalne baštine
- diseminaciju znanja o digitalnoj baštini omogućivanjem pristupa baštinskim softverima i sadržajima kao djelu glavnih aktivnosti u edukacijskim, izložbenim, muzejskim i sličnim programima
- pokretanje društvene svijesti o digitalnome zastarijevanju i pružanje javnih usluga u knjižnicama i drugdje koje će pojedincima omogućiti pristup digitalnoj baštini pohranjenoj na starim vrstama medija za pohranu
- poticanje istraživanja i inovacija u rješavanju problema digitalnoga zastarijevanja, uključujući načine očuvanja i prijenosa znanja o baštinskim sustavima kroz generacije
- uspostavljanje dijaloga s praktičarima, ICT industrijom i tijelima mjerodavnima za standarde u vezi s licenciranjem baštinskih tehnologija i sadržaja u svrhu očuvanja digitalne baštine.12

10 Isto.

11 *Curator's Workbench* alat razvijen je na Sveučilištu Sjeverna Karolina (UNC), a otvoreni kod i wiki su dostupni na github, https://github.com/UNC-Libraries/Curators-Workbench (18. 8. 2017.).

12 About UNESCO/PERSIST. URL: https://www.ica.org/en/networking/about-unescopersist (29. 8. 2017.)

Za uspješno ostvarenje planiranih rezultata i ispunjenje zacrtanih ciljeva u dosad spomenutim aktivnostima, kao i za treći strateški cilj jačanja kompetencija u spisovodstvenoj i arhivskoj struci, nužna je i profesionalizacija struke – od promicanja, organizacije i usklađivanja najboljih praksi te razvoja i primjena stručnih standarda do različitih edukacijskih programa i mogućnosti stručnoga usavršavanja.

U svojim temeljnim dokumentima kojima javnosti predstavlja svoje vizije i poslanje, odabirom strateških ciljeva i partnerstva, kao i tekućim aktivnostima, ICA naglašava važnost jačanja kompetencija arhivske struke te je u skladu s time njezino djelovanje sustavno usmjereno i na razvoj znanja i kompetencija potrebnih arhivima za odgovor na izazove koji su pred njima, što podrazumijeva i potporu praktičnomu radu i stručnomu usavršavanju, kako aktivnih, tako i novih mladih stručnjaka. To se realizira diseminacijom stručnih materijala, organiziranjem skupova i događanja, pružanjem financijske potpore pojedinačnim projektima, kao i praćenjem i primjenom dostupnih i iskoristivih resursa koji pridonose strateškim kapacitetima, potiču jačanje arhiva i razvoj struke. O tim se aktivnostima brine ICA-in Programski odbor (*Programme Commission* – PCOM), u čije zadaće, uz stručne i tehničke poslove i koordinaciju rada ICA-e, spada i osmišljavanje i vođenje tematskih programa koji će modernizirati stručnu praksu te privući potporu partnerskih organizacija i agencija za financiranje. Tekući programi koje PCOM provodi kroz četiri strateška polja svojih aktivnosti: digitalno spisovodstvo, dobro upravljanje, zaštita i planiranje u slučaju opasnosti, dostupnost i doseg, a pridonose i jačanju stručnih kompetencija su:

- Program za nove stručnjake (New Professionals Programme) – program stipendiranja novozaposlenih u struci (koji u arhivima i na području upravljanja dokumentacijom rade manje od 5 godina) za sudjelovanje na godišnjim konferencijama ili kongresima i potpora uspostavi mreže i srodnih aktivnosti za njihov samostalni rad
- Program stručnoga usavršavanja (Training Programme) – program za obuku u svim područjima spisovodstvene i arhivske struke preko različitih metodologija učenja –online učenje, praktičan rad, Train the Trainer i razne druge programske pakete
- Program za Afriku (Africa Programme) – petogodišnji program i stvaranje ICA-ine Afričke strategije, koja ima za cilj jačanje regionalnih ogranaka u Africi i pružanje potpore nacionalnim arhivima u zagovaranju njihove važnosti za upravu te podupiranje razvoja kurikuluma na području upravljanja zapisima na sveučilišnoj razini.[13]

Uz navedene programe koje zajednički organiziraju PCOM i Fond za međunarodni razvoj arhiva (*Fund for the International Development of Archives* – FIDA), oni također svake godine financiraju i pojedinačne projekte i stručne skupove, seminare i radionice koji promiču podizanje svijesti o važnosti dobroga upravljanja arhivskim i registraturnim gradivom, razvoj i primjenu novih tehnologija, smanjuju digitalne razlike među članovima ICA-e, usklađeni su s ICA-inim strateškim ciljevima te potiču nove suradnje i strateška partnerstva.

13 PCOM – *Our Professional Programme*. URL: https://www.ica.org/en/projects-programmes (30. 8. 2017.)

Hrvatska arhivska praksa i stručne aktivnosti

Neke od prije spomenutih za arhive relevantnih globalnih trendova možemo pratiti i kod nas, posebno od početka 21. stoljeća nadalje, kada je, slijedeći europske inicijative o razvoju informacijskoga društva, Hrvatska inicirala razne nacionalne strategije, inicijative i programe, počevši s projektom i Strategijom razvitka Republike Hrvatske „Hrvatska u 21. stoljeću" do aktualne Strategije e-Hrvatska 2020 i drugih sektorskih strategija i operativnih i akcijskih planova. U skladu s time, u području kulture mjerodavnom za arhivsku djelatnost, 2002. godine usvojena je Strategija kulturnoga razvitka, od 2009. godine počinju se izrađivati trogodišnji strateški planovi Ministarstva kulture, donesena je Strategija zaštite, očuvanja i održivoga gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011. – 2015., a dugi niz godina traju i aktivnosti na izradi nacionalne Strategije digitalizacije kulturne baštine do 2020. godine koja do danas nije donesena.

Svim spomenutim strateškim dokumentima s područja kulture koji se posredno ili neposredno odnose na arhivsku djelatnost, zajednička je odrednica nužnost modernizacije i osiguranje uvjeta za rad arhiva, koja je oblikovana još u strategiji kulturnoga razvitka iz 2003. godine kada su kao ciljevi koji se žele postići istaknuti organizacijsko i financijsko osposobljavanje arhivske službe za zaštitu cjelokupnoga arhivskog gradiva (javnoga i privatnoga), razvoj i integriranje sustava za upravljanje dokumentima u upravi i arhivima i stalno obrazovanje stručnih djelatnika.[14] Ni taj ni nakon njega izrađeni dokumenti, poput spomenute Strategije zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011. –– 2015. i prijedloga Strategije razvoja arhivske službe u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2009. – 2013., nastaloga na temelju rezultata MATRA projekta „Administrativna i upravna reforma hrvatske arhivske službe", nisu urodili praktičnom provedbom ni većim pomacima ni u jednome od željenih segmenata djelovanja: optimiziranju ustroja i djelatnosti arhivske službe, usvajanju i primjeni europskih politika i preporuka i podizanju institucionalne i stručne osposobljenosti za njihovu primjenu.

Pozicija arhiva i arhivske djelatnosti, s obzirom na nepostojanje odgovarajuće nacionalne strategije i provedbenih planova (ni iz upravne ni iz stručne perspektive) može se samo opisno prikazati iz prije navedenih strateških dokumenta mjerodavnoga Ministarstva kulture, gdje se u planskim ciklusima u razdoblju 2011. –– 2018. (u Strateškome planu 2009. – 2012. ne spominje se posebno arhivska djelatnost), arhivska djelatnost povezuje s jednim te istim posebnim ciljem: razvoj arhivske službe uz osiguranje uvjeta za redovito preuzimanje arhivskoga gradiva. Mijenjaju se samo planirani načini ostvarenja toga postavljenog cilja od:

- poboljšanja uvjeta i povećanja kapaciteta za pohranu gradiva u arhivima

14 *Hrvatska u 21. stoljeću : Strategija kulturnog razvitka : dokument*. Ur. Cvjetičanin, B., Katunarić, V. Zagreb : Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2003, str. 97.

- uvođenja sustava za preuzimanje i dugoročno očuvanje arhivskoga gradiva u digitalnom obliku i jačanja kapaciteta za zaštitu, obradu i opis arhivskoga gradiva[15] u razdoblju 2011. – 2013.
- osiguranja uvjeta za dugoročno očuvanje gradiva u javnim arhivima
- povećanja dostupnosti gradiva u arhivima
- povećanja kvalitete usluga korisnicima i posjetiteljima i
- potpore javnim tijelima i ustanovama u upravljanju njihovom dokumentacijom u razdoblju 2014. – 2016. i 2016. – 2018.16

Osim načina ostvarenja, mijenjaju se i strateški pokazatelji učinaka/rezultata, a iz godišnjih izvještaja o ostvarenju posebnoga cilja, odnosno načina ostvarenja strateškoga plana na području arhivske djelatnosti, do definicije samih pokazatelja, mjernih jedinica te polazne, trenutačne i ciljane vrijednosti, može se zaključiti da ne postoji sustav, procedure i stručni okvir za statističko praćenje i izvješćivanje ni u jednome području rada arhiva, premda i mjerodavno ministarstvo i matična, razvojna i dokumentacijska službu HDA godinama prate i prikupljaju izvještaje i drugu relevantnu dokumentaciju o radu arhiva i arhivske službe.

Arhivska djelatnost u Hrvatskoj u mjerodavnosti je Ministarstva kulture, čiji stav prema njoj oslikavaju kako prethodno spomenuti strateški dokumenti tako i desetljećima duga neriješena pitanja u vezi sa zastarjelim i s relevantnim domaćim i stranim propisima neusklađenim arhivskim zakonodavstvom, odnosno aktualna događanja povezana s dvama novim prijedlozima zakona, oba bez odgovarajućih provedbenih planova i sredstava za primjenu u praksi. Pozitivna strana usmjeravanja javne pozornosti na arhive koje je trajalo neko vrijeme nalazi se u problematiziranju brojnih stručnih otvorenih pitanja u Hrvatskoj, poput potrebe osuvremenjivanja i poboljšanja sustava zaštite arhivskoga gradiva, osiguravanja pravnoga okvira za dugoročnu zaštitu gradiva u elektroničkome obliku, digitalizacije gradiva, poslovnih procesa i usluga, uređivanje područja dostupnosti i uporabe arhivskoga gradiva i brojnih drugih tema. Negativna je svakako nekoordiniranost i neusklađenost pojedinih dionika povezanih s rješavanjem tih pitanja, kao i desetljećima duga neefikasnost upravnih, stručnih i matičnih poslova, izostanak sankcija i nedostatak u kontroli provedbe zakonski propisanih obveza u arhivskoj djelatnosti, zbog čega većina inicijativa i planova ne rezultira važnijim pomacima u radu sustava državnih arhiva. U kolikoj mjeri i na koje je načine stručna zajednica sudjelovala u gore navedenim aktivnostima te kakav će nadalje biti njezin teorijski i praktični doprinos i mogućnosti djelovanja, pokazat će buduće vrijeme.

15 *Strateški plan Ministarstva kulture 2011. – 2013*. Str. 17–19. URL : http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/odobreni%20programi%20u%202011.%20godini/STRATESKI_PLAN_MINISTARTVA%20KULTURE%202011.-2013.izmjena30.03..pdf (2. 9. 2017.)

16 Strateški plan Ministarstva kulture 2014. – 2016. Str. 49–53. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Propisi/Strate%C5%A1ki%20plan%20MK%202014.-2016.%20-%20za%20web.pdf (2. 9. 2017.)

O suradnji domaće arhivske zajednice sa sektorima i stručnjacima drugih profila govore i druge aktivnosti, primjerice one koje se odnose na donošenje i provođenje propisa i aktivnosti u vezi s uredskim poslovanjem, razvojem e-arhiva i drugim područjima na kojima arhivisti globalno surađuju s partnerima. Osim pojedinačnih slučajeva suradnje na razini ustanova, kao što je primjerice zajednički prijevod specifikacije MoReq2010 s engleskoga na hrvatski jezik HDA i Središnjega državnog ureda za e-Hrvatsku 2011. godine, dugogodišnje aktivnosti HDA u okviru DLM Foruma, koje traju još od 90-ih godina prošloga stoljeća nisu pobudile širi stručni interes ni u arhivima ni izvan njih, osim pojedinaca i ICT stručnjaka specijaliziranih za to područje. Spomenute aktivnosti HDA uključuju nekoliko izdanja povezanih s Modelom zahtjeva za upravljanje elektroničkim zapisima u Hrvatskoj i organiziranjem međunarodnih i domaćih skupova posvećenih temi standarda i smjernica za upravljanje elektroničkim informacijama. Nastavno na ove aktivnosti, na području zaštite i upravljanja digitalnim zapisima svakako treba spomenuti i dugogodišnji međunarodni projekt InterPARES prof. Duranti sa Sveučilišta Britanska Kolumbija (UBC) u kojemu sudjeluje i hrvatski projektni tim koji čini konzorcij od 8 ustanova (HIDRA, FOI, FFZG, FINA, HDA, SRCE, NSK i drugi) pod vodstvom prof. Stančića s Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti Sveučilišta u Zagrebu, koji svoja iskustva redovito prenosi i domaćoj stručnoj i široj zajednici.

Problematika razvoja i implementacije e-arhiva i upravljanja elektroničkim zapisima spada u područje e-uprave, čiji se planovi i postignuća mogu pratiti kroz različite strateške i provedbene dokumente i inicijative dostupne na mrežnim stranicama uprave, posebno na Središnjemu državnom portalu državne uprave – Moja uprava, kao jedinstvenome mjestu pristupa informacijama i dosad razvijenim i implementiranim digitalnim platformama i e-uslugama javne uprave. U aktualnoj Strategiji e-Hrvatska 2020 objavljenoj 2015. godine, koja je usmjerena na razvoj i implementaciju e-usluga, e-arhivi spominju se u poglavlju posvećenomu informatizaciji tijela javne uprave i uvršteni su u poslovne usluge, programska rješenja i platforme koje pokrivaju zajedničke poslovne funkcionalnosti tijela javnoga sektora, a planiraju se provesti kroz Centar dijeljenih usluga, koji bi trebao osigurati resurse za pohranu informacijskih sustava i dijeljenje tehničkih usluga, nabavu i pružanje programskih rješenja i platforme za istovrsne poslove cijele javne uprave.[17] Predviđeni Centar dijeljenih usluga do danas nije zaživio, kao ni e-arhiv, no pitanja povezana s pohranom, upravljanjem, uporabom i predajom elektroničkoga gradiva arhivima, premda su još daleko od planiranja, razvoja i implementacije, spominju se u prijedlogu novoga zakona o arhivskome gradivu i arhivima iz travnja 2017. E-arhivi za sada nisu u fokusu e-uprave, a osim interesa pojedinih upravnih tijela za specifičnim rješenjima iz područja njihova djelovanja (FINA, Ministarstvo uprave i slično) arhivska služba dosad nije našla strateške partnere za to područje djelovanja.

17 Strategije e-Hrvatska 2020. Str. 80. URL: http://europski-fondovi.eu/sites/default/files/dokumenti/Strategija%20e-Hrvatska%202020.%20%2820.01.2016.%29.pdf

Različitost statusa strateških partnerstva i interdisciplinarne suradnje međunarodne i domaće arhivske zajednice može se vidjeti i na primjeru *Open Government*. Hrvatska je od 2011. godine članica međunarodne inicijative Partnerstvo za otvorenu vlast te je čak 2015. godine dobila i nagradu za projekt e-Građani inicijative Partnerstvo za otvorenu vlast, no hrvatski arhivi i arhivski stručnjaci niti su uključeni niti prate te aktivnosti.

Za razliku od uprave, suradnja hrvatskih arhiva i arhivista sa širom baštinskom zajednicom ima dugogodišnju tradiciju i široki raspon aktivnosti na razini stručnih udruženja, nacionalnih ustanova i stručnih projekata: preko više od dva desetljeća duge inicijative AKM seminara: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture do prije nekoliko godina zajednički pokrenutoga projekta Izrada, objavljivanje i održavanje nacionalnog pravilnika za katalogizaciju[18]pod vodstvom NSK-a. Najčešći i najbrojniji primjeri suradnje arhiva s drugim baštinskim i kulturnim ustanovama i udrugama su sudjelovanja u zajedničkim akcijama i manifestacijama (poput Noći muzeja, Noći knjige, Dana Europske kulturne baštine, muzejsko-pedagoške akcije Mjesec muzeja i slično), aktivnosti na pripremi i predstavljanju tematskih i izložbi arhivskoga gradiva, organiziranje zajedničkih stručnih skupova i javnih programa u lokalnoj zajednici i slične aktivnosti.

Digitalizacija kulturne baštine također je područje bliske suradnje arhiva s drugim baštinskim ustanovama i IT sektorom, kako kroz nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe, odnosno projekt Hrvatska kulturna baština, tako i na primjeru različitih tematskih portala koji okupljaju gradivo više ustanova (od aktualnih primjerice portal HDA Prvi svjetski rat 1914. – 1918. – pogled iz arhiva pokrenut 2015. godine, suradnja HDA na projektu COURAGE: Kulturna opozicija – razumijevanje kulturne baštine neslaganja u bivšim socijalističkim državama Hrvatskog instituta za povijest te suradnja DAZD-a na projektu Digitalizacija, bibliografska obrada i istraživanje tekstova zadarsko-šibenskog područja Odjela za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru). Usto, HDA je proteklih godina sudjelovao i u više međunarodnih projekata posvećenih online dostupnosti gradiva (APEx, ENArC, co:op), a aktivnosti na ovim projektima povezane s digitalizacijom i opisom gradiva rezultirale su objavom zapisa i gradiva iz hrvatskih arhiva na portalima Archives Portale Europe, CENDARI i Mapire te digitalnim platformama Monasterium i Topoteka.

Nedostatak odgovarajućih stručnih kompetencija i znanja u arhivima i pismohranama, odnosno u cjelokupnome upravljanju životnim ciklusom dokumenata, u većini je stručnih analiza i dokumenata prepoznat kao jedan od ključnih problema i najvećih izazova za arhivsku službu u Hrvatskoj. Među potrebama za poboljšanjem održivog korištenja kulturne baštine u arhivima iz Strategije zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011. – 2015. koje su posredno i neposredno povezane s ovom temom istaknute su i potrebe:

18 Nacionalni pravilnik za katalogizaciju. Dostupno na: http://npk.nsk.hr/ (2. 9. 2017.)

- osposobljavanja državnih arhive za preuzimanje, trajno čuvanje i osiguranje dostupnosti i uporabe gradiva u elektroničkome obliku
- uvođenja programa cjeloživotnoga obrazovanja namijenjenih stvarateljima gradiva u mjerodavnosti arhiva usmjerenih na poboljšanje upravljanja dokumentacijom i povećanje iskoristivosti njihova informacijskoga i dokumentacijskoga potencijala
- jačanja kompetencija i organizacijskih sposobnosti za projektni pristup radu kako bi se pružile dodatne usluge u informacijskome okruženju
- podizanja razine kompetencija djelatnika arhiva u smislu stvaranja novih usluga i proizvoda.[19]

Iz perspektive struke isto je tako prepoznata potreba za poboljšanjem razine stručnih kompetencija i znanja te je još u već spomenutom europskom MATRA projektu „Administrativna i upravna reforma hrvatske arhivske službe", u kojemu je HDA sudjelovao 2007. – 2009. istaknuta potreba djelovanja u četirima područjima:

- dugoročno upravljanje ljudskim resursima, uključujući sustavno cjeloživotno obrazovanje i program osposobljavanja te ciljane programe za prioritetna područja
- poboljšanje prijenosa znanja i iskustava, kako unutar arhivske zajednice, tako i u odnosu na druge zajednice
- istraživački programi i sudjelovanje u relevantnim međunarodnim i nacionalnim programima i inicijativama
- osiguranje primjenljivosti novih vještina i znanja u praktičnome radu[20]

te predložene odgovarajuće prioritetne mjere koje uključuju:

- organizaciju mreže stručnjaka ili stručnih centara na području upravljanja dokumentacijom, zaštite gradiva i digitalizacije
- poboljšanje protoka informacija i prijenosa znanja
- osiguranje razvoja stručnih kompetencija te potpore arhivima i njihovu osoblju
- osiguranje djelotvorne i učinkovite koordinacije i upravljanja mrežom arhivskih ustanova
- razvoj resursa preko suradnje s jedinicama lokalne i područne samouprave i drugim organizacijama i s njima povezane specifične ciljeve i potporne aktivnosti[21], koji do danas nisu praktično zaživjeli,

19 Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011. – 2015. Str. 25–26. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/ STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf (29. 8. 2017.)

20 MATRA izvještaj *Reforma hrvatske arhivske službe (MAT06/HR/9/2)* : *Hrvatska arhivska služba* : *Analiza i preporuke*, Zagreb, ožujak 2008. Str. 9–10

21 Isto, str. 48–50.

premda su potrebe za novim stručnim i tehničkim vještinama arhivskih stručnjaka proteklih godina postale još izraženije. Postojeće mogućnosti stručnoga usavršavanja djelatnika u arhivima ponajviše leže u stručnoj literaturi i tradicionalnim stručnim skupovima, od redovnih godišnjih savjetovanja Hrvatskoga arhivističkog društva, koja se odvijaju već više od pedeset godina, i već spomenutih AKM seminara do onih novijih poput Festivala digitalizacijskih projekata NSK, međunarodnih skupova kao što su INFuture konferencije FFZG, Konferencije i škole UNIZD, ICARUS Dani Hrvatska te brojnih drugih raznovrsnih stručnih i specijalističkih skupova, seminara i radionica organiziranih u arhivima srodnim područjima. No ima i drugih, još neiskorištenih mogućnosti obrazovanja i cjeloživotnoga učenja koje arhivskoj struci stoje na raspolaganju. Nažalost, uza sva ta nastojanja konkretni stručni pomaci teško zaživljavaju u svakodnevnoj praksi, što je neposredno povezano i sa stalno isticanim organizacijskim nedostacima (ljudski i financijski resursi) arhivske službe.

U današnjemu informacijskom i digitalnome društvu pitanje razvoja sposobnosti i kompetencija sastavni je dio strateških planova svih arhivskih ustanova i stručnih udruženja. Za hrvatsku arhivsku zajednicu u kojoj do danas ne postoji sustavna briga i organizacija toga područja rada, to je ujedno i jedan od preduvjeta i najvećih izazova profesionalizacije i opstojnosti arhivske struke u odnosu na zahtjeve i izazove s kojima je suočena.

Literatura i izvori

About UNESCO/Persist. URL: http://www.ica.org/en/networking/about-unescopersist (20. 7. 2017.).

Digitalna agenda za Europu. URL: https://www.google.hr/search?source=hp&q=europa+digitalna+agenda&oq=Europa+digi&gs_l=psy-ab.1.0.35i39k1j0j0i22i30k1l2.1112.3911.0.6802.12.11.0.0.0.0.108.983.10j1.11.0....0...1.1.64.psy-ab..1.11.981.0..0i131k1.0.RkBW5sLlPHQ (12. 6. 2017.).

Hrvatska u 21. stoljeću : Strategija kulturnog razvitka : dokument. Ur. Cvjetičanin, B., Katunarić, V. Zagreb : Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2003.

ICA Mission, Aim and Objectives. URL: http://www.ica.org/en/mission-aim-and-objectives (2. 7. 2017.).

ICA *Strategic Implementation Plan* 2014. – 2018. URL: http://www.ica.org/sites/default/files/ICA%20Strategic%20Implementation%20Plan%202014_2018_Eng.pdf (2. 7. 2017.).

MATRA izvještaj Reforma hrvatske arhivske službe (MAT06/HR/9/2) : Hrvatska arhivska služba: Analiza i preporuke, Zagreb, ožujak 2008.

PCOM – *Our Professional Programme*. URL: https://www.ica.org/en/projects-programmes (2. 7. 2017.).

Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011. – 2015. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf (Preuzeto 15. 6. 2017.).

Strateški plan Ministarstva kulture 2011. – 2013. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/odobreni%20programi%20u%202011.%20godini/STRATESKI_PLAN_MINISTARTVA%20KULTURE%202011.-2013.izmjena30.03..pdf (Preuzeto 15. 6. 2017.).

Strateški plan Ministarstva kulture 2014. – 2016. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Propisi/Strate%C5%A1ki%20plan%20MK%202014.-2016.%20-%20za%20web.pdf (15. 6. 2017.).

Strategija e-Hrvatska 2020. URL: http://europski-fondovi.eu/sites/default/files/dokumenti/Strategija%20e-Hrvatska%202020.%20%2820.01.2016.%29.pdf (17. 4. 2017.).

Universal Declaration on Archives. URL: http://www.ica.org/en/universal-declaration-archives (2. 7. 2017.).

Summary

GLOBAL VISION OF CONTEMPORARY ARCHIVES AND CROATIAN PRACTICE

Nowday's global environment, marked with constant changes and fast technological development expect from archival institutions and archival profession to be flexible and adaptable in responding to challenges and needs of contemporary society. Administrative, economic, technological, social and legal changes have particular impact on archives' work, as well as new public expectations and society's perception of archives. On the global scale this can be tracked through the activities of a top global professional association – International Council on Archives (ICA) in last decade. For the ICA, good management of archives is of vital importance for supporting business efficiency, accountability and transparency, for protecting citizens' rights, for establishing individual and collective memory, for understanding the past, and for documenting the present to guide future actions.

The ICA is a top international professional association dedicated to development and promotion of archives and archival science in all areas of its work. This article shows organisation and scope of the ICA's work and gives overview of the ICA's current activities and strategic objectives: repositioning archives, monitoring and influencing the development and use of new technologies, building capacities in the records and archives, as well as their global impact on the archival profession around the world.

Activities and status of archival service in Croatia are also seen from the same perspective and compared with global strategies and professional trends.

***Keywords**: International Council on Archives, archival trends, repositioning archives, the ICT, professionalism*

Vida Pavliček
Državni arhiv u Varaždinu

Sređivanje i opis arhivskoga gradiva – postojeći problemi u praksi

Pregledni znanstveni rad

UDK. 930.251.01
930.251:006.44
930.251(083.74)

U radu se prikazuju problemi u primjeni postojećih stručnih normativa u sređivanju i opisu arhivskoga gradiva. Problemi se promatraju uglavnom u odnosu prema međunarodno prihvaćenim normama, kao i prema dosad važećim normativnim aktima hrvatske arhivske službe. Uvid u problematiku ostvaren je najvećim dijelom na primjeru stručnih radnji kandidata za polaganje stručnih ispita za djelatnike u arhivskoj struci, a dijelom i na temelju obavijesnih pomagala dostavljenih Odjelu za matičnu, razvojnu i dokumentacijsku službu Hrvatskoga državnog arhiva. Prikazana su pitanja i problemi koji se javljaju u oblikovanju i strukturiranju arhivskih jedinica, njihovoj identifikaciji, opisu konteksta i sadržaja arhivskih jedinica te izradi ostalih elemenata opisa, kao i u oblikovanju samih obavijesnih pomagala.

Ključne riječi: *sređivanje arhivskoga gradiva, opis arhivskoga gradiva, oblikovanje arhivskih jedinica, identifikacija arhivskih jedinica, kontekst i sadržaj arhivskih jedinica, ostali elementi opisa arhivskoga gradiva, struktura obavijesnih pomagala*

Cilj postojanja arhivske službe i arhivističkoga rada uopće jest zaštita arhivskoga gradiva kao podloge za znanstveni, istraživački i kulturno-prosvjetni rad, ali i kao podloge za uređeni i pregledni upravni i pravni, javni i privatni, društveni i politički život. U tome smislu zaštita i pružanje kvalitetne obavijesti o postojanju izvora jedna je od važnih društvenih djelatnosti. Zaštita arhivskoga gradiva nije samo fizičko nego je i intelektualno pitanje. Jedan od bitnih preduvjeta za ostvarivanje te društvene zadaće arhiva jest i odgovarajuće sređivanje i opis arhivskoga gradiva.

U našemu suvremenome stručnom djelovanju, a posebno u zadnjih dvadesetak godina, može se reći da postoji opsežna strana, na hrvatski jezik prevedena i relativno lako dostupna, a jednako tako i domaća literatura, normativni tekstovi, kao i razne preporuke koje govore o tim pitanjima.

Hrvatska je arhivistika prihvatila međunarodne norme postupno kako su nastajale od sada već davne 1997. godine nadalje, a neke od njih, kao ISAD (G) i ISAAR (CPF) prihvaćene su i u naš arhivistički normativni sustav.[1] I prije toga hrvatska arhivistička praksa imala je izgrađene pojedine norme koje su dijelom bile utvrđene i u podzakonskim propisima, posebno kada je riječ o opisu arhivskoga gradiva na razini fonda. I u knjizi *Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima SFRJ: SR Hrvatska* iz 1984. godine, kao i u *Pregledu arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske* iz 2006. godine upotrebljene su određene norme koje se na toj početnoj razini velikim dijelom podudaraju s normom ISAD (G), ali imaju i neke svoje posebnosti. Ovdje se ponajprije misli na *Preporuku o uvjetima i načinu oblikovanja arhivskog fonda i arhivske zbirke* iz 1985. godine, koja i danas ima veliki utjecaj na praktični rad naših arhivista.[2]

Projekti ostvarivani na nacionalnoj razini, kao što su izdanje *Pregleda arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*, izgradnja i primjena jedinstvenoga arhivskog informacijskoga sustava ARHiNET-a, odnosno NAIS-a, kao i drugi projekti, svojom su provedbom utjecali na primjenu suvremenih principa arhivske struke, na standardizaciju rada, izmjenu iskustava i mišljenja arhivskih djelatnika u njihovu svakodnevnom radu.

U posljednje vrijeme izrađeni su i brojni stručni i znanstveni radovi koji se bave pitanjima sređivanja i opisom arhivskoga gradiva općenito, odnosno za pojedine vrste arhivskoga gradiva. U tome smislu svakako treba spomenuti novi *Priručnik iz arhivistike*, I. dio, objavljen 2010. godine, priručnike za djelatnike u pismohranama, pojedine doktorske radove koji se bave analizom i prikazom spisovodstvenih sustava ili sređivanjem određenih vrsta arhivskoga gradiva. Pojedini arhivi izradili su svoje strukturne vodiče nastojeći slijediti suvremene principe prikaza arhivskoga gradiva, koji, kao i vrijedni tematski vodiči izrađeni u posljednje vrijeme, pridonose boljemu razumijevanju i strukturiranju pojedinih dokumentacijskih cjelina. Posebno je vrijedno spomenuti i trajno izlaženje *Arhivskoga vjesnika*

1 *ISAD(G): Opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva.* Međunarodno arhivsko vijeće. 1. izd. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 1997. (dalje *ISAD(G)*, 1997.).
ISAD(G): Opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva. Međunarodno arhivsko vijeće. 2. izd. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2001. (dalje *ISAD(G)*, 2001.).
ISAAR(CPF): Međunarodna norma arhivističkog normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji. Međunarodno arhivsko vijeće. 2. izd. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2006. (dalje *ISAAR(CPF)*, 2006.).
ISDF: Međunarodna norma za opis funkcija. Međunarodno arhivsko vijeće. 2. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2009.
ISDIAH: Međunarodna norma za opis ustanova s arhivskim gradivom. Međunarodno arhivsko vijeće. 2. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2009. Pravilnik o evidencijama u arhivima. *NN* 90/2002 i 106/2007.

2 *Preporuka o uvjetima i načinu oblikovanja arhivskog fonda i arhivske zbirke*. U: Rastić, M. *Arhivi i arhivsko gradivo: zbirka pravnih propisa 1828.-1997.* Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 1998. Str. 27–285. (dalje Rastić M.: 1998.) Preporuku je izradio uz sudjelovanje predstavnika svih republika bivše SFRJ Savjet za naučno-istraživački rad Saveza društava arhivskih radnika Jugoslavije, 6. srpnja 1985. *Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u SFRJ: SR Hrvatska.* Ur. Kolanović, J. Beograd, 1984. i *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske.* Ur. Kolanović, J., Pavliček, V. Sv. 1. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2006.

i njegovu primarnu orijentaciju na obradu i prikaz arhivističkih tema. Sva su ta brojna dostignuća i radovi sigurno pozitivno utjecali na rad naših arhivskih ustanova i njihovih djelatnika.

Dvadeset godina od donošenja prvoga arhivskog zakona u samostalnoj Republici Hrvatskoj, kao i od prevođenja i prihvaćanja prve međunarodne norme za opis arhivskoga gradiva ISAD (G), 15 godina od donošenja i dalje vrijedećega Pravilnika o evidencijama u arhivima, kao i trenutak u kojemu se donosi novi, suvremeniji zakon o arhivskome gradivu, a na razini međunarodne arhivističke teorije i prakse sazrijeva nova, podosta modificirana norma za opis arhivskoga gradiva, takozvani RiC-CM, Konceptualni model za arhivski opis, pogodno je vrijeme da se osvrnemo na primjenu postojećih normativnih tekstova u našoj svakodnevnoj praksi sređivanja i opisivanja arhivskoga gradiva.[3]

Gledajući općenito, svakako treba konstatirati znatan napredak u poimanju osnovnih arhivističkih načela, oblikovanju i opisu arhivskih jedinica te u izradi pojedinačnih, kao i u izgradnji sustava obavijesnih pomagala.

No uz napredak koji je ostvaren, na tome području i dalje postoje dijelom različita shvaćanja dosadašnjih, općeprihvaćenih norma, kao i i dalje različite „uvriježene prakse". Te se različitosti u pristupu javljaju u području oblikovanja i strukturiranja arhivskih jedinica, izradi elemenata opisa, kao i u području oblikovanja samih obavijesnih pomagala. Iako su pitanja prikazana u nastavku teksta analizirana na primjerima postupanja s klasičnim, analognim arhivskim gradivom, koje još čini pretežiti dio gradiva pohranjenoga u našim arhivima, njihova je priroda općega pojmovnoga značenja i smatramo da je njihova analiza većim dijelom primjenjiva i na digitalno, elektroničko gradivo.

Promatrana pitanja iskazana su kao različitosti i nejasnoće u primjeni osnovnih arhivističkih principa provenijencije i prvobitnoga reda, postojećih norma, ponajprije norma ISAD (G) i ISAAR (CPF), kao i u primjeni Pravilnika o evidencijama u arhivima te ostalih domaćih provedbenih propisa i stručne literature, a na primjeru obavijesnih pomagala izrađenih za arhivske fondove i zbirke u našim arhivima u proteklih pet godina.[4]

1. Oblikovanje i strukturiranje arhivskih jedinica

U oblikovanju fondova i nižih arhivskih jedinica arhivisti se načelno drže principa provenijencije i prvobitnoga reda, a u njihovu prikazu nastoje primjenjivati odredbe u našoj arhivistici službeno prihvaćenih međunarodnih norma, to jest norme za opis arhivskoga gradiva ISAD (G) i norme

3 Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, *NN* 105/1997, 64/2000, 65/2009, 125/2011, 46/2017. *RiC – CM Konceptualni model za arhivski opis*. Međunarodno arhivsko vijeće (ICA), Grupa stručnjaka za arhivski opis (EGAD), 2012. – 2016.

4 *Dosjei kandidata za polaganje stručnih ispita u arhivskoj struci*. Hrvatski državni arhiv, Povjerenstvo za polaganje stručnih ispita u arhivskoj struci i ARHiNET, odnosno NAIS: *Obavijesna pomagala*.

za opis stvaratelja ISAAR (CPF).[5] No primjena i tumačenje tih principa i spomenutih norma različita je u pojedinim konkretnim primjerima. Tako uz brojne dobre primjere nastaju i određena odstupanja zbog nedovoljne istraženosti povijesti stvaratelja, različite primjene principa razdiobe fondova s obzirom na povijesna razdoblja, davanja prednosti formalnim pred sadržajnim kriterijima u oblikovanju arhivskih jedinica, različitoga shvaćanja i nedosljedne primjene pojedinih arhivističkih pojmova (fond, podfond, zbirka, serija), doslovne primjene principa prvobitnoga reda te nesnalaženja u rješavanju pitanja malih količina sačuvanoga ili uopće postojećega gradiva pojedinih stvaratelja.

1.1. Oblikovanje fondova

U našoj suvremenoj arhivističkoj teoriji arhivskim fondom naziva se samostalna cjelina dokumentacije koja je nastala u nečijem poslovanju ili radu. U našemu arhivskome zakonodavstvu „pojednostavljeno se uzima da ulogu stvaratelja može imati samo onaj tko ima svojstvo pravne ili fizičke osobe i da sva njegova dokumentacija čini jedan arhivski fond kao nedjeljivu cjelinu, iako u praksi i niže razine (na primjer pojedine uprave, područni uredi ili ispostave ministarstava i drugih upravnih tijela) stvaraju cjeline dokumentacije koje smatramo fondovima i koje se kao zasebni fondovi čuvaju u nadležnim arhivima."[6] Na razini središnjega državnog arhiva, vjerojatno i zbog postojanja gradiva vrlo velikih i složenih stvaratelja, izraženije je prisutno shvaćanje stvaratelja i fonda povezano s obavljanjem određene djelatnosti, prije svega u smislu iskaza ustrojbenih jedinica pojedinih velikih stvaratelja kao zasebnih fondova. U područnim državnim arhivima shvaćanje fonda uglavnom je povezano s klasičnim shvaćanjem principa provenijencije, to jest djelovanja stvaratelja kao pravne osobe. U oba pristupa poznavanje povijesti stvaratelja ključan je element za njegovo oblikovanje. Širina toga područja, koje u arhivistici zovemo „povijest stvaratelja", velik broj najraznovrsnijih ustanova, obitelji i pojedinaca u dugome povijesnom razdoblju od 10. pa do početka 21. stoljeća za koje postoji sačuvano arhivsko gradivo, društvene, pravne i političke mijene u tako dugome razdoblju, pripadnost pojedinih naših krajeva različitim državnim cjelinama i pravnim sustavima čine ovo područje golemim poljem djelatnosti.[7] Izrada strukturnih i tematskih vodiča te ostalih obavijesnih pomagala, kao i raznih radova koji obrađuju povijest institucija posljednjih je godina uvelike pridonijela proširenju saznanja na tome području, no ovo široko područje uvijek traži daljnja istraživanja i nova saznanja.

Uz načelno pitanje oblikovanja fondova usko je povezano i pitanje razdiobe fondova na povijesna razdoblja, ponajprije područja javne uprave i pravosuđa, kao i kod vojnih ustanova, privrede te društveno-

5 Kao priručnici koji su dulje razdoblje u našoj stručnoj literaturi najcjelovitije razmatrali ovu problematiku mogu se navesti: Butorac, J. i Bačić, S. *Iz historije pisanog dokumenta*. Zagreb, 1966.; Stulli, B. (ur.) *Priručnik iz arhivistike*. Zagreb, 1977.; Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike*. Dio I. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2010. i dr.

6 Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike*. Dio I. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2010. str. 90. (dalje Ivanović J.: 2010).

7 Kolanović, J. *Riječ uredništva*. U: *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske.* Ur. Kolanović, J., Pavliček, V. Sv. 1. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2006. Str. XXVII–XXX.

političkih ustanova i stranaka. Takav pristup primijenjen je u knjigama *Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u SFRJ: SR Hrvatska* iz 1984. i *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske* iz 2006. godine. Pristup je odraz bitnih društvenih i političkih promjena i velikih različitosti društvenih sustava koji su postojali na tome području, a utemeljen je na već spomenutoj *Preporuci o uvjetima i načinu oblikovanja arhivskog fonda i arhivske zbirke* iz 1985. godine. Cilj takvoga pristupa bio je s gledišta arhivskoga sustava „postići jasniji uvid u cjelokupno raspoloživo gradivo, bolje mogućnosti automatskog pretraživanja podataka i bolju usporedivost postojećeg gradiva u raznim arhivskim i drugim baštinskim ustanovama", a s gledišta istraživača dati obavijest o postojanju gradiva za pojedina područja djelatnosti u određenim povijesnim razdobljima, pa slijedom toga i za „pojedine tematike, kao i ukazati na postojeće hijerarhijske veze i mogućnosti nadopune izvora u domaćim i stranim arhivima."[8] U suvremenim normama u smislu potvrde toga pristupa može se promatrati i element prikaza „Opći kontekst", kao i zaokruženost prikaza „Područja veza", to jest elementi opisa stvaratelja koji se javljaju u normi ISAAR (CPF) i koji prikazuju stvaratelja u širemu političkom i društvenome kontekstu, u sustavu povezanosti paralelnih, nižih i viših upravnih i pravosudnih tijela, kao i drugih društvenih subjekata.[9]

Iako se taj pristup u našoj praksi sve šire primjenjuje, postoje određene primjedbe i različita mišljenja i postupci. Sadržajni argumenti koji se protive tomu pristupu jesu drukčije shvaćanje pojma periodizacije povijesti te potreba dodatne razrade povijesti stvaratelja, a argumenti pravno-formalne prirode su, na primjer, nepostojanje pravnih akata o osnivanju novoga stvaratelja i slično. U svakome slučaju različitosti pristupa koje postoje bilo bi dobro riješiti mogućim dopunama pojedinih elemenata toga sustava (na primjer, veće uvažavanje različitosti, ponajprije pravosudnih sustava u priobalju od onih na kontinentalnome području), izradom razrađenijih uputa za pojedine vrste fondova, kao i boljim upoznavanjem šire strukovne zajednice s polazišnim stavovima i namjerama koje su dovele do periodizacije prikaza te postizanjem konsenzusa struke u tim pitanjima.[10]

Davanje prednosti formalnim pred sadržajnim kriterijima javlja se u raznim oblicima. Tako se, na primjer, činjenica da je gradivo srodnih ustanova ili uopće stvaratelja predano u arhiv u zajedničkome aktu predaje ili nemogućnost pronalaženja akta o osnivanju ustanova u oblikovanju fonda pretpostavlja činjenici postojanja izrazite razlike u mjesnoj nadležnosti i postojanja zasebnoga spisovodstva te se u jedan fond objedinjuje gradivo kotarskih i gradskih tijela koja su djelovala na istome području poslova, ali mjesno na bitno različitim područjima, a pod naslovom jednoga od tih tijela:

8 Pavliček, V. Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske. Rad na prikupljanju i obradi podataka. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 50(2007), str 19. i 26.

9 *ISAAR(CPF)*, 2006., str. 23–25.

10 Prema navodima pojedinih arhivista kao problem u razdiobi fondova pojavljuje se i postojanje tehničkih jedinica, npr. spisovodstvenih knjiga, nastalih radom jedne ustanove, a koje prolaze kroz više povijesnih razdoblja. O tome sasvim tehničkome pitanju i mogućnostima njegova rješavanja više je rečeno u podpoglavlju *2.1.3. Godine gradiva.*

KOTARSKA KOMISIJA ZA ... (1945. – 1946.); 1945. – 1946.
Serija 1. Kotarska komisija za .....
Serija 2. Gradska komisija za .....

Formalnim se može nazvati i pristup povezan s iskazom male količine sačuvanoga ili uopće postojećega gradiva pojedinih „malih" stvaratelja. Oni se često iskazuju kao podfondovi ili serije u okviru fonda, u pravilu hijerarhijski nadređene ustanove stvaratelja s istoga mjesnog područja ili kao njegovi predspisi. Tako se u okviru jednoga okružnog suda koji je djelovao na području takozvane Srpske autonomne oblasti, poslije takozvane Republike Srpske Krajine, iskazuje gradivo toga stvaratelja koje kao predspisi sadržava vrlo malu količinu gradiva iz sasvim drugoga povijesnog razdoblja te četiri podfonda, oblikovanih od gradiva sasvim zasebnih stvaratelja, koje je sačuvano u malim količinama, a jedan od tih podfondova ponovo sadržava i gradivo iz prethodnoga povijesnog razdoblja prikazano kao predspisi:

OKRUŽNI SUD ..... (1992. – 1995.); [1977.] 1992. – 1995.
Osnovni dio fonda: Okružni sud ..... [1977.] 1991. – 1995. 54 kut. i 8 knj.
I. Podfond: Općinski sud ..... [1977.] 1991. – 1995. 2 kut. i 6 knj.
II. Podfond: Općinski sud ..... 1990. 1/3 kut.
III. Podfond: Općinski sud ..... 1992. 1/3 kut.
IV. Podfond: Općinski sud ..... 1993. 1/3 kut.

Sličan je primjer i kotarski sud prikazan od svojega osnivanja u prvoj polovini 19. stoljeća pa do 1945. godine, u okviru kojega se kao podserije iskazuje gradivo općinskih narodnih sudova s područja toga kotara, gradivo vrlo specifično, s obzirom na povijesne okvire nastanka važno, a u svakome slučaju nastalo djelovanjem sasvim zasebnih stvaratelja:

KOTARSKI SUD U ..... (1819. – 1945.); 1815. – 1944.
Serija 1. Sudska uprava od 1847. do 1947.
Podserija 1.5. Općinski narodni sudovi ..... 1944. – 1945.

Do sličnih rješenja dovode i slučajevi u kojima jedna fizička jedinica (na primjer, jedan urudžbeni zapisnik) obuhvaća gradivo dvaju stvaratelja, od kojih je jedan bitno manji i ima vrlo malo sačuvanoga gradiva te se u pravilu prikazuju kao predspisi ili se samo ove činjenice navode u napomeni. Takvo navođenje činjenice da u jednoj fizičkoj jedinici postoji gradivo dvaju stvaratelja, odnosno dviju

sadržajnih cjelina, ne bi bilo sporno da se u nastavku napomene navodi da je, na primjer, spomenuti Mjesni narodni odbor kao zasebni stvaratelj prikazan u drugome fondu, da je u popisu toga fonda spomenuto i to njegovo gradivo, ali da se zbog opsega podataka knjiga fizički broji u fondu Narodnoga odbora općine ...:

NARODNI ODBOR OPĆINE .. .. (1952. – 1962.); 1952. – 1962.
Podserija 3.1. Urudžbeni zapisnik ..... 1952.
Napomena: Knjiga sadržava upise Mjesnog narodnog odbora ..... iz 1952. godine.

Nedosljedno poštovanje kriterija stvaratelja može se uočiti u prikazu gradiva pojedinih privatnih poduzeća ili ureda koje se prikazuje zajedno s gradivom nastalim u privatnome životu osobe osnivača. Na primjer:

ODVJETNIČKA PISARNICA .... (1846. – 1892.); [1646/1845.] 1846. – 1892.
Serija 1. Osobna dokumentacija (odvjetnika o. a.)

U svim se spomenutim slučajevima pod naslovom jednoga fonda gubi iz vida sadržaj nastao radom drugoga stvaratelja, iskazan u razini podfonda, serije, predspisa ili jednostavno u napomeni. U pojedinim slučajevima to su cjeline koje imaju jednako vrijedno ili vrednije gradivo te u cijelosti dolazi do gubitka informacije u onoj početnoj razini koju zovemo fond.

Takvi su pristupi dijelom utemeljeni na, u našoj praksi i dalje u pojedinim dijelovima vrlo opravdanom, utjecaju *Preporuke o uvjetima i načinu oblikovanja arhivskog fonda i arhivske zbirke* iz 1985. godine, kao i našim starijim arhivističkim priručnicima. Formalnost u načinu primjene kriterija za stjecanje svojstva fonda u spomenutoj *Preporuci* očituje se u shvaćanju da je za oblikovanje fonda potrebno postojanje svih navedenih kriterija ili da je postojanje pravnoga akta o osnivanju stvaratelja uvjet bez kojeg se dokumentacijska cjelina ne može proglasiti fondom.

U pitanjima združivanja malih količina gradiva raznih stvaratelja slijedi se tumačenje navedeno u *Priručniku iz arhivistike* iz 1977. godine, to jest da „šire shvaćanje pojma fond obuhvaća više skupina arhivske građe različitih provenijencija, ali međusobno srodnih institucija" i dalje „u pravilu se male skupine arhivske građe spajaju u jedan fond na temelju njihove srodnosti."[11] Prema tome principu, ali sustavnije, tako da se na primjer „srodnost" tumači kao pripadnost istoj vrsti stvaratelja, istoj hijerarhijskoj razini, istomu području stvarne i šire mjesne mjerodavnosti, nastali su „zbirni fondovi" pojedinih malih stvaratelja ili malih količina sačuvanoga gradiva u *Pregledu arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*

11 *Priručnik iz arhivistike*. Ur. Stulli, B. Zagreb, 1977. str. 28. (dalje: Stulli B.: 1977.).

iz 2006. godine. Tako su u *Pregledu* prikazani mjesni narodni odbori i seljačke radne zadruge s područja pojedinih kotara, brojna niža tijela pojedinih bivših društvenopolitičkih organizacija, fondovi raznih ustanova, raznih obitelji ili raznih osoba.

Tek u posljednje vrijeme pojavljuju se pojedinačni pokušaji da se funkcija ili područje djelovanja, odnosno vrsta posla, u kriteriju za oblikovanje fonda stavlja ispred pravno-formalnoga principa postojanja i djelovanja jednoga stvaratelja u smislu da se gradivo nastalo radom većega broja stvaratelja prikazuje kao jedan fond. Tako je, na primjer, dio gradiva nastao u okviru djelovanja Republičkoga sekretarijata za financije SRH (1956. – 1990.), koji se odnosi na poslove povezane s uređenjem imovinsko-pravnih odnosa na području bivšeg SRH-a objedinjen s gradivom Republičke uprave za imovinsko pravne poslove SRH, osnovane 1971. godine, koja je nastavila rad na toj skupini poslova. Tim je pristupom funkcija, odnosno cjelina poslova koji se obavljaju za rješavanje određenoga zadatka na određenome području, kao zasebni entitet shvaćena kao stvaratelj arhivskoga gradiva te je postala kriterij za oblikovanje arhivskoga fonda.

1.2. Oblikovanje zbirka

Najveći broj zbirka zastupljenih u arhivima jesu zbirke specifičnih vrsta gradiva, najčešće zbirke fotografija ili zbirke kartografskoga gradiva, zatim zbirke nastale s obzirom na određenu temu ili s obzirom na nosač ili medij zapisa. U promatranim obavijesnim pomagalima zbirke su znatno rjeđe zastupljene te je i prikaz problematike u vezi s njihovim oblikovanjem vjerojatno uži od stvarnoga stanja. Uz mnoge dobre primjere uočeno je da se katkad skup fotografija nastao djelovanjem jednoga fotografa kao stvaratelja naziva Zbirka fotografija NN i klasificira kao zbirka, iako je riječ o gradivu jednoga stvaratelja te se slijedom toga u tome slučaju može govoriti o fondu određenoga stvaratelja, odnosno u okviru toga fonda, stvaratelјevim radom nastaloj dokumentacijskoj zbirci.

S oblikovanjem zbirka može se povezati i već spomenuti problem iskaza male količine gradiva takozvanih „malih stvaratelja", dosad često iskazivanih i u obliku „zbirnih fondova". U arhivističkome smislu pojam „zbirni fond" nema svoje uporište u suvremenim normama i teoretskim prikazima te je u današnjoj praksi arhivskih ustanova pomalo zaboravljen. Prema novome *Priručniku iz arhivistike* u tim bi slučajevima ispravnije bilo oblikovati zbirke dokumentacije raznih ustanova iste vrste ili s određenoga područja, zbirke dokumentacija raznih osoba ili obitelji i slično.[12] S obzirom na razlike u oblikovanju i strukturi „zbirnih fondova" u odnosu na načela oblikovanja zbirka, trebalo bi dodatno razmotriti pitanje mogućnosti daljnje primjene pojma „zbirni fond". Načelno i jedan i drugi način prikaza „male količine gradiva" ili „malih stvaratelja" daje pregledniju i istraživaču dostupniju sliku arhivskoga gradiva s raznih aspekata.

12 Ivanović, J. 2010: 93.

1.3. Oblikovanje i strukturiranje nižih arhivskih jedinica, podfondova, serija i podserija

U oblikovanju nižih arhivskih jedinica naši arhivisti nastoje slijediti princip provenijencije i prvobitnoga reda. U provedbi ovih načela u našoj arhivističkoj praksi još su djelomično prisutna više formalna shvaćanja iskazana u pojedinim starijim arhivističkim priručnicima.[13] U postupku sređivanja polazi se u pravilu od najviše arhivske jedinice, fonda ili zbirke, prema nižim cjelinama, a tako uspostavljena idealna struktura uglavnom je odraz fizičkoga rasporeda gradiva u fondu ili zbirci. Postupno se u promatranim obavijesnim pomagalima uočavaju suvremenija tumačenja spomenutih principa u oblikovanju nižih dokumentacijskih cjelina ili arhivskih jedinica, posebno u shvaćanju principa prvobitnog reda te funkcionalnome i sadržajnom pristupu oblikovanju nižih arhivskih jedinica iskazana u našim novijim priručnicima.[14] Pozitivno su na oblikovanje i strukturiranje nižih arhivskih jedinica utjecala i pravila za opis dijelova fonda prema normi ISAD (G) (na primjer: opis od općega ka posebnom, neponavljanje obavijesti, povezivanje obavijesti u hijerarhijskoj strkuturi i drugo), kao i primjena ARHiNET-a kao elektroničkoga sustava za opis arhivskoga gradiva, koji je po svojoj prirodi nužno utjecao na ujednačavanje pristupa sređivanju i opisivanju arhivskoga gradiva. Pojedine primjere rješavanja problema oblikovanja te povezano s time i strukturiranja nižih arhivskih jedinica dali su tekstovi radionica održanih u okviru Sekcije za opis arhivskoga gradiva, poslije objavljeni na mrežnim stranicama Hrvatskoga arhivističkog društva, kao i obnovljena praksa tečajeva u Hrvatskome državnom arhivu.[15]

Može se reći da su i naše nacionalne odredbe o upravljanju spisima u tijelima javne uprave, njihovim stručnim službama i javnim ustanovama, to jest uredbe o kancelarijskom, odnosno uredskome poslovanju u razdoblju od 1957. do 2009. godine u smislu združivanja i razredbe dokumenata konkretizirane kroz sustav arhivskih znakova, a od 1987. godine do danas, kroz sustav klasa, kao i međunarodna norma *ISO 15489 Upravljanje spisima*, iako okrenute upravljanju spisima kod stvaratelja, izvršile pozitivan utjecaj na sređivanje gradiva u arhivima.[16] To se može uočiti u činjenici da se struktura

13 Stulli, B. 1977: 62. Na primjer: „Do stvaranja cjelina dolazi i zbog toga što se za pojedine kategorije građe odabiru posebni sistemi sređivanja, na primjer opća građa sređuje se kronološki po predmetima prema urudžbenom zapisniku, ..."

14 Ivanović, J. 2010: 101. Na primjer: „Prividne serije. Neke dokumentacijske cjeline uređene su kao serija u kojoj se osnovne jedinice nižu kronološkim ili numeričkim redom, no dokumentacija u njima toliko je raznovrsna i obimna da od ovakvog reda ima malo koristi u pretraživanju i korištenju gradiva."

15 *Materijali o oblikovanju obavijesnih pomagala – dobra praksa i smjernice* (Bućin, R. i Pavliček, V.). URL: https://had-info.hr/sekcija-za-opis-arhivskoga-gradiva (27. 8. 2017.)

16 Uredba o kancelarijskom poslovanju iz 1957., odnosno Uredba o uredskom poslovanju iz 1974. (propis koji se sadržajno bitno ne razlikuje od prethodnog) te s njima povezana Naredba o planu jedinstvenih arhivskih znakova za sve organe uprave na teritoriju Narodne Republike Hrvatske iz 1958., kao i Uredba o uredskom poslovanju iz 1988., odnosno 2009. te Pravilnik o jedinstvenim klasifikacijskim oznakama i brojčanim oznakama stvaralaca i primalaca akata iz 1988.

popisa gradiva kod stvaratelja sugerirana XML shemom u ARHiNET-u odražava u novijim obavijesnim pomagalima za fondove privrednih organizacija i raznih društvenih ustanova izrađivanim u arhivima.[17]

I dalje postojeće neujednačenosti i problemi u oblikovanju i prikazu nižih arhivskih jedinica iskazuju se u odviše formalnome pristupu koji nastaje zbog nedovoljna poznavanja unutarnjega ustroja i područja djelatnosti stvaratelja i/ili neodgovarajućega poimanja arhivske jedinice kao sadržajne i funkcionalne cjeline, previše doslovnoga poštovanja principa prvobitnoga reda, jednostranoga načina oblikovanja arhivskih jedinica specifičnih vrsta gradiva te ponovno u postupanju s malim količinama gradiva pojedinih dokumentacijskih cjelina.

Po svojoj definiciji, prva niža dokumentacijska cjelina ispod razine fonda je podfond. Taj oblik postoji u međunarodnim normama i u našoj stručnoj literaturi. U definiciji podfonda kakva postoji u normi ISAD (G) potrebno je primijetiti da se u prvome redu navodi da je podfond oblik koji „odgovara upravnoj podjeli ustanove ili stvaratelja", a ostali kriteriji za oblikovanje podfonda, kao zemljopisna, kronološka, funkcionalna ili neka druga podjela arhivskoga gradiva primjenjuje se samo ako taj prvi kriterij „nije moguće" primijeniti.[18] U našoj stručnoj literaturi navodi se da je podfond „obično onaj dio fonda koji je nastao djelovanjem jednog organizacijskog entiteta odnosno ustrojstvene jedinice stvaratelja fonda, za koji je procijenjeno da nije dovoljno autonoman da bi bio zaseban fond, a ipak je naglašenije odvojen od ostatka dokumentacije toga stvaratelja. Treba ipak reći da je teško naći uvjerljivu razliku između podfonda i serija koje su oblikovane prema ustrojstvenim jedinicama (…) razlika je samo u tome što se u ovom potonjem slučaju (…) vjerojatno osjeća nešto veća razina samostalnosti. Ovdje se zapravo radi o neodlučnosti oko razgraničenja gradiva na više fondova, pa se odluka da se sporno gradivo ipak uvrsti u fond o kojem je riječ na neki način nadoknađuje nazivom razine."[19]

Problemi u oblikovanju podfondova u našim obavijesnim pomagalima nastalim u posljednjih pet godina mogu se iskazati uglavnom u dva pojavna oblika. Prvi je činjenica da se kod nekih vrijednih i složenih fondova u oblikovanju podfondova rabe takozvani „ostali kriteriji", to jest zemljopisna, kronološka, funkcionalna ili neka druga podjela arhivskoga gradiva, u slučajevima kada je moguće sadržajno i pregledno kvalitetnije primijeniti prvi i osnovni kriterij, odnosno upravnu podjelu ustanove ili stvaratelja.

Drugi problem koji se javlja jest neujednačenost pristupa kod tipskih stvaratelja. Tako, na primjer, postoje mjesni uredi, mjesne zajednice ili mjesni odbori i slični entiteti kao primjeri već spominjanih „malih" stvaratelja određenoga stupnja, upravne, pravne, spisovodstvene i sadržajne samostalnosti koji se u pojedinim slučajevima iskazuju kao podfondovi, a u drugima opet kao serije.

17 O međusobnome utjecaju pravila izrade popisa arhivskoga i spisovodstvenoga gradiva kod stvaratelja i u arhivima govori i članak Rajh, A. Različite okoline, ista struka: mogućnosti primjene informatičke tehnologije u arhivima za izradu računalno generiranih opisa gradiva. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 59(2016), str 103.

18 *ISAD (G)*, 2001., str. 14.

19 Ivanović, J. 2010: 90.

Problem u vezi s iskazom podfondova jest i strukturno-identifikacijski. Naime, ako je podfond cjelina višega stupnja autonomnosti od serije, onda bi ga u strukturi fonda trebalo iskazati na višoj razini nego ostale serije istoga stvaratelja pa bi ova činjenica trebala biti vidljiva i u signaturi.[20]

Serija je sljedeća, u našoj arhivističkoj praksi najčešće zastupljena, arhivska jedinica koja se pojavljuje ispod razine fonda ili zbirke, odnosno podfonda. Ona u pravilu na prvoj razini prikazuje ustrojbene jedinice ili osnovna područja nadležnosti stvaratelja. Tek u nižim razinama pojavljuju se serije ili podserije u svojemu osnovnome pojmu, to jest kao „niz u kojem se istovrsni objekti nižu prema rastućoj vrijednosti relevantnog razlikovnog obilježja: osobni dosjei poredani abecedno, kronološki složeni predmetni spisi iste vrste upravnog postupka i sl."[21]

Nedovoljno poznavanje unutarnjega ustroja i područja djelatnosti stvaratelja i/ili neodgovarajuće poimanje arhivske jedinice kao sadržajne i funkcionalne cjeline dovodi do oblikovanja arhivskih cjelina koje nisu cjelovite, čiji sadržaj nije jasno određen i koje međusobno nisu hijerarhijski odgovarajuće povezane. Te se pojave mogu pratiti na sljedećim primjerima:

Primjer 1.	**Primjer 2.**
1. Organi samouprave	*1. Zapisnici glavnih skupština i sjednica*
1.1. Statuti i pravilnici	*1.1 Zapisnici glavnih skupština*
1.2. Zakoni i uredbe	*1.2. Zapisnici sjednica*
1.3. Kazališno vijeće	
1.4. Zapisnici sa sjednica	
1.5. Razno	

U prvome primjeru naslov upućuje na to da arhivska jedinica prikazuje rad tijela upravljanja. Stoga bi unutarnja struktura ove serije ponajprije trebala upućivati na postojeća tijela upravljanja i cjeline gradiva nastale njihovim radom. Iako i statuti i pravilnici nastaju kao rezultat rada tijela upravljanja, a zakoni i uredbe pomažu tijelima upravljanja u njihovu radu, u redanju tih podcjelina prije svega bi trebalo dati podcjelini za koju se pretpostavlja da prikazuje rad tijela samouprave, konkretno Kazališnog vijeća. Dok je treća podserija „3. Kazališno vijeće" dobro identificirana u četvrtoj podseriji „4. Zapisnici sa sjednica" nije jasno o zapisnicima kojega tijela se govori. U toj podseriji naslov arhivske jedinice samo je navođenje vrste arhivskoga gradiva bez konkretne identifikacije, čime taj naslov ne pridonosi točnomu i jednoznačnomu određivanju sadržaja podserije. Da se odgovarajuće obuhvate tako iskazani sadržaji u podserijama trebalo bi promijeniti i naslov cijele serije. Sličan je slučaj i u drugome primjeru,

20 O tome je pitanju nešto detaljnije rečeno je u podpoglavlju *1.1.1. Identifikcijska oznaka ili signatura*.

21 Ivanović, J. 2010: 91.

naime „Zapisnici sjednica" u tome slučaju nije odgovarajući naslov arhivske jedinice jer jednoznačno ne označuje sadržaj arhivske jedinice (na primjer i glavne skupštine održavaju se u sjednicama i njihovim radom nastaju zapisnici sjednica).

Smatramo da se kao dobar primjer može navesti strukturiranje gradiva jednoga specifičnog tijela javne uprave, jednoga zavoda, nastao pod utjecajem dobro primijenjenih uputa za sređivanje gradiva kod imatelja i stvaratelja, a koji odgovara na niz u prijašnjim primjerima prikazanih nedoumica:

1. Organizacija i upravljanje

1.1. Osnivanje, prijava, promjena djelatnosti

1.2. Upravljanje Zavodom

1.2.1. Kolegij

1.2.2. Radna zajednica

1.2.3. Savjet Radne zajednice

1.2.4. Zbor radnika

1.3. Normativni akti

1.3.1. Pravilnici Zavoda

1.3.2. Normativni akti za područje narodne obrane

Kao primjer neodgovarajućega poimanja značenja pojma arhivske jedinice može se navesti oblikovanje serija prema pojavnome fizičkom obliku gradiva nevezano sa strukturom stvaratelja, određenim područjem njegove djelatnosti, odnosno poslovima koje je obavljao, kao i sadržajem gradiva. Tako se kao cjeline u prvoj razini strukture fonda još povremeno iskazuju „serija knjiga" i „serija spisa" bez obzira na unutarnju strukturu i funkcije stvaratelja. U pojedinim slučajevima, u kojima se spisovodstvene evidencijekoje postoje u obliku knjige odnose na sve sljedeće strukturno-funkcionalno oblikovane serije i podserije dobro ih je iskazati zasebno i na početku prikaza za cijeli fond. Primjer:

1. Spisovodstvene evidencije

1.1. Djelovodnici 4 knj.

1.2. Popisi akata 2 knj.

1.3. Kazala (registri) 4 knj.

2. Rad skupštine kotara, njezinih savjeta, komisija i drugih tijela

2.1. Zapisnici sjednica Skupštine kotare 4 knj. i 3 kut.

.....

3. Opće upravno poslovanje

3.1. Razna prepiska 1 kut.

.....

U slučajevima u kojima postoje spisovodstvene evidencije koje se odnose na pojedine strukturno-funkcionalne cjeline, primjereno ih je iskazati u okviru tih cjelina, na primjer:

3.4. Personalna služba

3.4.1. Kazalo propisa za personalnu službu

3.4.2. Urudžbeni zapisnik personalne službe

3.4.3. Kazalo Urudžbenog zapisnika personalne službe

3.4.4. Zapisnici komisija iz područja personalnih i službeničkih poslova

3.4.5. Matična knjiga službenika NOO-a .....

S druge strane, podjela jedne serije na podcjeline „Knjige" i „Spisi" u kojima se, na primjer, zapisnici istoga tijela iskazuju u dvjema različitim podserijama neovisno o strukturi stvaratelja i sadržaju gradiva, slijedom formalnoga strukturiranja gradiva prema njegovu vanjskome fizičkom obliku predstavlja pristup koji ne odgovara principima cjelovitosti prikaza gradiva u jednoj arhivskoj jedinici, odnosno neponavljanja istoga sadržaja u dvjema arhivskim jedinicama. Slični su se primjeri donedavno pojavljivali u većem broju naših arhiva:

3. Zapisnici *Knjige:*	a predstavljaju slučaj koji se može iskazati na sljedeći način:
3.2. Zapisnici Zbora radnika 1970. – 1978. 4 knj. *Spisi:*	3.x. *Zapisnici Zbora radnika 1970. – 1980. 4 knj. i 1 kutija.*
3.8. Zapisnici Zbora radnika 1979. – 1980. 1 kut	

Povezano s tim primjerom koji se često pojavljuje u našoj praksi, naime da se oblikuje serija pod naslovom „Zapisnici", koja se dijeli na podserije zapisnika raznih tijela, može se primijetiti da kriteriju oblikovanja serija prema vrsti arhivskoga gradiva treba pretpostaviti kriterij oblikovanja prema strukturi stvaratelja ili područjima djelatnosti stvaratelja.

I previše doslovno poštovanje principa prvobitnoga reda formalni je pristup u oblikovanju arhivskih jedinica. Suvremena arhivistička teorija ne shvaća princip prvobitnoga reda kao apsolutno i nedodirljivo poštovanje rasporeda spisa stvorenoga u pismohrani, koji može biti vrlo dobar, ali i nedosljedan, nelogičan, ustrojen od osoba koje su se bavile pismohranom „silom prilika" te su imale slabiji uvid u funkcioniranje ustanove stvaratelja nego što ga ima danas suvremeno obrazovani arhivist kojemu je taj posao primarni zadatak. Stoga je raspored spisa nastao u pismohrani ili zadnje stanje spisa stvaratelja prije predaje gradiva u arhiv, odnosno takozvani prvobitni red, stanje koje može biti podložno

intervenciji arhivista, ali uvijek u skladu s poznavanjem konteksta stvaratelja i njegovim funkcijama.[22] Previše dosljedna primjena toga principa u spomenutim slučajevima dovodi do oblikovanja cjelina koje nisu sadržajno jedinstvene, u kojima se isti sadržaji pojavljuju u više raznih arhivskih jedinica i koje slijedom toga nisu cjelovite i pregledne.

Jedan od čestih primjera u kojemu je konkretiziran veći dio tih pitanja jest način sređivanja takozvanih općih, redovnih ili tekućih spisa ili spisa po protokolu u jedinstvenu skupinu spisa oblikovanu na temelju odlaganja spisa prema tekućemu broju dobivenom prilikom njihova upisa u jedinstveni, središnji ili „opći" urudžbeni zapisnik. Pojava je prisutna uglavnom u fondovima tijela javne uprave, posebno na nižim razinama, od uvođenja urudžbenih zapisnika polovicom 19. stoljeća pa do donošenja uredbe o uredskome poslovanju 1958., a i poslije. Naime, iako su prema većemu broju uputa o vođenju spisa iz toga razdoblja spisi trebali biti, uz jedinstvenu ili središnju evidenciju, označavani i odlagani tematski ili prema ustrojbenim jedinicama, u praksi, posebno nižih tijela uprave, to nije bio slučaj.[23] Posebno su se, uglavnom, odlagale samo pojedine vrste spisa, kao povjerljivi, praesidialni ili predsjednički spisi, zapisnici upravnih tijela te personalna i računovodstvena dokumentacija. Primjena sporadično postojećih, posebnih registara, djelovodnika ili urudžbenih zapisnika za pojedine ustrojbene jedinice ili skupine poslova često je bila nedosljedna te je stvarala necjelovite skupine spisa. Od ostalih su spisa nastajale velike skupine koje su odražavale gotovo cjelokupnu djelatnost stvaratelja.

U vezi s postupanjem s tom „cjelinom spisa" i danas postoje različita mišljenja. Iako je u teoriji naglasak stavljen na stvaranje arhivskih jedinica kao strukturno-funkcionalnih, sadržajnih cjelina, u pojedinim novijim obavijesnim pomagalima još se pojavljuju spomenute cjeline spisa sređene po godinama, a unutar godina prema brojevima središnjega ili „općega" urudžbenoga zapisnika. Kao argumenti za zadržavanje takvih serija, uz formalno opravdanje njihova nastanka u pismohrani, navode se: činjenica da postoje dobro sačuvana spisovodstvena pomagala te se preko kazala može pretraživati sadržaj takve serije, kao i to da postoje brojni mali stvaratelji kod kojih postupak razdiobe tih cjelina ne bi bitno pridonio preglednosti sadržaja arhivskoga gradiva. Kao opravdanje za takav pristup navodi se i, osobito u područnim državnim arhivima, nedostatni broj arhivskih djelatnika.

Argument koji idu u prilog razvrstavanja tih skupina spisa jest činjenica da su se stvaratelji u vrijeme nastanka takvih cjelina bavili sasvim određenim vrstama poslova. To su poslovi čija je razrada poslije poslužila i kao podloga za izradu sustava arhivskih znakova u *Naredbi o planu jedinstvenih arhivskih znakova* ... iz 1958. godine. Tako je, na primjer, u tijelima kotarske ili gradske uprave iz takozvanih Općih spisa redovno moguće izdvojiti zapisnike raznih upravnih tijela, izvještaje o radu i pravilnike pojedinih nižih upravnih tijela samoga stvaratelja ili ustanova s područja njegova djelovanja, budžete i završne

22 Ivanović, J. 2010: 75, 76.

23 Bućin, R. *Klasifikacijski sustavi u spisovodstvu uprave. Povijesni razvoj i suvremena stremljenja*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2015. Str. 92–197.

račune stvaratelja i drugih ustanova s područja djelovanja stvaratelja, gradivo o obavljanju zanatske ili neke druge privredne djelatnosti, građevinsku dokumentaciju, rješenja iz područja imovinsko-pravnih poslova (na primjer o provođenju agrarne reforme, konfiskacije, nacionalizacije…), kupoprodajne i darovne ugovore i ugovore o nasljeđivanju i tako dalje.

Izdvajanjem takvih sadržajnih cjelina istraživač je već na razini serije ili podserije informiran o postojanju ili nepostojanju gradiva za određene teme s cjelovitim vremenskim i količinskim podatkom o tome gradivu, zatim se tim postupkom često mogu nadopuniti skupine spisa iz drugih serija koje na prvi pogled izgledaju slabo sačuvane, a postoji i mogućnost utvrđivanja manjih sadržajnih cjelina spisa za koje se prema općim normativnim tekstovima o stvaratelju (na primjer zakonima o stvarnoj i mjesnoj nadležnosti pojedinih ustanova, njihovim statutima ili pravilnicima) nije unaprijed moglo očekivati da u gradivu uopće postoje. S druge strane, još postoji mogućnost da oni spisi koji se odnose na poslove od kojih je nemoguće ustrojiti posebne cjeline, odnosno oni kod kojih je nemoguće utvrditi kojoj bi posebnoj cjelini trebali pripadati, budu i dalje prikazani u okviru serije „Opći poslovi". Tu mogućnost predviđa i Uredba o uredskom poslovanju.[24] Takvim pristupom često se u „Općim spisima" mogu utvrditi i znatne količine gradiva kojemu je prošao rok trajanja što je svakako korisno za upravljanje gradivom i racionalno raspolaganje spremišnim prostorom.

U naše bi vrijeme trebalo veću pozornost posvetiti i takozvanim predsjedničkim, povjerljivim ili strogo povjerljivim spisima. Iz iskustva arhivista poznato je da u tim serijama često ima dokumenata koji se nalaze i u serijama takozvanih „Općih spisa" ili drugim skupinama, pojava koja je bila vjerojatno rezultat nedovoljno preciznih uputa u određivanju povjerljivosti ili tajnosti dokumenata.[25] U tim često prisutnim serijama ima vrijednih i važnih spisa, uglavnom dokumenata kojima je već istekao rok tajnosti te bi i njihovu sređivanju i arhivističkomu prikazu trebalo pristupiti na sadržajno pregledan način.

U pojedinim fondovima još se pojavljuju i imaju veliku količinu gradiva cjeline pod naslovom „Varia" ili „Miscelanea", odnosno „Razni spisi". Problem kod tih serija jest da one često sadrže vrijedno, a nedovoljno istraženo i nedovoljno dobro prikazano gradivo. To je gradivo kao cjelina najčešće nastajalo zbog neodgovarajućega odlaganja spisa u pismohrani stvaratelja. No ima i situacija u kojima ovakve skupine gradiva nastaju zbog lošega upravljanja gradivom u samim arhivima.

Kao načelno pitanje može se spomenuti i pristup oblikovanju arhivskih jedinica za specifične vrste gradiva, na primjer kartografsko gradivo ili fotografije. U tim slučajevima često se primjenjuju isključivo kriteriji opisa koji postoje u pravilima za opis tih posebnih vrsta gradiva. Primjena je tih posebnih pravila opisa pravilo, no njihovo povezivanje s ostalim mogućnostima oblikovanja sadržajnih

24 Rastić, M. *Naredba o planu jedinstvenih arhivskih znakova za sve organe uprave na teritoriju Narodne Republike Hrvatske*, dio IV. *Primjena arhivskih znakova*, točka 3. 1998. Str. 457.

25 Npr. u Uredbi o kancelarijskom poslovanju iz 1957. navodi se da „Ako to nije određeno posebnim propisima, nadležni starješina organa uprave od koga akt potječe određuje koji će se akti smatrati povjerljivim odnosno strogo povjerljivim." Rastić M. 1998: 404.

cjelina ili podcjelina, kako to predviđa i opća arhivistička norma za opis arhivskoga gradiva, pridonosi preglednosti gradiva i informacijskoj kvaliteti obavijesnoga pomagala. Taj je princip izričito naveden u uvodnome dijelu norme ISAD (G) u kojemu se kaže da norma sadržava opća pravila za arhivistički opis koja se mogu primijeniti bez obzira na oblik ili nosač arhivskih zapisa te da se norma treba upotrebljavati zajedno s priručnicima koji sadrže pravila za opis posebnih vrsta gradiva (kao što su pečati, zvučni zapisi ili karte) kako bi se osigurao njihov primjeren opis.[26] Tako je na primjeru nekih analitičkih inventara za kartografsko gradivo vidljivo da bi se serije koje su oblikovane prema vrsti karata, a jedinice unutar takve serije nizane su kronološki, mogle dalje strukturirati na podserije iskazane prema mjesnome principu, za pojedini grad, kraj pokrajinu ili šire, čime bi obavijesno pomagalo znatno dobilo na preglednosti:

Prvo rješenje		***Drugo rješenje***	
1. Opće karte		*1. Opće karte*	
1.1. Tavola di ..Schiavonia..	*autor, 1561.*	*1.1. Karte Europe...*	
1.2. Europa	*autor, 1585.*	*1.2. Karte Hrvatske, Slavonije i Dalmacije,...*	
1.3. Grad A...	*autor, 1575.*	*1.3. Karte grada A*	
1.4. Grad A.....	*autor, 1602.*	*1.3.1. Karta Grad A*	*autor, 1575.*
1.5. Grad A....	*autor, 1609.*	*1.3.2. Karta Grad A*	*autor, 1602.*
1.6. Sclavonia, Croatia, Bosnia ...		*1.3.3. Karta Grad A*	*autor, 1609.*

S druge strane postoje inventari koji imaju vrlo dobro razrađenu mjesnu strukturu gradiva, ali im nedostaje prikaz vrste karata prema kriterijima za opis kartografskoga gradiva. Isto tako postoje primjeri u kojima se fotografije sređuju ponajprije prema tehničkim karakteristikama (pozitivi, negativi, dijapozitivi), iako je prema nižim ustrojbenim jedinicama tako oblikovanih serija vidljivo da je gradivo bilo moguće strukturirati i prema sadržajnome kriteriju.

Pri oblikovanju cjelina specifičnih vrsta gradiva formalni pristup očituje se i u slučajevima kada se, na primjer, u zbirkama zemljovida, odnosno planova i nacrta kao prikaza određenih područja, pojavljuju i nacrti pojedinih građevinskih objekata samo zato što nose isti opći naslov „nacrti". Takvi su primjeri neodgovarajuće poimanje vrsta arhivskoga gradiva.

U strukturiranju i opisu arhivskoga gradiva često se pojavljuje i jedan, na prvi pogled tehnički, ali i sadržajni i strukturni problem. Naime, u pojedinim slučajevima oblikuju se cjeline koje dobivaju

26 *ISAD (G)*, 2001., str. 11.

uopćeni naslov, a zatim se oblikuje samo jedna podcjelina kod koje se taj isti naslov konkretizira kroz dodatni element, bilo da je to naziv nekoga ustrojbenog tijela ili slično. Naime, treba reći da se svaka arhivska jedinica dijeli na niže cjeline samo ako postoji potreba da se formira više od jedne niže, strukturne, funkcionalne ili sadržajne cjeline koje će svojim postojanjem poboljšati uvid u sadržaj gradiva.

Primjer:

1. *Zapisnici*

1.1. *Zapisnici Upravnoga vijeća*

Predloženo rješenje:

1. *Zapisnici Upravnoga vijeća*

Slični su po svojoj prirodi slučajevi u kojima se serija pod naslovom „Opći spisi" dijeli samo na jednu podseriju koju čine, na primjer, „Urudžbeni zapisnici".

Daljnji strukturni i sadržajni problem na toj razini jest iskazivanje sasvim određenih dokumentacijskih cjelina koje sadržavaju male količine gradiva u okviru viših cjelina kojima ni strukturno ni sadržajno ne pripadaju.

U posljednje vrijeme moguće je u obavijesnim pomagalima izrađenim u arhivima za fondove stvaratelja čije poslovanje nije bilo obuhvaćeno Uredbom o kancelarijskome poslovanju (dio gradiva raznih poduzeća, ustanova koje su obavljale društvene djelatnosti i slično) iščitati upute koje su arhivi dali imateljima i stvarateljima arhivskoga gradiva izvan arhiva u sređivanju i popisivanju njihova gradiva. Primjena tih uputa za izradu EAD XML oblika pomagala pozitivno se odrazila na strukturiranje gradiva te vrste fondova i u arhivima. Primjena tih uputa ujedno je i preduvjet za lakše i brže uključivanje dopuna tih fondova preuzimanjem gradiva od stvaratelja. Na neki način to je i praktični primjer činjenice o jedinstvenosti principa postupka s gradivom kod stvaratelja i u arhivu.[27] Dobar primjer strukturiranja gradiva prema tim uputama prikazan je na desetoj stranici kao prikaz serije pod naslovom „1. Organizacija i upravljanje". Oblikovanje nižih arhivskih jedinica, dosjea i predmeta ili spisa u sumarnim inventarima kao pretežitome obliku obavijesnih pomagala koja se izrađuju u našim arhivima nije moguće detaljnije promatrati. Ujedno to je najčešće područje u kojemu spisovodstvo dobro odradi svoj dio posla te arhivisti dolaze na manje ili više uređenu strukturu koju samo dodatno treba provjeriti i dosljedno srediti. Stoga je daljnji prikaz pitanja koja opterećuju našu današnju arhivističku praksu usmjeren na osnovne cjeline opisa arhivskih jedinica, to jest na: identifikaciju, prikaz konteksta i sadržaja te ostale elemente opisa arhivskih jedinica.

27 Pravilnik o dopunama Pravilnika o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnoga gradiva izvan arhiva. *NN* 106/2007.

Kroza sve te primjere provlači se i činjenica da se isti ili slični oblici udruživanja spisa, primjerice cjeline nastale radom jedne ustrojbene jedinice (na primjer, nekoga povjerenstva), cjeline nastale obavljanjem jedne funkcije (na primjer, spisi poslova graditeljstva) ili male ustrojbene jedinice nedovoljne razine samostalnosti (na primjer, mjesne zajednice) iskazuju na raznim razinama, ili kao podfondovi, ili kao serije, ili podserije. To opsežno pitanje u konkretnim bi primjerima tražilo detaljnije istraživanje ustroja i načina izgradnje takvih cjelina kod stvaratelja.

2. Opis arhivskih jedinica

Dobar opis arhivskih jedinica uvelike je povezan s njihovim dobrim oblikovanjem i strukturiranjem. U smislu poboljšanja rada na tome području važna su opća pravila za opis dijelova fonda prema normi ISAD (G), to jest opis od općega ka posebnomu, opis prilagođen razini koja se opisuje, povezivanje opisa u hijerarhijskoj strukturi te neponavljanje obavijesti pozitivno su utjecala na podjelu i prikaz nižih arhivskih jedinica u našim obavijesnim pomagalima.[28] Još su vrijedne upute za oblikovanje naslova fondova iskazane u *Preporuci o uvjetima i načinu oblikovanja arhivskog fonda i arhivske zbirke* iz 1985. godine. I na tome području pozitivno je utjecala primjena ARHiNET-a kao elektroničkoga sustava za opis arhivskoga gradiva, osobito u smislu ujednačavanja rada. *Upute za minimalni skup opisnih podataka u Arhinetu u 2.0* iz 2009. godine, iako rađene za prvu razinu opisa, odnosno fondove i zbirke, dijelom su primjenjive i na niže razine, a sam program uvjetuje povezivanje opisa nižih razina u hijerarhijskoj strukturi.[29]

Pitanja oblikovanja i prikaza viših i nižih arhivskih jedinica dijelom su uočena i kratko naznačena u tekstu *Primjena ISAD(G): Uvod u tečaj* iz 2009. godine u okviru poglavlja *Arhivski savjeti* u ARHiNET-u, odnosno NAIS-u, ali nisu cjelovito razrađena. U ovom je tekstu dobro uočeno „kako iz njega (misli se na drugo izdanje norme ISAD (G) o.a.) nije izvedena nacionalna norma niti postoji odgovarajući priručnik za arhivistički opis, u kojemu bi primjena norme bila ilustrirana većim brojem primjera (za različite vrste fondova koji se mogu susresti u hrvatskoj arhivističkoj praksi) arhivisti se nalaze u pred nizom nedoumica, u vezi toga kako oblikovati opis."[30] Određeni broj primjera rješavanja problema signiranja i naslovljavanja nižih arhivskih jedinica dali su tekstovi radionica održanih u okviru Sekcije za opis arhivskoga gradiva, poslije objavljeni na mrežnim stranicama Hrvatskoga arhivističkog društva, kao i obnovljena praksa tečajeva u Hrvatskome državnom arhivu.[31]

28 *ISAD(G)*, 2001., str. 16.

29 *Upute za minimalni skup opisnih podataka u Arhinetu 2.0.* Hrvatski državni arhiv, Savjetodavna služba, Radna grupa za obradu i opis arhivskog gradiva, 2009.

30 *Nacionalni Arhivski Informacijski sustav. /ARHiNET/ Arhivski savjeti.* Primjena ISAD (G): Uvod u tečaj. 2009. Hrvatski državni arhiv. URL: http: // arhinet.arhiv.hr/default.aspx. (5. 7. 2017.).

31 *Materijali o oblikovanju obavijesnih pomagala – dobra praksa i smjernice* (Bućin, R. i Pavliček, V.). URL: https://had-info.hr/sekcija-za-opis-arhivskoga-gradiva (15. 7. 2017.).

2.1 Elementi identifikacije

U ovome dijelu pitanje identifikacije arhivskih jedinica prikazuje se ponajprije s aspekta jednoznačnoga opisa arhivske jedinice i njezina stavljanja u vezu sa širom cjelinom kojoj pripada. U tome smislu elemente identifikacije čine: identifikacijska oznaka ili signatura, naslov arhivske jedinice, vrijeme nastanka gradiva te količina i nosač jedinice opisa. U našim obavijesnim pomagalima u toj skupini podataka uvriježio se i podatak o pripadnosti fonda ili zbirke određenoj klasifikacijskoj skupini prema Klasifikacijskom sustavu prikazanomu u *Pregledu arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske* iz 2006. godine.

2.1.1 Identifikacijska oznaka ili signatura

Pojam arhivske signature na razini fonda ili zbirke normiran je u našoj arhivistici *Pravilnikom o evidencijama u arhivima* iz 1997. godine u skladu s odredbama norme ISAD (G).[32] Može se reći da je začetak jedinstvenoga sustava brojeva dodjeljivanih fondovima i zbirkama arhiva započeo s edicijom *Arhivski fondovi i zbirke* ... još davne 1984. godine. U *Pravilniku o evidencijama u arhivima* iz 1997. godine dobio je status stalnoga matičnog broja fonda ili zbirke. Takav je sustav primijenjen i dalje razrađen u *Pregledu arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske* iz 2006. godine te su tek izradom toga drugog izdanja *Pregleda* svi arhivi prihvatili taj element signature fonda ili zbirke, a onda i ostala dva elementa, odnosno oznaku države (HR) i arhivske ustanove. Danas je identifikacijska oznaka, odnosno signatura na razini fonda ili zbirke, s tako određenim elementima i interpunkcijskim sustavom općeprihvaćena činjenica. No i ovdje postoje određene nedosljednosti u primjeni koje su dijelom više rezultat slabije upućenosti i nedovoljnoga inzistiranja na primjeni postojećih pravila nego različitih stavova. Tako se u pojedinim slučajevima signatura naziva „broj fonda" primjenjuju numerički elementi iz *Pregleda arhivskih fondova i zbirki* koji su u toj ediciji služili samo za pretraživanje, na primjer: HR-DAXX-0031 umjesto HR-DAXX-31 ili se različito primjenjuje interpunkcija HR DAXX 192, HR-DAXX-130, HR-DAXX-2050 i slično.

Niže razine signiranja opisnih ili arhivskih jedinica izvedene su prema uputama iskazanim u normi ISAD (G), prema praksi primijenjenoj u izradi *Pregleda arhivskih fondova i zbirki* iz 2006. godine, kao i prema pravilima za upis arhivskoga gradiva u jedinstveni arhivski informacijski sustav ARHiNET, odnosno NAIS. To je sustav izgradnje signature nižih jedinica preko brojčanih oznaka, s točkom kao interpunkcijskim elementom. Za signiranje podfondova naša arhivska praksa iz praktičnih je razloga dala prijedlog strukturiranja i izrade signature u uputama za upis podataka u samome sustavu

32 Pravilnik o evidencijama u arhivima, čl. 23 *NN* 90/2002 i *ISAD (G)*, 2001., str. 17.

ARHiNET, to jest podfond se signira u istoj razini i na isti način kao i ostale serije fonda. Iako je rješenje praktično, ta uputa nema šire značenje te su i dalje arhivisti opravdano nesigurni u vezi s time. Tako se uglavnom interpunkcijski, ali i kroz primjenu arapskih i rimskih brojeva ili brojeva i slova pojavljuju različita rješenja kod signiranja podfondova, serija i podserija:

I Prvi podfond	*HR-DAXX-144/1 - Serija*
II Drugi podfond	*HR-DAXX-144/2 - Serija*
ili	ili
1802/1 *Prvi podfond*	*2.1. Spisi po protokolu*
	2.1.1.a Spisi po protokolu
	2.1.1.b Spisi bez broja

Dijelom odstupanja nastaju i kao nastojanje da se sustav arhivskih jedinica kao sadržajnih cjelina poveže sa sustavom prikaza fondova kroz nizove tehničkih jedinica, odnosno knjiga i kutija ili svežnjeva spisa. Tako se signatura arhivske jedinice na razini serije ili podserije povezuje s brojem tehničke jedinice pa označavanje nižih arhivskih jedinica u okviru više jedinice ne počinje od 1 (što je tipično za decimalni sustav), nego od znatno većega broja kojim je prva tehnička jedinica u toj arhivskoj jedinici označena u jedinstvenome nizu tehničkih jedinica, odnosno knjiga i kutija ili svežnjeva spisa. Dijelom ta odstupanja nastaju i zbog nedoumica kako povezati način strukturiranja i signiranja predviđen normom ISAD (G) sa, u prošlosti vrlo mnogo korištenim i citiranim, signaturama utemeljenim na nizovima tehničkih jedinica. Iskaz gradiva posebno kroz opis arhivskih jedinica te posebno kroz popis tehničkih jedinica vjerojatno bi mogao pružiti rješenje ovih dvojba:

1.1. Kazala urudžbenih zapisnika

Redni broj arhivske jedinice (signatura)	*Starija oznaka*	*Sadržaj*	*Vremenska oznaka*
1	*5447*	*Kazalo urudžbenih zapisnika*	*1857*
.....	.....	.....	.....
149	*5595*	*Kazalo urudžbenih zapisnika*	*1918*

1.2. Urudžbeni zapisnici

150	*4538*	*Urudžbeni zapisnik 1-2670*	*1851*
.....	.....	.....	....
435	*4838*	*Urudžbeni zapisnik 50000-58918*	*1918*

2.Spisi

436	*1*	*Urudžbeni spisi*	*1-635*	*1851*

U navedenim raznim interpunkcijskim i drugim metodama i primjerima signiranja opisnih jedinica nesigurno je ostvarivanje cilja signature prema normi ISAD (G) (to jest, jedinstveno identificiranje jedinice opisa). U cijelosti se može zaključiti da nedostatak jasnijih uputa o načinu izgradnje i obliku signature na svim razinama dovodi do različitih praktičnih rješenja, čak i u okviru istih ustanova te da je za to pitanje potrebno izraditi detaljnije upute.

2.1.2. Naslov arhivske jedinice

Cilj određivanja naslova jest imenovati opisnu jedinicu. Pravila kako to raditi detaljnije su opisana u normi ISAD (G) iz 2001. godine, a dijelom i u normi ISAAR (CPF) iz 2006. godine. Dobre odredbe naše arhivistike o izradi naslova arhivskoga fonda ili zbirke koje se uklapaju u ove međunarodne norme dane su u *Preporuci o uvjetima i načinu oblikovanja arhivskog fonda i arhivske zbirke* iz 1985. godine.

Dio pitanja u tome području, posebno u vezi s naslovljavanjem pojedinih fondova, traže dogovor i upute na zajedničkoj razini, a dio, prije svega u području određivanja naslova nižih arhivskih jedinica, jest odraz nedoumica u shvaćanju pojma naslova i strukturiranja arhivskih jedinica. U smislu potrebe dogovora mogu se navesti: imenovanje fondova stvaratelja koji su pod istim nazivom djelovali kroz više povijesnih razdoblja, oblikovanje naslova fondova čiji su stvaratelji bili područne ili strukovne jedinice u okviru širih društvenih organizacija (osobito je to pitanje izraženo kod tijela nekadašnjih društvenopolitičkih organizacija, ali i kod složenih sustava privrednih poduzeća i slično).[33]

Postoje i pojedine normativno neizražene, ali općeprihvaćene norme pisanja naslova fondova i zbirka koje se postupno usvajaju, no još se javljaju i drukčiji primjeri. To su na primjer: neuporaba kratica u naslovu, odnosno pisanje punih naslova i nenavođenje godina djelovanja stvaratelja u naslovu. U okviru tih uvriježenih pravila postoje i primjeri u kojima je njihova primjena dvojbena, kao na primjer: „Krizni štab XXXXXX 1991. – 1992." ili „Korpus oružanih snaga SFRJ". Dvojben je i postupak uvođenja naziva mjesta djelovanja u naslove pojedinih društva ili poduzeća, u nekim primjerima to je odraz naziva stvaratelja, a u nekima vjerojatno stvar procjene arhivista.

Poseban je slučaj i uporaba naziva i pojma „arhiv" u oblikovanju naslova pojedinih fondova ili zbirka. S obzirom na to da je u suvremenome sustavu arhivističkih pojmova to termin kojim se označuje arhivska ustanova, a ne cjelina gradiva jednoga stvaratelja, kako je to nekada bio slučaj, bilo bi bolje ovaj termin rabiti jednoznačno i u suvremenome smislu.

Na razini nižih arhivskih jedinica još se dosta često pojavljuje izrada preopćenitih naziva arhivskih serija ili podserija. Dio neodređenih naslova serija ili podserija koji se pojavljuju u našim obavijesnim pomagalima odražavaju probleme u primjeni strukturnoga, funkcionalnog ili sadržajnoga

33 Tako, primjerice, još uvijek nismo jednoznačno dogovorili je li bolje pisati: *KOMUNISTIČKA PARTIJA HRVATSKE / SAVEZ KOMUNISTA HRVATSKE. KOTARSKI KOMITET IVANEC ili*
KOTARSKI KOMITET KOMUNISTIČKE PARTIJE / SAVEZA KOMUNISTA HRVATSKE IVANEC

principa u oblikovanju serija. Tako naslov već spominjane serije „Opći spisi" malo govori o stvarnome sadržaju tako oblikovane serije. Sličan slučaj je i s „Povjerljivim spisima" ili skupinama pod nazivom „Varia" ili „Miscelanea" za koje bi primjerenije bilo koristiti se hrvatskim nazivom „Razni spisi".

Nejasni su i naslovi serija i podserija u kojima se rabe kratice ili koje druge, primjerice, numeričke oznake koje u uvodnome dijelu teksta ili na koji drugi način nisu razjašnjene: „Korespondencija KŠ MZ i općina", „Upisnici R", „Zapisnici sjednica Poslovnog vijeća I" ili preopćeniti naslovi kao „Sjednički zapisnici zajedničkih sjednica NOO…", „Zapisnici ostalih organa" i slično.

Primjer nejasnoga oblikovanja naslova arhivske jedinice može biti i zamjena naslova iskazom vrste arhivskoga gradiva. Tipičan primjer je naslov serije „Zapisnici", koji dobro objašnjava samu prirodu i ulogu naslova arhivske jedinice, ali i strukturiranje arhivskoga gradiva. Zapisnik kao termin upućuje na vrstu arhivskoga gradiva, vrstu s obzirom na svoju unutarnju pravnu formu i očekivani tip sadržaja. Zapisnici o radu raznih tijela nastali na njihovim sjednicama ili sastancima u našoj su arhivističkoj praksi dobro poznati „Zapisnici sjednica" i predstavljaju podvrstu zapisnika kao vrstu arhivskoga gradiva. U pojedinim slučajevima, na primjer jednostavnih fondova, u kojima radom stvaratelja nastaju zapisnici ili strukturno oblikovanih serija koje prikazuju, na primjer, rad neke komisije koja uz ostalo stvara i zapisnike svojih sjednica, naslov „Zapisnici sjednica" dobro će i jednoznačno opisivati određenu arhivsku jedinicu. Međutim, u prikazu složenijih fondova ili složenijih serija potrebno je taj pojam dodatno nadograditi elementima koji konkretiziraju naslov arhivske jedinice, u pravilu u smislu prikaza tijela čijim su radom nastajali ili prikaza poslova u okviru kojih su nastajali. Tako možemo u okviru serije Predstavnička i/ili upravna tijela nekoga stvaratelja govoriti o arhivskoj ili opisnoj podcjelini pod naslovom „Zapisnici sjednica Narodnog odbora općine", „Zapisnici sjednica Izvršnog vijeća" ili „Zapisnici sjednica Upravnog vijeća" i slično. Postoje i primjeri uporabe istih naziva za dvije sadržajno različite opisne jedinice. Specifičan primjer te vrste jednako je naslovljavanje većega broja fotografija koje su načelno istoga sadržaja, ali se ipak razlikuju u nekim detaljima. Tako može postojati više desetaka snimaka jedne ulice ili nekoga industrijskoga postrojenja koje je vrlo teško različito nasloviti, a u svojim sadržajima, gledano detaljnije, te se jedinice razlikuju. Jedno od mogućih rješenja takvih problema jest dodavanje tekućega broja, slova ili druge dodatne oznake naslovu. Time je moguće izbjeći da više arhivskih jedinica koje imaju razne signature, imaju i isti naslov te je tako jedinicu lakše točno identificirati.

Jedan je od važnijih uzroka oblikovanja neodgovarajućih naslova arhivskih jedinica i već spomenuto doslovno poštovanje principa prvobitnoga reda koji uključuje i primjenu naslova pojedinih cjelina stvorenih u pismohrani. Tako cjelina i naslov „Opći spisi", s obzirom na to da se u pravilu odnosi na sve spise ili veći dio spisa evidentiranih kroz sustav središnjega ili „općega" urudžbenog zapisnika, malo govori o potencijalnome sadržaju te cjeline. Slični su primjeri direktnoga prenošenja naslova serija oblikovanih u pismohrani, na primjer „Pisarnica", „Agrarne prijave" i slično, naslovi koji su preopćeniti ili samo djelomično upućuju na potencijalni sadržaj.

U izradi naslova nižih jedinica javlja se i pravilo neponavljanja obavijesti koje su već navedene u višoj razini. Tako prema tome pravilu na razini serije nije potrebno u nazivu „Zapisnici sjednica Narodnog odbora općine" navoditi o kojoj je općini riječ. No u ovome dijelu treba reći da dio postojećih pravila treba razmotriti u smislu da je njihova primjena različita u izradi klasičnih obavijesnih pomagala od primjene u izradi elektronički pretraživih obavijesnih pomagala.

U izradi naslova arhivskih jedinica pojavljuje se i potreba za dogovorom u vezi s uporabom raznih termina koji se odnose na isti sadržaj, kao i jezičnim oblikovanjem nekih pojmova. U našoj spisovodstvenoj praksi u pojedinim razdobljima rabili su se razni termini za iste sadržaje, na primjer: urudžbeni zapisnik ili djelovodnik, registar ili kazalo, u gradivu pravosudnih tijela, na primjer: registar ili upisnik, imenik ili kazalo. U pojedinim slučajevima ti se nazivi normiraju, a u tome smislu djelovale su i upute za upis gradiva u ARHiNET. Danas je pristup prilično različit te bi i dogovor i zajedničke upute poboljšale i pojednostavnile rad.

Jednako tako neposredno preuzimanje naslova pojedinih strukturnih i funkcionalnih cjelina iz pojedinih općih odredbi, na primjer *Naredbe o planu jedinstvenih arhivskih znakova* ..., trebalo bi podvrgnuti jezičnoj provjeri te razmotriti interdisciplinarno. Primjerice, je li primjereniji naslov određene skupine poslova „Građevinski poslovi" ili „Poslovi graditeljstva".

Naslov arhivske jedinice jest i općenito interdisciplinarno pitanje koje, dijelom svakako, treba biti usuglašeno s pravilima ostalih informacijskih struka, bibliotekarstva i muzeologije, kao i s općim jezičnim pravilima.

2.1.3. Godine gradiva

U iskazu godina nastanka gradiva potreban je dogovor u primjeni interpunkcije prilikom iskaza posebnih slučajeva. Tako je već u *Pregledu arhivskih fondova i zbirki* za ujednačeni diskontinuitet gradiva bila korištena, a i danas je u primjeni, interpunkcijska oznaka kosa crta (/). U slučaju označavanja većega razdoblja u kojemu postoji praznina, odnosno nema gradiva, upotrebljava se točka (.). Tako bi primjer malo složenijega iskaza raspona godina sačuvanoga gradiva, u vremenu punoga pravno-formalnoga postojanja stvaratelja, izgledao ovako: Godine gradiva: 1952. 1957. / 1962. kako se u našim arhivima ne primjenjuje dosljedno.

U iskazu godina gradiva problem su različita poimanja i različiti načini iskaza podataka o takozvanim predspisima i poslijespisima. Predspisi bi u svojemu osnovnome značenju trebali biti spisi koji su nastali poslovanjem u osnivanju i pripremi rada nekoga pravnog subjekta, a poslijespisi bi trebali biti spisi kojima se provodilo prenošenje njegova djelovanja na druge subjekte nakon pravno-formalnoga prestanka djelovanja stvaratelja. Prema našemu mišljenju sadržajno opravdano je u smislu predspisa iskazati i podatke o gradivu koje je postojalo u određenim predmetima koje je ustanova koja

se prikazuje preuzela od prije mjerodavne ustanove te nastavila voditi do konačnoga rješenja. Sličan je primjer u kojem su za rješavanje određenih postupaka, predmeta započetih i završenih u vrijeme redovnoga djelovanja stvaratelja, učestalo i u većemu broju rabljeni vrijedni dokumenti ili spisi iz prijašnjega razdoblja nastali kao rezultat djelovanja nekoga drugog stvaratelja te su kao prilozi ostali u spisima iz kasnijeg razdoblja. Problem i neodgovarajući pristup u prikazu jest slučaj kada se gradivo jednoga stvaratelja iz čisto tehničkih razloga prikazuje kao predspisi ili poslijespisi stvaratelja sljednika ili stvaratelja prednika. Najjednostavniji, ali i česti primjeri te vrste jesu činjenice da su, na primjer, u urudžbenim zapisnicima pojedinih tijela, poput mjesnih narodnih odbora, kao fizičkim uvezima, knjigama, nastavno vođeni urudžbeni zapisnici pravnoga sljednika, primjerice narodnoga odbora općine od 1952. godine ili skupštine općine od 1963. godine nadalje. Gotovo su istovjetni i problemi s iskazom gradiva stvaratelja kod kojih dolazi do podjele s obzirom na povijesna razdoblja. Taj čisto tehnički problem moguće je lako riješiti iskazom navedene knjige u jednome i drugome fondu, s time da se fizički jedinica broji u onome fondu za koji ima veći broj upisa, a u onome drugome u napomeni se navede da je određena tehnička jedinica količinski brojena i tehnički numerirana u fondu na koji se svojim većim dijelom odnosi.[34] U tome slučaju sadržajno nije riječ ni o predspisima ni o poslijespisma te ih ne treba ni iskazivati jer samo dovode do zamagljivanja informacije. Tehničko pitanje kod iskaza predspisa i poslijespisa jest i pitanje je li potrebno iskazati samo početnu ili samo završnu godinu, ili i početnu i završnu godinu jednih i drugih. U tome smislu postojale su različite upute. S obzirom na uvid u pojedine konkretne situacije mislimo da je najtočniji i najjasniji podatak ako se predspisi i poslijespisi iskažu u uglatim zagradama, kako je to interpunkcijski već uvriježeno, u punome rasponu svojega postojanja. Tako bi umjesto: Vrijeme nastanka gradiva**:** [1931.] 1956. – 1979. [1988.] prema stvarnim podacima preglednije bilo navesti: Vrijeme nastanka gradiva**:** [1931. – 1956.] 1956. – 1979. [1980. – 1988.]

2.1.4. Razina opisa

Taj element identifikacije arhivske jedinice navodi se kao jedan od osnovnih elemenata opisa arhivske jedinice i u normi ISAD (G), kao i u našemu *Pravilniku o evidencijama u arhivima*. Arhivisti se redovno koriste njime u svojim prikazima, iako na razini serija i nižim razinama ima svoju funkciju samo u međunarodnoj razmjeni podataka.

2.1.5. Količina i nosač arhivskoga gradiva

U ovome dijelu podataka o identifikaciji arhivske jedinice u našim obavijesnim pomagalima najčešće se navodi samo količinski podatak, i to iskaz tehničkih jedinica. Iskaz nosača kod

34 Određenu zabunu u ovome postupku vjerojatno uzrokuje i posljednji stavak III. glave *Preporuke o uvjetima i načinu oblikovanja arhivskog fonda i arhivske zbirke*, koji govori o kriterijima za stjecanje svojstva fonda te preporučuje prepisivanje ili fizičko razdvajanje gradiva u takvim slučajevima, postupak koji se na navedeni način jednostavno može izbjeći.

konvencionalnoga gradiva najčešće se jednostavno izostavlja, iako se u naslovu elementa opisa navodi. Kod konvencionalnoga gradiva poseban je problem i iskaz vrlo malih količina gradiva pojedinih arhivskih jedinca, na primjer je li u takvome slučaju primjereno navesti ⅛ kutije, ili bi bilo bolje prebrojiti spise koji čine tako malu arhivsku jedinicu, ili postoji neki treći način.

Nedoumica koja muči arhiviste u iskazu količinskih podataka je i slučaj kada se veći broj knjiga jedne arhivske cjeline smjesti u jednu kutiju ili više njih, a uz to postoje i knjige koje su brojene i prikazane kao fizički samostalne tehničke jedince. Kako u takvim slučajevima iskazati ukupni broj knjiga i kutija na razini zbirnoga podatka za seriju ili fond?

Malo je složeniji prikaz količina kod nekonvencionalnoga gradiva, nekonvencionalnih nosača kod kojeg nije važan samo broj fizičkih jedinica nosača, na primjer broj CD-a ili broj mikrofilmskih traka nego i opseg zapisa koji na njima postoje.

2.2. Opis konteksta i sadržaja arhivskih jedinica

2.2.1. Kontekst nastanka arhivske jedinice

Prema normi ISAD (G) u okviru konteksta iskazuju se podaci o nazivu stvaratelja, upravnoj povijesti, odnosno biografskim podacima o stvaratelju, podaci o povijesti arhivskoga fonda, kao i podaci o načinu preuzimanja ili predaje gradiva stvaratelja. U tome području u našim obavijesnim pomagalima postignut je znatan napredak, osobito u smislu prikaza naziva stvaratelja te prikaza upravne povijesti, odnosno biografskih podataka.

Napretku je pridonijela i primjena uputa razrađenih u normi za opis stvaratelja, ISAAR (CPF) te je u našim novijim obavijesnim pomagalima postalo uvriježeno ovu razradu prikaza stvaratelja primjenjivati i u opisu konteksta gradiva.

Tako se u skupini podataka o nazivu stvaratelja navodi normirani naziv te prema potrebi usporedni oblici naziva ako postoje, kao i drugi nazivi, druge inačice, promjene naziva tijekom vremena i tako dalje.

Uvriježio se i običaj da se dio podataka o nazivu stvaratelja donosi kao podatak u naslovu fonda. Tako se redovno u slučajevima kada postoji naziv stvaratelja na stranome jeziku taj naziv kao usporedni naziv navodi u okviru identifikacije, odnosno prikaza naslova fonda (obično u okruglim zagradama i u kurzivu).

Prikaz upravne povijesti ustanova ili biografskih podataka za osobne ili obiteljske fondove u skladu s normom ISAAR (CPF) ostvaruje se kroz posebne podcjeline: vrijeme djelovanja; povijest; mjesta djelovanja ili sjedišta djelatnosti; pravni položaj; funkcije, zanimanja, djelatnosti; nadležnosti, odnosno izvori ovlasti; unutarnji ustroj, odnosno genealogija za obiteljske fondove; kao i opći kontekst

djelovanja stvaratelja. U to područje uvrštavaju se u posljednje vrijeme i podaci o vezi stvaratelja s drugim pravnim i fizičkim osobama predviđeni normom ISAAR (CPF).

Taj je način pozitivno utjecao na strukturiranje podataka u prikazu povijesti stvaratelja, odnosno na usredotočenost prikaza na one podatke koji daju dobar okvir za prikaz sadržaja gradiva, kao i za mogućnosti proširenja spoznaje o traženome gradivu u drugim arhivskim jedinicama. Ujedno je bolje razrađena struktura podataka koje treba iznositi dovela i do pisanja kraćih i preglednijih tekstova. Pozitivni utjecaj u pisanju povijesti stvaratelja odigrale su i već spomenute *Upute za izradu minimalnog skupa opisnih podataka u Arhinetu 2.0.* dajući niz primjera izrađenih na našim fondovima.

U pogledu sadržaja toga elementa opisa može se reći da je u promatranim obavijesnim pomagalima ostvaren znatan napredak u prikazima povijesti stvaratelja, a osobito se to odnosi na ustanove javne uprave i pravosuđa poslije 1945. godine. No i dalje bi izrada shematizama ustanova za pojedina društvena područja djelatnosti i pojedina razdoblja bila od velike pomoći svim našim arhivskim djelatnicima, aktivnost u kojoj bi naši arhivi mogli djelovati koordinirano. Posebno to vrijedi za područne državne arhive kod kojih se javlja veći broj tipskih fondova za koje bi bilo korisno izraditi i tipske povijesti stvaratelja koje bi se prema potrebi mogle dopunjavati mogućim specifičnostima konkretnih stvaratelja. Vrijedna bi bila i detaljnija razrada pristupa i za pojedine specifične stvaratelje i fondove kao što su obiteljski i osobni te vlastelinski fondovi.

U pojedinim slučajevima dolazi do manjih zabuna pa se u okviru unutarnjega ustroja ustanove stvaratelja, pod naslovom „Administrativni ustroj" opisuje spisovodstveni sustav, koji dijelom može odražavati unutarnji ustroj stvaratelja, no nije cjelina toga pojma.

Povijest arhivskoga fonda ili zbirke prema normi ISAD (G) trebala bi prikazati put arhivske jedinice od stvaratelja do arhiva, kao i kronološki slijed svih važnih postupaka s gradivom u samome arhivu. Ako je jedinica opisa neposredno preuzeta od stvaratelja, taj se podatak navodi u posljednjoj skupini podataka o prikazu konteksta, to jest u elementu Način preuzimanja ili predaje.

U našim arhivima u okviru Povijesti arhivskog fonda češće se navodi podatak o preuzimanju gradiva u arhiv, dok se podaci o povijesti gradiva, odnosno stručnim postupcima s gradivom u arhivu, odnosno prije predaje u arhiv, javljaju rjeđe. U poglavlju Način preuzimanja ili predaje često se navode samo dokumenti o preuzimanju dok su izostavljeni podaci o tome je li gradivo ušlo u arhiv prema odredbama zakona, kupnjom ili darovanjem ili prema ugovoru o privremenoj pohrani.

2.2.2. Sadržaj gradiva arhivske jedinice

Taj dio opisa arhivske jedinice jedan je od najvažnijih dijelova opisa gradiva koji bi najneposrednije trebao omogućiti korisniku da ocijeni sadržaj jedinice opisa i mogućnost da u njemu nađe podatke za predmet, odnosno temu koju istražuje. Prema odredbama norme ISAD (G) u tome području potrebno

je sažeto opisati vremenski i zemljopisni okvir gradiva, sadržaj jedinice opisa (na primjer navesti vrstu zapisa, opći predmetni sadržaj, upravni postupak i slično), pružiti podatke o vrednovanju, odabiranju i izlučivanju gradiva, kao i o učinku tih postupaka na sadržaj gradiva, zatim pružiti podatke o mogućim dopunama jedinice opisa, to jest o mogućim preuzimanjima gradiva istoga stvaratelja u budućnosti te pružiti obavijesti o unutarnjoj strukturi, redu ili razredbenome sustavu gradiva u jedinici opisa.[35]

U našim obavijesnim pomagalima u ovome se području često navode samo ili pretežito formalni popisi nižih razredbenih jedinica bez prikaza predmetnoga i stvarnoga sadržaja arhivske jedinice. Osobito je to zamjetno kod prikaza sadržaja nižih opisnih jedinica, kao serija i podserija. Vrlo se rijetko pojavljuju podaci o mogućim dopunama, što dijelom može biti i iz objektivnih razloga, odnosno činjenice da stvaratelj gradiva više ne postoji ili da podaci o postojanju gradiva kod nekog drugoga imatelja nisu poznati. No dijelom je nedostatak ovih podataka vjerojatno i odraz činjenice da se njihovo iskazivanje u našim obavijesnim pomagalima nije uvriježilo.

Plan sređivanja, kao prikaz strukture gradiva, uz često dobre podatke, sadržava u našim obavijesnim pomagalima i podatke koji bi bolje odgovarali povijesti stvaratelja ili povijesti fonda ili zbirke. Usto preopširno se prikazuje sam tijek sređivanja gradiva, a previše šturo postojeća struktura, ustroj gradiva što je podatak važan korisniku za pretraživanje gradiva.

2.3. Ostali elementi opisa arhivskih jedinica

Kao ostale elementi opisa arhivske jedinice prema ISAD (G) ovom prilikom razmatramo elemente koji se iskazuju u okviru opisnih područja: Uvjeti dostupnosti i korištenja gradiva, Dopunski izvori, Napomena i Kontrola opisa.[36]

Određeni manji problemi postoje u smislu: formalnoga navođenja uvjeta dostupnosti, to jest navode se samo zakonski i podzakonski akti koji uređuju ta pitanja, a manje se iskazuje dostupnost konkretnim skupinama arhivskoga gradiva; u smislu podataka o izrađenim obavijesnim pomagalima često postoji prikaz samo novijih pomagala, a u pojedinim slučajevima trebalo bi navoditi i starija pomagala, pojedina elektronička obavijesna pomagala navode se samo s obzirom na tu svoju tehničku

35 *ISAD (G),* 2001., str. 31–35.

36 Detaljnije prema ISAD (G) normi ova područja opisa sadržavaju: Uvjeti dostupnosti i korištenja: tj. uvjeti dostupnosti, jezik i pismo u gradivu te podatak o izrađenim obavijesnim pomagalima; Dopunski izvori, tj. podatak o postojanju i mjestu čuvanja izvornika (podatak koji se navodi samo u slučaju kada je jedinica opisa preslik), kao i podatak o postojanju i mjestu čuvanja preslika, podatak o drugim jedinicama opisa u istome arhivu ili drugim baštinskim ustanovama koje su provenijencijom ili nekim drugim vezama povezane s jedinicom opisa, te općenito postojanje dopunskih izvora u istome arhivu i drugim arhivima i baštinskim ustanovama; Bibliografiju; u okviru Napomene treba iskazati one obavijesti koje se nisu mogle iskazati ni u jednome drugom elementu područja opisa, a u okviru Kontrole opisa treba navesti tko je i kada opis izradio, koji su izvori korišteni za izradu opisa te koja su međunarodna, nacionalna ili lokalna pravila i propisi korišteni pri izradi opisa.

karakteristiku (na primjer, baza podataka u programu *Excel*). S obzirom na to da se takva pomagala često izrađuju samo za dio gradiva, za korisnika je puno vredniji podatak o vrsti, sadržaju ili dijelu gradiva na koji se taj elektronički oblik odnosi, to jest naslov obavijesnoga pomagala; u području dopunskih izvora pokazuju se podaci o smještaju izvornika i u slučajevima kada je sama jedinica opisa izvornik pa dolazi do ponavljanja podataka; a u području kontrole opisa tipizirano se navode službeno usvojene međunarodne norme ISAD (G) i ISAAR (CPF), dok se domaći dosad postojeći provedbeni propisi, preporuke, upute i slično ne spominju, posebno se to odnosi na dosad vrijedeći *Pravilnik o evidencijama u arhivima* objavljen 2002. godine.

Posebno je pitanje prikaz bibliografije, koja je u odredbama norme ISAD (G) vrlo široko koncipirana te bi trebala sadržavati obavijesti o svim publikacijama koje se odnose na jedinicu opisa ili su nastale na temelju njezine uporabe, proučavanja ili raščlambe. Preporuka za upis podataka u ARHiNET daje ponešto drukčiju uputu: u bibliografiji se navode podaci iz normativne datoteke (popisa bibliografskih jedinica). Ne navode se bibliografske jedinice u kojima je opisan stvaratelj, nego one u kojima je objavljeno gradivo, opisan fond i/ili postupci sređivanja. Navode se i objavljena obavijesna pomagala.[37]

U tome bi dijelu bilo korisno odrediti vrste publikacija o određenoj opisnoj jedinici koje se obvezno navode u tome dijelu opisa u našemu arhivističkome postupku. To je potrebno s obzirom na činjenicu da pojedini fondovi ili zbirke imaju vrlo veliki broj publikacija koje su nastale na temelju njihove uporabe.

U području Napomene uvriježio se kod nas dobar običaj navođenja upute o načinu citiranja gradiva opisne arhivske jedinice.

3. Oblikovanje obavijesnih pomagala

Obavijesna su pomagala konačni rezultat postupka sređivanja i opisivanja arhivskoga gradiva. U našoj arhivskoj praksi za pojedine se fondove i zbirke još pretežito rade klasična obavijesna pomagala. Upis podataka o fondovima i zbirkama u ARHiNET, odnosno NAIS, po svojoj strukturi i sadržaju, predstavljao je jednako tako izradu obavijesnih pomagala u skladu s prihvaćenim međunarodnim normama. Nedoumice koje su postojale u tome dijelu vjerojatno su odraz nepostojanja dogovora o odnosu između „klasičnih" pomagala i upisa podataka u informacijski sustav, kao i određenih tehničkih problema u vezi s preglednosti i ispisom podataka. Pojedinačna računalna obavijesna pomagala, koja se u posljednje vrijeme učestalije pojavljuju, imaju svoje specifičnosti te bi u vezi s njihovom izradom bilo korisno usvojiti određene zajedničke smjernice.

37 *Upute za minimalni skup opisnih podataka u Arhinetu 2.0.* Hrvatski državni arhiv, Savjetodavna služba, Radna grupa za obradu i opis arhivskog gradiva, 2009. Str. 5.

Gledajući u cijelosti izradu klasičnih obavijesnih pomagala u našoj arhivskoj praksi, može se vidjeti znatan napredak kako u vanjskome obliku i strukturiranju samih pomagala tako i u sadržaju tih tekstova. No i dalje postoje pojedine nedoumice i različita mišljenja.[38]

U svrhu jasnijega prikaza problema koji se javljaju u tome području te kao podsjetnik za moguću raspravu i donošenje zajedničkih rješenja i uputa korisno je podsjetiti na neke opće odredbe iz uvodnoga dijela teksta norme ISAD (G). Kao polazišna točka u razmatranju te problematike mogu se uzeti opći ciljevi normiranja načina izrade arhivskih opisa, što se po našemu mišljenju velikim dijelom može primijeniti i na izradu obavijesnih pomagala. To su: izrada dosljednih, uporabivih i razumljivih opisa, olakšavanje pronalaženja i razmjene obavijesti o arhivskome gradivu, omogućavanje razmjene normativnih podataka te objedinjavanja opisa iz različitih arhiva u jedinstveni informacijski sustav.

U smislu ostvarivanja tih ciljeva, a u vezi s raznim stavovima koji se javljaju u našoj praksi korisno je navesti i da norma ISAD (G) upućuje na to da se njome treba koristiti zajedno s postojećim nacionalnim normama ili kao temeljem za razvoj nacionalnih norma, da sadržava opća pravila za arhivistički opis, koja se mogu primijeniti bez obzira na oblik i nosač arhivskih zapisa, da pravila te norme ne daju smjernice za opis posebnih vrsta arhivskoga gradiva (kao što su pečati, zvučni zapisi ili karte), ali da ju treba rabiti zajedno s priručnicima za opis tih vrsta gradiva kako bi se osigurao njihov primjereni opis, da pojam „višerazinski opis" podrazumijeva činjenicu da se elementi opisa koji se primjenjuju na fond kao cjelinu mogu primijeniti i na sve niže dijelove fonda te da se tako dobiveni opisi mogu hijerarhijski povezati, da raspored pravila izrade opisa u samoj normi odražava poželjan ustroj svakoga pojedinog opisa, to jest redoslijed prikaza podataka za svaku pojedinu opisnu jedinicu treba ići od identifikacije/prepoznatljivosti (koja sadržava: identifikacijsku oznaku i signaturu, naslov opisne jedinice, godine gradiva, količinske podatke...), preko prikaza konteksta (sadržava ...), te da norma donosi opća pravila primjenjiva za svaki opis arhivskih zapisa, bez obzira na narav ili opseg opisne jedinice. I na kraju norma ne utvrđuje oblike izlaznih podataka, odnosno ispisa, ili načine na koji su ti elementi prikazani primjerice u inventarima, katalozima, popisima i tako dalje.[39]

Prema tim navodima sama nas norma upućuje na primjenu u našoj nacionalnoj arhivističkoj regulativi 2002. godine donesenoga *Pravilnika o evidencijama u arhivima*.[40] Iako su svi pravilnici doneseni uvijek u određenome vremenu i stoga su odraz toga vremena u području za koji se donose te su podložni promjenama, ovaj je *Pravilnik* dao dobre upute za izradu obavijesnih pomagala u našoj arhivističkoj praksi, u skladu s ondašnjom, a smatramo da velikim dijelom i s današnjom razinom obrade arhivskoga

38 Problematiku neujednačenosti naših obavijesnih pomagala, velikih razlika u načinu izrade starijih i novijih obavijesnih pomagala, kao i probleme povezane s unošenjem postojećih obavijesnih pomagala u naš arhivski računalni sustav uočili su i drugi autori. Vidi: Kušen, D. *ARHiNET kao mogući alat za oblikovanje obavijesnih pomagala.* U: *Radovi 45. Savjetovanja Hrvatskog arhivističkog društva (Umag, 19. – 21. 10. 2011.).* Ur. Babić, S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2011. Str. 51–58.

39 *ISAD (G)*, 1997., str. 9. i 14. i *ISAD (G)*, 2001., str. 11.

40 *NN* 90/2002.

gradiva ponajprije u našim arhivima, a onda i u drugim baštinskim ustanovama. Za razinu fonda ili zbirke *Pravilnik* je predvidio izradu inventara ili našastara te u skladu s Međunarodnom normom naveo 26 mogućih te 6 obveznih elemenata opisa arhivskoga gradiva (to su identifikacijska oznaka (signatura), naziv[41] opisne jedinice, vrijeme nastanka (gradiva), količina gradiva, razina opisa i naziv stvaratelja).

U svojoj osnovnoj unutarnjoj strukturi prema našem *Pravilniku* inventar sadržava:

– opis arhivskih jedinica – popis arhivskih i pripadajućih tehničkih jedinica
– predmetno kazalo, kazalo osoba i mjesno kazalo.

U smislu razine prikaza *Pravilnik* predviđa da arhivski inventar može biti sumarni ili analitički.

Sumarni arhivski inventar sadržava opis arhivskih jedinica razine podserije i viših razina, a analitički arhivski inventar sadržava opis arhivskih jedinica na razini predmeta i jedinica viših razina, a može sadržavati i opis pojedinačnih dokumenata te popis pripadajućih tehničkih jedinica. *Pravilnik* predviđa još jednu vrstu obavijesnoga pomagala koja nije izrazito određena u razini svojega prikaza, to jest arhivski popis. Za njega se navodi da „bez obzira na razinu opisa, obvezno sadržava signaturu, naziv odnosno sadržaj[42], vrijeme nastanka i količinu popisne jedinice".[43] Osvrt na postojeće odredbe može donekle olakšati razumijevanje pitanja i određenih nesuglasica koje su postojale, a dijelom i dalje postoje u pogledu izrade obavijesnih pomagala u našim arhivima.

Tako na razini izrade obavijesnoga pomagala kao cjeline postoje određene dvojbe oko izrade takozvanih sumarno-analitičkih inventara. Taj oblik predviđa unutar sumarnoga prikaza na razini fonda analitički prikaz pojedinih nižih jedinica, serija, predmeta ili pojedinačnih dokumenata. Smatramo da je taj pristup dobar u slučaju specifičnih fondova, poput osobnih ili obiteljskih fondova. S druge strane, u slučaju analitičkoga prikaza većih dokumentacijskih cjelina u okviru fonda ili zbirke koji se u cijelosti prikazuje na razini sumarnoga inventara, te analitičke prikaze bolje je izdvojiti u samostalna obavijesna pomagala. Tako se dobiva sumarni inventar za fond ili zbirku i analitički inventar za određenu seriju ili podseriju. Takav je prikaz u sustavu obavijesnih pomagala kao informacija korisniku lakše dostupan i pregledniji.

41 U tome elementu opisa ovaj rad za ime arhivske jedinice dosljedno se koristi terminom „naslov", sukladno normi ISAD (G), što je po našemu mišljenju termin koji pokazuje da je to pojam, do određene mjere podložan oblikovanju arhivista. Isto se tako se za ime stvaratelja sukladno ISAAR (CPF) normi koristi općim pojmom „naziv" kao pojmom koji je više podložan normativnim odredbama. Naši normativni tekstovi u tome smislu nisu tako dosljedni kao što je to slučaj sa spomenutim međunarodnim normama.

42 U ovoj formulaciji „naziv odnosno sadržaj" *Pravilnik* može djelovati zbunjujuće. „Naziv" kao i „sadržaj" prema službeno prihvaćenim međunarodnim normama dva su sasvim različita pojma. Ovaj način njihova iskaza moguće je prihvatiti samo u kontekstu ovako fleksibilno zamišljenoga obavijesnog pomagala kao što je „arhivski popis" u kojemu mogu postojati različite razine opisa arhivskih jedinica u okviru jedne više dokumentacijske cjeline.

43 *NN* 90/2002, čl. 22.

U unutarnjoj strukturi postupno je prihvaćen princip da se prvo iskazuje opis arhivskih jedinica, kao višerazinski opis koji se, u pravilu, u inventarima sastoji od dvaju dijelova, odnosno od opisa najviše razine, fonda ili zbirke, te opisa nižih arhivskih jedinica, u pravilu serija ili podserija, odnosno u slučaju analitičkih inventara predmeta i pojedinačnih dokumenata.

Slijedom prihvaćanja tog unutarnjega ustroja prihvaća se i kao poseban dio inventara popis tehničkih jedinica. Tako je opis arhivskih jedinica prikaz ponajprije okrenut korisniku, istraživaču, dok je popis arhivskih jedinica i pripadajućih tehničkih jedinica, u praksi kraće navođen kao „Popis tehničkih jedinica" dio inventara okrenut arhivskomu djelatniku te ima ponajprije ulogu snalaženja u arhivskome gradivu, kao i fizičke kontrole nad njim.

Izrada kazala uglavnom se povezuje s izradom analitičkih inventara, no njegova izrada ni u slučaju analitičkih inventara nije dosljedna pojava. U izradama kazala uz inventare postavlja se pitanje vodi li takvo kazalo do stranice u inventaru ili do signature arhivske jedinice. U posljednjim primjerima navode se jedna i druga uputnica.

U toj osnovnoj strukturi obavijesnoga pomagala, sve više prihvaćenoj u našim obavijesnim pomagalima, pojavljuju se neka manja odstupanja. Tako se u posljednje vrijeme pojavljuje element pod naslovom „Uvod", vjerojatno pod utjecajem strukture samih norma u kojima taj uvod ima određenu funkciju. U našim obavijesnim pomagalima on je uglavnom ponavljanje informacija koje se navode u elementima „Upravna povijest stvaratelja" ili „Povijest fonda". Praksa numeriranja opisnih područja i njihovih sastavnih elemenata, kao i doslovno prenošenje naziva i norma, kao „Područje konteksta", u zadnje je vrijeme prevladana te se ti elementi više ne rabe kao što je to i u samoj normi ISAD (G) sugerirano.[44] To pojednostavnjenje, iako na prvi pogled isključivo formalne prirode, pridonosi jednostavnosti i preglednosti teksta obavijesnoga pomagala u cjelini.

U vezi s opisom arhivskih jedinica još se pojavljuje niz različitih pristupa. Neki od njih su formalne, a neki sadržajne prirode, i odstupaju od pravila ili uputa koje donosi međunarodna norma ISAD (G), pa i norma ISAAR (CPF).

Tako na primjer razradu elementa prikaza konteksta pod naslovom „Upravna povijest" ili za osobne i obiteljske fondove „Biografski podaci", a koju donosi norma ISAAR (CPF) (to jest, vrijeme djelovanja, povijest, mjesta djelovanja ili sjedišta ustanova, pravni položaj, funkcije, zanimanja i djelatnosti, nadležnosti ili izvori ovlasti, unutarnji ustroj ili genealogija te opći kontekst) i koja u mnogome doprinosi kvaliteti izrade toga elementa opisa arhivskoga gradiva, radi preglednosti podataka treba donositi kao podpoglavlja elementa opisa „Upravna povijest" ili „Biografski podaci" prema normi ISAD (G).

Danas je u većini obavijesnih pomagala prihvaćeno redanje osnovnih obavijesti za svaku pojedinu arhivsku jedinicu (od fonda ili zbirke, preko serija i podserija, do najnižih u pomagalu

44 *ISAD (G)*, 2001., str. 12.

opisivanih arhivskih jedinica) kako to predviđa norma ISAD (G), to jest: signatura, naslov arhivske jedinice, iskaz vremena nastanka gradiva, iskaz količina, odnosno ukupnoga broja tehničkih jedinica u kojima se određena cjelina nalazi, te razina opisa, a sve se više rabi i element prikaza sadržaja i u prikazu serija i podserija. To je način koji najvećim dijelom slijedi i logiku interesa korisnika, istraživača. Naime, lako je moguće pretpostaviti da je prvo što korisnika zanima postoji li u nekom fondu ili zbirci uopće gradivo koje može biti predmet njegova interesa, što bi u prvoj razini, najsažetije trebalo biti naznačeno u naslovu arhivske jedinice, konkretizirano vremenskim i količinskim podatkom te detaljnije prikazano u predmetnome opisu sadržaja svake pojedine arhivske jedinice. Struktura višerazinskoga prikaza iskazana je identifikacijskom oznakom ili signaturom na samome početku prikaza. U tome dijelu pojavljuju se dosta izražene formalne i sadržajne neujednačenosti i neusklađenosti s principima opće norme.

Formalne neusklađenosti čine, na primjer: stavljanje broja tehničke jedinice na prvo mjesto u prikazu cjeline arhivske jedinice, a često se taj broj i poistovjećuje sa signaturom, zatim navođenje ostalih podataka slijedom koji se ne bi mogao nazvati „slijedom od općeg ka pojedinačnom", kao primjerice brojevi urudžbenoga zapisnika takozvanih „općih spisa" navode se prije iskaza godine gradiva, napomena o jedinici navodi se prije iskaza količina i slično. U formalnome smislu nije potrebno podatke prvo prikazivati u tekstualnome obliku, a onda iste te podatke ponavljati u tabličnome obliku. Jedna je od čestih naizgled formalnih, a zapravo sadržajnih pogrešaka, iskaz jedinica opisa na razini pojedine knjige ili pojedine kutije, tj. pojedine tehničke jedinice, u dijelu pomagala koji se zove „Opis arhivskih jedinica" u sumarnome inventaru, to jest obavijesnome pomagalu koje prikazuje podatke do razine podserije i više. Korisnost i potreba iskaza pojedinih tehničkih jedinica ostvaruje se u *Pravilnikom* predviđenome popisu tehničkih jedinica. U tablično oblikovanim prikazima često dolazi do pojmovnih i terminoloških pogrešaka pa se tako „signatura ili identifikacijska oznaka arhivske jedinice" često naziva „arhivska jedinica", zatim se dio koji po svemu sudeći čini naslov arhivske jedinice naziva „Opis arhivske jedinice" ili „Vrsta arhivske jedinice" ili „Sadržaj arhivske jedinice" ili samo „Sadržaj" i slično.

U pojedinim slučajevima sadržaj više jedinice, koji se češće pojavljuje kod tekstualno oblikovanih opisa arhivskih jedinica, dobro je izražen i opisan je nazivom nižih jedinica te se u tim slučajevima ne mora posebno navoditi. No ima primjera u kojima to nije slučaj. Smatramo da je u tim slučajevima prikaz sadržaja arhivske jedinice opis predmetnoga sadržaja koji se u gradivu može naći.

Jedno od pravila izrade obavijesnih pomagala prema međunarodnoj normi, to jest princip neponavljanja obavijesti, postaje dvojben kod izrade računalno pretraživih pomagala te bi u tome području dobro bilo iskazati određeni stav naše službe.

Poseban prikaz „Popisa tehničkih jedinica" slabo je uvriježen u našim obavijesnim pomagalima, a mogao bi pružiti rješenja za pojedine dvojbe prisutne u iskazu opisa arhivskih jedinica, kao na primjer uključivanje broja tehničke jedinice u strukturu signature arhivske jedinice.

Takvih formalnih i sadržajnih neujednačenosti ima i u drugim elementima naših obavijesnih pomagala, no mora se reći sve manje, te je u novijim inventarima izražena volja za prihvaćanjem suvremenijega i standardiziranog načina prikaza gradiva.

Opći smjer koji se može zamijetiti na promatranim pomagalima jest da se vrlo mnogo truda ulaže u izradu prikaza novijih i manjih fondova. Možda je takav dojam rezultat pregleda radnji kandidata za polaganje stručnih ispita. No čini nam se da bi revizija stanja obavijesnih pomagala po našim ustanovama bila vrlo korisna te je moguće da bi upućivala i na potrebu dorade pojedinih starih obavijesnih pomagala često izrađivanih za vrlo vrijedne fondove i zbirke.

Zaključak

Na temelju uvida u obavijesna pomagala nastajala zadnjih pet godina može se zaključiti da je u našoj praksi sređivanja i opisa arhivskoga gradiva vidljiv znatan napredak, ali da još postoje različiti stavovi, kao i formalna i sadržajna odstupanja u odnosu na postojeće međunarodne norme te domaće provedbene propise. Odstupanja i nedoumice vidljive su u shvaćanju i primjeni arhivističkih principa i pojmova, tumačenjima sadržaja i uloge pojedinih elemenata opisa arhivskoga gradiva, kao i u strukturi obavijesnih pomagala.

Postojeći problemi svakako su rezultat subjektivnih i objektivnih okolnosti u kojima rade naše arhivske ustanove. Kao neke od tih mogli bismo spomenuti razne razine poimanja arhivistike kao teoretske i praktične znanosti, a u vezi s time važnosti koja se pridaje usvajanju norma i propisa za rad na području sređivanja i opisa arhivskoga gradiva; vrlo raznoliko obrazovanje naših arhivskih djelatnika te, u tim uvjetima, i vrlo kratko razdoblje obrazovanja u okviru priprema za polaganje stručnih ispita u arhivskoj struci; donedavno izrazit, a u posljednje vrijeme donekle prevladan manjak komunikacije među našim arhivima općenito, kao i između pojedinih područnih državnih arhiva i Hrvatskoga državnog arhiva kao matične ustanove; u pojedinim ustanovama premalen broj stručnih djelatnika; dugotrajni neriješeni prostorni problemi i drugo. No usprkos spomenutim problemima stječe se dojam da općenito i na svim razinama postupno prevladava stav o postojanju arhivistike kao posebne informacijske znanosti, a povezano s time raste i značenje poštovanja i primjene određenih norma u spomenutome području sređivanja i opisivanja arhivskoga gradiva. Dodatno ovo područje dobiva na značenju u sučeljavanju sa suvremenim tehnologijama, kao i u povezivanju arhivske djelatnosti prije i nakon ulaska gradiva u arhiv.

Uz redovno institucionalno djelovanje arhivskih ustanova, posebno na izradi i objavljivanju stručne literature, spomenuta pozitivna kretanja i napredak mogu se shvatiti i kao rezultat pojedinih praktičnih aktivnosti Hrvatskoga arhivističkog društva (na primjer, održavanja radionica za sređivanje i opis arhivskoga gradiva na posljednjim trima arhivističkim savjetovanjima) te ponovno obnovljenoj praksi održavanja tečajeva za arhivske djelatnike u Hrvatskome državnom arhivu. Za daljnji napredak

na tome području vrlo korisni bili bi izrada domaće norme za opis arhivskoga gradiva, prikupljanje i objavljivanje većega broja dobrih primjera sređivanja i opisa fondova i zbirka na svim razinama, kao i dogovor struke o pojedinim pitanjima.

U okviru institucionalnoga djelovanja u tome smjeru posebnu vrijednost ima arhivističko dodiplomsko obrazovanje koje je najbolji odgovor na buduća važna pitanja zaštite i upravljanja elektroničkim gradivom, a veliku važnost ima i u intenzivnijoj izobrazbi na području „klasičnih arhivističkih znanja".

Ovaj je rad prije svega osvrt na dosadašnje stanje, no u vremenu kada se donosi novi, moderniji arhivski zakon te kada će se rad arhivista sve više prepuštati stručnim tekstovima, a manje provedbenim propisima, kada se u međunarodnoj arhivistici radi na novim i izmijenjenim pristupima arhivskomu gradivu koji na nov način shvaćaju dosadašnje temeljne principe arhivistike te kada se sve više približava trenutak u kojem će arhivi trebati sustavno preuzimati i elektroničko gradivo, osvrt na naše nedoumice i probleme dobar je put da se spremnije dočekaju promjene.

Izvori i literatura

Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u SFRJ: SR Hrvatska. Ur. Kolanović, J. Beograd : 1984.

Bućin, R. *Klasifikacijski sustavi u spisovodstvu uprave. Povijesni razvoj i suvremena stremljenja*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2015.

Dosjei kandidata za polaganje stručnih ispita u arhivskoj struci. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, Povjerenstvo za polaganje stručnih ispita u arhivskoj struci.

Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike.* Dio I. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2010.

ISAAR(CPF): Međunarodna norma arhivističkog normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji. Međunarodno arhivsko vijeće. 2. izd. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2006.

ISAD(G): Opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva. Međunarodno arhivsko vijeće. 1. izd. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 1997.

ISAD(G): Opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva. Međunarodno arhivsko vijeće. 2. izd. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2001.

Kolanović, J. *Riječ uredništva*. U: *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske.* Ur. Kolanović, J., Pavliček, V. Sv. 1. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2006. Str. XXVII–XXX.

Kušen, D. *ARHiNET kao mogući alat za oblikovanje obavijesnih pomagala.* U: *Radovi 45. Savjetovanja Hrvatskog arhivističkog društva (Umag, 19. – 21. 10. 2011.).* Ur. Babić, S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2011. Str. 51–58.

Materijali o oblikovanju obavijesnih pomagala – dobra praksa i smjernice (Bućin, R. i Pavliček, V.). URL: https://had-info.hr/sekcija-za-opis-arhivskoga-gradiva (datum)
Nacionalni Arhivski Informacijski sustav. /ARHiNET/ Obavijesna pomagala. Hrvatski državni arhiv. URL: http: // arhinet.arhiv.hr/default.aspx (5. 7. 2017.).

Naredba o planu jedinstvenih arhivskih znakova za sve organe uprave na teritoriju Narodne Republike Hrvatske. *NN* 7/1958.

Pavliček, V. Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske. Rad na prikupljanju i obradi podataka. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 50(2007), str 19. i 26.

Pravilnik o dopunama Pravilnika o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnoga gradiva izvan arhiva. *NN* 106/2007.

Pravilnik o evidencijama u arhivima. *NN* 90/2002 i 106/2007.

Pravilnik o jedinstvenim klasifikacijskim oznakama i brojčanim oznakama stvaralaca i primalaca akata. *NN* 38/1988.

Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske. Ur. Kolanović, J., Pavliček, V. Sv. 1. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2006.

Preporuka o uvjetima i načinu oblikovanja arhivskog fonda i arhivske zbirke. U: Rastić, M. *Arhivi i arhivsko gradivo: zbirka pravnih propisa 1828.-1997.* Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 1998.

Priručnik iz arhivistike. Ur. Stulli, B. Zagreb, 1977.

Rajh, A. Različite okoline, ista struka: mogućnosti primjene informatičke tehnologije u arhivima za izradu računalno generiranih opisa gradiva. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 59(2016), str 99–115.

RiC – CM Konceptualni model za arhivski opis. Međunarodno arhivsko vijeće (ICA), Grupa stručnjaka za arhivski opis (EGAD), 2012. – 2016.

Upute za minimalni skup opisnih podataka u Arhinetu 2.0. Hrvatski državni arhiv: Savjetodavna služba, Radna grupa za obradu i opis arhivskog gradiva. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2009.

Uredba o kancelarijskom poslovanju. *Sl. l.* 50/1957.

Uredba o uredskom poslovanju. *NN* 53/1974, *NN* 42/1988 i 7/2009.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. *NN* 105/1997, 64/2000, 65/2009, 125/2011, 46/2017.

Summary

ARRANGEMENT AND DESCRIPTION OF ARCHIVES – THE PROBLEMS EXISTING IN PRACTICE

The paper deals with problems in the application of existing professional standards in the arrangement and description of archives. The problems are observed in relation to internationally accepted norms ISAD (G) and ISAAR (CPF), as well as in relation to the current normative acts of the Croatian archival service, primarily in relation to the Ordinance on Files in Archives and the existing national and foreign literature dealing with these issues. An overview of the problem was achieved mainly on the example of professional papers of candidates for professional exams for employees in the archival profession, and partly on the basis of finding aids sent to the Department for Development and Documentation Service of the Croatian State Archives that have been created in the last five years. The paper presents questions and doubts about forming and structuring archival units, their identification, the description of their context and content and the creation of other descriptive elements, as well as the design of the finding aids themselves. The emphasis has been put on the issues related to the formation of fonds and lower archival units, the creation of titles primarily of lower archival units and the design of finding aids.

The conclusion points out to the subjective and objective causes of the above mentioned problems. It also emphasizes the importance of the formal undergraduate education of archivists, all forms of lifelong education (workshops and courses), as well as the realization of the role of the Croatian State Archives as the central archival institution in the improvement of the work of archivists and archival service in this important field.

***Keywords**: arrangement of archives, description of archives, formation of archival units, identification of archival units, context and content of archival units, other elements of description of archives, the structure of finding aids*

Nenad Bukvić
Hrvatski državni arhiv, Zagreb

Vrednovanje u hrvatskoj suvremenoj arhivskoj praksi

Pregledni znanstveni rad

UDK: 930.255:001.3(497.5)"1997/2017"
930.25(497.5)"1997/2017"

Potaknut glavnom temom ovogodišnjega Petoga kongresa hrvatskih arhivista Arhivi u Hrvatskoj – (retro)perspektiva, *na stranicama koje slijede dajem osvrt na vrednovanje u hrvatskoj suvremenoj arhivskoj praksi u posljednjemu dvadesetogodišnjem razdoblju. U njemu je, počevši s 1997. godinom, doneseno cjelokupno arhivsko zakonodavstvo na snazi. Također, u taj su vremenski okvir uklopljena četiri do sada održana kongresa hrvatskih arhivista (2001., 2005., 2009. i 2013.) te niz redovnih godišnjih savjetovanja Hrvatskoga arhivističkoga društva. Kako i sam naslov sugerira, članak nije zamišljen kao teorijska rasprava o vrednovanju, nego kao osvrt na ostvareno u praksi. Kako se, naravno, praksa i teorija vrednovanja ne mogu u potpunosti razdvojiti, jer jedna proizlazi iz druge i obrnuto, na pojedinim mjestima rečeno je ponešto i o teoriji, kao i o zakonskoj regulativi na snazi. Pregledom su obuhvaćene obje razine vrednovanja: vrednovanje društvenih funkcija i njihovih nositelja (makrorazina/makrovrednovanje) i vrednovanje cjelina zapisa (mikrorazina/mikrovrednovanje), kako izvan tako i u samim arhivima.*

Ključne riječi: *makrovrednovanje, mikrovrednovanje, kategorizacija stvaratelja, vrednovanje zapisa, arhivska služba, arhivska praksa, Hrvatska*

U izlaganju o vrednovanju arhivskoga gradiva u teoriji i praksi, održanome 1994. godine na Savjetovanju Hrvatskoga arhivističkog društva u Bjelovaru, tadašnji ravnatelj Hrvatskoga državnoga arhiva dr. Josip Kolanović upozorio je kako se rad na vrednovanju i odabiru arhivskog gradiva za trajno čuvanje smatra „najzahtjevnijim poslom arhivista", odnosno „najvažnijim zadatkom" cjelokupne arhivske službe.[1]

Istaknuti kanadski arhivist Terry Cook, koji se ponajprije bavio vrednovanjem, uvodni referat izložen na tu temu na godišnjoj konferenciji Društva arhivista Ujedinjenoga Kraljevstva 2010. godine u Manchesteru naslovio je *Mi smo ono što čuvamo; Čuvamo ono što jesmo: prošlost, sadašnjost i budućnost*

1 Kolanović, J. Vrednovanje arhivskoga gradiva u teoriji i praksi. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 38(1995), str. 8. i 21.

arhivističkog vrednovanja.[2] U tome izlaganju postavio je niz pitanja koja su primjenjiva i na arhivsku službu u Hrvatskoj: „Koliko dobro mi uistinu zrcalimo naša društva? U kojoj nas je mjeri u prošlosti definiralo ono što čuvamo ili ono što nismo sačuvali? Što sada nastojimo sačuvati kao arhivske zapise, slijedeći prihvaćene koncepte i strategije vrednovanja? I gdje bismo u budućnosti mogli usmjeriti fokus našeg vrednovanja i preuzimanja?" Dalje je zaključio kako nam „sagledavanje prošlosti, sadašnjosti i budućnosti vrednovanja u širokom pregledu (…) može omogućiti da zamislimo i damo težinu izazovu prema tradiciji s kojom se naša struka mora suočiti na svim područjima kako bi napredovala u digitalnom dobu".[3]

1. Vrednovanje društvenih funkcija i njihovih nositelja (kategorizacija stvaratelja)

Kategorizacija stvaratelja, koja se provodi za stvaratelje javnoga i privatnoga gradiva, utvrđena je osnovom nadzorne i akvizicijske politike državnih arhiva. Pravni okvir za njezino provođenje čine Zakon o arhivskome gradivu i arhivima iz 1997. godine i Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva iz 2002. godine. Određuje se kao postupak kojim se stvaratelji gradiva razvrstavaju u tri skupine (kategorije), ovisno o značenju cjelina gradiva nastaloga njihovim djelovanjem za dokumentiranje djelatnosti i funkcija koje obavljaju. Utvrđuje ju Hrvatsko arhivsko vijeće na prijedlog državnih arhiva iz njihova djelokruga ovlasti.[4]

Na 39. savjetovanju Hrvatskoga arhivističkoga društva na temu *Arhivi i stvaratelji gradiva*, održanome 2003. godine u Karlobagu, posebna sesija bila je posvećena kategorizaciji stvaratelja gradiva. U okviru nje održano je šest izlaganja, od kojih je pet njih u proširenome obliku objavljeno u *Arhivskome vjesniku* te iste godine.[5]

U dijelu tih radova te kasnijoj stručnoj literaturi potvrđeno je opredjeljenje za funkcionalni pristup u kategorizaciji stvaratelja, s pozivanjem na međunarodna arhivistička iskustva, poglavito kanadska.[6]

2 U prerađenome obliku taj je referat 2011. godine objavio u časopisu *Journal of the Society of Archivists*. Članak je preveden na hrvatski i uz dozvolu izdavača 2013. godine objavljen u *Arhivskome vjesniku*.

3 Cook, T. „Mi smo ono što čuvamo; čuvamo ono što jesmo": prošlost, sadašnjost i budućnost arhivističkog vrednovanja. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 56(2013), str. 11–12.

4 Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva, čl. 4. – 6., *NN* 90/2002.

5 Babić, S. Cilj i svrha kategorizacije stvaratelja. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003), str. 13–20; Kirić, H. Izrada kategorizacije za tijela državne uprave. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003), str. 21–40; Rubčić, D. Prilog kategorizaciji lokalne samouprave i tijela državne uprave na lokalnoj razini. *Arhivski vjesnik* (Zagreb), 46(2003). str. 293–295; Lučić, M. Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003), str. 53–67; Tolić Nikolić, Z. Prinosi kategorizaciji stvaratelja javnoga arhivskoga gradiva pismohrana školstva i kulture. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003), str. 4–51. Nije objavljeno izlaganje Dražena Kušena *Kategorizacija u procjepu između zadanih kriterija i mogućnosti*. URL: https://www.had-info.hr/savjetovanja/24-39-savjetovanje-had-a. (10. 7. 2017.).

6 Vidjeti npr.: Babić, S. Cilj i svrha kategorizacije stvaratelja. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003), str. 16.; Kirić, H. Izrada kategorizacije za tijela državne uprave. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003), str. 28–29 i 36; Babić, S. Makrovrednovanje: kanadska metoda funkcionalnog vrednovanja. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 47(2004), str. 7–19.

Do provedbe odredbi o kategorizaciji u praksi, prošlo je više godina, ne bez poteškoća. Na sastanku vanjskih službi državnih arhiva održanome 6. listopada 2005., kao krajnji rok za prijavu kategorizacije svih arhiva Hrvatskomu arhivskom vijeću određen je 31. ožujka 2006., uz dogovor da se svaka prijava podnosi samostalno, čim pojedini arhiv završi interni postupak izrade prijedloga. Dogovoreno je i da će se službeno ažuriranje kategorizacije provoditi jedanput na godinu. Povezano s kriterijima kategorizacije, zauzet je stav o „apsolutnoj autonomnosti" svakoga arhiva da procijeni vrijednost stvaratelja na svojemu području, ali u skladu s kriterijima za svaku od triju kategorija stvaratelja koji su propisani Pravilnikom o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva.[7]

U tako zadanome roku kategorizacije stvaratelja nisu bile utvrđene, nego je kroz još nekoliko godina nastavljeno usuglašavanje kriterija za kategorizaciju kao i konkretnih prijedloga pojedinih arhiva. Jedan od većih problema bilo je utvrđivanje javnoga i privatnoga karaktera pojedinih stvaratelja. Postupak kategorizacije dodatno je bio usporen proširenjem mreže državnih arhiva, zbog čega je prvo trebalo razgraničiti područja mjerodavnosti između dotad postojećih i nekoliko novoosnovanih državnih arhiva.[8] Znatniji pomak ostvaren je 2008. godine kada su osnovna načela usuglašena na kolegiju ravnatelja svih državnih arhiva.[9]

U takvim okolnostima, kategorizacije stvaratelja na području djelokruga državnih arhiva utvrđene su i objavljene od 2007. do 2010. godine. Prva je objavljena kategorizacija stvaratelja Hrvatskoga državnog arhiva 2007., s izmjenama i dopunama iz 2008. godine. Za stvaratelje iz ovlasti državnih arhiva u Zagrebu, Sisku, Rijeci i Pazinu kategorizacije su objavljene 2008., za stvaratelje iz ovlasti Državnoga arhiva za Međimurje te državnih arhiva u Varaždinu, Slavonskome Brodu, Osijeku, Karlovcu, Dubrovniku i Bjelovaru 2009., a za stvaratelje iz djelokruga državnih arhiva u Gospiću, Splitu, Zadru, Šibeniku i Virovitici 2010. godine. Jedino su za stvaratelje iz djelokruga Državnoga arhiva u Vukovaru objavljene dvije kategorizacije, prva 2009., a trenutačno vrijedeća 2010. godine.[10] U vezi sa strukturom popisa kategoriziranih stvaratelja, treba naglasiti da samo kategorizacija Hrvatskoga državnog arhiva unutar prve i druge kategorije sadržava podjelu prvo na javne i na privatne stvaratelje, a zatim unutar svake od tih dviju skupina po područjima djelatnosti ili vrstama stvaratelja. U kategorizaciji svih ostalih državnih arhiva prisutna je samo osnovna podjela na stvaratelje prve i druge kategorije, neovisno o njihovu statusu (javni, privatni) ili području djelatnosti.

7 Pismohrana Hrvatskoga državnog arhiva. Predmet KLASA: 003-08/05-03/01.

8 Pismohrana Hrvatskoga državnog arhiva. Predmeti KLASA: 003-08/06-03/01, 003-08/08-03/01, 003-08/09-03/03, 003-08/10-03/01.

9 Ćosić, S., Lemić, V. *Interakcija arhiva i uprave*. U: *Arhivi, uprava i razvoj / 3. kongres hrvatskih arhivista, 20. – 23. listopada 2009., Osijek*. Ur. Kovačec, D. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2011. Str. 16.

10 Usp.: Bukvić, N. Arhivska služba i arhivsko zakonodavstvo u funkciji zaštite gradiva muzejskih ustanova. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 57(2014), str. 75–76.

Na razini cijele Hrvatske, odnosno svih državnih arhiva, tada su ukupno kategorizirana 5672 stvaratelja, od čega njih 2236 u prvu, a 3436 u drugu kategoriju (tablica 1). Iz današnje perspektive tu brojku treba uzeti s određenom rezervom, s obzirom na višegodišnje razdoblje proteklo od posljednje utvrđene kategorizacije te promjena do kojih je došlo zbog prijenosa svih ili pojedinih ovlasti nekih od kategoriziranih stvaratelja na druge, njihova spajanja, ukidanja ili osnivanja drugih organizacija radi obavljanja istovrsnih ili pojedinih poslova iz njihove ovlasti. Pritom treba napomenuti da je kategorizacijom utvrđeno da se u takvim slučajevima pravne i fizičke osobe na koje su prenesene te ovlasti smatraju razvrstanima u kategoriju u koju je razvrstan stvaratelj čiju djelatnost preuzimaju ili nastavljaju. Iz toga proizlazi da je neprestana objava službene kategorizacije, odnosno u slučaju svake takve pojedinačne promjene, nepotrebna.[11]

Iz podataka navedenih u tablici, vidljiva je neujednačenost među državnim arhivima u ukupnome broju kategoriziranih stvaratelja, kao i u pristupu u razvrstavanju u prvu i drugu kategoriju. Ta neujednačenost vidljiva je i prilikom sadržajne analize popisa kategoriziranih stvaratelja više državnih arhiva. Ilustrirat ću je primjerom kategorizacije srednjih (gimnazije, strukovne, umjetničke) i osnovnih škola. Od ukupno 17 područnih državnih arhiva njih 3 su kategorizirala srednje škole samo u prvu, a osnovne škole samo u drugu kategoriju. I srednje i osnovne škole samo u drugu kategoriju razvrstala su 4 arhiva, dok je i jedne i druge dijelom u obje kategorije razvrstalo 6 arhiva. Pristup kojim su srednje škole razvrstane dijelom u prvu i dijelom u drugu, a sve osnovne škole u drugu kategoriju, primijenila su 4 državna arhiva.

Tablica 1. *Broj kategoriziranih stvaratelja iz djelokruga državnih arhiva u Hrvatskoj*[12]

Državni arhiv	Broj kategoriziranih stvaratelja			Državni arhiv	Broj kategoriziranih stvaratelja		
	1. kat.	2. kat.	ukupno		1. kat.	2. kat.	ukupno
Hrvatski državni arhiv	481	66	547	DA u Sisku	59	127	186
DA u Bjelovaru	82	179	261	DA u Sl. Brodu	159	162	321
DA u Dubrovniku	87	127	214	DA u Splitu	162	249	411
DA u Gospiću	46	82	128	DA u Šibeniku	80	176	256
DA u Karlovcu	71	127	198	DA u Varaždinu	177	276	453
DA za Međimurje	64	69	133	DA u Virovitici	55	169	224
DA u Osijeku	149	266	415	DA u Vukovaru	66	160	226
DA u Pazinu	121	287	408	DA u Zadru	81	178	259
DA u Rijeci	109	323	432	DA u Zagrebu	187	413	600
				Ukupno	**2236**	**3436**	**5672**

11 Bukvić, N. Upravljanje zapisima u kontekstu poslovne izvrsnosti. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 59(2016), str. 17–18.

12 Bukvić, N. Arhivska služba i arhivsko zakonodavstvo u funkciji zaštite gradiva muzejskih ustanova. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 57(2014), str. 78.

Radi ažuriranja statusnih promjena do kojih je u međuvremenu potencijalno došlo te ujednačavanja razlika u pristupu i kriterijima, krajem 2011. godine na razini vanjskih službi državnih arhiva dogovoreno je da se počne s radom na reviziji postojećih kategorizacija stvaratelja.[13] Na sastanku djelatnika vanjskih službi u rujnu 2012. konstatirano je da su postojeće kategorizacije sastavljene po nejednakoj metodologiji te su podijeljena zaduženja za izradu analize razlika kako bi ih se pokušalo ujednačiti. Rokom za izradu prijedloga novih kategorizacija utvrđen je 31. ožujka 2013. godine.[14] Na idućemu sastanku održanome u veljači 2013. godine taj je rok produžen do 31. listopada te godine. Otad se ozbiljnije počelo diskutirati o pitanju potrebe kategorizacije „budući je ona u neku ruku trebala biti pomoć arhivima u kreiranju akvizicijske politike, a razvila se u pravcu neprestanoga rješavanja formalnih problema radi nesukladnosti upravnog postupanja i arhivskih/arhivističkih postulata". Zaključeno je kako „način na koji je dotični postupak trenutno u zakonskoj regulativi postavljen, za arhivsku službu predstavlja nemoguć zadatak te trošenje ogromnih kadrovskih i vremenskih resursa za gotovo neznatnu korist" te da i o tome treba voditi računa kod predlaganja izmjena arhivskoga zakona i pratećih provedbenih propisa, što je također tada bilo aktualizirano.[15] Na sastanku djelatnika vanjskih službi u prosincu 2013. godine zaključeno je da svaki državni arhiv izradi i na svojim mrežnim stranicama objavi popis imatelja / teritorijalnih ustrojbenih jedinica u sustavu nadzora, bez obzira na popis kategoriziranih stvaratelja koje odobrava Hrvatsko arhivsko vijeće, pri čemu je usuglašen prijedlog ujednačenoga razvrstavanja istovrsnih skupina stvaratelja u pojedine kategorije javnih i privatnih stvaratelja.[16] Nakon toga, aktivnosti povezane s revizijom kategorizacije stavljene su u drugi plan, a s krajem 2014. godine prestali su se održavati zajednički sastanci djelatnika vanjskih službi na kojima se, među ostalim, razgovaralo i o tome.

Je li nam je kategorizacija stvaratelja potrebna? Usudio bih se složiti s već spomenutim zaključkom da je riječ o trošenju golemih resursa za gotovo neznatnu korist, uz sljedeće obrazloženje. Kako je rečeno, kategorizacija je predviđena kao osnova nadzorne i akvizicijske politike državnih arhiva, pri čemu se je u praksi više naglašavala kao temelj za ovo drugo.[17] Postojećim arhivskim propisima u okviru zadaća javne arhivske službe uspostavljen je sveobuhvatni režim zaštite javnoga gradiva. On proizlazi iz obveze državnih arhiva da utvrde popis svih stvaratelja i imatelja javnoga gradiva na području svojega djelovanja, vode evidenciju o njima te nadziru njihove postupke u rukovanju s gradivom. U tome smislu, svi stvaratelji i imatelji javnoga gradiva bez iznimke su u sustavu nadzora državnih arhiva i imaju jednake obveze, neovisno o tome jesu li formalno na popisu kategoriziranih stvaratelja i u koju su kategoriju pritom

13 Pismohrana Hrvatskoga državnog arhiva. Predmet KLASA: 003-08/11-03/03.

14 Isto. Predmet KLASA: 003-08/12-03/05.

15 Isto. Predmet KLASA: 003-08/13-03/02.

16 Isto.

17 Npr.: Rubčić, D. Stanje i prioriteti rada arhivske vanjske službe u Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 45(2002), str. 14–16; Babić, S. Cilj i svrha kategorizacije stvaratelja. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003), str. 19.

razvrstani. Što će od arhivskoga gradiva u njihovu posjedu, u kojem opsegu i kojom dinamikom biti preuzimano u arhive, može se projicirati internim kratkoročnim i dugoročnim planovima preuzimanja na kojima zajednički trebaju raditi vanjske službe i službe za obradu gradiva u arhivu.

U vezi s privatnim arhivskim gradivom, arhivskim je propisima uspostavljen selektivni režim zaštite, odnosno javna arhivska služba usmjerava se samo na one privatne stvaratelje za čije je arhivsko gradivo ocijenila da je od interesa za državu. Spomenutim Pravilnikom o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva utvrđeno je da se mjere zaštite koje su njime predviđene za javne stvaratelje, mogu primijeniti samo na one stvaratelje i imatelje privatnoga arhivskoga gradiva koji su upisani u Upisnik vlasnika i imatelja privatnoga arhivskoga gradiva u Republici Hrvatskoj koji vodi Hrvatski državni arhiv. Prema tome, za provođenje stručnih nadzora i izricanje mjera zaštite stvarateljima i imateljima privatnoga gradiva, državnim arhivima bitan formalni preduvjet jest njihov upis u spomenuti Upisnik, a ne sama kategorizacija. Povezano s time, javna je arhivska služba dosad mogla ostvariti više. Prema podacima s kraja lipnja 2017. godine, u Upisnik vlasnika i imatelja privatnoga arhivskog gradiva upisan je ukupno 341 vlasnik, odnosno imatelj privatnoga arhivskoga gradiva. Pritom se više od polovice toga broja odnosi na vlasnike i imatelje s područja mjerodavnosti Hrvatskoga državnog arhiva. Upisan je i veći broj njih s područja mjerodavnosti Državnoga arhiva u Zagrebu, dok se za ostale državne arhive taj broj svodi na svega nekoliko upisanih vlasnika ili imatelja (tablica 2).

Tablica 2. *Stanje upisa u Upisnik vlasnika i imatelja privatnoga arhivskoga gradiva u RH*

Državni arhiv	Broj upisa	Državni arhiv	Broj upisa
Hrvatski državni arhiv	213	DA u Sisku	7
DA u Bjelovaru	0	DA u Slavonskom Brodu	3
DA u Dubrovniku	2	DA u Splitu	8
DA u Gospiću	2	DA u Šibeniku	5
DA u Karlovcu	5	DA u Varaždinu	2
DA za Međimurje	0	DA u Virovitici	6
DA u Osijeku	4	DA u Vukovaru	4
DA u Pazinu	5	DA u Zadru	5
DA u Rijeci	3	DA u Zagrebu	67
		Ukupno	341

Akvizicijska politika arhiva u odnosu na privatno gradivo, kao i u slučaju javnoga, može se utvrđivati planovima preuzimanja, a ne kategorizacijom. U prilog takvu pristupu može se navesti i sljedeće. Iako stvarateljima i imateljima arhivskoga gradiva propisi jednako smatraju pravne i fizičke osobe čijim djelovanjem ono nastaje, koje su njegovi vlasnici ili posjednici po bilo kojoj osnovi, kategorizacijom stvaratelja državnih arhiva fizičke osobe, primjerice, istaknuti pojedinci (stvaratelji i imatelji vrijednih osobnih arhivskih fondova) nisu obuhvaćeni. Uspostavljanju evidencija o takvim

stvarateljima i imateljima arhivi tek trebaju sustavno i ozbiljno pristupiti. Kao primjer dobre prakse može se spomenuti popis potencijalnih stvaratelja i imatelja rukopisnih ostavština koji Odsjek za gradivo obitelji, pojedinaca i arhivske zbirke Hrvatskoga državnoga arhiva vodi od početka 2013. godine, s ciljem stvaranja „ažurnog popisa širokog dijapazona kako bi se olakšala buduća akvizicijska politika za osobne i obiteljske fondove".[18] Takve popise bilo bi poželjno ustrojiti i voditi i za druge istovrsne skupine potencijalnih privatnih stvaratelja (na primjer, udruge sa svojstvom pravne osobe i bez njega).[19]

Uvažavajući navedeno, arhivska bi služba u predstojećem razdoblju mogla napraviti još ozbiljniji zaokret od koncepta arhiva koji ponajviše prikuplja zapise javne uprave prema konceptu sveobuhvatnoga arhiva, što je među ostalim izraženo jednim od pet zaključaka u završnoj raspravi na kongresu arhivista 2013. godine: „4. Javna arhivska služba u Republici Hrvatskoj kao jedinstveni sustav zaštićuje, preuzima, obrađuje i daje na korištenje javno i privatno arhivsko gradivo kao sveobuhvatnu memoriju hrvatskoga naroda i države. Na temelju takve postojeće, desetljećima oblikovane, arhivske teorije i prakse treba u okviru hrvatske arhivske terminologije inaugurirati pojam sveobuhvatnog arhiva (*Total Archives*) te njime označiti arhivsku strategiju u Hrvatskoj."[20] Potencijal sveobuhvatnoga pristupa u memoriranju suvremenih društvenih zbivanja, kao i „širinu prostora" nepokrivenoga postojećom kategorizacijom stvaratelja, ilustrira podatak Državnoga zavoda za statistiku iz ožujka 2017. godine o 149 052 aktivne pravne osobe u Hrvatskoj.[21]

2. Vrednovanje zapisa

Pod vrednovanjem zapisa podrazumijevamo postupak kojim se procjenjuje vrijednost zapisa i utvrđuju rokovi njihova čuvanja. Možemo reći i da je to postupak kojim se procjenjuje koji zapisi imaju svojstvo arhivskoga gradiva. Pod zapisima podrazumijevamo jedinice zapisanih informacija koje su nastale, koje su prikupljene ili primljene tijekom pokretanja, obavljanja ili završavanja neke aktivnosti, a obuhvaćaju sadržaj, kontekst i strukturu u dovoljnoj mjeri da pruže dokaz, odnosno da dokumentiraju tu aktivnost. Zapisi su sve ono što je stvoreno i sačuvano kao dokaz funkcija, procesa i aktivnosti jedne

18 Izvješće o radu Hrvatskoga državnog arhiva u 2016. godini. URL: http://www.arhiv.hr/O-nama/Dokumenti/Izvje%C5%A1%C4%87a#2227. (10. 7. 2017.). Usp. i: Lučić, M. *Ima li hrvatske strategije sveobuhvatnog arhiva? Primjer osobnih arhivskih fondova*. U: *Arhivi i politika / 4. kongres hrvatskih arhivista, 22. – 25. listopada 2013., Opatija*. Ur. Babić, S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2014. Str. 164.

19 Npr.: Lučić, M. Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2004), str. 53–67; Heđbeli, Ž. Privatno arhivsko gradivo. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 44(2001), str. 93–101.

20 *Arhivi i politika / 4. kongres hrvatskih arhivista, 22. – 25. listopada 2013., Opatija*. Babić, S. (ur.). Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2014., str. 296.

21 *Broj i struktura poslovnih subjekata u ožujku 2017*. (Priopćenje; LIV., 11.1.1/1., 9. svibnja 2017.). Zagreb : Državni zavod za statistiku, 2017. URL: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/11-01-01_01_2017.htm. (14. 7. 2017.).

organizacije. Čine ih, primjerice, spisi, isprave, uredske i poslovne evidencije, kartoteke, videozapisi, zvučni zapisi, mikrofilmski zapisi, digitalizirani zapisi, datoteke s podacima, podaci u bazama podataka i drugi zapisi informacijskoga sustava organizacije, uključujući i programe i pomagala za njihovu uporabu.[22]

Vrijednost zapisa procjenjuje se s pomoću kriterija po kojima se određuje obveza, potreba i interesi te pojedinačna ili šira društvena korist od trajnoga čuvanja zapisa ili njihova čuvanja do isteka određenoga roka.[23] Stvaratelji i imatelji najčešće su usmjereni na procjenu vrijednosti zapisa s obzirom na njihovu ulogu u potpori poslovanju i ostvarivanju poslovnih ciljeva, zaštiti i ostvarivanju njihovih prava i interesa (statusnih, imovinskih i drugih), zaštiti u sporovima i izbjegavanju rizika, sukladnosti s propisima i drugim obvezujućim zahtjevima te očuvanju i promicanju korporativnih i općih vrijednosti (poslovni identitet, tradicija, pozitivni stavovi o njima unutar same organizacije i u okruženju, promocija i slično).[24] Javna je pak arhivska služba ta koja mora voditi računa i poticati ih da u pristupu vrednovanju zapisa, osim opisanih, primjenjuju i one kriterije koji se odnose na zaštitu prava i interesa pojedinaca ili skupina na koje se njihova djelatnost odnosi, interes javnosti za uvid u činjenice koje zapisi dokumentiraju, značenje zapisa za kulturu, povijest i druge znanosti te njihovu vrijednost kao kulturnoga dobra. Dosadašnja regulativa i praksa bili su takvi da je prilikom vrednovanja u pravilu riječ o dvosmjernoj komunikaciji između stvaratelja i imatelja s jedne te državnih arhiva s druge strane. Drugim riječima, pojedinci, skupine ili šira javnost o čijim se pravima i interesima prilikom vrednovanja treba voditi računa, iz samoga su postupka u pravilu isključeni, odnosno nemaju uvid ni utjecaj na to kako stvaratelji i arhivi vrednuju zapise. Iznimka u odnosu na to javna je rasprava o nacrtu Općega popisa s rokovima čuvanja koju je Hrvatsko arhivsko vijeće provelo prije njegova donošenja 2012. godine.[25]

Kao i kod kategorizacije stvaratelja, u suvremenoj hrvatskoj arhivskoj praksi promovira se funkcionalni pristup u vrednovanju zapisa. Opravdanost takva pristupa temelji se na pretpostavci da je zapise nemoguće ispravno vrednovati pojedinačno zapis po zapis, nego se vrijednost (procjena roka čuvanja) pridaje užoj ili široj skupini zapisa, u kontekstu poslovnih funkcija, procesa i aktivnosti u čijem obavljanju oni nastaju ili se prikupljaju. Drugim riječima, umjesto da procjenjujemo koje zapise želimo čuvati, a koje ne, zapravo trebamo odlučiti koje poslovne funkcije i aktivnosti stvaranjem i čuvanjem zapisa želimo dokumentirati i na koliko dugo.[26] U primjeni toga pristupa u praksi ima poteškoća

22 Bukvić, N. Upravljanje zapisima u kontekstu poslovne izvrsnosti. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 59(2016), str. 14.

23 Pravilnika o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva, čl. 2. i 3. *NN* 90/2002.

24 Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike*. Dio I. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2010. Str. 305–308; Bukvić, N. Upravljanje zapisima u kontekstu poslovne izvrsnosti. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 59(2016), str. 25–26.

25 Javna rasprava o Nacrtu Općeg popisa arhivskog i registraturnog gradiva s rokovima čuvanja

26 Zgorelec, S. Klasifikacisjki sustavi – suvremeni problemi i tendencije. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 44(2001), str. 85–92; Ivanović, S. Problemi izrade funkcionalnih klasifikacijskih sustava. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 45(2002), str. 25; Bukvić, N. Upravljanje zapisima u kontekstu poslovne izvrsnosti. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 59(2016), str. 26; Škrbić, T. *Arhivistika i aksiologija*. U: *Zaštita arhivskoga gradiva u nastajanju: 48. savjetovanje hrvatskih arhivista, Topusko, 21. – 23. listopada 2015.: radovi*. Ur. Babić. S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2015. Str. 125–138.

i otvorenih pitanja. Ponajprije su posljedica neusklađenosti između arhivskih propisa i propisa o uredskome poslovanju, odnosno nemogućnosti državnih arhiva da budu aktivni sudionici u procesu upravljanja zapisima od samoga trenutka njihova nastanka (model arhivske službe *records continuum*).[27] Radi pomaka u tome području, treba naglasiti višegodišnja nastojanja arhivske službe oko promoviranja funkcionalnoga pristupa u državnim tijelima ovlaštenima za uredsko poslovanje. Jedan je od posljednjih primjera pismo namjere za uključivanje arhivske službe u izradu novoga plana klasifikacijskih oznaka koje je Hrvatski državni arhiv u ožujku 2017. uputio Ministarstvu uprave. Poticaj za to bio je prvi radni nacrt novoga popisa klasifikacijskih oznaka koji je to Ministarstvo početkom veljače 2017. godine odaslalo na mišljenje središnjim tijelima državne uprave. Usto, treba naglasiti i povećanje intenziteta i kvalitete potpore državnih arhiva individualnim stvarateljima i imateljima u segmentu uredskoga poslovanja, koje se realizira kroz redovne konzultacije, tečajeve o uredskome poslovanju i upravljanju dokumentacijom ili pak posebne radionice za izradu klasifikacijskih planova.

a) Popisi s rokovima čuvanja

U svrhu provedbe postupaka odabiranja i izlučivanja zapisa, postojeći arhivski propisi predviđaju izradu triju vrsta popisa s rokovima čuvanja: općega, granskih i posebnih popisa. Donošenje općega popisa za vrste zapisa nastalih ili zaprimljenih obavljanjem administrativnih poslova te granskih popisa za vrste zapisa nastale ili zaprimljene obavljanjem pojedine vrste djelatnosti, dano je u zadaću Hrvatskome arhivskom vijeću na prijedlog Hrvatskoga državnog arhiva. Izrada posebnog popisa s rokovima čuvanja utvrđena je kao obveza svih stvaratelja gradiva. Pravilnikom o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva iz 2002. godine, propisana je obveza donošenja svih triju vrsta popisa u roku od godine dana od dana njegova stupanja na snagu. Do donošenja općega i granskih popisa, a kao pomoć stvarateljima u izradi njihovih vlastitih posebnih popisa, kao sastavni dijelovi toga Pravilnika utvrđeni su orijentacijski popis gradiva ograničenih rokova čuvanja i orijentacijski popis gradiva trajne vrijednosti.[28] Prema sadržaju i karakteru sve tri vrste popisa trebale bi biti sveobuhvatne i mješovite: trebaju obuhvatiti sve vrste trajnih zapisa i sve vrste zapisa ograničenih rokova čuvanja. Što je od toga ostvareno u praksi?

Opći popis s rokovima čuvanja Hrvatsko arhivsko vijeće donijelo je na 11. sjednici 28. svibnja

27 Kušen, D. *Stručni diskurs strategije odnosa arhiva i političkih tijela*. U: *Arhivi i politika / 4. kongres hrvatskih arhivista, 22. – 25. listopada 2013., Opatija*. Ur. Babić, S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2014. Str. 27–28.; Kušen, D. *Uvjeti razvoja jedinstvenoga procesa upravljanja zapisima u Hrvatskoj*. U: *Zaštita arhivskoga gradiva u nastajanju: 48. savjetovanje hrvatskih arhivista, Topusko, 21. – 23. listopada 2015.: radovi*. Ur. Babić. S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2015. Str. 9–22.; Babić, S. *Dvojnost pravne regulative uredskog i arhivskog poslovanja – potreba za jedinstvenim pravnim uređenjem spisovodstva u Republici Hrvatskoj*. U: *Zaštita arhivskoga gradiva u nastajanju: 48. savjetovanje hrvatskih arhivista, Topusko, 21. – 23. listopada 2015.: radovi*. Ur. Babić. S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2015. Str. 41–59.

28 Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva, čl. 7. – 11, čl. 18., Prilog 1. i Prilog 2. *NN* 90/2002.

2012. godine, dakle punih deset godina nakon donošenja Pravilnika o vrednovanju. Njegov prijedlog nekoliko je godina izrađivala Radna grupa za nadzor nad imateljima i gradivom izvan arhiva Savjetodavne arhivske službe ustrojene sredinom 2009. godine, a prije upućivanja Hrvatskomu arhivskom vijeću dostavljen je na mišljenje svim državnim arhivima.[29] Prije donošenja Hrvatsko arhivsko vijeće dalo je nacrt na javnu raspravu. Popis je uređen hijerarhijski te može poslužiti i za izradu klasifikacijskih planova dokumentacije. Sadržava pet osnovnih skupina, s daljnjom razradom na poslovne aktivnosti i vrste dokumentacije: organizacija i upravljanje; ljudski resursi, rad i radni odnosi; nekretnine, postrojenja i oprema; financijsko poslovanje i računovodstvo; informacijski resursi i dokumentacija.[30] Po donošenju, Opći popis nije objavljen u službenome listu, nego na mrežnim stranicama Hrvatskoga državnog arhiva. Informacije o njegovu donošenju, odnosno cjelovit dokument nalazim na mrežnim stranicama samo još dvaju područnih državnih arhiva, iz čega proizlazi da kao pomagalo u vrednovanju zapisa i izradi posebnih popisa stvaratelja nije dovoljno prezentiran.

„Hitnu izradu resorskih lista za arhivsko gradivo trajne vrijednosti za pojedina područja djelatnosti", kao jednu od triju ključnih pretpostavki „bez kojih se hrvatska arhivska služba ne može pravo suočiti s problemom vrednovanja odnosno odabiranja gradiva" istaknuo je dr. Josip Kolanović u već spomenutome izlaganju prije više od dvadeset godina.[31] Unatoč tomu te obvezi donošenja u roku od godinu dana prema Pravilniku o vrednovanju iz 2002. godine može se konstatirati kako je arhivska služba do danas nije izradila i preko Hrvatskoga arhivskog vijeća verificirala nijedan granski popis s rokovima čuvanja. Na sastanku djelatnika vanjskih službi državnih arhiva održanome 23. svibnja 2011. godine poduprt je prijedlog za izradu triju granskih popisa – za arhivsku djelatnost, za lokalnu samoupravu, za komore – i imenovani su koordinatori radnih skupina.[32] Unatoč određenim aktivnostima koje su oko toga poduzete, kako je rečeno, ni ti granski popisi nisu završeni.[33] Izrada tih i granskih popisa na drugim područjima djelatnosti zasigurno se nameće kao jedan od prioriteta arhivske službe u narednome razdoblju.

Na izradu posebnih popisa s rokovima čuvanja, arhivski propisi obvezuju bez iznimke sve stvaratelje i imatelje javnoga gradiva, a takva se obveza može naložiti i onim stvarateljima i imateljima privatnoga arhivskoga gradiva koji su upisani u već spomenuti Upisnik. Može se reći kako javni stvaratelji i imatelji posebne popise i dalje percipiraju ponajprije kao dio obveze koju moraju ispuniti prema državnomu arhivu, a manje kao interno korisne i praktične alate koji pridonose većoj kvaliteti upravljanja zapisima i njihovoj poslovnoj izvrsnosti u cjelini. S obzirom na to izradi posebnih popisa

29 Pismohrana Hrvatskoga državnog arhiva. Predmeti KLASA: 003-08/09-03/03, 003-08/10-03/01, 003-08/11-03/03.

30 Opći popis gradiva s rokovima čuvanja. 2012. URL: http://www.arhiv.hr/Portals/0/Dokumenti/Zakoni%20i%20pravilnici/Op%C4%87i%20popis%20gradiva%20s%20rokovima%20%C4%8Duvanja.pdf?ver=2017-03-31-130541-960. (14. 7. 2017.).

31 Kolanović, J. Vrednovanje arhivskoga gradiva u teoriji i praksi. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 38(1995), str. 21.

32 Pismohrana Hrvatskoga državnog arhiva. Predmet KLASA: 003-08/11-03/03.

33 Isto. Predmet KLASA: 003-08/13-03/02, 003-08/14-03/13.

najčešće i pristupaju nakon što im to mjerodavni arhiv naloži rješenjem, a rjeđe su oni ti koji sami iniciraju njihovu izradu. S druge strane, ta je korist više prepoznata u dijelu privatnoga sektora, uključujući i onoga koji ne ulazi u doseg i područje interesa javne arhivske službe. Dijelom je motivirana ispunjavanjem zahtjeva za uvođenje i dobivanje pojedinih ISO standarda kakvoće.[34] To ilustrira i pojava priručnika o upravljanju dokumentacijom s oglednim primjerima popisa dokumentacije i rokova čuvanja kojima se nastoji obuhvatiti sve tipove organizacija (poslovnih subjekata).[35]

Dosadašnja praksa pokazuje da je definiranje vrsta zapisa iz njihove stručne ovlasti stvarateljiima i imateljima najzahtjevniji dio u postupku izrade posebnih popisa. Razloga za to je više, a tu se mora naglasiti sljedeće: izostanak uključenosti svih razina organizacije u izradu sveobuhvatnoga kataloga funkcija, procesa i aktivnosti koje se u organizaciji odvijaju, s vrstama zapisa koji ih dokumentiraju; nemotiviranost kao posljedica neosviještenosti o doprinosu posebnih popisa gradiva s rokovima čuvanja poboljšanju kvalitete poslovanja organizacije u cjelini (kompatibilnost raznih zahtjeva za procedurama i postupcima koji dovode do kvalitete poslovanja); nikakvi ili necjelovito osmišljeni klasifikacijski sustavi; nepostojanje funkcionalnih granskih popisa po pojedinim područjima djelatnosti. Iako su posebni popisi određeni kao sveobuhvatni katalozi svih upravnih i poslovnih funkcija koje pojedini stvaratelj obavlja, odnosno svih vrsta zapisa koji su nastali ili nastaju njegovim djelovanjem, neovisno o obliku i vrsti nosača na kojemu se zapis čuva, u praksi im se pristupa ponajprije iz perspektive zapisa u konvencionalnome obliku (na papiru). U današnjemu poslovanju sveprisutni, zapisi u elektroničkome obliku iz posebnih su popisa često u potpunosti ili većim dijelom izostavljeni. Za državne arhive to je veliko područje za djelovanje u nadolazećem razdoblju. Između ostaloga, trebat će razviti metodologiju evidentiranja, vrednovanja, odabiranja i izlučivanja elektroničkih zapisa u punome obuhvatu – ne samo onih nastalih u okviru standardnih poslovnih procesa nego i onih nastalih šire, primjerice uporabom društvenih mreža.[36] To je važno naglasiti s obzirom na činjenicu da središnja državna i druga tijela javne vlasti o svojim

34 Usp.: Babić, S. *Jesmo li spremni odgovoriti na prioritete Međunarodnoga arhivskog vijeća*. U: *Izlaganja s 2. kongresa hrvatskih arhivista (Elektronička građa): Arhivi i društvo – izazovi suvremenog doba / Drugi kongres hrvatskih arhivista, Dubrovnik, listopad 2005*. Ur. Prgin, I. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2005. Str. 6–7; Bukvić, N. Upravljanje zapisima u kontekstu poslovne izvrsnosti. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 59(2016), str. 11–18.

35 Npr.: Šaban, J. et al. *Arhiviranje dokumentacije kod poduzetnika, proračunskih korisnika i neprofitnih organizacija : ogledni popisi dokumentacije (preko 500 dokumenata) s propisanim rokovima čuvanja, primjeri pravilnika i odluka o uredskom poslovanju i arhiviranju, obveze arhiviranja kod propisa vezanih uz sve vrste organizacija*. Zagreb : TEB – poslovno savjetovanje, 2012.; Heđbeli, Ž. et al. *Arhiviranje, evidencije i rokovi čuvanja dokumentacije : postupanje s dokumentacijom kod svih poslovnih subjekata : primjeri pravilnika o arhiviranju i zahtjeva za izlučivanje : ogledni popis dokumenata s rokovima čuvanja: utvrđivanje rokova čuvanja : korištenje isprava u postupcima pred nadležnim tijelima zastara, oblik ugovora i dr*. Zagreb : TEB – poslovno savjetovanje, 2016.

36 Usp.: Stančić, H. *Informacijski izazovi moderne arhivistike*. U: *Arhivska služba u informacijskom okruženju / 45. savjetovanje hrvatskih arhivista, Umag, 19. – 21. listopada 2011*. Ur. Babić, S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2012. Str. 19–30; Kovačević Kuzmanić, M. *Problem očuvanja gradiva u elektroničkome obliku na primjeru elektroničke pošte*. U: *Arhivi i Domovinski rat: 49. savjetovanje hrvatskih arhivista, Plitvice, 26. – 28. listopada 2016.: radovi*. Ur. Babić, S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2016. Str. 405–411.

aktivnostima i stavovima s građanima sve više komuniciraju upravo preko društvenih mreža. Ilustracije radi, podsjetit ću da je u istraživanju agencije Burson-Marsteller *World Leaders on Facebook* (*Komunikacija svjetskih lidera na* Facebooku) za 2015. godinu Vlada RH proglašena trećom najpopularnijom vladom na *Facebooku* u Europi.[37] Drugim istraživanjem iz te godine, *Twiplomacy 2015*, proglašena je najaktivnijom vladom na *Twitteru* u Europi i drugom najkomunikativnijom vladom na svijetu.[38]

b) Odabiranje i izlučivanje zapisa izvan arhiva

Stvaratelji i imatelji javnoga gradiva te stvaratelji i imatelji privatnoga gradiva upisanoga u Upisnik vlasnika i imatelja privatnoga gradiva obvezni su odabiranje i izlučivanje provoditi na način i pod uvjetima koji uključuju izravnu kontrolu državnih arhiva nad tim postupanjima. Ta kontrola ostvaruje se:

- davanjem odobrenja na posebne popise gradiva s rokovima čuvanja
- davanjem odobrenja za svako pojedino izlučivanje, odnosno odabiranje gradiva. Iznimka od toga pravila stvaratelji su treće kategorije kojima arhiv može izdati odobrenje za izlučivanje određenih dijelova gradiva na određeno vrijeme prema odobrenom posebnom popisu, bez obveze da se ishodi odobrenje za svako pojedino izlučivanje
- obvezom stvaratelja/imatelja da mjerodavnomu arhivu dostavljaju zapisnike o svakome provedenom izlučivanju s popisom izlučenoga gradiva.[39]

Praksa davanja odobrenja za izlučivanje u svim državnim arhivima nije jednaka: dio njih ta odobrenja daje samo na osnovi zaprimljenih prijedloga i njihove provjere prema odobrenim posebnim popisima, dok dio njih prije davanja odobrenja obavlja i neposredni uvid u gradivo izdvojeno za izlučivanje kod stvaratelja, odnosno imatelja.[40] No još su dva bitna obilježja u provedbi tih postupaka u dosadašnjoj praksi koje smatram da treba posebno naglasiti. Oba proizlaze iz važećih odredaba koje su postavljene tako da imaju u vidu rukovanje s ponajprije klasičnim oblicima gradiva na papiru.

Prvo obilježje proizlazi iz zakonske obveze čuvanja izvornika, zbog dvaju osnovnih razloga: dokazne snage u pravnim postupcima te zahtjeva za očuvanjem arhivskoga gradiva u izvornome obliku,

37 Vlada RH u 2015. proglašena 3. najpopularnijom vladom na Facebooku u Europi. 2016. URL: https://vlada.gov.hr/vijesti/vladarh-u-2015-proglasena-3-najpopularnijom-vladom-na-facebooku-u-europi/18228. (16. 7. 2017.).

38 @VladaRH u 2015. proglašena najaktivnijom vladom na Twittwru u Europi. 2015. URL: https://vlada.gov.hr/vijesti/vladarh-u-2015-proglasena-najaktivnijom-vladom-na-twitteru-u-europi/16870. (16. 7. 2017.).

39 Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva, čl. 11. – 14. *NN* 90/2002.

40 Opširnije: Markezić, K. *Problematika provođenja mjera zaštite gradiva u nastajanju*. U: *Zaštita arhivskoga gradiva u nastajanju: 48. savjetovanje hrvatskih arhivista, Topusko, 21. – 23. listopada 2015.: radovi*. Ur. Babić. S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2015. Str. 23–40.

kao dijela kulturne baštine, a ne tek skupa informacija. Tako je Pravilnikom o predaji arhivskoga gradiva arhivima iz 2002. godine određeno da se javno arhivsko gradivo predaje u arhive u izvorniku, pri čemu javnopravne osobe pri predaji arhivskoga gradiva arhivu ne mogu izvornike nadomjestiti preslikama. Izvornikom u smislu Pravilnika, određen je „svaki prvotni zapis bez obzira na podlogu i vrstu zapisa, a koji ima oznake pravne valjanosti".[41] Iz toga proizlazi obveza stvaratelja i imatelja da ono javno gradivo koje je odabrano kao arhivsko, trajno (odnosno do predaje arhivu) čuvaju u izvorniku, neovisno o tome jesu li ga bilo iz operativnih bilo iz zaštitnih razloga, pretvorili u neki drugi oblik. Isto pravilo vrijedi i za izvornike registraturnoga gradiva do isteka roka njihova čuvanja.[42] Ipak, potaknuta čestim upitima stvaratelja i imatelja o postupanju s izvornicima nakon što su izvorni zapisi kopirani na drugi medij (u prvom redu digitalizirani) kako bi se smanjili troškovi daljnjega čuvanja, arhivska služba u posljednjih je nekoliko godina u praksi zauzela drukčiji načelni stav. Prema njemu, državni arhivi ne moraju se protiviti izlučivanju izvornika čiji rok čuvanja još nije istekao pod sljedećim uvjetima: da nije riječ o arhivskome gradivu, da je proveden postupak vrednovanja, da je možebitno arhivsko gradivo izdvojeno iz cjeline koja će se izlučiti i da je onaj tko želi provesti takvo izlučivanje jasno preuzeo rizike od možebitne povrede drugih propisa, osim arhivskih, i gubitka dokazne snage, odnosno da se je odrekao prava da poziva na odgovornost arhiv.[43] U praksi ima primjera javnih stvaratelja i imatelja koji su svojim internim aktima o upravljanju dokumentacijom utvrdili pravilo da se pojedine vrste registraturnoga gradiva koje je u izvorniku na papiru mogu izlučiti i prije isteka utvrđenih rokova čuvanja izvornika, ako je gradivo prebačeno na nositelje mikrografske obrade ili nositelje elektroničkih zapisa te uz uvjet da se istovrsni zapisi na takvim nositeljima čuvaju najkraće do isteka roka utvrđenoga za čuvanje izvornika.

Drugo je bitno obilježje da stvaratelji i imatelji svojim internim aktima o upravljanju dokumentacijom, u pravilu ne predviđaju odredbe o tome što se podrazumijeva pod izlučivanjem i uništavanjem zapisa u elektroničkom eobliku (na primjer, brisanje iz informacijskoga sustava ili s medija pohrane uporabom uobičajene funkcionalnosti brisanja koja je ugrađena u operacijski sustav ili uporaba sigurnih metoda brisanja podataka), iako ih Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskoga i registraturnogagradiva izvan arhiva iz 2004. na to obvezuje. Njime je definirana obveza stvaratelja i imatelja da prije pohrane gradiva u elektroničkome obliku u pisanome obliku opišu format i strukturu zapisa, način na koji će se osigurati njihovo čuvanje i zaštita od neovlaštenoga pristupa ili mijenjanja podataka, način na koji će se provoditi njegovo izlučivanje te oblik i način predaje mjerodavnomu arhivu.[44]

Na osnovi 792 podnesena zahtjeva stvaratelji i imatelji u ovlasti Hrvatskoga državnog arhiva dobili su u razdoblju 2011. – 2016. godine odobrenja za izlučivanje više od 162 000 d/m registraturnoga

41 Pravilnik o predaji arhivskoga gradiva arhivima, čl. 5. i 6. *NN* 90/2002..

42 Čl. 7 st. 2 Zakona o arhivskom gradivu i arhivima utvrđeno je da su stvaratelji i imatelji javnoga registraturnog gradiva dužni i nakon što je arhivsko gradivo odabrano, osigurati čuvanje onoga registraturnog gradiva u kojemu još nisu protekli rokovi čuvanja.

43 Pismohrana Hrvatskoga državnog arhiva. Predmet KLASA: 003-08/11-03/03.

44 Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva, čl. 10. *NN* 63/2004.

gradiva na papiru. Uzimajući prosjek za to razdoblje, riječ je o oko 130 pozitivno riješenih zahtjeva i oko 27 000 d/m izlučenoga registraturnoga gradiva na papiru na godinu. Izneseni primjer iz prakse otvara pitanje što je s izlučivanjem elektroničkih zapisa. Da li u cijelome tom razdoblju stvaratelji i imatelji doista nisu provodili izlučivanje takva gradiva ili ga ipak provode po određenim internim procedurama, ne uvažavajući da su i za te zapise, jednako kao i one na papiru, obvezni tražiti odobrenje mjerodavnoga državnog arhiva i dostavljati mu zapisnike o provedenome postupku?

c) Odabiranje i izlučivanje u arhivima

Arhivskim propisima određeno je da su prije predaje gradiva mjerodavnomu arhivu stvaratelji, odnosno imatelji, dužni obaviti odabiranje i sređivanje gradiva, to jest gradivo predati u izvorniku, sređeno, tehnički opremljeno i označeno, popisano i cjelovito za određeno vremensko razdoblje. U slučaju da je to nužno radi zaštite i spašavanja gradiva od oštećenja ili uništenja, arhivi ga mogu preuzeti i ako nisu zadovoljeni prethodno opisani uvjeti o njegovoj predaji.[45] Dakle, arhivskim je zakonom predviđena mogućnost da javno gradivo uđe u arhiv nesređeno i nevrednovano. Znatne količine takva gradiva u državnim su arhivima već postojale u trenutku donošenja Zakona, a postoje i danas. Primjerice, prema dostupnim mi podacima, u 2008. godini od ukupno nešto više od 24 000 d/m gradiva Hrvatskoga državnog arhiva 38 % bilo je nesređeno. U 2011. godini od ukupno 26 000 d/m gradiva gotovo 45 % bilo je nesređeno.[46] Unatoč takvu stanju u praksi, samim zakonom nisu definirani uvjeti i način odabiranja i izlučivanja gradiva u arhivima. Ta je praznina popunjena uključivanjem odredbi o tome u Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva. Njima je utvrđeno da te postupke državni arhivi provode samostalno: odluku o pokretanju postupka i odluku o izlučivanju donosi ravnatelj arhiva u pisanome obliku, a sam postupak izlučivanja i uništavanja izlučenoga gradiva provodi za to imenovano povjerenstvo. U prijedlogu za izlučivanje, povjerenstvo je obvezno navesti opće podatke o arhivskome fondu ili zbirci, podatak o prijašnjim izlučivanjima, podatke o cjelovitosti sačuvanoga gradiva, prijedlog kriterija za izlučivanje s obrazloženjem te priložiti popis vrsta (skupina) zapisa koji se predlažu za izlučivanje.

U praksi posao vrednovanja, odabiranja i izlučivanja za određeni arhivski fond najvećim dijelom obavi jedan ili više stručnih djelatnika arhiva koji rade na njegovu sređivanju, dok ga povjerenstvo na neki način samo verificira. To ostavlja veliki prostor za subjektivni pristup i neujednačenost u kriterijima vrednovanja gradiva u samim arhivima, a kvalitetu vrednovanja gradiva fonda dovodi u izravnu vezu

45 Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, čl. 14. – 15. *NN* 105/1997; Pravilnik o predaji arhivskoga gradiva arhivima, čl. 4. – 15. *NN* 90/2002.

46 Opširnije: Ivanović, S. *Sređenost arhivskih fondova i zbirki kao preduvjet dostupnosti*. U: *Radovi / 47. savjetovanje Dostupnost arhivskog gradiva, Vinkovci, 22. – 24. listopada 2014*. Ur. Babić, S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2014. Str. 233–250.

s vlastitim znanjem pojedinoga stručnog djelatnika.[47] Pritom se dosadašnji pristup tim postupcima u arhivima može opisati sintagmom „bolje da ostane više nego manje". Drugim riječima, prevladava sklonost prihvaćanja pretpostavke da je samim time što se je zateklo u arhivu, određeno gradivo i vrijedno kao arhivsko. Zbog toga se u velikome broju fondova „izlučivanje" svede na izdvajanje multiplikata, praznih obrazaca, dotrajalih omota i slično. Primjera radi navest ću da je u razdoblju 2011. – 2016. godine Hrvatski državni arhiv proveo ukupno 44 postupka izlučivanja gradiva, izlučivši pritom iz svojih fondova i zbirki oko 360 d/m registraturnoga gradiva, ne uključujući tu multiplikate i dotrajalu zaštitnu ambalažu. Uzimajući prosjek za to razdoblje, riječ je o 7 postupaka i oko 60 d/m izlučenoga gradiva na godinu. Krajem 2016. godine ukupna količina gradiva u Hrvatskome državnom arhivu bila je više od 29 000 d/m organiziranih u 2150 arhivskih fondova i zbirkia.[48]

Prostora za pomak i proaktivniji pristup u vrednovanju gradiva u arhivima zasigurno ima, posebno u vrednovanju cjelina gradiva nastaloga nakon 1945. godine. Uvažavajući povijesni kontekst nastanka takvoga gradiva, na njegovo se vrednovanje velikim dijelom mogu primijeniti kriteriji i rokovi čuvanja određeni za istovrsne cjeline zapisa koje nastaju u suvremenome poslovanju. U tome smislu potrebna je uža suradnja vanjskih službi i službi za obradu gradiva unutar samih arhiva te konzultiranje općega, granskih (kada budu izrađeni) i posebnih popisa pojedinih stvaratelja i imatelja i prilikom obrade gradiva u arhivima. Jedan od kriterija u postupku vrednovanja u arhivima trebaju biti i preferencije korisnika i njihove primjedbe oko (ne) sačuvanosti pojedinih vrsta zapisa, što je moguće pratiti na osnovi statističkih i drugih podataka prikupljenih u korisničkim službama. Službe za obradu gradiva unutar državnih arhiva također bi trebale međusobno više surađivati, razmjenjivati iskustva te kroz radne skupine definirati i ujednačiti kriterije za obradu arhivskih fondova iz istih područja djelatnosti. Na kraju, arhivski fond koji je predmet obrade, ne smije se promatrati kao izolirana cjelina, nego ga treba staviti u odnos s drugim fondovima u arhivu, posebno onima koji su nastali djelovanjem povezanih institucija (na primjer, nadređene, podređene ili iste/slične ovlasti) kako bi se utvrdilo čuva li se u arhivu na više mjesta gradivo koje u potpunosti ispunjava istu svrhu.

Na odabiranje i izlučivanje gradiva u arhivima treba se osvrnuti i s aspekta njegove zaštite kao kulturnoga dobra. Zbog svoje složenosti to pitanje zahtijeva širu stručnu raspravu i obradu u zasebnome

47 Usp.: Čengić, D. Vrednovanje arhivskoga gradiva Gradskog poglavarstva Zagreb od 1850. do 1945. godine. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 38(1995), str. 63–68; Senišin, S. Vrednovanje gradiva nastalog djelovanjem gradske uprave grada Zagreba nakon 1945. godine. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 38(1995), str. 77–80; Štambuk-Škalić, M. Vrednovanje arhivskoga gradiva u osobnim arhivskim fondovima. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 38(1995), str. 81–91; Vuković, M. *Vrednovanje i kategorizacija stvaratelja iz gospodarstva – razlozi i ciljevi*. U: *Arhivska služba i gospodarski arhivi: 42. savjetovanje, 2. – 4. listopada 2007., Bjelovar, Hrvatska*. Ur. Kovačec, D. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2007. Str. 23–29; Ružić, T. *Obrada i vrednovanje gospodarskog gradiva Državnog arhiva u Bjelovaru*. U: *Arhivska služba i gospodarski arhivi: 42. savjetovanje, 2. – 4. listopada 2007., Bjelovar, Hrvatska*. Ur. Kovačec, D. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2007. Str. 79–94; Kušen, D. *Aktualna pitanja intelektualne zaštite arhivskog fonda*. U: *Kako poboljšati sustav zaštite / 44. savjetovanje hrvatskih arhivista, 20. – 22. listopada 2010., Slavonski Brod, Hrvatska*. Ur. Babić, S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2011. Str. 35–41.

48 Izvještaj o radu Hrvatskoga državnog arhiva u 2016. godini. URL: http://www.arhiv.hr/O-nama/Dokumenti/Izvje%C5%A1%C4%87a#2227. (16. 7. 2017.).

radu, no tu ću ga ipak ukratko naznačiti. Općim odredbama arhivskoga zakona određeno je da se na zaštitu arhivskoga gradiva primjenjuju i propisi o zaštiti kulturnih dobara.[49] Osnovni propis na tome je području Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara iz 1999. godine, s više izmjena i dopuna otad do danas.[50] Za dobra za koja se predmnijeva da imaju svojstvo kulturnoga dobra, a tako i za arhivsko gradivo svrstano u skupinu pokretnih kulturnih dobara, predviđena su tri stupnja zaštite: preventivna (rješenjem mjerodavnoga tijela prema mjestu gdje se dobro nalazi), zaštita kao kulturnoga dobra (rješenjem Ministarstva kulture) i zaštita kao kulturnoga dobra od nacionalne važnosti (rješenjem Ministarstva kulture na osnovi prijedloga posebnoga stručnoga povjerenstva). Za arhivsko gradivo predviđena je iznimka odredbom da rješenja o svojstvu kulturnoga dobra za takvo gradivo ne donosi Ministarstvo kulture, nego Hrvatski državni arhiv na prijedlog područnoga državnog arhiva. Na osnovi takvih odredbi, u proteklome su razdoblju rješenjima Hrvatskoga državnog arhiva utvrđene kao kulturna dobra i upisane u Registar kulturnih dobara RH cjeline arhivskih fondova i zbirki Hrvatskoga državnog arhiva i svih područnih državnih arhiva.[51] Time su pod režim zaštite kao kulturna dobra stavljeni i pojedini arhivski fondovi i zbirke koji nisu odgovarajuće obrađeni, uključujući i njihovo vrednovanje, to jest u kojima nije provedeno izlučivanje dijela gradiva bez trajne vrijednosti. S aspekta arhivske struke, kao što sam prije u poglavlju opisao, provedbu postupka izlučivanja u takvim nesređenim fondovima i zbirkama ne bi trebalo dovoditi u pitanje. Međutim, prijepori i nejasnoće oko toga u praksi ipak postoje. Proizlaze iz toga što je Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara kao jedna od obveza vlasnika u postupanju s kulturnim dobrom (u ovome slučaju državnih arhiva), utvrđeno očuvanje cjelovitosti zbirke pokretnih kulturnih dobara (članak 20.), a provođenje izlučivanja evidentno rezultira narušavanjem te cjelovitosti (konkretnoga fonda ili zbirke, odnosno cjeline fondova i zbirki obuhvaćenih rješenjem o kulturnome dobru). Javnoj arhivskoj službi predstoji zadatak da to razjasni s mjerodavnim službama Ministarstva kulture. Pritom je osnovno pitanje je li za arhivsko gradivo u arhivima, koje je zaštićeno arhivskim propisima i s kojim se postupa s punom pozornošću prema stručnim i etičkim uzusima, potreban dvostruki, dodatni režim zaštite kroz formalno proglašenje kulturnim dobrom.

49 Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, čl. 2 st. 3 *NN* 105/1997.

50 Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, *NN* 69/1999, 151/2003, 157/2003, 100/2004, 87/2009, 88/2010, 61/2011, 25/2012, 136/2012, 157/2013, 152/2014, 98/2015, 44/2017.

51 Usp.: Izvod iz Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske br. 4/2005., *NN* 5/2006; Izvod iz Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske br. 2/06, *NN* 124/2006; Izvod iz Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske br. 05/2012., *NN* 46/2013.

3. Zaključak

Neosporno je da u poslovanju suvremenih organizacija nastaje znatno više zapisa nego što ih te organizacije same, odnosno poslije arhivi mogu dugoročno očuvati. Zbog toga se planiranje, organizacija i raspodjela resursa na poslove vrednovanja i u tim organizacijama i u arhivima nameće u skupinu strateških odluka o poslovanju.

Iz opisanoga u ovome radu, zaključuje se da je javna arhivska služba u analiziranom dvadesetogodišnjeme razdoblju, vrednovanju organizacija i zapisa posvetila zamjetnu pozornost i postigla vrijedne rezultate: vidljiviji zaokret prema konceptu sveobuhvatnoga arhiva, razrađen funkcionalni pristup vrednovanju, utvrđene kategorizacije stvaratelja u ovlasti svih državnih arhiva, izrađen Opći popis gradiva s rokovima čuvanja, kontinuirani porast broja organizacija koje poboljšavaju interne akte o upravljanju zapisima i redovito provode njihovo odabiranje i izlučivanje i drugo. Segmenti u kojima se moglo i trebalo ostvariti više ponajprije su izrada granskih popisa po područjima djelatnosti, izrada smjernica i kontrola/sudjelovanje arhiva u vrednovanju elektroničkih zapisa u organizacijama (izvan arhiva), veći utjecaj na propise o uredskome poslovanju (ponajprije funkcionalnu klasifikaciju) te aktivniji pristup u izlučivanju gradiva koje je preuzeto u arhive, a nema trajnu vrijednost.

Na objema razinama vrednovanja (makrorazina – vrednovanje društvenih funkcija i njihovih nositelja; mikrorazina – vrednovanje cjelina zapisa), preuzimajući strana iskustva, hrvatska se arhivska služba opredijelila za funkcionalni pristup, koji primarni naglasak stavlja na kontekst nastanka zapisa i njihovu ulogu/vrijednost u dokumentiranju poslovnih funkcija i aktivnosti konkretnih organizacija, odnosno društvenih zbivanja u cjelini, a ne na njihov sadržaj. Usporedba hrvatske i stranih praksi vrednovanja zapisa tema je za poseban rad. No tu ukratko treba reći da u funkcionalnome pristupu vrednovanju postoji više modela, među kojima se izdvajaju kanadski (model Knjižnice i arhiva Kanade, odnosno prijašnjeg Nacionalnoga arhiva Kanade), nizozemski (PIVOT projekt) i australski (model zasnovan na kontinuitetu zapisa, DIRKS – *Design and Implementation of Record Keeping System*).[52] O oblikovanju tih modela i njihovoj primjeni u praksi objavljeno je, primjerice, više radova u posebnome izdanju časopisa *Archival Science* iz 2005. godine.[53] Hrvatska se teorija i praksa vrednovanja u analiziranome razdoblju razvijala ponajprije na kanadskim i nizozemskim iskustvima. Nizozemskom metodom funkcionalnoga vrednovanja bavio se jedan od četiriju pilot-projekata unutar MATRA-e,

52 Usp.: *DRAFT Manual on appraisal – International Council on Archives*. 2003.
URL: https://www.ica.org/en/appraisal. (13. 9. 2017.).

53 Npr.: Cook, T. Macroappraisal in Theory and Practice: Origins, Characteristics, and Implementation in Canada, 1950-2000. *Archival Science – International Journal on Recorded Information*. 5(2005), 2 – 4, str. 101–161; Cunningham, A., Oswald, R. Some Functions are More Equal than Others : The Development of a Macroappraisal Strategy for the National Archives of Australia. *Archival Science – International Journal on Recorded Information*. 5(2005), 2 – 4, str. 163–184; Jonker, Agnes E. M. Macroappraisal in the Netherlands. The First Ten Years, 1991-2001, and Beyond. *Archival Science – International Journal on Recorded Information*. 5(2005), 2 – 4, str. 203–218.

projekta nizozemske vlade za poboljšanje hrvatske arhivske službe.[54] Jedan od glavnih čimbenika koji otežava uspješniju primjenu tih stranih iskustava na praksu vrednovanja u Hrvatskoj jest već naglašena neusklađenost između arhivskih propisa i onih u uredskome poslovanju koji se i dalje zasnivaju ne na funkcionalnom, nego na sadržajnome pristupu u klasifikaciji zapisa.[55]

Daljnji razvoj arhivske prakse vrednovanja u Hrvatskoj uvelike će ovisiti i o novim zakonskim rješenjima koja su u pripremi. Ministarstvo kulture u travnju 2017. godine predstavilo je nacrt prijedloga novoga Zakona o arhivskom gradivu i arhivima, za koji je provedena i javna rasprava.[56] Tim prijedlogom daje se kontinuitet uspostavljenomu režimu zaštite ukupnoga javnoga gradiva te onog privatnoga arhivskoga gradiva koje može imati određenu kulturnu, znanstvenu ili povijesnu važnost za Republiku Hrvatsku, uz racionalniji i konkretniji pristup u određivanju mjera njegove zaštite.

Poezano s praksom vrednovanja opisane u ovome članku, pojedina zakonska rješenja zadržavaju se, a pojedina znatnije mijenjaju. Hrvatskomu državnom arhivu ostaje zadaća vođenja Upisnika zaštićenoga privatnoga arhivskoga gradiva, ali mu se dodaje zadaća vođenja integralnoga Popisa stvaratelja dokumentarnoga i arhivskoga gradiva u mjerodavnosti svih javnih arhiva. Međutim, to će u praksi i dalje zahtijevati visoku razinu uključenosti područnih državnih arhiva. Hrvatski državni arhiv nema, a teško je očekivati da će i imati, dovoljne resurse za praćenje statusnih i drugih promjena kod stvaratelja gradiva na području cijele države.

Bitna je novost načelo prema kojemu je gradivo u obliku u koji je pretvoreno jednakovrijedno izvornomu gradivu pod uvjetima da je pretvorba provedena u skladu sa zahtjevima utvrđenim zakonom. Predviđa se mogućnost uništenja izvornika registraturnoga gradiva nakon pretvorbe te mogućnost izlučivanja i uništenja izvornoga arhivskoga gradiva nakon njegove pretvorbe u drugi oblik, uz prethodno pribavljenu suglasnost Hrvatskoga arhivskog vijeća. U sadašnjim okolnostima, u kojima javna arhivska služba nema osmišljene procedure ni infrastrukturu za preuzimanje i dugoročno čuvanje elektroničkih zapisa (izvornih ili pretvorenih iz nekoga drugog oblika) niti ima uvid/kontrolu nad upravljanjem takvim zapisima kod njihovih stvaratelja/imatelja, preuranjenim, a dijelom i upitnim smatram predloženo rješenje o mogućnosti izlučivanja i uništenja izvornoga arhivskoga gradiva nakon njegove pretvorbe u drugi oblik. Posebno stoga što zakonski prijedlog načelno predviđa takvu mogućnost za sve izvorno arhivsko gradivo nastalo nakon 1990. godine (čl. 10., st. 2., al. 3 prijedloga zakona). Takav pristup u suprotnosti je i s opravdanim zahtjevom za očuvanjem arhivskoga gradiva u izvornome obliku kao dijela kulturne baštine, a ne tek kao skupa informacija.

54 Usp.: Babić, S. Završna konferencija MATRA projekta nizozemske vlade za unaprjeđenje hrvatske arhivske službe, Dubrovnik, 16. – 17. travnja 2009. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 52(2009), str. 248–252.

55 Usp.: Heđbeli, Ž. Appraisal in Croatia. *Atlanti* (Trst). 18(2008), str. 175–176.

56 Predstavljen Nacrt prijedloga Zakona o arhivskom gradivu i arhivima. URL: http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=18515. (10. 7. 2017.).

Pri utvrđivanju svih vrsta popisa s rokovima čuvanja predviđeno je provođenje savjetovanja sa zainteresiranom javnošću. Na tu je odredbu tijekom e-savjetovanja izneseno više komentara s dvojbama o njezinoj svrhovitosti. Mogu se složiti s dijelom njih koji upozoravaju na to da se na osnovi dosadašnje prakse može očekivati da će provođenje savjetovanja s javnošću dodatno usporiti i produžiti postupak izrade i odobravanja takvih popisa. Unatoč tomu, smatram da je riječ o dobrome prijedlogu s pozitivnim dugoročnim učincima. Korak je to prema četvrtoj fazi vrednovanja zapisa koju u uvodno spomenutome radu priželjkuje T. Cook: vrednovanje koje izravno obuhvaća građanina, kao sudionika i partnera, a možda i kao čuvara.[57]

Nadalje, za razliku od trenutačno vrijedećega u kojemu ih nema, nacrt prijedloga novoga zakona sadržava odredbe o uvjetima i načinu izlučivanja gradiva u arhivima. Bitna je novost da taj postupak arhivi više ne bi mogli provoditi samostalno, na osnovi prijedloga internoga povjerenstva i odluke ravnatelja, nego uz obveznu prethodnu suglasnost Hrvatskoga arhivskog vijeća. Provođenje tih postupaka na taj način može se tumačiti kao pokušaj ujednačavanja pristupa i kriterija svih državnih arhiva u izlučivanju gradiva. Boljim rješenjem da se to postigne čini se izrada smjernica i kriterija za vrednovanje i izlučivanje gradiva u arhivima od strane radne skupine u okviru nacionalne savjetodavne arhivske službe, uz verifikaciju Hrvatskoga arhivskog vijeća. Operativno provođenje pojedinačnih postupaka izlučivanja, pripremljenih u skladu s takvim kriterijima i smjernicama moglo bi i dalje ostati dijelom samostalne mjerodavnosti državnih arhiva.

Nacrtom prijedloga Zakona predviđena je i obveza Vlade RH da u roku od godinu dana od dana njegova stupanja na snagu donese Nacionalni plan razvoja arhivske djelatnosti.[58] U suradnji s mjerodavnim tijelima javna se arhivska služba treba pobrinuti da primjereno mjesto u tome planu razvoja dobije i vrednovanje. Pritom treba nastaviti pratiti i preuzimati dobre primjere strane prakse prilagođene domaćemu povijesnom, društvenom i normativnom okruženju.

4. Izvori i literatura

Izvori

Pismohrana Hrvatskoga državnog arhiva.

Izvod iz Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske br. 4/2005, *NN* 5/2006.

Izvod iz Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske br. 2/2006, *NN* 124/2006.

Izvod iz Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske br. 5/2012, *NN* 46/2013.

57 Usp.: Cook, T. „Mi smo ono što čuvamo; čuvamo ono što jesmo" : prošlost, sadašnjost i budućnost arhivističkog vrednovanja. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 56(2013), str. 20.

58 Opširnije: Nacrt prijedloga Zakona o arhivskom gradivu i arhivima. Zagreb : Vlada Republike Hrvatske, travanj 2017. URL: https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=5123. (10. 7. 2017.).

Pravni propisi

Pravilnik o predaji arhivskoga gradiva arhivima, *NN* 90/2002.

Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva, *NN* 90/2002.

Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva, *NN* 63/2004.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, *NN* 105/1997, 64/2000, 65/2009, 46/2017.

Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, *NN* 69/1999, 151/2003, 157/2003, 100/2004, 87/2009, 88/2010, 61/2011, 25/2012, 136/2012, 157/2013, 152/2014, 98/2015, 44/2017.

Literatura

Babić, S. Cilj i svrha kategorizacije stvaratelja. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003), str. 13–20.

Babić, S. *Dvojnost pravne regulative uredskog i arhivskog poslovanja – potreba za jedinstvenim pravnim uređenjem spisovodstva u Republici Hrvatskoj*. U: *Zaštita arhivskoga gradiva u nastajanju: 48. savjetovanje hrvatskih arhivista, Topusko, 21. – 23. listopada 2015.: radovi*. Ur. Babić. S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2015. Str. 41–59.

Babić, S. *Jesmo li spremni odgovoriti na prioritete Međunarodnoga arhivskog vijeća*. U: *Izlaganja s 2. kongresa hrvatskih arhivista (Elektronička građa): Arhivi i društvo – izazovi suvremenog doba / Drugi kongres hrvatskih arhivista, Dubrovnik, listopad 2005*. Ur. Prgin, I. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2005.

Babić, S. Makrovrednovanje : kanadska metoda funkcionalnog vrednovanja. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 47(2004), str. 7–19.

Babić, S. Završna konferencija MATRA projekta nizozemske vlade za unaprjeđenje hrvatske arhivske službe, Dubrovnik, 16. – 17. travnja 2009. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 52(2009), str. 248–252.

Bukvić, N. Arhivska služba i arhivsko zakonodavstvo u funkciji zaštite gradiva muzejskih ustanova. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 57(2014), str. 71–111.

Bukvić, N. Upravljanje zapisima u kontekstu poslovne izvrsnosti. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 59(2016), str. 11–33.

Cook, T. „Mi smo ono što čuvamo; čuvamo ono što jesmo" : prošlost, sadašnjost i budućnost arhivističkog vrednovanja. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 56(2013), str. 9–26.

Cook, T. Macroappraisal in Theory and Practice: Origins, Characteristics, and Implementation in Canada, 1950-2000. *Archival Science – International Journal on Recorded Information*. 5(2005), 2 – 4, str. 101–161.

Cunningham, A. – Oswald, R. Some Functions are More Equal than Others: The Development of a Macroappraisal Strategy for the National Archives of Australia. *Archival Science – International Journal on Recorded Information*. 5(2005), 2 – 4, str. 163–184.

Čengić, D. Vrednovanje arhivskoga gradiva Gradskog poglavarstva Zagreb od 1850. do 1945. godine. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 38(1995), str. 63–68.

Ćosić, S., Lemić, V. *Interakcija arhiva i uprave*. U: *Arhivi, uprava i razvoj / 3. kongres hrvatskih arhivista, 20.-23. listopada 2009., Osijek*. Ur. Kovačec, D. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2011. Str. 9–25.

Heđbeli, Ž. Appraisal in Croatia. *Atlanti* (Trst). 18(2008), str. 169–179.

Heđbeli, Ž. et al. *Arhiviranje, evidencije i rokovi čuvanja dokumentacije : postupanje s dokumentacijom kod svih poslovnih subjekata : primjeri pravilnika o arhiviranju i zahtjeva za izlučivanje : ogledni popis dokumenata s rokovima čuvanja : utvrđivanje rokova čuvanja : korištenje isprava u postupcima pred nadležnim tijelima zastara, oblik ugovora i dr*. Zagreb : TEB – poslovno savjetovanje, 2016.

Heđbeli, Ž. Privatno arhivsko gradivo. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 44(2001), str. 93–101.

Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike*. Dio I. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2010.

Ivanović, S. Problemi izrade funkcionalnih klasifikacijskih sustava. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 45(2002), str. 19–28.

Ivanović, S. *Sređenost arhivskih fondova i zbirki kao preduvjet dostupnosti*. U: *Radovi / 47. savjetovanje Dostupnost arhivskog gradiva, Vinkovci, 22. – 24. listopada 2014*. Ur. Babić, S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2014. Str. 233–250.

Jonker, Agnes E. M. Macroappraisal in the Netherlands. The First Ten Years, 1991-2001, and Beyond. *Archival Science – International Journal on Recorded Information*. 5(2005), 2 – 4, str. 203–218.

Kirić, H. Izrada kategorizacije za tijela državne uprave. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003), str. 21–40.

Kolanović, J. Vrednovanje arhivskoga gradiva u teoriji i praksi. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 38(1995), str. 7–22.

Kovačević Kuzmanić, M. *Problem očuvanja gradiva u elektroničkome obliku na primjeru elektroničke pošte*. U: *Arhivi i Domovinski rat: 49. savjetovanje hrvatskih arhivista, Plitvice, 26. – 28. listopada*

2016.: radovi. Ur. Babić, S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2016. Str. 405–411.

Kušen, D. *Aktualna pitanja intelektualne zaštite arhivskog fonda*. U: *Kako poboljšati sustav zaštite / 44. savjetovanje hrvatskih arhivista, 20. – 22. listopada 2010., Slavonski Brod, Hrvatska*. Ur. Babić, S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2011. Str. 35–41.

Kušen, D. *Stručni diskurs strategije odnosa arhiva i političkih tijela*. U: *Arhivi i politika / 4. kongres hrvatskih arhivista, 22. – 25. listopada 2013., Opatija*. Ur. Babić,S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2014. Str. 19–30.

Kušen, D. *Uvjeti razvoja jedinstvenoga procesa upravljanja zapisima u Hrvatskoj*. U: *Zaštita arhivskoga gradiva u nastajanju: 48. savjetovanje hrvatskih arhivista, Topusko, 21. – 23. listopada 2015.: radovi*. Ur. Babić. S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2015. Str. 9–22.

Lučić, M. Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003), str. 53–67.

Lučić, M. *Ima li hrvatske strategije sveobuhvatnog arhiva? Primjer osobnih arhivskih fondova*. U: *Arhivi i politika / 4. kongres hrvatskih arhivista, 22. – 25. listopada 2013., Opatija*. Ur. Babić, S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2014. Str. 155–166.

Markezić, K. *Problematika provođenja mjera zaštite gradiva u nastajanju*. U: *Zaštita arhivskoga gradiva u nastajanju: 48. savjetovanje hrvatskih arhivista, Topusko, 21. – 23. listopada 2015.: radovi*. Ur. Babić. S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2015. Str. 23–40.

Rubčić, D. Prilog kategorizaciji lokalne samouprave i tijela državne uprave na lokalnoj razini. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003), str. 293–295.

Rubčić, D. Stanje i prioriteti rada arhivske vanjske službe u Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 45(2002), str. 11–17.

Ružić, T. *Obrada i vrednovanje gospodarskog gradiva Državnog arhiva u Bjelovaru*. U: *Arhivska služba i gospodarski arhivi: 42. savjetovanje, 2. – 4. listopada 2007., Bjelovar, Hrvatska*. Ur. Kovačec, D. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2007. Str. 79–94.

Senišin, S. Vrednovanje gradiva nastalog djelovanjem gradske uprave grada Zagreba nakon 1945. godine. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 38(1995), str. 77–80.

Stančić, H. *Informacijski izazovi moderne arhivistike*. U: *Arhivska služba u informacijskom okruženju / 45. savjetovanje hrvatskih arhivista, Umag, 19. – 21. listopada 2011*. Ur. Babić, S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2012. Str. 19-30.

Šaban, J. et al. *Arhiviranje dokumentacije kod poduzetnika, proračunskih korisnika i neprofitnih*

oprganizacija: ogledni popisi dokumentacije (preko 500 dokumenata) s propisanim rokovima čuvanja, primjeri pravilnika i odluka o uredskom poslovanju i arhiviranju, obveze arhiviranja kod propisa vezanih uz sve vrste organizacija. Zagreb : TEB – poslovno savjetovanje, 2012.

Škrbić, T. *Arhivistika i aksiologija*. U: *Zaštita arhivskoga gradiva u nastajanju: 48. savjetovanje hrvatskih arhivista, Topusko, 21. – 23. listopada 2015.: radovi*. Ur. Babić. S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2015. Str. 125–138.

Štambuk-Škalić, M. Vrednovanje arhivskoga gradiva u osobnim arhivskim fondovima. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 38(1995), str. 81–91.

Tolić Nikolić, Z. Prinosi kategorizaciji stvaratelja javnoga arhivskoga gradiva pismohrana školstva i kulture. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003), str. 41–51.

Vuković, M. *Vrednovanje i kategorizacija stvaratelja iz gospodarstva – razlozi i ciljevi*. U: *Arhivska služba i gospodarski arhivi: 42. savjetovanje, 2. – 4. listopada 2007., Bjelovar, Hrvatska*. Ur. Kovačec, D. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2007. Str. 23–29.

Zgorelec, S. Klasifikacisjki sustavi – suvremeni problemi i tendencije. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 44(2001), str. 85–92.

www izvori

@VladaRH u 2015. proglašena najaktivnijom vladom na Twitteru u Europi. 2015. URL: https://vlada.gov.hr/vijesti/vladarh-u-2015-proglasena-najaktivnijom-vladom-na-twitteru-u-europi/16870 (16. 7. 2017.).

Broj i struktura poslovnih subjekata u ožujku 2017. (Priopćenje; LIV., 11.1.1/1., 9. svibnja 2017.). Zagreb : Državni zavod za statistiku, 2017. URL: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/11-01-01_01_2017.htm (14. 7. 2017.).

DRAFT Manual on appraisal – International Council on Archives. 2003.

URL: https://www.ica.org/en/appraisal. (13. 9. 2017.).

Izvještaj o radu Hrvatskoga državnog arhiva u 2016. godini. URL: http://www.arhiv.hr/O-nama/Dokumenti/Izvje%C5%A1%C4%87a#2227 (10. 7. 2017.).

Javna rasprava o Nacrtu Općeg popisa arhivskog i registraturnog gradiva s rokovima čuvanja. URL: http://www.arhiv.hr/cs/idcplg?IdcService=GET-DYNAMIC-CONVERSION&isInlineDynamicConversion=true&isResourceInclude=1&dcPageNum=0&RevisionSelectionMethod=Specific&dDocName=WEB2HDARHIVLOC009802&dID=13204 (14. 7. 2017.).

Nacrt prijedloga Zakona o arhivskom gradivu i arhivima. Zagreb : Vlada Republike Hrvatske, travanj 2017.

URL: https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=5123 (10. 7. 2017.).

Opći popis gradiva s rokovima čuvanja. 2012. URL: http://www.arhiv.hr/Portals/0/Dokumenti/Zakoni%20i%20pravilnici/Op%C4%87i%20popis%20gradiva%20s%20rokovima%20%C4%8Duvanja.pdf?ver=2017-03-31-130541-960 (14. 7. 2017.).

Predstavljen Nacrt prijedloga Zakona o arhivskom gradivu i arhivima. URL: http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=18515. (10. 7. 2017.).

URL: https://www.had-info.hr/savjetovanja/24-39-savjetovanje-had-a. (10. 7. 2017.).

Vlada RH u 2015. proglašena 3. najpopularnijom vladom na Facebooku u Europi. 2016. URL: https://vlada.gov.hr/vijesti/vladarh-u-2015-proglasena-3-najpopularnijom-vladom-na-facebooku-u-europi/18228. (16. 7. 2017.).

Summary

APPRAISAL IN THE CONTEMPORARY CROATIAN ARCHIVAL PRACTICE

The article gives a review of appraisal in Croatian contemporary archival practice in the last two decades. In that period, starting with 1997, the entire currently applicable archival legislation was adopted. Both levels of appraisal are described: appraisal of societal functions and their operators (macrolevel, macroappraisal) and appraisal of records (microlevel, microappraisal), both outside and in the state archives. It also gives a brief overview of the provisions on appraisal in draft of the Law on Archival Records and Archives, which in April 2017 the Croatian Ministry of Culture launched for public consultation.

Keywords: *macroappraisal, microappraisal, categorisation of records creators, appraisal of records, archival service, archival practice, Croatia*

Tihomir Pleše
Hrvatski državni arhiv

Nacionalni arhivski informacijski sustavi: hrvatska praksa

Stručni rad

UDK: 930.25:004.7(497.5)
930.25:007.5(497.5)

Nacionalni arhivski informacijski sustavi pokušali su istovremeno zadovoljiti dvije potrebe: kvalitetnije upravljanje podacima i informacijama i otvaranje direktnoga kanala prema korisnicima. Upravljanje informacijama postalo je lakše već na osnovnoj razini, svi arhivisti koristili su se jednim sustavom za opis arhivskoga gradiva što je bio jedan od preduvjeta za kvalitetniju komunikaciju i poslovnu organizaciju. Također, nacionalni arhivski informacijski sustavi nisu nužno povezani samo s opisom arhivskoga gradiva, nego mogu i preuzeti upravljanje cijelim nizom poslovnih funkcija koje na taj način postaju efikasnije i transparentnije unutar institucije ili cijele struke. S druge strane, omogućivanje dostupnosti gradiva korisnicima i općenito dvosmjerna komunikacija stvorili su temelje da se arhivi u 21. stoljeću počnu predstavljati javnosti kao pružatelji informacije, a ne samo kao njezini čuvari.

***Ključne riječi**: arhivski informacijski sustavi, upravljanje informacijama, upravljanje sadržajem, arhivsko gradivo, postkustodijalna arhivistika, zapisi*

Važnost nacionalnih arhivskih informacijskih sustava

Upravljanje informacijama, dokumentima, zapisima, gradivom ili sadržajem javilo se kao potreba u raznim poljima, između ostaloga u državnoj upravi gdje je bilo nužno ne samo voditi evidenciju o provedenim aktivnostima unutar pojedine službe ili pojedinoga odjela na jednome fizičkom mjestu, nego i prije svega omogućiti povezanost raznih službi i različitih ustanova. Ne treba zanemariti ni ostvarivanje prava kao motivaciju. „Jedan od čimbenika za koji se može s velikom sigurnošću tvrditi da je doveo do postupnog oblikovanja koncepta dokumenta ili spisa, a potom i spisovodstva, jesu poteškoće s dokazivanjem prava i obveza"[1]. Na tome tragu razvijali su se i spisovodstveni, to jest arhivski informacijski sustavi. Nemoguće je ne primijetiti paralelu drugih ustanova i arhiva gdje je povezivanje i upravljanje gradivom, informacijama i samim ustanovama postalo neizostavni čimbenik u svakodnevnome

1 Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike. I. dio*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2010. Str 368.

poslovanju. Drugi dio iz kojega je jasna povezanost jest dostupnost informacija. U slučaju državne uprave i arhiva ona je jednim dijelom povezana sa zakonskim propisima, iako je u slučaju arhiva prisutna i uloga informacijske ustanove. U privatnome su sektoru, s druge strane, tvrtke vrlo rano počele prepoznavati potencijal informacijskih sustava ne samo kao potpore poslovanju nego kao i, prije svega, komunikacije prema korisnicima i olakšavanja i ubrzavanja procesa transfera robe i novca.

Informacijski su se sustavi tako počeli nametati ne kao mogućnost ili potencijalna korist, nego kao nužnost u poslovanju, od državnih i javnih do privatnih ustanova. Ovisno o struci, to jest o potrebi, tranzicija ne samo od fizičkoga do digitalnoga nego i od lokalnoga do umreženoga išla je brže ili sporije. Naravno, mora se uzeti u obzir zemljopisni i politički kontekst tako da je teško definirati zajedničko razdoblje u kojemu su informacijski sustavi postali svakodnevica.

U gornjem su odlomku spomenute dvije tranzicije, od fizičkoga prema digitalnomu i od lokalnoga prema umreženomu. Tim redoslijedom nastale su i promjene u arhivistici. Razvojem arhivske struke i prelaskom iz tradicionalne u postkustodijalnu arhivistiku tako se pojavila višestruka potreba za arhivskim informacijskim sustavima. Već su sama pojava računala i najjednostavniji alati za obradu podataka uvelike olakšavali svakodnevni rad arhivistima te je tako ostvaren prvi dio tranzicije, iz fizičkoga u digitalno. Sa širenjem broja korisnika računala te uporabom mogućnosti koje je pružila pojava interneta otvorila se mogućnost za prijelomnom paradigmom u struci jer su arhivski informacijski sustavi kao sredstvo komunikacije unutar struke, ali i između arhivista i korisnika napokon mogli postati realnost.

Nacionalni arhivski informacijski sustavi pokušali su tako istovremeno zadovoljiti dvije potrebe: kvalitetnije upravljanje podacima i informacijama i otvaranje direktnoga kanala prema korisnicima. Upravljanje informacijama postalo je lakše već na osnovnoj razini, svi arhivisti koristili su se jednim sustavom za opis arhivskoga gradiva, što je bio jedan od preduvjeta za kvalitetniju komunikaciju i poslovnu organizaciju. Također, nacionalni arhivski informacijski sustavi nisu nužno povezani samo s opisom arhivskoga gradiva, nego mogu i preuzeti upravljanje cijelim nizom poslovnih funkcija koje na taj način postaju efikasnije i transparentnije unutar institucije ili cijele struke. S druge strane, omogućivanje dostupnosti gradiva korisnicima i općenito dvosmjerna komunikacija stvorili su temelje da se arhivi u 21. stoljeću počnu predstavljati javnosti kao pružatelji informacije, a ne samo kao njezini čuvari.

Nacionalni arhivski informacijski sustav u Hrvatskoj

Današnji je sustav poznat pod imenom Nacionalni arhivski informacijski sustav (NAIS). Razvoj NAIS-a (prije poznatoga i kao Arhinet) počeo je 2006. godine kao rješenje koje će obuhvatiti sve funkcije arhiva: čuvanje, zaštitu, obradu i uporabu arhivskoga gradiva. Naglasak je naravno na uporabi gradiva jer sustav omogućuje *online* pristup podacima o arhivskome gradivu te o njegovim imateljima i stvarateljima. Ti podaci upisuju se u funkcionalne module sustava koji istovremeno čine zasebne baze, ali i jednu zajedničku bazu koja se ostvaruje njihovim povezivanjem u zajednički sustav. Takvo rješenje omogućuje istovremeno arhivistima opisivanje arhivskoga gradiva, stvaratelja i imatelja te stvarateljima popisivanje gradiva koje se nalazi u njihovu posjedu, u skladu s obvezama iz arhivskih propisa, a sve u istome sustavu.

Jedna od osnovnih funkcija nacionalnih arhivskih informacijskih sustava u Hrvatskoj bila je stvaranje registra arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske. Registar arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske središnja je evidencija arhivskoga gradiva, sastavni je dio Nacionalnoga arhivskog informacijskoga sustava i vodi ga Hrvatski državni arhiv. „U Registru se nalaze osnovni podaci o arhivskom gradivu koji korisnicima omogućuju da saznaju koji se arhivski fondovi, zbirke ili pojedinačni dokumenti nalaze u Hrvatskoj i u kojoj se ustanovi pojedino gradivo čuva. Uz podatke o sadržaju i povijesti sačuvanoga gradiva, dostupni su i podaci o dopunskim izvorima, obavijesnim pomagalima koja se mogu koristiti za podrobnije pretraživanje i bibliografskim izvorima u kojima se mogu naći informacije o pojedinim zapisima. Podaci o arhivskom gradivu povezani su s normativnom datotekom stvaratelja iz čijeg se opisa može saznati gdje i kada su djelovali pojedinci, obitelji i pravne osobe čijim je radom nastalo arhivsko gradivo, kojim su se aktivnostima bavili i koji su zapisi nastali njihovim radom sačuvani i dostupni za istraživanje. Različiti upisnici i evidencije o imateljima gradiva omogućuju prikupljanje i pregled podataka o njihovu historijatu, djelatnosti, ustroju i aktivnostima te dostupnosti i organizaciji gradiva koje čuvaju”[2]. Registar arhivskih fondova i zbirki, drugim riječima, omogućuje korisnicima da lakše dođu do informacije o gradivu koje ih zanima. Zbog mogućnosti stvaranja veza u sustavu omogućuje se dostupnost dodatnih informacija, kao što su podaci o stvaratelju. Tako se omogućuje lako proširivanje istraživanja unutar konteksta nastanka arhivskoga gradiva.

Prije je spomenuta obveza dostave popisa gradiva mjerodavnim arhivima koju obavljaju stvaratelji. Pravilnikom o dopunama Pravilnika o zaštiti i čuvanju arhivskoga i registraturnoga gradiva izvan arhiva (106/2007) definirana su dva načina dostave popisa, od kojih je jedan izravan upis u evidenciju dokumentacijskih zbirki imatelja koju vodi mjerodavni arhiv.[3] NAIS svojim modulom za registraturno gradivo ustanove ispunjava tu funkciju te omogućuje istovremeno jednostavan pristup sustavu stvarateljima gradiva (pristup preko interneta, nije potrebna instalacija) i arhivistima jednako jednostavan pristup popisima gradiva (kroz isti sustav koji ionako svakodnevno rabe).

Ovdje je potrebno spomenuti i drugi način dostave popisa, preko XML datoteke (prema Pravilniku, u elektroničkome obrascu, odnosno formatu za razmjenu podataka[4]) jer se iz njega može iščitati još jedna vrlo bitna funkcija informacijskih sustava, a to je međusobna komunikacija. Naime, različite zemlje, to jest različiti arhivi i arhivske mreže razvijali su informacijske sustave u različitim

2 Nacionalni arhivski informacijski sustav. Registar arhivskih fondova i zbirki RH. URL: http://arhinet.arhiv.hr/page.aspx?id=3

3 NN 106/2007, Pravilnik o dopunama Pravilnika o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva. URL: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2007_10_106_3099.html

4 NN 106/2007, Pravilnik o dopunama Pravilnika o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva. URL: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2007_10_106_3099.html

razdobljima, različitim informacijskim kontekstima te, vjerojatno najvažnije, koristili su se različitim tehnološkim rješenjima za njihov razvoj. Informacijski sustavi stoga trebaju imati razvijenu mogućnost komunikacije s drugim sustavima temeljenima na drukčijim tehnološkim rješenjima što se odvija preko datoteke čitljive neovisno o aplikacijskome kontekstu i tu se XML kao jezik za opisivanje i pohranu podataka pokazao kao nezamjenjiv alat. Riječ alat možda bismo mogli staviti u navodne znakove jer, kao što je poznato, XML sam po sebi ne „radi" ništa, iz punoga naziva *Extensible Markup Language* jasno je da je riječ o jeziku za označivanje, a ne programskome jeziku koji slijedi set unaprijed definiranih naredbi. XML-ove su oznake, opet u suprotnosti s programskim jezicima, autodeskriptivne, što znači da korisnici ili ustanove sami definiraju elemente i atribute opisa, u našem slučaju najčešće arhivskoga i registraturnog gradiva. Povezivost između XML datoteka i informacijskih sustava ostvaruje se XML shemama. Danas je dominantna XSD, *XML Schema Definition*, jedina XML shema koju preporučuje konzorcij *World Wide Web* (W3C), a koja specificira kako se unutar XML dokumenta definiraju elementi opisa. Tako se može omogućiti komunikacija informacijskih sustava razvijanih na možda nekompatibilnim tehnološkim rješenjima. Povezivost Nacionalnoga arhivskoga informacijskog sustava na taj će način biti obrađena poslije u radu.

U kontekstu stvarateljeve uporabe NAIS-a treba napomenuti da je inicijalna namjera sustava bila mogućnost uporabe i za upravljanje dokumentacijom za potrebe poslovanja, a ne samo za dostavu popisa mjerodavnomu arhivu. Tako je NAIS i kod stvaratelja arhivskoga gradiva trebao obuhvaćati nekoliko poslovnih funkcija te su njegove višestruke funkcionalnosti trebale, barem djelomično, biti iskorištene i izvan arhiva. U tome je smislu pokušana implementacija raznih spisovodstvenih funkcija koje nisu u potpunosti praktično implementirane.

Upravljanje i objavljivanje sadržaja u Nacionalnome arhivskome informacijskom sustavu

Ilustracija 1 *– prikaz fonda u zatvorenome dijelu sustava*

Kao i u svakome informacijskom sustavu, u NAIS-u je moguće upravljati sadržajem a da promjene ne budu odmah javno vidljive. Tu se to postignulo odvajanjem javnoga i privatnog (takozvanog zatvorenoga) dijela sustava na dvije poddomene na kojima je za ulazak u zatvoreni dio potrebno prijaviti se s pomoću korisničkoga imena i lozinke.

Ilustracija 2 *– prikaz fonda u javnome dijelu sustava*

Osim očitih razlika u sučelju, na javnome se dijelu nalaze samo oni podaci za koje je izdano odobrenje za objavu, to jest samo podaci koje arhiv želi objaviti. Razlozi za to mogu biti različiti, od stupnja sređenosti i opisanosti gradiva do mogućih zakonskih ograničenja povezanih s pojedinim jedinicama gradiva. Taj način upravljanja sadržajem daje pouzdano rješenje za dvije situacije: kada su opisni podaci potrebni samo za poslovanje unutar arhiva i nisu relevantni za korisnike te kada je sadržaj u izradi te nije preporučljivo javno ga prikazati dok ne bude dovršen. Funkcionalnošću javne objave sadržaja olakšano je ispunjavanje ključne uloge arhiva kao informacijske ustanove omogućivanjem lakšega pristupa gradivu korisnicima.

Nedostaci NAIS-a

Višegodišnjom uporabom Nacionalnoga arhivskog informacijskoga sustava primijećeni su i brojni nedostaci. Dio nedostataka povezan je s nepostojanjem dugoročnoga plana za razvoj sustava, a dio s praktičnim nedostacima u svakodnevnome radu. Naglasak ovdje je na nedostatke u izvedbi, neke od njih mogli su primijetiti svi korisnici, i registrirani i neregistrirani u sustavu (to jest i arhivisti i krajnji korisnici) i dobro su poznati, ali dio nedostataka ostao je skriven većini i bio je direktno vidljiv tek administratorima sustava, iako se, više ili manje posredno, odražavao na sve korisnike.

Najjednostavnije je krenuti otpočetka, to jest od prijave i registracije u sustav gdje nastaju prvi problemi.

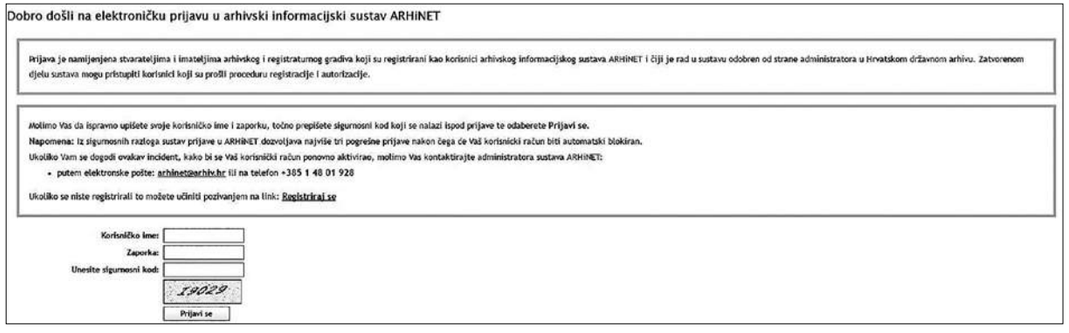

***Ilustracija 3** – prijava u sustav*

Prilikom prijave u sustav, odnosno na početnoj stranica zatvorenoga dijela, odmah upada u oči upisivanje sigurnosnoga koda koje se u većini sustava upotrebljava samo prilikom registracije. Osim što usporava svaku prijavu u sustav, može dovesti i do nemogućnosti prijave u slučaju da korisnik ima slabiji vid ili da mu postavke u pregledniku ili mreži blokiraju sliku na kojoj se nalazi sigurnosni kod.

Registracija također ne prolazi bez problema. Naime, ne postoji automatska obavijest administratorima sustava da je registriran novi korisnik. U praksi je to dovodilo do brojnih direktnih poziva stvaratelja gradiva prema administratorima sa zahtjevima za odobrenjem korisnika, a administratori često nisu imali informaciju o tome stvaratelju i je li doista predviđeno da se taj stvaratelj koristi sustavom. S vremenom se taj proces stabilizirao i komunikacija koja ide od stvaratelja preko mjerodavnih arhiva do administratora pokazala se prihvatljivim rješenjem. Dodatni problem pri registraciji jest što je ona javno dostupna, a nije namijenjena javnosti. To u praksi dovodi do stotina registracija korisnika koji nisu

ni djelatnici arhiva ni stvaratelja gradiva. Iako ozbiljniji problemi ne postoje jer ti registrirani korisnici ne mogu pristupiti sustavu bez odobrenja administatora, ipak se javlja problem nedoumice s kojom se susreću korisnici i povećanoga broja registiranih korisnika koji se mogao izbjeći.

Upravljanje korisnicima općenito je zastarjelo, ne postoji mogućnost da administratori promijene lozinku ili adresu elektroničke pošte korisnika (što je osobito bitno u slučaju zaboravljene lozinke), nego se lozinka može isključivo mijenjati sustavom sigurnosnoga pitanja i sigurnosnoga odgovora, što nije loše rješenje, ali ne bi smjelo biti ni jedino.

Objava zapisa još je jedan dio u kojemu je otežan rad. Sam proces objave pojedine jednice arhivskoga gradiva vrlo je jednostavan, u sustavu se pronađe navedeni zapis, jedan klik mišem na ikonu *Objavljeno* i zapis je vidljiv na javnoj stranici.

***Ilustracija 4** – objava zapisa u sustavu*

Problem se javlja pri objavi fondova koji imaju više nižih jedinica kada je proces potrebno ponoviti za svaku pojedinu jedinicu gradiva, što znači da se, ako fond ima nekoliko tisuća nižih jedinica, postupak promjene statusa zapisa iz neobjavljenog u objavljeni treba ponoviti nekoliko tisuća puta. Sličan problem javlja se pri promjeni vlasništva nad zapisima, samo što je proces dvostruko duži od objave jer je potrebno navedeni zapis prvo identificirati unutar njegova konteksta, a tek zatim pristupiti promjeni preko drugoga sučelja, što znači da proces promjene vlasništva samo jednoga fonda s nekoliko tisuća nižih jedinica može trajati danima ili čak tjednima, što nepotrebno povećava vrijeme za administraciju. Opis problema promjene vlasništva može se i produbiti ako uzmemo u obzir da se cijeli proces mogao u potpunosti izbjeći da nije primijenjen tako krut način upravljanja i vlasništva. Puno liberalniji način upravljanja zapisima kojim bi arhivisti unutar svoje ustanove mogli uređivati sve zapise neovisno u autoru pojedinoga zapisa, naravno s metapodacima o svakoj promjeni, uvelike bi olakšao rad u sustavu svima: administratori ne bi morali ulagati toliko vremena u održavanje, a arhivisti ne bi morali čekati na promjene.

Prije je spomenuta i funkcionalnost povezivanja sustava s pomoću XML-a. Ona je, nažalost, trenutačno tek djelomično moguća u NAIS-u. Izvoz podataka iz sustava (u XML-u, EAD-u i slično) nužan je za slanje podataka u druge sustave, ali nije implementiran u NAIS i tek je poslije razvijenim neovisnim alatom takav izvoz postao moguć. Ako pak gledamo s druge strane i želimo tako pohranjene podatke uvući, to jest uvesti u NAIS, primijetit ćemo da takva opcija ne postoji i da povezivost na taj način uopće nije moguća.

Iako je nabrojeno tek nekoliko osnovnih nedostataka, gledanih ponajprije s administratorskoga

stajališta, nije pretjerano tvrditi da oni uvelike otežavaju rad u sustavu te da bi ih se boljim planiranjem moglo izbjeći i da ih u budućnosti treba držati na oku kao primjere loše prakse prilikom razvoja nacionalnoga arhivskoga informacijskog sustava.

Zaključak

Nacionalni arhivski informacijski sustavi pokušali su istovremeno zadovoljiti dvije potrebe: kvalitetnije upravljanje podacima i informacijama i otvaranje direktnoga kanala prema korisnicima. Nacionalni arhivski informacijski sustav u Hrvatskoj odgovorio je na oba zahtjeva zajedničkim bazama podataka unutar arhivske struke te objavom relevantnih podataka i omogućivanjem lakšega pristupa gradivu korisnicima. No iskustvo rada u sustavu pokazalo je da postoje brojni nedostaci koji otežavaju rad. Iako se za većinu nedostataka našlo rješenje, treba priznati da su takva rješenja ipak tek zaobilazna a da su problemi ostali. U budućnosti, bez obzira na to je li ona razvoj novoga sustava ili nadogradnja trenutačnoga sustava, potrebno je iskoristiti sva iskustva rada u postojećem sustavu, a osobito ona negativna, kako bismo u konačnici imali nacionalni arhivski informacijski sustav koji će zadovoljiti sve potrebe, bez mana koje bi otežavale rad arhivistima ili korisnicima.

Literatura

Ivanović J. *Priručnik iz arhivistike*. *I.*: *Spisovodstveni sustavi*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2010.

Nacionalni arhivski informacijski sustav. URL: ww w.arhinet.arhiv.hr (23. 6. 2017.).

NN 63/2004, Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva URL: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2004_05_63_1383.html (18. 6. 2017.).

NN 106/2007, Pravilnik o dopunama Pravilnika o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva. URL: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2007_10_106_3099.html (18. 6. 2017.).

W3 schools. XML Schema Tutorial. URL: https://www.w3schools.com/xml/schema_intro.asp (18. 6. 2017.).

W3 schools. XML Tutorial. URL: https://www.w3schools.com/xml/ (18. 6. 2017.).

Summary

NATIONAL ARCHIVAL INFORMATION SYSTEMS: THE CROATIAN PRACTICE

As archival sciences developed from traditional to post custodial, necessity for archival information systems emerged. Even the early computers were a tremendous help in archivists' everyday work and with growth of computers users, computer power and internet accessibility, possibility of a new paradigm in our profession appeared. Archival information systems were starting to be used both as a communication tool between experts themselves and between experts and users.

National archival information systems therefore had two roles: better data management and opening up direct communication channels to users. Managing information became easier as all archivists started to use single information system with option to use said system for other business functions beside archival data management. On the other hand, making archival records accessible to the public and two-way communication with users was the cornerstone for establishing the role of archives as not only information keepers, but also information providers.

***Keywords**: archival information system, information management, content management, archival material, post custodial theory of archives, records*

Kristijan Karajić
Hrvatski državni arhiv

Recentni problemi i izazovi rada sa stvarateljima pod nadležnošću Hrvatskoga državnog arhiva

Osvrt

UDK: 930.25(497.5)
930.25:34(497.5)
930.25(497.5):002

Zaštita arhivskoga i registraturnoga gradiva izvan arhiva jedna je od složenijih zadaća svakoga arhiva. Utvrđivanje recentnih problema na mjestima samoga stvaranja arhivskoga gradiva, kao i razumijevanje uzroka problema osnova je za definiranje modela ili preporuka efikasnijega upravljanja i zaštite gradiva izvan arhiva. Ovaj rad zamišljen je kao pokušaj da se razumiju osnovni problemi s kojima se susreću ovlašteni predstavnici Hrvatskoga državnog arhiva (HDA) tijekom rada na terenu, a koja uključuju i osobna promišljanja autora, te identificiraju problemi s kojima se susreću i predstavnici različitih kategoriziranih stvaratelja tijekom zaštite i obrade vlastitoga gradiva.

Ključne riječi: *zaštita gradiva izvan arhiva, vanjska služba arhiva, stvaratelji i imatelji arhivskoga gradiva, arhivsko zakonodavstvo, edukacija djelatnika u pismohranama*

Uvod

Obveze stvaratelja i imatelja javnoga arhivskog gradiva proizlaze iz zakonskoga okvira djelovanja arhivske službe, a koje se primarno odnose na njegovo savjesno čuvanje do predaje mjerodavnomu arhivu te osiguranje primjerenoga prostora i opreme za njegov smještaj i zaštitu. To uključuje i dostavljanje popisa gradiva arhivu, javljanje svih promjena i pribavljanje mišljenja prije poduzimanja mjera koje se odnose na gradivo, kao i omogućivanje djelatnicima arhiva obavljanje stručnoga nadzora nad čuvanjem gradiva.

Nesumnjivo je da je Hrvatski državni arhiv protekloga desetljeća postigao važne rezultate u prikupljanju podataka i zaštiti gradiva izvan arhiva, ali oni još uvijek nisu takvi da bismo s dosadašnjim rezultatom bili u potpunosti zadovoljni. Nemogućnost preciznoga uvida u stanje gradiva u posjedu stvaratelja i imatelja arhivskoga gradiva jedno je od trajnih problema Hrvatskoga državnog arhiva, koji još uvijek ponajviše ovisi o spremnosti na suradnju pojedinih ustanova s mjerodavnim službama HDA.[1]

Ključni problemi zaštite gradiva izvan arhiva s kojima se susreću ovlašteni predstavnici HDA mogu se već sad identificirati i sistematizirati u šest temeljnih skupina, kao što su: manjkavost u poznavanju arhivskih propisa čelnika različitih tijela, opterećenost arhivara (djelatnika u pismohranama) drugim radnim zadacima, nedostatak stručne prakse kod stručnoga osoblja, manjak spremišnih prostora kod stvaratelja, neredovito izlučivanje registraturnoga gradiva te necjelovite i loše strukturirane evidencije o gradivu.

Postojeće stanje i problemi u odnosu HDA i stvaratelja i imatelja arhivskoga gradiva

HDA pruža podršku tijelima, ustanovama i drugim organizacijama, čijim radom nastaje arhivsko gradivo koje će se u konačnici predati arhivu, u upravljanju njihovom dokumentacijom, kako bi onaj dio gradiva, koji će se čuvati trajno, dospio u arhiv u što boljemu stanju, čime se smanjuje potreba za naknadnim identificiranjem i obradom u arhivu.

Stručni poslovi arhiva povezani sa zaštitom i obradom gradiva izvan arhiva, u novije se vrijeme dopunjuju i različitim oblicima suradnje, koja se odnosi na pomoć u upravljanju dokumentacijom, savjetovanje nad obradom gradiva, sređivanju i popisivanju dokumentacije, te vrednovanju i izlučivanju gradiva. Stručno osoblje Hrvatskoga državnog arhiva, koje radi sa stvarateljima na terenu, djeluje u okolnostima brzih promjena. Na temelju dosadašnjih iskustava, čestih obilazaka i upućivanja na važnost arhivskoga gradiva, može se zaključiti da znatan broj stvaratelja i dalje ne čuva i održava arhivsko i registraturno gradivo kako nalažu propisi u arhivskoj djelatnosti. U skladu s time arhivskoj se službi na terenu nameću ozbiljna pitanja u pogledu izgrađivanja dodatne svijesti o važnosti zaštite arhivskoga gradiva izvan arhiva. Potrebno je predložiti izmjenu ili dopunu postojećih provedbenih propisa u arhivskoj djelatnosti te istodobno osmišljavati i proširivati usluge u dijelu educiranja djelatnika u pismohranama i ostalih osoba koji su zadužene za gradivo svoje ustanove.

Hrvatski državni arhiv uspio se u zadnjih dvadesetak godina profilirati i nametnuti kod stvaratelja i imatelja arhivskoga gradiva kao stručna i profesionalna ustanova, spremna da svojim znanjem i stručnim kadrom pomogne stvarateljima, odnosno osobama koje su zadužene za gradivo svoje ustanove.

1 Ćosić, S., Lemić, V. Problemi arhivske službe u Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 51, 1(2008), str. 11.

Sukladno tomu u većini se slučajeva pokazalo da zadužene osobe kao što su to djelatnici u pismohrani imaju razvijenu svijest o važnosti i zaštiti arhivskoga gradiva. Međutim, problem čine njihovi nadređeni, koji se često mijenjaju na pozicijama, nemaju položen stručni ispit za zaštitu i obradu arhivskoga gradiva te su u većini slučajeva nezainteresirani za arhivske poslove, pri čemu treba napomenuti da postoje i izuzeci.

S obzirom na takvu situaciju kod pojedinih stvaratelja ovlaštene osobe Hrvatskoga državnog arhiva moraju popisivati određene dokumentacijske cjeline, izrađivati nacrte internih akata o zaštiti gradiva, brinuti se o postupku izlučivanja registraturnoga gradiva i sl.

Jedna od najvažnijih zadaća u upravljanju dokumentacijom jest osigurati da ona bude pregledno, jasno i dosljedno strukturirana. Greške i nedorečenosti u organizaciji spisa otežavaju pronalaženje jedinica koje su korisniku potrebne i smanjuju iskoristivost dokumentacije u cjelini. Kod pojedinih je stvaratelja dokumentacija još uvijek smještena na različitim mjesta, razdvojena, izmiješana ili neujednačeno oblikovana i sređena.[2] Jedan od uzroka nepreglednosti i otežana snalaženja u strukturi dokumentacije pojedinih stvaratelja jesu i izmjene klasifikacijskoga plana ili kriterija za oblikovanje osnovnih jedinica udruživanja spisa. Do ovoga češće dolazi jer je prvotni klasifikacijski plan bio necjelovit, nedovoljno primjeren dokumentaciji koja stvarno nastaje, a kasnije su se takve uspostavljene jedinice i strukture dokumentacije teško ispravljale. Također, način odlaganja dokumentacije kod pojedinih stvaratelja još uvijek podrazumijeva odlaganje i čuvanje dokumenata po uredskim prostorijama, gdje zaposleni odgovorni za određeno područje, odlažu dokumentaciju iz poslova svoje mjerodavnosti svatko „na svoj način". Kako bi struktura dokumentacije bila dobro razrađena, poznata i utvrđena unaprijed, dokumenti se moraju svrstati na svoje mjesto odmah pri nastanku. Ako nije tako, dokumenti će i spisi pri nastanku biti raspoređivani *ad hoc*, onako kako se u tome trenutku učini prikladnim ili jednostavnijim.

Kada govorimo o pojedinim spremišnim prostorima, oni se otvaraju i nakon nekoliko godina sustavne nebrige o gradivu, a treba napomenuti da neki od tih prostora uopće nisu ni primjerni za dugoročno čuvanje arhivskoga gradiva jer ne zadovoljavaju minimalne uvjete smještaja te se rabe i za druge poslovne potrebe. Isto tako, neki stvaratelji imaju i manjak spremišnoga prostora, uslijed čega se gradivo odlaže u prostorima kao što su podrumi, hodnici, potkrovlja i garažni prostori, gdje je izloženo riziku ubrzana propadanja.[3]

2 Arhivsko gradivo organizira se u dokumentacijske zbirke ili cjeline. Dokumentacijsku zbirku ili cjelinu čini arhivsko gradivo nastalo djelovanjem istoga stvaratelja, zbirka dokumentacije određene vrste ili namjene ili dokumentacija nastala obavljanjem određene djelatnosti. Dokumentacijska zbirka ili cjelina može se organizirati u više manjih dokumentacijskih skupina ako je to uputno zbog količine i raznovrsnosti gradiva koje sadržava ili radi lakša čuvanja i zaštite. Dokumentacijska zbirka ili cjelina u pravilu se oblikuje sukladno izvornoj organizaciji, odnosno klasifikaciji dokumentacije koju sadržava. (Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva, čl. 3. *NN* 63/04, 106/07).

3 Stvaratelji i imatelji javnoga arhivskog i registraturnoga gradiva obvezni su osigurati primjeren prostor i opremu za smještaj i zaštitu gradiva. (Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, čl. 8. *NN* 105/97, 64/00, 65/09, 125/11, 46/17).

Sljedeći problem koji je izrazito naglašen kod pojedinih stvaratelja je oskudica stručnoga kadra u području zaštite i obrade arhivskoga i registraturnoga gradiva. Upravo zbog oskudice takvih kadrova mnogi su stvaratelji u nemogućnosti da svoju unutrašnju organizaciju poboljšaju i učine ju efikasnijom za izvršenje osnovnih funkcija i zadataka u dijelu zaštite arhivskoga gradiva. Prilikom svake veće unutarnje reorganizacije primjetno je da stvaratelji za poslove obrade gradiva ostavljaju sve manje osoba koje poznaju osnovne postupke oko evidentiranja gradiva, njegove obrade i dugoročnoga čuvanja. Tamo gdje su sistematizirana radna mjesta kao što su to, primjerice, arhivari (djelatnici u pismohrani), navedeni se kadar nije mogao u potpunosti posvetiti pitanjima arhivskoga poslovanja jer su se zaduživali za obavljanje i ostalih svakodnevnih poslova koji nisu u opisu njihovih radnih mjesta.

S obzirom na takvo stanje, djelatnici vanjske službe HDA nastoje biti što češće prisutni kod stvaratelja i osvijestiti odgovorne osobe o njihovim obvezama sukladno Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima[4] i ostalim provedbenim propisima u arhivskoj djelatnosti. Međutim, često se dogodi da se u roku od samo nekoliko godina, negdje čak i unutar godinu dana, zadužene osobe ili ustrojbene jedinice stvaratelja jednostavno ogluše ili zaborave na konkretne savjete i upute ovlaštenih djelatnika HDA oko zaštite i upravljanja gradivom koje nastaje njihovom radom. Vidljive promjene nastaju tek nakon izricanja mjera zaštite gradiva, ali ovdje treba naglasiti da vanjska služba HDA, kao i ostale vanjske službe područnih arhiva, djeluje ponajprije kao savjetodavna služba, a ne represivna. Jedan od razloga takve nezainteresiranosti pojedinih stvaratelja leži u činjenici da je učinkovitost državne i javne uprave često pod utjecajem raznovrsnih otežavajućih čimbenika. To su najčešće: nedostatna sredstva, neprimjerena organizacija upravnih struktura i postupaka, tradicionalno upravljanje koje pokušava ograničiti i formalizirati rad pojedinih zaposlenika, sporost upravnoga mehanizma, birokratizacija te preopterećenje različitim brojem zadataka.[5]

Uz takav odnos prema arhivskome gradivu pojedinih odgovornih osoba stvaratelja, možemo se s pravom pitati – jesu li arhivi dužni obavljati određene poslove na terenu, a koje arhivsko zakonodavstvo u stvari nalaže drugima ili ćemo još češćim obilascima na terenu dodatno sebe iscrpljivati, kao i pojedine zadužene osobe za gradivo svoje ustanove. Dosadašnja praksa nam je pokazala da jednostavnoga odgovora na to pitanje nema, a prema mojemu osobnom iskustvu, rješenje bi se moglo pronaći u obveznome

4 Stvaratelji i imatelji javnoga arhivskog i registraturnoga gradiva dužni su: savjesno čuvati gradivo u sređenome stanju i osiguravati od oštećenja do predaje mjerodavnomu arhivu; dostavljati na zahtjev emjerodavnoga državnog arhiva popis gradiva i javljati sve promjene u vezi s njim; pribavljati mišljenje mjerodavnoga državnog arhiva prije poduzimanja mjera koje se odnose na njihovo gradivo; redovito odabirati arhivsko gradivo iz registraturnoga gradiva; omogućiti ovlaštenim djelatnicima mjerodavnoga državnog arhiva obavljanje stručnog nadzora nad čuvanjem njihova gradiva; pridržavati se uputa mjerodavnoga državnog arhiva glede zaštite gradiva. Stvaratelji i imatelji javnoga registraturnoga gradiva dužni su, i nakon što je arhivsko gradivo odabrano, osigurati čuvanje onoga registraturnog gradiva u kojemu još nisu protekli rokovi čuvanja. (Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, čl. 7. *NN* 105/97, 64/00, 65/09, 125/11, 46/17).

5 Mateljak, Ž., Gjurković, S. Primjena koncepta novoga javnog menadžmenta u funkciji povećanja efikasnosti javne uprave u Republici Hrvatskoj. *Zbornik Sveučilišta u Dubrovniku* (Dubrovnik). 3(2016), str. 120.

educiranju čelnika viših razina upravljanja, povećanju financijskih sredstava određenim stvarateljima iz državnoga proračuna (rješenje koje nažalost nije u mjerodavnosti HDA) te redefiniranju programa stručnoga usavršavanja za djelatnike u pismohranama, stavljajući naglasak na obavljanje stručne prakse zaduženih osoba za poslove pismohrane.

Je li stručno osoblje kod stvaratelja u potpunosti educirano za poslove zaštite i obrade arhivskoga gradiva?

Iako je Zakonom o arhivskome gradivu i arhivima propisana obveza stvaratelja da se gradivo u arhiv predaje sređeno i popisano, to u praksi baš i nije uvijek tako. Načelno, sređivanje je zadaća djelatnika u pismohranama, posao spisovoditelja i ako se prvo sređivanje (već u pisarnici, a onda i u pismohrani) uredno vodi, u arhivu ne bi trebalo biti većih problema sa sređivanjem gradiva.[6]

Arhivska struka djeluje, opstaje i razvija se uz pomoć osposobljenoga osoblja zaposlenoga u ovome području. Svi stvaratelji i imatelji arhivskoga gradiva, u čijemu je posjedu gradivo od trajne važnosti imaju zakonsku obavezu da osiguraju uvjete u kojima će nesmetano izvršavati poslove iz dijela uredskoga i arhivskoga poslovanja. Glavni je cilj takvih postupanja da se izvrši odabir arhivskoga iz registraturnoga gradiva, da se arhivsko gradivo propisno strukturira, evidentira i zaštiti te da se pravovremeno izluči onaj dio dokumentacije kojemu je istekao zakonski rok čuvanja.

Dio stvaratelja i imatelja arhivskoga gradiva pod mjerodavnošću HDA još uvijek nema stručno osposobljenu osobu za rad u pismohrani, nego taj posao (kao privremeno ili trajno rješenje) obavljaju administrativni radnici, a koji ga u nedostatku stručnoga arhivskog znanja obavljaju dosta površno.[7] Prilikom stručnoga obilaska takvih stvaratelja, djelatnici vanjske službe HDA moraju objašnjavati najosnovnije arhivske pojmove, kao što su: izlučivanje, pojam pismohrane i posebnoga popisa gradiva s rokovima čuvanja, pojam tehničke jedinice gradiva, razliku između arhivskoga i registraturnoga gradiva i sl. Tamo gdje postoji stručno osposobljena osoba za rad u pismohrani, djelatnici vanjske službe HDA lakše komuniciraju sa stvarateljem jer su navedene osobe bolje upoznate s arhivskom terminologijom s obzirom na to da same predradnje polaganju stručnoga ispita i polaganje stručnog ispita za djelatnike u pismohranama dovode do bolje suradnje arhiva i stvaratelja, te se na odgovarajući način prenosi stručno znanje *in situ*.

Danas, djelatnici s položenim stručnim ispitom kod stvaratelja pod mjerodavnošću HDA jesu osposobljeni u dijelu poznavanja arhivskih propisa, poznaju osnovna pravila oko zaštite i čuvanja gradiva

6 *Stručni ispit za zaštitu i obradu arhivskog gradiva – Priručnik*. Drugo izdanje. ur ili autori. Zagreb, 2010. Str. 105

7 Stvaratelji i imatelji javnoga arhivskog i registraturnoga gradiva dužni su odrediti djelatnika odgovornoga za rad pismohrane, a prema potrebi i djelatnika u pismohrani. Djelatnici u pismohrani moraju imati najmanje srednju stručnu spremu i položen stručni ispit za djelatnika u pismohranama. (Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, čl. 8. *NN* /97, 64/00, 65/09, 125/11, 46/17)

te označivanja i tehničkoga opremanja gradiva, ali se problemi pojavljuju pri izradi internih akata oko zaštite i čuvanja arhivskoga gradiva, pri klasifikaciji, organizaciji, sređivanju i popisivanju gradiva te u postupcima vrednovanja i izlučivanja gradiva.

Iz navedenoga razloga arhivske ustanove moraju početi razmišljati o proširivanju edukacija u smislu uvođenja stručne prakse i praktičnoga rada koji očito nedostaju osobama zaduženim za zaštitu i obradu arhivskoga gradiva svoje ustanove. Takva praksa može postati najefikasniji model dodatnoga, kontinuiranoga obrazovanja zaduženih djelatnika za pojedine dokumentacijske cjeline kod stvaratelja. Kontinuirano nadograđivanje znanja podjednako je važno i za arhiviste koji rade u arhivima kao i za stručno osoblje kod stvaratelja, jer ako se gradivo na odgovarajući način „ne zbrine" na mjestima gdje primarno nastaje, onda stručno znanje i iskustvo arhivista neće imati svrhe. Stoga je najvažniji i najteži dio posla zaduženo osoblje kod stvaratelja (npr. djelatnike u pismohranama) učiniti produktivnijima i kod njih probuditi senzibilitet za naklonost, odgovornost i ljubav prema poslu koji obavljaju, jer su ta radna mjesta općenito potplaćena i smatraju se jednim od nižih hijerarhijskih mjesta unutar sustava državne i javne uprave. Nemojmo zaboraviti ni činjenicu da neke osobe na ta radna mjesta dolaze po kazni ili pred odlazak u mirovinu.

Treba napomenuti da zadaća stručnoga osoblja kod stvaratelja nije samo čuvati pohranjenu dokumentaciju. Oni trebaju omogućiti i njezinu dostupnost i korištenje. To praktički znači da dokumentaciju trebaju preuzimati i urediti tako da mogu uvijek odgovoriti na zahtjev za korištenje onoliko pouzdano i kvalitetno koliko je to bilo moguće i prije preuzimanja. Svaki zaduženi djelatnik za pojedine dokumentacijske cjeline mora imati sposobnost upravljanja cjelokupnim gradivom do predaje drugoj ustanovi.

Kako bi stručno osoblje kod stvaratelja u potpunosti vladalo cjelokupnom materijom povezanim sa zaštitom i obradom arhivskoga i registraturnoga gradiva, struka mora pronaći odgovarajuća rješenja i proširiti stručne aktivnosti na planu edukacije i osposobljavanja odgovornih i zaduženih osoba koje se brinu o gradivu vlastite ustanove. Arhivska se struka uz puki prijenos znanja mora više usredotočiti na jačanje (vezivanje) odgovornih i zaduženih osoba stvaratelja za arhiv te u tome smislu jačati svijest o važnosti arhivskoga gradiva kao kulturnoga dobra, a posebice onoga gradiva koje nastaje njihovim radom.

Nekoliko smjernica za poboljšanje učinkovitosti zaštite gradiva izvan arhiva

Rezimirajući ovih nekoliko ključnih problema oko zaštite arhivskoga gradiva izvan arhiva mogu se identificirati, ali svakako i predložiti ključne smjernice za poboljšanje učinkovitosti zaštite gradiva:

- U sveobuhvatan proces zaštite i obrade arhivskoga gradiva potrebno je uključivati i više razine menadžmenta kategoriziranih stvaratelja, pri čemu je potrebno izmijeniti ili dopuniti postojeće provedbene propise u arhivskoj djelatnosti.
- Proširiti edukacijske programe uvođenjem stručne prakse za djelatnike u pismohranama kako bi se dopunila njihova znanja i sposobnosti u dijelu klasifikacije, organizacije, sređivanja i popisivanja gradiva te u postupcima vrednovanja i izlučivanja gradiva.
- Posebnim edukacijama, koje bi bile namijenjene isključivo odgovornim osobama stvaratelja, ojačati svijest o važnosti arhivskoga gradiva, a posebice onoga gradiva koje nastaje njihovim radom.
- Zajedno sa stvarateljima i stručnim osobljem mjerodavnoga arhiva, osmisliti drukčije radne postupke, odnosno redoslijed izvođenja primarnih mjera zaštite gradiva kod onih stvaratelja čije je gradivo najugroženije.
- Pojedinim stvarateljima potrebno je povećati financijska sredstva iz državnoga proračuna kako bi osigurali i opremili dovoljan broj spremišnih prostorija za dugoročno čuvanje arhivskoga gradiva, pri čemu treba istaknuti da to nije u mjerodavnosti HDA.
- Bilo bi poželjno da odgovorne osobe stvaratelja spriječe trajan odlazak (premještaj) osoba, koje su u znatnoj mjeri pridonijele zaštiti arhivskoga i registraturnog gradiva, na druga radna mjesta unutar ustanove.
- Potrebno je izmijeniti ili dopuniti pojedine provedbene propise u arhivskoj djelatnosti koje se odnose na zaštitu arhivskoga i registraturnoga gradiva izvan arhiva.

Umjesto zaključka

Kako postojeći sistem zaštite u pojedinim segmentima već duže vrijeme ne odgovara potrebama zaštite gradiva izvan arhiva, a poznato je da je dobro organizirana zaštita arhivskoga gradiva utemeljena adekvatnom pravnom regulativom, trebalo bi izvršiti određene izmjene i dopune provedbenih propisa u arhivskoj djelatnosti, koji će kod arhivske struke i stvaratelja/imatelja arhivskoga gradiva otkloniti svake dileme i eventualne propuste u pogledu izvršenja primarnih mjera zaštite gradiva.

Nadalje, mora se napomenuti da su dosadašnji, iako pozitivni, oblici stručnoga usavršavanja, bili dosta uski i da je potrebno modificirati pojedine oblike obrazovanja i usavršavanja stručnoga osoblja kod stvaratelja, koji svakako mora uključiti i čelnike kategoriziranih tijela kako bi se i kod njih pojavila svijest o važnosti arhivskoga gradiva. Uvođenjem praktičnoga rada za osoblje koje je zaduženo za gradivo vlastite ustanove (npr. djelatnike u pismohranama), s temama iz arhivističke prakse, mogu se obogatiti njihova teorijska znanja.

Budući da stvaratelji sami najbolje poznaju područje svojega rada, pa ga najlakše mogu iščitati iz matičnoga zakona o svojoj djelatnosti, zakona o osnutku pojedinoga tijela, pravilnika o unutarnjemu ustrojstvu i načinu rada, pravilnika o vođenju dokumentacije u svojoj djelatnosti te iz drugih normativnih akata, nužno je da različitim radionicama unutar arhivskih ustanova usavršimo djelatnike u pismohranama u dijelu izrade (vlastitih) internih akata o zaštiti i čuvanju arhivskoga gradiva te sređivanju i popisivanju gradiva.

Arhivisti trebaju nastojati poboljšati suradnju sa stvarateljima naglašavajući važnost čuvanja i zaštite arhivskoga gradiva kao kulturnoga dobra. Također, važno je izbjegavati eventualne sukobe na terenu s odgovornim osobama kategoriziranih tijela pravovremenim uključivanjem u rješavanje svake konkretne situacije, sagledavanjem stanja na terenu, utvrđivanjem prioriteta djelovanja, davanjem stručnih uputa, pružanjem stručne pomoći na terenu te kontinuiranim obilascima stvaratelja čije je gradivo najugroženije. Takvim djelovanjem zaštita se ugroženoga arhivskog gradiva na terenu čini puno izvijesnijom.

Literatura

Ćosić, S., Lemić, V. Problemi arhivske službe u Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 51, 1(2008),

Mateljak, Ž., Gjurković, S. Primjena koncepta novoga javnog menadžmenta u funkciji povećanja efikasnosti javne uprave u Republici Hrvatskoj. *Zbornik Sveučilišta u Dubrovniku* (Dubrovnik). 3(2016).

Pravilnik o stručnom usavršavanju i provjeri stručne osposobljenosti djelatnika u pismohranama. *NN* 93/04.

Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva. *NN* 90/02.

Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva. *NN* 63/04, 106/07.

Stručni ispit za zaštitu i obradu arhivskog gradiva – Priručnik. ur. ili autor Drugo izdanje, Zagreb, 2010.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. *NN* 105/97, 64/00, 65/09, 125/11, 46/17.

Summary

RECENT PROBLEMS AND CHALLENGES OF WORKING WITH CREATORS UNDER THE JURISDICTION OF THE CROATIAN STATE ARCHIVES

The protection of archival and registry material outside the archives is one of the more complex tasks of each archives. Determining the recent problems in the places of archival creation itself as well as understanding the cause of the problem is the basis for defining the model or recommendation for more effective management and protection of archival material. This work is conceived as an attempt to understand the basic problems encountered by authorized representatives of the Croatian State Archives CSA) during field work, which also includes author's personal reflection, and identify problems encountered by representatives of different categorized creators during protection and processing of their own material.

Keywords: *protection of archives outside archives, archival service, creators and archives holders, archival legislation, education of employees in the archives*

Elizabet Kuk
Hrvatski državni arhiv

Prikaz suvremenog pravnog uređenja zaštite privatnog arhivskog gradiva izvan arhiva

Pregledni znanstveni rad

UDK 930.25-027.551:[005.922.5(094)
UDK 930.25-027.551:7.025.3

Uvod

Čovjek kao estetsko biće prije će zamijetiti neku lijepu građevinu ili sliku, skulpturu, nego papir. Za razliku od srednjevjekovnih dokumenata, današnji su izgubili estetsku dimenziju, ali su vrijedni zbog informacija koje pokrivaju široki raspon ljudskog djelovanja, života i povijesti. Zaštita dokumentacije je nužna, jer bez nje ostajemo bez povijesti, književnosti, prava, umjetnosti. Stoga je vrijedna dokumentacija, arhivsko gradivo, javni interes i kulturno dobro.

Arhivi su obvezni sustavno prikupljati javno i privatno arhivsko gradivo, kako bi osigurali vjerodostojno svjedočanstvo o određenom povijesnom trenutku. Privatno arhivsko gradivo kao dokumentacija svakodnevnog života jedinstveno je i zanimljivo, te ga se treba sačuvati kao dio kulturne baštine. Obveze arhiva propisane su osnovnim arhivskim zakonom i provedbenim propisima. Istovremeno, arhivske propise o zaštiti gradiva koje stvaraju ili posjeduju, obvezna su poštivati ne samo sva tijela koja obavljaju javnu službu odnosno imaju javne ovlasti, nego i privatne pravne i fizičke osobe.

Ovaj rad uzeo je u obzir, osim propisa, radove i rasprave[1], te ideje i iskustvo arhivista koji su se bavili zaštitom privatnog arhivskog gradiva izvan arhiva.

1. Arhivsko gradivo kao javni interes i kulturno dobro

Osnovni zakon o zaštiti dokumentacije ili zapisa u RH jest Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/97, 64/00, 65/09, 125/11-Kazneni zakon, 46/17). Navedenim zakonom definiran je predmet zaštite: arhivsko gradivo, njegovo čuvanje i korištenje, te nadležnost i zadaće arhiva kao javne

1 Pretragu članaka, rasprava i drugih priloga o zaštiti arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva znatno je olakšao stručni rad kolege N. Bukvića, Prilog bibliografiji radova o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva, Arhivski vjesnik 58(2015), str. 73-98.

službe. Svrha propisa o zaštiti gradiva je osiguravanje sustavne i ujednačene zaštite, u cilju korištenja arhivskog gradiva za povijest, znanost i za druge općedruštvene potrebe.

Zaštita arhivskog i registraturnog gradiva je javni interes: zbog toga što je arhivsko gradivo od interesa za Republiku Hrvatsku ono ima njezinu osobitu zaštitu.[2]

Arhivske propise obvezna su poštivati ne samo sva tijela koja obavljaju javnu službu odnosno imaju javne ovlasti, nego i privatne pravne i fizičke osobe.[3]

Arhivi su nadležna tijela koja imaju službenu dužnost u upravnom postupku rješavati o pravima i obvezama pravnih (javnih i privatnih) i fizičkih osoba u odnosu na javni interes tj. zaštitu arhivskog i registraturnog gradiva, primjenjujući zakone i druge propise koji uređuju to područje.

Na zaštitu arhivskoga gradiva također se primjenjuju i propisi o zaštiti kulturnih dobara.[4] Zaštita arhivskog gradiva i kulturnog dobra uvijek su bili povezani: raniji propisi o zaštiti arhivskog gradiva odnose se prije svega na zaštitu kulturno-povijesnih predmeta, spomenika i starina.[5] Mjere zaštite i očuvanja, obveze i prava vlasnika, poslovi na zaštiti, vrlo su slično određivani u propisima o zaštiti kulturnih dobara i arhivskim propisima. Sustavno reguliranje zaštite arhivskog gradiva putem arhivskih propisa počinje 1950.-tih godina.

Temeljni pravni akt o zaštiti kulturnih dobara je Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, 151/03, 157/03 Ispravak, 87/09,88/10,61/11,25/12,136/12,157/13,152/14 i 44/17). Tim se zakonom uređuju vrste kulturnih dobara (arhivsko gradivo, zapisi, dokumenti, pisma i rukopisi, filmovi, itd. čine pokretna kulturna dobra), uspostava zaštite nad kulturnim dobrom, obveze i prava vlasnika kulturnih dobara, mjere zaštite i očuvanja kulturnih dobara te obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Za određivanje mjera zaštite i nadzor nad njihovim provođenjem skrbe i odgovorna su nadležna tijela.

Poslove na zaštiti arhivskog gradiva kao kulturnoga dobra obavljaju arhivi u okviru svoje djelatnosti. Postupak utvrđivanja svojstva kulturnog dobra za arhivsko gradivo provodi i rješenja o utvrđivanju svojstva kulturnoga dobra donosi Hrvatski državni arhiv na prijedlog područnoga državnog arhiva. Hrvatski državni arhiv dužan je rješenje dostaviti Ministarstvu kulture radi upisa u Registar. Arhivi su dužni u roku od 7 dana od svake promjene na zaštićenom gradivu pisano obavijestiti

2 Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, čl. 2., st. 1. *„Arhivsko je gradivo od interesa za Republiku Hrvatsku i ima njezinu osobitu zaštitu.“*

3 Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, čl. 2., st. 2. *„Arhivsko i registraturno gradivo zaštićeno je bez obzira na to u čijem je vlasništvu ili posjedu, odnosno kod koga se nalazi, …“*

4 Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, čl. 2., *st. 3. „Na zaštitu arhivskoga gradiva primjenjuju se i propisi o zaštiti kulturnih dobara.“*

5 Odluka o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina (Sl. 4/1945); Zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti DFJ (Sl. 54/1945.); Pravilnik o izvršenju Zakona o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti DFJ (Sl. 88/1945); Uredba o obrazovanju Komisije za sakupljanje i zaštićivanje kulturnih spomenika i starina na području Federalne Hrvatske (NN 5/1945).

Hrvatski državni arhiv i Ministarstvo kulture.[6] Vlasnici i nositelji prava na kulturnom dobru, te drugi imatelji kulturnoga dobra odgovorni su za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara.[7] Prava i obveze vlasnika kulturnog dobra utvrđene su odredbama Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima **(**NN br.81/2015 - pročišćeni tekst) i Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Vlasnik je prije svega obvezan zaštititi kulturno dobro i očuvati ga, dopustiti stručna i znanstvena istraživanja te omogućiti dostupnost kulturnog dobra javnosti.[8]

Svrha je zaštite kulturnih dobara zaštita i očuvanje kulturnih dobara u neokrnjenom i izvornom stanju, te prenošenje kulturnih dobara budućim naraštajima, kako bi prema svojoj namjeni i značenju služili potrebama pojedinaca i općem interesu.

2. Što je privatno arhivsko gradivo i tko ga stvara?

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima određuje pojam privatnog arhivskog gradiva**: privatnim arhivskim gradivom** smatra se arhivsko gradivo nastalo djelovanjem privatnih pravnih i fizičkih osoba, ukoliko nije nastalo u obavljanju javnih ovlasti ili u obavljanju javne službe i ako nije u državnom vlasništvu.[9] Za razliku od navedenog, **javnim arhivskim i registraturnim gradivom** smatra se gradivo nastalo djelovanjem i radom tijela državne vlasti, tijela jedinica lokalne samouprave i uprave, javnih ustanova i javnih poduzeća, trgovačkih društava koja su nastala iz bivših javnih poduzeća, javnih bilježnika i drugih osoba koje obavljaju javnu službu ili imaju javne ovlasti.[10]

Stvaratelji privatnog arhivskog gradiva različite su pravne (gospodarski subjekti, udruge i društva, vjerske zajednice, političke stranke, sindikati, zajednice poslodavaca, zaklade, i dr.) i fizičke osobe (obitelji i pojedinci koji mogu imati privatne zbirke vrijednog gradiva: npr. književnici, glumci, muzičari, likovni umjetnici, arhitekti, sportaši, liječnici, odvjetnici, itd.).

6 Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, čl. 99.

7 Antolović, Jadran, Očuvajmo kulturnu baštinu: vodič za pripremu i provedbu projekata očuvanja kulturnih dobara, Ministarstvo kulture RH, Zagreb 2006., str. 51.-55

8 Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, čl. 20.: *„Vlasnik kulturnoga dobra obvezan je postupati s kulturnim dobrom s dužnom pažnjom, a osobito ga čuvati i redovito održavati; dopustiti stručna i znanstvena istraživanja, tehnička i druga snimanja, kao i provedbu mjera tehničke zaštite, omogućiti dostupnost kulturnoga dobra javnosti, te očuvati cjelovitost zaštićene zbirke pokretnih kulturnih dobara.“*

9 Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, čl. 29.

10 Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, čl. 5.

3. Dosadašnji propisi o zaštiti privatnog arhivskog gradiva

Obveza čuvanja ne samo javnog, nego i privatnog arhivskog gradiva, postoji već u prvim propisima koji se odnose na zaštitu arhivskog gradiva, donesenima u prvoj polovini 20. st.: privatno arhivsko gradivo bilo je definirano kao gradivo fizičkih osoba i vjerskih i drugih privatnih ustanova koje je od značenja za povijest, kulturu, upravu i javni život zemlje i naroda; posjednici su bili obvezni čuvati to gradivo ili, u slučaju nemogućnosti zaštite, predati ga na pohranu u javne arhive, čak i ako je imalo isključivo obiteljska i osobna obilježja.[11]

U arhivskim propisima iz razdoblja 1945. do 1990. godine, i saveznim i republičkim, fokus je na zaštiti javnog gradiva, ali postoje i odredbe, tj. pojedini članci o zaštiti privatnog arhivskog gradiva:

- Prema ***Općem zakonu o državnim arhivima*** (Sl.l. 12/1950), propisu na saveznoj razini, privatno arhivsko gradivo posjeduju *„društvene i zadružne organizacije, vjerske ustanove i pojedinci"*[12], a interes države je zaštita i prikupljanje i tog gradiva;
- I prvi cjeloviti republički propis, ***Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima*** (NN 41/1962, 15/1965) u člancima od 22. do 25. regulira obveze posjednika privatnog gradiva kako bi bilo adekvatno zaštićeno;
- U vezi izvoza arhivskog gradiva doneseno je ***Uputstvo za izdavanje dozvole za izvoz izvorne arhivske građe u inozemstvo i o razmjeni arhivske građe s inozemstvom*** (NN 50/1962);
- U vezi preuzimanja vrijednog privatnog gradiva doneseno je ***Uputstvo o preuzimanju arhivske građe od građanskopravnih osoba i građana*** (NN 2/1963), koje govori o načinima i postupku preuzimanja privatnog arhivskog gradiva u arhive (prodaja, poklon, depozit), te ugovaranju načina korištenja;
- ***Opći zakon o arhivskoj građi*** (Sl.l. 48/1964), kao savezni propis, u čl. 1. navodi kao osnovnu karakteristiku arhivske građe njen značaj za povijest i druge znanosti, neovisno čijim radom je nastala (i *„građanskih pravnih osoba i pojedinaca"),* a u čl. 4. kaže da je građa zaštićena neovisno u čijem je vlasništvu i bez obzira da li je registrirana;
- ***Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima*** (NN 31/1965) također u člancima od 21.–24. propisuje zaštitu gradiva *„građanskih pravnih osoba i građana";*
- Slično navodi i ***Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima*** (NN 25/1978, 47/1986) u člancima od 28-32.

11 Zakonska odredba o spriječavanju uništavanja i raznašanja arhivskog gradiva na cijelom području NDH (NN 10/1941), čl. 2.
12 Čl. 6. Općeg zakona o državnim arhivima (Sl.l. 12/1950)

Do 1990. godine privatno arhivsko gradivo posjedovale su *„građansko-pravne osobe"*, vjerske zajednice, obitelji i pojedinci[13]. Gotovo sve tvrtke (tzv. privredne organizacije) u Hrvatskoj, osim obrta, bile su u društvenom vlasništvu, dakle stvaratelji javnog gradiva.[14] Političke i društvene organizacije[15] također su stvarale javno gradivo[16]. *„Građansko-pravne osobe"* su uglavnom bila udruženja građana. Zakonom o društvenim organizacijama i udruženjima građana (NN 7/1982, 5/1985, 47/1989, 2/1990, te 10/1990 – pročišćeni tekst) kojeg je Sabor SRH donio 1982. godine[17], utvrđeno je postojanje dvaju oblika udruživanja: društvenih organizacija i udruženja građana[18]. Za razliku od društvenih organizacija, udruženja građana bila su oblik udruživanja koji je bliži današnjoj formi udruge.

Zaštita arhivskog gradiva vjerskih zajednica, i to Katoličke crkve, u tom razdoblju propisana je, osim navedenim arhivskim propisima, i ***Uredbom o crkvenim arhivima***; na zasjedanju Biskupske konferencije Jugoslavije 10. listopada 1973. odobrene su uredbe *Vijeća* BKJ *za crkvenu umjetnost, arhive i knjižnice*: o crkvenim muzejima, o crkvenim arhivima i o crkvenim knjižnicama.[19] Donošenjem Ustava 1990. godine mijenja se državno i društveno okruženje u RH. Kao prijelaz iz planskoga gospodarstva u tržišno gospodarstvo, vlasništvo u gospodarstvu ubrzano se mijenjalo kroz pretvorbu i privatizaciju.[20] Pravni okvir za razvoj civilnoga društva[21] razvijao se sporije, pa je npr. prvi zakon o udrugama donesen tek 1997. godine. Ipak

13 O pitanju koje kategorije građana mogu stvarati arhivsko gradivo u razdoblju nakon 1945. godine raspravlja kolega D. Pajalić u članku Građa u privatnom vlasništvu kao izvor za razdoblje nakon 1945. godine, Arhivski vjesnik 29(1986), str. 171-175.
14 Savjet za kulturu NRH donio je ***Preporuku o čuvanju i zaštiti arhivsko-registraturne građe u privrednim organizacijama*** (Br.: 1695/3-1961.)
15 To su bile: Savez komunista, Socijalistički savez radnog naroda, Savez sindikata, Narodna omladina, Savez ženskih društava, Savez boračkih organizacija, savezi stručnih društava, Savez narodnih sveučilišta, Prosvjetni sabor, Savez sportova, i druge stručne i kulturno-prosvjetne zajednice i vijeća, na općinskoj, kotarskoj ili republičkoj razini. Društvene organizacije predstavljale su oblik udruživanja koji je koristio i raspolagao imovinom koju mu je dodijelila država, te je od nje i financiran. Udruživanje nekih interesnih skupina nije se moglo ostvariti u formi drugačijoj od društvene organizacije (npr. lovačka društva, ferijalni savezi, strukovne udruge, komore i sl. mogle su se registrirati samo kao društvene organizacije).
16 Savjet za kulturu NRH donio je i ***Preporuku o čuvanju i zaštiti arhivsko-registraturne građe u političkim i društvenim organizacijama*** (Br. :4274/1-1961.)
17 U SFRJ je u razdoblju od 1945. do 1990. -tih pravno uređenje slobode udruživanja rješavano do 70-tih godina na saveznoj razini, a tek krajem 70-tih godina nadležnost za uređenje pitanja slobodnog udruživanja prešla je na razinu zakonodavstva pojedinih republika. Do donošenja Zakona o društvenim organizacijama i udruženjima građana poslovi registracije udruga obavljani su u Sekretarijatu unutrašnjih poslova, a nakon toga u Sekretarijatu za opću upravu.
18 U udruženja građana pojedinci su se slobodno udruživali i upravljali tim udruženjem, a ono je moglo biti i vlasnikom pokretne ili nepokretne imovine. U odnosu na postupak i uvjete registracije, društvene organizacije i udruženja građana nisu se bitno razlikovali, ali o potrebi osnivanja nove društvene organizacije morao se izjasniti Socijalistički savez, što je predstavljalo obvezatan uvjet za registraciju. Također, registri u koje su se upisivale društvene organizacije i udruženja građana, odvajani su.
19 Uredbom se uređuje sustav zaštite arhivskog gradiva Katoličke crkve u RH, a odnosi se na sve vrste crkvenih arhiva (biskupski ili dijecezanski arhivi, kaptolski arhivi, dekanatski i župni arhivi, arhivi bratovština i pobožnih društava, arhivi redovničkih zajednica, arhivi ostalih crkvenih ustanova i tijela).
20 U razdoblju od 1991. , 1992. i kasnije poduzeća u društvenom vlasništvu pretvorbom su se pretvarala u državna poduzeća, a državna poduzeća su, prodajom dionica, privatizirana.
21 Civilno društvo čine pravni subjekti građana koji kroz različite vidove udruživanja (udruge, političke stranke, sindikati,

su već u razdoblju od 1993. brojne bivše društvene organizacije preregistrirane kao udruge građana. Zbog ovih promjena i stvaratelji privatnog arhivskog gradiva brojniji su nego u razdoblju do 1990.-te.

I arhivski propisi koji se odnose na zaštitu privatnog arhivskog gradiva nužno su se promijenili. Zakon o arhivskom gradivu i arhivima iz 1997. godine utvrđuje pravni okvir zaštite privatnog arhivskog gradiva. Prvi puta su donesene zasebne odredbe o postupanju arhiva i obvezama imatelja vezano uz javno arhivsko i registraturno gradivo i privatno arhivsko gradivo.

Treba istaknuti da se Zakonom, čl. 68.[22] i čl. 69.[23], javnim gradivom proglašava sve gradivo nastalo do 31.12.1990. ako je bilo društveno ili državno vlasništvo ili gradivo bivših društveno-političkih organizacija. Mnoge privatne pravne osobe (trgovačka društva[24], udruge, itd.) posjeduju arhivsko gradivo nastalo prije privatizacije, na koje se primjenjuju propisi o javnome arhivskom gradivu, sukladno navedenim člancima Zakona.

4. Postupanja arhiva u cilju zaštite privatnog arhivskog gradiva

Kako je već navedeno, predmet Zakona, arhivsko gradivo, definirano je kao javno i kao privatno arhivsko gradivo. Razlika u definiciji određena je prema načinu nastanka tog gradiva kroz javnu službu odnosno kroz javne ovlasti koje vrše ili ne vrše stvaratelji gradiva.

Zaštita privatnog arhivskog gradiva u Zakonu se izdvaja kao zasebna cjelina, te se zasebno navode i postupanja arhiva prema posjednicima privatnog arhivskog gradiva i njihove obveze.

Sukladno Zakonu, sustav zaštite privatnog arhivskog gradiva je sljedeći:

- Gradivo treba biti registrirano25 (iako čl. 2. Zakona relativizira značaj registracije!)[26].
- Dužnost je posjednika prijaviti da ima privatno arhivsko gradivo. Hrvatski državni arhiv

interesne skupine, humanitarne organizacije, vjerske zajednice, itd.) izražavaju svoje interese i potrebe i mogućnost njihovog zadovoljenja.

22 Zakon, čl. 68.: *„Arhivsko gradivo koje se čuva u državnim arhivima, u smislu Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima („Narodne novine", br. 25/78. i 47/86.), arhivsko gradivo nastalo do 31. prosinca 1990. za koje je po istom Zakonu postojala obveza predaje arhivima (članak 15.-17.) i arhivsko gradivo bivših društveno-političkih organizacija, državno je vlasništvo i smatra se javnim arhivskim gradivom prema odredbama ovoga Zakona.*"

23 Zakon, čl. 69., st. 1.: *„Privatna i druga poduzeća, i ustanove, nastala pretvorbom, koja su do pretvorbe bila društveno, odnosno državno vlasništvo, mogu arhivsko gradivo što su ga preuzela pretvorbom, a potrebno im je u obavljanju njihove osnovne zadaće, zadržati najdulje deset godina nakon isteka kalendarske godine u kojoj je izvršena pretvorba.*"

24 Kod privatnih pravnih osoba treba paziti na slučajeve da se neki npr. gospodarski subjekt, koji je bio značajan u razdoblju društvenog vlasništva, a njegovo kasnije djelovanje nije relevantno, ne upisuje u Upisnik vlasnika privatnog arhivskog gradiva (jer najvrjednije gradivo koje ima je iz razdoblja do 1990., po statusu javno).

25 Zakon, čl. 31. *„Privatno arhivsko gradivo upisuje se u Upisnik vlasnika privatnoga arhivskog gradiva.*"

26 Zakon, čl. 2. *„Arhivsko i registraturno gradivo zaštićeno je bez obzira na to u čijem je vlasništvu ili posjedu, odnosno kod koga se*

(HDA) utvrđuje popis imatelja arhivskoga gradiva u privatnom vlasništvu „za koje po svojoj stručnoj ocjeni utvrdi da je od interesa za državu"27; HDA također vodi Upisnik vlasnika privatnog arhivskog gradiva.28

- Nadležni državni arhiv ima pravo pregledati gradivo i odrediti obvezne mjere zaštite gradiva.
- Nadležni državni arhiv ima pravo provesti sigurnosno snimanje gradiva, odnosno izraditi zaštitne kopije.
- Gradivo treba čuvati u odgovarajućim uvjetima; to je dužnost imatelja, ali ako on to ne može, obveza prelazi na nadležni državni arhiv.
- Nadležni državni arhiv ima pravo opomenuti imatelja.
- Nadležni državni arhiv ima pravo (rješenjem) privremeno oduzeti imatelju gradivo ako je ono ugroženo (dok se ne osiguraju uvjeti za kvalitetnu zaštitu).
- Gradivo treba biti sređeno i popisano. To je dužnost imatelja, ali ako on to ne može, obveza prelazi na nadležni državni arhiv. Nadležni državni arhiv ima pravo obaviti sređivanje i popisivanje gradiva, ako to imatelj ne može provesti.
- Nadležni državni arhiv ima pravo prvokupa arhivskog gradiva u privatnom vlasništvu.
- Za izvoz je potrebno odobrenje ministra kulture, uz pribavljeno mišljenje nadležnog državnog arhiva.

Iz navedenog proizlazi da je, sukladno Zakonu, obveza arhiva napraviti izbor vrijednog privatnog arhivskog gradiva, a zatim postupati u cilju njegove zaštite.

Veliki broj javnih i privatnih institucija postavio je pred arhive problem kako sačuvati upravo ono gradivo koje reprezentira djelatnost i život u nekom vremenu[29]. Privatne pravne i fizičke osobe, za koje arhivi opravdano pretpostavljaju da stvaraju najznačajniju dokumentaciju, prema važećim propisima potrebno je evidentirati, kategorizirati[30] te upisati u Upisnik vlasnika privatnoga arhivskog gradiva.

nalazi, te je li registrirano ili evidentirano."

27 U praksi popis imatelja utvrđuje svaki od državnih arhiva za područje svoje nadležnosti!

28 U Zakonu i u provedbenim propisima miješaju se različite osnove posjedovanja: imatelji, vlasnici. U pravilniku o evidencijama u arhivima, čl. 3. i 16. ta je evidencija utvrđena kao Upisnik vlasnika i imatelja privatnoga arhivskoga gradiva u RH.

29 O kriterijima vrednovanja stvaratelja privatnog arhivskog gradiva, poglavito udruga, te nadzorne i akvizicijske politike arhiva vidjeti rad kolegice M. Lučić, Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika, Arhivski vjesnik, god. 46(2003), str. 53 – 67.

30 Kategorizirati znači odrediti stvaratelje 1., 2. ili 3. kategorije značaja gradiva, one za čiju su dokumentaciju arhivi zainteresirani i stoga obuhvaćene sustavom nadzora i akvizicija (osim 3. kategorije).

Izborom se arhivima olakšava da rad usmjere prema vlasnicima i imateljima najvrednijeg privatnog arhivskog gradiva.

Kako bi se privatno arhivsko gradivo očuvalo, nadležni državni arhiv dužan je utvrditi u kakvom se stanju nalazi i učiniti sve da bude adekvatno zaštićeno.

Postupanja arhiva propisana su čl. 33. i 34. Zakona:

- djelatnici Arhiva obvezni su utvrditi bitne činjenice o stanju arhivskog gradiva (da li se gradivo brižno i stručno čuva, te da li mu prijeti opasnost da bude oštećeno ili uništeno); navedene činjenice navode se u zapisniku o izvršenom nadzoru;
- o utvrđenim bitnim činjenicama donose obvezujuće upute o postupanju tj. rješenje;
- ukoliko posjednik ne postupa po uputama arhiva, donosi se opomena (prekršajno-pravna sankcija);
- nakon opomene, a u slučaju daljnje ugroženosti gradiva, donosi se rješenje o (privremenom) oduzimanju gradiva (sankcija)31.
- Osim toga, člankom 32. Zakona utvrđuje se da se „Na stvaratelje i imatelje privatnoga arhivskog gradiva na odgovarajući se način primjenjuju odredbe ovoga Zakona o javnom arhivskom gradivu, osim ako ovim Zakonom nije drukčije određeno.“ “Odgovarajuća primjena zakona” znači da se odredbe zakona primjenjuju sukladno prirodi određenog postupka, dakle ne moraju se primjenjivati uvijek, niti se moraju primjenjivati doslovno.32 Članak propisuje da je arhiv kao nadležno tijelo zakonom ovlašten odlučivati tj. donositi rješenja po diskrecijskoj (slobodnoj) ocjeni. Odluka po diskrecijskoj ocjeni mora biti donesena u granicama dane ovlasti i sukladno svrsi radi koje je ta ovlast dana.

Zaštita privatnog arhivskog gradiva kao krajnji cilj ima prikupljanje privatnog arhivskog gradiva otkupom, poklonom ili pohranom, što je i jedna od zadaća državnih arhiva. Prikupljanje privatnog gradiva prilično zaostaje za preuzimanjem javnog arhivskog gradiva po službenoj dužnosti, odnosno u državne arhive preuzeto je puno više javnog arhivskog gradiva nego privatnog.

Treba napomenuti da, iako čl. 39. i 42. Zakona propisuju da „… *određene poslove arhivske službe mogu, kao ustanove, obavljati specijalizirani arhivi i privatni arhivi* …“, specijaliziranih arhiva (koji mogu imati i javno i privatno gradivo: npr. gospodarskih arhiva, arhiva banaka, sveučilišnih arhiva, arhiva različitih profesionalnih udruženja, također i raznih udruga, arhiva političkih stranaka, sindikata, političkih pokreta i dr.) u RH ima relativno malo[33], a privatni arhivi[34] su uglavnom arhivi vjerskih zajednica. Stimuliranje osnivanja specijaliziranih i privatnih arhiva, uključenih u mrežu arhiva u RH i koji bi djelovali u skladu sa standardima i zahtjevima struke, osiguralo bi novu razinu zaštite privatnog arhivskog gradiva[35].

31 U čl. 34. Zakona naglašena je nužnost prethodne opomene prije donošenja rješenja o oduzimanju gradiva: opomena je nužan uvjet propisan da bi se (ako se prema opomeni ne postupi) moglo odrediti i izvršiti rješenje (o predaji gradiva arhivu na čuvanje tj. oduzimanju gradiva privatnoj osobi).

32 Na imatelje privatnog gradiva ne bi trebalo preslikati obveze imatelja javnog arhivskog gradiva, jer se iz podjele na ove kategorije i posebnih odredbi o privatnom gradivu može zaključiti da to ne bi bio „odgovarajući način primjene“.

5. Obveze vlasnika i imatelja u cilju zaštite gradiva

U III. poglavlju Zakona, koje se odnosi na zaštitu privatnog arhivskog gradiva, navode se i obveze imatelja privatnoga arhivskog gradiva. Odredbe koje obvezuju stvaratelje privatnog gradiva nisu razrađene kao za javno arhivsko gradivo[36], iako, odredbe o javnom arhivskom gradivu na odgovarajući način se primjenjuju i na stvaratelje i imatelje privatnoga arhivskog gradiva. Osnova postupanja arhiva, ali i obveza imatelja jest status gradiva, javnog ili privatnog. Uočljivo je da je zaštita privatnog gradiva usmjerena prvenstveno na arhivsko, dok je kod javnog gradiva u fokusu registraturno gradivo.

Člancima 32.-38. Zakona propisane su obveze imatelja privatnog arhivskog gradiva. Imatelji privatnoga arhivskog gradiva, koji iz bilo koje osnove čuvaju arhivsko gradivo ili pojedinačne dokumente trajne vrijednosti, sukladno čl. 33. Zakona obavezni su:

- obavijestiti nadležni državni arhiv o posjedovanju gradiva,
- čuvati gradivo i poduzimati mjere potrebne za njegovo sigurno čuvanje i zaštitu,
- srediti gradivo i izraditi popis, a ako to nisu u mogućnosti, dopustiti nadležnom arhivu da to učini o svom trošku,
- dopustiti ovlaštenoj osobi nadležnoga državnog arhiva da pregleda gradivo i po potrebi provede sigurnosno snimanje.

Čl. 34. govori da su posjednici obvezni i pridržavati se uputa nadležnog arhiva u vezi zaštite gradiva, odnosno da arhiv može nakon opomene, zbog nepoduzimanja mjera zaštite i ugroženosti gradiva, imatelju privremeno oduzeti gradivo. Čl. 35. govori o mogućnosti da vlasnici svoje gradivo nadležnom arhivu poklone, prodaju ili daju u depozit[37], a čl. 36. i 37. o prometu privatnim arhivskim

33 U RH specijalizirani arhivi uglavnom su tzv. *in-house* arhivi, dakle oni gdje kod stvaratelja nalazimo njegovo ukupno gradivo (npr. Središnji vojni arhiv pri MORH, Arhiv Uprave za zaštitu kulturne baštine pri Ministarstvu kulture, i dr.). Drugi tip specijaliziranih arhiva su zasebne institucije koje prikupljaju gradivo različitih stvaratelja, npr. Hrvatska kinoteka unutar HDA i Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata.

34 Privatni arhivi uglavnom prikupljaju i čuvaju gradivo svojih osnivača, ali moguće i drugih privatnih pravnih i fizičkih osoba.

35 O. Tadin, Specijalizirani arhivi, Arhivski vjesnik, god. 44(2001), str. 43 – 51.

36 Obveze stvaratelja i imatelja javnog arhivskog i registraturnog gradiva propisuju čl. 5. do 14. Zakona.

37 Privatno arhivsko gradivo preuzima se u arhiv temeljem pisane isprave: ugovora, oporuke, razmjene pisama. Obvezatan

gradivom, odnosno pravu prvokupa privatnog arhivskog gradiva od strane državnog arhiva i oslobađanju od plaćanja svih vrsta poreza na promet. Čl. 38. govori o obvezi vlasnika privatnoga arhivskog gradiva koji namjeravaju svoje gradivo iznijeti iz Republike Hrvatske da zatraže odobrenje koje rješenjem izdaje ministar kulture. Ministar kulture može odobriti privremeni ili trajni izvoz privatnoga arhivskog gradiva nakon pribavljenog mišljenja nadležnoga državnog arhiva. Zakonom su propisane i kaznene odredbe za prekršitelje.

Osim Zakonom, obveze imatelja privatnog arhivskog regulirane su i provedbenim propisima:

- Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva (NN 63/2004; 106/2007) odnosi se na zaštitu (osim javnog) i privatnog arhivskog gradiva za koje je utvrđeno da ima svojstva kulturnog dobra; Pravilnik propisuje adekvatan smještaj i tehničku opremljenost gradiva, sređivanje i evidentiranje tj. popisivanje gradiva, izradu internih akata, stručne djelatnike u pismohrani;
- Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva (NN 90/2002) primjenjuje se (osim javnog) i na imatelje privatnoga arhivskoga gradiva upisane u Upisnik vlasnika privatnoga arhivskoga gradiva; Pravilnikom je detaljno utvrđen postupak odabiranja arhivskoga gradiva, kao i potanji propisi o mjerilima, načinu vrednovanja, izradi popisa gradiva s rokovima čuvanja, redovnom provođenju i postupku odabiranja i izlučivanja, te uništenja izlučenog gradiva (ove su odredbe kontradiktorne s obzirom na usmjerenost zaštite na privatno arhivsko gradivo!); važnost ovog postupka je u tom da se odabere, zaštiti i čuva arhivsko gradivo;
- Pravilnik o evidencijama u arhivima (90/2002; 106/2007) u čl. 16, st.5, propisuje obvezu imatelja da u roku 3 mjeseca po upisu u Upisnik dostave nadležnom arhivu popis gradiva koje posjeduju;
- Pravilnik o predaji arhivskog gradiva arhivima (NN 90/2002) propisuje načine i postupak preuzimanja (osim javnog) i privatnog arhivskog gradiva u arhive.
-

6. Ustavnost odredbi o privatnom arhivskom gradivu

Obveze imatelja privatnog arhivskog gradiva u određenoj mjeri ograničavaju njihova vlasnička prava. Imaju li ova ograničenja opravdanje i jesu li sukladna Ustavu RH?[38]

Za normativno uređenje režima korištenja privatnog arhivskog gradiva mjerodavno je nekoliko

dio ugovora je i popis preuzetoga gradiva s naznakom sadržaja, razdoblja nastanka i količine gradiva kao i uvjeta korištenja.

38 Objašnjenja koja slijede navedena na temelju osobnog stručnog mišljenja gđe Jasne Omejec, tadašnje sutkinje Ustavnog suda RH, s kojom sam o ovoj temi razgovarala 2007. godine.

odredbi, konkretno članci 52., 48. i 16. Ustava (NN 56/1990, 135/1997, 8/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 5/2014).

Odredbe čl. 52. Ustava glase:

- *st. 1. „(...) stvari od osobitog kulturnoga, povijesnoga, gospodarskog i ekološkog značenja, za koje je zakonom određeno da su od interesa za Republiku Hrvatsku, imaju njezinu osobitu zaštitu.“*

Kao što je razvidno, navedeni čl. 52. Ustava izrijekom propisuje da stvari od osobitog kulturnoga, povijesnoga, gospodarskog i ekološkog značenja (u koje se ubraja i arhivsko gradivo) imaju osobitu zaštitu Republike ako je posebnim zakonom određeno da su od interesa za Republiku.[39]

- *st. 2. „Zakonom se određuje način na koji dobra od interesa za Republiku Hrvatsku mogu upotrebljavati i iskorištavati ovlaštenici prava na njima i vlasnici, te naknada za ograničenja kojima su podvrgnuti.“*

Ovaj stavak propisuje sljedeće:

- prvo, Ustav izrijekom ovlašćuje zakonodavca da uredi način na koji vlasnici i imatelji smiju upotrebljavati i iskorištavati stvari/dobra od interesa za Republiku (u konkretnom slučaju, javnopravni režim korištenja privatnog arhivsko gradiva),
- drugo, način upotrebljavanja i iskorištavanja tih stvari/dobara (u konkretnom slučaju, privatnog arhivskog gradiva) smije se odrediti samo zakonom, što znači da Ustavom nije dopušteno te odnose uređivati aktima slabije pravne snage od zakona;
- treće, zakonom je dopušteno ograničiti vlasništvo i druga stvarna prava na tim stvarima/dobrima, ali uz izričitu ustavnu obvezu da se njime uredi i naknada za ograničenja kojima su vlasnici i drugi imatelji takvih stvari/dobara podvrgnuti.

Odredbe čl. 48. Ustava glase:

- *st. 1. „Jamči se pravo vlasništva.“*
- *st.2. „Vlasništvo obvezuje. Nositelji vlasničkog prava i njihovi korisnici dužni su pridonositi općem dobru.“*

Čl. 48. stavak 1. Ustava jamči pravo vlasništva, ali odmah nakon toga uređuje i tzv. socijalnu funkciju vlasništva, jer stavak 2. istog članka dopušta podvođenje vlasničkih prava pod poseban javnopravni režim što uključuje i pravo države da vlasnicima dobra od interesa za RH (privatno arhivsko gradivo) nameće određene posebne obveze, ako one pridonose općem dobru.

Odredbe čl. 16. Ustava glase:

- *st. 2. „Svako ograničenje slobode ili prava mora biti razmjerno naravi potrebe za ograničenjem u svakom pojedinom slučaju.“*

39 Navedeno odgovara odredbi iz čl. 2., st. 1. Zakona *„Arhivsko je gradivo od interesa za Republiku Hrvatsku i ima njezinu osobitu zaštitu.“*

Ovaj stavak obvezuje na primjenu načela razmjernosti, koje je jedno od temeljnih ustavnopravnih načela. Ono neposredno obvezuje zakonodavca da pri uređivanju društvenih odnosa postigne pravičnu ravnotežu između javnog interesa (u konkretnom slučaju, interesa države da zaštiti arhivsko gradivo) i privatnog interesa (u konkretnom slučaju, interesa vlasnika i drugog imatelja da sa svojim arhivskim gradivom raspolaže po slobodnoj volji).

Sukladno prethodnim navodima, svaka zakonska odredba, koja predstavlja miješanje države u Ustavom zajamčeno pravo vlasništva ili drugo stvarno ili imovinsko pravo, mora imati legitiman cilj. Ona mora biti opravdana iz nekog razloga koji je predviđen Ustavom (u konkretnom slučaju, to bi bio interes Republike Hrvatske da zaštiti gradivo koje je od trajnog značenja za kulturu, povijest i druge znanosti). Ustav dopušta da zakonodavac uz naknadu ograniči vlasnička i druga prava nad privatnim arhivskim gradivom (članak 52. stavak 2. Ustava), kao i da se vlasnicima zakonom nametnu posebne obveze po osnovi njihove obveze da pridonose općem dobru (članak 48. stavak 2. Ustava), ali samo tako da svako navedeno ograničenje bude razmjerno naravi potrebe za ograničenjem u svakom pojedinom slučaju (načelo razmjernosti).

Kako izbjeći nerazmjeran teret za vlasnike i imatelje privatnog arhivskog gradiva i na taj način ostati u granicama Ustava? Načelan i kratak odgovor bio bi sljedeći: propisivanjem primjerene naknade za svako ograničenje kojima su vlasnici i imatelji gradiva zakonom podvrgnuti u javnom interesu, odnosno propisivanjem oslobađanja od poreza, propisivanjem poreznih olakšica, oslobađanjem od plaćanja raznoraznih pristojbi i sl. u slučaju kad se vlasnicima i imateljima gradiva zakonom nameću neke obveze u javnom interesu, a te ih obveze "koštaju". Dakle, pri propisivanju zakonskih mjera treba naći ravnotežu između privatnog i javnog interesa, kako bi se izbjegao nastanak nerazmjernog tereta za vlasnika, odnosno drugog ovlaštenika prava na privatnom arhivskom dobru, a istodobno zaštitio javni interes.

U smislu gore navedenog, Zakonom propisane službene radnje arhiva i obveze koje su privatnim vlasnicima i imateljima utvrđene u cilju zaštite arhivskog gradiva, utemeljene su i u skladu s Ustavom. Nositelji vlasničkih prava dužni su, ako se radi o stvarima/dobrima koja su posebnim zakonom određena kao dobra od interesa za Republiku Hrvatsku poštivati posebne obveze, propisane posebnim zakonom (u ovom slučaju arhivskim).

7. Nedostatnost arhivskih propisa

U provođenju propisanih obveza djelatnici službi za nadzor nad zaštitom gradiva izvan arhiva susreli su se s nedostatnim ili nejasnim, a nekad i kontradiktornim, odredbama arhivskih propisa.[40] Budući da je u izradi novi zakon o zaštiti arhivskog gradiva predlažemo izmjene i dopune sadašnjih odredbi u dijelu koji se odnosi na zaštitu privatnog arhivskog gradiva.

40 O problemima zaštite privatnog arhivskog gradiva vidi: Heđbeli, Živana: Privatno arhivsko gradivo, 44(2001), str. 93-101.

I. Već je navedeno da su članci 2. i 30. Zakona u kontradikciji: po jednom arhivsko gradivo je zaštićeno, neovisno da li je registrirano ili evidentirano, dok po drugom samo ono privatno arhivsko gradivo koje je upisano u Upisnik vlasnika privatnog arhivskog gradiva je od interesa za državu; po prvom članku značaj Upisnika se derogira, a po drugom na arhive se prebacuje velika odgovornost da sve značajno privatno gradivo registriraju, odnosno upišu u Upisnik!

II. Upute o postupanju arhiva trebaju biti jasne i nedvosmislene, istoznačne u Zakonu i u provedbenim propisima.

III. Obveze privatnih vlasnika/imatelja/stvaratelja trebaju biti nesporne!

IV. Navedeno je već da je zaštita privatnog gradiva usmjerena na arhivsko gradivo, međutim Pravilnikom o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva (NN 90/2002) određeno je ne samo da se kategorizacija provodi i za stvaratelje privatnog gradiva[41], nego se propisuje vrednovanje ukupnog gradiva stvaratelja (odabiranje i izlučivanje), kako je to određeno za javne stvaratelje!

Izmjene bi trebale ići u smjeru da se privatni stvaratelji ne kategoriziraju (nego samo javni[42]), jer je nelogično privatnog stvaratelja kategorizirati u drugu ili treću kategoriju ako je već procijenjeno da stvara vrijedno arhivsko gradivo[43]. Pogotovo je nelogično kategorizirati privatnog stvaratelja koji je fizička osoba (ne može jedan npr. arhitekt stvarati gradivo 1. kategorije, a neki drugi gradivo 2. ili 3. kategorije; ako su izabrani kao stvaratelji vrijednog gradiva, to je ista kategorija). Nadalje, odabiranje i izlučivanje kao postupci kod privatnih stvaratelja su u praksi potrebni da bi se izdvojilo arhivsko gradivo, ali više uz savjete i pomoć arhiva, nego kroz obavezne interne akte.

V. Trebalo bi razdvojiti postupanja prema privatnim pravnim i privatnim fizičkim osobama, jer je pristup bitno drugačiji. To bi bilo svrsishodno, a nema nikakvih ustavnopravnih zapreka. Iako Zakon ne pravi razliku između privatnih pravnih i privatnih fizičkih osoba, ona u praksi itekako postoji. Radi postizanja u osnovi istog cilja, zaštite i dostupnosti gradiva, valja voditi računa o

41 Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva (NN 90/2002): Čl. 4., st. 2 "*Kategorizacija je osnova nadzorne i akvizicijske politike, a provodi se za stvaratelje javnoga i privatnoga gradiva.*"

42 Prema arhivskim propisima arhivi su dužni jednako postupati prema svim javnim stvarateljima, a svi javni stvaratelji imaju jednake obveze zaštite gradiva. Kod javnih stvaratelja kategorizacija je ne dobrodošla nego neophodna, ako se arhivi žele koncentrirati na najvažnije stvaratelje, jer su među javnima i uredi turističke zajednice i vrtići i stanice za tehnički pregled vozila, i puno drugih javnih stvaratelja koji uglavnom ne stvaraju vrijedno gradivo, pa je među njima neophodno napraviti izbor kroz kategorizaciju.

43 Npr. u crkvenim organizacijskim jedinicama niže razine (župa, crkvene općine, samostani ili manastiri) često se nalazi gradivo za koje zbog značaja, starosti, vrijednosti, možemo pretpostaviti da će biti proglašeno kulturnim dobrom, možda i od nacionalnog značaja, pa stoga ne mogu biti kategorizirani u 2. ili 3. kategoriju stvaratelja iako su *"stvaratelji koji su na području određene djelatnosti nadležni za provođenje utvrđene politike i obavljanje tekućih i operativnih poslova" ili "manje ustanove ograničenog opsega i niskog ranga koje podupiru a ne utvrđuju ili nadziru funkcije stvaratelja prve i druge kategorije"* (Pravilnik čl. 5., st. 3. i st. 4.)

primjerenosti zahtjeva i uputa u pojedinom slučaju.

VI. Trebalo bi osnažiti osnivanje specijaliziranih i privatnih arhiva.

VII. Krajnja svrha zaštite gradiva je njegovo korištenje, pa bi u novom Zakonu trebalo urediti i pitanje korištenja odnosno dostupnosti privatnog arhivskog gradiva koje je u posjedu privatnih pravnih ili fizičkih osoba, uz odgovarajuću naknadu posjedniku.

VIII. Na kraju, ali nikako ne i najmanje važno, treba spomenuti da treba usuglasiti nazive, značenje i sadržaj pojmova u Zakonu i provedbenim propisima.[44]

Zaključak

Ovo izlaganje nastojalo je istaknuti važnost zaštite privatnog arhivskog gradiva i u osnovnom upozoriti na propise, postupanja i obveze u zaštiti. Smatram da je na kraju neophodno, osim na pravni okvir, ukazati na važnost konstruktivne suradnje između arhiva i posjednika privatnog arhivskog gradiva.

Suradnjom je lakše ostvariti ciljeve arhiva u zaštiti gradiva, a istovremeno se vlasnicima i imateljima privatnog arhivskog gradiva olakšava ispunjavanje njihovih obveza. Kvalitetna suradnja kao neposrednu posljedicu može imati ne samo potpunije i pouzdanije podatke o gradivu koje je predmet našeg interesa te njegovu zaštitu u skladu s preporukama arhiva, nego u krajnjem slučaju i preuzimanje gradiva za koje smo zainteresirani.

Literatura

Arhivi i arhivsko gradivo, Zbirka pravnih propisa 1828.-1997. (priredio: Marijan Rastić), Hrvatski državni arhiv, Zagreb 1997.

Antolović, Jadran, Očuvajmo kulturnu baštinu: vodič za pripremu i provedbu projekata očuvanja kulturnih dobara, Ministarstvo kulture RH, Zagreb 2006., str. 51.-55.

Bukvić, Nenad, Prilog bibliografiji radova o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva, Arhivski vjesnik 58(2015), str. 73-98.

Heđbeli, Živana, Privatno arhivsko gradivo, Arhivski vjesnik 44(2001), str. 93-101.

Ivanović, Jozo, Priručnik iz arhivistike, I. dio, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2010.

44 Npr. u Zakonu je naziv ***Upisnik vlasnika privatnoga arhivskog gradiva***, a u Pravilniku o evidencijama u arhivima (NN 90/02, 106/07) ***Upisnik vlasnika i imatelja privatnoga arhivskoga gradiva u Republici Hrvatskoj***

Lučić, Melina, Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika, Arhivski vjesnik 46(2003), str. 53-67.

Pajalić, Dubravko, Građa u privatnom vlasništvu kao izvor za razdoblje nakon 1945. godine, Arhivski vjesnik 29(1986), str. 171.-175.

Tadin, Ornata, Specijalizirani arhivi, Arhivski vjesnik 44(2001), str. 43-51.

Summary

THE OUTLINE OF THE CONTEMPORARY LEGAL FRAMEWORK OF PROTECTION OF PRIVATE ARCHIVAL RECORDS OUTSIDE THE ARCHIVES

Private archival records are unique and interesting as a documentation of everyday life; hence, it has to be preserved as part of the cultural heritage. Due to the fact these archival records are of interest for the Republic of Croatia, they have its particular protection. The obligations of the archives in protecting private archival records are prescribed by the basic archival law and implemental regulations: accordingly, the archives must select the valuable private archival records and act with the aim of protecting it. At the same time, private corporations and physical persons creating or owning private archival records have an obligation to observe the archival regulations on protection of records. Since a new law on protecting the archival records is currently in the making, this paper suggests changes and amendments of specific current provisions relating to protecting private archival records.

Keywords*: private archival records, protecting records outside the archives, archival legislature*

Diana Mikšić
Snježana Ivanović
Hrvatski državni arhiv

Retroperspektiva razgraničenja arhivskoga gradiva između središnjega i područnih državnih arhiva

Stručni rad

UDK: 930.25(497.5)
930.25(497.5):001.3

Dok jedan vid usuglašavanja postupanja u razgraničenju među arhivima polazi od odnosa arhiva prema imateljima i stvarateljima prije preuzimanja gradiva u arhive, temeljen na kategorizaciji stvaratelja javnoga i privatnoga gradiva, razmjena arhivskoga gradiva između državnih arhiva već se desetljećima sukcesivno provodi u skladu s temeljno dogovorenim preporukama.

Arhivi su u okviru svojih stručnih obveza nastojali utvrditi kriterije i odluke o razgraničenju arhivskih fondova i zbirki u skladu sa stvarnom i teritorijalnom nadležnosti pojedinih arhiva. Rad će nastojati obuhvatiti pregled provedenih razmjena gradiva na primjerima razmjene javnog arhivskoga gradiva, i to poglavito tijela uprave i pravosuđa, ali i gospodarskih, kulturnih, obrazovnih institucija, društava i slično između središnjega državnog arhiva i područnih državnih arhiva te upozoriti na dosad neriješene probleme.

Problematizira se stanje provedenoga razgraničenja povezanoga s raznim povijesnim kontekstima, kako nastanka gradiva u okviru pojedinih političko-teritorijalnih jedinica tako i premrežavanja arhivske službe. Istovremeno će se sagledati otvorena pitanja nerealiziranih razmjena te razmotriti rješenja koja bi bila racionalna s arhivističke strane u nastojanju objedinjavanja gradiva istoga stvaratelja, uzimajući pritom u obzir raspoložive spremišne i ljudske resurse pojedinih arhiva te korisničke strane unatoč nedosljednoj provedbi dogovornih kriterija.

Ključne riječi: *razgraničenje, arhivsko gradivo, središnji arhiv, državni arhivi, akvizicijska politika, kategorizacija stvaratelja, teritorijalna i stvarna nadležnost*

Uvodno

Premda se može činiti da nema spora i da su osnovna načela i suglasja povezana s pojmom razgraničenja arhivskoga gradiva postavljena u raspravama o pitanjima koja moderna arhivska služba u Hrvatskoj desetljećima problematizira, uvidom u objavljene tematske radove, službenu korespondenciju središnjega arhiva, arhivske evidencije te prateći stanje gradiva u spremištima i danas možemo ustvrditi da barem u praksi nalazimo otvoren prostor ili nedovršene razmjene.

Nesporno je da arhivisti prihvaćaju i polaze u svim stručnim naporima, pa tako i kod pitanja razgraničenja, od načela što ih proklamira arhivistička teorija i arhivsko zakonodavstvo, međutim provedba pojedinih rješenja i preporuka prepuštena je međusobnim sporazumima i dogovorima, a takva praksa, bez formalnoga i obvezujućega utemeljenja u propisima ostavlja prostor za traženje iznimaka, odstupanja ili prijepora.

U nastojanju da utvrdimo današnju poziciju provedbe razgraničenja, pokušali smo sagledati normativu, dogovore i prijedloge koji su prethodili razmjenama te analizom postojećih evidencija napraviti pregled i polazište za moguće daljnje aktivnosti.

Pojam i kriteriji razgraničenja

Slojevit karakter skrbi o arhivskome gradivu kroz povijest razvoja arhivske teorije, prakse, arhivskoga zakonodavstva, ustroja službi zaduženih za upravljanje i nadzor nad arhivskim gradivom, navode nas na potrebu razjašnjenja pojmova, ciljeva i očekivanja povezanih s pojmom razgraničenja. Iako se naizgled rješavanje statusa gradiva zatečenoga ili raspršenoga po raznim institucijama čini posve jasnim, odluke o utvrđivanju primjerenoga smještaja gradiva određene institucije ili stvaratelja uključuju brojne stručne, pravne i praktične kriterije.[1]

Kriteriji koje treba uzeti u obzir u vezi s razgraničenjem arhivskoga gradiva među državnim arhivima uključuju definiciju arhivskoga fonda kao cjeline nastale radom jednoga stvaratelja, koja je nedjeljiva. Prihvatimo li tumačenja da nadležnost pojedine institucije, tijela, odnosno stvaratelja određuje ovlast, područje djelovanja uključujući razlikovanje njezine teritorijalne i stvarne nadležnosti,[2] ono se primjenjuje i u odnosu arhiva prema gradivu koje prikuplja te međuodnosu svih arhiva unutar

1 Zatezalo, Đ. Razgraničavanje i objedinjavanje fondova u arhivima SR Hrvatske. *Vjesnik historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu* (grad), broj(1986), str. 221–224.

2 Popović, J. Pravne osnove u razgraničenju arhivske građe u važećem zakonodavstvu. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 32(1989), str. 89–111; Popović, J. *Pravna zaštita kulturnih dobara, sa posebnim osvrtom na arhivsku građu koja se nalazi u muzejima i bibliotekama, njeno korišćenje i normativno razgraničenje nadležnosti muzeja, arhiva i biblioteka*. U: *Tehnični i vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Radenci 2012.* dopuniti podatke

državne zajednice naspram baštine s kojom raspolažu, u našemu slučaju javnih arhiva,[3] vodeći računa o širenju mreže državnih arhiva.

Veliku ulogu u donošenju odluke o svrstavanju pojedinoga stvaratelja u okvire nacionalne ili lokalne važnosti ima i povijesni kontekst.[4] Stoga je u pojedinim graničnim situacijama trebalo uzeti u obzir specifičnosti upravnoga, povijesnoga, teritorijalnoga oblikovanja cjeline nastale djelovanjem u takvim okolnostima. Razlikuju se povijesni konteksti područja koje je bilo povezano s Banskom Hrvatskom i Slavonijom od Dalmacije ili Istre, Dubrovnika, Međimurja i slično u različitim razdobljima kao i povijest pristizanja gradiva u ranije postojeće arhive, posebice kada je riječ o gradivu starijih županija, prikupljenome u tadašnjemu središnjem Zemaljskome arhivu.[5]

U novije je vrijeme kategorizacija stvaratelja arhivskoga gradiva trebala postati ne samo temeljem akvizicijske politike nego i bitnim elementom razgraničenja gradiva u posjedu kategoriziranih stvaratelja.[6] Prva kategorizacija stvaratelja na nacionalnoj razini provedena je i objavljena 1989. godine, a nastojanje na cjelovitome pristupu, temeljenome među ostalim na usvajanju kanadske prakse funkcionalnoga vrednovanja, zaključeno je donošenjem rješenja o kategorizaciji za stvaratelje nacionalne i područne razine objavljenima prvotno u razdoblju 2007. – 2008. pa sve do 2012. Kategorizacija među ostalim uređuje i razgraničenja djelokruga između arhiva prema stvarateljima privatnoga gradiva kao što su udruge, gospodarski subjekti, političke stranke, sindikati, vjerske zajednice i drugo.[7] Za razliku od toga, odnos prema gradivu fizičkih osoba prije svega je uvjetovan željom predavatelja za pohranom gradiva u nekome arhivu, ali i dogovornom akvizicijskom politikom koja može uključivati i razgraničenja među arhivima.[8]

Uz povijesne i teritorijalne kriterije kod razgraničenja gradiva ne treba zanemariti ni praktičan razlog za skrb o određenome gradivu, smještajne kapacitete, resurse prilagođene svrsishodnoj i vremenski primjerenoj obradi.

Iako je područje razgraničenja s baštinskim ustanovama često povezano i neodvojiv dio problematike razgraničenja arhivskoga gradiva općenito, u ovome radu nećemo se baviti tom temom s obzirom na to da ona zahtijeva zaseban kompleksan pregled i razmatranje.

Navedeni kriteriji uglavnom su bili dogovarani sporazumno, rješenja su se nalazila u dogovorima između arhivskih ustanova, odnosno njihovih čelnika, stručnih vijeća, a potom oblikovana i u preporuci

3 Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike*, I. dio, Zagreb, 2010. Str. 110–111.

4 Kolanović, J. Arhivistika i povijest upravnih institucija, *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 34–35(1991. – 1992.).

5 Karaman, I. *Studije i prilozi iz arhivistike*. Zagreb, 1993.

6 Babić, S. Cilj i svrha kategorizacije stvaratelja. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003). Vidi i Kirić, H. Izrada kategorizacije za tijela državne uprave. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003).

7 Lučić, M. Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003). Vidi i: Heđbeli Ž. Privatno arhivsko gradivo. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 44(2001). stranice

8 Lučić, M. *Osobni arhivski fondovi*. Zagreb, 2015.

i mišljenju Arhivskoga vijeća.[9] Bez obzira na moguća nesuglasja i dugotrajne pokušaje za provedbom dogovora oko razgraničenja, nastojanja arhivske zajednice uvijek su za cilj imala postići stručan pristup u čuvanju i obradi gradiva, kao i povećati dostupnost i njegovo jednostavnije korištenje.

Normativno stručni okvir za razgraničenje gradiva

U nastojanjima za izgradnjom sustava zaštite arhivskoga gradiva intenzivnija razmatranja problematike razgraničenja gradiva među arhivima, odnosno srodnim baštinskim institucijama, povezana su s 1960-im godinama, ustrojem mreže arhivskih ustanova[10] te počecima pravne standardizacije statusa arhivskoga gradiva.[11]

Normativni okvir u pronalaženju odgovarajućih rješenja za zatečeno gradivo u ranijim arhivskim ustanovama i ono koje se planiralo preuzimati, polazilo je i polazi prije svega od temeljnih arhivskih zakona vrijedećih za Hrvatsku donesenih od početka 1960-ih do onoga iz 1997. godine. Dok Zakon iz 1962. u čl. 26. navodi da "u svrhu popunjavanja cjelina svojih fondova i arhivskih zbirki arhivi mogu vršiti razmjenu arhivske građe međusobno ili sa srodnim ustanovama", a takvu razmjenu odobrava osnivač arhiva, isto određenje u čl. 25. zadržava i Zakon iz 1965. godine. Posljednji zakon socijalističkoga razdoblja iz 1978. godine u čl. 33. određuje da razmjenu odobrava tadašnji Arhivski savjet.[12] Arhivski zakon iz 1997. ne spominje takve opcije prepuštajući rješavanje spornih situacija stručnim i savjetodavnim tijelima poput stručnih vijeća ili Hrvatskoga arhivskog vijeća u obliku preporuka i sporazuma. Pojam razgraničenja rabi se, međutim, u Zakonu iz 1997. u kontekstu mogućnosti osnivanja specijaliziranih arhiva (čl. 42.) koje se provodi „na temelju pribavljene suglasnosti i rješenja o razgraničenju nadležnosti s arhivima" kao javnim ustanovama, odnosno Hrvatskim državnim arhivom, područnim državnim arhivima te arhivima jedinica lokalne samouprave i uprave, a koje će izdati ministar kulture. Zakonima je ponajprije definiran pojam arhivskoga gradiva te arhivska služba kao nadležna za pravni i stručni nadzor i skrb nad gradivom, zaokružena u mrežu koja je stasala 1960-ih i gradila se sve do posljednjih osnovanih državnih arhiva. Uvidom u Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskome gradivu i arhivima[13], ali i u Prijedlog novog arhivskoga Zakona koji je u fazi javne rasprave, uočljivo je da nekih

9 Zapisnik sa sjednice Hrvatskoga arhivskog vijeća, 14. 6. 2006. URL: http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=9593. (18. 6. 2017.).
10 *Arhivi i arhivsko gradivo – Zbirka pravnih propisa 1828-1997*. Prir. Marijan Rastić, Zagreb, 1998.
11 Rastić, M., Zatezalo, Đ. Dosadašnja nastojanja na razgraničenju arhivske građe između arhiva i njima srodnih institucija u SRH, *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 32, 33(1989), str. 77–85.
12 Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima. *NN* 41/1962, *NN* 31/1965, *NN* 25/1978. Zakon o arhivskom gradivu i arhivima *NN* 105/1997.
13 Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima. *NN* 46/2017.

važnijih promjena u odnosu na onaj iz 1997. oko pitanja razgraničenja nema.[14]

Usporedo s razvojem arhivske službe šezdesetih godina 20. stoljeća i kreiranjem republičkoga arhivskog zakonodavstva koje je nastojalo utvrditi praksu preuzimanja gradiva u arhive, područje razmjene gradiva među arhivima određeno je kao ono koje se preuzima po službenoj dužnosti. Istodobno se proklamirala i namjera da se gradivo koje je u raznim povijesnim kontekstima, ono „starije", dospjelo u određeni arhiv na propisani način, ne izdvaja iz njegova fundusa kako se ne bi stvarala „nesigurnost i zbrka u arhivskoj službi".[15] Već se i prethodnim razmatranjima prije donošenja prvoga arhivskog republičkog zakona nastojalo utvrditi, uz teritorijalnu, i odnos prema stvarnoj nadležnosti arhiva nad gradivom što je nastajalo na području Hrvatske. U raspravi temeljenoj na dogovorima unutar arhivske službe i uz prihvaćanje Arhivskoga savjeta, određena su područja razgraničenja između republičkoga i regionalnih arhiva, pri čemu su definirana razgraničenja nadležnosti po poslovima: javne službe (zdravstvo, šumarstvo, prosvjeta, kultura i nauka, socijalna zaštita, pravosudna uprava), privreda (industrija, zanatstvo, trgovina – ugostiteljstvo – turizam, poljoprivreda, vodoprivreda, elektroprivreda, zadrugarstvo, novčani zavodi, transport i promet: željeznice, ceste, pošta, planiranje i statistička služba) Hrvatske.[16]

Uz temeljne arhivske zakone i provedbeni propisi te upute i preporuke služile su kao orijentir arhivima u nastojanju da ostvare i provedu zamišljene ciljeve. Tomu su služili dokumenti poput Odluke o određivanju područja na kojima arhivi obavljaju arhivsku službu objavljene 1963. ili Preporuke o razgraničenju građe između arhiva, biblioteka i muzeja, koju je donio Savjet za kulturu i nauku NRH-a.[17]

Inicijativom Hrvatskoga arhivskog vijeća (HAV) iz prosinca 2000. godine pozvani su predstavnici Hrvatskoga muzejskog vijeća te Hrvatskoga knjižničnog vijeća na imenovanje članova koji bi se usredotočili na provedbu razgraničenja. Povjerenstvo za razgraničenje arhivskoga gradiva koje se čuva u muzejima i knjižnicama između arhiva, knjižnica i muzeja razmatralo je donošenje prijedloga Upute o razgraničenju, međutim suglasnost nije postignuta oko objedinjavanja javnoga arhivskoga gradiva u skladu sa Zakonom. Usuglašavanje se pokušalo postići traženjem mišljenja Uprave za normativne i upravno-pravne poslove Ministarstva kulture.[18] Prema zaključcima sjednice HAV-a od 27. studenoga 2003. godine čini se da su u okvirima pravnoga, stručnog i institucionalnoga nesporazumijevanja zamrle i te inicijative.

14 Prijedlog Zakona o arhivskom gradivu i arhivima. URL: https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=5123 (26. 8. 2017.).
15 Buturac, J., Bačić S. *Iz historije pisanog dokumenta*. Zagreb : Arhiv Hrvatske, 1966.
16 Bačić, S. O razgraničenju stvarne nadležnosti između arhivskih ustanova u NRH. *Arhivski vjesnik* (Zagreb), 3(1960). str?
17 Arhivi i arhivsko gradivo – Zbirka pravnih propisa 1828-1997. Prir. Marijan Rastić, Zagreb, 1998. Str. 111–112.
18 Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Pismohrana, Zapisnici sjednica Hrvatskog arhivskog vijeća 2002. – 2003.

U smjeru razmatranja toga odnosa našla se i analiza M. Lučić iz Hrvatskoga državnog arhiva iz 2006. godine pripremljena za HAV, u kojoj su spomenuti primjeri fragmentarno sačuvanih nespornih dijelova arhivskoga gradiva koji se nalaze, primjerice, u područnim knjižnicama te NSK-u o čemu bi odluku mogao donijeti ministar kulture.[19]

Grananje mreže arhiva kao podloga za reviziju razgraničenja gradiva

Uzevši u obzir povijest i proces stvaranja arhivske službe u Hrvatskoj podsjetimo da je mreža arhiva dugi niz godina, nakon njezine osnovne uspostave 1963. godine, činila okosnicu planiranja akvizicijske politike prema gradivu koje nastaje na određenome području i zahvaća u raznolike hijerarhijske odnose. Grananje mreže arhivskih ustanova koje se provelo u RH osnivanjem novih arhiva, nastavljeno je prvotno osnutkom Državnoga arhiva u Gospiću 1999. godine, potom u 2007. godini arhiva u Štrigovi, Šibeniku, Vukovaru 2007. sve do osnutka arhiva u Križevcima i Virovitici zaključno s godinom 2008.[20] Uredbama o osnutku novih arhiva načelno su naznačena sporazumna razgraničenja arhivskoga gradiva novoosnovanih arhiva s njihovim dotada matičnim ustanovama.[21]

Time je stvorena podloga za organiziranje većih akcija za primopredaje, međutim odluka o razgraničenju pojedinih institucionalnih cjelina odgođena je, a provedba zastala do uoči priprema za izlaženje novoga Pregleda arhivskih fondova i zbirki 2006. godine, kojemu je prethodilo evidentiranje gradiva u Registru fondova i zbirki što je započelo potkraj 1990-ih.

Kako pri izradi toga pregleda nismo raspolagali cjelovitim podacima, na temelju zapisnika o preuzimanju, popisa ili evidencija, analiza načina, opsega i stanja gradiva predviđenoga za moguća razgraničenja među područnim arhivima nije se mogla izraditi. Razlog tomu je činjenica da se za tu vrstu stručne arhivske aktivnosti ne vodi jedinstvena evidencija svih razmjena ni u HDA ni, čini se, drugdje. Iako Nacionalni arhivski informacijski sustav donekle omogućuje praćenje akvizicija na razini opisanih fondova, ono se može uočiti samo djelomično s obzirom na to da je vidljivo da svi arhivi nisu ažurirali podatke o akvizicijama za sve razmijenjene fondove.

Stvaranje preduvjeta za provedbu razgraničenja

Jedan od osnovnih preduvjeta razgraničenja gradiva bilo je evidentiranje gradiva koje se u prethodnim razdobljima našlo u arhivskim spremištima. Doprinos tomu bile su i akcije potaknute

19 HDA, Pismohrana, Dokumentacija HAV, za sjednicu od 14. lipnja 2006.

20 Ćosić, S., Lemić, V., Problemi arhivske službe u RH. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 50(2008), str?

21 Uredba o osnivanju Državnog arhiva u Gospiću. *NN* 101/1999, Uredba o osnivanju Državnog arhiva za Međimurje. *NN* 14/2007, Uredba o osnivanju Državnoga arhiva Šibenik. *NN* 7/2007, Uredba o osnivanju Državnoga arhiva Vukovar. *NN* 7/2007, Uredba o osnivanju Državnog arhiva u Križevcima. *NN* 77/2008). Uredba o osnivanju Državnog arhiva u Virovitici. *NN* 121/2008.

idejama i planovima Arhiva Hrvatske i ravnatelja B. Stullija, čijim je nastojanjem provedeno evidentiranje ukupnoga gradiva izradom vodiča kroz arhivsko gradivo i popisivanjem gradiva izvan arhiva.[22]

Razvoj i sagledavanje daljnjih aktivnosti usmjerenih na povezivanje i objedinjavanje gradiva u arhivskim ustanovama nastavljen je tijekom sedamdesetih godina 20.stoljeća, a intenziviran tijekom priprema izdavanja Pregleda arhivskih fondova i zbirki iz 1984. godine. Prethodili su mu sastanci na razini Saveza društava arhivskih radnika SRH-a, kao i na stručnim savjetovanjima.[23] U uvodu Pregleda određena je stvarna i teritorijalna nadležnost historijskih arhiva te Arhiva Hrvatske. Upozoreno je na povijest nastanka pojedinih arhiva od 19. stoljeća do stvaranja mreže arhiva 1963. godine, promjenu teritorijalne nadležnosti, zastupljenost dijelova gradiva istoga stvaratelja u različitim fondovima više arhiva te naglašena potreba razgraničenja gradiva koje nije provedeno. Tada je podcrtano načelo da se rješenja nalaze u zajedničkim dogovorima uz poštovanje osobitosti razvoja arhivskih ustanova, svakako i načela nedjeljivosti organskih cjelina arhivskih fondova što treba postići objedinjavanjem njihovih dijelova.[24]

Nakon objave Pregleda iz 1984. godine podaci stopljeni u jedinstven i cjelovit prikaz stanja gradiva u arhivima i baštinskim ustanovama koje čuvaju arhivsko gradivo tek su postali polazištem za valorizaciju dostignutih nastojanja u objedinjavanju fondova, ali i osnovom za nove inicijative što su odjekivale s pozicija ravnatelja tadašnjih historijskih arhiva. Među takve situacije može se spomenuti zahtjev Historijskoga arhiva u Karlovcu iz 1985. godine za predajom gradiva koje bi se odnosilo na njegovo područje djelatnosti, a nalazilo se u Arhivu Hrvatske. Zahtjevom je obuhvaćeno gradivo koje se nesporno može predati HA-u Karlovac: gradivo iz cjeline Vojne krajine, francuske uprave u Hrvatskoj, cjeline koji sadržavaju gradivo za šire područje i važna su za teritorij Hrvatske. Mišljenjem predstavnika Arhiva Hrvatske pobijen je prijedlog za predajom gradiva iz cjeline Vojne krajine koje je dospjelo u Arhiv Hrvatske predajom iz Ratnoga arhiva (*Kriegsarchiv*) u Beču te gradivom koje se odnosi na upravu i sudstvo takozvane Prekosavske Hrvatske iz vremena francuske okupacije, a tako i jednoga sudbenoga stola, dviju županija, okružnoga upraviteljstva, jedne od oblasti iz razdoblja 1924. – 1929., kao i jednoga okružnog inspektorata, zbog vrijednosti za šire područje Republike. U tome je sklopu osporen zahtjev za predajom gradiva jedne od štedionica s argumentacijom da pripada cjelini preuzetoj od Narodne banke, a tako i zahtjevi za predajom gradiva pojedinih samostana s obzirom na to da potječu od predaje Državnoga arhiva u Budimpešti. Povezano sa zahtjevom za predajom gradiva narodnooslobodilačkih odbora (NOO) predloženo je da se pitanje posebno razmotri, s obzirom na fragmentarnu sačuvanost gradiva i rekonstruiraju cjeline kako bi se jedinstveno dogovorio stav o njihovu čuvanju.[25] Primjer se

22 Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske, sv. 1, Zagreb, 2006., str. XIV.

23 Zatezalo, Đ., nav.dj., str. 221.

24 Kolanović, J. *Arhivi u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u ediciji Arhivski fondovi i zbirke u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj*. Beograd : izdavač, 1984. Str. 26.

25 HDA, Pismohrana, Mišljenje o zahtjevu Historijskog arhiva u Karlovcu, 6. 10. 1986., br. 53/24.

navodi ilustrativno, a upućuje na načelne stavove kojima se zajednica 1980-ih odnosila prema pojedinim kategorijama fondova u razgraničenju središnjega s područnim arhivima, no zanimljivo će potom biti pratiti odmake od pojedinih odluka.

Pitanje razgraničenja učestalo je bilo jednom od gorućih tema sastanaka aktiva ravnatelja, Arhivskoga savjeta, savjetovanja, komisija arhivskoga društva do početka 1990-ih.[26] Može se spomenuti kako je u okviru Saveza društava arhivskih radnika Hrvatske oformljena i djelovala Sekcija za razgraničenje arhivske građe među arhivima.[27] Međutim, iz izlaganja iznesenih na jednome od posljednjih saveznih i republičkih savjetovanja kojima je dominirala ova tema utvrđeno je da brojne preporuke i dogovori nisu svrsishodno rezultirali razgraničenjem među arhivima, a ponajmanje da se u tome pogledu postignuo pomak u komunikaciji s baštinskim ustanovama u kojima se čuva arhivsko gradivo. U tome je kontekstu povedeno i na saveznoj razini pitanje utvrđivanja načela i kriterija razgraničenja u pravnome i pojmovnome smislu ne samo unutar republičkih okvira nego i na saveznoj razini.[28] U okvirima republičke razine rješavalo se i raznorodno normativno okruženje donošenjem pravilnika povezanih s postupanjem s gradivom te kategorizacijom stvaratelja, kao osnove akvizicijske politike.

Važan preduvjet razgraničenja bilo je i planiranje akvizicijskih politika arhiva, kao i preuzimanja velikih količina gradiva različitih stvaratelja u HDA akvizicijama 1990-ih. Od važnosti za promjenu stanja među fondovima i zbirkama arhiva i potrebe za novom raspodjelom gradiva iz nadležnosti raznih arhiva imalo je preuzimanje gradiva prikupljenoga od bivšega Arhiva Instituta za historiju radničkoga pokreta Hrvatske (AIHRPH) na temelju Odluke o pripajanju Arhiva Instituta za suvremenu povijest iz 1995. godine. [29] Jednake je važnosti bilo i preuzimanje gradiva Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH), kao i regionalnih organa i organizacija KPH/SKH od Socijaldemokratske partije Hrvatske (SDP) iste godine.[30] U isto vrijeme i u Državni arhiv u Splitu preuzeto je gradivo Arhiva Instituta za historiju radničkoga pokreta Dalmacije (AIHRPD) u Splitu.[31]

26 Bilten Arhiva Hrvatske, Zagreb, 1989., br. 5–6, str. 27–28.

27 Vlahov, D. *Izvještaj o radu Saveza društava arhivskih radnika Hrvatske za razdoblje od listopada 1987. do listopada 1989.*, VIA, God 1(32) 1991, 1(32), str. 279–310.

28 Lekić, B. Cilj i značaj razgraničenja arhivske građe. *Vjesnik istarskog arhiva VIA* (grad). broj(1991), str.?

29 Odluka o pripajanju Arhiva Instituta za suvremenu povijest Hrvatskom državnom arhivu. *NN* 22/95. Gradivo preuzeto na temelju te Odluke upisano je u knjigu akvizicija HDA pod brojem 52/1995.

30 Gradivo je od SDP-a preuzeto 4. travnja 1995. (broj knjige primljenoga arhivskog gradiva HDA 8/1995).

31 Gradivo bivšega Arhiva Instituta za historiju radničkog pokreta za Dalmaciju u Splitu preuzeto je u Državni arhiv u Splitu 15. svibnja 1995. godine od Muzeja narodne revolucije u Splitu, a sukladno točki 6. Zaključka Trgovačkoga suda u Splitu (Posl. br. X RL 23/92, od 8. veljače 1995.), Zaključku Gradskoga poglavarstva Grada Splita (Klasa: 020-04/95-01/125, od 7. ožujka 1995.) i Rješenju Upravnoga odjela kulture, prosvjete i socijalne skrbi grada Splita (Klasa: 600-01/95, od 20. ožujka 1995.). URL: http://arhinetmaster.arhiv.hr/_Generated/Pages/ArhivskeJedinice.BasicDetails.aspx?ItemId=14134 (20. 6. 2017.).

Tako je novim predmetom razgraničenja postalo gradivo oblasne, okružne do mjesne razine za tijela uprave ratnoga razdoblja (NDH i NOP) pristiglo u HDA nakon pripajanja Arhiva Instituta. U njegovu su sastavu bili fondovi i zbirke čiji su dijelovi ili cjeline dokumentacije nastale najvećim dijelom radom upravnih, vojnih i pravosudnih tijela od 19. do sredine 20. stoljeća kao i dokumentacija nastala radom organizacija sindikalnoga pokreta te Komunističke partije. Budući da se gradivo u bivšem AIHRPH-u obrađivalo prema tematsko-kronološkome pristupu, gradivo pojedinih stvaratelja bilo je obuhvaćeno zbirkama dokumentacije objedinjenima pod nazivom područja kojim su se bavili ili je bilo svrstano u tematski formirane zbirke pod nazivom „Neprijateljska građa", za ono koje je sadržavalo dokumentaciju nastalu radom tijela uprave NDH-a, odnosno „Narodna vlast" za dokumentaciju nastalu radom organa narodnooslobodilačkoga pokreta za čitavo područje Hrvatske.

Predmetom razgraničenja postalo je i gradivo društveno-političkih organizacija, odnosno oblasnih, okružnih, kotarskih komiteta Komunističke partije Hrvatske / SKH-a, komiteta Narodne fronte, kotarskih i općinskih komiteta Saveza udruženja boraca NOR-a, vojnih invalida i drugo, koje je preuzeo SDP u cjelini gradiva KPH-a/SKH-a, ali i Institut za suvremenu povijest u cjelini gradiva Arhiva IHRPH-a.[32]

Nakon navedenih masovnijih akvizicija započelo je planiranje razmjene među arhivima preuzetoga gradiva, ali su se intenzivirali i upiti područnih arhiva prema središnjemu za predajom cjelina gradiva već postojećih fondova iz različitih razdoblja. Primjerice, nakon zahtjeva Povijesnoga arhiva u Sisku upućenoga u prosincu 1997. godine HDA, za predajom cjelina gradiva uprave od sredine 19. stoljeća te pravosuđa, vojnih tijela, novčarskih i drugih gospodarskih institucija, kao i tijela KPH-a/SKH-a kako bi se objedinilo s postojećim cjelinama u područnome arhivu, odlukom tadašnjega stručnog savjeta HDA, a koja je trebala vrijediti za sve državne arhive, određeno je da se „državnim arhivima predaju fondovi uprave, pravosuđa i privrede od sredine 19. st. do sredine 20. st. na kotarskoj, općinskoj ili drugoj razini dok fondovi Vojne krajine te vojni fondovi iz kasnijih razdoblja ostaju pohranjeni u HDA kao jedna cjelina". Usto, prema zaključku stručnoga kolegija HDA predloženo je da „partijsko gradivo CK SKH i nižih foruma, gradivo okružnih i kotarskih NOO-a, okružnih i kotarskih odbora Antifašističke fronte žena (AFŽ), kao i gradivo oblasnih i okružnih odbora Narodne fronte ostane u HDA jer je preuzeto od CK SKH kao jedna cjelina s obvezom da i u buduće ostanu cjelina." Tada je područnomu arhivu predloženo mikrofilmiranje tih fragmenata. Istodobno je odobrena predaja gradiva

32 U sustavu arhivskog zakonodavstva SFRJ, Savez komunista je imao poseban status, odnosno bio je izuzet iz općeg nadzora i nadležnosti arhivske službe. Prema Općem zakonu o državnim arhivima (SL 12/1950) dozvoljeno je da pojedine organizacije i ustanove imaju specijalne arhive koji prikupljaju i čuvaju svoje gradivo. U tu svrhu je 1949. osnovano Historijsko odjeljenje CK SKH. Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima (NN 15/1965) izričito je utvrđeno da arhivsko gradivo nastalo radom SKH čuvaju komiteti. Nakon što je 1961. osnovan IHRPH i u njegov sastav ušao Historijski arhiv CKSKH, predano mu je i ostalo gradivo (do III. kongresa SKH 1954), dok je gradivo nižih partijskih organizacija (kotarski, općinski, gradski, rajonski, mjesni komiteti) predano regionalnim arhivima. http://arhinetmaster.arhiv.hr/_Generated/Pages/ArhivskeJedinice.BasicDetails.aspx?ItemId=5107 (02.07.2017.)

Ureda za kolonizaciju Petrinja te više banaka i štedionica s područja Gline i Kostajnice. Međutim, ostanak traženoga fonda Odgojnoga zavoda u Glini u HDA obrazloženo je njegovom pripadnošću ministarskim strukturama uprave NDH-a.[33] Pojedine od tih odluka, vidjet će se poslije, bile su podložne reviziji. Takav načelni stav središnjega arhiva u tim je godinama vrijedio u odnosu na pitanje razgraničenja i s drugim arhivima. Zanimljivo je primijetiti da se takav stav oblikovao na stručnim kolegijima, odnosno vijećima HDA. Pri ponovljenomu zahtjevu Državnoga arhiva u Sisku iz 2000. godine za predajom kotarskih komiteta SKH-a te Okružnoga NOO-a, čija se brojnija cjelina čuvala u tome arhivu, potvrđen je stav o neupitnoj predaji tijela DPO-a ispod i uključivo razinu kotara te uprave NDH-a i NOP-a, kojoj će prethoditi mikrofilmiranje u HDA. Pitanje odluke o predaji, odnosno sjedinjenju gradiva Okružnoga NOO-a, unatoč zadržanomu stavu da oblasni i okružni NOO-i ostaju u HDA, taj je put, u skladu s mišljenjem stručnoga vijeća HDA, ostala bez rješenja. Time je čini se stvoren prostor za daljnje neriješene slične situacije s drugim arhivima sve do danas.

Zaključno, iz svih se prepiski, zapisnika sa stručnih vijeća HDA, zapisnika sa sastanaka Aktiva/Kolegija ravnatelja i drugo, razabire načelan dogovor da gradivo nastalo radom tijela uprave razine niže od okruga (u različitim povijesnim kontekstima) bude u nadležnosti područnih državnih arhiva, a gradivo okružnih, oblasnih i drugih središnjih tijela pripada nadležnosti središnjeg arhiva, iako taj stav nije zabilježen na jednome mjestu. U slučaju pravosudne uprave slijedio se dogovor da samo vrhovna sudbena tijela budu u nadležnosti središnjega arhiva, kao i državno odvjetništvo/tužilaštvo, dok ostala pripadaju nadležnosti područnih arhiva. Gradivo nastalo radom vojnih oblasti s područja Vojne krajine sporazumno je pripalo u nadležnost središnjega arhiva. Kod gradiva društveno-političkih organizacija uglavnom su se poštovali slični kriteriji, ovisno o prostiranju nadležnosti stvaratelja u odnosu na čitav hrvatski prostor, odnosno lokalno područje, a isto je vrijedilo i za gradivo s područja odgoja i obrazovanja, zdravstva, kulture, socijalnih ustanova i drugo. Gradivo s područja gospodarstva načelnim je dogovorom trebalo uglavnom biti u nadležnosti područnih arhiva.

Provedba razmjene gradiva među arhivima

Završetkom izrade Pregleda fondova iz 1984., potom onoga iz 2006. godine[34] razgraničenjima utvrđena područja razmjene provodila su se tijekom sukcesivnih akcija primopredajnih postupaka od kraja 1980-ih, intenzivnije 1997. te uoči i nakon objave posljednjega Pregleda arhivskih fondova i zbirki.

33 HDA, Pismohrana, Predaja gradiva Kotarskog komiteta KPH, Kotarskih NOO odbora i Okružnog NOO Banije DA Sisak, Klasa: 612-06/97-08/43; Predaja fondova kotarskih komiteta SKH i Okružnog NOO Banija Državnom arhivu u Sisku, Klasa: 612-06/00-08/52.

34 Pavličeк, V. Pregled arhivskih fondova i zbirki RH. Rad na prikupljanju i obradi podataka. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 50(2007), str. 9–32.

Analiza obavljenih primopredaja napravljena je na temelju zapisnika o primopredajama s državnim arhivima,[35] objedinjenoga prijedloga primopredaja Odjela za obradu i zaštitu HDA sastavljenoga 2006. godine, primopredajnih zapisnika HDA (za razdoblje od 1992. do 2004.), topografskoga inventara HDA iz 2017. godine, evidencija nerealiziranih primopredaja koje se vode na više odsjeka HDA[36] i drugo. Utvrđeno je da je u tome razdoblju predano više desetaka fondova ili dijelova fondova ponajprije od strane HDA područnim arhivima.

Slijedeći klasifikaciju arhivskih fondova i zbirka, možemo zaključiti da je gradivo nastalo radom tijela uprave do razdoblja 1848. godine predano u vrlo malim količinama, tek nekoliko poglavarstava slobodnih i kraljevskih gradova ili trgovišta te jedan osobni fond. Iz razdoblja 1848 – 1918. predano je uglavnom gradivo kotarskih oblasti (35), općinskih ureda (12), općinskih poglavarstava (9), gradskih poglavarstava (8), građevinskih, šumsko-gospodarstvenih te poreznih ureda. Dio njih bio je u HDA evidentiran kao fond, dok je dio odmah predviđen za predaju državnim arhivima te se kao zasebna cjelina nije registrirao u HDA. Iz razdoblja međuraća uglavnom je predano gradivo kotarskih oblasti/sreskih načelstava (26), gradskih (6) i općinskih poglavarstava (9) te financijalnih ravnateljstava. Gradivo iz razdoblja Drugoga svjetskog rata predano je uglavnom nakon izdvajanja iz fondova: HR-HDA-1516. Fragmenti kotarskih oblasti NDH i HR-HDA-1517, Fragmenti općinskih poglavarstava NDH, HR-HDA-1518, Fragmenti gradskih poglavarstava NDH. Riječ je o gradivu tijela lokalne uprave NDH-a, i to kotarskih oblasti (51), općinskih (84) i gradskih poglavarstava (5), nekoliko županskih nadzorništva rizničke straže, razdjela financijalne straže i poreznih ureda.

Usto, iz ratnoga je razdoblja područnim arhivima u većoj mjeri predano i gradivo NOO-a. Predan je 71 fond ili dijelovi fondova kotarskih NOO-a, gradivo 130 općinskih i 107 mjesnih NOO-a. Zanimljiva je situacija da su, unatoč prijašnjim dogovorima, pojedini fondovi oblasnih i okružnih narodnih odbora (NO) predani područnim arhivima. Primjerice, prema zapisniku o predaji i preuzimanju između HDA i Državnoga arhiva u Bjelovaru 1. ožujka 2007. godine HDA predao je, među ostalime, fond HR-HDA-369. Narodni odbor oblasti Bjelovar u količini od 21 svežnja, 1,5 kutiju[37]. Već 1997. godine fond HR-HDA-370. Narodni odbor oblasti Osijek predan je DA-u u Osijeku. Istovremeno je fond HR-HDA-371. Narodni odbor oblasti Zagreb zadržan u HDA, a da pritom u DA-u u Zagrebu postoji istoimeni fond HR-DAZG-882. Godine 2016. ovaj je fond predložen za predaju Hrvatskomu državnom arhivu.

35 HDA, Odsjek za matičnu, razvojnu i dokumentacijsku službu (dalje: Matična služba), Zapisnici o primopredajama s drugim arhivima.

36 Spomenimo da je 2016. godine korisniku u Čitaonici HDA dopremljeno gradivo koje je prema evidencijama predano drugomu državnom arhivu. Postojanje gradiva utvrđeno je samo na temelju novoga Topografskog inventara HDA. Nakon toga pristupilo se izradi ili ažuriranju prijedloga za predaju gradiva drugim državnim arhivima.

37 HDA, Matična služba, Zapisnici o primopredajama s drugim arhivima, Zapisnik od 1. ožujka 2007., Klasa: 612-06/07-08/18, Ur. broj: 565-12-07-1.

Osim gradiva uprave, u istome je razdoblju predano i gradivo 42 pravosudna tijela, uglavnom kotarskih sudova, sudbenih stolova, javnih tužilaštva. Predano je i fragmentarno sačuvano gradivo 17 odgojno-obrazovnih ustanova. Od ukupno 44 fonda gospodarskih subjekata predano je gradivo privatnih novčarskih ustanova, većinom štedionica likvidiranih nakon Drugoga svjetskog rata.

Područnim je arhivima predano i više desetaka cjelina gradiva društveno-političkih organizacija, uglavnom kotarskih, općinskih i mjesnih komiteta KPH-a/SKH-a, Narodne fronte, AFŽ-a i drugo.

Nasuprot tomu, prema podacima što ih bilježi knjiga primljenoga arhivskoga gradiva HDA u razdoblju 1997 – 1917. godine, u središnji arhiv iz područnih arhiva bilo je svega devet preuzimanja. Tijekom 1997. godine između HDA i Državnoga arhiva u Zagrebu realizirano je više razmjena fondova istih stvaratelja čije se gradivo dotad nalazilo u oba arhiva. Gradivo fondova Banskoga stola i Stola sedmorice kao vrhovnih sudišta do 1945. godine združeno je nakon primopredaje u središnjemu, a Sudbenoga stola Zagreb u područnome arhivu. U HDA iste je godine od DA-a u Zagrebu preuzeto i opsežno gradivo Ureda za podržavljeni imetak Ministarstva državne riznice NDH-a, poznatijega pod kraticom PONOVA.

Dio razmjena između HDA i Državnoga arhiva u Varaždinu, uz ponovljen načelni stav o razmeđu teritorijalne nadležnosti institucija, odnosno fondova, realiziran je 2001. godine predajom dijela gradiva Varaždinske županije te Velike župe Zagorje, a DA-u u Varaždinu tada je od HDA predano gradivo tijela kotarske uprave. Razmjena je obavljena i s Državnim arhivom u Osijeku 2008. godine kada je u HDA pristiglo gradivo Virovitičke županije i gradivo Osječke oblasti.

Godine 2016. realizirana je primopredaja s DA-om u Zagrebu, preuzimanjem gradiva fondova Upravnoga suda u Zagrebu, pripadajućega prema stvarnoj i teritorijalnog nadležnosti središnjoj razini, iz međuratnoga i ratnoga razdoblja, kako bi se objedinilo s postojećim fondom u HDA.

Promjene u statusu predanih fondova nisu zabilježene u Općemu inventaru HDA. Predaje cjelovitih fondova za navedeno razdoblje dokumentirane su uglavnom u dosjeima fondova, a jedna je čak zavedena u Knjizi akvizicija HDA.[38] Takva nas praksa navodi na potrebu za sustavnijim vođenjem i ažuriranjem evidencija o takvim razmjenama.

I dok se naporima arhivske službe u povodu objave obuhvatnih pregleda fondova i zbirka velikim dijelom uspjelo provesti ili barem dogovorom uskladiti primopredajne planove, može se ustvrditi da je malo pozitivnoga rezultata bilo u obostranome razgraničenju među srodnim baštinskim ustanovama, ponajprije bibliotekama i muzejima. Posljednji Pregled fondova iz 2006. godine evidentira zatečeno stanje kojim su vidljivi dijelovi javnoga gradiva prisutni u različitim ustanovama.[39]

38 HDA, Matična služba, Knjiga primljenoga arhivskoga gradiva (Knjiga akvizicija HDA), 1995. – 2017.

39 Bukvić, N. Arhivska služba i arhivsko zakonodavstvo u funkciji zaštite gradiva muzejskih ustanova. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 57(2014), str?

Analiza stanja i problemi

Unatoč svim utvrđenim kriterijima i provedenim razmjenama možemo i nadalje primijetiti da postoje primjeri neriješenih ili nerealiziranih razgraničenja ili objedinjavanja gradiva istoga stvaratelja u raznim arhivima. Analiza je provedena na temelju uvida u zapisnike o primopredajama te usporedbom podataka sa stanjem u Nacionalnome informacijskom sustavu. Rezultati analize pokazuju da unatoč primopredajama sredinom 2000-tih i dalje postoje fondovi koji se u različitim omjerima nalaze u dva ili više arhiva, a u nekim slučajevima da načelni dogovori postignuti unutar zajednice nisu poštovani.

Na temelju toga utvrđeno je da, primjerice, u HDA pohranjeno 17 fondova velikih župa iz razdoblja NDH-a, od kojih 6 postoji i u drugim arhivima. Prema prijašnjim dogovorima, gradivo velikih župa trebalo je pripasti nadležnosti HDA, međutim objedinjavanje fondova među arhivima u cjelini nije provedeno.

Stvaratelj	Fond Državnoga arhiva	Fond HDA
Velika župa Pokuplje	HR-DAKA-9. 3 kut	HR-HDA-1507. 0,2 kut.
Velika župa Baranja	HR-DAOS-47. 3 knj. i 24 kut.	HR-HDA-1498. 0,2 kut.
Velika župa Gora. Župsko povjereništvo Ministarstva socijalne skrbi Petrinja	HR-DASK-SACPE-285. 2 knj.	HR-HDA-1503. 0,2 kut.
Velika župa Dubrava	HR-DAST-408. 1 kut.	HR-HDA-1502. 27 kut.
Velika župa Bilogora	HR-DABJ-20. 5 knj., 9 kut.	HR-HDA-1499. 1 kut.
Velika župa Bribir-(Sidraga)	HR-DAST-407. 2 kut.	HR-HDA-1500. 0,5 kut.
Velika župa Cetina	HR-DAST-29. 25 kut.	HR-HDA-1501. 1 kut.

Tablica 1. *Velike župe NDH-a*

Unatoč predajama 2000-tih sličan je primjer i s gradivom NOO-a, kako oblasnih tako i okružnih. Uočljivo je da se omjeri količina razlikuju u korist državnih arhiva, odnosno HDA.

Stvaratelj	Fond Državnoga arhiva	Fond HDA
Oblasni NOO zagrebačke oblasti	HR-DABJ-8. 1 kut.	HR-HDA-209. 2 knj. 2 kut.
Oblasni NOO za Slavoniju − Osijek	HR-DAOS-45. 18 knj., 81 kut.	HR-HDA-1457. 6 kut.
Oblasni NOO Dalmacije	HR-DAST-21. 647 knj.; 148 kom.; 1325 kut.; 47 svež.	HR-HDA-208. 3 kut.

Tablica 2. *Oblasni NOO-i*

Iako je gradivo Oblasnoga NOO-a Dalmacije u Državnome arhivu u Splitu pridruženo onomu Oblasnoga NO-a i vodi se kao jedinstven fond HR-DAST-21. iz tablice je jasno da se u HDA pokraj kriterija o razgraničenju, kada je riječ o gradivu oblasnih NOO-a, čuva vrlo mala količina gradiva. To je vjerojatno posljedica činjenice da je većina gradiva NOO-a u HDA prispjela u cjelini gradiva Arhiva IHRPH-a, dok je u Državni arhiv u Splitu preuzeto u masi gradiva IHRPH-a za Dalmaciju.[40] Kod okružnih NOO-a nailazimo i na situaciju da se gradivo istoga stvaratelja čuva čak u trima različitim arhivima. Tako je gradivo Okružnoga NOO-a Moslavina sačuvano u Državnome arhivu u Sisku, Državnome arhivu u Bjelovaru, ali i u Hrvatskome državnom arhivu. Količine gradiva fondova u navedenim trima arhivima podjednake su. Sličan je primjer i gradivo Okružnoga NOO-a Zadar, u slučaju kojeg se razmjerno najveća količina gradiva toga tijela čuva u Državnome arhivu u Zadru,[41] ali u drugim dvama arhivima postoje istoimeni fondovi s vrlo malom količinom gradiva.[42] Sličnu skupinu problema možemo tako povezati i s objedinjavanjem i primopredajom gradiva poratnih oblasnih NO-a.

40 Fond Oblasni NO Dalmacije preuzet je 17. travnja 1956. od likvidacijske komisije NOO-a Dalmacije, po zapisniku od 17. travnja 1956. NO-a Kotara Split. Gradivo fonda prije preuzimanja u Državni arhiv u Splitu nalazilo se u sanducima u podrumu zgrade Vojnoga suda u Splitu.

41 Nakon ukidanja Okružnoga NOO-a Zadar spisi su predani Kotarskomu NO-u Zadar. Zatim spise preuzima Skupština općine Zadar, a Državni arhiv u Zadru preuzima gradivo 1965. godine, i to 15. listopada 1965. godine, broj 87/1965. URL: http://arhinetmaster.arhiv.hr/_Generated/Pages/ArhivskeJedinice.BasicDetails.aspx?ItemId=132115 (9. 7. 2017.).

42 U DA-u Splitu stoji navod da je fond pripadao arhivskoj zbirci Instituta za historiju radničkog pokreta za Dalmaciju u Splitu, gdje je imao signaturu: NOO-55/1487-1497/. URL: http://arhinetmaster.arhiv.hr/_Generated/Pages/ArhivskeJedinice.BasicDetails.aspx?ItemId=57463 (20. 6. 2017.).

Stvaratelj	Fond Državnoga arhiva		Fond HDA
Okružni NOO Moslavina	HR-DASK-591. 3 kut.	HR-DABJ-10. 3 knj., 1 kut.,	HR-HDA-1471. 3 knj., 2 kut.
Okružni NOO Banije	HR-DASK-14. 5 knj., 3 kut.		HR-HDA-1458. 4 kut.
Okružni NOO Zadar	HR-DAST-389. 0,02 svež.	HR-DAZD-135. 27 knj., 79 kut.	HR-HDA-1486. 3 svežnjića

Tablica 3. *Okružni NOO-i*

Treba napomenuti da ovom analizom nisu obuhvaćeni fragmenti NOO-a, nadleštava NDH-a ili DPO-a koji nikada nisu bili iskazani kao fondovi u HDA ili nekome drugom arhivu, nego su dijelovi gradiva pronađeni prilikom sređivanja ili preuzeti naknadno.

Razmjena gradiva iz područja pravosuđa, što se odnosi na sudove, odvjetništva odnosno javna tužilaštva, a većim dijelom i na odvjetničke pisarnice, uglavnom je riješena, međutim djelomice ostaje otvoreno pitanje zatvora i kaznionica. Ilustrativan je primjer slučaj potraživanja gradiva Kazneno-popravnoga doma (KPD) Lepoglava od HDA, kojemu bi prema stvarnoj, institucionalnoj-hijerarhijskoj ovlasti i kriteriju „važnosti za čitavo područje Hrvatske", pripadao. Usto, gradivo središnje institucije, Uprave za zatvorski sustav, pohranjuje se u HDA, a uz njega su preuzete i cjeline gradiva ukinutih KPD-a Stara Gradiška i Goli otok te bi se logično i cjelina spomenutog KPD-a Lepoglava, kao jedne od najstarijih kaznioničkih institucija trebala pridružiti arhivskoj i evidencijskoj cjelini. Polazište spora u tome je slučaju današnji status KPD-a Lepoglava, registriranoga među ostalim i kao zasebnoga subjekta, a stoga i pod nadzorom područnoga Državnoga arhiva u Varaždinu. Problem je još 2009. godine predstavljen Stručnome vijeću HDA i nastavio se razmatrati na kolegijima ravnatelja, no dosad nije realiziran primopredajni postupak.[43]

Često ponavljan stav stručnih i arhivskih vijeća povezan s gradivom vojnih oblasti Vojne krajine koje bi trebalo zadržati kao cjelinu u središnjemu arhivu danas je pretežna činjenica osim, primjerice, gradiva Varaždinsko-križevačke graničarske pukovnije koja se čuva u DA-u u Bjelovaru s obzirom na to da je preuzeto od Gradskoga muzeja Bjelovar. Istodobno, u HDA čuva se gradivo toga stvaratelja. Usto spomenimo i gradivo Vojnoga suda Narodnoga vijeća SHS-a koje se također čuva u DA-u u Bjelovaru te u HDA s istim, relativno malim količinama. Također, i gradivo Osmoga korpusa NOVJ-a danas se nalazi u dvama arhivima, u DA-u u Splitu te u HDA.

43 HDA, Pismohrana, Zapisnik 5. Sjednice Stručnoga vijeća 25. 11. 2009.

Stvaratelj	Fond Državnoga arhiva	Fond HDA
Varaždinsko-križevačka graničarska pukovnija	HR-DABJ-98. 47 knj., 12 kut.	HR-HDA-443. 4 knj., 179 kut.
Vojni sud Narodnoga vijeća SHS	HR-DABJ-748. 1 kut.	HR-HDA-1191. 1 kut.
Osmi korpus NOVJ-a	HR-DAST-413. 1 svež.	HR-HDA-1899. 1 kut.

Tablica 4. *Gradivo vojnih tijela*

Uočljivo je da unatoč primopredajama brojnih novčarskih zavoda područnim državnim arhivima, i dalje postoje neka neriješena pitanja koja su se ponovno nametnula s intenzivnijim sređivanjima gradiva novčarskih zavoda u HDA. Uglavnom je riječ o gradivu bivših novčarskih institucija koje su prestale s radom u socijalističkome razdoblju te gradivu koje se odnosi na središnjicu bankovne institucije i njezine podružnice. Tako je, primjerice, gradivo Prve hrvatske štedionice (PHŠ) i njezinih podružnica raspršeno po raznim arhivima, s često ne posve razjašnjenim granicama između pojedinih stvaratelja. Kako je u pripremi obrada fonda HR-HDA-570. Prve hrvatske štedionice, odluka o izdvajanju ili pridruživanju gradiva podružnica bitno će utjecati na strukturu fonda, ali i na kvalitetu sagledavanja konteksta djelovanja toga stvaratelja i njegova gradiva.

Stvaratelj	Fond Državnoga arhiva	Fond HDA
Prva hrvatska štedionica	HR-DAZG-247. 1187 knj., 6 kut.	HR-HDA-570. 2213 svež., 6 kut.

Tablica 5. *Prva hrvatska štedionica, usporedni prikaz*

Iz tablice vidimo da se fond istoga naziva čuva u dvama arhivima, DA-u u Zagrebu i HDA. Iako je u DA-u u Zagrebu vjerojatno riječ o gradivu Podružnice Zagreb PHŠ, uvidom u opis sadržaja u evidencijama ovih dvaju fondova razvidno je da postoje očita preklapanja. Isto tako dijele identičan historijat stvaratelja kao da nije riječ o dvama pravnim subjektima.

U drugim arhivima postoje podružnice PHŠ-a: primjerice u DA-u Rijeka čuva se fond HR-DARI-692. PHŠ. Podružnica Kraljevica s 1 knjigom, u DA-u Osijek fond HR-DAOS-215. s ukupno 1,5 d/m gradiva, u DA-u Dubrovnik fond HR-DADU-192. Podružnice Dubrovnik PHŠ s ukupno 62 d/m gradiva te u DA-u Karlovac fond HR-DAKA-374. Podružnice Karlovac PHŠ sa 6 d/m gradiva.

Na temelju uvida u primopredajne evidencije gradiva fonda Prve hrvatske štedionice u HDA nesporno je da se u njemu nalaze dijelovi raznih podružnica PHŠ-a: Daruvar, Gospić, Velika Gorica, nekih izvan teritorija RH, a fragmentarno i gradiva navedenih podružnica koje se već čuvaju u drugim državnim arhivima. Uz to, slična nas situacija očekuje i s gradivom Narodne banke FNRJ-a, posebno s obzirom na razgranatu mrežu njezinih centrala, filijala i agencija. U propitivanju kriterija razgraničenja mogli bismo obuhvatiti i gradivo drugih gospodarskih subjekata kao što su komore, osiguravajuća društva, zadruge, industrijska i rudarska poduzeća i drugo.

Analiza potvrđuje sličnu situaciju i s gradivom oblasnih, okružnih, gradskih komiteta KPH-a, narodne omladine i drugo. Iako je gradivo društveno-političkih organizacija slično kao ono NOO-a ili velikih župa intenzivno predavano područnim arhivima u razdoblju 2006. – 2008. godine, i dalje postoje neke neriješene situacije. Podsjetimo da je dio gradiva DPO-a preuzet u HDA od SDP-a 1995. godine, ali najvažniji dio u cjelini gradiva Arhiva IHRPH-a, u okviru kojega je od 1961. godine djelovao Historijski arhiv CKSKH-a. U slučajevima područnih državnih arhiva način preuzimanja gradiva u arhiv ponešto je drukčiji.[44]

Stvaratelj	Fond Državnoga arhiva	Fond HDA
Oblasni komitet KPH-a Bjelovar	HR-DABJ-187. 8 kut.	HR-HDA-1811. 2 knj., 19 kut.
Oblasni komitet KPH-a Karlovac	HR-DAKA-124. 13 knj., 40 kut.	HR-HDA-1812. 1 kut.
Oblasni komitet KPH-a Osijek	HR-DAOS-306. 16 knj., 11 kut.	HR-HDA-1809. 22 kut. (U HDA Oblasni komitet KPH-a za Slavoniju)

Tablica 6. *Oblasni komiteti KPH-a*

44 Za fond Oblasni komitet KPH-a Bjelovar postoji podatak da je preuzet je od Komisije za povijest Komunističke partije Jugoslavije Bjelovar 1961. godine, knjiga akvizicije I., redni broj 11. URL: http://arhinetmaster.arhiv.hr/_Generated/Pages/ArhivskeJedinice.BasicDetails.aspx?ItemId=55790 (20. 6. 2017.). Isto tako, za fond Oblasni komitet KPH-a Osijek u Nacionalnome arhivskom informacijskom sustavu stoji kako „ne postoji podatak o tome kada je izvršena primopredaja gradiva Oblasnog komiteta KPH u Državni arhiv u Osijeku. Obradom gradiva fonda HR-DAOS-312. Kotarski komitet SKH Osijek pronađen je Zapisnik o primopredaji arhivske građe Kotarskog komiteta SKH Osijek. U tom zapisniku stoji da je primopredaja izvršena po odluci Kotarskog komiteta SKH Osijek na osnovi Odluke Organizaciono političkog sekretarijata CK SKH o sređivanju historijske građe SKH za period od 15.05.1945. do konca 1953. Preuzeta građa od Kotarskog komiteta SKH Osijek vlasništvo je bivšeg Oblasnog komiteta SKH za Slavoniju, za vremensko razdoblje 1945-1954. godine, te je predana na sređivanje i čuvanje Historijskom arhivu Osijek – Odjelu za radnički pokret i SKJ." Pretpostavka je da je predmet toga Zapisnika upravo gradivo ovoga fonda. Vidi URL: http://arhinetmaster.arhiv.hr/_Generated/Pages/ArhivskeJedinice.BasicDetails.aspx?ItemId=8890 (20. 6. 2017.).

Stvaratelj	Fond Državnoga arhiva	Fond HDA
Okružni komitet KPH-a Daruvar	HR-DABJ-1142. 1 kut.	HR-HDA -1829. 1 knj., 3 kut.
Okružni komitet KPH-a Osijek	HR-DAOS-1857. 1 knj. 3 kut.	HR-HDA-1839. 1 knj., 11 kut.
Okružni komitet KPH-a Dubrovnik	HR-DAST-441. 9 kom.	HR-HDA-1830. 4 kut.
Okružni komitet KPH-a Virovitica	HR-DAVT-137. 0,1 d/m (podatak iz NAIS-a)	HR-HDA-1852. 9 kut.
Okružni komitet KPH-a Šibenik	HR-DAST-445. 39 kom.	HR-HDA-1850. 3 kut.

Tablica 7. *Okružni komiteti KPH-a*

Kao i u primjeru NOO-a te velikih župa, gradivo 5 okružnih komiteta koji se čuvaju u DA-u u Splitu preuzeto je u cjelini gradiva Arhiva IHRPD-a 1995. godine. Isto tako, gradivo okružnih komiteta u HDA je preuzeto u cjelini gradiva Arhiva IHRPH-a. Budući da nismo raspolagali informacijama na koji je način gradivo Okružnoga komiteta KPH-a Virovitica prispjelo u DA-u u Virovitici, nije bilo moguće utvrditi je li stiglo razmjenom s nekim državnim arhivom ili iz drugoga izvora.

Veći broj usporednih pojava istoga gradiva u dvama arhivima pojavljuje se kod HDA i DA-u u Splitu vjerojatno zbog razloga što su 1995. godine oba preuzela gradivo bivših Arhiva Instituta za historiju radničkoga pokreta. Kod većine fondova obuhvaćenih tom analizom stoji podatak da su u DA-u u Splitu, odnosno HDA ušli upravo u masi gradiva Arhiva Instituta.

Usto, uočljivo je da takvih situacija ima više i između HDA i DA-a u Zagrebu, što je opet vjerojatno posljedica sjedišta obaju arhiva i često neriješenih situacija između lokalne i nacionalne razine. Primjeri tomu, prema sadašnjem stanju fondova, oni su Trgovinske komore, ali i gradiva Redarstvenoga ravnateljstva u Zagrebu, odnosno Uprave policije, gdje je razmeđe stvaratelja potrebno tek utvrditi.

Prethodnom analizom nastojali smo obuhvatiti najveća područja razgraničenja s područja uprave, pravosuđa, vojske, DPO-a i gospodarskih tijela. Međutim, svakako postoje i pojedini slučajevi koji mogu biti predmetom rasprave.

Perspektive i zaključci

Razmatranjem ove stručne tematike i danas, nakon što je postavljen okvir već desetljećima utvrđenim kriterijima i pozivom na sporazumnu suradnju, pa i nakon brojnih prijedloga i konačne provedbe, ne možemo biti posve zadovoljni učinjenim s obzirom na to da je donekle kontinuitet u problemu nastavljen. Zaostaci, nažalost, utječu na nemogućnost cjelovite obrade, na još vidljivu raspršenost, ali i evidencijsko-informacijsku nepokrivenost utvrđivanja kolanja arhivskoga gradiva među arhivima. Pomalo zamrlu praksu međusobnih već neupitnih razmjena potrebno je aktualizirati i sustavno provesti sa svim arhivima.

Karakter i svojstvo arhivskoga gradiva nalaže očuvanje njegove cjeline, odnosno objedinjavanje, ne samo zbog dostupnosti nego i obrade kao temeljne zadaće arhivista. Teško je zamisliti cjelovito i kvalitetno sređivanje i opis, smještaj u odgovarajuće intelektualne i fizičke okvire, cjelina koje su fizički razdvojene. Isto tako, tek objedinjeno gradivo može biti predmetom izrade planova i prioriteta ne samo cjelovite obrade nego i restauracije, digitalizacije, a konačno i prezentacije. Pritom treba biti praktičan i nastojati objedinjavanje provesti racionalno tako da se u arhivu koji posjeduje većinu gradiva pridruži manja količina bez obzira na to što se tako dijelom poništava kriterij stvarne i teritorijalne nadležnosti.

Potreba da lokalni ili središnji arhiv zadrži korisnički prihvatljiv uvid nad dokumentacijom koja se u određenome razdoblju nalazila u njegovu posjedu ili učini dostupnijom dokumentaciju od izrazitoga interesa za proučavanje lokalne povijesti, danas se može riješiti uza sve sofisticiranije tehnike reprodukcije dokumentacije. U tu skupinu može pripasti posebno zanimljivo katastarsko kartografsko gradivo i gradivo matičnih knjiga. S obzirom na zahtjevnost, dugotrajnost pripreme, troškove postupaka digitalizacije i nedovoljnu zastupljenost osoblja potrebnoga za provedbu, jedno od mogućih rješenja jest ostvarenje takvih napora kroz posebne programe državnih arhiva.

U problemskim razmatranjima o razgraničenju gradiva pojedinih specifičnih kategorija stvaratelja i gradiva (primjerice gospodarskih i novčarskih subjekata, vojnoga gradiva, kartografskoga i slično) može se pribjeći i timskoj suradnji pojedinih arhivista specijaliziranih za njihovu skrb i obradu, neovisno o državnome arhivu u kojemu rade.

Pitanje vrednovanja i kategorizacije stvaratelja za gradivo u nastajanju danas je svakako aktualno, tim više što rastući broj stvaratelja, količina gradiva na raspolaganju, mijene u pravnome, povijesnome, gospodarskome aspektu, ali i kapaciteti državnih arhiva utječu na promišljanje i planiranje preuzimanja. Iako zamišljeno kao obuhvatno polazište i za rješavanje pitanja razgraničenja, očito je da u svjetlu promjena statusa pravnih osoba (recentni primjer *Agrokora*), preustroja strukture i nadležnosti stvaratelja (klinički bolnički centri, sveučilišta), ostaju mnoge dvojbe. Neke od njih možda bi se mogle riješiti osnivanjem specijaliziranih arhiva, a pitanje razgraničenja možebitno bi se time pomaknulo od prijepora o razmeđu nadležnosti među državnim arhivima. Osim toga, ne treba zaboraviti i na neke od

uočenih nelogičnosti u objavljenim kategorizacijama (primjer je Ansambl narodnih plesova i pjesama Hrvatske *Lado*, kategoriziran kao stvaratelj gradiva od lokalne važnosti), što navodi na potrebu za njezinom revalorizacijom kako ne bi postala novim predmetom spora u razgraničenju među arhivima.

Priznajemo i predlažemo da se i matični posao HDA ne bi trebao samo svesti na utvrđivanje kriterija razgraničenja, nego i na prikupljanje evidencija o gradivu koje je razmijenjeno nakon provedenih razmatranja i odluka o razgraničenju, kako između središnjega i područnih tako i među svim područnim arhivima međusobno.

Ne treba zaboraviti da nas postojanje i specifična svojstva elektroničkoga gradiva koje bi se u doglednoj budućnosti trebalo preuzimati u arhive, stavlja pred nove izazove, u planiranju akvizicijske politike, ali i osiguranju preduvjeta za njegovo dugoročno očuvanje i obradu. U tome smislu, arhivska će zajednica morati napraviti odmak od tradicionalnoga poimanja kriterija razgraničenja kao što su stvarna i teritorijalna nadležnost, cjelovitost fondova, pa čak i temeljnih arhivističkih načela.

Ne možemo sa sigurnošću utvrditi u kojoj se mjeri u već ostvarenim i očekivanim promjenama temeljnoga arhivskoga Zakona mogu nazrijeti nove razine problema, posebno s obzirom na propisanu obvezu preuzimanja preostaloga gradiva nastaloga do 1990. godine u sve državne arhive i očekivanim slijevanjem zaostalih masa. Stoga se poziva na nastojanje da nas razrješenje nekih starih dugova ne tereti i dalje, barem u okvirima arhivske zajednice.

Izvori

HDA, Pismohrana

HDA, Odsjek za matičnu, razvojnu i dokumentacijsku službu (Matična služba)

Narodne novine (*NN*)

Ministarstvo kulture. URL: http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=9593 (datumi)

Nacionalni arhivski informacijski sustav. URL: http://arhinetmaster.arhiv.hr/

e-Savjetovanja. URL: https://esavjetovanja.gov.hr/

Literatura

Arhivi i arhivsko gradivo – Zbirka pravnih propisa 1828-1997. Prir. Marijan Rastić. Zagreb : izdavač, 1998.

Babić, S. Cilj i svrha kategorizacije stvaratelja, *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003), str.

Bačić, S. O razgraničenju stvarne nadležnosti između arhivskih ustanova u NRH. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 3(1960), str?

Buturac, J., Bačić S. Iz historije pisanog dokumenta. Zagreb : Arhiv Hrvatske, 1966.

Bukvić, N. Arhivska služba i arhivsko zakonodavstvo u funkciji zaštite gradiva muzejskih ustanova. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 57(2014), str?

Ćosić, S., Lemić, V. Problemi arhivske službe u RH. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 50(2008), str?

Heđbeli, Ž. Privatno arhivsko gradivo, *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 44(2001), str?

Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike*, I. dio. Zagreb : izdv. 2010.

Karaman, I. *Studije i prilozi iz arhivistike*. Zagreb: izdv. 1993.

Kirić, H. Izrada kategorizacije za tijela državne uprave. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003), str?

Kolanović, J. Arhivistika i povijest upravnih institucija, *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 34–35(1991. – 1992), str?

Kolanović, J. *Arhivi u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u ediciji Arhivski fondovi i zbirke u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj*. Beograd : izdv. 1984.

Lekić, B. Cilj i značaj razgraničenja arhivske građe. *Vjesnik istarskog arhiva* (grad), broj 1991, str?.

Lučić, M. *Osobni arhivski fondovi*. Zagreb : izdv, 2015.

Lučić, M. Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 46(2003), str?

Pavliček, V. Pregled arhivskih fondova i zbirki RH. Rad na prikupljanju i obradi podataka. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 50(2007), str. 9–32.

Popović, J. Pravne osnove u razgraničenju arhivske građe u važećem zakonodavstvu. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 32(1989), str. 89–111.

Popović, J. *Pravna zaštita kulturnih dobara, sa posebnim osvrtom na arhivsku građu koja se nalazi u muzejima i bibliotekama, njeno korišćenje i normativno razgraničenje nadležnosti muzeja, arhiva i biblioteka*. U: *Tehnični i vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, Radenci 2012. urednik, godina, str.

Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske, sv. 1, Zagreb, 2006., str. XIV.

Rastić, M., Zatezalo, Đ. Dosadašnja nastojanja na razgraničenju arhivske građe između arhiva i njima srodnih institucija u SRH. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 32, 33(1989), str. 77–85.

Vlahov, D. Izvještaj o radu Saveza društava arhivskih radnika Hrvatske za razdoblje od listopada 1987. do listopada 1989. *Vjesnik Istarskog arhiva* (Pazin). sv 1(32)(1991), str. 279–310.

Zatezalo, Đ. Razgraničavanje i objedinjavanje fondova u arhivima SR Hrvatske. *Vjesnik historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu* (grad). broj(1986), str?

Summary

THE RETROSPECTIVE OF DETERMINING BOUNDARIES OF ARCHIVAL RECORDS BETWEEN THE CENTRAL AND REGIONAL STATE ARCHIVES

Within the frame of their professional obligations the archives endeavoured to define criteria and decisions regarding determining boundaries of archival fonds and collections in accordance with the real and territorial jurisdiction of specific archives. This paper tried to encompass an overview of the executed exchanges of records based on the examples of exchange of public records between the central and regional state archives, especially those belonging to administrative and judicial bodies, as well as economic, cultural and educational institutions etc. and warn about the problems that have not been solved so far. The paper problematizes the state of the executed demarcation related to the various historical contexts, not only the creation of records within the specific political-territorial units, but also crosslinking of archival service. At the same time it analyses open questions of the unrealized exchanges and considers solutions that could, despite inconsistencies in the agreed criteria, be rational by taking into account the available storage and human resources of specific archives, as well as needs of the users. The authors suggest that the specific open questions should be solved in a practical manner, by first and foremost using contemporary technologies for reproduction of records. The categorization of creators was primarily devised as universal starting point in appraisal and solving the acquisition policy, but it seems to have numerous points for revalorisation in order to avoid pssible conflicting situations in determining boundaries between the archives. On the other hand, the existence of the documentation created in the digital surroundings shifts the focus of the question regarding demarcation of jurisdictions between the archives to finding new agreeable solutions.

Keywords: *demarcation, archival records, central archives, state archives, acquisition policy, categorization of creators, territorial and real jurisdiction*

Translated by Marijan Bosnar

Borut Gulič
Hrvatski državni arhiv

Tehnička mjerila i pravila organizacije spremišnih prostorija i preventivne zaštite gradiva Odjela za zaštitu i obradu arhivskoga gradiva Hrvatskoga državnoga arhiva – teorija i praksa

Stručni rad

UDK: 930.25(497.5):331.3
930.25(497.5):006

Metrika spremišta i gradiva te pravila koja se primjenjuju uvjetom su upravljanja procesima uspješne uporabe gradiva i prioritetima u sprečavanju njegova propadanja.

Uspoređeni su objekti pohrane, predočena su pravila organizacije spremišta i radnih prostora za obradu gradiva, opremljenosti protupožarnim sustavima te sustavima zaštite od mogućih poplava i sigurnosnoga nadzora.

Opisani su spremišni uvjeti: rasvjeta, kakvoća zraka te potencijalni biološki uzročnici uništavanja gradiva s naglaskom na mikroklimatske uvjete. Prihvaćen je stav o upravljanju mogućim rizicima od utjecaja vanjskih uvjeta na oštećivanje gradiva. Mikroklimatski parametri prikazani su metrikom ImagePermanence Instituta, koji je izradio metodologiju transformacije navedenih podataka u smislu diferencijacije kemijske degradacije gradiva, njegova mehaničkoga propadanja, rizika od pojave plijesni i hrđanja metalnih dijelova. Analizom sustava ustanovila se relativna usklađenost sa standardom ISO 11799.

Prikazana je opremljenost spremišta, zaštitna ambalaža gradiva, način njegova odlaganja i održavanje sigurnosti i urednosti.

Opisani su razlozi česta premještanja gradiva, načini preuzimanja, izdavanja i uništavanja gradiva te postupak izrade plana spašavanja u slučaju nesreća.

Priložena je analiza mikroklimatskih uvjeta u 2016. godini i prijedlog Plana mjera za postupak u slučaju nesreća.

Ključne riječi: *metrika spremišnih prostora, standardi zaštite gradiva, upravljanje rizicima u zaštiti gradiva, mikroklimatska analiza, plan mjera u slučaju nesreća.*

Uvod

Ovaj se pregled ograničava na prikaz većega dijela spremišta HDA Odjela za zaštitu i obradu arhivskoga gradiva, to jest njime nisu obuhvaćena spremišta gradiva Hrvatskoga filmskog arhiva, spremišta Odjela Nadbiskupijskoga arhiva u Zagrebu i djelomice spremišta Središnjega fotolaboratorija.

Postojanje gradiva koje se preventivnom zaštitom čuva od propadanja preduvjetom je svih drugih stručnih procesa u arhivu. Cilj je zaštite optizimirati uvjete pohrane dokumentacije i tako usporiti procese njezina starenja te osigurati gradivo od oštećenja, gubitka ili propadanja.

Da bi se to postiglo, potrebno je osigurati da se gradivo nalazi u primjerenim uvjetima i režimu zaštite, nadzirati i poboljšavati te uvjete i pratiti fizičko stanje gradiva.

Metrika prostora i opreme spremišta te gradiva u njima omogućuje svakodnevno učinkovito i uspješno upravljanje gradivom i spremišnim prostorijama, smanjivanje vjerojatnosti rizika od incidentnih situacija i poboljšanje uvjeta koji usporavaju prirodno propadanje gradiva, odnosno omogućuju sposobnost zadržavanja kemijske i fizičke stabilnosti te mehaničke opstojnosti strukture papira u dužemu razdoblju. Organizirani podaci omogućuju kontinuirano praćenje mjerila djelotvornosti svih procesa u upravljanju arhivskim gradivom i postavljanju prioriteta u sprečavanju pogoršanja njegova stanja.[1]

Radnja je koncipirana prikazom objekata i spremišta HDA u usporedbi s prihvaćenim standardima te prikazom aktivnosti u vezi s manipuliranjem gradivom, kojima je krajnji cilj olakšana fizička dostupnost gradiva.

Objekti i spremišta HDA Lokacije i spremišni objekti

Gradivo Odjela pohranjeno je u pet objekata na trima lokacijama, od kojih su dvije izvan Zagreba (Kerestinec i Januševec), a jedna u centru Zagreba, gdje je matična lokacija HDA. Do svih se objekata može stići relativno čestim javnim prijevoznim linijama, osim do objekata na lokaciji Kerestinec. Spremišta u Kerstincu blizu su umjetnoga jezera bez pritoka koje ne ugrožava sigurnost gradiva.Svi su objekti samostojni tako da ne postoji opasnost od širenja požara sa susjednih zgrada. Može im se prići s najmanje triju strana.

Četiri zgrade imaju relativno visok toplinski i higroskopni kapacitet, a potrebno je naglasiti visoko požarno opterećenje spremišnih prostorija.

1 Zahvaljujem kolegama Odsjeka za zaštitu arhivskoga gradiva (Tomislavu Grilcu, Ingi Kraljević, Hrvoju Krmpotiću, Siniši Mariću i Matku Paukoviću), bez čijega sudjelovanja na ostvarivanju programa zaštite ne bismo ostvarili postavljene ciljeve.

Tehničke performanse objekata (zaokruženi brojevi)[2]. Podaci se odnose na stanje u svibnju 2017.

Lokacija	Broj spremišta	Površina (m^2)	Kapacitet (m)	Slobodni kapacitet (m)	Količina gradiva na jedinici površine (m/m^2)	Masa na jedinici površine (kg/m^2)	Kubatura (m^3)	Količina gradiva u jedinici prostora (m/m^3)	Napomena
Marulićev trg	31	3830	14.440	330	3,8	191 (maks.409)	9819	1,6	
Kerestinec	8	1500	11980	4270	5,9	295 (maks.462)	6196	1,5	Uključeno gradivo na pohrani, isključeno izdavaštvo
Januševec	37	1590	5980	240	3,8	187 (maks.247)	5699	1,1	

U svim višerazinskim objektima međukatna je konstrukcija armiranobetonska s adekvatnom statikom. Najveće je opterećenje podova dvostruko manje od uobičajenih norma koje zahtijevaju polazišnu nosivost poda klasičnih polica od 8,5 kN/m^2, odnosno 12,5 – 15 kN/m^2 za pomične police. Paletne police zahtijevale bi veću nosivost podova.

Najviše spremišnoga prostora nalazi se u objektu na Marulićevu trgu (3830 m^2), u kojemu je pohranjeno oko 14,4 km gradiva. Objekti u Kerestincu imaju oko 1500 m^2 spremišnih prostorija u kojima je trenutačno oko 7,7 km gradiva, a u koje se može pohraniti oko 12 km gradiva. Objekt Januševec ima oko 1590 m^2 spremišta, u kojima je pohranjeno oko 6 km gradiva.

Zbog visine polica najiskorišteniji su objekti, što se tiče količine gradiva i površine spremišta, oni u Kerestincu (koeficijent 5,9 u odnosu na druge objekte, koji imaju koeficijent 3,8).

U odnosu na kubaturu prostora, a u vezi s količinom gradiva, najbolje su iskorišteni objekti na Marulićevu trgu i u Kerestincu (koeficijenti 1,6 i 1,5) u odnosu na objekt Januševec (koeficijent 1,1).

Osim jednoga objekta u Kerestincu koji je u fazi preuređenja, svi objekti imaju zaštitu od udara groma te osiguran sustav odvodnje oborinskih i kanalizacijskih voda.

Objekt KR-06 trenutačno je i jedini objekt u kojemu ulaz nije odvojen od ulaza u spremišta, to jest ne postoji međuprostor koji smanjuje utjecaj vanjskih klimatskih uvjeta kad su spremišta otvorena. Na tome objektu drenaža oborinskih voda postavljena je samo s jedne strane krovišta. Na strani na kojoj nema drenaže jedanput je primijećena lokva u sjeverozapadnome uglu prve prostorije.

2 Podatci o spremišnim performansama i o opremljenosti spremišnih prostora strukturirani su i evidentirani u Excel tabličnome formatu. Za svako je spremište uneseno 65 parametara i formirani su tehnički listovi.

Nedostatak je toga spremišta koje je u fazi preuređenja taj što nema ni vatrodojavnoga sustava. Pri požarnome opterećenju većemu od 2 GJ/m^2, bez automatskoga sustava za gašenje mogu biti samo skladišta površine do 1000 m^2. Prema Pravilniku o zaštiti od požara u skladištima objekt spada u srednja skladišta (1000 – 3000 m^2). Zato je potrebno ugraditi sustav za odvođenje dima i topline i sprinklerski sustav ili neki drugi automatski sustav za gašenje požara. U sva spremišta KR-06 potrebno je ugraditi protupaničnu rasvjetu te pregradne zidove pojačati protupožarnim knauf-pločama. Prije ugradnje vatrodojave i protuprovale, instalacije kontrole ulaza te instalacije videonadzora bilo bi, možda, korisno izdvojiti ih od ostalih električnih instalacija i tako omogućiti ugradnju glavne sklopke, koja bi isključivanjem električnoga napona znatno smanjila mogućnost pojave požara.

Hidrantske instalacije prolaze kroz spremište iznad polica. U cijevima zasad nema vode.

Ulazna vrata (kao i na drugim objektima u Kerestincu) nisu protuprovalna. U objekt bi bilo potrebno instalirati alarmni protuprovalni sustav kakav je instaliran i u drugim objektima u Kerestincu. Također, trebali bi se sigurnosno zaštititi i prozori objekta. Na prozore je potrebno postaviti folije protiv sunčeva zračenja.

Za takve objekte moguća je izgradnja energetski pasivnih jednokatnih spremišta u kojima se temperatura održava u dopuštenim granicama zahvaljujući spremištu topline u zemlji ispod poda građevine, a jaka nepropusna izolacija nadgrađa zaštita je od temperaturnih kolebanja, što sve minimizira potrošnju energije. Vlažnost se kontrolira preko zidnoga sloja nepropusnoga na vlagu te materijalom kao što je glina, uobličena u nezapaljivu opeku, koja higroskopnošću izrazito reagira na vlagu. Smanjenom ventilacijom onemogućuje se veća onečišćenost. U slučaju potrebe održavanja niske temperature, moguća je ugradnja fotonaponskoga sustava koji, s obzirom na zemljopisni položaj Hrvatske, može potpuno udovoljiti potrebama za energijom u svrhu održavanja sustava odvlaživanja, ventilacije te drugih uređaja. Na taj bi se način uštedjelo minimalno 2 kWh po m^3 prostora, što bi u slučaju toga hangara iznosilo do 10 000 kWh na mjesec, a na godišnjoj razini za 30-ak bi se tona smanjila emisija stakleničkih plinova u atmosferu. Preporučuje se izgradnja građevnim materijalom zdravim i za ljude i za arhivsko gradivo, proizvedenim od mineralnih sastojaka, s vezivom od vapna, cementa i gline. Prilikom organizacije budućih spremišta treba planirati prostor u koji bi se smjestili ladičari.

Spremišne prostorije

U spremištima jasno su vidljive oznake spremišta i nacrti prostorija s montiranim i označenim policama te popis topografskoga inventara. Početak je svakoga fonda označen. Također, svako spremište ima tehnički list iz kojega je vidljiva tehnička opremljenost spremišta. Zidovi su obojeni bijelom bojom kako bi se najbolje uočili možebitni problemi s vlagom ili statikom objekta. Podovi su premazani zaštitnim premazima koji smanjuju njihovo trošenje i stvaranje prašine. Prilikom organizacije novih spremišta na

vratima nikako ne smije biti pragova koji su smetnja pri manipulaciji kolicima. Sva spremišna vrata moraju biti takve kakvoće da su otporna na požar 120 minuta, čime se onemogućuje površinsko širenje požara. Vatrootporna vrata ne nalaze se u četirima spremišnim prostorijama na lokaciji Kerestinec.

U skladu s Pravilnikom o standardima fizičke sigurnosti za dokumentaciju s oznakama tajnosti organizirana su dva spremišta s oznakama sigurnosnih zona u koja je pristup dopušten osobama s certifikatom, odnosno osobama koje iz opravdana razloga smiju s njima ući.

Od spremišnih izdvojene su radne prostorije za obradu gradiva koje su lako povezane sa spremištima iz kojih se i u koje se gradivo doprema. Tako spremišni prostori služe samo za dopremu gradiva na korištenje u čitaonicu, preuzimanje gradiva na obradu i pretraživanje gradiva radi rješavanja pisanih zahtjeva. Određeno je 12 radnih prostorija s površinom od oko 1000 m^2 (Marulićev trg 6 prostorija – 480 m^2; Kerestinec 4 prostorije – 450 m^2; Januševec 2 prostorije – 73 m^2).

Vatrodojava, protupožarni sustavi

Odjel za zaštitu i obradu arhivskoga gradiva skrbi se za više od 26 km papirnatoga gradiva (skupa s gradivom knjižnice), to jest za oko 4000 m^3, odnosno 1400 t goriva materijala, što je golemo opterećenje za ustanovu zbog velike opasnosti od požara.

Svi su objekti HDA izloženi jačemu strujanju zraka. Dođe li do požara, to povećava rizik. U situaciji požara nužno je da vatrogasna vozila mogu nesmetano prići objektu, stoga se na prilazima ne smiju parkirati automobili.

U sklopu objekta HDA na Marulićevu trgu nalaze se i visokorizična trafostanica, kotlovnica i spremište Laboratorija za restauraciju sa zapaljivim tvarima.

I objekt Januševec ima plinsku kotlovnicu.

Prema propisima o zaštiti od požara, svako spremište treba biti zaseban požarni sektor, to jest prostorna jedinica koja je od ostalih dijelova objekta konstrukcijski odijeljena protupožarnim elementima propisana stupnja otpornosti na požar. Tako konstrukcijski odijeljena prostorna jedinica može se samostalno tretirati što se tiče tehničkih i organizacijskih mjera zaštite od požara. Potrebno je planirati uređenje, opremanje i organizaciju spremišta, evidentiranje i skrb za ispravan rad opreme u spremištima. Požar je najveća sigurnosna prijetnja.

U četirima objektima ugrađen je vatrodojavni sustav koji detektira dim i aktivira alarm.[3] Vatrodojavni sustav u dislociranim spremištima povezan je s vratarskom službom na Marulićevu trgu. Centralna služba osiguranja mora biti osposobljena primiti dojavu, uključiti sustav uzbunjivanja,

3 Osim automatskih detektora koje aktivira dim, moguće je ugraditi i detektore koji imaju toplinske senzore, kao i detektore koji registriraju plamen.

upozoriti ugrožene osobe na opasnost i uputiti ih na evakuaciju, proslijediti dojavu požara, upotrijebiti protupožarne uređaje te omogućiti da dežurne osobe i vatrogasne brigade interveniraju. Vatrogasni sustav mora biti u korelaciji s planom spremišta pa bi spremišta morala biti istovrsno označena. Sada je vatrodojavni sustav na Marulićevu trgu podijeljen na zone s numeričkom oznakom svakoga detektora. To je vrlo kompliciran sustav u kojemu se, u slučaju požara, prvo mora pregledati nacrt, a tek potom gasiti požar. Potrebno bi bilo ugraditi vatrodojavni sustav s jednostavnim označavanjem prostorija i vatrodojavnih detektora u njima.

Ni u jednome spremištu nije postavljen automatski protupožarni sprinkerski sustav. Požar dolazi u zrelu fazu već nakon 10 minuta od nastanka, a nije moguće da bi bilo koja vatrogasna postrojba reagirala brže nego instalirani protupožarni sustav. Brzina gašenja požara u njegovoj ranoj fazi jedino je jamstvo uspjeha. Prijenosni vatrogasni aparati djelotvorni su samo u početnome stadiju pojave vatre.[4]

Protupožarna je zaštita uspostavljena ugradnjom hidrantskih sustava – unutarnjih i vanjskih, koji moraju proizvoditi propisani tlak vode i pritom nijedan dio spremišta ne smije biti udaljen više od 6 m od univerzalne ili raspršne mlaznice – te postavljanjem protupožarnih ručnih uređaja za gašenje vatre.[5]

Svi su djelatnici HDA obučeni za provedbu mjera protupožarne zaštite.

Redovito se održavaju instalacije i ažuriraju podaci u skladu sa zakonom o zaštiti od požara, zakonom o zaštiti na radu i pravilnicima o tehničkoj zaštiti (elaborat o zaštiti od požara, protuprovalni sustav, električne instalacije, vatrodojava, plinska kotlovnica, sustav za detekciju plina, protupožarni aparati, gromobranske instalacije, plinske instalacije i dimnjak, hidrantska mreža, uređaji s povećanom opasnosti, protupanična rasvjeta, klimatizacijski uređaji, dizalo…).[6]

Električni uređaji moraju biti u S-izvedbi, to jest izvedbi sklopke bez popratne električne iskre, a kabeli bi trebali prolaziti pokrivenim kanalima, što nije realizirano u svim spremištima HDA.

4 Sprinklerski sustav gasi vatru količinom vode 70 – 90 l/min, puno manjom od količine iz hidrantskoga sustava ili vatrogasne cijevi (540 – 1125 l/min). Visoki tlak i manja količina vode stvaraju vodenu maglu koja prelazi u paru. Pritom nema rezidualne vode, a gradivo se znatno manje oštećuje u usporedbi s nepopravljivom štetom što nastaje na gradivu njegovim izgaranjem. Za funkcioniranje sprinklerskoga sustava potreban je stabilan izvor dotoka vode odgovarajućega tlaka.

5 Postoji suha i mokra hidrantska mreža, a isto vrijedi i za sprinklerski sustav. Bolji su mokri hidranti i sprinklerski sustavi (osim u slučaju kada postoji opasnost od smrzavanja vode) jer je vrijeme aktivacije sustava kraće, a njihov je nedostatak mogućnost prodiranja vode u spremište. Postoji i treći tip sustava, koji posjeduje dodatnu zaštitu od nenamjernoga ispuštanja vode, ali veća složenost smanjuje njegovu pouzdanost. Trend je da plinski sprinkleri uvode plin u spremište, a mokri sprinkleri na zidove. U slučaju požara aktivirat će se samo oni raspršivači koji su u doticaju s toplinom, a vjerojatnost nenamjenskoga ispuštanje vode mjeri se u tisućitim dijelovima promila.

6 Pod redovitim se pregledima uglavnom podrazumijevaju propisani godišnji pregledi svih sustava.

Protupoplavna zaštita

Kroz spremišta na šestome katu objekta na Marulićevu trgu prolaze kanali koji odvode oborinsku vodu. Potrebno ih je redovito kontrolirati i čistiti kako bi se pravodobno spriječilo curenje vode, što se događalo. U takva je spremišta poželjno ugraditi senzore za vodu.

Isto je tako potrebno kontrolirati sustav centralnoga grijanja jer je moguće da malo puknuće cijevi izazove štetu većih razmjera.

Kontrola pristupa – sigurnost spremišnih prostora

Sigurnosna politika, sigurnosne procedure i instaliranje preventivnih sigurnosnih sustava trebaju biti potvrđeni na najvišoj upravljačkoj razini. Ulaz i izlaz u zgradu kontrolira se na jednome mjestu 24 sata na dan.

Sjeverna i južna strana prve razine objekta na Marulićevu trgu osigurane su vanjskim rešetkama na prozorima, a prva i druga razina istočne, zapadne i južne strana osigurane su ili unutarnjim metalnim panelima na prozorskim oknima ili unutarnjim rešetkama.

Isto tako, potrebno je ugraditi rešetke na sve prozore objekata u Kerestincu.

Spremišta na Marulićevu trgu opremljena su s trideset vrata kroz koja se ulazi kartičnim sustavom i tako se automatski nadziru ulasci u spremišta i uporaba gradiva u njima. Bilo bi poželjno ugraditi sustav kartičnoga ulaska u sva spremišta na Marulićevu trgu, to jest na dodatna petera vrata, od kojih bi, zbog učestalosti prolaza, najvažnije bila ugradnja na vrata 236.

Na Marulićevu trgu zaštitarska tvrtka nadzire objekt 24 sata, postoji i vanjski i unutarnji videonadzor na svima trima ulazima u zgradu. U svim dislociranim objektima postoje domari koji, uz ugrađeni videonadzor, osiguravaju objekt izvan radnoga vremena. Prema standardima sve bi snimke trebalo čuvati što je dulje moguće.

Korisno bi bilo razmotriti uvođenje master-sustava zaključavanja. Tako se izrazito pojednostavnjuje i ubrzava otključavanje spremišnih vrata u slučaju nesreća. Centralna služba osiguranja nadzire broj i smještaj izrađenih ključeva te evidentira njihovu uporabu. Kopije ključeva štite se isto kao i originali.

Korisno je razmotriti ugradnju sustava detektora pokreta koji prate kretanje unutar prostora izvan radnoga vremena i koji aktiviraju alarmno uzbunjivanje, kao i ugradnju glavnih sklopki za isključivanje električnoga napona. Budući da zbog kliznoga radnog vremena u spremištima povremeno ostaje upaljeno svjetlo, sklopke bi u određeno vrijeme gasila centralna služba osiguranja objekta, odnosno domari dislociranih spremišta.

Spremišni uvjeti: rasvjeta, kakvoća zraka, mikroklimatski uvjeti, biološki uzročnici propadanja gradiva

Svjetlo

Svjetlo skraćuje životni vijek papirnatoga medija i pogoduje njegovu kemijskomu propadanju te izaziva njegovo izbjeljivanje, požućivanje ili tamnjenje.

Osim negativnoga toplinskog efekta, posebice negativno djeluju kratke ultraljubičaste valne duljine s velikom razinom energije i sunčana svjetlost – tekst blijedi i dolazi do fotolize celuloznih vlakana. Dulje valne duljine, od crvene do zelene, ne izazivaju natprosječno starenje dokumenata ni knjiga.

Norma ISO 11799 dopušta rasvjetu do 200 lx na podnoj razini (50 lx na izložbama). Posebno je štetna i neonska rasvjeta zbog velike količine UV energije koju emitira. Poželjna su spremišta bez izravne dnevne svjetlosti ili, ako postoje prozori, potrebno ih je prekriti lanenim zastorima, roletama, odnosno ultraljubičastim plastičnim filtrima koji zaustavljaju 80 % ultraljubičastih zraka te smanjuju toplinsko zračenje. Za takve folije uobičajeno je jamstvo osam godina ako se postavljaju unutar prozorskih okana, a pet godina ako se postavljaju izvan njih.

U spremištima su ugrađena svjetla sa žarnom niti i neonske stropne lampe. Na prozorima su zaštitni filtri, osim u spremištima u Kerestincu. U Januševcu prozori su zaštićeni prozorskim kapcima (škurama). Između redova instalirana je po jedna žarulja, a u hodnicima na svakih 4 – 5 m. U objektu na Marulićevu trgu ugrađene su sklopke koje omogućuju paljenje svjetala po segmentima. Na svakoj razini objekta trebala bi ugraditi glavnu sklopku koja isključuje strujno kolo, a za objekt Januševec glavna sklopka isključuje električno napajanje u cijelome objektu. Ne postoji pravilo da se sklopkama isključuje električni napon izvan radnoga vremena.

Protupanična rasvjeta treba osiguravati rasvjetu najmanje jedan sat.

Kakvoća zraka

Onečišćeni zrak doprinosi uništavanju papirnatoga medija. Razni plinovi (dušikovi i sumporni oksidi, ozon i slično) te prašina sa sporama plijesni i bakterijama ulaze u strukturu papira, koji dobiva mrlje i sivkastu prevlaku te, kataliziranjući štetne kemijske reakcije, povećavaju kiselost papira stvaranjem sumporne i dušične kiseline.

Zato suvremeni standardi postavljaju uvjete za postojanost papira[7]:

pH-vrijednost 7,5 – 10 radi neutralizacije kiselih tvari puferna rezerva mora iznositi najmanje

7 HRN EN ISO 9706:2002.

2 % kalcijeva karbonatakao dokaz da sadržava najmanju količinu (< 1 %) tvari koje lako oksidiraju (lignin/vlakna drvnoga podrijetla) rabi se oznaka kapa-broja koji mora biti manji od 5.

Fotografije, audiovizualni i magnetski mediji jako su osjetljivi na onečišćenje zraka, kiselinske i oksidacijske plinove.[8]

Toplina i relativna vlaga

Najvažniji su čimbenici u zaštiti arhivskoga gradiva održavanje referentnih mikroklimatskih vrijednosti topline i vlage u spremišnim prostorijama.

Povećana toplina od 5°C dvostruko ubrzava kemijske reakcije i tako ubrzava propadanje materijala, to jest dvostruko skraćuje očekivani životni vijek zapisa.[9] Prevelika toplina (posebice iznad 25 °C) pretjerano isušuje i pojačava lomljivost papira, deformira ga, skuplja, izbjeljuje i umanjuje adhezivna svojstva ljepila.

Povišena vlažnost dovodi do deformacije papira, bubrenja i otapanja ljepila i drugih emulzija te pucanja papira, što uzrokuje gubljenje njegovih mehaničkih svojstava, razgradnju tinte, hrđanje metala. Preniska vlažnost uzrokuje izbjeljivanje, pucanje emulzije, suhoću i lomljivost organskoga materijala.

Vlaga u obliku vodene pare uvijek je prisutna u zraku i izražava se pojmovima apsolutne i relativne vlage.

Apsolutna vlaga masa je vodene pare u jedinici volumena zraka, odnosno masa vodene pare u jedinici mase zraka (g/m^3, g/kg). Ograničene je primjenljivosti jer temperatura nema utjecaja u njezinoj determinaciji. Papir u optimalnim uvjetima sadržava 6 – 8 % vlastite vlage.

Relativna vlaga postotni je omjer apsolutne vlage na određenoj temperaturi i količine vodene pare koja je potrebna da bi se kod jednake temperature postiglo rosište, to jest 100 % zasićenosti vodenom parom. Drugim riječima, relativna je vlaga omjer parcijalnoga tlaka vodene pare u zraku i parcijalnoga tlaka vodene pare u zasićenju pri određenoj temperaturi. Relativna se vlažnost mijenja tijekom dana: pri najvećoj je temperaturi najniža i obrnuto.

Maksimalna vlažnost zraka najveća je količina vodene pare koju može primiti 1 m^3 zraka, a da ne dolazi do njezine kondenzacije. Izražava se u g/m^3. Maksimalna vlažnost raste s porastom temperature. Zrak je zasićen (saturiran) ako sadržava maksimalnu količinu vodene pare koju može primiti pri određenoj temperaturi i tlaku. Kad je ta količina postignuta, dolazi do kondenzacije. Tlak kojim djeluje vodena para u zasićenome stanju zove se ravnotežni tlak ili tlak zasićenja. Što se stvarni tlak više razlikuje od ravnotežnoga, relativna je vlažnost manja. Kad su tlakovi izjednačeni, relativna je vlažnost 100 %.

8 ISO 18902:2007., PAT test (Photograpicactivity test)

9 Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike I. dio. : Prostor i oprema*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2010. Str 193.

Topli zrak prima mnogo više vodene pare od hladnoga. Hlađenjem se postiže tlak zasićenja vodene pare, to jest rosište i daljnjim snižavanjem temperature dolazi do kondenzacije (najčešće u dijelovima spremišta bez ventilacije i u zatvorenim ormarima).Povišena relativna vlaga u kombinaciji s povišenom toplinom potiče rast plijesni te razvitak bakterija i aktivnost kukaca.

Česta promjena temperature i relativne vlage uzrokuje širenje i skupljanje higroskopnoga papira, deformira ga i na koncu papir puca ili, na primjer, na fotografijama puca emulzija. Također, brz prijelaz gradiva iz hladnih u tople uvjete može prouzročiti kondenzaciju vlage na njegovoj površini. Zato je potrebno održavati stabilne mikroklimatske uvjete i što bolje izolirati spremišta od vanjskih utjecaja te je potrebno posebnu pozornost usmjeriti na aklimatizaciju gradiva pri prijenosu iz hladnih u tople uvjete, ponajprije za enkapsulirano gradivo ili dokumente u staklu.

Norma HRN ISO 11799:2004. – *Informacije i dokumentacija – Zahtjevi za pohranu dokumenata arhivske i knjižnične građe* (ISO 11799:2003.) preporučuje sljedeće optimalne vrijednosti:

• papir	2 – 18 °C	30 – 50 % RV
• pergament	2 – 18 °C	50 – 60 % RV
• fotografije, crno-bijele	do 18 °C	30 – 50 % RV
• fotografije, u boji	do 2 °C	30 – 40 % RV
• drugi ispisi na papiru	do -3 °C	30 – 50 % RV
• fotografske ploče	do 18 °C	30 – 40 %RV
• fotografski film – mikrofilm,		
• crno-bijeli na acetatnoj podlozi	2,5,7 °C	50, 40, 30 % RV
• fotografski film – mikrofilm,		
• crno-bijeli na poliesterskoj podlozi	do 21 °C	do 50 % RV
• fotografski film – mikrofilm,		
• u boji, kromogenski	-10, -3, +2 °C	50, 40, 30 % RV
• magnetske vrpce (audio-, video-, elektroničke)	od 8 do 11, 17, 23 °C	50, 30, 20 % RV
• optički diskovi	-10 – 23 °C	do 50 % RV
• gramofonske ploče	do 20 °C	do 40 % RV.

Papirnato i nekonvencionalno gradivo zahtijeva specifične uvjete pohrane. Budući da se nekonvencionalno gradivo čuva pod strožim mikroklimatskim parametrima, uputno je fotografije, audiovizualne medije, magnetske medije, optičke diskove, držati odvojeno, a odstupanja ne bi smjela biti većima od 5 %. Ono se zato i pohranjuje u dvama separiranim spremištima.

Opći trend pokazuje da niža temperatura i niža relativna vlaga usporava procese starenja gradiva, što zimi smanjuje troškove energije, a povećava ih ljeti.

Radi osiguranja podataka na temelju kojih se mogu donositi odluke u vezi s regulacijom mikroklimatskih uvjeta, potrebno je otprilike na svakih 300 m^2 postaviti datalogere[10] koji, za razliku od ručnih higrologa (kojima treba nekoliko minuta za registriranje, posebno u uvjetima niske temperature, maloga strujanja zraka i visoke vlage), vrlo brzo reagiraju na promjene i evidentiraju ih neovisno o našoj nazočnosti 365 dana u godini. Uređaji se postavljaju izvan utjecaja ventilacijskoga sustava i ne blizu izvora topline i hlađenja. Podaci, koji se kontinuirano bilježe, omogućuju analizu ekstremnih temperatura i postotaka relativne vlage sa svrhom poboljšanja mikroklimatskih uvjeta pohrane gradiva. Takve informacije utječu na regulaciju i kontrolu klimatizacijske opreme ili na uporabu prijenosnih odvlaživača.

U posljednje se vrijeme prihvatilo načelo upravljanja mogućim rizicima od utjecaja vanjskih uzroka na propadanje gradiva koje se dugoročno čuva. Suvremeni se pristup puno više bavi vjerojatnostima potencijalnih prijetnja, odnosno okolnostima koje treba izbjegavati i mjerama koje treba poduzeti u slučaju pojave incidenta nego uvjetima koji su definirani idealnima. Akcentuiraju se fluktuacije mikroklimatskih uvjeta. Gradivo postiže termalnu ekvilibraciju u roku od nekoliko sati, a ekvilibraciju sadržaja vlage, to jest izjednačavanje tlaka vode u materijalu s tlakom vodene pare što djeluje na površinu materijala, u roku od nekoliko dana ili tjedana. Zato je važno znati upravljati ekstremnim vrijednostima topline i vlažnosti (ventilacija/ 0,2 do 0,5 izmjena zraka po satu, odvlaživanje, grijanje, hlađenje ako temperatura raste iznad 25 °C).

Radi strujanja zraka i zaštite u slučaju poplava, minimalni razmak između gradiva i poda mora biti 15 cm, odnosno taj razmak iznad gradiva mora biti 2 – 5 cm u svakoj topografskoj jedinici.

Spremišta HDA nemaju mehaničkih ventilacijskih sustava koji bi prevenirali stvaranje džepova s visokim postotkom relativne vlažnosti i kod kojih je potrebno redovito mijenjati filtre, a ventilacija se obavlja kratkotrajnim kontroliranim prozračivanjem na onoj strani spremišta koja nije izložena izvorima onečišćenja, i to u ljetnim uvjetima kad je vanjska temperatura niža od unutarnje, a u zimskim je uvjetima potreban oprez jer snižavanje temperature povećava vlagu i mogućnost njezine kondenzacije, odnosno pojavu plijesni.

Važan je pokazatelj mikroklimatskih uvjeta rosište, koje je mjera apsolutne količine vlage u zraku. Ono pokazuje temperaturu na kojoj zrak ne može zadržavati vlagu u plinovitu stanju, nego se kondenzira voda. Ako raste količina vlage, raste i temperatura rosišta, to jest što je viša relativna vlažnost, rosište je bliže temperaturi zraka. U spremištima je najizraženija kontaktna kondenzacija, odnosno dodir toplijega i vlažnijega zraka s hladnom površinom (na temperaturi rosišta). Posebno je

10 Logeri koje rabi HDA, postavljeni u iste uvjete na oko 16 ***°C***, pokazivali su minimalna odstupanja od 0,1 ***°C i*** 0,5 % relativne vlage.

to uočljivo na hladnijim zidnim površinama i prozorima, ali i na hladnijim površinama papirnatoga gradiva, knjižnim uvezima i zaštitnoj ambalaži.

Temperatura, relativna vlažnost i rosište međuovisne su varijable – na konstantnome rosištu, povećavajući temperaturu, snižavamo relativnu vlažnost i obrnuto.

Koristeći se tim trima parametrima, ImagePermanence Institut[11] izradio je metriku transformacije podataka temperature, relativne vlažnosti i rosišta koja pokazuje stupanj procijenjenoga rizika od propadanja gradiva u kemijskome kontekstu, dimenzijskih promjena, to jest mehaničkoga propadanja, bioloških uzročnika oštećenja, odnosno rizik od pojave plijesni te rizik od hrđanja.

Kemijske promjene izražavaju se indeksom TWP (*Time WeightedPreservationIndex*). Veći indeks pokazuje na manju mogućnost negativnih kemijskih oštećenja na gradivu, indeks TWP veći od 75 pokazuje dobre uvjete kemijskoga okruženja, u rasponu 45 – 75 iskazuje prihvatljive uvjete, a manji od 45 rizično okruženje.

Mehanička oštećenja iskazuju se minimalnim i maksimalnim postotkom sadržaja vlage u okolini (*EquilibriumMoistureContent*), koji higroskopni materijal apsorbira ili otpušta, i na taj se način širi, odnosno skuplja, to jest mijenja svoj volumen (veličinu i oblik). Dobre uvjete osigurava raspon sadržaja vlage (*EquilibriumMoistureContent*) između 5 % i 12,5 % s dimenzijskim promjenama do 0,5 %. Jednak raspon vlage s dimenzijskim promjenama od 0,5 % do 1,5 % znači prihvatljive uvjete, a sadržaj vlage manji od 5 % i veći od 12,5 % s dimenzijskim promjenama širenja i skupljanja više od 1,5 %, znači rizično okruženje. Vrijednosti manje od 5 % EMC-a korespondiraju s relativnom vlažnosti od oko 20 %, a vrijednosti veće od 12,5 % korespondiraju s prosječnom relativnom vlažnosti od oko 68 %. Uvjeti smanjene i povećane relativne vlažnosti uzrokuju promjene ako djeluju najmanje mjesec dana.

Indeks rizika stvaranja plijesni pokazuje mogućnosti razvitka plijesni. Plijesni preferiraju vlažna mjesta, mrak, nečistoću i slabu cirkulaciju zraka. Ako je njegova vrijednost do 0,5, okoliš sadržava nizak stupanj rizika od biološke degradacije, vrijednosti do 1 indiciraju da su spore na pola puta do klijanja, a vrijednosti veće od 1 indiciraju da su se spore razvile te da je plijesan u vegetativnome stanju ili je u stanju aktivnoga rasta. Plijesni sazrijevaju u uvjetima visoke relativne vlažnost, od 65 % naviše. U tim okolnostima nikako ne treba spuštati temperaturu, nego je potrebno snižavati vlagu.

11 URL: http://www.dpcalc.org/

Neujednačene crvenkastosmeđe mrlje (engl. *foxing*) posljedice su rasta plijesni i njihove enzimske razgradnje papira te njegova sljepljivanja ili djelovanja metala u papiru.[12] Zidovi se mogu tretirati fungicidnim sredstvima. Dosad je u HDA bilo nekoliko slučajeva aktiviranja plijesni i razvijanja kukaca. Posljednji se slučaj dogodio 2012. godine u spremištu M 113 na 34 kutije gradiva iz fonda Državna geodetska uprava. U 2 – 3 slučaja pojave plijesni u posljednjih 20-ak godina, djelatnici Odsjeka za zaštitu očistili su gradivo usisavačem i tretirali ga timolom, koji ih je vrlo učinkovito uklonio. Rjeđi je bilo slučaj pojave aktivne plijesni (vlažna i sluzava) od neaktivne (suha i praškasta). Osim plijesni temperatura viša od 15 °C i vlaga veća od 70 % pogoduju razvoju bakterija i kukaca koji se hrane papirom, ljepilom, škrobom i kožom. Pojava glodavaca, koji se mogu vrlo brzo razmnožavati, ugrožava gradivo koje oni nagrizaju, a svojim urinom povećavaju kiselost. Pojava ličinki kukaca te kukaca u odraslome stadiju u prozorskim oknima česta je pojava u Januševcu, dok su se glodavci pojavljivali u spremištu u Slavetiću, koje je HDA napustio. U svim su spremištima postavljene deratizacijske kutije s mamcima. Potrebno je redovito provoditi deratizaciju i dezinsekciju spremišta, u skladu s propisima. Posebno treba obratiti pozornost na pukotine i procjepe na zidovima i na tlu, otvore oko cijevi i ventilacijske otvore. Prašina i prljavština pogoduju razvijanju štetnika. U slučaju veće najezde kukaca postoje klopke koje ljepljivom vrpcom smanjuju njihov broj. Također, kukci se mogu uništavati kemijskim aerosolima i nekemijskim sredstvima te zamrzavanjem oštećenoga gradiva.

Rizik od hrđanja kovina znači da je okolišni sadržaj vlage uzrokuje hrđanje eventualnih metalnih pomagala koji povezuju spise. Njegove vrijednosti manje od 7 označuju nepovoljne uvjete za razvoj hrđe, vrijednosti od 7,1 do 10,5 prihvatljive uvjete koji ne uzrokuju pojavu hrđe, a vrijednosti veće od 10,5 rizične uvjete za hrđanje metalnih dijelova. Hrđanje se pojavljuje pri relativnoj vlažnosti većom od 55 %, a ako u zraku postoji onečišćenje, prašina, sol i drugo, hrđa se javlja i pri nižim postocima relativne vlage. Ti metrički pokazatelji omogućuju usporedbu različitih spremišnih prostora i usporedbu različitih mikroklimatskih uvjeta istoga spremišta tijekom više godina.

Metrički sustav nerizičnih uvjeta pohrane gradiva prema istraživanjima Instituta korelira sa standardom ISO 11799, ali pokazuje i diferencirane vrste oštećenja: mehaničku, hrđu, moguću pojavu plijesni i ubrzane kemijske reakcije koje pospješuju propadanje papirnatoga gradiva.

12 Bagatin M., Pilipović D. *Konzerviranje i restauriranje gradiva u Središnjemu laboratoriju za konzervaciju i restauraciju HDAoštećena u Domovinskome ratu*. U: *Radovi, Arhivi i Domovinski rat, 49. Savjetovanje hrvatskih arhivista.* navesti pun naziv zbornika. Ur: 2016. Str. 232.

Temperatura (C)	RV (%) Mehaničko oštećenje	RV (%) Pojava hrđe	RV (%) Pojava plijesni	RV (%) Ubrzane kemijske reakcije	Nerizični raspon RV (%)	Nerizični raspon točke rosišta (C)	Nerizični raspon AV (kg/m³)
0	0-**21**; **66**-100	**56**-100			**22**-55	-19 - -8	0,001 - 0,003
1	0-21; 66-100	56-100			22-55	-19 - -7	0,001 - 0,003
2	0-21; 66-100	56-100	90-100		22-55	-18 - -6	0,001 - 0,003
3	0-21; 66-100	56-100	89-100		22-55	-17 - -5	0,001 - 0,003
4	0-21; 66-100	56-100	88-100		22-55	-16 - -4	0,001 - 0,004
5	0-21; 66-100	56-100	87-100		22-55	-15 - -3	0,002 - 0,004
6	0-21; 66-100	**57**-100	86-100		22-56	-14 - -2	0,002 - 0,004
7	0-21; **67**-100	57-100	84-100		22-56	-13 - -2	0,002 - 0,004
8	0-21; 67-100	57-100	83-100		22-56	-13 - 0	0,002 - 0,005
9	0-21; 67-100	57-100	82-100		22-56	-12 - 1	0,002 - 0,005
10	0-21; 67-100	57-100	80-100		22-56	-11 - 2	0,002 - 0,005
11	0-21; 67-100	57-100	79-100		22-56	-10 - 3	0,002 - 0,006
12	0-**22**; 67-100	57-100	78-100		23-56	-9 - 4	0,002 - 0,006

13	0-22; 67-100	57-100	77-100		23-56	-8 - 5	0,003 - 0,006
14	0-22; 67-100	57-100	75-100		23-56	-7 - 5	0,003 - 0,007
15	0-22; 67-100	57-100	74-100	73-100	23-56	-6 - 6	0,003 - 0,007
16	0-22; 67-100	57-100	73-100	68-100	23-56	-5 - 7	0,003 - 0,008
17	0-22; **68**-100	**58**-100	72-100	64-100	23-57	-5 - 9	0,003 - 0,008
18	0-22; 68-100	58-100	71-100	59-100	23-**57**	-4 - 9	0,004 - 0,009
19	0-22; 68-100	58-100	70-100	55-100	23-54	-3 - 10	0,004 - 0,009
20	0-22; 68-100	58-100	69-100	50-100	23-49	-2 - 9	0,004 - 0,008
21	0-22; 68-100	58-100	68-100	45-100	23-44	-1 - 8	0,004 - 0,008
22	0-22; 68-100	58-100	68-100	41-100	23-40	0 - 7	0,004 - 0,008
23	0-22; **69**-100	**59**-100	66-100	36-100	23-35	1 - 6	0,005 - 0,007
24	0-22; 69-100	59-100	66-100	32-100	23-31	1 - 5	0,005 - 0,007
25	0-22; 69-100	59-100	66-100	27-100	23-26	2 - 4	0,005 - 0,006
26	0-**23**; 69-100	59-100	66-100	22-100			

Mehaničko se oštećenje evidentira u uvjetima relativne vlage od 23 % i od 66 %, a hrđa se pojavljuje u uvjetima od najmanje 56 % relativne vlage. Uvjeti za pojavu plijesni potpomognuti su relativnom vlagom od najmanje 66 %, a ubrzane kemijske reakcije koje uvjetuju ubrzano starenja papirnatoga medija pojavljuju se već od 22 %. Navedeni su parametri ovisni o temperaturi prostorije.

Mikroklimatski se uvjeti reguliraju ventilacijom, odvlaživanjem, grijanjem i hlađenjem. Zimske hladnoće sa suhim zrakom i topla ljeta s visokom vlažnosti zahtijevaju ovlaživanje tijekom zimskih mjeseci i odvlaživanje tijekom ljetnih mjeseci. U načelu tranzicijski su mjeseci travanj/svibanj te listopad/studeni. Optimalan način na koji se smanjuju negativni utjecaji ubrzanih kemijskih reakcija i fizičke razgradnje na prirodno starenje organskih materijala u HDA snižavanje je temperature zimi i odvlaživanje previsokih postotaka relativne vlažnosti u proljeće, ljeto i jesen.

Bilo bi dobro u veća spremišta, radi izjednačivanja termičkih uvjeta za cjelokupno gradivo u spremištu i smanjenja kondenzacije vlage te pojačavanja strujanja toploga zraka, ugraditi mješač zraka koji troši iznimno malo energije (35 – 75 W).

Mikroklima se održava isključivo s 31 odvlaživačem (13 na Marulićevu trgu, 6 u Kerestincu, 12 u Januševcu). U tu svrhu bilo bi potrebno nabaviti još 20-ak kvalitetnih odvlaživača i razmotriti nabavu klimatizacijskih uređaja za snižavanje temperature zraka na najvišim razinama objekta na Marulićevu trgu, gdje ljeti temperatura doseže i 30 °C. Djelovanjem odvlaživača vlaga se može spustiti i više od 20 %, što je razvidno u dvama susjednim spremištima koja imaju, odnosno nemaju, uređaj za odvlaživanje (M607 i M608).

Mikroklimatske uvjete za temperature više od 25 °C moguće je popraviti samo ugradnjom klimatizatora/klimatizacijskih uređaja u spremištu, čime se uvjeti u spremištu mogu održavati u granicama toleriranih vrijednosti relativne vlažnosti i temperature.

U Dodatku 1 prezentirani su rezultati sustavnih mjerenja mikroklimatskih uvjeta u 2016. godini.

Aktivnosti u vezi s manipuliranjem gradivom

Premještanje gradiva

Do prije neke godine Hrvatski državni arhiv takoreći uopće nije imao slobodna prostora, što je izazivalo stalne fizičke premještaje gradiva. Razmještaj gradiva u nove prostore na Marulićevu trgu, izgradnja novih i napuštanje starih spremišta u Medvedgradskoj ulici i dvorcu u Slavetiću, neadekvatne lokacije gradiva koje se rabe i koje je potrebno obraditi i nadalje aktualizira zahtjeve za premještaj nekoliko kilometara gradiva na godinu. U posljednjih dvadesetak godina premješteno je gradivo u količini kojim Arhiv sad raspolaže, to jest 25 – 30 km. Tom se manipulacijom gradivo mehanički oštećuje.

Oprema spremišnih prostora

Cjelokupno je gradivo jednoredno odloženo na metalne police u smjeru pritjecanja zraka ili u metalne ladičare. Četiri su ladičara posebno izrađena za gradivo iznimno velikih formata (dimenzije 150 x 150 cm, 150 x 250 cm). Sve su police konstruirane tako da udovoljavaju standardima koji smanjuju opasnost od poplavljivanja i djelovanja kondenzirane vlage na zidovima spremišta te omogućuju prirodnu cirkulaciju zraka i lakše čišćenje spremišta i gradiva (razmak 15 cm od poda, 20 cm od zidova, prazan prostor iznad kutija 2 – 5 cm, udaljenost od stropa 50 cm).

Police su raspoređene s minimalnim razmakom od 0,8 m i glavnim prolazom 1 – 1,2 m.

U četirima je spremištima moguće pohraniti oko 2560 m gradiva na pomične (takozvane *kompaktus*) police (1980 m u spremišnim prostorijama i 580 m u radnim prostorijama).

Dva spremišta na Marulićevu trgu povezana su telefonskim linijama.

Spremišta su opremljena s 14 kolica (8 na Marulićevu trgu i po 3 u Kerestincu i Januševcu) i 28 ljestava (3 na Marulićevu trgu, 10 u Kerestincu i 15 u Januševcu). U spremišnim i radnim prostorijama na Marulićevu trgu nalazi se 135 manipulativnih stolova, u Kerestincu 22 te 41 u Januševcu. U spremištima na Marulićevu trgu gradivo je, osim na policama, pohranjeno i u 141 ladičaru te u 75 kartoteka, u Kerestincu u 3 kartoteke, a u Januševcu u 102 ladičara i 18 ormara.

U vezi s provedbom propisa o održivome gospodarenju otpadom, u radnim su prostorijama za obradu gradiva postavljeni spremnici i kartonske kutije namijenjene za odvajanje sljedećega materijala: papirnata ambalaža za uništavanje za koju treba provesti propisani postupak izlučivanja, papirnata ambalaža za uništavanje za koju nije potrebno posebno odobrenje, plastična ambalaža i metalni materijal.

Zaštitna ambalaža i odlaganje tehničkih jedinica

Gradivo je potrebno tehnički i fizički primjereno opremiti i označiti. Kontinuirano se obavlja ambalažiranje gradiva u neutralne, beskiselinske kutije i beskiselinske omote te se enkapsulira u zaštitni sintetski materijal *melinex*, pri čemu se odvaja od metalnih, korozivnih dijelova i plastičnih PVC fascikala.

Položaj je pohranjenih knjiga vertikalan, a gradiva većih dimenzija ploštimičan, s time da broj komada uglavnom nije veći od tri. Knjige standardnih formata dobro je smjestiti u kutije u okomitome položaju, s hrptom okrenutim prema dolje. Gradivo velikih formata (mape, plakati, grafike, zemljovidi, nacrti) pohranjeni su u ladičarima. Zbog krhkosti, odnosno veće mogućnosti oštećenja, izbjegava se karte, nacrte i planove pohranjivati zamotane u tuljke, već se pribjegava njihovu izravnavanju i pohrani u beskiselinske košuljice i mape od beskiselinskoga kartona koje sami formiramo.

Zbog nepostojanja priručnoga prostora za smještaj zaliha arhivskih kutija, papira i drugoga materijala koji se rabi za tehničko opremanje gradiva, zaštitna se oprema čuva u spremišnim prostorijama Kerestinca, što veoma smanjuje urednost i sigurnost spremišta.

Evidencije o gradivu i spremištima

Digitalno i konvencionalno vode se Dnevnik spremišta, u kojemu se evidentira kretanje gradiva, to jest izdavanje i povrat gradiva te smještaj gradiva, odnosno topografski inventar, Plan evakuacije i spašavanja te tehnički podaci o spremišnim prostorijama. Spremišne se evidencije redovito održavaju.

Izdavanje gradiva

Odsjek izdaje gradivo za potrebe čitaonice, čitaonice za klasificirano gradivo i interne korisnike, za potrebe mikrofilmiranja i restauracije. Iz dislociranih se spremišta doprema gradivo i za potrebe korisnika knjižnične građe. Od 2012. godine gradivo se korisnicima izdaje u roku od jednoga sata kad je riječ o zahtjevima za gradivom koje se nalazi na Marulićevu trgu, odnosno u roku od jednoga dana kad je riječ o gradivu u dislociranim spremištima. Gradivo se pregleda prije i nakon uporabe.

Na godinu se za 3500 – 4000 zahtjeva izda oko 20 000 tehničkih jedinica, od čega su oko 60 % cjelovite jedinice, a za oko 40 % gradiva potrebno je pojedine predmete, dosjee i pojedinačnu dokumentaciju (niže tehničke jedinice) izdvajati iz kutija. Tijekom godina smanjuje se postotak izdvajanja analitičkih fizičkih jedinica. Od oko 20 000 izdanih fizičkih jedinica gradiva na redovnu čitaonicu otpada oko 80 %, na čitaonicu za klasificirano gradivo oko 3 %, na postupak mikrofilmiranja, digitalizacije i restauracije oko 3 % te na interne narudžbe oko 14 %.

Radi planiranja budućih premještaja gradiva vodi se statistika gradiva dopremljenoga za potrebe čitaonice iz dislociranih spremišta. Analizom broja zahtjeva korisnika u čitaonici za gradivom koje je pohranjeno u dislociranim spremištima, odlučuje se da se gradivo koje veći broj korisnika kontinuirano traži više od desetak puta na godinu, premješta u glavnu zgradu. Na taj se način ubrzava isporuka korisnicima i smanjuje uništavanje gradiva. Dosad je za gradivom iz dislociranih spremišta bilo 300 – 350 zahtjeva na godinu, u količini od oko 4000 tehničkih jedinica.

Izrađuje se i statistika godišnjeg izdavanja gradiva za čitaonicu koja služi određivanju prioriteta pri sređivanju i organizaciji zaštite gradiva u budućim razdobljima. Izdaje se oko 480 fondova na godinu, a najveći je broj zahtjeva za gradivom iz fundusa gradiva Odsjeka za moderno arhivsko gradivo, to jest iz razdoblja 1868. – 1945. godine (37 %). Slijedi gradivo Odsjeka za suvremeno arhivsko gradivo (19 %), gradivo Odsjeka za starije i vojno arhvsko gradivo (17 %), gradivo Odsjeka za obitelji, pojedince i arhivske zbirke (15 %) te gradivo Odsjeka za političke stranke i udruge (12 %). Najveći se broj fondova

traži iz Odsjeka za starije i vojno arhivsko gradivo (139 fondova), zatim iz Odsjeka za moderno arhivsko gradivo (127 fondova), Odsjeka za suvremeno arhivsko gradivo (78 fondova), Odsjeka za gradivo obitelji, pojedinaca i arhivske zbirke (77 fondova) te Odsjeka za političke stranke i udruge (57 fondova).[13]

Ostale mjere koje utječu na postizanje boljih uvjeta zaštite gradiva

Redovito se održava urednost spremišnih prostora i nadzor sigurnosnih uvjeta. Razina urednosti postiže se i realizacijom postupka uništavanja gradiva. U industrijsku se preradu predaje papirnata ambalaža za gradivo nad kojim je proveden propisani postupak izlučivanja, zaštitna papirnata ambalaža i multiplikati za koje nisu potrebna posebna odobrenja te plastični i metalni materijal. Prosječna godišnja količina papirnate reciklaže iznosi oko 3 t materijala. O uništavanju piše se zapisnik.

Plan spašavanja – mjere za postupanje u slučaju nesreće ili nepogode

Na temelju teorijskih premisa i praktičnoga iskustva izrađen je nacrt plana spašavanja gradiva u slučaju nesreće i nepogode koji je priložen u Dodatku 2. Temeljna poglavlja Plana obrađuju sljedeće:

- procjenu rizika, ugroženosti – utvrđivanje opasnosti za zgradu i gradivo, vanjske opasnosti od lokacije spremišta, unutarnje opasnosti konstrukcije spremišnih prostorija, analiza preventivnih mjera (sustavi gašenja, plan pripravnosti, evidencija vitalnoga gradiva, postojanje ažuriranoga topografskoga inventara, je li ono presnimljeno na zaštitne formate, postoje li nacrti prostorija)
- mjere preventivne zaštite – uvođenje mjera koje će ukloniti ili smanjiti svaku opasnost (ugradnja vatrodojavnih i protuprovalnih sustava, razmještaj protupožarnih aparata, raspored hidrantske mreže, ugradnja sprinklerskog sustava, redovito održavanje instalacija i opreme; protupožarni aparati, centralni dojavni sustav, videonadzor, hidrantska mreža, protupanična rasvjeta, gromobrani, detekcija plina, ložišno-dimovodni sustav, električne instalacije, dezinsekcija i deratizacija; postavljanje kompleta prve pomoći, vježbe svake druge godine)mjere pripravnosti – izrada pisanoga plana o mjerama pripravnosti, spašavanja i saniranja posljedica (postojanje topografskoga inventara i nacrta objekta s pozicijama hidranata i protupožarnih aparata, s mjestima glavnih sklopki električne energije te plinskoga i vodovodnog ventila, utvrđivanje operativnih ljudskih resursa, osiguranje opreme za spašavanje, određivanje prioritetnoga gradiva za spašavanje, postojanje ugovora s tvrtkama u kojima je moguće zamrznuti gradivo)
- plan spašavanja – tijekom i neposredno nakon katastrofe (poziv hitnim interventnim službama,

13 Podaci na temelju statistike 2013. – 2016.

uklanjanje izvora nesreće, zaštita gradiva in situ ili evakuacija, postupak spašavanja, sušenje gradiva)

- saniranje posljedica – popisivanje i pakiranje oštećenoga gradiva, prioritet postupaka saniranja, obnova mjesta nesreće i restauracija oštećenoga gradiva.

Potrebno je povezati sustav za evakuaciju gradiva u slučaju nesreće sa sustavom za evakuaciju osoblja u slučaju nesreće. Osoblje mora biti osposobljeno za učinkovitu zaštitu od požara te evakuaciju i spašavanje ljudi i dobara. Isto tako, treba razvijati i uvježbavati postupke u slučaju nesreća i incidenata i podvrgavati se redovitim vježbama/treninzima usmjerenima podizanju sigurnosti gradiva na višu razinu.

DODATAK 1 – Mikroklimatski uvjeti u promatranim spremišnim prostorima HDA u 2016. godini

Mikroklimatska se mjerenja očitavaju triput dnevno na 52 mjerne točke, što čini reprezentativni uzorak od oko 57 000 podataka na godinu. Očitava se nadnevak s vremenom evidentiranja podataka, relativna vlažnost, temperatura i apsolutna vlaga.

Ovaj je prikaz strukturiran na sljedeći način:

A) prosječni mjesečni podaci o temperaturi, relativnoj vlažnosti i apsolutnoj vlazi po spremištu

B) sumarni prikaz zaokruženih prosječnih mjesečnih podataka o temperaturi, relativnoj vlažnosti i apsolutnoj vlazi u svim spremištima jednoga objekta s izračunom rizika od ubrzanih kemijskih procesa koji uzrokuju ubrzano starenje gradiva

C) maksimalne i minimalne dnevne vrijednosti temperature i relativne vlažnosti tijekom jednoga mjeseca, manifestirane apsolutnom vlagom u svakome spremištu

D) zaključci dobiveni iz gornjih podataka, to jest u razdoblju konstantnih i mjesečnih rizičnih uvjeta u spremištima te u razdoblju sporadičnih mjesečnih rizičnih uvjeta koji pospješuju kemijske reakcije, odnosno ubrzano starenje papira, pojavu hrđe, mehaničko oštećenje gradiva, pojavu plijesni te učestalost uvjeta koji potiču mogućnost mehaničkoga oštećenja gradiva i mogućnost pojave plijesni.

A) Prosječni mjesečni podaci o temperaturi, relativnoj i apsolutnoj vlazi po spremištu[14]

MARULIĆEV TRG

Na Marulićevu trgu mikroklimatski se podaci registriraju triput dnevno na 29 mjernih točaka (10 na prvoj razini, 2 na drugoj razini, 3 na trećoj razini, 1 na četvrtoj razini, 6 na petoj razini, 7 na šestoj razini).

U spremištima nalazi se gradivo svih odsjeka.

Spremište M102 – 1. razina istok – sonda 25	Prosječna relativna vlaga (%)	Prosječna temperatura (°C)	Apsolutna vlaga (g/m³)	Napomena
Siječanj 2016.				
Veljača	39,21	17,27	5,77	
Ožujak	38,91	17,50	5,80	
Travanj	41,95	19,11	6,88	
Svibanj	45,25	20,07	7,87	
Lipanj	49,58	22,72	10,04	**KP(30)**
Srpanj	52,21	24,79	11,88	**KP(23)**
Kolovoz	52,80	24,38	11,74	**KP(25)**
Rujan	52,93	23,7	11,31	**KP(25)**
Listopad	49,28	20,87	8,97	**KP(40)**
Studeni	37,77	19,85	6,46	
Prosinac	31,43	19,61	5,3	

KERESTINEC

U Kerestincu mikroklimatski se podaci registraju triput dnevno na 9 mjernih točaka. U spremištima se nalazi gradivo Odsjeka za moderno arhivsko gradivo, Odsjeka za suvremeno gradivo i Odsjeka za gradivo pojedinaca, obitelji i arhivske zbirke te gradivo Odsjeka za političke stranke i udruge.

14 Prikazani su podatci za pojedina spremišta objekata HDA.

KR-01-04 – sonda 20;	Prosječna relativna vlaga (%)	Prosječna temperatura (°C)	Apsolutna vlaga (g/m³)	Napomena
Siječanj 2016.	43,66	7,70	3,54	
Veljača	44,64	9,06	3,95	
Ožujak	45,42	9,86	4,23	
Travanj	42,92	12,97	4,85	
Svibanj	43,11	14,21	5,27	
Lipanj	43,36	17,50	6,46	
Srpanj	45,58	19,54	7,67	
Kolovoz	43,73	19,01	7,13	
Rujan	43,71	18,48	6,91	
Listopad	44,19	15,04	5,68	
Studeni	44,47	12,46	4,93	
Prosinac	42,71	9,29	3,84	

JANUŠEVEC

U Januševcu hidrolozi registriraju podatke triput dnevno na 14 mjernih točaka (5 na prvoj razini, 4 na drugoj razini, 5 na trećoj razini).

U spremištima se nalazi gradivo Odsjeka za moderno arhivsko gradivo, Odsjeka za suvremeno gradivo i Odsjeka za gradivo pojedinaca, obitelji i arhivske zbirke te Odsjeka za političke stranke i udruge.

Arhivsko spremište J 101 – sonda 49	Prosječna relativna vlaga (%)	Prosječna temperatura (°C)	Apsolutna vlaga (g/m³)	Napomena
Siječanj 2016.				
Veljača	49,12	14,79	6,23	
Ožujak	50,04	15,62	6,66	
Travanj	53,03	16,77	7,55	
Svibanj	47,64	17,94	7,28	
Lipanj	43,80	21,12	8,07	
Srpanj	42,44	23,59	9,01	**KP(33)**
Kolovoz	42,12	24,55	9,45	**KP(29)**
Rujan	49,08	22,84	10,01	**KP(31)**
Listopad	48,39	19,02	7,89	
Studeni	46,81	17,17	6,84	
Prosinac	39,67	14,12	4,83	

B) Sumarni prikaz zaokruženih prosječnih mjesečnih podataka o temperaturi, relativnoj i apsolutnoj vlazi u svim spremištima jednoga objekta s izračunom rizika ubrzanih kemijskih procesa koji uvjetuju ubrzano starenje gradiva.Rizik se izračunava postotkom godišnjega zbroja mjesečnih umanjenja TWP indeksa u odnosu na godišnji zbroj minimalnih prihvatljivih mjesečnih bodova (45 x 12 = 540).

MARULIĆEV TRG

Usporedni prikaz prosječnih mjesečnih podataka svih spremišta u objektu (relativna vlaga i temperatura zaokruženo na cijeli broj, a apsolutna vlaga na jednu decimalu).

Mjesec / Spremište	01. (rv/%, t°C, av/g/m³)	02. (rv/%, t°C, av/g/m³)	03. (rv/%, t°C, av/g/m³)	04. (rv/%, t°C, av/g/m³)	05. (rv/%, t°C, av/g/m³)	06. (rv/%, t°C, av/g/m³)	07. (rv/%, t°C, av/g/m³)	08. (rv/%, t°C, av/g/m³)	09. (rv/%, t°C, av/g/m³)	10. (rv/%, t°C, av/g/m³)	11. (rv/%, t°C, av/g/m³)	12. (rv/%, t°C, av/g/m³)
M 101/I **R=18,89%**	40; 19; 6,6	43; 18; 6,8	45; 18; 6,9	47; 19; 7,8	50; 20; 8,6 **KP(44)**	54; 22; 10,7 **KP(31)**	56; 24; 12,6 **KP(21)**	58; 24; 12,7 **KP(22)**	59; 23; 12,4 **KP(24)** H(10,7)	57; 21; 10,3 **KP(32)**	54; 20; 9 **KP(39)**	48; 20; 7,9
M 102/I **R=15,19%**		39; 17; 5,8	39; 17; 5,8	42; 19; 6,9	45; 20; 7,9	50; 23; 10,0 **KP(30)**	52; 25; 11,9 **KP(23)**	53; 24; 11,7 **KP(25)**	53; 24; 11,3 **KP(25)**	49; 21; 9,0 **KP(40)**	38; 20; 6,5	31; 20; 5,3
M 103/I **R=7,78%**	37; 17; 5,3	39; 16; 5,4	40; 16; 5,6	42; 19; 6,6	40; 20; 7,0	40; 23; 8,4 **KP(40)**	39; 26; 9,2 **KP(28)**	39; 25; 8,9 **KP(32)**	37; 24; 8,3 **KP(38)**	35; 21; 6,5	34; 19; 5,6	31; 18; 4,9
M 104/J **R=16,48%**	41; 17; 6,0	43; 17; 6,2	43; 17; 6,2	45; 20; 7,6	48; 21; 8,6 **KP(41)**	52; 23; 10,9 **KP(29)**	54; 25; 12,7 **KP(22)**	54; 25; 12,3 **KP(22)**	52; 24; 11,6 **KP(26)**	47;21; 8,5 **KP(42)**	46; 18; 7	39; 17; 5,6
M 108/Z **R=8,7%**	37; 16; 5,2	44; 16; 6,0	45; 16; 6,1	45; 18; 7,0	42; 20; 7,1	43; 23; 8,8 **KP(37)**	45; 25; 10,3 **KP(35)**	44; 25; 10,0 **KP(28)**	42; 24; 9,2 **KP(33)**	39; 20; 6,9	38; 18; 5,9	33; 17; 4,9

M j e s e c / Spremište	**01. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**02. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**03. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**04. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**05. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**06. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**07. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**08. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**09. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**10. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**11. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**12. (rv/%, tºC, av/g/m³)**
M 109/ **R=15,56%**	31; 21; 5,9	36; 20; 6,3	36; 20; 6,2	38; 21; 7,1	42; 22; 8,2 **KP(42)**	46; 23; 9,4 **KP(34)**	48; 24; 10,7 **KP(28)**	50; 24; 11,1 **KP(27)**	50; 24; 10,8 **KP(27)**	42; 24; 8,9 **KP(33)**	35; 24; 7,4 **KP(40)**	23; 27; 5,8
M 111/ nek. gr. **R=0%**	35; 16; 4,9	36; 16; 5,0	35; 16; 4,8	35; 16; 5,0	39, 16; 5,4	46; 16; 6,4	44; 17; 6,3	41; 17; 5,9	38; 16; 5,3	38; 16; 5,3	36; 16; 5	34; 16; 4,8
M 112/ **R=10%**		41; 18; 6,4	40; 18; 6,3	44; 19; 7,1	48; 19; 8,0	54; 20; 9,2 **KP(39)**	59; 21; 10,6 **KP(31)** H(10,8)	60; 21; 11,1 **KP(30)** H(11)	59; 21; 10,8 **KP(31)** H(10,8)	53; 20; 9,2 **KP(40)**	42; 20; 7,3	36; 20; 6,3
M 113/ **R=14,8%**		37; 20; 6,6	37; 21; 6,6	39; 21; 7,3	43; 22; 8,5 **KP(41)**	48, 23; 10,0 **KP(32)**	49; 25; 11,1 **KP(25)**	50, 24, 11,2 **KP(28)**	50; 24, 10,9 **KP(27)**	47; 22; 9,2 **KP(37)**	41; 21; 7,7	32; 21; 6,0
M 114/ nek. gr. **R=2,23%**	46; 17; 6,7	46; 18; 7,0	47; 18; 7,1	48; 18, 7,4	48; 19; 8,0	54; 18; 8,1	59; 18; 8,9 **KP(44)** H(10,9)	65; 18; 9,8 **KP(38)** H(12,1)	62; 18; 9,4 **KP(41)** H(11,4)	49; 18; 7,3	38; 18; 5,7	36; 17, 5,3
M 201/J **R=17,04%**	35; 15; 4,6	41; 16; 5,6	41; 15; 5,5	41; 20; 7,0	46; 21; 8,6 **KP(43)**	51; 25; 11,6 **KP(23)**	50; 27; 12,9 **KP(19)**	49; 26; 12,9 **KP(22)**	48; 26; 11,9 **KP(26)**	44; 20; 7,5	41; 18; 6,3	30; 17; 4,3
M 203/J **R=15,93%**		42; 15; 5,4	40; 16; 5,4	40; 20; 6,9	45; 21; 8,4 **KP(44)**	51; 24; 11,3 **KP(26)**	51; 27; 13;1 **KP(18)**	49; 26; 12,1 **KP(22)**	47; 25; 11,1 **KP(29)**	45; 19; 7,4	44; 16; 6,1	35; 13; 4,0
M 301/I **R=11,85%**	29; 18; 4,5	33; 17; 4,8	34; 17; 4,9	36; 20; 6,3	37; 22, 7,3	39; 26; 9,5 **KP(36)**	39; 28; 10,6 **KP(22)**	39; 27; 9,8 **KP(25)**	38; 25; 9 **KP(33)**	37; 20; 6,5	36; 19; 5,7	29; 18; 4,6
M 303/J **R=16,48%**	34;16; 4,7	40; 16; 5,4	40; 16; 5,4	40; 20; 7,0	44; 21; 8,3	49; 25; 11,4 **KP(25)**	49; 27; 12,9 **KP(19)**	47; 27; 11,8 **KP(20)**	46; 25; 11,0 **KP(27)**	44; 20; 7,4	43; 17; 6,3	33; 16; 4,5
M 304/J **R=18,52%**		44; 15; 5,8	39; 16; 5,3	38; 20; 6,8	43; 22; 8,2 **KP(41)**	49; 25; 11,2 **KP(25)**	49; 27; 13,0 **KP(20)**	47; 27; 11,8 **KP(19)**	46; 26; 11,0 **KP(20)**	44; 19; 7,3	46; 16; 6,1	37; 12; 4,0
M 401/J **R=12,96%**	34; 15; 4,5	41; 16; 5,4	41; 16; 5,4	40; 20; 6,9	45; 21; 8,2	49; 25; 11,2 **KP(44)**	48; 27; 12,6 **KP(25)**	45; 27; 11,5 **KP(20)**	44; 26; 10,7 **KP(21)**	44; 19; 7,3	45; 16; 6,2	35; 14; 4,2

M j e s e c / Spremište	**01. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**02. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**03. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**04. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**05. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**06. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**07. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**08. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**09. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**10. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**11. (rv/%, tºC, av/g/m³)**	**12. (rv/%, tºC, av/g/m³)**
M 501/I **R=17,22%**	33; 19; 5,3	31; 19; 5,1	34; 21; 6,4	39; 22; 7,7	43; 26; 10,8	44; 29; 12,6 **KP(25)**	44; 29; 12,6 **KP(17)**	44; 27; 11,5 **KP(20)**	44; 26; 10,7 **KP(25)**	41; 21; 7,4	38; 19; 6,3	30; 19; 5,0
M 502/I **R=16,85%**	30; 20; 5,1	33; 19; 5,2	32; 19; 5,2	35; 21; 6,4	39; 22; 7,7,	42; 26; 10,6 **KP(23)**	42; 29; 11,9 **KP(18)**	42; 27; 10,7 **KP(23)**	43; 26; 10,5 **KP(25)**	40; 21; 7,2	39; 18; 6	32; 18; 4,9
M 503/J **R=17,22%**	37; 15; 4,8	42; 16; 5,6	42; 15; 5,5	41; 20; 7,1	45; 21; 8,4 **KP(44)**	49; 25; 11,4 **KP(25)**	48; 28; 12,9 **KP(18)**	46; 27; 11,8 **KP(21)**	46; 26; 11,0 **KP(24)**	45; 20; 7,5	44; 17; 6,4	36; 15; 4,7
M 504/J **R=17,78%**		46; 14; 5,5	44; 14; 5,5	42; 20; 7,1	46; 21; 8,4 **KP(43)**	49; 25; 11,3 **KP(25)**	50; 28; 13,2 **KP(17)**	47; 27; 12,2 **KP(20)**	46; 26; 11,3 **KP(24)**	46; 19; 7,4	46; 16; 6,3	38; 13; 4,4
M 505/Z **R=18,52%**		40; 16; 5,3	39; 16; 5,3	40; 20; 7,0	43; 21; 7,9	46; 26; 11,1 **KP(24)**	49; 28; 13,4 **KP(17)**	51; 27; 13,2 **KP(18)**	51; 26; 12,4 **KP(21)**	45; 20; 8,0	44; 17; 6,3	37; 16; 5,0
M 506/Z **R=17,78%**	32; 18; 5,0	38; 17; 5,4	38; 17; 5,5	38; 21; 7,0	41; 22; 8,1	44; 27; 11,2 **KP(22)**	44; 29; 12,8 **KP(17)**	43; 28; 11,6 **KP(20)**	44; 26; 10,7 **KP(25)**	41; 21; 7,4	40; 18; 6,1	34; 17; 4,8
M 601/S **R=19,07%**	35; 19; 5,7	39; 19; 6,2	40; 19; 6,4	41; 21; 7,7	45; 22; 8,8 **KP(39)**	48; 26; 11,6 **KP(22)**	47; 29; 13,1 **KP(16)**	47; 27; 12,1 **KP(20)**	48; 25; 11,2 **KP(25)**	46; 20; 8,0	45; 19; 7,4	37; 19; 6,1
M 602/S **R=18,52%**	47; 16; 6,6	46; 17; 6,5	46; 17; 6,6	47; 20; 8,0	48; 21; 8,7 **KP(41)**	50; 25, 11,7 **KP(24)**	50; 28; 13,7 **KP(17)**	49; 27; 12,4 **KP(19)**	50; 25; 11,3 **KP(24)**	48; 19, 8,0	45; 19; 7,6	42; 21; 7,5
M 604/I **R=17,78%**	42; 18; 6,6	44; 17; 6,2	45; 17; 6,4	44; 20; 7,8	41; 22; 8,0 **KP(44)**	40; 27; 10,3 **KP(24)**	42; 30; 12,6 **KP(16)**	41; 28; 11,2 **KP(21)**	40; 27; 10,3 **KP(24)**	41; 20; 7,0	42; 15; 5,5	42; 13; 4,6
M 605/J **R=16,67%**		48; 14; 5,8	49; 14; 6,0	47; 20; 7,8	47; 21; 8,6 **KP(43)**	47; 25; 11,2 **KP(26)**	47; 28; 13,1 **KP(18)**	45; 27; 11,8 **KP(21)**	45; 26; 11,2 **KP(27)**	46; 20; 7,8	45; 16; 6,1	41; 14; 4,9
M 606/J **R=19,63%**		51; 13; 5,6	51; 13; 5,9	49; 19; 7,9	51; 20; 8,9 **KP(38)**	53; 25; 12,3 **KP(22)**	50; 28; 13,9 **KP(17)**	48; 27; 12,4 **KP(20)**	49; 26; 11,7 **KP(22)**	48; 18; 7,6	49; 15; 6,4	42; 12; 4,6
M 607/Z **R=19,26%**		46; 13; 5,2	48; 14; 5,7	50; 19; 8,1	50; 20; 8,8 **KP(44)**	52; 26; 12,4 **KP(20)**	50; 29; 14,2 **KP(15)**	48; 27; 12,6 **KP(20)**	49; 26; 11,7 **KP(22)**	46; 19; 7,8	46; 14; 5,7	45; 11; 4,6

Mjesec/ Spremište	01. (rv/%, tºC, av/g/m³)	02. (rv/%, tºC, av/g/m³)	03. (rv/%, tºC, av/g/m³)	04. (rv/%, tºC, av/g/m³)	05. (rv/%, tºC, av/g/m³)	06. (rv/%, tºC, av/g/m³)	07. (rv/%, tºC, av/g/m³)	08. (rv/%, tºC, av/g/m³)	09. (rv/%, tºC, av/g/m³)	10. (rv/%, tºC, av/g/m³)	11. (rv/%, tºC, av/g/m³)	12. (rv/%, tºC, av/g/m³)
M 608/Z **R=17,59%**	37; 17; 5,6	41; 15; 5,2	41; 17; 5,8	40/22; 7,6	36; 23; 7,6 **KP(44)**	38; 27; 10,0 **KP(26)**	38; 30; 11,7 **KP(18)**	37; 29; 10,4 **KP(21)**	38; 26; 9,6 **KP(21)**	34; 22; 6,4	38; 16; 5	38; 13; 4,4

KERESTINEC

Mjesec/ Spremište	01. (rv/%, tºC, av/g/m³)	02. (rv/%, tºC, av/g/m³)	03. (rv/%, tºC, av/g/m³)	04. (rv/%, tºC, av/g/m³)	05. (rv/%, tºC, av/g/m³)	06. (rv/%, tºC, av/g/m³)	07. (rv/%, tºC, av/g/m³)	08. (rv/%, tºC, av/g/m³)	09. (rv/%, tºC, av/g/m³)	10. (rv/%, tºC, av/g/m³)	11. (rv/%, tºC, av/g/m³)	12. (rv/%, tºC, av/g/m³)
KR-01-01 -sonda 54 **R=9,3%**		59, 8; 5,0 H (11,1)	61, 9; 5,5 H (11,5)	61, 14; 7,2 H (11,4)	58; 15; 7,6 H (10,8)	60; 20; 10,2 **KP (38)** H(11)	57; 22; 11,2 **KP (29)**	56; 22; 10,8 **KP (29)**	55; 21; 10,4 **KP (34)**	55; 16; 7,3	55; 12; 4,2	54; 7; 4,2
KR-01-02 -sonda 5 **R=0,74%**				50; 17; 7,1	51; 15; 6,4	48; 19; 7,6	45; 21; 8,3 **KP (44)**	47; 21; 8,3 **KP (42)**	41; 21; 7,4	42; 16; 5,6	43; 12; 4,6	42; 8; 3, 5
KR-01-04 -sonda 20 **R=0%**	44; 8; 3,5	45; 9; 3,9	45; 10; 4,2	43; 13; 4,8	43; 14; 5,3	43; 17; 6,5	46; 20; 7,7	44; 19; 7,1	44; 18; 6,9	44; 15; 5,7	44; 13; 4,9	43; 9; 3,8
KR-03-01- -sonda 6 **R=15,37%**	61; 5; 4,2 H (11,5)	61; 9; 5,7 H (11,4)	58; 11; 5,7 H (10,8)	55; 16; 7,4	60; 17; 9,0 H (11,1)	60; 22; 11,6 **KP (26)** H (10,9)	61; 24; 13,6 **KP(20)** H (11,1)	61; 23; 12,6 **KP (23)** H (11,1)	58; 22; 11,4 **KP (28)** H (10,6)	55; 15; 7,2	57; 11; 5,8 H (10,7)	51; 7; 3,9

KR-03-02- -sonda 24 **R=17,4%**	64; 4; 4,2 H (12,1)	64; 10; 5,8 H (12,1)	60; 11; 5,9 H (11,2)	53; 16; 7,3	58; 19; 9,1 **KP (41)**	57; 24; 12,1 **KP(22)**	57;26; 14,0 **KP (18)**	58; 24; 12,8 **KP (22)**	55;23; 11,3 **KP (28)** H (10,6)	57; 15; 7,2 H (10,6)	62; 10; 5,6 H (11,6)	58; 5; 4,1 H (10,9)
KR-06-01- sonda 22 **R=10,37%**	54; 9, 4,8	51; 11; 5,1	50; 11; 5,1	52; 14; 6,4	54; 16; 7,2	57; 19; 9,5 **KP (41)**	59; 22; 11,0 **KP (27)** H (10,8)	61; 22; 11,5 **KP (26)** H (11,1)	60; 21; 11,3 **KP (30)** H(11)	54; 17; 7,8	52; 14; 6,4	48; 11; 4,9
KR-06-02- sonda 8 **R=10%**	53; 9; 4,7	53; 10; 5,1	54; 11; 5,3	56; 13; 6,5	57; 15; 7,3 H (10,6)	60; 19; 9,6 **KP (38)** H(11)	62; 22; 11,2 **KP (28)** H (11,4)	64; 21; 11,6 **KP (27)** H (11,8)	61; 20; 10,8 **KP (33)** H (11,2)	55; 17; 8,0	52; 14; 6,4	46; 11; 4,7
KR-06-03- sonda 55 **R=9,63%**		63; 9; 5,7 H (11,9)	53; 10; 5,7	65; 13; 7,2 H (12,2)	62; 14; 7,7 H (11,6)	66; 18; 10,2 **KP (41)** H (12,3)	67; 20; 11,9 **KP (28)** H (12,4)	67; 20; 11,9 **KP (28)** H (12,4)	63; 20; 10,9 **KP (31)** H (11,6)	54; 17; 7,7	49; 14; 6,0	42; 11; 4,2
KR-06-04- sonda 56 **R=11,3%**		67; 9; 5,7 M/ 12,7 H (12,7)	64; 9; 5, 7 H (12,1)	64; 13; 7,3 H (12)	65; 15; 8,2 H (12,1)	64; 19; 10,3 **KP (34)** H (11,8)	63; 21; 11,8 **KP (28)** H (11,6)	64; 21; 11,9 **KP (27)** H (11,8)	60; 21; 10,7 **KP (30)** H (11)	51; 17; 7,3	48; 14; 5,7	42; 10; 3,9

JANUŠEVEC

Mjesec / Spremište	01. (rv/%, tºC, av/g/m³)	02. (rv/%, tºC, av/g/m³)	03. (rv/%, tºC, av/g/m³)	04. (rv/%, tºC, av/g/m³)	05. (rv/%, tºC, av/g/m³)	06. (rv/%, tºC, av/g/m³)	07. (rv/%, tºC, av/g/m³)	08. (rv/%, tºC, av/g/m³)	09. (rv/%, tºC, av/g/m³)	10. (rv/%, tºC, av/g/m³)	11. (rv/%, tºC, av/g/m³)	12. (rv/%, tºC, av/g/m³)
J 101/I **R=7,78%**		49, 15; 6,2	50; 16; 6,7	53; 17; 7,5	48; 18; 7,3	44; 21; 8,1	42; 24; 9,0 **KP(33)**	42; 25; 9,4 **KP(29)**	49; 23; 10,0 **KP(31)**	48; 19; 7,9	47; 17; 6,8	40; 14; 4,8
J 102/I **R=3,89%**		44; 17; 6,2	47; 17; 6,9	45; 17; 6,6	44; 20; 7,4	43; 22; 8,2	42; 23; 8,5 **KP(41)**	42; 23; 8,5 **KP(38)**	49; 22; 10 **KP(35)**	48; 19; 7,9	44; 18; 6,6	39; 15; 5,0
J 104/I **R=6,48%**	49; 14; 6,1	45; 15; 5,9	49; 16; 6,6	50; 17; 7,3	52; 17; 7,5	56; 19; 9,3	56; 22; 10,7 **KP(29)**	51; 21; 10,3 **KP(38)**	53; 22; 10,3 **KP(33)**	50; 19; 8,0	52; 16; 7,3	41; 15; 5,2
J 108/S **R=5,56%**	47; 14; 5,8	51; 15; 6,8	53; 15; 7,0	56; 16; 7,6	54; 16; 7,2	55; 18; 8,5	56; 20; 9,9 **KP(37)**	52; 21; 9,7 **KP(37)**	54; 21; 9,9 **KP(31)**	53; 18; 8,0	55; 16; 7,4	44; 14; 5,3
J 114/Z **R=3,15%**	48; 11; 4,7	62; 11; 6,0 H(11,6)	66; 11; 6,4 H(12,5)	66; 13; 7,6 H(12,4)	58; 15; 7,3 H(10,8)	55; 19; 8,7	48; 22; 9,1 **KP(36)**	41; 23; 8,5 **KP(39)**	41; 22; 8,1 **KP(44)**	44; 18; 6,8	49; 14; 6,0	50; 10; 4,8
J 203/J **R=16,48%**	43; 8,9; 3,8	54; 12; 5,6	55; 11; 5,6	55; 16; 7,4	60; 17; 8,6 H(11,1)	64; 21; 12 **KP(27)** H(11,8)	64; 24; 14,1 **KP(19)** H(11,6)	60; 24; 12,9 **KP(21)** H(10,9)	59; 22; 11,8 **KP(24)** H(10,7)	56; 16; 7,8	56; 13; 6,4	51; 8; 4,3
J 204 **R=16,67%**				58; 16; 7,8 H(10,7)	61; 17; 8,8 H(11,3)	66; 21; 12,3 **KP(25)** H(12,2)	66; 24; 14,4 **KP(18)** P(763) H(12,1)	61; 24; 13 **KP(20)** H(11,1)	59; 22; 12 **KP(27)** H(10,8)	56; 17; 8,0	55¸ 13¸ 6,3	51¸ 9; 4,5
J 210/Z **R=16,85%**		61; 10; 5,6 H(11,4)	62; 10; 5,7 H(11,6)	60; 15; 7,6 H(11,1)	64; 16; 8,6 H(11,7)	66; 21; 12,1 **KP(25)** H(12,2)	65; 24; 14,1 **KP(18)** H(11,9)	61; 24; 13,1 **KP(20)** H(11,2)	60; 22; 12 **KP(26)** H(10,9)	58; 16; 7,6 H(10,7)	59; 12; 6,2 H(11)	57; 6; 4,2 H(10,7)
J 211/Z **R=14,81%**	43; 9; 3,7	53; 10; 5,0	55; 10; 5,2	57; 14; 6,9 H(10,6)	60; 15; 7,9 H(11,1)	64; 20; 11,4 **KP(30)** H(11,8)	61; 24; 13,4 **KP(20)** H(11,2)	56; 24; 12,5 **KP(23)**	55; 23; 11,3 **KP(27)**	51; 17; 7,3	49; 13; 5,4	46; 8; 3,8

J 301/I **R=14,44%**		48; 13; 5,5	51; 13; 5,8	49; 18; 7,7	40; 20; 7,1	40; 25; 9,3 **KP(31)**	47; 27; 12 **KP(20)**	51; 25; 11,9 **KP(23)**	52; 23; 10,9 **KP(28)**	51; 17; 7,4	54; 14; 6,4	52; 9; 4,8
J 302/J **R=17,78%**	38; 10; 3,7	52; 12; 5,4	54; 12; 5,7	55; 17; 8,0	54; 19; 8,7	56; 24; 12,1 **KP(23)**	56; 27; 14,4 **KP(16)**	54; 26; 13,1 **KP(19)**	52; 24; 11,5 **KP(26)**	49; 17; 7,3	49; 13; 5,5	45; 13; 5,5
J 307/Z **R=16,48%**		58; 10; 5,6 H(10,7)	61; 10; 5,7 H(11,4)	60; 16; 8,2 H(11,1)	57; 17; 8,5	55; 24; 11,7 **KP(24)**	54; 27; 13,7 **KP(17)**	51; 26; 12,2 **KP(21)**	47; 24; 10,2 **KP(29)**	47; 16; 6,2	48; 11; 4,8	48; 5; 3,4
J 309/Z **R=11,85%**		52; 10; 4,9	52; 10, 4,7	52; 16; 6,8	46; 17; 6,9	43; 24; 9,2 **KP(32)**	38; 28; 10,3 **KP(23)**	37; 27; 9,3 **KP(26)**	36; 25; 8,2 **KP(35)**	36; 17; 5,1	36; 12; 3,8	41; 12; 3,0
J 312/S **R=12,78%**		45; 12; 4,7	47; 12; 4,6	47; 16; 6,6	44; 18; 6,7	43; 24; 9,4 **KP(32)**	45; 27; 11,5 **KP(21)**	45; 27; 10,7 **KP(24)**	41; 24; 8,9 **KP(34)**	40; 16; 5,4	41; 12; 4,3	39; 7; 3,0

C) Maksimalne i minimalne dnevne vrijednosti temperature i relativne vlažnosti tijekom jednoga mjeseca manifestirane apsolutnom vlagom u svakome spremištu[15]

MARULIĆEV TRG

Spremište	Nadnevak	Relativna vlažnost (%)	Temperatura (ºC)	Apsolutna vlaga (g/m³)	Točka rosišta (ºC)	Napomena
M 201	19. siječnja	28,95	14,74	3,65	-3	
	29. siječnja	40,35	17,6	6,047	4	
	7. veljače	35,6	16,07	4,867	1	
	23. veljače	51,78	15,89	7,002	6	
	14. ožujka	36,34	14,37	4,48	-1	
	30. ožujka	48,79	17,42	7,233	7	
	26. travnja	29,44	19,89	5,052	1	
	18. travnja	45,63	21,10	8,402	9	**KP(43)**
	1. svibnja	39,53	19,47	6,618	5	
	29. svibnja	48,91	24,67	11,047	13	**KP(25)**
	1. lipnja	43,73	23,91	9,461	11	**KP(32)**

15 Prikazani su podatci za pojedina spremišta objekata HDA.

Spremište	Nadnevak	Relativna vlažnost (%)	Temperatura (°C)	Apsolutna vlaga (g/m³)	Točka rosišta (°C)	Napomena
	25. lipnja	63,84	26,03	15,562	18	**KP(15)** H(11,6)
	16. srpnja	35,79	25,55	8,493	10	**KP(31)**
	14. srpnja	56,47	28,56	15,831	19	**KP(13)**
	11. kolovoza	39,06	25,11	9,043	10	**KP(32)**
	1. kolovoza	55,28	28,33	15,303	18	**KP(15)**
	21. rujna	35,41	23,86	7,639	8	**KP(39)**
	15. rujna	51,85	27,18	13,473	16	**KP(18)**
	6. listopada	35,37	20,89	6,434	5	
	3. listopada	50,76	22,59	10,185	13	**KP(30)**
	29. studenoga	25,89	17,45	3,845	-2	
	6. studenoga	51,98	18,65	8,291	9	
	29. prosinca	24,87	16,39	3,466	-4	
	12. prosinca	35,63	18,42	5,606	3	

D) Razdoblje konstantnih mjesečnih rizičnih uvjeta u spremištima, razdoblje sporadičnih mjesečnih rizičnih uvjeta koji pospješuju kemijske reakcije, to jest ubrzano starenje papira, pojavu hrđe, mehaničko oštećenje gradiva, pojavu plijesni te učestalost uvjeta koji potiču mogućnost mehaničkoga oštećenja gradiva i mogućnost pojave plijesni

MARULIĆEV TRG

Objekt/ spremište	Stalni mjesečni rizik (kem. promj., hrđa) (mjeseci u godini)	Sporadični rizik (mjeseci u godini)	Vjerojatnost rizika (%)	Sporadična mehanička oštećenja (broj puta)	Sporadična mogućnost pojave plijesni (broj puta)	Sporadična mehanička oštećenja i sporadična mogućnost pojave plijesni (broj puta)	Napomena
M101	V.-XI.	V.-XII.	18,89	0	0	0	
M102	VI.-X.	V.-X.	15,19	0	0	0	
M103	VI.-IX.	VI.-IX.	7,78	0	0	0	
M104	V.-X.	IV.-X.	16,48	0	0	0	
M108	VI.-IX.	V.-X.	8,7	0	0	0	
M109	V.-XI.	VI-XII.	15,56	0	0	0	

M111 -n.g.		VII.-IX.	0	0	0	0	
M112	VI.-X.	V.-XI.	10	0	0	0	
M113	V.-X.	IV.-XI.	14,8	0	0	0	
M114-n.g.	VII.-IX.	VII.-X.	2,23	0	0	0	
M100	**V.-XI.**	**IV.-XII.**	**10,96**	**0**	**0**	**0**	
M201	V.-IX.	IV.-X.	17,04	0	0	0	
M203	V.-IX.	V.-X.	15,93	0	0	0	
M200	**V.-IX.**	**IV.-X.**	**16,49**	**0**	**0**	**0**	
M301	VI.-IX.	V.-X.	11,85	0	0	0	
M303	VI.-IX.	IV.-X.	16,48	0	0	0	
M304	V.-IX.	IV.-XI.	18,52				
M300	**V.-IX.**	**IV.-XI.**	**15,62**	**0**	**0**	**0**	
M401	VI.-IX.	IV.-X.	15,62	0	0	0	
M400	**VI.-IX.**	**IV.-XI.**	**12,96**	**0**	**0**	**0**	
M501	VI.-IX.	V.-X.	17,22	0	0	0	
M502	VI.-IX.	V.-X.	16,85	0	0	0	
M503	V.-IX.	V.-X.	17,22	0	0	0	
M504	V.-IX.	V.-X.	17,78	0	0	0	
M505	VI.-IX.	V.-X.	18,52	0	0	0	
M506	VI.-IX.	IV.-X.	17,78	0	0	0	
M500	**V.-IX.**	**IV.-X.**	**17,56**	**0**	**0**	**0**	
M601	V.-IX.	IV.-XI.	19,07	0	0	0	
M602	V.-IX.	V.-XII	18,52	0	0	0	
M604	V.-IX.	IV.-X.	17,78	0	0	0	
M605	V.-IX.	IV.-X.	16,67	0	0	0	
M606	V.-IX.	IV.-X.	19,63	0	0	0	
M607	V.-IX.	IV.-X.	19,26	0	0	0	
M608	V.-IX.	IV.-X.	17,59	0	0	0	
M600	**V.-IX.**	**IV.-XII.**	**18,36**	**0**	**0**	**0**	
M	**V.-XI.**	**IV.-XII.**	**15,04**	**0**	**0**	**0**	

KERESTINEC

Objekt/ spremište	Stalni mjesečni rizik (kem. promj., hrđa) (mjeseci u godini	Sporadični rizik (mjeseci u godini)	Vjerojatnost rizika (%)	Sporadična mehanička oštećenja (broj puta)	Sporadična mogućnost pojave plijesni (broj puta- mjeseci u godini)	Sporadična mehanička oštećenja i sporadična mogućnost pojave plijesni (broj puta/mjeseci u godini)	Napomena
KR-01-01	VI.-X.	II.-X.	9,3	0	0	0	
KR-01-02	VII.-VIII-	I.-VIII.	0,74	2 (II.)	0	2 (II.)	
KR-01-04		VII.	0	0	0	0	
KR-01	**VI.-X**	**I.-X.**	**3,35**	**2 (II.)**	**0**	**2 (II.)**	
KR-03-01	VI.-IX.	I.-XI.	15,37	1 (I.)	0	1 (I.)	
KR-03-02	V.-IX.	I.-XII.	17,4	5 (I., II., VI., XI, XII.)	4 (I., VI., VII., XI.)	9 (I., II., VI., VII., XI., XII.)	Najveći rizik pojave plijesni. 31. siječnja, 13 d.; 6. studenoga, 5 d.!!
KR-03	**V.-IX.**	**I.-XII.**	**16,39**	**6 (I., II., VI., XI, XII.)**	**4 (I., VI., VII., XI.)**	**10 (I., II., VI., VII., XI., XII.)**	
KR-06-01	VI.-IX.	VI.-X.	10,37	0	0	0	
KR-06-02	VI.-IX.	I.-IX.	10	2 (VI., VII.)	2 (VI., VII.)	4 (VI., VII.)	
KR-06-03	VI.-IX.	II.-X.	9,63	6 (II., IV., VI., VII., VIII., IX.)	4 (VI., VII., VIII., IX.)	10 (II., IV., VI., VII., VIII., IX)	
KR-06-04	VI.-IX.	II.-X.	11,3	6 (I., IV., V., VI., VII., VIII.)	2 (VI, VIII.)	8 (I., IV., V., VI., VII., VIII.)	
KR-06	**VI.-IX.**	**I.-X.**	**10,33**	**14 (I., II., IV., V., VI., VII., VIII., IX.)**	**8 (VI., VII., VIII., IX.)**	**22 (I., II., IV., V., VI., VII., VIII., IX.)**	

JANUŠEVEC

Objekt/ spremište	Stalni mjesečni rizik (kem. promj., hrđa) (mjeseci u godini	Sporadični rizik (mjeseci u godini)	Vjerojatnost rizika (%)	Sporadična mehanička oštećenja (broj puta)	Sporadična mogućnost pojave plijesni (broj puta)	Sporadična mehanička oštećenja i sporadična mogućnost pojave plijesni (broj puta)	Napomena
J101	VII:-IX.	IV.-X.	7,78	0	1 (VII.)	1 (VII.)	
J102	VII:-IX	VII.-X.	3,89	1 (VII.)	1 (VII.)	2 (VII.)	
J104	VII:-IX	IV.-XI.	6,48				
J108	VII:-IX	IV.-XI.	5,56	1 (VII.)	1 (VII.)	2 (VII.)	
J114	VII:-IX	II.-IX.	3,15	1 (III.)		1 (III.)	
J100	**VII.-IX.**	**II.-XI.**	**5,37**	**3 (III., VII.)**	**3 (VII.)**	**6 (III., VII.)**	
J203	VI.-IX.	II.-XI.	16,48	1 (VI.)	2 (VI., VII.)	3 (VI., VII.)	
J204	VI.-IX.	IV.-XI.	16,67	2 (IV., VI.)	3 (IV., VI., VIII.)	5 (IV., VI., VIII.)	
J210	VI.-IX.	II.-X.	16,85	2 (IV., VI.)	3 (VI., VII., VIII.)	5 (IV, VI., VII., VIII.)	
J211	VI.-IX.	III.-X.	14,81	1 (VI.)	1 (VI.)	2 (VI.)	
J200	**VI.-IX.**	**II.-XI.**	**16,2**	**6(IV., VI.)**	**9 (IV., VI., VII., VIII.)**	**15 (IV., VI., VII., VIII.)**	
J301	VI.-IX.	IV.-X.	14,44	0	0	0	
J302	VI.-IX.	IV.-X.	17,78	0	0	0	
J307	VI.-IX.	II.-IX.	16,48	0	0	0	
J309	VI.-IX.	V.-IX.	11,85	0	0	0	
J312	VI.-IX.	V.-IX.	12,78	0	0	0	
J300	**VI.-IX**	**II.-X.**	**14,67**	**0**	**0**	**0**	
J	**VI.-IX.**	**II.-XI.**	**11,79**	**9 (III., IV., VI., VII.)**	**12 (IV., VI., VII., VIII.)**	**21 (III, IV., VI., VII., VIII.)**	

MARULIĆEV TRG, KERESTINEC, JANUŠEVEC – sumarni prikaz

Objekt/ spremište	Stalni mjesečni rizik (kem. promj., hrđa) (mjeseci u godini	Sporadični rizik (mjeseci u godini)	Vjerojatnost rizika (%)	Sporadična mehanička oštećenja (broj puta)	Sporadična mogućnost pojave plijesni (broj puta)	Sporadična mehanička oštećenja i sporadična mogućnost pojave plijesni (broj puta)	Napomena
M	V.-XI.	IV.-XII.	15,04	0	0	0	
KR-01	VI.-X	I.-X.	3,35	2 (II.)	0	2 (II.)	
KR-03	V.-IX.	I.-XII.	16,39	6 (I., II., VI., XI, XII.)	4 (I., VI., VII., XI.)	10 (I., II., VI., VII., XI., XII.)	
KR-06	VI.-IX.	I.-X.	10,33	14 (I., II., IV., V., VI., VII., VIII., IX.)	8 (VI., VII., VIII., IX.)	22 (I., II., IV., V., VI., VII., VIII., IX.)	
J	VI.-IX.	II.-XI.	11,79	9 (III., IV., VI., VII.)	12 (IV., VI., VII., VIII.)	21 (III, IV., VI., VII., VIII.)	

Sažetak prikaza mikroklimatskih uvjeta u spremištima HDA

Marulićev trg

Nepovoljni mikroklimatski uvjeti počinju u mjesecu svibnju kad se uključuju odvlaživači koji su raspoređeni u skladu s prioritetima spremišta s najlošijim mikroklimatskim uvjetima. U ljetnome razdoblju viša temperatura objekta uvjetuje povećane kemijske promjene koje skraćuju životni vijek gradiva. Problem je u povišenoj temperaturi spremišta koja raste od najniže do najviše razine, s posebnim naglaskom na posljednje dvije razine, gdje dostiže granicu od oko 30 °C. Najgori su uvjeti u srpnju. Od kolovoza negativne se vrijednosti snižavaju do prosinca. Temperatura je bila viša u spremištima u kojima se povremeno obrađivalo gradivo (na primjer, u spremištu M 109). U spremištima s nekonvencionalnim gradivom uvedena je klimatizacija koja održava relativno konstantne uvjete tijekom cijele godine.

Najbolji su uvjeti na prvoj razini, a najgori na najlošiji razini objekta. Vjerojatnost je rizika cijeloga objekta 15 %, što je uglavnom uzrokovano povećanom vlažnosti i visokim temperaturama tijekom ljetnih mjeseci.

U objektu nije bilo mikroklimatskih uvjeta koji podupiru mehaničko oštećenje gradiva i moguću pojavu plijesni, što pokazuje da objekt ima relativno stabilnu toplinsku inerciju.

Kerestinec

Spremišta s najboljim uvjetima u HDA nalaze u objektu KR-01 (vjerojatnost rizika 3,4 %), a najgori su uvjeti u objektu KR-03 (vjerojatnost rizika 16,4 %). U objektu KR-06 vjerojatnost pojave rizičnih uvjeta iznosi 10,3 %.

Odvlaživači trebaju raditi tijekom cijele godine. Najgori su uvjeti u srpnju. Od kolovoza negativne se vrijednosti snižavaju.

U objektu KR-01 zabilježena su 2 incidentne situacije koje potiču mehaničko oštećenje gradiva, u objektu KR-03 evidentirano je 10 slučajeva uvjeta koji potiču mehanička oštećenja ili pojavu plijesni, a u objektu KR-06 zabilježena su 22 slučaja uvjeta koji izazivaju mehanička oštećenja gradiva ili pojavu plijesni. Učestalost incidentnih situacija uvjetuje relativno slaba toplinska inercija objekata KR-03 i KR-06.

Januševec

Odvlaživači trebaju raditi tijekom cijele godine. Najgori su uvjeti u srpnju. Od kolovoza negativne se vrijednosti snižavaju.

Najbolja je mikroklimatska situacija na prvoj razini dvorca, to jest u podrumskim prostorijama. Vjerojatnost pojave rizičnih uvjeta u svim spremištima dvorca iznosi 11,8 %.

Na drugoj razini dvorca evidentiran je 21 slučaj uvjeta koji potiču mehanička oštećenja ili pogoduju razvijanju plijesni. Učestalost incidentnih situacija uvjetuje relativno slaba toplinska inercija srednje razine objekta.

U svim objektima smanjenu učinkovitost odvlaživanja spremišta uzrokuje nemogućnost njihova pražnjenja za vrijeme neradnih dana i blagdana. Također, analizom dnevnih evidencija temperature i relativne vlažnosti vrlo su rijetko evidentirana dnevna odstupanja veća od 1 °C, odnosno 3 % relativne vlažnosti. Ekstremni uvjeti nikada ne traju dulje od petnaestak dana.

DODATAK 2 - PLAN MJERA ZA POSTUPAK U SLUČAJU NESREĆA (nacrt)

Plan mjera za postupak u slučaju nesreća obuhvaća sljedeće dijelove:

1. procjena ugroženosti za objekt i gradivo
2. mjere preventivne zaštite objekta i gradiva
3. mjere pripravnosti
4. plan spašavanja gradiva

5. plan saniranja posljedica nesreće
6. nacrti spremišnih objekata.

1. Procjena i analiza ugroženosti, vanjskih i unutarnjih opasnosti povezanih s objektima HDA i konstrukciju spremišnih prostora

Procjena ugroženosti polazište je za izradu plana mjera i postupaka u slučaju nesreća, bilo da su im uzrok prirodne pojave izvan ljudske kontrole ili je riječ o tehničko-tehnološkim uzrocima koje je izravno ili neizravno prouzročio ljudski faktor. Podaci koji se navode odnose se na vjerojatnost da određene potencijalne vanjske (ekstremne prirodne pojave) i unutarnje (građevni nedostaci i nedostaci zaštitnih sustava) opasnosti mogu rezultirati rizičnim događajem.

Gradivo Odjela za zaštitu i obradu arhivskoga gradiva Hrvatskoga državnog arhiva nalazi se u objektima na adresama Marulićev trg 21 – Zagreb, Kerestinečka cesta 59 – Kerestinec i Zagrebačka 4 (Dvorac Janušević) – Prigorje Brdovečko.

U sjedištu Hrvatskoga državnog arhiva u zgradi na Marulićevu trgu, na površini od oko 4000 m^2 smješteno je približno 15 km najvrednijega gradiva, u Kerestincu, na prostoru od oko 1500 m^2 može se pohraniti približno 12 km gradiva, a u objektu dvorca Janušević, na površini od oko 1600 m^2 skrbi se za približno 6 km gradiva.

Od navedenih lokacija jedino je u Kerestincu moguće povećati kapacitete pohrane.

Marulićev trg

Položaj i konstrukcija objekta

Objekt na Marulićevu trgu sagrađen je 1913. godine i nalazi se u središtu donjega dijela grada, na zapadnome perivoju Zelene potkove s oskudnom vanjskom rasvjetom, posebice s istočne, zapadne i južne strane. Objekt je najviše izložen sjevernim vjetrovima, a moguće mu je prići sa svih četiriju strana. U neposrednoj blizini objekta (0,5 km) nalazi se Javna vatrogasna postrojba grada Zagreba.

Okvirne su tlocrtne dimenzije armiranobetonske zgrade 80 x 54 m, a visina je objekta oko 16 m. Zgrada ima ravan krov s blagim nagibom i šljunkom na površini, a središnji dio zgrade nalazi se pod bakrenom kupolom. Oborinska se voda odvodi sustavom oluka u dvorišne dijelove zgrade. Dio žljebova prolazi kroz spremišne prostorije na južnome dijelu šestoga kata. Na krovištu postoji gromobranska instalacija. Južna, istočna i zapadna strana zgrade imaju šest etaža, a sjeverna četiri. Zgrada ima tri ulaza/izlaza (glavni na sjeveru, pomoćni na istoku i kolni na zapadu). Sva tri ulaza osigurana su videonadzorom. Gradivo se prenosi kroz južni, rešetkom zaštićeni prozor, koji je najbliži glavnome dizalu što povezuje svih šest katova spremišnoga prostora.

Sjeverna strana I. etaže osigurana je vanjskim rešetkama na prozoru, a istočna, zapadna i južna strana osigurane su i unutarnjim metalnim panelima na prozorskim oknima. Na drugoj su razini spremišta zaštićena unutarnjim rešetkama.

Na istočnoj strani spremišnoga dijela zgrade, od prve do pete razine nalaze se metalne stube, a na zapadnome dijelu zgrade metalne stube povezuju sve razine, to jest prvi i šesti kat. Isto su tako sjeverna spremišta na šestoj razini povezana dvama metalnim stubištima s prvim katom sjevernoga dijela zgrade.Plinska kotlovnica nalazi se na prvoj etaži, u središnjemu dijelu zgrade. Toplinske su instalacije provedene kroz sva spremišta zgrade. U zapadnome dvorištu nalazi se i trafostanica za stambenu četvrt oko zgrade Arhiva, a na istočnome dijelu smješteno je spremište Središnjeg laboratorija za restauraciju i konzervaciju sa zapaljivim tvarima.

Spremišne prostorije

U zgradi je na oko 4000 m^2 u trideset trima spremišnim prostorijama smješteno približno 15 km gradiva, što rezultira prosječnim statičkim opterećenjem podova od 1,91 kN/m^2. Prosječna količina gradiva po 1 m^2 iznosi 3,84 m. Kubatura svih spremišta iznosi oko 9800 m^3 i prosječna količina gradiva po 1 m^3 jest 1,58 m. Površina najvećega spremišta je 272 m^2. U sklopu objekta nalazi se i šest radnih prostorija površine približno 480 m^2.

Zgrada ima vatrodojavni sustav za automatsku dojavu požara, videonadzor, hidrantsku mrežu, protupožarna vrata i riješen evakuacijski put. Protupanična rasvjeta uvedena je na prvoj i šestoj razini objekta.

Kroz VI. razinu prolaze odvodi oborinske vode s krova zgrade. Glavna sklopka postoji za prvu i šestu razinu objekta.

Vatrodojavna centrala nalazi se na porti zgrade. Protupožarni aparati moraju biti razmješteni u skladu s planom protupožarne zaštite. Hidrantski sustav nije uveden samo u spremišta M601 i M602.

Ulaz u spremišta osiguran je najvećim dijelom kartičnim sustavom koji automatski evidentira sve prolaze. U praksi se pokazao nedostatak što ne postoji uputa da se svaka osoba pojedinačno evidentira (jedan prolaz – jedna osoba), čime bi se moglo ustanoviti kretanje svake osobe unutar spremišta.

Cijela zgrada ima 24-satno dežurstvo koje provodi zaštitarska tvrtka, a postoji unutarnji i vanjski videonadzor na svima trima ulazima u objekt. Djelatnici zaštitarske službe ne mogu ući u spremišta s tajnim podacima. U spremištima objekta na 29 se mjesta evidentiraju podaci o temperaturi i relativnoj vlažnosti, a u slučaju povišene vlage raspoređeno je 13 odvlaživača kojima se optizimiraju mikroklimatski uvjeti. Objekt je potrebno opremiti s dodatnih 15-ak odvlaživača. Na šestu je razinu potrebno instalirati klimatizacijske uređaje.

U svim je spremištima raspoređeno 57 deratizacijskih kutija.

Sva su spremišta opremljena metalnim policama i 141 ladičarem u kojima je pohranjeno gradivo velikih formata, 75 kartotečnih ormara, 135 manipulativnih stolova te s 8 transportnih kolica i 3 para ljestava. Police nisu uzemljene protiv moguće pojave statičkoga elektriciteta.

Smještaj gradiva evidentiran je u topografskome inventaru, a redovito se vodi evidencija primljenoga i izdanoga gradiva.

Najveći je dio gradiva zaštićen propisnom zaštitnom ambalažom.

Kerestinec

Položaj i konstrukcija objekta

Objekti u Kerestincu u vlasništvu su HDA i sastoje se od sedam samostojnih podobjekata petnaestak kilometara udaljenih od središta grada Zagreba, u općini Sveta Nedelja. Lokacija je na ravnome terenu, na povišenome mjestu u odnosu na obližnje umjetno jezero bez pritoka. Objektima je moguće prići sa svih strana. Na lokaciji se nalazi i dizelski agregat. Sva su krovišta sanirana, osim u objektu KR-07. Na krovištima je instalirana gromobranska instalacija (osim u objektu KR-06) te sustav za odvodnju oborinske vode. Spremišta su na razini razizemlja. Dio objekta nije drenažno izoliran. Najveća su spremišta u objektu KR-06, koji u tlocrtu ima 18 x 60 m i visinu 4,2 m do krovne konstrukcije. Svi objekti imaju natkriveni ulazni prostor. Objekti su armiranobetonske konstrukcije i nalaze se u VIII. zoni Mercallijeve ljestvice seizmološke karte Republike Hrvatske. Efekti eventualna potresa očitovale bi se pojavom pukotina u zidovima, rušenjem dimnjaka ili pucanjem cjevovoda.

Spremišne prostorije

U objektima je na oko 1500 m^2 u 8 spremišnih prostorija smješteno približno 6 km gradiva, što rezultira prosječnim statičkim opterećenjem podova 2,95 kN/m^2. Slobodni prostor može pohraniti 3,5 km gradiva. Prosječna količina gradiva po 1 m^2 iznosi 5,9 m. Kubatura svih spremišta iznosi oko 6200 m^3 te je prosječna količina gradiva po 1 m^3 1,5 m. Najveća su spremišta površine 286,54 m^2. U sklopu objekta nalaze se i četiri radne prostorije u površini približno 450 m^2.

Ulaz u spremišne prostorije, osim u objektu KR-06, odvojen je od ulaza u objekt, a u svim objektima na ulazu postoji nadstrešnica.

Kroz objekt KR-06 na stropu prolaze cijevi vanjskoga hidrantskog sustava.

Vatrodojavni sustav za automatsku dojavu požara nije uveden u objekte KR-05, KR-06 i KR-07. Spremišta su opremljena s 14 ručnih uređaja za gašenje vatre, koji moraju biti pravilno razmješteni. Vatrootporna vrata ugrađena su samo u objektu KR-01. Vanjski nadzemni ili unutarnji zidni hidrantski sustav pokrivaju sve spremišne prostorije.

Područje na kojemu se nalaze objekti zaštićeni su ogradom od neovlaštena pristupa. Na ulazu je instalirana videokamera. Fizički nadzor objekta obavlja domar, koji stanuje unutar objekta, i jedan djelatnik HDA. Ugrađen je i videonadzor. Prozori nisu zaštićeni rešetkama i nemaju folija protiv sunčana zračenja.

Alarmni sustav nije instaliran na objektu KR-06.

U devet se spremišta očitavaju mikroklimatski podaci, a u pet se spremišnih prostorija zrak isušuje odvlaživačima. Potrebno je razmotriti ugradnju uređaja za toplinsko izjednačavanje uvjeta u većim spremištima destratifikacijom slojeva zraka. U svim je spremištima raspoređena 21 deratizacijska kutija. Spremišta su opremljena metalnim policama koje su samo u prostoriji KR-06-02 uzemljene protiv mogućega statičkog elektriciteta te s 22 manipulativna stola, troja transportna kolica i 10 pari ljestava. Dio se gradiva nalazi u zelenim kutijama *Paloma* premazanima nitrolakom te otvorenim kutijama, koje treba zamijeniti odgovarajućom zaštitnom ambalažom. Najveći je dio gradiva zaštićen propisnom zaštitnom ambalažom.

Smještaj gradiva evidentiran je u topografskome inventaru, a redovito se vodi evidencija primljenoga i izdanoga gradiva.

Januševec

Položaj i konstrukcija objekta

Spremišta Hrvatskoga državnoga arhiva nalaze se i u dvorcu Januševec, samostojnomu objektu u selu Prigorje Brdovečko, općina Brdovec, 6 km sjeverozapadno od Zaprešića i 20-ak kilometara udaljenome od središta Zagreba. Izgrađen je u prvoj polovini XIX. stoljeća, a krajem prošloga stoljeća rekonstruiran. Nalazi se odmah uz cestu prema Harmici, na blagoj padini marijagoričkoga pobrđa na kojoj, zbog potresa odnosno djelovanjem bujičnih tokova, može doći do minimalnoga klizanja tla. Budući da u neposrednoj blizini ne postoje površinski tokovi, jedina opasnost od poplavljivanja čine bujične, brdske površinske i podzemne vode koje se mogu pojaviti nakon velikih kiša. Zbog toga je dvorac na sjevernoj strani drenažno hidroizoliran. Na objektu postoji ispravan sustav odvodnje oborinske vode s bakrenoga krova, a potrebno je redovito čistiti oluke i time spriječiti njihovo začepljivanje. Također, sanirana je i odvodnja kanalizacijskih voda.

Osim s cestama na zapadnoj i južnoj strani, dvorac se sjevernom i istočnom stranom graniči sa šumom. Prednjom je stranom okrenut prema sjeveru i uređena je prilazna cesta do glavnoga sjevernog ulaza te do ulaza u podrumske prostorije na zapadnome dijelu objekta. Postoji još i ulaz na južnoj strani dvorca koji nije povezan s prilaznim putovima. Na krovu postoji gromobranska instalacija. Dvorac ima pravokutan tlocrt 40 x 30 m kojemu je u sredini okrugla dvorana (rotonda) što se proteže kroz dvije etaže i oko koje su spremišne prostorije. Gradivo je raspoređeno na svima trima razinama dvorca. Objekt

ima dvoja stubišta – četverokrako, smješteno na sjeveroistočnome dijelu, i kružno koje se nalazi na zapadnome dijelu zgrade. Zgrada je armiranobetonske konstrukcije i nalazi se u VIII. zoni Mercallijeve ljestvice seizmološke karte Republike Hrvatske. Efekti eventualna potresa očitovale bi se pojavom pukotina u zidovima, rušenjem dimnjaka ili pucanjem cjevovoda.

Spremišne prostorije

U objektu je na oko 1600 m^2 u 38 spremišnih prostorija smješteno približno 6 km gradiva, što rezultira prosječnim statičkim opterećenjem podova od 1,85 kN/m^2. Prosječna količina gradiva po 1 m^2 iznosi 3,75 m. Kubatura svih spremišta iznosi oko 5700 m^3 te je prosječna količina gradiva po 1 m^3 1,06 m. Na prvoj se razini nalazi 14, na drugoj 11, a na trećoj 13 spremišnih prostorija. Površina najvećega spremišta je 114 m^2. U razizemlju objekta nalaze se dvije radne prostorije u ukupnoj površini približno 73 m^2. Ulaz u objekt natkriven je, a ulaz u spremišne prostorije odvojen je od ulaza u objekt.

Osim u trima prostorijama (204, 209, 309), objekt je opremljen vatrodojavnim sustavom za automatsku dojavu požara, a hidrantski sustav ne bi mogao doprijeti do spremišta 207, 208, 209 i 210. U svim je spremištima razmješteno 47 protupožarnih aparata. Na prvoj razini dvorca nalazi se plinska kotlovnica.

Svi su prozori zaštićeni drvenim rebrenicama (škurama), a u objektu živi domar koji se skrbi za njegovu cjelodnevnu zaštitu.

U spremištima objekta na 14 se mjesta evidentiraju podaci o temperaturi i relativnoj vlažnosti, a za slučaj povišene vlage raspoređeno je 13 odvlaživača kojima se optizimiraju mikroklimatski uvjeti. Na prvoj razini dvorca i u radnim prostorijama na drugoj razini uvedeno je centralno grijanje. U svim spremištima raspoređene su 43 deratizacijske kutije.

Sva su spremišta opremljena metalnim policama i sa 102 ladičara u kojima je pohranjeno gradivo velikih formata, 18 arhivskih ormara i 41 manipulativnim stolom te s trima transportnim kolicima i 15 pari ljestava. Police nisu uzemljene protiv pojave statičkoga elektriciteta.

Smještaj gradiva evidentiran je u topografskome inventaru, a redovito se vodi evidencija primljenoga i izdanoga gradiva. Najveći je dio gradiva zaštićen propisnom zaštitnom ambalažom.

Potencijalne opasnosti i najizglednije prijetnje koje mogu izazvati nesreće za sve objekte HDA

Požar – Požar i eksplozije mogu nastati zapaljenjem papirnatoga gradiva, zbog tehničkih neispravnosti (nekontrolirano propuštanje plina u plinovodnim cijevima ili kotlovnici) te zbog potresa ili udara groma. Svi su objekti HDA izloženi jačemu strujanju zraka, što u slučaju požara povećava rizik od njegova širenja. Rizične su i trafostanica u zapadnome dvorištu zgrade na Marulićevu trgu, kotlovnice

u objektima na Marulićevu trgu i Januševcu te spremište Središnjega laboratorija za restauraciju i konzervacuju sa zapaljivim tvarima. Požar uzrokuje ireverzibilne promjene s nenadoknadivom štetom.

U slučaju požara potrebno je odmah evakuirati osoblje i zatvoriti glavni zaporni ventil. Prije dolaska profesionalne postrojbe treba započeti gašenje vlastitim sredstvima (protupožarnim aparatima, aktiviranjem hidranata) te otvoriti prozore i vrata; ne smije se ulaziti u prostoriju s bilo kakvim otvorenim plamenom ni uključivati električne sklopke; ne smije se zvoniti električnim zvoncem; po mogućnosti objekt treba staviti u beznaponsko stanje isključivanjem električne energije na glavnoj sklopci.

Potres – Objekti HDA nalaze se na trusnome području na kojemu se mogu očekivati potresi od VI. do IX. stupnja Mercallijeve ljestvice, što može prouzročiti lakše do srednje teške posljedice: objekti se oštećuju i ruše dijelovi građevine, nastaju velike pukotine, klizišta i odroni zemlje. Potres izaziva urušavanje stubišta. Postoji opasnost od zatrpavanja i djelovanja štetnih tvari iz cjevovoda. Moguća je i pojava požara.

Poplave – Poplavljivanje je najčešći oblik nesreće, a povezan je s namakanjem gradiva tijekom gašenja požara. Uzroci su potencijalne poplave puknuća vodovodnih cijevi, popuštanje i propuštanje krova (posebice u vrijeme većih snježnih nanosa na ravni krov objekta na Marulićevu trgu i u vrijeme topljenja snijega na tome krovu), začepljenje oluka, gašenje požara, olujna nevremena koja mogu izazvati pucanje stakla i prodor vode u prostorije te bujičnih brdskih voda koje nastaju za jakih kiša (objekt u Januševcu).

Klizišta – Jedini objekt na brdovitome terenu objekt je u Januševcu. S obzirom na malen nagib terena na kojemu se dvorac nalazi postoji mala vjerojatnost nastanka klizišta zbog potresa ili djelovanja bujica.

Tehničko-tehnološke opasnosti – Na istočnome dijelu zgrade na Marulićevu trgu smješteno je spremište Središnjeg laboratorija za restauraciju i konzervaciju sa zapaljivim tvarima koje mogu izazvati požar ili eksploziju. Pristup u prostorije s opasnim tvarima treba ograničiti samo na ovlašteno osoblje. Također, djelatnike je potrebno redovito obučavati o postupanju u radu s opasnim tvarima.

Ratna razaranja ili terorističke akcije – Ova zbivanja podrazumijevaju podmetanja eksplozivnih tvari te drugih opasnih tvari.

Radiološke (nuklearne) nesreće – Ovakve nesreće mogu biti izazvane kvarom elektrane u Krškome.

Biološki uzročnici oštećenja – Izrazito negativni mikroklimatski uvjeti mogu znatno pospješiti razvoj plijesni i kukaca te pojavu glodavaca.

2. Mjere preventivne zaštite

Nakon identifikacije rizika, pod mjerama preventivne zaštite podrazumijeva se djelovanje usmjereno na minimiziranje posljedica tehničkih i organizacijskih nedostataka iz točke 1. ovoga Plana. Te se mjere odnose skupno na sve objekte rizika, osobito na njihove spremišne prostorije.

Osnovne preventivne mjere su instaliranje vatrodojavnih sustava za automatsku dojavu požara i protupožarnih sustava (sustavi za ručno gašenje požara i sustavi za automatsko gašenje požara) te uvođenje protuprovalnih sustava. Vrste i količina protupožarnih aparata te njihov razmještaj, kao i raspored unutarnje i vanjske hidrantske mreže, trebaju biti raspoređeni u skladu s Procjenom ugroženosti od požara i tehnoloških eksplozija. Svi hidranti moraju udovoljavati propisanim zahtjevima.

Sustav automatske dojave požara mora obuhvaćati sve prostorije u objektu i biti izveden po načelu zonske zaštite, to jest biti podijeljen na dojavne zone, a u svakoj je zoni raspoređen određen broj javljača. Njihova se aktivacija evidentira na vatrodojavnoj centrali kao signal požara u danoj zoni. Vatrodojavne zone trebale bi biti označene istovrsno kao i spremišta. Centralna služba osiguranja i domari u dislociranim spremištima moraju osiguravati objekt 24 sata na dan. Isto tako, sustav za otkrivanje i dojavu požara mora sadržavati pričuvni izvor napajanja električnom energijom koja se koristi akumulatorskim baterijama, koje u slučaju nestanka električne energije automatski preuzimaju napajanje cijeloga sustava.

Također, potrebno je u svim prolazima ugraditi protupožarna vrata koja sprečavaju širenje požara iz jednoga požarnog sektora.

Treba razmotriti mogućnost prioritetne ugradnje sprinklerskoga sustava i sustava za odvodnju dima i topline iz većih objekata.

Djelatnici osiguranja i domari moraju u propisanim vremenskim razmacima provoditi sigurnosnu ophodnju, ustanovljavati prisutnost osoblja, provjeravati jesu li sva vrata zaključana i prozori zatvoreni te svjetla pogašena. Trebaju imati omogućen pristup u sva spremišta, a u sigurnosne zone samo u izvanrednim situacijama.

Djelatnici pravnih zaštitarskih tvrtka moraju imati postupovnik za kontakt u slučaju nužde (policija, vatrogasna služba). Snimke videonadzora treba čuvati što je dulje moguće, ovisno o kapacitetima njihove pohrane.

Centralna služba osiguranja/domari moraju biti osposobljeni primiti dojavu požara, uključiti sustav uzbunjivanja, upozoriti ugrožene osobe na opasnost i uputiti ih na evakuaciju, proslijediti dojavu požara, uključiti protupožarne uređaje te omogućiti da dežurne osobe i vatrogasne brigade interveniraju. Vatrogasnu službu treba obavijestiti da je riječ o arhivskoj ustanovi i predočiti joj plan zgrade.

Posebne zaštitne mjere treba primijeniti tijekom radova prigodom kojih može lakše doći do nesreće.Električne, vodovodne i plinske instalacije moraju se redovito održavati. Posebno treba obratiti pozornost na održavanje niskonaponske električne instalacije (neispravnost, dotrajalost, preopterećenost).

Osoblje HDA mora biti osposobljeno za učinkovitu zaštitu od požara te evakuaciju i spašavanje ljudi i dobara. Osoblje se treba podvrgavati redovitim vježbama/treninzima (najmanje jedanput u dvije godine) kako bi što brže i što organiziranije reagiralo na opasni događaj i dojavu o njemu te na taj način provjeravati konačnu učinkovitost cjelokupna plana.

Potrebno je povezati sustav za evakuaciju gradiva u slučaju nesreće sa sustavom za evakuaciju osoblja u slučaju nesreće. U objektu moraju biti postavljeni kompleti prve pomoći koji se redovito kontroliraju.

U skladu s materijalnim mogućnostima trebalo bi predvidjeti postavljanje klimatizcijskih uređaja i odvlaživača kojima bi se postizali odgovarajući mikroklimatski uvjeti i time bolja zaštita gradiva.

Ravnatelj treba zadužiti određenu osobu/službu da vodi evidenciju o redovitome održavanju tehničke zaštite, atestne dokumentacije, uvjerenja o sukladnosti i drugih odgovarajućih dokumenata o ispravnosti ugrađenih sustava, instalacija i opreme kojima se postiže propisani stupanj zaštite gradiva u spremišnim prostorijama.

U tome smislu potrebno je:

- redovito pratiti procjenu ugroženosti od požara i tehnoloških eksplozija
- redovito ispitivati i servisirati ručne aparate za gašenje požararedovito ispitivati sustav tehničke zaštite (centralni dojavni sustav, videosustav, protuprovalne detektore…)redovito provjeravati ispravnost sustava za dojavu požara (optički javljači, ručni javljači, signalizacija dojave, sustav dvostrukoga napajanja električnom energijom, čujnost zvučnoga alarma, ispravnost rada svjetlosnih signalizatora, ispravnost prosljeđivanja dojave…)redovito provjeravati ispravnost hidrantske mrežeredovito provjeravati ispravnost sustava za detekciju plina
- redovito provjeravati ispravnost sigurnosne protupanične rasvjete
- redovito provjeravati ispravnost ložišno-dimovodnih sustava (kotlovnice, dimnjaci…)redovito čistiti kanale koji odvode oborinsku voduredovito održavati dizalaredovito održavati sve uređaje s povećanom opasnostiredovito održavati/atestirati gromobranski sustav (presjek vodova uzemljenja te njihov otpor…)redovito održavati i električne instalacije uređaja i opreme (kontrola električnoga napona, otpora električne energije, zaštita od električnoga udara, zaštita od toplinskih utjecaja vodiča i širenja vatre, a svi bi uređaji trebali biti u S-izvedbi, to jest s prekidačem bez popratne električne iskre…)redovito obavljati dezinsekciju i deratizaciju prostora
- redovito nadzirati osposobljenost zaposlenika za početno gašenje požara, a dovoljan broj zaposlenika mora biti osposobljen za davanje prve pomoći
- redovito održavati odvlaživače (posebno one koji se zbog gubitaka plina brzo počinju lediti) redovito ispitivati ostale sustave u skladu s njihovom tehničkom specifikacijom i propisima RH.

3. Mjere pripravnosti

Mjere pripravnosti podrazumijevaju određivanje materijalnih i ljudskih operativnih resursa za zaštitu i spašavanje koji omogućuju učinkovito i pravodobno poduzimanje mjera u sprečavanju i uklanjanju posljedica možebitnih nesreća.

Za slučaj izravnih akcidenata potrebno je odrediti glavne i odgovorne osobe koje vode intervenciju i koordiniraju spašavanje, odrediti osoblje koje poznaje spremišta i gradivo i koje je dvadeset četiri sata dostupno telefonskom vezom, odrediti spasilačke interventne timove koji znaju osnovne planove zaštite i posjeduju manualne i prihvatljive fizičke sposobnosti/vještine za spašavanje. Sve kontaktne podatke potrebno je redovito ažurirati. Odgovorno osoblje mora se odazvati u najbržem roku (do jednoga sata). Troškove aktiviranja osoblja u svrhu zaštite i spašavanje snosi HDA.

U slučaju neizravne prijetnje veće nesreće ili ugroze ravnatelj ili osoba koju ravnatelj opunomoći nalaže pripravnost mobilizacijom operativnih snaga u obliku aktivnoga ili pasivnoga dežurstva.

Određuje se postupak zatvaranja glavne sklopke za struju i vodovodnoga ventila, izrađuje se popis i organizacija pričuvnih spremišta za privremenu evakuaciju i pohranu gradiva, osigurava se oprema za spašavanje na strateškim mjestima u objektu (velike plastične vreće što izdržavaju 15 kg i sanduci/kutije za možebitnu evakuaciju gradiva, polietilenske folije, vodootporne naljepnice i upojni papir, odvlaživači za vodu, baterije, produžni kabeli, aparati za sušenje, plastika za prekrivanje gradiva, spužve, vodootporni markeri, olovke, papir, škare, konop, metle, spužve, upojne krpe za vodu s poda, kante, svjetiljke, pregače, maske, čizme, kacige, rukavice, štitnici za oči, kombinezoni, fotoaparat).

Potrebno je jasno naznačiti gdje se nalaze oprema za spašavanje i ključevi prostorija.

Potrebno je povezati se i surađivati s mjerodavnom vatrogasnom službom kako bi se realno skratilo vrijeme za početak intervencije, ustanovom koja omogućuje duboko smrzavanje gradiva (hladnjače) i konzervatorskom službom.

Isto tako, treba napraviti listu prioriteta u spašavanju vitalnoga gradiva koje se definira kao najvrednije i koje ne prelazi 4 % ukupnoga gradiva (gradivo koje potkrepljuje osnovnu misiju Arhiva, jedinstveno i jako rabljeno gradivo, gradivo koje je teško zamijeniti, posebno osjetljivo gradivo…).

4. Plan spašavanja

Postupak u slučaju opasnosti u radnome vremenu ili izvan radnoga vremena može smanjiti negativne učinke nesreća. Vrijeme je ključni čimbenik u učinkovitu spašavanju gradiva i stabiliziranju uvjeta.

Djelatnik koji prvi uoči nesreću (požar, poplava, krađa, prepad) mora promptno upozoriti službu osiguranja, odnosno odgovorno osoblje HDA.

Temeljno je pravilo da je sigurnost ljudi na prvome mjestu te da se ne dolazi na mjesto nesreće bez zaštitne opreme.

Postupak po pojedinim subjektima zbivanja

I. Djelatnik osiguranja/zaštitarske tvrtke slučaj nesreće izvan radnoga vremena mora:

1) procijeniti treba li tražiti intervenciju vatrogasne postrojbe, policije ili neke druge hitne službe

Telefonski brojevi javnih hitnih službe:

Državna uprava za zaštitu i spašavanje	112
Izravno prva pomoć	194
Izravno vatrogasci	193
Izravno policija	192

Elektra

Plinara

Vodovod

Tvrtka za zamrzavanje i prijevoz gradiva

Zaštitarska tvrtka

2) ukloniti uzrok nesreće (uzrok poplavljivanja, u slučaju požara požar odmah gasiti vatrogasnim aparatima za početno gašenje požara, u slučaju krađe sačuvati sve tragove, to jest ne premještati gradivo…)

3) obavijestiti ovlaštene osobe HDARavnatelj

Zamjenik ravnatelja

Pomoćnik ravnatelja

Pročelnik odjela

Tim za spašavanje i zbrinjavanje gradiva

1. Odsjek za tehničke poslove
2. Odsjek za tehničke poslove

3. Odsjek za tehničke poslove
4. Odsjek za zaštitu gradiva
5. Odsjek za zaštitu gradiva
6. Odsjek za zaštitu gradiva
7. Središnji laboratorij za konzervaciju i restauraciju
8. Središnji laboratorij za konzervaciju i restauraciju
9. Središnji laboratorij za konzervaciju i restauraciju.

U informaciji potrebno je jezgrovito opisati što se dogodilo, tko je otkrio nesreću, gdje se dogodila nesreća, kad se dogodila, ima li unesrećenih, mogući uzrok nesreće, kolik je stupanj oštećenja, koje su mjere poduzete te kakva se pomoć traži u daljnjoj efikasnoj organizaciji i planiranju spašavanja.

4) u slučaju manjih poplava iz vodovoda, odvoda, instalacija grijanja, od curenja s krova zbog dužih kiša ili topljenja snijega i u slučaju požara potrebno je isključiti električnu energiju, vodu i plin kako ne bi došli u međusobni kontakt, a sve to ako se time ne dovode u opasnost ljudi koji možebitno već sudjeluju u spašavanju

5) započeti sušenje

6) zapriječiti pristup području, to jest osigurati ga.

II. Odgovorna osoba HDA, koju imenuje ravnatelj ili njegov zamjenik, mora:

1) sazvati tim za spašavanje i koordinirati spašavanje2) identificirati mjesto nesreće, pregledati objekt i gradivo te ustanoviti veličinu štete i količinu ugrožena gradiva, procijeniti stupanj njegova oštećenja, odrediti prioritete gradiva koje se spašava, odrediti načine njegove sanacije (selidba, zamrzavanje, sušenje…), procijeniti smjer širenja ugroze (rušenje, eksplozija, električni udar, otrovni plinovi…)3) dokumentirati štetu u pisanome obliku i fotografijama4) procijeniti je li potrebna evakuacija, koji je evakuacijski put5) obavijestiti osiguravajuću kuću ako je objekt osiguran te komunicirati sa zainteresiranim dionicima.

III. Tim za spašavanje okuplja se na sigurnome mjestu, radi uvijek u parovima, rabi propisanu opremu te mora:

1) zaštititi najvažnije gradivo na mjestu nesreće ili, ako je nužno, evakuirati ga (poplava – prekriti rupe na krovu, pokriti gradivo najlonskom folijom, premjestiti gradivo na višu razinu, odrediti prostor za pakiranje oštećena gradiva, evakuirati gradivo uzimajući ga od dna prema vrhu ne odvajajući

pojedinačne komade (knjige ili papire); požar – pustiti da se voda od gašenja ili pjena iscijedi, gradivo sušiti ili zamrznuti, prekriti ga folijom da bi se zaštitilo od prašine ili čađe; radiološka nesreća – zatvoriti vrata i prozore, isključiti sve ventilacijske sustave, postaviti vlažne ručnike na otvore i ispod vrata, ne smije se napuštati prostor dok opasnost ne prođe ni konzumirati hrana i piće…). Ako je pozvana mjerodavna služba (vatrogasci ili policija), u ugroženo je područje moguće ući nakon njihova dopuštenja te je nužno slijediti njihove upute2) stabilizirati temperaturu i relativnu vlažnost u slučajevima poplave i požara (otvaranjem i zatvaranjem prozora, grijanjem, prozračivanjem). Ako je relativna vlažnost zraka visoka, a materijal mokar, u roku do 48 sati moguć je veći rast plijesni. Potrebno je ukloniti vlažni materijal, ne pojačavati grijanje, što može potaknuti rast plijesni, prirodno prozračiti prostor (ako je vanjska vlažnost niža od unutarnje) te aktivirati klimatizacijski sustav snizujući temperaturu i pojačavajući odvlaživanje3) zakriliti eventualno oštećene prozore i vrata4) prikupiti opremu za sanaciju (spužve, upojne papire, kante, rukavice…).

5. Saniranje posljedica nesreće i zbrinjavanje ugroženoga gradiva

Podrazumijeva određivanje prioriteta restauracije, popisivanje i pakiranje oštećena gradiva, određivanje načina saniranja posljedica s jasnim prioritetom postupaka, prijenos oštećenoga papirnatoga gradiva u klimatizirane i ventilirane prostore te u komore za sušenje ili zamrzavanje, a polusuhoga gradiva u zračni prostor u kojemu bi se obavila njegova dezinfekcija, pranje fotografija, filmova i mikrofilmova u vodi te njihovo vješanje da bi se osušili i sušenje DVD-a i CD-a, restauracija oštećenoga gradiva, obnova i čišćenje mjesta nesreće, izvješće o nesreći.

Neposredan postupak spašavanja trebao bi se obaviti u roku od 72 sata, a sušenje, zbog razvoja mikroorganizma i sljepljivanja listova, u roku do pet dana.

Posljedice cjelokupne katastrofe poželjno je sanirati u roku do 15 dana.

Ovaj plan, odobren od poslovodnoga tijela HDA, potrebno je predočiti Odjelu za zaštitu i obradu arhivskoga gradiva, Tehničkoj službi, Središnjemu laboratoriju za restauraciju i konzervaciju, Porti HDA te drugim zainteresiranim dionicima.

Uz plan potrebno je priložiti: plan objekta s ucrtanim katovima i rasporedom spremišta te prolaznim putovima kroz zgradu, nacrte spremišta s ucrtanim hidrantima, vatrogasnim aparatima, kompletima za prvu pomoć, termogenim postrojenjima, mjestima protupanične rasvjete, pozicijama i numeracijom vatrodojavnih detektora te s pozicijama glavne sklopke električne energije, vodovodnoga ventila i plinskoga ventila, i s identificiranim prostorijama koje se zbog vrijednosti gradiva posebno čuvaju.

Zaključak

Radi uspješna upravljanja gradivom i spremištima te postavljanja prioriteta zaštite gradiva kojima bi se smanjio rizik od incidentnih situacija, Odjel za zaštitu i obradu arhivskoga gradiva sintetizirao je metričke podatke o gradivu i prostoru u kojemu se ono nalazi. Ta je mjerila usporedio s prihvaćenim standardom ISO 11799, propisima koji se odnose na sprečavanje, odnosno umanjuje negativnih posljedica mogućih nesreća te s teorijskim pretpostavkama uspješne fizičke pohrane gradiva.

Na trima lokacijama nalaze se objekti koji udovoljavaju postavljenim normativima, osim što je prihvaćena praksa montiranja polica iznad 215 cm visine, na koji su se način, u uvjetima nedostatka prostora, iskorištavali postojeći prostorni resursi.

Predložene su i mjere za poboljšanje uvjeta spremišta s naglaskom na moguće povećanje izoliranosti i na ugradnju fotonaponskoga sustava, što bi uvelike smanjilo potrošnju energije i za što bi se mogla iskoristiti novčana sredstva Europske unije i Republike Hrvatske.

Analizom priloženih mikroklimatskih uvjeta u spremišnim prostorijama za 2016. godinu, metodologijom ImagePermanence Instituta, uz podatke o vjerojatnosti rizika za svako spremište, ustanovilo se da je najveći rizik od propadanja gradiva od lipnja do rujna. Stoga se preporučuje nabaviti 20-ak odvlaživača te razmotriti nabavu klimatizacijskih uređaja za spremišta u kojima se temperatura podiže na više od 25 °C.

Priložen je prijedlog plana mjera u slučaju nesreća (požar, potres, poplava...) koji obuhvaća procjenu ugroženosti objekata i gradiva, mjere preventivne zaštite, mjere pripravnosti, plan spašavanja i sanaciju posljedica te preporuku izrade odgovarajućih nacrta.

Literatura

Arhivistički standardi i postupci Državnoga arhiva Québeca. Ur. Kolanović, J. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 1994.

Duranti, L. *Arhivski zapisi, teorija i praksa*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2000.

Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike I. dio.: Prostor i oprema*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2010. Mušnjak, T. *Etika konzerviranja i restauriranja pisane baštine* (neobjavljeni magistarski rad). Zagreb, 2000.

Černić, M. *Ohranjanje dokumentnega gradiva na papirju – standardi in priporočila za trajnost in obstojnost*. U: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* (Maribor), 8. Zbornik. 2009., str. 317–334

URL: http://www.nedec.org/free-recourses/preservation-leaflets. (4. 5. 2017.).

Summary

TECHNICAL SPECIFICATIONS AND RULES FOR ORGANIZING STORAGE FACILITIES AND PREVENTIVE PROTECTION OF ARCHIVES BY THE CROATIAN STATE ARCHIVES' DEPARTMENT FOR PROTECTION AND PROCESSING OF ARCHIVES - THEORY AND PRACTICE

The metrics applicable to storage facilities and archived materials and respective rules guide the process of successful utilization of archives and the establishment of priorities in preventing their deterioration.

We compare various storage facilities, identify the rules for organizing storage space and areas for management of archives and the availability of systems for preventing fires, possible flooding and for providing security. Buildings on three locations meet defined specifications, except that the practice of mounting shelves more than 215 cm above the floor level was adopted as a way to utilize existing space under the constraints of space shortage.

Measures to improve storage conditions, with an emphasis on potentially improving insulation and implementing a photo-electric system, were proposed. These measures, which could be implemented by utilizing the funds provided by the European Union and Republic of Croatia, would greatly reduce energy consumption.

The following storage conditions were described: lighting, air quality and potential biological agents that cause deterioration of archives, with an emphasis on microclimate conditions. The risk management plan with respect to external influences that could cause potential damage to archives was accepted. Microclimate parameters were presented by utilizing the metrics of Image Permanence Institute that has developed a methodology for transforming the data in terms of differentiation of chemical degradation of archives, their physical decomposition and the risk of the development of fungus and rusting of metal pieces.

Through the analysis of presented microclimate conditions in storage facilities in 2016, along with risk probabilities for each storage facility, it was determined that the highest risk of damage to archives is from June through September. For that reason it is proposed to acquire 20 dehumidifiers, while installation of air-conditioning equipment for storage facilities in which temperature rises above 25 degrees Centigrade should also be considered. The analysis has established relative system compliance with the standard ISO 11799.

Storage facility equipment, protective wrapping for archives, their disposal and ways to maintain security and orderliness are presented.

The reasons for frequent movements of archives, the methods for accepting, issuing and destroying archives, and the process of developing disaster recovery plans, were described.

A proposed plan of measures to be implemented in case of disasters (fire, earthquake, flooding etc.) was presented, including the assessment of endangered structures and archives , preventive measures, readiness, recovery plan, damage repair and recommended blueprint designs.

Keywords: *storage facility metrics, protective standards for archives, archives risk management, microclimate analysis, disaster planning*

Ivana Kuhar
Hrvatski državni arhiv

Pravilnik o evidencijama u arhivima – iskustvo HDA 2002. – 2017.

Stručni rad UDK 930.251(497.5)HDA]"2002/2017"

Različite evidencije i poslovi evidentiranja sastavni su dio svakodnevnih poslova u arhivističkoj struci. O samom poslu je, unazad dvadesetak godina, u hrvatskoj arhivističkoj literaturi rijetko pisano, i to uglavnom u kontekstu poslova povezanih s Odsjekom za gradivo izvan arhiva. Upravo autori radova o spomenutim temama ističu nedostatak jedinstvenih zakonskih propisa o sustavnim evidencijama koje bi unijele red u njihovo vođenje i time posredno u planiranje arhivskoga poslovanja. Donošenjem Pravilnika o evidencijama u arhivima 2002. godine taj je nedostatak riješen. No, od donošenja je ponovno prošlo petnaest godina i idealno je vrijeme za pregled funkcionalnosti Pravilnikom propisanih obaveznih evidencija radi poticanja rasprave o istima.

Ključne riječi: *evidencije, evidentiranje, knjiga, dosje, inventar, popis, arhiv*

Uvod

Pojmom evidencija definira se pregled nečijega poslovanja, rada i djelovanja.[1] Pojam *evidèntan* znači jasan po sebi, očevidan, očigledan, očit.[2] Logičkim slijedom evidentiranje znači jasan pregled nečijega poslovanja, rada i djelovanja. U tome smislu, ako u definiciju još dodamo i pridjeve organiziranoga i sustavnoga poslovanja, evidencije i posao evidentiranja prisutni su u svim segmentima djelovanja arhivske struke. Krenuvši od vođenja više vrsta evidencija o gradivu stvaratelja i imatelja pod nadzorom mjerodavnoga arhiva, evidencija nastalih prilikom postupaka preuzimanja, evidencija

1 Evidencija – imenica ženskoga roda. S dvjema definicijama: 1) činjenice ili pokazatelji na temelju kojih se može izvući zaključak, dokazni materijal; dokaz, očiglednost, 2) metonimijski pregled poslovanja, rada, djelovanja i sl. [evidencija primljene robe]; popis. *Hrvatski jezični portal*, URL: http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search (18. 8. 2017.).

2 Etimologija navedene imenice: pridjev *evidèntan* definicije „koji je jasan po sebi; očevidan, očigledan, očit." *Hrvatski jezični portal*, URL: http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search (18. 8. 2017.).

preuzetoga gradiva, preliminarnih evidencija nastalih prethodno obradi preuzetoga gradiva u svrhu njegova korištenja i lakše manipulacije, evidencija koje nastaju u tijeku obrade gradiva do obavijesnih pomagala.

U hrvatskoj arhivističkoj literaturi o evidencijama i poslu evidentiranja je od pedesetih do devedesetih godina 20. stoljeća rijetko pisano. Ponajprije u znanstveno stručnome časopisu *Arhivski vjesnik* i priručnicima iz arhivistike. Radovi koji su u rečenoj literaturi objavljivani podijeljeni su u dvjema skupinama. Prvu, koja donosi radove povezane s poslovima evidentiranja svojstvene Odsjeku za gradivo izvan arhiva, koje je većinom pisao kolega Stjepana Bačića. Drugu skupinu, koja donosi radove o evidentiranju i sređivanju gradiva pristigloga u arhivske ustanove, koje je pisalo više autora među kojima se posebno ističe kolega Krešimir Nemeth. Zajedničko im je isticanje nedostatka pravnoga okvira i jedinstvenih zakonskih propisa o sustavnim evidencijama koje bi unijele red u njihovo vođenje i time posredno u planiranje arhivskoga poslovanja.

Naime, do donošenja aktualnoga Pravilnika o evidencijama u arhivima, gradivo izvan arhiva i ono pristiglo u arhivske institucije evidentirano je prema smjernicama dvaju uputstava, Uputstvom o vođenju evidencija u arhivima[3] iz 1963. i Uputstvom o evidenciji arhiva i zbirki arhivske građe[4] iz 1967. godine. Njihove odredbe zamijenjene su člancima Zakona o arhivskom gradivu i arhivima[5], te konačno uređene donošenjem spomenutoga Pravilnika o evidencijama u arhivima[6] 2002. godine.

Upravo su službene arhivske evidencije propisane rečenim Pravilnikom tema ovoga rada i njihova svrhovitost i funkcionalnost petnaest godina od donošenja spomenutoga pravnog akta. Stoga će ovaj rad donijeti pregled propisanih evidencija zajedničkih Hrvatskomu državnomu arhivu i ostalim državnim arhivima Republike Hrvatske iz perspektive i iskustva vođenja arhiva u navedenoj krovnoj arhivskoj instituciji. Pritom će se koristiti rečenim radovima pisanima o evidencijama iz hrvatske/jugoslavenske i inozemne arhivističke literature te srodnim pravnim aktima objavljenima u službenim glasilima Republike Hrvatske kojima se dodatno regulira određeni postupak evidentiranja ili evidencija.

Prema Pravilniku o evidencijama u arhivima (dalje: Pravilnik) propisano je vođenje ukupno sedamnaest[7] različitih vrsta evidencija. Za potrebe ovoga rada i njihovo sustavnije prikazivanje dijelimo ih u tri skupine, na evidencije gradiva koje se nalazi i rabi u arhivu. Zatim na evidencije o gradivu

3 Vidi: *NN* 7/1963. Osim toga, Krešimir Nemeth i Stjepan Bačić kolegama su arhivistima dodatno protumačili i detaljno objasnili izgled i načine vođenja svake dotad propisane službene evidencije u za to namjenski izrađenim člancima: Nemeth, K. Uputstvo o vođenju nekih evidencija arhivske građe i izradi naučnoinformativnih pomagala. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 3(1960), str. 499–505; Bačić, S. O vođenju evidencija u arhivima. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 6(1963), str. 250–267.

4 Vidi: *NN* 12/1967.

5 Vidi Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, čl. 45. – 48. *NN* 105/1997, te Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima. NN 46/2017.

6 *NN* 90/2002.

7 Vidi Pravilnik o evidencijama u arhivima, čl. 3. i 4. *NN* 90/2002.

stvaratelja i imatelja izvan arhiva i na evidencije koje kao središnja i matična institucija vodi samo Hrvatski državni arhiv. U prvu skupinu pripadaju Knjiga akvizicija, Knjiga depozita, dosje arhivskoga fonda odnosno zbirke, Knjiga arhivskoga gradiva snimljenoga u sigurnosne i zaštitne svrhe[8], Knjiga arhivskoga gradiva snimljenoga u dopunske svrhe, Knjiga restauriranoga i konzerviranoga arhivskoga gradiva[9], obavijesna pomagala te evidencije o korištenju arhivskim gradivom. U drugu skupinu pripadaju evidencija stvaratelja arhivskoga gradiva na području mjerodavnosti arhiva i evidencija imatelja arhivskoga gradiva na području mjerodavnosti arhiva. Treću skupinu, koja ne ulazi u temu ovoga rada, čine registar arhivskih fondova i zbirka Republike Hrvatske, Upisnik vlasnika i imatelja privatnoga arhivskoga gradiva u Republici Hrvatskoj, evidencija o arhivskome gradivu od značenja za Republiku Hrvatsku u inozemstvu i o gradivu iseljene Hrvatske, registar arhivskoga gradiva Republike Hrvatske koje je proglašeno kulturnim dobrom, Upisnik arhiva u Republici Hrvatskoj i evidencija osoba zaposlenih u državnim arhivima. Slijedom metodološkoga okvira zadanog strukturom predmetnog Pravilnika razmatranje otvaraju temeljne evidencije svakoga arhiva.

Temeljne evidencije svakoga arhiva

Svaka institucija, neovisno o svojemu pravnom statusu, vodi evidenciju koja je temelj njezina poslovanja, jer u nju bilježi kretanja i promjene vlastitoga inventara na kojemu počiva njezino poslovanje. U arhivskoj službi ta je evidencija Knjiga akvizicija. U nju se unose podaci o zaprimljenome arhivskom gradivu, odnosno o imovini na kojoj počiva poslovanje[10] svakoga arhiva. U Hrvatskome državnom arhivu ta se vrsta evidencije vodi od 1856. godine u konvencionalnome, papirnatome obliku. Danas se, osim u navedenome, vodi i u elektroničkome obliku unutar Nacionalnoga informacijskog arhivskoga sustava. U Knjigu se akvizicija ili Knjigu primljenoga arhivskog gradiva sukladno članku 6. Pravilnika upisuju podaci o gradivu akvizicije (podaci o sadržaju gradiva, njegovoj količini i vremenskome opsegu), o predavatelju (ime i prezime / naziv tvrtke / naziv javne ili državne institucije, adresa, OIB), o postupku preuzimanja (datum, osnova preuzimanja: službena primopredaja, darovanje, otkup) te o fondu/zbirci

8 O Knjigama arhivskoga gradiva snimljenoga u sigurnosne i zaštitne svrhe i arhivskoga gradiva snimljenoga u dopunske svrhe neće biti riječ jer svi arhivi nemaju fotolaboratorij ili organizacijsku jedinicu koja se bavi zaštitnim snimanjem gradiva o kojem skrbi, pa tako ni knjige navedenoga naziva.

9 U radu neće biti riječ ni o Knjizi restauriranoga i konzerviranoga arhivskoga gradiva jer ju vode jedino arhivi koji kao svoju organizacijsku jedinicu imaju odjel ili laboratorij za konzervaciju i restauraciju.

10 U poglavlju *Managing the Acquisition Process* autorice A. M. Schwirtlich i B. Reed argumentirano analiziraju akvizicijsku politiku i preuzimanje gradiva u arhive i njihove sestrinske ustanove prema različitim pravnim osnovama te jasno naglašavaju kako su zapisi koji dokumentiraju akviziciju najvažniji dio arhivske svojine jer s pomoću njih arhivi pravdaju vlastite financijske troškove i vlastiti inventar, odnosno imovinu. Vidi: Schwirtlich A. M., Reed, B. *Managing the Acquisition Process*. U: *Keeping Archives*. Ur. Ellis, J. Port Melborune : Thorpe-Australian Society of Archivists Inc, 1993. (drugo izdanje). Str. 137–156.

u koju će se preuzeto gradivo uložiti. Prvotni[11] su upisi u tu vrstu evidencije prilično, gotovo analitički, detaljni za razliku od današnjih, sažetih upisa potkrepljenih opsežnom dokumentacijom svake akvizicije pohranjene u njezinu zasebnom dosjeu. Dosjei pojedinačnih akvizicija sadržavaju korespondenciju s pomoću koje se utvrđuju uvjeti preuzimanja gradiva, zatim argumentirano mišljenje Povjerenstva za preuzimanje javnoga i privatnoga arhivskog gradiva o njegovu preuzimanju, primopredajni zapisnik[12] (ako je riječ o preuzimanju po službenoj osnovi), odnosno darovni ili kupoprodajni ugovor[13] (ako je riječ o preuzimanju darovanjem, odnosno otkupu gradiva) te primopredajni popis preuzetoga gradiva. Osim dosjea, Pravilnik kao pomoćno sredstvo za pretraživanje Knjige akvizicija propisuje kazala stvaratelja gradiva, kazala predavatelja gradiva i kazala fondova/zbirka. Kazalo predavatelja gradiva vodi se unutar Nacionalnoga informacijskog sustava, a pretraživanje Knjige akvizicije olakšano je digitalnim tabličnim evidencijama (*excel*), koje su nastale internom odlukom Hrvatskoga državnog arhiva o njihovu prijepisu unazad triju godina.

Istim člankom Pravilnika, člankom 6., kojim je propisano vođenje Knjige akvizicija, propisano je i vođenje Knjige depozita ili Knjige pohranjenoga gradiva. Osim mjesta unutar spomenutoga Pravilnika, obje evidencije dijele i propisane obavezne rubrike koje se popunjavaju pri upisivanju gradiva preuzetoga u mjerodavni arhiv u pohranu, odnosno depozit. Upisuju se podaci o predavatelju gradiva (ime i prezime / naziv tvrtke / naziv javne ili državne institucije, adresa, OIB), sadržajni podaci pohranjenoga gradiva (sadržaj gradiva, njegova količina i vremenski opseg) te podaci koji tu vrstu evidencije razlikuju od Knjige akvizicija prema uvjetima njegova korištenja i dostupnosti. Knjiga se depozita, isto kao i Knjiga akvizicija, u Hrvatskome državnom arhivu vodi u papirnatome i elektroničkome obliku te je od navedene opsegom i brojem popratnih dosjea depozita manja zbog maloga broja preuzimanja gradiva prema takvoj[14] pravnoj osnovi.

Knjiga akvizicija i Knjiga depozita razlikuju se jednom važnom i nezanemarivom činjenicom u vezi s prijenosom vlasništva nad preuzetim gradivom. Preuzimanje gradiva preko depozita ne znači

11 S. Bačić se poglavljem *Preuzimanje arhivske građe* zalaže za potrebu vođenja aktivne akvizicijske politike i njezina detaljna evidentiranja te se posebno „zaustavlja" na načinu upisivanja i opisivanja gradiva u Knjizi akvizicija. Naime, smatra kako Knjiga treba imati što više manjih rubrika koje bi ispunjavanjem pružile što više podataka. To je vjerojatno jedan od razloga zašto se skoro pa do devedesetih godina 20. stoljeća svaki upis pridošloga gradiva uvodi prilično detaljno. Vidi: Bačić, S. *Preuzimanje arhivske građe.* u: *Priručnik iz arhivistike*. Ur. Stulli, B. Zagreb : Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1977. Str. 88–99.

12 Pravilnik o predaji arhivskoga gradiva arhivima, čl. 12. *NN* 90/2002 propisuje rubrike i izgled primopredajnoga zapisnika, temeljnoga dokumenta za preuzimanje javnoga arhivskog gradiva u mjerodavne arhive.

13 Pravilnik o predaji arhivskoga gradiva arhivima, čl. 17. – 21. *NN* 90/2002, propisuju rubrike i izgled ugovora o kupoprodaji, odnosno darovnoga ugovora, temeljnih dokumenata za preuzimanje privatnoga arhivskog gradiva u mjerodavne arhive.

14 U već spomenutome poglavlju *Managing the Acquisition Process* (vidi fusnotu 10) autorice upućuju na neravnotežu utrošene radne snage i troškova čuvanja deponiranoga gradiva s jedne strane nasuprot nesigurnomu ishodu ostanka gradiva u arhivu po isteku ugovora o deponiranju s druge strane. Vidi: Schwirtlich A. M., Reed, B. *Managing the Acquisition Process*. U: *Keeping Archives*. Ur. Ellis, J. Port Melborune : Thorpe-Australian Society of Archivists Inc, 1993. (second edition). str. 154–155.

prijenos vlasništva nad gradivom na arhivsku ustanovu. Međutim, usporedbom podataka traženih za popunjavanje propisanih rubrika, nameće se pitanje: je li doista potrebno Knjigu akvizicija i Knjigu depozita voditi kao dvije zasebne evidencije? Obje dijele gotovo jednake upisne podatke o predavatelju gradiva, sadržaju i vremenskim, odnosno količinskim odrednicama gradiva. Je li moguće kako nas samo rubrika o osnovi preuzimanja arhivskoga gradiva u arhiv potencijalno dijeli od smanjenja broja vođenja propisanih evidencija?

Pravilnik, kao što je već navedeno, kao pomoćno sredstvo u pretraživanju Knjige akvizicija i Knjige depozita propisuje i kazalo fondova/zbirka, u koje se preuzeto gradivo razvodi. Podaci rečenoga kazala donose popis u Knjigama navedenih signatura arhivskih fondova/zbirka, u koje je preuzeto arhivsko gradivo uloženo ili je od njega formiran novi fond/zbirka. Rečena signatura je redni broj Općeg inventara, odnosno upisnika arhivskih fondova i zbirka u arhivu. Ova, treća temeljna arhivska evidencija, čije obvezne podatke propisuje članak 7. Pravilnika za svaki arhivski fond i zbirku koja postoji u svakom pojedinom arhivu sadržava identifikacijske (redni broj fonda/zbirke, njihova klasifikacijska oznaka, naziv, vremenski raspon i količina gradiva), kontekstualne (povijest stvaratelja, podaci o akviziciji) i sadržajne (stupanj sređenosti gradiva, struktura gradiva i podaci o registraturnim pomagalima) informacije. U Hrvatskome državnom arhivu ona se vodi isključivo elektronički unutar Nacionalnoga informacijskog arhivskog sustava i donosi sve potrebne informacije o fondovima i zbirkama rečenoga arhiva, posebno o onima arhivistički sređenima. Što nas vraća na početak ovoga odlomka s pitanjem: ako postoji zadovoljavajući Opći inventar u elektroničkome obliku, je li potrebno duplicirati podatke vodeći i kazalo fondova/zbirka Knjige akvizicija?

Sve u ovome poglavlju opisane evidencije, vode se i u elektroničkome obliku. Pravilnik propisuje[15] njihovo ispisivanje na papir, numeriranje, uvezivanje i prošivavanje uvezanih stranica po završetku kalendarske godine. Suprotno očekivanom, u praksi Hrvatskoga državnog arhiva ta se odredba ne provodi. Može li se na postavljeno pitanje zašto ponuditi odgovor o trošenju uredskoga materijala ili dupliciranju evidencija koje vodimo?

Pravilnikom propisani dosjei

U Pravilniku, u njegovim različitim člancima, spominje se vođenje dosjea. Članak 6. povezan s odredbama o Knjizi akvizicija i Knjizi depozita spominje vođenje obveznih dosjea akvizicija i dosjea depozita. Članak 8. propisuje vođenje dosjea arhivskoga fonda/zbirke. Članak 12. povezan s odredbama o evidencijama stvaratelja gradiva na području mjerodavnosti arhiva propisuje sadržaj dosjea stvaratelja gradiva izvan arhiva.

15 Vidi Pravilnik o evidencijama u arhivima, stavak 6., članak 6. *NN* 90/2002.

U praksi je poredak njihova otvaranja i vođenja obrnut. Prethodno preuzimanju arhivskoga gradiva formira se i vodi dosje o stvaratelju, pravnoj ili fizičkoj osobi koja dokumentiranjem svojega djelovanja stvara buduće arhivsko gradivo. U spomenutome dosjeu službe za gradivo izvan[16] arhiva čuva se dokumentacija s osnovnim podacima o stvaratelju (naziv/ime i prezime, osnivanje – ukidanje / datumi rođenja – smrti, sjedište / mjesta stanovanja – prebivališta), njegovoj funkciji (pregled poslova koje vodi ili su u njegovuzaduženju), gradivu koje nastaje njegovim djelovanjem (vrijeme, količina, stanje, vrednovanje/izlučivanje) te informacijama proizašlima nakon posljednjega nadzora nad gradivom stvaratelja.

Po preuzimanju gradiva formiraju se dosjei akvizicija, odnosno depozita sa spomenutom dokumentacijom o utvrđivanju uvjeta i mišljenja o njegovu preuzimanju i dokumentacijom preuzimanja.

Ulaganjem gradiva u postojeći arhivski fond/zbirku ili formiranjem novoga arhivskog fonda/zbirke u odgovarajući dosje ulaže se dokumentacija o uloženome gradivu ili se otvara dosje novoga fonda/zbirke[17], u kojemu se čuva sva dokumentacija o preuzimanju gradiva fonda/zbirke (primopredajni zapisnik/ugovor, primopredajni popis preuzet iz dosjea akvizicije), dokumentacija o stvaratelju (identifikacijski i sadržajni podaci preuzeti iz dosjea stvaratelja/imatelja gradiva izvan arhiva), bilješke o sređivanju gradiva fonda/zbirke, obavijesno pomagalo i bibliografija znanstvenih radova u kojima je korišteno gradivo predmetnoga fonda/zbirke.

Vidljivo je kako se dokumentacija triju različitih vrsta dosjea, odnosno evidencija, preuzima i ponavlja. Posebno u dosjeu arhivskoga fonda/zbirke. Jasno je kako osim postojeće zakonske obveze, svaka arhivska organizacijska jedinica koja skrbi o arhivskome gradivu o njemu, iz operativnih razloga, vodi i dosje. Međutim, ne bi li danas, u tehnološki naprednome 21. stoljeću, bilo zgodnije sve te podatke i informacije imati na jednome mjestu, a ne ih multiplicirati?

Evidencije gradiva izvan arhiva

Pravilnik, evidencije gradiva izvan arhiva, koje se odnose na stvaratelje i na imatelje javnoga i privatnoga registraturnog i arhivskog gradiva, skupno naziva „evidencijama", no ne propisuje koje to i kakve bi sve trebale biti, nego propisuje samo njihove osnovne opisne elemente[18]. Pojam evidencije ograničava napomenom[19] kako se one vode za stvaratelja javnoga i privatnoga arhivskog i registraturnog gradiva, za koje se procijeni kako svojim djelovanjem stvaraju gradivo trajne vrijednosti. Doista, u

16 Usporedi Pravilnik o evidencijama u arhivima, st. 4. čl. 13. *NN* 90/2002.
17 Usporedi Pravilnik o evidencijama u arhivima, čl. 8. *NN* 90/2002.
18 Vidi Pravilnik o evidencijama u arhivima, čl. 12. i 13. *NN* 90/2002.
19 Vidi Pravilnik o evidencijama u arhivima, st. 8. čl. 12. *NN* 90/2002.

Hrvatskome se državnom arhivu vode i priručni i pregledni popisi[20] stvaratelja čije je gradivo doseglo vremenski rok za izlučivanje. Zatim popisi stvaratelja čije je gradivo doseglo vremenski rok za preuzimanje u arhiv. Vode se i popisi gradiva koje se još uvijek nalazi kod stvaratelja s njegovim jasno naznačenim vremenskim odrednicama i klasifikacijama.

Na temelju Pravilnika o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva Hrvatski državni arhiv na godišnjoj bazi prikuplja popise gradiva imatelja javnoga i privatnoga arhivskog gradiva u njihovu vlasništvu, koje je proglašeno kulturnim[21] dobrom. Također prikuplja i dokumentaciju[22] o provedenim postupcima izlučivanja registraturnoga gradiva u pismohranama institucija pod svojom mjerodavnošću.

Svi prethodno navedeni popisi i prikupljena dokumentacija pomažu organizaciji i planiranju redovnoga posla i kreiranju arhivske politike, a ulažu se u odgovarajuće i već spomenute dosjee stvaratelja, odnosno imatelja registraturnoga i arhivskoga gradiva unutar posebne organizacijske jedinice Hrvatskoga državnog arhiva. S obzirom na doista opširnu i redovno dostavljanu dokumentaciju stvaratelja gradiva izvan arhiva, kao i redovno ažurirane podatke o istim stvarateljima, ponovno se nameće jedno pitanje. Je li moguće povezati propisana kazala predavatelja i kazala stvaratelja Knjige akvizicija s popisima stvaratelja i imatelja javnoga i privatnoga registraturnog arhivskog gradiva izvan arhiva? Ili treba početi voditi novi niz internih evidencija koje će uzeti u obzir fizičke i pravne osobe izvan sustava nadzora Hrvatskoga državnog arhiva koje mogu postati predavatelji gradiva, kao što je primjerice slučaj s predavateljima gradiva osobnih fondova?

Obavijesna pomagala

Registraturno se i arhivsko gradivo nakon preuzimanja u mjerodavni arhiv prosljeđuje u arhivističku obradu i zaštitu. Samomu poslu sređivanja gradiva prethodi[23] izvid i izrada bilješki o stanju

20 Popise spominje S. Babić u svojemu članku *Drugo izdanje norme ISAAR(CPF) – odnos prema evidencijama stvaratelja i imatelja gradiva* iz 2005. Vidi: *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 48(2005), str. 1–12. Njezin prethodnik S. Bačić u svojemu članku *Vanjska služba u SR Hrvatskoj* iz 1975. navodi kako je za uspješan nadzor nad gradivom izvan arhiva potrebno voditi rokovnik mjera za provedbu u registraturama, pregled građe dospjele za preuzimanje i pregled izvršenih izlučivanja od imalaca. Vidi: *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 17–18(1975), str. 401–406. Dok J. Žontar krati „priču" i smatra kako treba samo voditi dosje registratura, s napomenom kako je za privatno gradivo najbolje rješenje otkup, vidi: Žontar, J. *Arhivska građa u nastajanju i arhivi*. U: *Priručnik iz arhivistike*. Ur. Stulli, B. Zagreb : Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1977. Str. 45–62.
21 Vidi Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva, čl. 5. – 7. *NN* 63/2004 i Pravilnik o dopunama Pravilnika o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva, čl. 1. *NN* 106/2007. Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva, čl. 4. – 6. *NN* 90/2002 utvrđuje „mehanizam" prema kojemu se gradivo stvaratelja izvan arhiva kandidira i proglašava kulturnim dobrom.
22 Vidi Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva, čl. 7. – 16. *NN* 90/2002.
23 S. Vilfan u poglavlju *Sređivanje arhivske građe* nudi zanimljiv pogled na evidencije koje nastaju prilikom sređivanja fonda,

preuzetoga gradiva, njegovu opsegu, sadržaju i stupnju sređenosti. Nakon toga, ovisno o rezultatima procjene spomenutih elemenata, arhivist zadužen za obradu fonda/zbirke odlučuje o njegovoj strukturi i konceptu budućega inventara. Pomažu mu i podaci o povijesti fonda i njegova stvaratelja. Nakon toga se pristupa sređivanju, čija je završna točka izrađeno obavijesno pomagalo, najčešće arhivski inventar, i to sumarni ili analitički izrađen sukladno međunarodnim standardima[24] o opisu arhivskoga gradiva. Stavak 2. članka 22. Pravilnika, koji donosi odredbe o opisu arhivskoga gradiva, osim arhivskoga inventara kao moguća obavijesna pomagala spominje i pregled arhivskih fondova i zbirka, arhivski vodič, regeste i arhivski popis. Glavna karakteristika koja bi ih trebala i koja ih odlikuje jest razumljivost i jednostavna pretraživost. U suprotnome,[25] izrađena obavijesna pomagala dugoročno nisu korisna ni korisniku, a ni osobama koje su ih izradile.

Prije donošenja Pravilnika 2002. godine osim sumarnih i analitičkih inventara, regesta i arhivskih popisa izrađivali[26] su se i provizorni inventari, kao i definitivni inventari u obliku kataloga[27], odnosno inventar knjige. Razmatralo se i prikupljanje i čuvanje gradiva memoarskoga[28] karaktera nastaloga usmenim putem, intervjuom s kazivačem/akterom sjećanja. Stoga se postavlja pitanje: jesu li nam propisana obavijesna pomagala dovoljna za opis gradiva? Bi li možda u Pravilnik trebalo uvrstiti i neka dodatna pomagala koja bi koristila korisnicima do izrade neke bolje verzije inventara? Vrednujemo

a ne odnose se na konačan produkt obrade, tj. obavijesno pomagalo jer smatra da svaka faza sređivanja mora biti pokrivena odgovarajućom dokumentacijom. Usporedi: Vilfan, S. *Sređivanje arhivske građe*. U: *Priručnik iz arhivistike*. Ur. Stulli, B. Zagreb : Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1977. Str. 107–127.

24 Riječ je o četirima međunarodnim standardima: 1) *ISAD(G): Opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva.* Međunarodno arhivsko vijeće. 1. izd. (1997). 2. izd. (2001). Zagreb : Hrvatski državni arhiv; 2) *ISAAR(CPF): Međunarodna norma arhivističkog normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji.* Međunarodno arhivsko vijeće. 2. izd. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2006; 3) *ISDF: Međunarodna norma za opis funkcija.* Međunarodno arhivsko vijeće. 2. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2009; 4) *ISDIAH: Međunarodna norma za opis ustanova s arhivskim gradivom.* Međunarodno arhivsko vijeće. 2. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2009.

25 Korisnost i *user friendly* obavijesna pomagala, kao i neupotrebljivost loših obavijesnih pomagala posebno ilustrira J. Edgcombe poglavljem Finding Aids u: *Keeping Archives*. Ur. Ellis, J. Port Melborune : Thorpe-Australian Society of Archivists Inc., 1993. (drugo izdanje). Str. 248–272.

26 K. Nemeth u svojemu članku *Arhivska pomagala* i poglavlju *Popisivanje arhivske građe* navodi osim danas propisanih obavijesnih pomagala i spomenute provizorne i definitivne inventare, razmatra pozitivne i negativne strane indeksa, regesta i kataloga te daje iscrpne primjere i savjete o svim fazama obrade arhivskoga gradiva i izradi odgovarajućega obavijesnog pomagala. Usporedi: Nemeth, K. Arhivska pomagala. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 11–12(1969), str. 325–354; Nemeth, K. *Popisivanje arhivske građe*. U: *Priručnik iz arhivistike*. Ur. Stulli, B. Zagreb : Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1977. Str. 176–196.

27 M. Milošević posebnu pozornost posvećuje izradi kataloga, odnosno kataložnih listića, indeksa i regesta u poglavlju *Naučnoobavještajna sredstva i naučna djelatnost arhiva* u: *Priručnik iz arhivistike*. Ur. Stulli, B. Zagreb : Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1977. Str. 197–226.

28 O ovome, čak i za današnje pojmove ambiocioznim i dalekovidnim razmatranjem obrade i čuvanja gradiva memoarskog karaktera, nalazi se u poglavlju koji potpisuju Lekić B., Bosnić M. *Memoarska građa.* U: *Priručnik iz arhivistike*. Ur. Stulli, B. Zagreb : Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1977. Str. 162–175..

li sva propisana obavijesna pomagala jednako? Jesu li sukladno procijeni njihove vrijednosti sva propisana obavijesna pomagala jednako dostupna korisnicima?

Evidencije o korištenju gradivom

Nakon preuzimanja, osim odlaska u obradu, preuzeto arhivsko i registraturno gradivo odlazi kao javno dostupno i u ruke zainteresiranih korisnika arhivske čitaonice. Stoga se i ovdje[29] evidentira, kao i osobe koje ga rabe. Prema Pravilniku vodi se pet[30] propisanih evidencija o korištenju arhivskim gradivom. I to evidencija korisnika, prijavnice za korištenje gradiva, zahtjevnice za korištenje gradiva, dnevnik čitaonice i evidencija korištenoga gradiva. Posljednju stavku pojašnjava Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva jer među tom vrstom evidencija navodi izjavu[31] o neobjavljivanju informacija iz nedostupnoga gradiva, odobrenje[32] o objavljivanju gradiva, zahtjev[33] za ovjerovljenim prijepisima/preslikama te odobrenje[34] za reproduciranje gradiva u vlasništvu arhiva u promidžbene svrhe.

U navedenim evidencijama ponavljaju se rubrike s osobnim podacima korisnika (ime i prezime, adresa stanovanja, OIB, datum i mjesto rođenja), njegovim identifikacijskim brojem i detaljnim podacima o gradivu kojim se koristi (navodi o korištenim fondovima/zbirkama, svrsi i obliku korištenja te izradi potencijalnih različitih preslika gradiva). Popunjavanje svih spomenutih vrsta evidencija oduzima dragocjeno vrijeme i korisniku i dežurnomu djelatniku u čitaonici. Iako se većina njih vodi radi zaštite i nadzora nad gradivom treba li ih, zbog ponavljanja podataka, doista voditi toliko? Zar se ne bi mogao oformiti informatički centralni sustav ili nadograditi postojeći, koji bi koordinirao posao prijave korisnika i izdavanja gradiva? I ujedno bez dodatnoga multipliciranja podataka, na jednome mjestu čuvao sve pravilnikom tražene informacije o korištenom gradivu i njegovim korisnicima?

Umjesto zaključka

Možemo li zaključiti ovaj članak kada je otvoreno toliko pitanja? Cilj ovoga rada nije bio rješavanje problema povezanih s vođenjem arhivskih evidencija propisanih Pravilnikom o evidencijama

29 S. McCausland opravdava potrebu evidentiranja korištenoga gradiva i njegovih korisnika činjenicama kao što su zaštita gradiva, povratnim informacijama potrebnima za organizaciju akvizicijske politike, planiranju sređivanja traženoga, ali nesređenoga gradiva. Vidi: McCausland, S. *Access and Reference Services*. U: *Keeping Archives*. Ur: Ellis, J. Port Melborune : Thorpe-Australian Society of Archivists Inc., 1993. (drugo izdanje). Str. 273–305.

30 Vidi Pravilnik o evidencijama u arhivima, čl. 14. *NN* 90/2002.

31 Vidi Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva, čl. 36. *NN* 67/1999.

32 Vidi Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva, čl. 38. *NN* 67/1999.

33 Vidi Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva, čl. 40 NN 67/1999.

34 Vidi Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva, čl. 43 *NN* 67/1999.

u arhivima. Njegov cilj bio je pružiti pregled rečenih evidencija, i to kroz iskustvo vođenja evidencija u Hrvatskome državnom arhivu, u razdoblju od donošenja Pravilnika 2002. do tekuće 2017. godine. Što je i učinjeno kroz cjeline ovoga rada podijeljene prema vrstama evidencija zajedničkima spomenutoj instituciji i drugim državnim arhivima u Republici Hrvatskoj. Namjera ovoga rada nije bila relativizirati Pravilnik o evidencijama u arhivima ni njime propisane evidencije, nego propitati njihovu svrhovitost i funkcionalnost. Stoga je pisan u ispitivačkoj formi bez konkretnih zaključaka te je na listu postavljenih otvorenih pitanja dodao i sljedeća. Trebamo li ostaviti evidencije u postojećemu obliku i broju? Želimo li promijeniti to stanje smanjenjem ili njihovim povećanjem u nadi kako će to pomoći boljoj preglednosti i nadzoru nad gradivom i njihovim stvarateljima? Isto tako, može li nam u tome pomoći informatički jedinstven sustav, kao primjerice Nacionalni informacijski arhivski sustav, koji će upotrebljavati i obuhvatiti sve Pravilnikom propisane evidencije? Sva navedena su pitanja vrijedna daljnjega zajedničkog promišljanja, konstruktivne rasprave i dijaloga radi poboljšanja postojećih evidencija, samoga Pravilnika i njihova korištenja.

Literatura

Babić, S. Drugo izdanje norme ISAAR(CPF) – odnos prema evidencijama stvaratelja i imatelja gradiva. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 48(2005), str. 1–12.

Bačić, S. O vođenju evidencija u arhivima. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 6(1963), str. 250–267.

Bačić, S. *Preuzimanje arhivske građe*. U: *Priručnik iz arhivistike*. Ur. Stulli, B. Zagreb : Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1977. Str. 88–99.

Bačić, S. Vanjska služba u SR Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 17–18(1975), str. 401–406.

Edgecombe, J. *Finding Aids*. U: *Keeping Archives*. Ur. Ellis, J. Port Melborune : Thorpe-Australian Society of Archivists Inc., 1993. (drugo izdanje). Str. 248–272.

Hrvatski jezični portal. URL: http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search (18. 8. 2017.).

ISAAR(CPF): Međunarodna norma arhivističkog normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji. Međunarodno arhivsko vijeće. 2. izd. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2006.

ISAD(G): Opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva. Međunarodno arhivsko vijeće. 1. izd. (1997). 2. izd. (2001). Zagreb : Hrvatski državni arhiv.

ISDF: Međunarodna norma za opis funkcija. Međunarodno arhivsko vijeće. 2. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2009.

ISDIAH: Međunarodna norma za opis ustanova s arhivskim gradivom. Međunarodno arhivsko vijeće. 2. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2009.

Lekić B., Bosnić M. *Memoarska građa*. U: *Priručnik iz arhivistike*. Ur. Stulli, B. Zagreb : Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1977. Str. 162–175.

McCausland, S. *Access and Reference Services*. u: *Keeping Archives*. Ur. Ellis, J. Port Melborune : Thorpe-Australian Society of Archivists Inc., 1993. (drugo izdanje). Str. 273–305.

Milošević, M. *Naučnoobavještajna sredstva i naučna djelatnost arhiva*. U: *Priručnik iz arhivistike*. Ur. Stulli, B. Zagreb : Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1977. Str. 197–226.

Nemeth, K. Arhivska pomagala. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 11–12(1969), str. 325–354.

Nemeth, K. *Popisivanje arhivske građe*. U: *Priručnik iz arhivistike*. Ur. Stulli, B. Zagreb : Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1977. Str. 176–196.

Nemeth, K. Uputstvo o vođenju nekih evidencija arhivske građe i izradi naučnoinformativnih pomagala. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 3(1960), str. 499–505.

Pravilnik o evidencijama u arhivima. *NN* 90/2002.

Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva. *NN* 67/1999.

Pravilnik o predaji arhivskoga gradiva arhivima. *NN* 90/2002.

Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva. *NN* 90/2002.

Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva. *NN* 63/2004.

Schwirtlich A. M., Reed, B. *Managing the Acquisition Process*. U: *Keeping Archives*. Ur. Ellis, J. Port Melborune : Thorpe-Australian Society of Archivists Inc, 1993. (second edition). Str. 137–156.

Vilfan, S. *Sređivanje arhivske građe*. U: *Priručnik iz arhivistike*. Ur. Stulli, B. Zagreb : Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1977. Str. 107–127.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. *NN* 105/1997.

Žontar, J. *Arhivska građa u nastajanju i arhivi*. U: *Priručnik iz arhivistike*. Ur. Stulli, B. Zagreb : Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1977. Str. 45–62.

Summary

THE RULEBOOK ON EVIDENCES IN THE ARCHIVES – THE EXPERIENCE OF THE CROATIAN STATE ARCHIVES 2002-2007

Different evidences and tasks of evidencing are an integral part of everyday tasks in the archival profession. The Croatian archival literature from the 1950s to the 1990s very rarely covered this task, first and foremost, in the scientific-professional journal Arhivski vjesnik and reference books on archival science. Papers published in the mentioned literature can be divided into two groups. The first consists of works pertaining to tasks of evidencing characteristic for the Division for Records outside the Archives. The second group concerns works on evidencing and processing the records that arrived in the archival institutions. Their common feature is emphasizing the drawbacks of the legal frame and specific regulations on systematic evidences that would bring order into their running and in that way directly into planning of archival work. The problem was being solved by two instructions i.e. the Instruction on Running Evidences in the Archives from 1963 and the Instruction on Evidences of the Archives and Archival Collections of Archival Records from 1967, as well as the Law on Archival Records and Archives from 1997, until in 2002 the Rulebook on Evidences in the Archives was passed. However, since then 15 years have passed and organizing the 5th Congress of the Croatian Archival Society presented an opportunity to ponder and create an overview of the functionality of the obligatory evidences prescribed by the Rulebook from the perspective and experience of running them in the Croatian State Archives. This paper concisely encompasses evidences common to the CSA and other archives in the Republic of Croatia and is written in the questioningly form with an open conclusion aiming to encourage the joint pondering, constructive debate and dialogue with the intention of improving the existing evidences, the Rulebook and their use.

***Keywords:** evidences, evidencing, book, file, inventory, list, archives*

Manuela Kozić
Željko Vrban
Državni arhiv u Osijeku

Problemi tranzicije i refleksije na arhivsko i registraturno gradivo – praksa Državnoga arhiva u Osijeku

Stručni rad UDK 930.25(497.543)DAOS]:005.923.1

U radu se daje pregled niza problema i izazova s kojima su se susretali i s kojima se susreću djelatnici Državnoga arhiva u Osijeku u radu sa stvarateljima, odnosno imateljima arhivskoga i registraturnoga gradiva na području svoje nadležnosti. Izdvajaju se problemi povezani s obavljanjem nadzora nad stvarateljima odnosno imateljima arhivskoga i registraturnoga gradiva u slučajevima razgraničenja stvarne i mjesne nadležnosti područnih državnih arhiva. Razmatra se nedefinirano pravno sljedništvo bivših upravnih organa od novonastalih tijela državne uprave i tijela lokalne samouprave i uprave, kao i nedefinirani postupci centralizacije odnosno decentralizacije organa uprave i javnih (državnih) poduzeća.

Također se navode primjeri pojedinih stvaratelja arhivskoga i registraturnoga gradiva koji su ili promijenili svoju organizacijsku strukturu ili promijenili pravni oblik u postupku pretvorbe. Posebno se spominju i poteškoće u slučaju stečaja ili likvidacije trgovačkih društava nastalih iz bivših javnih poduzeća u postupku pretvorbe i privatizacije te razmatraju mogući načini njihova rješavanja s obzirom na zakonsku regulativu.

Ključne riječi: *stvaratelji, imatelji, gradivo, Državni arhiv u Osijeku, tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, tijela državne uprave, državne upravne organizacije, javna poduzeća, trgovačka društva, javna služba, javna ovlast, stečaj, likvidacija*

Arhivsku službu u Republici Hrvatskoj, kao javnu službu, obavljaju Hrvatski državni arhiv, kao središnji državni arhiv u Hrvatskoj, te područni državni arhivi nadležni za arhivsko i registraturno gradivo državnih tijela, pravnih osoba s javnim ovlastima i javnih službi koje djeluju na njihovu području. U proteklih dvadesetak godina mijenjao se broj područnih državnih arhiva što je uzrokovalo i promjenu njihove mjesne nadležnosti.

Razgraničenjem stvarne i mjesne nadležnosti područnih državnih arhiva u Republici Hrvatskoj pojavili su se problemi u obavljanju poslova nadzora nad stvarateljima, odnosno imateljima arhivskoga i registraturnoga gradiva višerazinskih institucija (primjerice, ministarstava, Hrvatske šume, Hrvatska pošta, Hrvatska gospodarska komora, Carinska uprava, Porezna uprava, Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje, Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje, i tako dalje), kao i problemi nadzora dislociranih ustrojbenih jedinica stvaratelja, odnosno imatelja arhivskoga i registraturnoga gradiva koji su organizirali centralne pismohrane (primjerice, Zagrebačka banka, Privredna banka, INA, Državni ured za reviziju i tako dalje). U pojedinim je slučajevima zbog navedenih promjena dolazilo do prekoračenja ovlasti pojedinih državnih arhiva s obzirom na to da oni više nisu bili nadležni za obavljanje nadzora jer se u Zakonu o arhivskome gradivu i arhivima obveze zaštite arhivskoga i registraturnoga gradiva odnose na stvaratelje (pravne osobe), a ne na njihove izdvojene jedinice koje nisu nositelji prava i obveza.[1] Budući da razgraničenje nadležnosti u provođenju nadzora nad stvarateljima nije izrijekom utvrđeno navedenim Zakonom o arhivskome gradivu i arhivima, supsidijarno se primjenjuju odredbe Zakona o općemu upravnom postupku te Hrvatski državni arhiv područnim državnim arhivima izdaje ovlast za provedbu postupka nadzora nad izdvojenim ustrojbenim jedinicama, uredima, ispostavama (pravnih osoba – javnih ustanova i trgovačkih društava, sa sjedištem u Zagrebu), koje se nalaze na području djelovanja pojedinoga državnog arhiva uz obvezu dostavljanja rješenja o mjerama zaštite arhivskoga i registraturnoga gradiva, u skladu s odredbama Zakona o općem upravnome postupku, na adresu sjedišta u Zagrebu.[2]

U skladu s dobivenom ovlasti, Državni arhiv u Osijeku obavljao je nadzor, provodio postupak odabiranja i izlučivanja gradiva te davao upute o radu s gradivom ustrojbenim jedinicama na području nadležnosti Državnoga arhiva u Osijeku s tim da su rješenja o mjerama zaštite dostavljana i na adresu sjedišta centralnih pismohrana u Zagrebu.

U nastavku navodimo nekoliko primjera stvaratelja odnosno imatelja arhivskoga i registraturnoga gradiva čije je sjedište u Zagrebu, dok se ustrojbene jedinice nalaze na području nadležnosti Državnoga arhiva u Osijeku:

Hrvatska pošta d. d. Zagreb osnovana je kao samostalna tvrtka 1999. godine na temelju zakona o razdvajanju javnoga poduzeća Hrvatska pošta i telekomunikacije na dva dionička društva, Hrvatsku poštu i Hrvatske telekomunikacije.[3] Nadzornim pregledom 2007. godine ustanovljeno je da unutar Područne uprave Slavonija Hrvatskih pošta d. d. Zagreb djeluje Središte pošta Osijek, Središte pošta Vukovar, Središte pošta Slavonski Brod i Središte pošta Požega. Državni arhiv u Osijeku provodi nadzor nad Središtem pošta Osijek i Vukovar, dok Državni arhiv u Slavonskome Brodu provodi nadzor nad

1 Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 105/97, 64/00, 65/09, 46/17.

2 Dopis Hrvatskoga državnog arhiva područnim državnim arhivima Republike Hrvatske od 28. kolovoza 2006. godine (Klasa: 612-06/06-05/08, Urbroj: 565-01-06-1).

3 Zakon o razdvajanju Hrvatske pošte i telekomunikacija na Hrvatsku poštu i Hrvatske telekomunikacije, NN 101/98.

Središtem pošta Slavonski Brod i Požega, iako sve navedene organizacijske jedinice pripadaju Područnoj upravi Slavonija, Osijek, Hrvatskih pošta d. d. Zagreb.[4]

Hrvatski Telekom d. d. Zagreb osnovan je kao samostalna tvrtka koncem 1998. godine na temelju Zakona o razdvajanju Hrvatske pošte i telekomunikacija na Hrvatsku poštu i Hrvatske telekomunikacije.[5] Regija 4 – istok Hrvatskoga Telekoma d. d. Zagreb svojim je djelokrugom pokrivala područje pet županija: Brodsko-posavske, Osječko-baranjske, Požeško-slavonske, Virovitičko-podravske i Vukovarsko-srijemske. Nekadašnje pismohrane u telekomunikacijskim centrima u Požegi, Slavonskome Brodu, Virovitici i Vukovaru prestale su sa svojim radom te je sve gradivo iz navedenih pismohrana preseljeno u zgradu telekomunikacijskoga centra u Vukovaru, gdje je napravljena centralna pismohrana Regije 4 – istok Hrvatskoga Telekoma d. d. Zagreb. U centralnu pismohranu Regije 4 – istok u Vukovaru preseljeno je i gradivo iz svih telekomunikacijskih centara s područja Brodsko-posavske, Požeško-slavonske, Virovitičko-podravske i Vukovarsko-srijemske županije, kao i gradova: Beli Manastir, Donji Miholjac, Đakovo, Našice, Valpovo te djelomično Osijek. Dio gradiva iz osječkoga telekomunikacijskoga centra, kao što je navedeno, preseljen je u centralnu pismohranu u Vukovaru, dok se preostali dio nalazi na nekoliko različitih lokacija pismohrana u Osijeku u zgradama nekadašnjih ureda Hrvatske pošte i telekomunikacija.[6]

Hrvatske šume d. o. o. Zagreb kao pravni sljednik Hrvatskih šuma, javnoga poduzeća za gospodarenje šumama i šumskim zemljištima u Republici Hrvatskoj, p. o., Zagreb, osnovane su 2002. godine kao trgovačko društvo u vlasništvu države s Direkcijom u Zagrebu, 16 uprava šuma – podružnica i 169 šumarija.[7] Državni arhiv u Osijeku nadzire pismohranu Uprave šuma Podružnice Osijek koja u svojemu sastavu ima 8 šumarija (Batina, Baranjsko Petrovo Selo, Darda, Đakovo, Levanjska Varoš, Osijek, Tikveš-Bilje i Valpovo) i jednu Radnu jedinicu (Šumatrans*),* kao i pismohranu Uprave šuma Podružnice Našice koja se sastoji od 9 šumarija (Čačinci, Ćeralije, Donji Miholjac, Đurđenovac, Koška, Našice, Orahovica, Slatina i Voćin).[8]

Javno poduzeće **Hrvatska elektroprivreda d. d.** osnovano je 1990. godine, a 2002. godine Hrvatska elektroprivreda d. d. preoblikovana je u HEP grupu iz koje je 2013. godine razdvojen Hrvatski operator prijenosnoga sustava (HOPS d. o. o.).[9] Danas je HEP grupa koncern povezanih društava u kojem je vladajuće društvo Hrvatska elektroprivreda d. d. Unutar HEP grupe jasno su odvojena društva koja obavljanju regulirane djelatnosti (prijenos i distribucija) od nereguliranih djelatnosti (proizvodnja

4 Nakon osnutka Državnoga arhiva u Vukovaru navedeni državni arhiv nastavlja provoditi nadzor nad Središtem pošte Vukovar.

5 Zakon o razdvajanju Hrvatske pošte i telekomunikacija na Hrvatsku poštu i Hrvatske telekomunikacije, NN 101/98.

6 Zapisnik o nadzoru nad arhivskim i registraturnim gradivom Hrvatskog Telekoma d.d. Zagreb, Regija 4 – istok od 16. studenoga i 4. prosinca 2007. godine.

7 http://portal.hrsume.hr/index.php/hr/tvrtka/onama. (5. 6. 2017.).

8 Većina nabrojanih šumarija (Čačinci, Ćeralije, Orahovica, Slatina i Voćin) nalazi se na području Virovitičko-podravske županije.

9 http://www.hep.hr/o-hep-grupi/povijest/54 (6. 6. 2017.).

i opskrba).[10] S obzirom na činjenicu da je Hrvatska elektroprivreda d. d. promijenila svoj ustroj i da od 2002. godine posluje kao HEP grupa, pojavio se problem odlaganja gradiva svakoga pojedinog povezanoga društva (tvrtke kćeri). Na području pod nadležnošću Državnoga arhiva u Osijeku unutar HEP grupe djeluju HEP-Proizvodnja d. o. o. TE-TO Osijek, HEP-Toplinarstvo d. o. o. Pogon Osijek, HEP-Operator prijenosnog sustava d. o. o. Prijenosno područje Osijek, HEP-Plin d. o. o. i HEP-ODS d. o. o. Osijek Elektroslavonija Osijek. Nekadašnja središnja pismohrana Hrvatske elektroprivrede u Osijeku i dalje se nastavila skrbiti o arhivskome gradivu do vremena formiranja pojedinih novoosnovanih društava, a navedene organizacijske cjeline formirale su svaka svoju pismohranu u koju odlažu gradivo od vremena osnutka pojedinoga povezanoga društva, to jest od 1. srpnja 2002. godine.

Hrvatske ceste d. o. o. Zagreb, društvo za upravljanje, građenje i održavanje državnih cesta, registrirano je započelo s radom 11. travnja 2001. godine kao jedan od dvaju pravnih sljednika Hrvatske uprave za ceste. Na području Osječko-baranjske županije do 2001. godine djelovala je Ispostava Osijek Hrvatske uprave za ceste, koja je dio gradiva koje je nastalo do 2001. godine predala u posjed dvama društvima: Cesting d. o. o. Osijek i Gravia d. o. o. Osijek, koji su nastavili dio djelatnosti koje je obavljala Hrvatska uprava za ceste. Danas na području Slavonije i Baranje djeluje Poslovna jedinica Osijek Hrvatskih cesta d. o. o. Zagreb s Tehničkom ispostavom Osijek za područje Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije te Tehničkom ispostavom Slavonski Brod za područje Brodsko-posavske i Požeško-slavonske županije.

S problemom razgraničenja stvarne i mjesne nadležnosti, Državni arhiv u Osijeku suočio se i prilikom osnutka područnih državnih arhiva u Vukovaru i Virovitici. Naime, Državni arhiv u Osijeku, kao područni državni arhiv, do 2009. godine skrbio je o arhivskome i registraturnome gradivu stvaratelja i imatelja s područja Osječko-baranjske, Virovitičko-podravske i Vukovarsko-srijemske županije. Osnutkom područnih državnih arhiva u Vukovaru i Virovitici, Državni arhiv u Osijeku od 2009. godine ostaje mjesno nadležan na području Osječko-baranjske županije. Sam postupak razgraničenja stvarne i mjesne nadležnosti između područnih državnih arhiva u Osijeku, Vukovaru i Virovitici odvijalo se u nekoliko faza i još nije u potpunosti okončan. Novoosnovanim arhivima predano je gradivo koje se odnosi na područje njihove nadležnosti, a predani su i dosjei stvaratelja i imatelja arhivskoga i registraturnoga gradiva na odnosnome području, kako bi novoosnovani arhivi mogli nastaviti obavljati nadzor nad njima. U praksi je i nadalje otvoreno pitanje nadzora nekoliko šumarija (Čačinci, Ćeralije, Orahovica, Slatina, Voćin) Uprave šuma Podružnice Našice koje se nalaze na području pod mjesnom nadležnošću Državnoga arhiva u Virovitici, a čije pismohrane i dalje nadzire Državni arhiv u Osijeku. Također, otvoreno je i pitanje nadzora ustrojbenih jedinica Hrvatskoga Telekoma d. d. Zagreb, HEP-a, HŽ-a i njihovih pismohrana s obzirom na to da navedena društva ili imaju pismohrane na području druge županije ili imaju pismohrane u kojima se čuva gradivo s područja više županija (Brodsko-posavske, Osječko-baranjske, Požeško-slavonske, Virovitičko-podravske, Vukovarsko-srijemske).

10 http://www.hep.hr/o-hep-grupi/25 (6. 6. 2017.).

Sljedeći problem s kojim se susreću djelatnici Državnoga arhiva u Osijeku pri radu sa stvarateljima i imateljima arhivskoga i registraturnoga gradiva jest pravno sljedništvo bivših upravnih organa te postupci centralizacije, odnosno decentralizacije organa uprave.

Naime, donošenjem Zakona o lokalnoj samoupravi i upravi, od početka 1994. godine ugašene su bivše općine s općinskim tijelima te ustrojene nove jedinice lokalne samouprave.[11] Županija kao jedinica lokalne uprave i samouprave, županijski uredi te područne jedinice ili uprave i uredi određenih ministarstava (primjerice, porezna uprava, ured za obranu, uprava obrane i slično) kao pravni sljednici bivših općinskih tijela čije su poslove preuzeli, preuzeli su i gradivo bivših općina i općinskih tijela. Za ilustraciju navodimo da je gradivo bivše Općine Osijek povezano s radom Skupštine, Izvršnoga vijeća, kriznih stožera i slično preuzela pismohrana Osječko-baranjske županije (konkretno Tajništvo Osječko-baranjske županije), dok je gradivo Sekretarijata narodne obrane kao pravni sljednik preuzeo Ured za obranu u Osijeku i Uprava obrane. Gradivo bivših mjesnih zajednica bivše općine Osijek preuzeli su Grad Osijek i novoformirane općine na čijem se području nalazila određena mjesna zajednica. Osnivanjem županijskih ureda, osnovale su se i ispostave županijskih ureda u Belom Manastiru, Đakovu, Donjemu Miholjcu, Našicama i Valpovu.[12] Prema izvješću Ureda župana – Pisarnice od 25. svibnja 1999. Osječko-baranjska županija obavljala je svoju djelatnost na 6 adresa u Osijeku, a Porezna uprava, Ured za obranu, Centar za obavješćivanje i Prekršajni sud svoju su djelatnost obavljali u sklopu nadležnih ministarstava, ali u zgradi Osječko-baranjske županije.

S obzirom na novu organizaciju, prema navedenom Izvješću, dio predmeta i dalje se urudžbira i arhivira u pisarnici, dio predmeta urudžbira se u pisarnici, ali pojedini uredi ih arhiviraju u svojim prostorijama, dok pojedini uredi sami vode urudžbeni zapisnik i arhiviraju predmete. Važno je napomenuti i da gradivo sudaca za prekršaje koji su djelovali pri bivšoj Općini Osijek nije preseljeno u nove prostorije Prekršajnoga suda (izuzev Upisnika Suca za prekršaje), nego je i dalje ostalo u zgradi Osječko-baranjske županije.

Nova upravna organizacija u Republici Hrvatskoj na lokalnoj i područnoj razini razdvojila je poslove državne uprave od poslova iz samoupravnoga djelokruga jedinica lokalne samouprave i uprave te je ustanovljeno novo ustrojstvo upravnih i stručnih tijela. Razdvajanje državnih od samoupravnih poslova na razini županije provedeno je 2001. godine Zakonom o lokalnoj i područnoj (regionalnoj)

11 Zakon o lokalnoj samoupravi i upravi, NN 90/92, 94/93, 117/93.

12 Osnovani su sljedeći županijski uredi: Ured za gospodarstvo, Ured za prosvjetu, kulturu, informiranje, šport i tehničku kulturu, Ured za rad, zdravstvo i socijalnu skrb, Ured za prostorno uređenje, stambeno komunalne poslove, graditeljstvo i zaštitu okoliša, Ured za katastarsko-geodetske poslove, Ured za imovinsko-pravne poslove, Ured za opću upravu, Ured župana, Ured podžupana te Služba za javne financije. Ispostava je županijskoga ureda u Našicama od 1997. godine u sustavu nadzora Državnoga arhiva u Osijeku jer su Našice pripojene Osječko-baranjskoj županiji 1. studenoga 1997. godine.

samoupravi, a dovršeno Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o sustavu državne uprave.[13] U postupku razdvajanja županije na državni i samoupravni dio, u skladu sa Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o sustavu državne uprave, županija je bila obvezna preuzeti državne službenike i namještenike koji su obavljali poslove prijma i otpreme pošte, arhiviranja te ostale poslove pismohrane, odnosno druge poslove za potrebe župana i upravnih odjela i službi županije u njezinu samoupravnome djelokrugu.[14] S obzirom na dotadašnji status županija, županijski su uredi obavljali i određene stručne, opće, pomoćne i tehničke poslove za potrebe županije kao jedinice lokalne samouprave. Razdvajanjem županije na državni i samoupravni dio, odnosno od trenutka preobrazbe županije u isključivo samoupravnu jedinicu, promijenilo se i dotadašnje ustrojstvo županijskih ureda. Naime, jedinstveni Ured državne uprave u županiji obuhvatio je dotadašnje županijske urede i u smanjenome opsegu organizirao službe. Također, prijenos državnih ovlasti na samoupravna tijela Županije u okviru procesa decentralizacije, uvjetovao je potrebu formiranja novih upravnih tijela koja će preuzeti dio poslova. U skladu s navedenim, osnovani su Upravni odjel za društvene djelatnosti, Služba za zajedničke poslove, Upravni odjel za gospodarstvo te Upravni odjel za poljoprivredu i šumarstvo. Upravni odjel za društvene djelatnosti podijeljen je na dva nova upravna tijela: Upravni odjel za prosvjetu, kulturu, šport i tehničku kulturu te Upravni odjel za zdravstvo i socijalnu skrb.

Problem se pojavio i pri „nasljeđivanju" radnih prostora bivših skupština općina na području od Županje do Virovitice koje je teritorijalno pokrivao Državni arhiv u Osijeku. Naime, neke od prostora naslijedili su novoosnovani gradovi te analogno tomu preuzeli i dio gradiva bivših općina, dok je drugi dio gradiva pripao ispostavama županijskih tijela. Primjerice, gradivo bivše Skupštine općine Valpovo ostalo je u novoosnovanome Gradu Valpovu, dok je dio gradiva bivše Skupštine općine Đakovo naslijedio Grad Đakovo, a dio gradiva županijski uredi iz kojih je poslije, daljnjim podjelama, dio gradiva predan novoosnovanim državnim uredima i službama.

Slična situacija je i kod **Ministarstva financija, Porezne uprave** koja od 2015. godine ima novi teritorijalni ustroj po kojemu uz Središnji ured djeluje 6 područnih ureda (Zagreb; Središnja Hrvatska; Sjeverna Hrvatska; Slavonija i Baranja; Istra, Hrvatsko primorje, Gorski kotar i Lika; Dalmacija) i 1 nacionalni (Ured za velike porezne obveznike) s ukupno 57 ispostava područnih ureda u gradovima i općinama.[15] Promijenjeni su i nazivi područnih ureda i ispostava, a djeluju na više lokacija – u sjedištu i u poreznome mjestu[16]. Područni ured Slavonija i Baranja obuhvaća 5 županija (Brodsko-posavsku, Osječko-baranjsku, Požeško-slavonsku, Virovitičko-podravsku i Vukovarsko-srijemsku), ima sjedište u

13 Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, NN 33/01; Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o sustavu državne uprave, NN 59/01.

14 Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o sustavu državne uprave, NN 59/01, čl. 32. st. 4.

15 Uredba o izmjenama i dopunama Uredbe o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva financija, NN 154/14; https://www.porezna-uprava.hr/bi/Stranice/OrgShemaPU.aspx (6. 6. 2017.).

16 Porezna su mjesta dijelovi područnoga ureda, odnosno ispostave koje se nalaze izvan sjedišta područnoga ureda, odnosno ispostave.

Osijeku i 4 porezna mjesta područnih ureda (Požega, Slavonski Brod, Virovitica i Vukovar). Područni ured Slavonija i Baranja ima 11 ispostava i 8 poreznih mjesta ispostave, i to u Belome Manastiru (porezno mjesto Donji Miholjac), Đakovu (porezno mjesto Našice), Novoj Gradiški (porezno mjesto Okučani), Osijeku (porezno mjesto Valpovo), Požegi (porezno mjesto Pakrac), Slatini (porezno mjesto Orahovica), Slavonskome Brodu, Vinkovcima, Virovitici (porezno mjesto Pitomača), Vukovaru (porezno mjesto Ilok) i Županji. Navedeni ustroj Porezne uprave vrijedit će do 1. srpnja 2017. godine kada će stupiti na snagu novi Zakon o poreznoj upravi kao i Uredba o unutarnjemu ustrojstvu Ministarstva financija prema kojima će se provesti još jedna u nizu novih organizacija Porezne uprave.[17]

Unatoč pozitivnim zakonskim propisima i obvezi stvaratelja i imatelja arhivskoga i registraturnoga gradiva da javljaju nadležnomu državnom arhivu sve promjene u vezi s gradivom te da zatraže mišljenje nadležnoga državnog arhiva o dijeljenju ili spajanju registraturnoga gradiva u slučaju promjene unutarnjega ustrojstva stvaratelja, napominjemo da je razdvajanje pojedinih odjela na temelju navedene reogranizacije državne uprave uglavnom protjecalo bez znanja, to jest obavijesti nadležnomu arhivu te je u konačnosti rezultiralo podjelom gradiva po službama u skladu s operativnim potrebama što je u suprotnosti s temeljnim arhivskim načelima i potencijalno će dovesti do „razbijanja" fondova uprave.

Brojni su i primjeri stvaratelja arhivskoga i registraturnoga gradiva koji su ili promijenili svoju organizacijsku strukturu ili promijenili pravni oblik u postupku pretvorbe. Jedan od takvih primjera su i **Hrvatske vode Zagreb**. Naime, Zakonom o vodama došlo je do podjele imovine javnih vodoprivrednih poduzeća između Hrvatskih voda i novonastalih društava.[18] Na području pod nadležnošću Državnoga arhiva u Osijeku ustrojeni su Vodnogospodarski odjel za Dunav i donju Dravu Osijek s Vodnogospodarskom ispostavom Baranja Darda, Vodnogospodarskom ispostavom Karašica – Vučica Donji Miholjac, Vodnogospodarskom ispostavom Vuka Osijek i Vodnogospodarskom ispostavom Županijski kanal Virovitica te društvima Vodogradnja d. o. o. Osijek, Vuka d. o. o. Osijek, Karašica – Vučica d. o. o. Donji Miholjac i Odvodnja d. o. o. Darda. Obavljenim nadzorom nad arhivskim i registraturnim gradivom Hrvatskih voda Zagreb, Vodnogospodarskoga odjela za vodno područje sliva Drave i Dunava Osijek, Vodnogospodarske ispostave za slivno područje Karašica-Vučica Donji Miholjac, utvrđeno je da su dio gradiva (tehnička dokumentacija) nastaloga radom bivšega Vodoprivrednoga poduzeća Karašića – Vučica preuzele Hrvatske vode VGI Karašica – Vučica, a preostalo gradivo preuzelo je novoosnovano društvo Karašica – Vučica d. o. o. Donji Miholjac.[19] S obzirom na to da je Zakonom o vodama regulirana podjela imovine bivših vodoprivrednih poduzeća, a Zakonom o arhivskome gradivu i arhivima regulirano da je sve gradivo nastalo radom bivših poduzeća do pretvorbe javnoga karaktera i ne može se dijeliti (izuzev registraturnoga gradiva, ali i za njegovu podjelu potrebno je pribaviti mišljenje

17 Zakon o poreznoj upravi, NN 115/16; Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva financija, NN 54/17.

18 Zakon o vodama, NN 107/95, 153/09, 150/05.

19 Zapisnik o nadzoru od 26. rujna 2002. godine.

arhiva), vlasnik i imatelj kompletnog arhivskoga gradiva nastaloga radom bivšeg vodoprivrednoga poduzeća jesu Hrvatske vode.[20] Hrvatske vode kao pravni sljednik Javnoga vodoprivrednog poduzeća Hrvatska vodoprivreda, mogu dio gradiva potrebnoga za operativu dati na korištenje novoosnovanomu društvu, uz detaljan popis i obavijest nadležnomu arhivu. Navedenim nadzornim pregledom utvrđeno je da se u posjedu novoosnovanoga društva Karašica – Vučica d. o. o. Donji Miholjac nalazi oko 145 d/m tehničke, financijske, opće i pravne dokumentacije, statistike te dokumentacije povezane s naplatom vodne naknade, osobni dosjei te registri i djelovodnici iz razdoblja 1952. – 2000. godine, pri čemu je sugerirano da se taj dio gradiva razgraniči do 1996. godine te da se zapisnički utvrdi korisnika gradiva.

Kao primjer se može navesti i restrukturiranje **PIK-a Đakovo.** Naime, PIK Đakovo kao pravni sljednik Poljoprivrednoga dobra Đakovo, osnovanoga davne 1952. godine, posluje prvo kao Poljoprivredni kombinat Đakovo, a potom, od 1964. godine kao Poljoprivredno industrijski kombinat Đakovo. Od 1989. godine PIK Đakovo organiziran je kao društveno poduzeće s potpunom odgovornošću u sastavu kojeg je 21 organizacijska jedinica bez svojstva pravne osobe i samostalnosti u pravnom prometu. Pretvorbom potkraj 1992. godine nastavlja poslovati kao Poljoprivredno industrijski kombinat Đakovo d. d. Đakovo. Godine 1995. upisan je u sudski registar Trgovačkoga suda u Osijeku kao Poljoprivredno industrijski koncern Đakovo sa sjedištem u Đakovu. Tijekom 1995. i 1996. godine, na temelju odluka nadzornoga odbora, osnovano je 17 društava s ograničenom odgovornošću, i to: Poljoprivreda Đakovo d. o. o. Piškorevci, Poljoprivreda Slašćak d. o. o. Viškovci, Poljoprivreda Semeljci d. o. o. Semeljci, Poljoprivreda Gorjani d. o. o. Gorjani, Poljoprivreda Grube d. o. o. Potnjani, Poljoprivreda Drenje d. o. o. Drenje, Poljoprivreda Trnava d. o. o. Trnava, Svinjogojska farma Fond d. o. o. Viškovci, Govedarska farma Krndija d. o. o. Krndija, Vinogradarstvo i vinarstvo d. o. o. Mandićevac, Mlinovi Đakovština d. o. o. Đakovo, Tovka tvornica stočne hrane d. o. o. Đakovo, Tena pekarsko konditorska proizvodnja d. o. o. Đakovo, Mesna industrija i prerada d. o. o. Đakovo, Đakovčanka tvornica za preradu voća i povrća d. o. o. Đakovo, Silosi i sušara žitarica d. o. o. Đakovo te Sjemenarstvo d. o. o. Đakovo.

U sklopu provedbe programa restrukturiranja utvrđenoga u studenome 1996., provedeno je pripajanje svih društava s ograničenom odgovornošću s danom 31. srpnja 1997. te ona prestaju postojati, a njihovo poslovanje nastavljeno je u okviru koncerna.

Zbog znatnih gubitaka u tekućem poslovanju, pristupilo se restrukturiranju i podjeli Poljoprivredno industrijskog koncerna Đakovo d. d. Đakovo tako da se postojeće Društvo podijeli na 14 manjih pravnih osoba.[21]

Restrukturiranjem PIK-a Đakovo 1997. godine osnovano je 14 novih društava kapitala, dioničkih

20 Zakon o vodama, NN 107/95, čl. 200. – 205.; Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 105/97, 64/00, 65/09, 46/17.

21 Državni ured za reviziju, Područni ured Osijek, *Izvješće o obavljenoj reviziji pretvorbe i privatizacije PIK Đakovo, Đakovo*, Osijek, listopad 2002.; http://www.revizija.hr/izvjesca/2007/revizije-pretvorbe-i-privatizacije/556-pik-dakovo-dakovo.pdf (20. 6. 2017.).

društava, i to: Đakovština – Prehrambena industrija i promet žitarica d. d. Đakovo (kao pravni sljednik PIK-a Đakovo), Ratarstvo Piškorevci d. d. Piškorevci, Ratarstvo Gradina d. d. Viškovci, Ratarstvo Berak d. d. Semeljci, Ratarstvo Topolik d. d. Gorjani, Ratarstvo Potnjani d. d. Potnjani, Ratarstvo Ugljara d. d. Drenje, Ratarstvo Svržnica d. d. Trnava, Svinjogojska farma Fond d. d. Forkuševci, Farma goveda Sibik d. d. Krndija, Đakovačka vina d. d. Đakovo, Đakovačka klaonica d. d. Đakovo, Đakovčanka – Tvornica za preradu voća i povrća d. d. Đakovo, Ergela Đakovo – Centar za selekciju konja d. d. Đakovo. Brojna su novoosnovana društva kapitala zbog nemogućnosti nastavka daljnjega poslovanja otišla u stečaj, a njihovo su gradivo preuzeli novi imatelji, na primjer, gradivo Ratarstva Ugljara d. d. Drenje preuzela su Đakovačka vina.

Nakon što Đakovština d. d., kao pravni sljednik PIK-a Đakovo, krajem 2009. godine odlazi u stečaj, dio gradiva predan je novim imateljima koji su naslijedili dio poslovanja, djelatnike ili prostore bivšega trgovačkoga društva.[22] Arhivsko gradivo PIK Đakova i Đakovštine predano je Državnomu arhivu u Osijeku, a knjigovodstvena dokumentacija i preostalo registraturno gradivo predano je tvrtki INTEL d. o. o. Osijek, koja je imala dopusnicu Hrvatskoga državnog arhiva za zbrinjavanje takve vrste gradiva.[23]

Gradivo nekih društava koja su nastala restrukturiranjem bivšega PIK-a Đakovo preuzeto je po službenoj dužnosti u Državni arhiv u Osijeku, kao, na primjer, gradivo Đakovčanke d. d. Đakovo, koja je preuzeta kao sastavni dio PIK-a Đakovo.

Sličnu situaciju imamo i kod brojnih drugih trgovačkih društava koja su nakon postupka pretvorbe i privatizacije zbog znatnih gubitaka u poslovanju i nemogućnosti daljnjega opstanka na tržištu, od nekadašnjih divova i ponosa slavonskoga kraja i ljudi, otišla u stečaj i/ili likvidaciju (IPK Osijek, Drvna industrija Geli Đakovo, Slavonija MK, TEKOS, MOBILIA i brojni drugi).

Napominjemo da je tijekom razdoblja odlaska najvećega broja javnih poduzeća u stečaj i/ili likvidaciju, Državni arhiv u Osijeku razvio suradnju s trgovačkim sudovima u Osijeku i Bjelovaru, kao i s većinom stečajnih upravitelja te je redovito bio izvješćivan o otvaranju stečajnih postupaka, kao i o zbrinjavanju gradiva javnih poduzeća. No s jedne strane zbog nedostatka zakonskih odredaba, a s druge strane zbog nedostatne reguliranosti problematike stvaratelja u stečaju, navedena je suradnja sve slabija i gotovo je više i nema.

Svemu gore navedenomu zajedničko je što reorganizacija ili prestanak s radom stvaratelja uglavnom protječe bez znanja nadležnoga područnog državnoga arhiva, što posljedično dovodi do

22 Obrt RING Đakovo kupio je od Đakovštine d. d. u stečaju Đakovo Halu za popravak traktora. Tvrtki EURODAUS d. d. Đakovo prodana je Stanica za tehnički pregled. Tvrtka PAN-PEK ĐAKOVO d. o. o. Đakovo kupila je Tvornicu kruha i peciva od Đakovštine d. d. u stečaju Đakovo. Dio gradiva preuzelo je i ŽITO d. o. o. Đakovo. Novi su imatelji uglavnom preuzeli urbanističku, tehničku i projektnu dokumentaciju povezanu s izgradnjom objekata koji su kupoprodajom prešli u njihovo vlasništvo, kao i dio registraturnoga gradiva kojemu nije istekao rok čuvanja, a zatečeno je u navedenim objektima (cca 210 d/m gradiva).

23 Primopredajni zapisnik br. 1/2012, 2/2012.

podjele gradiva stvaratelja ili gradivo ostaje bez nadzora u nekome od bivših radnih prostora. Sličan problem je i u slučaju preseljenja sjedišta stvaratelja u Zagreb. Moguće rješenje navedenih problema bilo bi ili da Hrvatski državni arhiv naloži upravi stvaratelja da izvijesti područne državne arhive o navedenim promjenama ili da ustrojbene jedinice dobiju ovlasti izvijestiti nadležne područne državne arhive o navedenim promjenama u organizaciji poslovanja.

Zaključak

Svim izdvojenim primjerima jedno je zajedničko, a to je generalni problem nejasno propisanih pravila postupanja koje bi trebalo zakonski bolje riješiti s obzirom na to da su nerijetko sami zakonski akti nejasni i neprecizni, a često puta i sami zakoni (generalni i specijalni) nisu usklađeni.

Zakonski bi trebalo regulirati tko, u kojim slučajevima te u kojemu roku preuzima gradivo, ponajprije gradivo nastalo radom više stvaratelja. Također, nejasna je i situacija komu, kada i koje gradivo predati u slučaju stečaja tvrtke s obzirom na to da Stečajni zakon samo na jednom mjestu spominje pojam „arhivske građe", dok Pravilnik o predaji arhivskoga gradiva arhivima sadrži odredbe o predaji arhivskoga gradiva arhivu u slučaju stečaja ili likvidacije javnopravne osobe kada nije poznat ili ne postoji pravni sljednik.[24] Evidentan je i nedostatak jasnih odredaba o odgovornosti za pojedina postupanja. Generalno gledajući, Zakon o arhivskome gradivu i arhivima u svojim odredbama propisuje da je arhivsko i registraturno gradivo zaštićeno bez obzira na to u čijem je vlasništvu ili posjedu, odnosno kod koga se nalazi, te je li registrirano ili evidentirano.[25] Isto tako, navedeni Zakon daje i daljnje definicije, i to arhivskoga i registraturnoga gradiva, stvaratelja i imatelja arhivskoga i registraturnoga gradiva, zatim pojašnjenje što se smatra javnim arhivskim ili registraturnim gradivom, a što privatnim arhivskim gradivom. Spomenutim su Zakonom propisane i obveze stvaratelja i imatelja javnoga arhivskoga gradiva, kao i obveze imatelja privatnog arhivskoga gradiva. Također, propisane su i sankcije za nepridržavanje pojedinih odredaba navedenoga Zakona, između ostalog i za slučaj dijeljenja ili spajanja registraturnoga gradiva zbog promjene unutarnjega ustrojstva stvaratelja, prenošenja dijela ili svih njegovih poslova na drugoga stvaratelja, zbog preuzimanja dijela ili svih poslova drugoga stvaratelja, a bez prethodno pribavljenog mišljenja nadležnoga državnoga arhiva. U praksi smo svjedoci čestih slučajeva prenošenja, dijeljenja ili spajanja gradiva bez obavijesti i zatraženoga mišljenja od nadležnoga arhiva te nekažnjavanja stvaratelja odnosno imatelja za to.

Prema iskustvima, takve i/ili slične situacije u kojima se gradivo fizički premješta posljedično ne samo da loše utječu na fizičko stanje gradiva nego kao posljedicu imaju i nesustavno evidentiranje promjena, „razbijanje" predmeta i slično.

24 Stečajni zakon, NN 71/15, čl. 132, st. 5.; Pravilnik o predaji arhivskog gradiva arhivima, NN, 90/02, čl. 15.
25 Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 105/97, 64/00, 65/09, 46/17, čl. 2. st. 2.

Iz svega navedenoga, možemo zaključiti da je u praksi, nažalost, arhivska služba troma, s obzirom na to da je, pogotovo kod velikih stvaratelja, potrebno reagirati odmah jer će u budućnosti doći do podjele arhivskih fondova. Također, boljim zakonskim rješenjima treba „natjerati" stvaratelje i imatelje na bolju suradnju i obavješćivanje nadležnih arhiva s obzirom na to da su već sada, svjedoci smo, izgubljene i uništene velike količine vrlo vrijednoga gradiva. Drugim riječima, potrebno je stvoriti sustav koji će optimalno odgovoriti izazovima. U skladu s tim treba kadrovski osnažiti i povećati arhivske službe nadzora, kao i osnovati službu za praćenje zakonskih propisa sa stručnom skupinom koja će sudjelovati pri njihovoj izradi i njihovu donošenju, kako bi se postavio što jasniji i precizniji zakonski okvir. Nadalje, obvezno treba osigurati cjelovitost gradiva tako da se osnuje jedinstvena agencija za cijelu Hrvatsku koja bi osiguravala jednake uvjete postupanja za javno gradivo na području naše države. Što se tiče tvrtki u stečaju i njihova gradiva, jedna od opcija bi bila osnutak nekoliko „međuarhiva" na području cijele države koji bi u suradnji s navedenom agencijom proveli sve postupke prije predaje gradiva samim arhivima. No, za sve navedene opcije prije svega treba naići na sluh i razumijevanje „centara odlučivanja".

Izvori i literatura

HR DAOS dosje stvaratelja Hrvatska pošta
HR DAOS dosje stvaratelja Hrvatski telekom
HR DAOS dosje stvaratelja Uprava šuma Osijek
HR DAOS dosje stvaratelja Šumarija Osijek
HR DAOS dosje stvaratelja Šumarija Đakovo
HR DAOS dosje stvaratelja Šumarija Levanjska Varoš
HR DAOS dosje stvaratelja Šumarija Baranjsko Petrovo Selo
HR DAOS dosje stvaratelja Šumarija Batina
HR DAOS dosje stvaratelja Šumarija Beli Manastir
HR DAOS dosje stvaratelja Šumarija Darda
HR DAOS dosje stvaratelja Šumarija Tikveš
HR DAOS dosje stvaratelja Šumarija Valpovo
HR DAOS dosje stvaratelja RJ Šumatrans Osijek
HR DAOS dosje stvaratelja Uprava šuma Našice

HR DAOS dosje stvaratelja Uprava šuma Đurđenovac

HR DAOS dosje stvaratelja Uprava šuma Koška

HR DAOS dosje stvaratelja Uprava šuma Našice, Šumarija Donji Miholjac

HR DAOS dosje stvaratelja Elektroslavonija Osijek

HR DAOS dosje stvaratelja HEP – Toplinarstvo, Osijek

HR DAOS dosje stvaratelja HEP-Plin d. o. o. Osijek

HR DAOS dosje stvaratelja HOPS d. o. o., Osijek

HR DAOS dosje stvaratelja Uprava za ceste Osječko-baranjske županije

HR DAOS dosje stvaratelja Hrvatske ceste, Ispostava Osijek

HR DAOS dosje stvaratelja Cesting d. o. o. Osijek

HR DAOS dosje stvaratelja Gravia d. o. o. Osijek

HR DAOS dosje stvaratelja Županija Osječko-baranjska, Ured župana

HR DAOS dosje stvaratelja Ured državne uprave u Osječko-baranjskoj županiji

HR DAOS dosje stvaratelja Porezna uprava, Područni ured Osijek

HR DAOS dosje stvaratelja Porezna uprava, Ispostava Osijek

HR DAOS dosje stvaratelja Hrvatske vode Zagreb, Odjel Osijek

HR DAOS dosje stvaratelja Karašica – Vučica Donji Miholjac

HR DAOS dosje stvaratelja PIK Đakovo

HR DAOS dosje stvaratelja Đakovština d. d. Đakovo

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 105/97, 64/00, 65/09, 46/17

Zakon o razdvajanju Hrvatske pošte i telekomunikacija na Hrvatsku poštu i Hrvatske telekomunikacije, NN 101/98

Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, NN 33/01

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o sustavu državne uprave, NN 59/01

Zakon o vodama, NN 107/95

Stečajni zakon, NN 71/15

Pravilnik o predaji arhivskog gradiva arhivima, NN 90/02

Uredba o izmjenama i dopunama Uredbe o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva financija, NN 154/14

http://portal.hrsume.hr/index.php/hr/tvrtka/onama

http://www.hep.hr/o-hep-grupi/povijest/54

http://www.hep.hr/o-hep-grupi/25

https://www.porezna-uprava.hr/bi/Stranice/OrgShemaPU.aspx

http://www.revizija.hr/izvjesca/2007/revizije-pretvorbe-i-privatizacije/556-pik-dakovo-dakovo.pdf (datumi pristupanja nedostaju)

Zusammenfassung

DIE PROBLEME DER ÜBERGANGSPROZESSE UND IHRE REFLEXION AUF DAS ARCHIVGUT – AUS DER PRAXIS DES STAATSARCHIVS IN OSIJEK

In diesem Text wird eine Übersicht der Probleme und Herausforderungen gegeben, mit denen sich die Angestellten des Staatsarchivs in Osijek in der Zusammenarbeit mit den Registratur Bildern- und Eignern auf den Gebieten ihrer Zuständigkeit auseinandersetzen. Hervorgehoben werden die Probleme im Zusammenhang der Kontrolle der Registratur Bilder- und Eigner in den Fällen der wirklichen und örtlichen (territorialen) Abgrenzung zwischen den staatlichen Archiven.

Es wird über das undefinierte Rechtsnachfolgerrecht der ehemaligen Verwaltungsorgane und der neuentstandenen staatlichen und lokalen Verwaltungsorganen gesprochen, als auch über die nicht definierten Schritte bei der Zentralisierung bzw. Dezentralisierung der Verwaltungsorgane und der öffentlichen (staatlichen) Unternehmen.

Es werden Beispiele der einzelnen Registratur Bilder, welche ihre Organisationsstruktur oder rechtliche Form in den Umwandlungsprozessen geändert haben, gegeben.

Besonders hervorgehoben werden die Schwierigkeiten in Fällen des Konkurses oder der Liquidation der Firmen, die aus den ehemaligen öffentlichen Unternehmen im Prozess der Privatisierung entstanden sind. Außerdem werden mögliche Lösungen im Hinblick auf die derzeitige Gesetzesregulierung vorgeschlagen.

Schlüsselwörter: *Registratur Bilder, Registratur Eigner, Archivgut, Staatsarchiv in Osijek, lokale Verwaltungsorgane, staatliche Behörden, staatliche Verwaltungsorganisation, öffentliche Unternehmen, öffentliche Befugnisse, Konkurs, Liquidation*

Ubersetz: Dario Mlinarević

Ladislav Dobrica
Hrvatski državni arhiv
Markus Leideck
Državni arhiv u Pazinu

Sređivanje vlastelinstava – (retro)perspektiva hrvatske i srednjoeuropske prakse

Pregledni znanstveni rad UDK 930.251:330.342.13

Sređivanje i obrada gradiva vlastelinskih arhiva dosad je bila zanemareni dio nacionalne arhivističke prakse. Autori donose pregled metodologije korištene pri izradi postojećih obavijesnih pomagala u hrvatskoj nacionalnoj praksi te iskustava i preporuka koje su iznjedrili austrijski, mađarski i slovenski arhivisti. Na osnovi navedenih iskustava, kao i na temelju vlastitoga promišljanja, autori donose nacrt i smjernice za sređivanje i višerazinski opis vlastelinskoga arhiva.

Ključne riječi: *vlastelinstvo, patrimonijalni sud, obradba arhivskoga gradiva, fond, provenijencija, arhiv*

Gradivo nastalo djelatnošću vlastelinstava, uz gradivo obiteljskih arhiva, često je i jedino povijesno vrelo za novovjekovnu prošlost mikrorazine. Osim za proučavanje lokalne povijesti, što u neku ruku uključuje i rodoslovna istraživanja, gradivo je bitno povijesno vrelo za proučavanje gospodarske povijesti. Zbog toga je dužnost arhivske službe da to gradivo bude sređeno, obrađeno i opisano te dostupno što je moguće većemu broju korisnika. Budući da je gradivo vlastelinskih arhiva u javnim arhivskim ustanovama dosad bilo slabo sređivano, namjera je ovoga rada dati smjernice za sređivanje vlastelinskih arhiva ili barem dati prijedlog za njihovu izradu koji bi potaknuo stručnu raspravu i iznjedrio konačnu inačicu. No, ponajprije je potrebno osvrnuti se na sačuvanost gradiva vlastelinskih arhiva i osvrt na dosadašnje sređivanje.

Sačuvanost gradiva vlastelinstava

Prema podacima iz registra fondova i zbirki u Nacionalnome arhivskom informacijskom sustavu te mrežnim dostupnim vodičima kroz fondove i zbirke u javnim baštinskim ustanovama čuva se svega 64 fonda, što je manje od 0,5 % ukupnoga broja fondova i zbirki u javnim baštinskim ustanovama.[1] Najveći

1 Podaci uzeti iz „zatvorenoga" dijela sustava: http://arhinetmaster.arhiv.hr/_Generated/Pages/ArhivskeJedinice.Basic-

broj fondova nalazi se u Hrvatskome državnom arhivu (22), a najveći fondovi vlastelinstava nalaze se u Državnome arhivu u Osijeku, koji skrbi za 16 fondova s područja vlastite mjerodavnosti te mjerodavnosti Državnoga arhiva u Vukovaru. Riječ je o fondovima HR-DAOS-476. Valpovačko vlastelinstvo (275 d/m) te HR-DAOS-477. Vukovarsko vlastelinstvo (117 d/m). Potrebno je istaknuti da preostalih 14 fondova količinom u obuhvaćaju manje od 5 dužnih metara. Slijede arhiv Zagrebačke nadbiskupije s 11 vlastelinstava, arhiv Zagrebačkoga kaptola s 6 te Državni arhiv u Virovitici s 3 vlastelinstva. Jedan fond vlastelinstava nalazi se u Državnome arhivu u Pazinu, Državnome arhivu u Rijeci, Gradskome muzeju Požega, Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu te Zavičajnome muzeju Varaždinske Toplice.

Iskazani podaci odnose se samo na samostalne fondove, ne i na ono gradivo vlastelinstava koje se nalazi integrirano u obiteljske fondove, odnosno, koje je fragmentarno sačuvano u nekim od zbirka izvornoga arhivskog gradiva.

Iz navedenih podataka, jasno je kako je gradivo vlastelinstava izuzetno slabo sačuvano. Razlog tomu treba tražiti ponajprije u manjkavoj skrbi stvaratelja nad gradivom te u lošim uvjetima pohrane. Nadalje, gradivo je mahom bilo preuzimano u baštinske ustanove nakon Drugoga svjetskog rata u neorganiziranim uvjetima, a dio je gradiva nepovratno propao jer je bio uništen ili upotrijebljen kao sirovina za izradu papira.[2] Iznimku čini gradivo valpovačkoga vlastelinstva, koje je bilo preuzeto 1949. godine i gradivo vukovarskoga vlastelinstva, koje je 1947. bilo preuzeto iz vukovarskoga dvorca Eltz.[3] Bolje sačuvane i oblikovane cjeline vlastelinskih arhiva bile su preuzimane prije 1945. Kao primjer većega vlastelinskog arhiva jest arhiv triju vlastelinstava obitelji Thurn-Taxis: Ozalj, Grobnik i Brod na Kupi, koji je to gradivo tadašnjemu Državnom arhivu u Zagrebu darovao Albert Thurn-Taxis 1909. godine, u količini od 60 d/m gradiva.[4]

Metodologija sređivanja u Republici Hrvatskoj od pismohrana vlastelinstava do danas

Vlastelinstva se često nisu koristila razrađenom strukturom odlaganja spisa, no postoje primjeri sređivanja i popisivanja barem važnijih komada i predmeta. Tako je u pismohrani Vlastelinstva Ozalj ozaljski upravitelj Franjo Zombat podijelio gradivo vlastelinstva na tematske cjeline te je za njih izradio popise. Također su u Vlastelinstvu Čakovec oblikovane određene cjeline te su za njih izrađeni popisi.

Browse.aspx (1. 6. 2017.).

2 Usporedi, primjerice, slučaj gradiva našičkoga i iločkoga vlastelinstva, koje je nakon 1945. bilo uništeno Firinger, K. Osječko spremište Državnog arhiva u Zagrebu. Arhivist (grad). 12(1953), str. 4344.

3 Sršan, S. *Vukovarsko vlastelinstvo 1719. – 1945. sumarni inventar*. Osijek : Državni arhiv u Osijeku, 2008. (dalje: Sršan 2008), str. 18.

4 URL: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=1_4998 (1. 6. 2017.). Gradivo je do 2000. činilo jedinstveni fond HR-HDA-689. Vlastelinstvo Ozalj-Brod-Grobnik da bi 2000. bilo podijeljeno na tri fonda: HR-HDA-689. Vlastelinstvo Ozalj, HR-HDA-1111. Vlastelinstvo Brod na Kupi, HR-HDA-1116. Vlastelinstvo Grobnik.

I u pismohrani Pazinske grofovije sastavljen je upisnik registrature s popisom svih sačuvanih važnijih pismena nastalih do kraja 1801. godine (ukupno 461 upis).

Prvi sustavniji rad na spisima vlastelinstava koji se čuvaju u HDA-u zbio se tijekom izrade *Vodiča kroz arhivsku građu* krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina prošloga stoljeća. Rezultat rada je vidljiv u *Vodiču* objavljenom u obliku rukopisa 1964. Prema njemu, u HDA se tada nalazilo gradivo 16 vlastelinstava[5], a bila su opisana u jednome svesku *Vodiča*.[6] Važno je istaknuti kako u tom slučaju, kao i za ostale fondove i zbirke Arhiva, nije bila namjera sređivati i opisivati gradivo, nego ga samo opisati. Set informacija koji je bio naveden, bio je određen strukturom samoga *Vodiča*. Tako su za svako vlastelinstvo, osim osnovnih podataka identifikacije (signature, naziva fonda, vremenskoga raspona i količine), navedeni struktura arhivskih jedinica (*Serije*), zatim podaci o jeziku i pismu, postojanju izvornih registraturnih pomagala te historijat stvaratelja (*Historijski podaci o tvorcu fonda*), sadržaj gradiva (*Sadržajna fizionomija fonda*) te bibliografija o stvaratelju i samome fondu. Za temu ovoga rada potrebno je obratiti pozornost na dva polja opisa: *Serije* i *Sadržajna fizionomija fonda*. Što se tiče polja opisa *Serije*, ponajprije treba istaknuti kako je svaki fond bio podijeljen na dvije serije: knjige i spise, neovisno o činjenici postoji li tematska veza između gradiva navedenoga u objema serijama.[7] Također u seriji *Knjige* nije zamijećena nikakva razrađenija struktura, nego su svesci knjiga nabrojani po redoslijedu, koji nije uvijek bio kronološki, nego vjerojatno prema subjektivnome stavu autora opisa o važnosti pojedinih knjiga. Struktura unutar serije *Spisi* zabilježena je samo u onim slučajevima u kojima je ona postojala već otprije, dakle, ako je postojao sačuvani prvobitni red spisa. U pravilu su onda navođene i izvorne signaturne oznake spisa (najčešće podjela na fascikle ili sveske). Iznimka je slučaj opisa Vlastelinstva Brlog, čiji se fond sastoji od gradiva različite provenijencije te je prema njima bila i organizirana struktura.[8]

Kako je to bilo prije istaknuto, namjera izrade *Vodiča* nije bila sređivanje gradiva. Međutim, nakon što je on bio izrađen, zamijećen je početak arhivističke obradbe pojedinih vlastelinskih arhiva u narednim desetljećima. Iznimka je rad Bartola Zmajića, koji je tijekom rada na *Vodiču*, započeo i dovršio sređivanje fonda Vlastelinstva Čakovec.[9] Zmajić je poštivao načelo prvobitnoga reda, neovisno o

5 Vlastelinstvo Bežanec, Božjakovina, Brlog, Čabar, Čakovec, Jastrebarsko, Kalnik – Gušćerovac – Ljubešćica, Laduč, Mihovljan, Novi Dvori (Klanjec), Ozalj, Rasinja, Ribnik, Poznanovec, Trakošćan, Zabok – Oroslavje, Žakanje.

6 Svezak 39., str. 4–122.

7 Vidi, primjerice, opis fonda Vlastelinstvo Božjakovina, u kojem se među knjigama i spisima nalaze cjeline istog naziva: popis zemljišta (Vodič, sv. 39., str. 4).

8 Vodič. sv. 39., str. 7. Tako je serija *Spisi* bila podijeljena na dvije podserije: 1. Spisi iz Ugarske komore; 2. Spisi drugih provenijencija.

9 Prema sačuvanim izvješćima o radu na sređivanju toga fonda Zmajić je radio u prvoj polovini šezdesetih godina prošloga stoljeća. Više o radu B. Zmajića v. Dobrica, L. Bartol Zmajić, Život i bibliografija. U povodu stogodišnjice rođenja (1907. – 1984.). *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 50(2007), str. 97120.

činjenici što je samo za manji dio serija imao sačuvana izvorna pomagala.[10] Prema tome struktura fonda bila je sljedeća[11]:

1. Pravni spisi (*Acta iuridica*)
2. Gospodarski spisi (*Acta oeconomica*)
3. Otkupni spisi (*Oeconomica-reluitonalia*)
4. Dnevni spisi (*Diarialia*)
5. Dopisivanja (*Correspondentia*)
6. Krivični spisi (*Criminalia*)
7. Spisi gospoštijskoga suda (*Sedes dominalis*)
8. Spisi gospoštijskoga fiska (*Fiscalatus*)
9. Okružnice (*Currentionalia*)
10. Skrbnički spisi (*Curationalia*)
11. Isplata svota (*Liquidatio summarum*)
12. Spisi upravitelja Osterhübera
13. Dodatak (*Addimentum*).

Prema opisu sadržaja pojedinih arhivskih jedinica vidljivo je kako se pojedine serije sadržajno preklapaju. Tako, na primjer, u seriji *Dnevni spisi* postoje spisi koji se odnose na urbarijalne predmete i vlastelinski sud. Osim toga krivični su predmeti izdvojeni iz serije *gospoštijskoga suda*, premda je i to gradivo nastalo njegovom djelatnošću.

U isto je vrijeme i Igor Karaman započeo sa sređivanjem fonda Vlastelinstva Valpovo, koje se tada nalazilo u tadašnjemu Arhivu Hrvatske.[12] Sređivanje valpovačkoga vlastelinstva prvi je primjer sređivanja jedne uglavnom sačuvane cjeline vlastelinskoga arhiva koja se proteže kroz feudalno i građansko razdoblje.[13] Slijedom činjenice da je gradivo očuvano, kao i to da je gradivo bilo odlagano sukladno registraturnim sustavima, fond je bio sređen na sljedeći način:

1. Spisi najstarije uprave (*Acta Viennensia*), 1721. – 1790.
2. Spisi obitelji Prandau (*Acta familiae Prandau*), 1790. – 1848.

10 Sačuvana su samo za serije: Pravni spisi i Gospodarski spisi.
11 Vodič za fond HR-HDA-681. Vlastelinstvo Čakovec.
12 Gradivo je 1945. bilo preuzeto u tadašnji Državni arhiv u Zagrebu, a danas se nalazi u Državnome arhivu u Osijeku (HR-DAOS-476).
13 Količina gradiva iznosi 275 d/m, nastalo u razdoblju 1727. – 1945.

3. Računi gotovine (*Rationes paratae*), 1776. – 1848.
4. Računi gospodarskih ureda (*Rationes Officiorum*), 1790. – 1848.
5. Popisi desetine (*Conscriptiones Decimae*), 1775. – 1847.
6. Obračni robote (*Computus robottales*), 1814. – 1847.
7. Dnevnici robote (*Protocolla robottalia*), 1779. – 1841.
8. Zemljišne knjige (*Libri funduales*) i urbarijalne tabele (*Tabellae urbariales*)
9. Računi seoskih općina (*Rationes communitatum*), 1812. – 1846.
10. Spisi vlastelinskoga suda (*Acta judiciaria*), 1805. – 1848.
11. Razne serije (Pisma, Proces baruna Prandau, Računi bečkoga gospodarstva, Protokoli šumarije i dr.)
12. Administrativni spisi (*Praesidiale*, *Direktion*), 1849. – 1935.
13. Računski spisi dobra i šumarije (*Guts- und Forst- Renten*), 1849. – 1935.
14. Glavne računske knjige (*Hauptbuch*, *Kassa-Journal*, *Primanota*), 1849. – 1935.
15. Pomoćne računske knjige (", *Restanz-Protocol*, *Lagerbuch* i sl.), 1849. – 1935.

Iz navedenoga plana sređivanja mogu se izvući sljedeći zaključci o metodologiji sređivanja vlastelinskoga arhiva koju je Karaman primijenio: zadržao je načelo prvobitnoga reda, gdje je to bilo moguće, oslanjajući se na izvorna pomagala. Preostalo gradivo grupirao je u osnovne serije odijelivši gradivo obiteljskoga arhiva u zasebnu arhivsku jedinicu, dok je ostale serije formirao prema načelu pertinencije oblikujući manje serije. Također je ispravno razlikovao gradivo nastalo tijekom feudalizma od onoga koje je nastalo nakon ukidanja feudalnih odnosa.

Drugi primjer sređivanja arhiva velikoga vlastelinstva (latifundije) s prostora Slavonije i Srijema, nastao u vrijeme primjene međunarodnih standarda za opisa arhivskoga gradiva i stvaratelja arhivskoga gradiva, jest sređivanje arhiva vukovarskoga vlastelinstva: HR-DAOS-477.[14]

Kako je navedeno u *Planu sređivanja*, struktura fonda je „proizašla iz same strukture ili provenijencije gradiva kakvo se zateklo."[15] Međutim, već u idućoj rečenici istaknuto je kako je gradivo pri stvaratelju bilo odlagano prema nekoliko sustava odlaganja. Slijedom navedenoga, fond je bio razvrstan prema „postojećim vlastitim strukturama".[16] Fond je osnovno podijeljen na dva podfonda – ustrojena prema vlasnicima vlastelinstva:

14 Premda je fond sređivan i prije, o čemu svjedoče i starija obavijesna pomagala, među kojima i inventar koji je izradio Vilim Matić, ovdje je predmet analize pomagalo dovršeno 2008., a koje je izradio Stjepan Sršan i koje je bilo objavljeno iste godine.
15 Sršan 2008, str. 19.
16 Sršan 2008, str. 19.

I. Fels, Pfeffershofen, Odyer i Küffstein, 1719. – 1736.
II. Obitelj Eltz, 1736. – 1945.[17]

Prvi podfond, zbog manje količine gradiva (0,75 d/m), nije podijeljen na niže arhivske jedinice. Međutim, u opisu sadržaja dan je analitički popis jedinica (riječ je samo o knjigama), iz kojega je razvidno kako su pola gradiva te jedinice porezne knjižice, koje su mogle biti iskazane u zasebnoj cjelini.[18]

Drugi podfond podijeljen je u pet serija[19]:

II/1. Opća upravna i sudbena dokumentacija vlastelinstva
II/2. Knjigovodstvo i blagajna
II/3. Obitelj Eltz i alod
II/4. Gospodarstvo
II/5. Karte, planovi i nacrti.

Iz navedene podjele serija vidljivo je kako je bilo odlučeno da se spisi uprave vlastelinstva ne odvajaju od spisa vlastelinskoga suda. Iz popisa arhivskih jedinica koje su navedene u polju sadržaja ove arhivske jedinice jasan je razlog: u pojedinim razdobljima (npr., 1790. – 1825.) postojao je zajednički sustav odlaganja spisa, a za koje je sačuvano izvorno kazalo.[20] Isto je načelo primijenjeno i za serije 2 i 3, dok je serija 4 podijeljena na 8 podserijâ[21]:

4.1. Stočarstvo
4.2. Vinski podrum
4.3. Šumarstvo
4.4. Građevinarstvo
4.5. Kudeljara d. d.
4.6. Jugoslavensko d. d. blagajna i ormara (BOB)
4.7. Poljoprivreda
4.8. Posjedovna dokumentacija.

17 Sršan 2008, str. 20.
18 Sršan 2008, str. 2627. Porezne knjižice petnaest poreznih općina.
19 Sršan 2008, str. 20.
20 Sršan 2008, str. 32 i 34.
21 Sršan 2008, str. 20.

Kao što je to bio slučaj s prijašnjim arhivskim jedinicama, i ovdje pojedina podserija nije razrađena na niže arhivske jedinice, premda je kod pojedinih podserija to bilo moguće. Tako, primjerice, podserija 4.7. Poljoprivreda nije razrađena na niže razine premda su u polju sadržaja navedene arhivske jedinice prema kojima je ta podserija mogla biti razrađena na niže razine prema mjestima: Ada, Gaboš itd.[22]

Na temelju analiziranoga plana sređivanja može se zaključiti kako je načelo prvobitnoga reda bilo temeljni kriterij za sređivanje fonda. Prilog tomu jest i činjenica što su za dijelove gradiva sačuvana izvorna pomagala. No što je s onim slučajevima kada je prvobitni red moguće rekonstruirati, ali izvorna pomagala nisu sačuvana. Koliko arhivist smije i treba li intervenirati u postojeću strukturu? O tome će još kasnije biti više riječi.

Prije konačnoga iznošenja zaključaka o načelima kojih bi se trebalo držati prilikom sređivanja gradiva vlastelinskih arhiva, osvrnut ćemo se na još dva primjera: jedan je primjer sređivanje gradiva vlastelinstava Ozalj i Grobnik te jednoga manjeg vlastelinstva Zabok Oroslavje.[23] Potonji je odabran, ne samo jer je riječ o posljednjemu sređenom vlastelinskom arhivu, nego jer je riječ o primjeru potpuno nesređenoga fonda, koji nije bio sređen prema registraturnome sustavu vlastelinstva, nego je bio rekonstruiran te je izrađen višerazinski opis korištenjem norma ISAD(G) i ISAAR(CPF).[24]

Uvidom u inventarne popise fondova HR-HDA-689. Vlastelinstvo Ozalj i HR-HDA-1116. Vlastelinstvo Grobnik, koje je izradio Josip Kolanović, možemo iznijeti sljedeće zaključke o prijedlogu organiziranja strukture tih dvaju fondova[25]:

1. Osnovna je podjela na knjige i spise, pri čemu su od knjiga navedena samo izvorna registraturna pomagala (kazala i elenhi) te sudski zapisnici
2. Stari arhiv – riječ je o dijelu fondova koje je sredio u tematske cjeline te za njih izradio popise ozaljski upravitelj Franjo Zombat[26]
3. Uprava
4. Gospodarstvo
5. Sud.

Premda gradivo tih fondova nije sređeno u potpunosti, nego je identificirano, osnovno strukturirano i popisano,[27] ipak postojeća pomagala svjedoče o određenome odmaku u sređivanju

22 Sršan 2008, str. 6368.
23 HR-HDA-694.
24 Inventar je izradila Maja Pajnić kao stručni rad za stručni ispit iz arhivske struke 2009. godine.
25 Inventarni popisi fondova HR-HDA-689 i HR-HDA-1116.
26 Kolanovićevo obrazloženje za očuvanje postojeće cjeline kao zasebne arhivske jedinice jest činjenica kako je ona popisana i kao takva dosad citirana u literaturi.
27 Pojedine arhivske jedinice popisane su analitički.

gradiva. Tako je ponajprije zauzet stav da se tzv. stari arhivi vlastelinstava ne razbijaju u arhivske jedinice. Tako je omogućeno korištenje starim pomagalima, koja su analitički izrađena i pružaju uvid u sadržaj pojedinoga dokumenta. Osim toga te cjeline svjedoče o povijesti vlastelinskoga arhiva i načinu odlaganja spisa u prošlosti. Nadalje, formirane su osnovne cjeline koje svjedoče o djelatnosti vlastelinstva. Međutim, nije učinjena dioba između gradiva nastaloga u razdoblju feudalizma i nakon ukidanja feudalnih odnosa. Također je zamijećen kronološki redoslijed kao glavni kriterij u strukturi unutar pojedine arhivske jedinice, neovisno što je došlo do ponavljanja arhivskih jedinica iz godine u godinu.[28]

Na navedene opise treba spomenuti i opis dijela fonda HR-HDA-1111. Vlastelinstvo Brod na Kupi, ali je izrađen opis samo za dio fonda.[29] Neovisno o činjenici da je riječ samo o dijelu fonda, bio je izrađen plan sređivanja cijeloga fonda, pri čemu je bila uzeta metodologija koju je J. Kolanović primijenio u fondovima Ozlja i Grobnika. Tako je cjelina tzv. *Staroga arhiva* ostala netaknuta, a tijekom sređivanja gradiva bile su formirane sljedeće serije: Uprava vlastelinstva, Sudski spisi, Gospodarski uredi (serija sređena kronološki). Međutim, ni ovdje nisu serije bile razrađene na niže razine.

Naposljetku, potrebno je osvrnuti se na sređivanje fonda HR-HDA-694. Vlastelinstvo Zabok – Oroslavje, koji ima svega 3,9 d/m gradiva. Gradivo fonda podijeljeno je na dvije serije: gradivo nastalo do ukidanja feudalnih odnosa 1848. te gradivo nastalo nakon ukidanja feudalnih odnosa 1848. Prva je serija podijeljena na sljedeće podserije:

1. Imovinsko-pravni odnosi obitelji Vojković
2. Gospodarski ured vlastelinstva
   - II.1. Ured nadzornika vlastelinstva
   - II.2. Ured provizora vlastelinstva
   - II.3. Računovodstveni ured
   - II.4. Podrumarski ured
   - II.5. Ured žitničara vlastelinstva
   - II.6. Odvjetnik vlastelinstva
3. Odnosi s podložnicima
   - 3.1. Činženjaci
   - 3.2. Gornjaci
   - 3.3. Selišni kmetovi

28 No, opet, s obzirom na to da je riječ o popisu privremena karaktera, za pretpostaviti je kako bi konačna inačica imala višerazinski opis, bez ponavljanja arhivskih jedinica i odvajanja gradiva nastaloga za postojanja vlastelinstva, odnosno za postojanja veleposjeda.

29 Riječ je o stručnome radu koji je izradio Tomislav Ćepulić 2001. godine.

4. Dominalna prava vlastelinstva
5. Vlastelinski sud
6. Načelnik seoske općine
7. Izmjera posjeda
8. Patronat nad župom.

Iz navedenoga pregleda arhivskih jedinica razvidno je kako je u tome slučaju bila namjera da se, sukladno sačuvanomu arhivskom gradivu, ono grupira sukladno funkcijama koje je vlastelinstvo obavljalo.

Valja navesti i sređivanje fonda HR-DAPA-12. Pazinska knežija Državnoga arhiva u Pazinu. Mada sređivanje toga fonda nije u cijelosti dovršeno, valja navesti taj primjer jer je riječ o složenome fondu koji sadržava gradivo četiriju tijela.

S obzirom na vrijeme djelovanja stvaratelja mjesnu mjerodavnost vlastelinstva koja je obuhvaćala gotovo četvrtinu istarskoga poluotoka, fond je fragmentarno sačuvan, a najvećim dijelom sadržava gradivo nastalo u razdoblju od 1813. do 1850. godine. U tijeku Drugoga svjetskog rata djelomično je uništen, a znatne gubitke doživio je i prije djelomično zbog loše skrbi stvaratelja, a djelomično zbog izdvajanja gradiva koje je konzervatorima i povjesničarima u 19. i prvoj polovini 20. stoljeća bilo osobito zanimljivo. Dio se gradiva zbog izdvajanja nalazi u drugim baštinskim ustanovama u Republici Hrvatskoj, a dio je ostao u privatnome vlasništvu. Fond je zatečen nesređen, tek djelomično i manjkavo popisan te bez razvidnoga prvobitnog reda. Sređivanjem je ustanovljeno da fond uz gradivo Pazinske grofovije (unutar koje su djelovali nesamostalni odjeli s jednim ili više djelatnika: Gospodarska uprava, Advokatura (patronat), Financijska uprava s vlastelinskom blagajnom te Pisarnica) sadržava i gradivo nadzorništva obitelji Montecuccoli za Pazinsku grofoviju te gospoštije Podgrad i San Servolo, te gradivo Patrimonijalnoga suda sa svojstvom kotarskoga, gradivo Zemljišnoga ureda Pazinske grofovije. Zemljišni uredi u načelu su djelovali uz kotarske sudove, međutim to tijelo nastavlja djelovati nakon ukidanja patrimonijalnoga suda s nazivom Zemljišni ured Pazinske grofovije (*Ufficio tabulare della Contea di Pisino*) te je u svojemu djelovanju neovisno tijelo o Pazinskoj grofoviji, koja u trenutku predaje gradiva zemljišnoga ureda 1854. godine ima status veleposjeda bez upravnih ili sudskih ovlasti

Kako je riječ o četirima tijelima koja su mogla djelovati samostalno i neovisno jedno o drugome oblikovana su četiri podfonda:

1. Inspektorat posjeda obitelji Montecuccoli u Istri[30]
2. Pazinska grofovija[31]
3. Patrimonijalni sud Pazinske grofovije
4. Zemljišni ured Pazinske grofovije.

Srednjoeuropska metodologija sređivanja arhiva i fondova vlastelinstava

Kako bi se ocijenila dosadašnja praksa pri sređivanju vlastelinskih arhiva u Hrvatskoj te predložile smjernice za sređivanje takvih fondova i arhiva, potrebno je promotriti praksu zemalja s kojima je Republika Hrvatska do 1848. imala najintenzivnije povijesne poveznice. S obzirom na uščuvanost fondova i pripadnost srednjoeuropskomu području odabrane su Austrija, Mađarska i Slovenija.[32]

Praksa je sređivanja vlastelinskih fondova u Austriji raznolika te ne postoje smjernice koje bi se primjenjivale na državnoj razini. Tako se u Vorarlberškome zemaljskom arhivu pri sređivanju fondova vlastelinstava ne vode određenom zadanom strukturom, nego, ovisno o fondu i sačuvanosti gradiva, sređuju gradivo na način koji smatraju najprimjerenijim. Koruški zemaljski se arhiv pri sređivanju vodi internim smjernicama za sređivanje arhiva vlastelinstava koje je sastavio Martin Wutte 1929. godine.[33] Wutte predlaže osnovno sređivanje na cjeline A Isprave, B Knjige i C Spisi. Unutar cjeline B Knjige oblikuju se niže cjeline prema sadržajnom principu, a unutar cjeline C Spisi oblikuju se manje cjeline dodatno dijele na još manje skupine gradiva (usporedivo s razinama od serije do podserije). Prva su cjelina unutar spisa Obiteljski spisi, a slijede cjeline: Vlastelinski poslovi, Personalni poslovi, Podanički poslovi, Crkveno, Škola i dalje.

Ista ustanova potaknuta radom na vodiču *Napoleon i njegova uprava na istočnoj obali Jadrana i na području istočnih Alpa 1806. – 1814.* (2005.) pokrenula je edukaciju i raspravu o primjeni standarda ISAD G pri opisivanju gradiva. Jedan od rezultata rasprave je i odluka da se veći arhivi, kao što su plemićki arhivi koji uz gradivo obitelji sadržavaju i gradivo jednoga ili više vlastelinstava te arhivi kotarskih

30 Podfond pretežno prati strukturu Nadzorništva (prilog 1.)

31 Kako je već navedeno prilikom sređivanja podfonda Pazinske grofovije postalo je razvidno da je bilo riječi o složenome tijelu s nesamostalnim odjelima. Stoga su uz serije Vlasništvo i Imovina oblikovane serije prema djelatnosti ovih odjela. Unutar serija oblikuju se niže razine do razine predmeta ili komada.

32 Autori se na ovome mjestu zahvaljuju na vrlo kolegijalnoj pomoći s informacijama i radovima u vezi sa sređivanjem ovakve vrste fondova: mr. sc. Danieli Juričić Čargo iz Arhiva Republike Slovenije, dr. sc. Manfredu Tschaikneru iz Vorarlberškog zemaljskog arhiva te dr. sc. Györgiju Ráczu iz Mađarskog nacionalnog arhiva, ravnatelju Koruškog zemaljskog arhiva, dr. sc. Wilhelmu Wadlu i dr. sc. Barbari Feisner te mr. Zdislavi Röhsner iz Austrijskog državnog arhiva na pomoći pri Obiteljskom i vlastelinskom arhivu Auersperg.

33 Wutte M. *25 Jahre Kärntner Landesarchiv*. U: *Carinthia I. Mitteilungen des Geschichtsvereines für Krain* (Klagenfurt). Jahrgang 119, Heft 16(1929). Str. 125.

sudova koji uz vlastito sadržavaju i gradivo vlastelinskih sudova, ne dijele na manje fondove, nego da se na razini fonda navedu sve provenijencije gradiva.[34]

Općenito je u austrijskoj praksi zamjetno zadržavanje cjelovitosti vlastelinskoga arhiva, koje uključuje i gradivo vlasnika (obiteljskoga fonda ili samostana) te vlastelinstva sa svim funkcijama koje je vlastelinstvo obnašalo, uključujući gradivo nastalo prijelazom s posjedničkoga na kotarski upravni sustav u kojemu su vlastelinstva obnašala dio funkcije kotareva te nadzirala njihov rad.[35] Pritom se arhivska struka zalaže za korištenje Međunarodnom normom za opis ustanova s arhivskim gradivom (ISDIAH) pri izradi obavijesnih pomagala za takve vrste arhiva/fondova,[36] a preporučuje se i oblikovanje podfondova (*Teilbestände*).[37] Na sličan način sređen je, na primjer, Obiteljski i vlastelinski arhiv Auersperg (*Familien (Herrschafts-) Archiv Auersperg*), koji se nalazi u depozitu u Austrijskome državnom arhivu (odjel Kućni, Dvorski i Državni arhiv), mada je razdijeljen na serije vjerojatno zbog načina obradbe u vrijeme sređivanja. Taj je arhiv odabran kao primjer jer sadržava i provenijencijom gradivo s područja Republike Hrvatske i znatnu količinu dopunskih izvora za proučavanje povijesti sjeverozapadne Hrvatske, ali i vojne granice. Naime, obitelj Auersperg bila je vlasnik Gospoštije Kožljak s upravnim sjedištem u Belaju, a u neidentificiranome trenutku ponajprije je u Ljubljani prikupila gradivo svih svojih posjeda, tako i Gospoštije Kožljak, koja obuhvaća otprilike 7 8 dužnih metara gradiva provenijencijom s područja Republike Hrvatske. Arhiv je kasnije premješten u dvorac Losensteinleithen, a na sređivanju toga arhiva radio je kasniji redoviti profesor Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Ljudmil Hauptmann, te je i doktorirao s dizertacijom *Sređivanje Auerspergova arhiva u gradu Losensteinleitenu* 1907. godine.[38] Fond je razdijeljen na 27 serija na način da je u prvu seriju uvršteno gradivo obitelji, slijedi središnje nadzorništvo te vlastelinstva (i manufakure) koje su uvrštene u zasebnu serije. U skladu s ondašnjom praksom u zasebne serije uvršteni su isprave, urbari i rukopisi. Dvije serije odnose se na arhive obitelji.

Praksa mađarske arhivistike smatra kako je vlastelinski arhiv integralni dio obiteljskih arhiva te kao i na primjeru Austrije ne dolazi do razdvajanja arhiva na fondove. Prema strukturi koju je izradio mađarski arhivist István Bakács predviđa se ova osnovnu strukturu obiteljskoga arhiva[39]: 1. Spisi koji se

34 Tropper, C. *Der Umstieg auf Erschließung nach IAD (G) im Kärntner Landesarchiv – ein Erfahrungsbericht. Archivwissen schaft Geschichte*. U: *Festschrift für Wilhelm Wadl zum 60. Geburtstag (Arhiv für vaterländische Geschichte und Topographie Bd. 106). Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten* (Klagenfurt am Wörthersee), 2015. Str. 109110.

35 Tako je u fondu vlastelinstva Bleiburg Koruškog zemaljskog arhiva sadržana obimna količina gradiva nastaloga djelovanjem gospoštije u svojstvu kotarskoga ureda. Opis fonda AT-KLA 223. Herrschaft Bleiburg u Informacijskom sustavu Koruškog zemaljskog arhiva KLAIS. URL: http://www.landesarchiv.ktn.gv.at/klais/suche/erweitert-detailansicht.jsf (25. 6. 2017.).

36 Berthold. W. et al. Umsetzungsempfehlungen zu ISAD(G) und ISDIAH. *Scrinium, Zeitschrift des Verbandes Österreichischer Archivarinnen und Archivare* (Wien). 68(2014.) Dalje, Berthold. W. et al. 2014, str. 114179.

37 Isto, str. 127.

38 Švab, M. HAUPTMANN, Ljudmil (Ludmil). 2002., Hrvatski biografski leksikon. URL: http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7318. (19. 6. 2017.).

39 Bakács, I. A családi levéltárak rendezése. *Levéltári Közlemények*. (Budapest). 26(1955), str. 526.

tiču obitelji, 2. Spisi koji se tiču uprave nad nekretninama posjeda, 3. Spisi koji se tiču upravljanja nad posjedima, 4. Ugovori o zakupu, 5. Računovodstvo. Iz te je strukture razvidno da nema osnovne podjele na podfondove, čime se narušava princip provenijencije.

U Republici Sloveniji još od šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća postoji koncept koji se oslanja na funkcije koja su obavljale gospoštije. Dr. sc. Majda Smole bila je najveća stručnjakinja na tome području, autorica izdanja *Gospoštije u nekadašnjoj Kranjskoj* (*Graščine na nekdanjem Kranjskem*). 1977. godine objavila je smjernice za sređivanje vlastelinskih arhiva, prema kojima se slovenski arhivisti pretežno i danas vode pri sređivanju takvih fondova, no u skladu sa suvremenim normama za opis gradiva i stvaratelja.[40]

Fond fizički i inventarno najprije dijele u serije knjige i spise. Knjige se dijele na podserije prema sadržaju, a svaka cjelina potom kronološki. Spisi se pak, s obzirom na to da vlastelinstva nisu razrađivala i koristila se registraturnim nacrtima, sređuju većim dijelom prema funkcijama koje su vlastelinstva obnašala (gospodarska, upravna, sudska i crkvena), a dijelom prema sadržaju gradiva. Prema sadržaju se, primjerice, oblikuju podserije *Normalia*, koja sadržava okružnice, dekrete, patente, dvorske odluke i sl. te *Extranea*, u koju se uvrštava gradivo pri kojemu nije razvidna veza s obrađivanim arhivom te se ne može utvrditi njegova provenijencija. Prema funkcijama se sređuje, primjerice, podserija *Dominicalia*, koja sadržava sve što se odnosi na upravljanje posjedom (isprave, povelje, ugovore svih vrsta, zemljišnoknjižne spise, ostavinske spise, pupilarne spise, katastarske izvatke i sl.). Takve su cjeline i podserije: *Rusticalia*, *Ecclesiastica*, *Iustitialia*, *Civitanensia* i sl. Zasebne cjeline oblikuju se od osobnoga ili obiteljskoga gradiva vlasnika, upravitelja, manufaktura, kotareva za novačenje te gradiva drugih posjeda istoga vlasnika.

U primjerima iz svih triju zemalja razvidno je zadržavanje integralnosti arhiva koji može obuhvaćati: cjelovito očuvan ili dio fonda posjednika (obitelji), nadzorništva, fond ili fondove vlastelinstava, fondove upravnih tijela koja su djelovala kao samostalne pravne osobe (kotarski uredi i kotarski uredi za novačenje). Ta iskustva doprinijet će uvelike u donošenju zaključaka ovoga članka.

Integralnost i strukturiranje arhiva i fondova vlastelinstava sa zaključnim razmatranjima

Bitno pitanje koje je potrebno ovdje analizirati jest dvojba treba li gradivo vlastelinstava izdvajati u zasebne fondove ili ono, zajedno s gradivom obitelji ili samostana, treba činiti jednu cjelinu. Ono što je presudno za zadržavanje gradiva na okupu jesu u gradivu izraženi odnosi između obitelji/samostana

40 Smole, M. Urejanje graščinskih arhivov. Arhivist (grad). XXVII, 1(1977), str. 302309; Isto, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije. 1982.; Juričić Cargo, D. Urbarji gospostva Ribnica iz let 1621-1848. *Arhivi* (Ljubljana). XIX(1996), str. 111117.; Preinfalk, M., Zadravec, D., Hozjan, A., Bonin, Z., Porcedda D. Graščinski, plemiški in osebni arhivi na Slovenskem. *Arhivi* (Ljubljana). 35(1)(2012), str. 6589.

i/ili nadzorništva s vlastelinstvom ili vlastelinstvima izraženi u gradivu stvaratelja te osobito uređenost arhiva. Naime, dopunske izvore, u prvome redu za poslovanje vlastelinstava, a potom i za poznavanje odnosa između vlastelina i podanika, nalazimo u fondovima vlasnika ili posjednika vlastelinstva.[41]

Autori smatraju da fondovi koji zadovoljavaju te kriterije trebaju ostati cjelina. Ako ti kriteriji nisu zadovoljeni, ne postoje prepreke za razdvajanje fondova. Tako je posve opravdana prije spomenuta podjela poklona Alberta Thurn und Taxisa iz 1909. godine na tri fonda u Hrvatskome državnom arhivu 2000. godine na vlastelinstva: Ozalj, Brod na Kupi te Grobnik. Budući da zajedničko nadzorništvo nije postojalo ili nije preuzeto, te da ustanova nije preuzela i gradivo obitelji, ne postoji razlog za zadržavanje ovih triju fondova na okupu.

Zanimljiv je i slučaj kod, osobito manjih, vlastelinskih obitelji koje drže u posjedu jedno vlastelinstvo. Zbog sjedišta obitelji, koje je ujedno sjedište vlastelinstva, ne nameće se potreba za izradom prijepisa dokumentacije o vlasništvu (kupoprodajnih ugovora, kopijalnih knjiga isprava o lenu), urbara i katastika.[42] Također fondovi samostana s manjim posjedima mogu sadržavati gradivo svojega posjeda.

U obama slučajevima (jednostavnim i složenim), s obzirom na hermetičnost klasifikacijskoga sustava, najprimjerenije se čini u nazivu fonda za jednostavnije arhive istaknuti ponovno njegove stvaratelje: *Obitelj x i vlastelinstvo y*, *Samostan x s posjedom y* ili za složenije uvesti naziv *Obiteljski i vlastelinski arhiv xy*, s obzirom na to da je u suštini riječ o zbirnome fondu koji ne ovisi o posljednjem nazivu stvaratelja.

Također, dijelovi osobnoga fonda upravitelja ili nadzornika, ako je fond sadržajno izrazito povezan s gradivom vlastelinstva (primjerice, privatna ili poluprivatna korespondencija između posjednika i nadzornika koja se odnosi na vlastelinstvo ili radni materijali i koncepti upravitelja), zatečeni rasuti unutar fonda ili kao već oblikovana cjelina, trebaju ostati unutar fonda. „Strane elemente" u fondu, što sadržajno obuhvaća gradivo drugih posjeda ili obitelji koje nemaju jasne veze s takvim zbirnim fondovima, svakako je potrebno izdvojiti, kao i gradivo upravnih tijela nastalo u postupku posjedničkoga ako se na temelju gradiva može dokazati da su djelovala pretežno neovisno o vlastelinstvima.

Kad je riječ o prelasku s veleposjedničkoga na kotarski sudski sustav i preuzeto gradivo patrimonijalnih sudova, postavlja se ponovno pitanje izdvajanja gradiva iz fonda posljednjega stvaratelja. Naime, vlastelinski sudovi krajem 18. i početkom 19. stoljeća dobivaju svojstva kotarskih ili županijskih

41 Primjerice, u fondovima isusovačkih samostana u Hrvatskome državnom arhivu sadržana je znatna količina izvora za posjede Družbe. Fond HR-HDA-664. Isusovački samostan Varaždin sadržava izvore za posjed Apatovac (fasc. 89), Fond HR-HDA-665. Isusovački samostan Zagreb za posjede Božjakovina, Glogovnica i druge; HR-HDA-663. Isusovački samostan Rijeka za Gospoštiju Kastav te kaštele Mošćenice i Veprinac te HR-HDA-662. Isusovački samostan Požega za Gospoštiju Kutjevo. Vidi: Buturac, J. Arhivi isusovačkih kolegija u Hrvatskoj. *Bogoslovna smotra* (Zageb). 33, 2,(1964), str. 109121.

42 Primjer je fond Pokrajinskog arhiva u Kopru SI_PAK_285. D'Argento. Obitelj je bila posljednji feudalni posjednik toga vlastelinstva koje je stekla 1735. godine, a među obiteljskim ispravama nalazi se i najstariji sačuvani primjerak urbara Gospoštije Kršan iz 1667. godine. Mada se nalazi u inozemstvu, fond se navodi jer provenijencijom potječe s područja Republike Hrvatske.

sudova, koji se s vremenom ukidaju, a njihovi sljednici preuzimaju njihovo gradivo uključujući ono nastalo prije formiranja kotareva, ali i gradivo teritorijalnom reorganizacijom ukinutih patrimonijalnih sudova.[43] Praksa u Austriji jest sljedeća: gradivo tih tijela uvrstiti u zasebne podfondove ili serije, čime se tako, prema izvoru, dovoljno navodi provenijencija.[44] U skladu s praksom u Republici Hrvatskoj od primjene međunarodnoga standarda za opis gradiva ISAD (G), ne možemo se u cijelosti složiti s takvim principom. Kriteriji za izdvajanje gradiva mogu biti postojanje zasebnoga fonda vlastelinstva, postojanje fonda ukinutoga suda bez da je gradivo vlastelinstva sačuvano, a važan preduvjet za zadržavanje ili izdvajanje gradiva su i sređenost te strukturiranost fonda suda unutar kojega se gradivo nalazi.

Na temelju prikazanih primjera može se zaključiti kako je dosadašnja arhivska praksa u Republici Hrvatskoj, da se gradivo vlastelinskih arhiva, ako je to moguće i ako je gradivo pretraživo prema izvornim pomagalima, ostavi prema načelu prvobitnoga reda. Što se pak tiče gradiva koje nije moguće složiti prema izvornoj strukturi, prisutna je tendencija da se to gradivo oblikuje u cjeline formirane prema funkcijama vlastelinstva, odnosno njegovim kompetencijama. Srednjoeuropska praksa u sređivanju takvih fondova također polazi za tim načelom, međutim zamjetna je i nekritičnost prema fondovima strane provenijencije, dok se vlastita praksa slijedeći klasifikaciju fondova čini prekritičnom. Razmotrivši sve navedene primjere, autori predlažu sljedeće podjele takvih zbirnih fondova i relativno sveobuhvatne strukture fondova/podfondova nadzorništva i vlastelinstava:[45]

1. Osnovna podjela mješovitoga obiteljskog/samostanskog i vlastelinskoga arhiva na podfondove:

1. Obitelj/Samostan
2. Vlastelinstvo A
3. Upravitelj 1

2. Osnovna podjela složenoga vlastelinskog arhiva s nadzorništvom na podfondove:

1. Nadzorništvo posjeda obitelji XY
2. Vlastelinstvo A
3. Vlastelinstvo B
4. Upravitelj A1
5. Upravitelj A2

43 Takvi su primjeri fondovi Državnoga arhiva u Pazinu: HR-DAPA-249. Kotarski sud u Pazinu i HR-DAPA-247. Kotarski sud u Labinu, koji su preuzeli dijelove gradiva posljednjega patrimonijalnoga kotarskog čega? u Istri, onoga u Belaju (HR-DAPA-535) formalno ukinutoga 1848. godine.

44 Berthold, W. et al. 2014, str. 135

45 Na ovome mjestu bit će dane samo strukture bez temeljitijega obrazloženja i primjera, koji nisu mogli biti navedeni jer bi u tome slučaju rad opsegom uvelike prelazio zadane okvire ovoga zbornika.

3. Osnovna podjela mješovitoga obiteljskog/samostanskog i složenoga vlastelinskog arhiva s nadzorništvom na podfondove:

1.Obitelj/Samostan
2. Nadzorništvo posjeda obitelji XY
3. Vlastelinstvo A
4. Vlastelinstvo B
5. Nadzornik I.
6. Nadzornik II.
7. Upravitelj A1
8. Upravitelj A

4. **Predložena osnovna struktura nadzorništva:**

1. Nadzornik posjeda obitelji XY

1.1. Imenovanja nadzornika i drugih zastupnika
1.2. Punomoći
1.3. Primopredaje
1.4. Predmetna pismena

2. Uredske knjige inspekcije

2.1.1. Upisnici korespondencije s vlasnikom ili posjednikom
2.1.2. Kazala

3. Izvješća

3.1. Izvješća nadzorništva i odgovori posjednika
3.2. Kopijalne knjige izvještaja i korespondencije
3.3. Ostala korespondencija s prilozima

4. Nadzor nad vlastelinstvima[46]

4.1. Vlastelinstvo A
4.1.1. Isprave
4.1.2. Urbari
4.1.3. Inventari

46 U ovoj i idućoj strukturi pojavljivat će se iste skupine gradiva koje nastaju zbog mjesne udaljenosti između nadzorništva

4.1.4. Izvješća upravitelja s naredbama i uputama za postupanje
4.1.4.1. Financijska izvješća s prilozima
4.1.4.2. Kupoprodaje nekretnina
4.1.4.3. Održavanje nekretnina
4.1.4.4. Izvješća o patronatu
…
4.1.5. Naredbe i upute za rad
4.1.6. Kopijalne knjige prepiske s upraviteljima
4.1.7. Osobnici upravitelja
4.1.9. Sporovi
4.2. Vlastelinstvo B
4.3. Manufaktura A
5. Financije
5.1. Glavne knjige s prilozima
5.2. Pomoćne knjige s prilozima
6. Gradivo informacijske vrijednosti
6.1. Kopijalne knjige
6.2. Okružnice, dekreti i odredbe
7. Suradnja s okružnim i nadzor nad kotarskim tijelima
7.1. Suradnja s okružnim uredima/županijama
7.2. Nadzor nad kotarskim tijelima

5. Predložena struktura za vlastelinstva:
1. Vlasništvo
1.1. Vlasničke mijene nad vlastelinstvom
1.1.1. Isprave (o lenu, kupoprodajni ugovori, o zakupu, cesiji…)
1.1.2. Kopijalne knjige

i vlastelinstva. Naime, nadzorništvo, kako bi moglo obnašati svoju funkciju koja je razvidna već iz naziva ovoga tijela, mora u svojemu posjedu u prijepisu imati sve one relevantne isprave i evidencije koje sadržava i vlastelinstvo (kupoprodajne ugovore, urbare, inventari vlastelinstva i sl.).

1.1.3. Predmeti u vezi s vlasničkim promjenama
1.2. Fideikomis i nasljeđivanje
1.2.1. Isprave o fideikomisu
1.2.2. Inventari
1.2.3. Izvještaji (Tablice fideikomisa)
1.2.4. Skrbništvo i nadzor nad fideikomisom
1.2.5. Nasljeđivanje fidekomisa i porez na nasljedstvo
2. Upravljanje imanjem
2.1. Uprava
2.1.1. Imenovanje i ovlasti upravitelja (unutar predmeti u obliku osobnika)
2.1.2. Primopredaja uprave
2.1.3. Imenovanje i ovlasti sudaca, blagajnika i drugih važnijih namještenika
2.2. Izvještaji vlastelinu s prilozima i odgovori
2.3. Kopijalne knjige uprave
2.4. Ostala korespondencija u svezi upravljanja
3. Imovina
3.1. Ugovori o kupnji i prodaji nekretnina
3.2. Inventari
3.3. Granice
3.3.1. Sporazumi i zapisnici o obilasku granica posjeda
3.3.2. Opisi granica
3.3.3. Katastar
3.3.3.1. Planovi
3.3.3.2. Operati
3.3.3.3. Dopisi u vezi s provedbom katastarske izmjere
3.4. Kapitalne investicije (gradnja) i održavanje
3.4.1. Vlastelinski dvor ili kaštel i održavanje
3.4.2. Gospodarski objekti
3.4.2.1. Staje
3.4.2.2. Skladišta

3.4.2.3. Manufakturna postrojenja
….
3.5. Sporovi u vezi s vlasništvom nad imovinom
3.6. Rasterećenje zemlje (1848.)
4. Rustikalni nameti i tlaka
4.1. Evidencije
4.1.1. Urbari
4.1.1.1. Glavni urbar
4.1.1.2. Priručni urbari
4.1.1.3. Rektificirani urbar (štiftregistri)
4.1.1.4. Knjige desetina
4.1.1.5. Evidencije zaostataka
4.2.Zemljišni prihodi i zaostaci
4.2.1. Priručni popisi ubranih davanja podanika s predmetnim dopisima
4.2.2. Priručni popisi i dopisi u vezi s tlakom
4.2.3. Predmeti u vezi sa zaostatcima i prisilnim (vojnim) ovrhama
5. Gospodarska djelatnost
5.1. Primarne djelatnosti
5.1.1. Iskorištavanje šumskoga fonda
5.1.2. Ribogojilišta
5.1.3. Rudnici
5.1.4. Stočarstvo
….
5.2. Sekundarne djelatnosti prema vrstama
5.2.1. Mlinovi
5.2.2. Ljevaonice i kovačnice
…
5.3. Tercijarne djelatnosti
5.3.1. Trgovina
5.3.2. Transport

…
6. Sudbenost
6.1. Statusni akti
6.1.1. Dodjela sudbenosti i ovlasti
6.1.2. Izmjene nadležnosti
6.1.3. Ukidanje patrimonijalnoga suda
6.1.4. Primopredajna dokumentacija
6.2. Općenito (upute za rad, okružnice, patenti …)
6.3. Krivični postupci
6.3.1. Evidencije
6.3.1.1. Zapisnici istražnih postupaka i presuda
6.3.1.2. Kazala
6.3.2. Krivični predmeti
6.4. Građanski sporovi
6.4.1. Evidencije
6.4.1.1. Zapisnici građanskih sporova i presuda
6.4.1.2. Kazala
6.4.2. Predmeti
6.5. Registracija izvansudskih nagodba
6.6. Ostavine i skrbništva
6.7. Zahtjevi i zamolbe
6.8. Zemljišni ured
6.8.1. Uknjižbe
6.8.1.1. Kazala
6.8.1.2. Kopijalne knjige privatnih isprava
6.8.2. Opći poslovi
6.8.2.1. Evidencije
6.8.2.1.1. Kazala
6.8.2.1.2. Upisnici zemljišnih akata
6.8.2.2. Spisi (zahtjevi za upisima i ovjerama i izvodima)

6.8.3. Naplata tabularnih pristojbi
6.9. Naplata sudskih pristojba
6.9.1. Evidencije naplaćenih pristojba
6.9.2. Dopisi u vezi s naplatom i nenaplaćenim pristojbama
7. Financijsko poslovanje
7.1. Financijsko planiranje i izvještavanje
7.1.1. Financijski planovi
7.1.2. Financijska izvješća s prilozima
7.1.3. Odgovori, bilješke i osvrti vlastelina
7.1.4. Ostali dopisi u vezi s planiranjem i izvještavanjem
7.2. Knjigovodstvo
7.2.1. Glavne knjige (ulazne, izlazne i mješovite)
7.2.2. Bilance
7.2.3. Knjigovodstveni izvatci
7.2.4. Ostale knjigovodstvene evidencije
7.3. Blagajna
7.3.1. Knjige blagajne
7.3.2. Obračuni blagajne s prilozima
7.3.3. Ulazni računi
7.3.4. Izlazni računi
7.3.5. Obračuni privatnih troškova upravitelja i namještenika s prilozima
7.4. Plaće namještenika i djelatnika
7.4.1. Evidencije
7.4.2. Potvrde o primitku dohotka
7.4.3. Obračuni isplata u naturi (meso, ogrjevno drvo, razne usluge…)
7.5. Krediti i posudbe
7.5.1. Zaduživanje
7.5.2. Kreditiranje
7.6. Porezi
7.6.1. Evidencije plaćenoga poreza

7.6.2. Odresci uplaćenoga poreza
7.6.3. Dopisi u vezi s poreznim obvezama vlastelinstva
8. Personalni poslovi
8.1. Evidencije namještenika i drugih zaposlenika
8.2. Osobnici
8.3. Potvrde zaposlenicima
8.4. Žalbe i pritužbe zaposlenika i trećih na zaposlenike
9. Zdravstvo i veterinarstvo
9.1. Općenito
9.2. Sanitarni kordoni i zarazne bolesti
9.3. Cijepljenje
9.4. Zdravstveni pregledi i liječenje
10. Podanički poslovi
10.1. Općenito
10.2. Popisi stanovništva
10.3. Biranje komunalnoga vodstva
10.4. Dozvole za brak
10.4.1. Upisnici zamolba i rješenja
10.4.2. Zamolbe s rješenjima
10.5. Redovite potpore i pomoć podanicima u (suša, tuča, nerodica, poplave požari, glad…)
10.6. Razni zahtjevi i zamolbe podanika
11. Javna sigurnost i policija
11.1. Općenito
11.2. Održavanje zatvora
11.3. Straža
11.4. Istražni postupci
11.5. Transport osumnjičenih, osuđenih i dezertera
12. Vojni poslovi
12.1. Općenito
12.2. Ratni doprinos

12.3. Rekvizicije
12.4. Konak (*Schlafkreuzer*)
12.5. Transport (*Furspann*)
12.6. Održavanje vojarni
12.7. Ugovori i opskrba postrojba
13. Infrastruktura (promentice, pošta i cestarina)
13.1. Općenito
13.2. Gradnja i održavanje cesta i mostova
13.3. Poštanski poslovi
13.4. Cestarine i mostarine
14. Lov
14.1. Općenito
14.2. Zaštita lovnoga područja
14.2.1. Prisege lovočuvara
14.2.2. Prijava lovokradica
14.3. Dozvole za lov
14.4. Organizacija lova i hajka
14.5. Razno
15. Suradnja i nadzor nad radom kotarske uprave
15.1. Općenito
15.2. Kotar A
15.2.1. Predmeti statusnoga karaktera
15.2.2. Personalni predmeti
15.2.3. Nadzor nad redovitim poslovanjem kotarskih tijela
15.2.4. Nadzor nad financijskim poslovanjem
15.3. Kotar B
…
15.4. Razno
16. Patronat
16.1. Predmeti statusnoga karaktera

16.2. Općenito
16.3. Nadzor nad radom i održavanje crkava
16.3.1. Župa A
16.3.1.1. Duhovnici i pomoćno osoblje
16.3.1.1.1.Župnik
16.3.1.1.2.Kooperator
16.3.1.1.3.Sindici
16.3.1.1.4. Ostali zvonar, sakristan …
16.3.1.2. Imovina
16.3.1.2.1. Vlasništvo nad nekretninama
16.3.1.2.2. Stanje imovine (inventari i predmetni dopisi)
16.3.1.2.3. Ulaganja i održavanje nekretnina
16.3.1.2.3.1. Crkva (gradnja, održavanje i opremanje)
16.3.1.2.3.2. Župna kuća (gradnja i održavanje)
16.3.1.2.3.3. Zvonik
16.3.1.2.3.4 Ostalo (skladišta, cisterna…)
16.3.1.3. Gospodarska djelatnost
16.3.1.3.1. Najam i korištenje župne imovine
16.3.1.3.1.1. Sjenokoše i livade
16.3.1.3.1.2. Šume u vlasništvu te sječa stabala
16.3.1.3.1.3. Polja
16.3.1.3.1.4. Mlinovi
16.3.1.3.2. Prodaja priroda
16.3.1.3.2.1. Žitarice
16.3.1.3.2.2. Vino
16.3.1.3.2.3. Plodine
16.3.1.3.3. Kreditiranje i poslovna suradnja
16.3.1.3.3.1. Općenito
16.3.1.3.3.2. Predmeti prema osobama
16.3.1.4. Financijsko poslovanje

16.3.1.4.1. *Financijski izvještaji s prilozima i predmetnim dopisima*
16.3.1.4.2. *Nadzor nad financijskim poslovanjem*
16.3.1.4.3. Prihodi
16.3.1.4.3.1. Redoviti (prebenda i beneficij)
16.3.1.4.3.2. Kamate od oročenja
16.3.1.4.3.3. Gospodarski prihodi
16.3.1.4.3.4. Legati
16.3.1.5. Razno
16.3.2. Župa B
16.3.3. Filijalna crkva
16.3.4. Kuratna crkva
16.4. Nadzor nad radom i održavanje pobožnih i milosrdnih ustanova
16.4.1. Bolnica
16.4.1.1. Ustanovna listina
16.4.1.2. Održavanje zgrade
16.4.1.3. Inventari i popratni dopisi
16.4.1.4. Personal
16.4.1.4.1. Rektor
16.4.1.4.2. Liječnik
16.4.1.4.3. Pomoćno osoblje
16.4.1.5. Financije
16.4.1.5.1. Financijska izvješća
16.4.1.5.2. Nadzor nad financijskim poslovanjem
16.4.1.5.3. Prihodi
16.4.1.5.4. Rashodi
16.4.1.6. Karitativni predmeti
16.4.1.6.1. Izvještaji o podjeli potpora
164.1.6.2. Zamolbe i rješenja o podjeli potpora
16.4.2. Ubožnica
16.4.2.1. Ustanovna listina

16.4.2.2. Održavanje zgrade
16.4.2.3. Inventari i popratni dopisi
16.4.2.4. Personal
16.4.2.4.1. Otac
16.4.2.4.2. Pomoćno osoblje
16.4.2.5. Financije
16.4.2.5.1. Financijska izvješća
16.4.2.5.2. Nadzor nad financijskim poslovanjem
16.4.2.5.3. Prihodi
16.4.2.5.4. Rashodi
16.4.2.6. Karitativni predmeti
16.4.2.6.1. Izvještaji o podjeli potpora
16.4.2.6.2. Zamolbe i rješenja o podjeli potpora
16.5. Nadzor nad radom i održavanje školskih ustanova
16.5.1. Škola A
16.5.1.1. Zapisnici i odluke u vezi s osnivanjem, smještajem ili premještajem škole
16.5.1.2. Gradnja i održavanje školske zgrade
16.5.1.3. Opremanje škole namještajem, didaktičkim sredstvima, knjigama i pisaćim priborom
16.5.1.4. Nastavno osoblje
16.5.1.4.1. Natječaji
16.5.1.4.2. Osobnici
16.5.1.5. Opskrba ogrjevnim drvom
16.5.2. Škola B
16.6. Nadarbine
16.6.1. Nadarbina A
16.6.1.1. Isprave o osnivanju/raspuštanju
16.6.1.2. Inventari
16.6.1.3. Financijska izvješća s prilozima
16.6.1.4. Predmetni dopisi u svezi raspolaganja i dodjele
16.6.2. Nadarbina B

16.7. Financijsko poslovanje i raspolaganje imovinom crkava i milosrdnih ustanova
16.7.1. Zbirna evidencija obveza i potraživanja
16.7.2. Financijski izvještaji
16.7.3. Licitacije zakupa nekretnina i prodaje naturalnih prihoda
16.7.4. Prihodi od oročenja i depozita
16.7.5. Kreditiranje i dugovanja prema crkvama i milosrdnim ustanovama
16.7.6. Ostali prihodi
16.7.7. Porezi i financijske obveze crkava i milosrdnih ustanova
16.7.8. Ostala računovodstvena dokumentacija prema ustanovama
16.8. Karitativni predmeti (molbe za ispomoć ili stipendiranje iz vjerskoga fonda)
16.8.1. Izvještaji o podjeli potpora
16.8.2. Zamolbe i rješenja o podjeli potpora
17. Gradivo informacijskoga tipa (pisarnica)
17.1. Općenito
17.2. Evidencije
17.2.1. Urudžbeni zapisnici
17.2.2. Kazala
17.3. Okružnice, dekreti, patenti i naredbe (*Normalia*)
17.4. Pismohrana
17.4.1. Evidencija pismohrane
17.4.2. Primopredajna dokumentacija skrbi nad pisarnicom i pismohranom
17.5. Razno (registraturne bilješke o razvođenju akata i sl.).

Literatura

Bakács, I. A családi levéltárak rendezése. *Levéltári Közlemények* (Budapest). 26(1955), str. 526.

Berthold, W., Fröhlich, S., Laichmann, M., Langer-Ostrawsky, G., Maisel, T., Schöggl-Ernst, E., Stürzlinger, M., Tropper. C. Umsetzungsempfehlungen zu ISAD(G) und ISDIAH. *Scrinium, Zeitschrift des Verbandes Österreichischer Archivarinnen und Archivare* (Wien). 68(2014), str. 114179.

Buturac, J. Arhivi isusovačkih kolegija u Hrvatskoj. *Bogoslovna smotra* (Zagreb). 33, 2(1964), str. 109121.

Dobrica, L. Bartol Zmajić, Život i bibliografija. U povodu stogodišnjice rođenja (1907. – 1984.). *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 50(2007), str. 97120.

Juričić Čargo, D. Urbarji gospostva Ribnica iz let 1621-1848. *Arhivi* (Ljubljana). XIX(1996), str. 111117.

Preinfalk, M., Zadravec, D., Hozjan, A., Bonin, Z., Porcedda D. Graščinski, plemiški in osebni arhivi na Slovenskem. *Arhivi* (Ljubljana). 35(1)(2012), str. 6589.

Smole, M. Urejanje graščinskih arhivov. Arhivist (Grad). XXVII, 1(1977), str. 302309.

Smole, M. *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije. 1982.

Sršan, S. *Vukovarsko vlastelinstvo 1719. – 1945. sumarni inventar.* Osijek : Državni arhiv u Osijeku, 2008.

Tropper, C. Der Umstieg auf Erschließung nach IAD (G) im Kärntner Landesarchiv – ein Erfahrungsbericht. Archivwissen schaft Geschichte. Festschrift für Wilhelm Wadl zum 60. Geburtstag. *Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie* (Klagenfurt am Wörthersee). 106(2015)

Wutte, M. 25 Jahre Kärntner Landesarchiv, Carinthia I. *Mitteilungen des Gescshichtsvereines für Krain* (Klagenfurt). 119, 16(1929)

Mrežni izvori

Arhinet. URL: http://arhinetmaster.arhiv.hr/_Generated/Pages/ArhivskeJedinice.BasicBrowse.aspx

KLAIS (http://www.landesarchiv.ktn.gv.at/klais/suche/erweitert-detailansicht.jsf). (25. 6. 2017.).

Švab, M. HAUPTMANN, Ljudmil (Ludmil). 2002., Hrvatski biografski leksikon. URL: http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7318. (12. 7. 2017.)

Summary

ARRANGING THE MANORIAL ARCHIVES – A (RETRO)PERSPECTIVE OF THE CROATIAN AND MIDDLE EUROPEAN PRACTICE

Arranging and processing records of the manorial archives has so far been a neglected part of the national archival practice. The authors give an overview of the methodology used for creating existing finding aids in the Croatian national practice and experiences and recommendations produced by the Austrian, Hungarian and Slovenian archivists. Based on the specified experiences, as well as their own ponderings, the authors give a draft and guidelines for arranging and multilevel description of a manorial archive.

***Keywords:** manor, patrimonial court, processing of archives, fonds, provenance, archives*

Translated by Marijan Bosnar

Marijana Mimica Tkalčec
Hrvatski državni arhiv

Interventna zaštita gradiva iz fonda HR HDA 13

Studija slučaja

UDK 930.25(497.5)"1735/1849"(093.2)
930.25(497.5):7.0257.025.3

Godine 2012. započelo se s potrebnom dezinfekcijom i konzervatorsko-restauratorskim radovima na fondu HR HDA 13: Ugarsko namjesničko vijeće, Hrvatsko-slavonski spisi, koji je pohranjen u Hrvatskome državnom arhivu. Zbog prevelike vlažnosti zraka i neprimjerne temperature u spremištu došlo je do razvoja plijesni na velikome dijelu gradiva. Osnovni zadatak bio je izraditi plan prioriteta neophodnih radova kako bi se suzbila mikrobiološka aktivnost i gradivo zaštitilo od propadanja.

***Ključne riječi**: arhivsko gradivo, papir, dezinfekcija, restauriranje, konzerviranje*

HR-HDA-13: Ugarsko namjesničko vijeće, Hrvatsko-slavonski spisi fond je koji se čuva u Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu. Gradivo je preuzeto polovinom 19. stoljeća prilikom restitucije gradiva iz Mađarske. Fond je nastao u razdoblju od 1735. do 1849. godine, a sastoji se od 39 knjiga te pojedinačnih spisa i crteža raspoređenih unutar 595 arhivskih kutija. Dokumenti su pisani željezno-galnom tintom[1] na papiru ručne izrade[2] latinicom i njemačkom goticom na latinskome, njemačkom,

1 Željezno-galne tinte, potječu još iz antičkoga doba. Te su se tinte izrađivale od strugotina željeza ili od modre galice, vina, octa ili kvasa, iskuhanih šišarka koje daju tanin te ljepila. Zbog oksidacije i prodiranja duboko u podlogu, takva tinta ostaje stabilna i trajna te je i nakon njezina izbljeđivanja moguće pročitati napisano. Tako su sačuvani mnogobrojni rukopisi u obliku palimpsesta. Te su tinte bile u širokoj uporabi sve do druge polovine 19. stoljeća kada ih zamjenjuju anilinske tinte i indigo crnila. Željezno galna tinta nastaje u kemijskoj reakciji između taninske kiseline i željezo (II) sulfata u vodenoj otopini, pri čemu nastaje crni pigment, tzv. ferotanat.

2 Pod papirom ručne izrade podrazumijevamo papir koji se proizvodio u prošlosti usitnjavanjem starih krpa, slame, konoplje, lana u kamenim posudama s pomoću drvenoga bata. Tako usitnjenoj masi dodavala se voda i vapneni lug, a nastala kaša cijedila na situ. Laganim tresenjem sita masa bi se u drvenome situ jednolično rasporedila, a suvišna voda ocijedila kroz sito. Tako je nastajao list koji se pomno skidao sa sita i sušio na ravnim daskama ili na zidu. Listovi su zatim prešani, premazivani ljepilom i

mađarskome i hrvatskome jeziku, prosječnog formata 25 x 40 cm. Sadržaj dokumenata povezan je s vojnim, društvenim, vjerskim i državnim propisima te odlukama Kraljevine Hrvatske i Slavonije te Banata u spomenutome vremenskom razdoblju.

Zatečeno stanje spremišta i gradiva u spremištu

Godine 2012., prilikom redovitoga pregleda spremišta i gradiva, uočeni su na jednome dijelu fonda tragovi mikrobiološke aktivnosti[3]. Na poziv, koji je uputio Odsjek za starije i vojno arhivsko gradivo, napravljen je uviđaj u spremištu na spornome gradivu. Fond: HR HDA-13: Ugarsko namjesničko vijeće, Hrvatsko-slavonski spisi u kojemu je zapažena infekcija smješten je u spremištu na prvome katu u istočnome krilu zgrade Hrvatskoga državnog arhiva, s prozorima prema zapadu. Izmjerene vrijednosti mikroklimatskih parametara u spremištu iznosile su 55 % RH i 23 °C. Ustanovljeno je kako mjerenja relativne vlažnosti i temperature obavljaju djelatnici s pomoću ručnih termohigrometara. U spremištu ne postoji ugrađeni sustav regulacije mikroklimatskih uvjeta. Previsoke vrijednosti relativne vlažnosti smanjuju se uz pomoć odvlaživača prostora, dok vrijednosti temperature nije moguće regulirati (jedina je mogućnost otvaranje/zatvaranje prozora). Kutije su uredno složene na police, ali su zbog lošega održavanja spremišta prljave i prašne. Dokumenti unutar kutija također su prljavi i prašni s većim i manjim fizikalno-kemijskim[4] te mehaničkim oštećenjima[5]. Kutije u koje su pohranjeni dokumenti nisu odgovarajuće su jer su prevelike u odnosu na format dokumenata, a unutar

ponovno sušeni. Nakon toga su na glatkim kamenim pločama listovi glačali slonovom kosti da bi postali sjajni i potpuno glatki.

3 U mikrobiološke uzročnike oštećenja ubrajamo različite mikroorganizme, prije svega bakterije i gljive. Bakterije su mikroskopski sitni, uglavnom jednostanični organizmi biljnoga podrijetla. Mogu biti različita oblika (okrugle, ovalne, štapićaste, spiralne). Sa stajališta zaštite arhivskoga gradiva opasne su one bakterije koje svojim životnim procesima mogu izazvati razaranje celuloze, zatim one koje uzrokuju truljenje kože i pergamene, kao i one koje su uzročnici zaraznih bolesti u čovjeka. Za papir su štetne one bakterije koje razaraju celulozu ili tzv. celulolitičke bakterije. Dehidriranjem molekule celuloze, te bakterije oslobađaju ugljik koji im služi za hranu. Kao posljedica toga procesa ostaje tanki sloj nečitljiva papira. Oštećenja papira izazivaju brojni produkti metabolizma bakterija, kao što su: organske kiseline, aldehidi i ketoni. Druga vrsta mikroorganizama opasnih za pisanu baštinu jesu plijesni. To su višestanični organizmi biljnoga podrijetla na višemu razvojnom stupnju od bakterija. Mogu se susresti ne samo na papiru, koži, pergameni, tkaninama, nego i na plastičnim masama, staklu, kamenu, metalu i vosku. Tijelo plijesni naziva se micelij. Micelij je sastavljen od hifa koje mogu biti duge do 10 cm. Na hifama se nalaze sporonosni organi u kojima se stvaraju spore. Za razliku od micelija koji u nepovoljnim uvjetima brzo ugiba, spore plijesni su kao i one bakterijske vrlo otporne u različitim nepovoljnim uvjetima. Kao posljedica metaboličkoga djelovanja plijesni nastaju razne organske kiseline koje oštećuju papir. Mrlje različitih boja, od ljubičaste, crvene, smeđe pa sve do crne upućuju na prisutnost plijesni. Mrlje je nemoguće potpuno ukloniti, mogu se samo ublažiti.

4 Pod pojmom fizikalno kemijskih oštećenja podrazumijevamo sva ona oštećenja nastala uslijed djelovanja prevelike vlažnosti, previsoke temperature, djelovanjem zračenja (sunčevo svjetlo) te djelovanjem zagađenoga zraka (ispušni plinovi, prašina čađa).

5 Mehanička oštećenja uzrokovana su djelovanjem čovjeka. Nastaju uglavnom uslijed neprimjerene pohrane i prilikom nepažljiva rukovanja građom, pri čemu nastaju presavijanja, pukotine i poderotine na materijalu.

pojedine kutije nalazi se prevelik broj listova. Utvrđena je infekcija na dijelu fonda koji je pohranjen unutar kutija od broja 47 do 197.

Iz izmjerenih mikroklimatskih parametara da se zaključiti kako uvjeti u spremištu nisu optimalni, naime vrijednost relativne vlažnosti jest unutar preporučenih vrijednosti, za razliku od temperature koja je nešto viša. Preporučene vrijednosti relativne vlažnosti[6] za gradivo i umjetnine na papiru iznose 50 – 65 %, dok se vrijednosti temperature[7] kreću 10 – 18 °C. U svakome slučaju relativna vlažnost u spremištu ne bi smjela prelaziti 70 %, a temperatura 29 °C jer će neizbježno doći do razvoja mikroorganizama. Ovi preporučeni uvjeti nastali su kao kompromis pri kojemu je mehaničko oštećivanje svedeno na najmanju moguću mjeru jer materijal (papir) zadržava svoju elastičnost, a brzina degradacijskih procesa (brzina degradacije/propadanja raste s porastom temperature i relativne vlažnosti) odvija se malom brzinom. Odstupanja od ovih preporučenih vrijednosti mogu se tolerirati u manjoj mjeri, ali je bitno da te promjene relativne vlažnosti i temperature nisu nagle i skokovite jer u tome slučaju među policama i mjestima sa slabim strujanjem zraka može doći do kondenzacije vode. Kao što je već spomenuto, mikrobiološka aktivnost uočena je na jednome dijelu fonda (kutije od broja 47 do 197), koji se nekad vodio kao dio Zemljorasteretnoga fonda i čuvao u drugome spremištu, da bi poslije bio pripojen osnovnomu fondu HR HDA 13. Za taj dio fonda koji je naknadno pripojen ne postoje zaštitne kopije mikrofilma, za razliku od ostatka fonda koji je u cijelosti mikrofilmiran. Pretpostavka je kako je taj dio fonda, prije nego što je pripojen osnovnomu fondu, bio inficiran sporama plijesni koje su se nastankom pogodnih uvjeta razvile u aktivne kolonije. Naime, mikrobiološka aktivnost primijećena je u rujnu 2012. godine, nakon ljetnoga razdoblja koje je spomenute godine bio praćen iznimno visokim vrijednostima temperature.

Osnovni zadatak bio je u što kraćemu vremenu razraditi plan za suzbijanje mikrobiološke aktivnosti te izraditi plan prioriteta konzervatorsko-restauratorskih radova za gradivo koje je neophodno restaurirati. Da bi se zadatak realizirao, bilo je potrebno detaljno pregledati svaki pojedinačni dokument unutar 150 kutija. Budući da je bila riječ o zimskome razdoblju godine, spomenute poslove nije bilo

6 Relativna vlažnost (RV) iskazuje se u postotcima kao odnos stvarne (mjerene) i najveće količine vodene pare koju zrak može primiti pri danoj temperaturi. Povećanjem količine vode vlakna u papiru bubre, što rezultira time da im se promjer poveća do 30 %, a duljina za oko 1%. Na dokumentima koji su često izloženi velikim oscilacijama relativne vlažnosti, dolazi do deformacija, koje vremenom postaju trajne, a unutrašnje napetosti nemoguće je ublažiti. Rezultat je svega oštećeno celulozno vlakno. Na isti način nagle oscilacije u sadržaju vodene pare u zraku oštećuju pergamenu i kožu, samo se pergamena jače deformira, pa su te promjene uočljivije. Prevelika količina vlage (iznad 70 %) dovodi do pretjerane hidratacije papira, pri čemu vlakna bubre i gube svoja prvotna svojstva. Visoka koncentracija vode u papiru omogućuje niz kemijskih reakcija koje dovode do oštećenja dokumenta, djeluje na tinte i konačno omogućava razvoj mikroorganizama koji oštećuju arhivsko i knjižnično gradivo.

7 Porastom temperature raste kinetička energija molekula u materijalu, a time se i povećava brzina kemijskih reakcija. Istraživanja su pokazala da se sa svakim povećanjem temperature za 10 °C udvostručuje brzina kemijskih reakcija koje uzrokuju propadanje papirnate arhivske i knjižnične građe. Tu se ponajprije misli na kemijske procese oksidacije, hidrolize i fotokemijske reakcije. Prema tomu je jasno da se čuvanjem dokumenata u prostorijama s visokom temperaturom znatno skraćuje njihov vijek trajanja.

moguće obavljati na otvorenome prostoru, a s obzirom na to da je bila riječ o inficiranome gradivu, pregled se nije mogao obavljati ni unutar arhivskoga spremišta jer je postojala mogućnost daljnje kontaminacije[8] ostaloga gradiva. Zbog toga se u hodniku ispred Središnjega laboratorija za konzervaciju i restauraciju improvizirao privremeni radni prostor u koji je preseljen dio fonda koji je trebalo pregledati (kutije od 47 do 197). U spomenuti prostor postavljeni su prijenosni radni stolovi koji su izolirani plastičnim folijama na kojima se obavljao pregled inficiranoga gradiva.

Podjela gradiva prema vrsti oštećenja

Nakon cjelokupnoga pregleda koji je trajao dva tjedna, gradivo je podijeljeno u četiri grupe ovisno o vrsti oštećenja (odnosno stupnju ugroženosti).

I. grupa – 19 kutija (broj: 49, 51, 55, 57, 59, 63, 66, 69, 70, 71, 72, 77, 81, 82, 83, 84, 118, 119 i 120) s gradivom na kojemu je došlo do znatnoga razvoja plijesni. Listovi su prekriveni vidljivim obojenim kolonijama plijesni. Dokumenti su vlažni uz prisutne vodene mrlje, na nekim dijelovima papir se potpuno raspada i pahuljast je, a prisutna su mehanička oštećenja posebno uz rubove dokumenata.

II. grupa – izdvojene su 32 kutije (broj: 56, 68, 74, 78, 58, 73, 89, 90, 92, 94, 100, 116, 130, 137, 138, 139, 147, 169, 172, 158, 159, 165, 169, 170, 171, 177, 178, 187, 188, 189, 191, 194, 195) unutar kojih su uglavnom uz rubove dokumenata primijećeni tragovi moguće mikrobiološke aktivnosti, ali aktivne plijesni nisu primijećene. Na pojedinim dokumentima vidljive su vodene mrlje, a na nekim dijelovima papir je potpuno potamnio i degradirao pri čemu je potpuno izgubio svoja fizikalno-kemijska svojstva. Ostatak listova većinom ima mehanička oštećenja koja se očituju kao poderotine.

III. grupa – 62 kutije (broj: 47, 48, 50, 52, 53, 54, 60, 61, 62, 64, 67, 75, 76, 79, 80, 86, 87, 88, 91, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 121, 122, 124, 129, 131, 135, 136, 140, 142, 145, 151, 152, 153, 166, 174, 176, 180, 181, 183, 184, 184, 186 i 196.) s gradivom na kojemu tragovi mikrobiološke aktivnosti nisu primijećeni, nego su uočena samo fizikalno-kemijska i mehanička oštećenja. Dokumenti u kutijama prašnjavi su, s tragovima izmeta kukaca. Manji dio listova prekriven je vodenim mrljama nastalim zbog djelovanja prevelike vlažnosti i temperature. Rukopisi su uz rubove presavijani, s poderotinama nastalim prilikom neoprezna rukovanja.

IV. grupa – 37 kutija (broj: 65, 108, 109, 110, 123, 125, 126, 127, 128, 132, 133, 134, 141, 143, 144, 146, 148, 149, 150, 154, 155, 156, 157, 160, 161, 162, 163, 164, 167, 168, 173, 175, 179, 190, 192, 193 i 197) unutar fonda gdje su dokumenti zatečeni u relativno dobrome stanju bez mikrobioloških i fizikalno-kemijskih oštećenja. Listovi su uz rubove prašni, a prisutna su samo mehanička oštećenja poderotine i pregibi nastali presavijanjem dokumenata.

8 Zagađenje ili onečišćenje mikroorganizmima, otrovnim tvarima ili radioaktivnim zračenjem.

Preliminarna istraživanja i neophodni konzervatorsko-restauratorski radovi

Gradivo iz prve skupine unutar 19 kutija hitno je prebačeno u Središnji laboratorij za konzervaciju i restauraciju, a na njemu su istoga trena započeta preliminarna istraživanja. Ovisno o vrsti oštećenja i rezultatima preliminarnih istraživanja određeni su potrebni konzervatorsko-restauratorski radovi. Preliminarna istraživanja uključivala su: analizu vlakana[9], dokazivanje željezno-galne tinte, određivanje pH-vrijednosti papirnatoga nositelja, ispitivanje topljivosti tinti i mikrobiološku analizu[10].

Analiza vlakana pokazala je da je riječ o kombinaciji pamučnih i lanenih vlakana koja su bila karakteristična sirovina za proizvodnju papira početkom 18. stoljeća, doba kad su i nastali pisani dokumenti ispitivanoga fonda.

Prisutnost željezno-galne tinte dokazana je s pomoću indikatorskih traka koje u svojemu sastavu zadrže *bathofenantrolin*[11], spoj koji daje karakterističnu purpurno crveno obojenje u prisutnosti željezovih (II) iona.

Određivanje pH-vrijednosti provedeno je uz pomoć elektrode za površinska mjerenja. Dobivene pH-vrijednosti na listovima koji su bili zahvaćeni mikrobiološkom infekcijom iznosile su od 4,23 do 5,79. Na dijelovima dokumenata na kojima su bile prisutne vodene mrlje, a papir je bio stanjen i oslabljenih mehaničkih svojstava, izmjerene pH-vrijednosti kretale su se od 5,67 do 6,34.

Tinte kojima su pisani dokumenti pokazale su se netopljive u vodi, etanolu[12] i 70-postotnoj otopini etanola.

Mikrobiološka analiza provedena je tako da su sterilnim vatenim štapićima uzeti uzorci aktivnih kolonija plijesni s inficiranoga gradiva te nacijepljeni[13] na hranjive podloge[14] u Petrijevim zdjelicama[15].

9 Kako bi se provela analiza vlakana, ispitivani utorak potrebno je mehanički razvlakniti i staviti pod mikroskop. Na osnovi specifičnoga oblika niti i ostalih karakterističnih svojstava moguće je utvrditi o kojoj je vrsti vlakna riječ: pamuk, lan svila, vuna. Za lan je karakteristično okruglo cjevasti vlakno ispresijecano s vodoravnim linijama koje čine male ćelije. Pamučno je vlakno plosnato, transparentno i ima oblik zavojnice. Vuneno je vlakno cjevasto okruglo, ali pokriveno ljuskicama i vrlo često lagano obojeno, dok je svileno vlakno tanko i glatko. Lani i pamuk su po svojemu sastavu celuloza. Vuna je slična koži, sastoji se od kreatina, ali sadržava i sumpor. Svila se sastoji od fibroina (netopljivi protein), želatine, vosak albumina.

10 Mikrobiološka je analiza postupak u kojemu se utvrđuje prisutnost, odnosno odsutnost mikroorganizama (bakterija i plijesni) te određuje njihova *vrsta* i *rod*.

11 4,7-Diphenyl-1,10-phenanthroline.

12 Etanol (obični alkohol C_2H_5OH) je najvažniji član skupine alkohola; upotrebljava kao otapalo (jako dobro otapa masti, ulja i boje) i sredstvo za ekstrakciju, dezinfekciju, konzerviranje te za izradu (proizvodnju) umjetnih alkoholnih pića.

13 Nacjepljivanje je termin u mikrobologiji koji se rabi za postupak u kojemu se mikroorganizmi s materijala koji želimo ispitati prenose s pomoću sterilnih vatenih štapića u Petrijeve zdjelice, gdje će se dalje razmnožavati.

14 Hranjiva (bakteriološka) podloga je hranjivi medij koji svojim sastavom omogućuje rast bakterija. Njihova je osnovna namjena uzgoj bakterija u laboratorijskim uvjetima.

15 Petrijeva je zdjelica plitka prozirna staklena ili plastična cilindarska posudica kojom se biolozi koriste u promatranju raznih kultura bakterija i drugih mikroorganizama na posebno pripravljenim hranjivim podlogama.

Tako nacijepljeni uzorci inkubirani su 72 sata na temperaturi od 28 do 32 °C. Nakon 72 sata u svim Petrijevim zdjelicama razvile su se kolonije plijesni. Iz razvijenih kolonija plijesni pripravljeni su preparati za mikroskopiranje. Na osnovi provedenoga mikroskopiranja i na osnovi boje, teksture i karakterističnoga oblika razvijenih kolonija[16] zaključeno je da je riječ o kolonijama plijesni *Aspergillusa* i *Penicilliuma*[17], koje se koriste papirom kao izvorom energije za svoj rast i razvoj, a kao produkt nastaju razne kiseline i toksini.

Na osnovi rezultata preliminarnih istraživanja za prvu grupu gradiva započeti su nužni konzervatorsko-restauratorski radovi. U komori za isprašivanje mekim krpicama i vatenim tuljcima s dokumenata su uklonjene kolonije aktivnih plijesni. Mekim gumicama i spužvicama očišćeni su tragovi prašine i površinskih nečistoća. Kako bi se suzbila daljnja mikrobiološka aktivnost, listovi su dezinficirani uranjanjem u 70-postotnu otopinu etanola, u kojoj su tinte pokazale stabilnost u preliminarnim istraživanjima. S obzirom na izmjerene pH-vrijednosti koje su bile posljedica djelovanja mikroorganizama i njihovih produkata te degradacije papira, dokumente je bilo potrebno neutralizirati.[18] Kako su tinte pokazale netopljivost u vodi, odabrana je standardna metoda neutralizacije u vodenoj otopini kalcijevim hidroksidom, a listovi su zatim ručno restaurirani.[19] Po završetku konzervatorsko-restauratorskih radova na gradivu prve skupine nasumičnim odabirom ponovno su vatenim štapićima uzeti mikrobiološki uzorci i nacijepljeni na hranjive podloge. Nakon 72 sata inkubacije na propisanoj temperaturi nisu uočene pojave karakterističnih kolonija plijesni, pa na osnovi ponovljene mikrobiološke analize možemo reći kako je gradivo uspješno dezinficirano. Ponovnim mjerenjem pH-vrijednosti na restauriranim i neutraliziranim dokumentima dobivene su vrijednosti od 7,34 do 7,89 pa se da zaključiti kako su slobodne kiseline uspješno neutralizirane i kako je usporena degradacija papira. Za sve restaurirane dokumente I. skupine napravljeni su zaštitni fascikli od neutralnoga papira u koje su dokumenti umetnuti prije stavljanja u nove arhivske kutije. Tako će se prilikom njihova vađenja mehaničko oštećivanje svesti na najmanju moguću mjeru.

Za ostale tri skupine dokumenata na osnovi zatečenoga stanja nakon pregleda odlučeno je da se provedu sljedeći radovi: drugu skupinu koju čine 32 kutije, a u kojoj su uočeni tragovi mikrobiološke

16 Kolonija plijesni sastoji se od povezanih, umreženih hifa koje tvore micelij. Imaju genetski identične stanice. Različite plijesni čine različite kolonije koje se razlikuju bojom, oblikom i teksturom.

17 *Aspergillus* i *Penicillium* rodovi (vrste) bakterija koje se za svoj rast i razvoj koriste papirom.

18 Neutralizacija je reakcija između kiseline i lužine pri čemu nastaju sol i voda. U procesu restauriranja vrlo je važno neutralizirati kiseline u papiru sa sredstvom za neutralizaciju (lužinom). Kiseline u papiru mogu biti unesene u procesu proizvodnje papira ili naknadno u slučaju pisanja kiselim tintama i uslijed atmosferskih onečišćenja. Degradacijom molekule celuloze dolazi do oksidacije alkoholnih skupina u karboksilne kiseline. Kiseline prisutne (bilo da su u nastale oksidacijom ili da su unesene naknadno) u papiru djeluju katalitički na daljnji proces oksidacije i degradacije, pa ih je stoga važno neutralizirati.

19 Osnovni je princip ručnoga restauriranja u nadomještanju dijelova dokumenta koji nedostaju odgovarajućim papirom (japanski papir – papir ručne izrade) koji se fiksira ljepilom. Materijali koji se rabe po svojemu sastavu moraju biti što sličniji dokumentu, a produkti reakcija tijekom procesa starenja ne smiju štetno djelovati na dokument te ne smiju ubrzavati procese degradacije.

aktivnosti, bilo je nužno također što prije dezinficirati kako ne bi došlo do naknadnoga razvoja mikroorganizama. S obzirom na to da je bila riječ o velikoj količini inficiranoga gradiva koje je zahtijevalo brzo djelovanje, a nije ga bilo moguće restaurirati u kratkome vremenu (jer je već prva skupina do maksimuma opteretila radni kapacitet Laboratorija za konzervaciju i restauraciju), zatražena je pomoć kolega i zaposleni su ljudi na određeno vrijeme kako bi se u što kraćemu vremenu odradio potreban posao. Na ovoj skupini napravljeno je suho čišćenje uz pomoć pamučnih krpica i vatenih tuljaca na spomenutim prijenosnim radnim stolovima. Pamučne krpice i vateni tuljci ne raspršuju plijesni unutar prostora za razliku od mekih kistova, nego se spore zadržavaju na tkanini i unutar vate. Usisivači opremljeni HEPA filtrima imaju malu usisnu moć kako ne bi oštetili papirnati nositelj i njihova je uporaba poželjna kada je riječ o manjim količinama gradiva s kojih je potrebno ukloniti plijesni i spore. U ovome slučaju bila je riječ o velikoj količini listova (oko 16 000 listova) s velikom ukupnom površinom koju je trebalo očistiti tako da je odlučeno da se zbog brzine i efikasnosti to učini s pomoću vatenih tuljaca i krpica. Nakon suhoga čišćenja napravljena je dezinfekcija u alkoholnim parama. Kartonske kutije obložene su plastičnim folijama, a zatim su folije premazane otopinom 70-postotnoga alkohola. Gradivo je smješteno u na taj način pripremljene kartonske kutije, a kutije su zatim zatvorene. Tako su dokumenti u zatvorenim kutijama izlagani djelovanju alkoholnih para u trajanju od 48 do72 sata. Arhivske kutije u kojima je bilo pohranjeno gradivo također su premazane 70-postotnom otopinom alkohola[20] i zatvorene na 72 h. Nakon što je završena dezinfekcija gradiva i arhivskih kutija, dokumenti su vraćeni u svoje dezinficirane kutije, a kutije su označene posebnim oznakama i vraćene u spremište. U skladu s mogućnostima restauriranja Središnjega laboratorija izrađen je plan kojom će se dinamikom označene kutije II. skupine uzimati u postupak kompletnih konzervatorsko-restauratorskih radova. Nakon što se obave konzervatorsko-restauratorski radovi, izradit će se zaštitni fascikli od neutralnoga papira u koje će dokumenti biti umetnuti prije stavljanja u nove arhivske kutije (dezinficirane stare kutije zamijenit će se novim arhivskim kutijama).

Treća skupina gradiva sastojala se od 62 kutije, a u njima nisu zatečeni tragovi mikrobiološke aktivnosti, ali su primijećena mehanička i fizikalno-kemijska oštećenja. Ta grupa dokumenata dobro je mehanički očišćena mekim krpicama i gumicama. Dokumenti su potom razdijeljeni u skupine kako bi se prosušili na zraku, čime se smanjuje količina slobodne vlage u papiru apsorbirana zbog neprimjerenih mikroklimatskih uvjeta u spremištu. Pojedini dokumenti koje je potrebno restaurirati jer su pretrpjeli veća fizikalno-kemijska oštećenja nastala zbog djelovanja prevelike relativne vlažnosti i temperature, označeni su unutar kutija trakama od neutralnoga papira. Nakon što je završeno prosušivanje, dokumenti su vraćeni u očišćene i označene pripadajuće arhivske kutije.

20 70 % vodena otopina alkohola pokazala se kao dobro dezinfekcijsko sredstvo u rastu i suzbijanju mikroorganizama. Najnovija istraživanja su pokazala kako je s njom moguće ubiti oko 96 % vrsta mikroorganizama koje pronalazimo na arhivskome i knjižničnome gradivu.

U četvrtoj skupini od 37 kutija nisu pronađeni nikakvi tragovi mikrobioloških i fizikalno-kemijskih uzročnika oštećenja tako da je dokumente iz te skupine bilo potrebno samo dobro mehanički očistiti od prašine i površinskih nečistoća. Nakon obavljenog suhoga čišćenja krpicama i mekim gumicama dokumenti su također pospremljeni u pripadajuće kutije.

Police na kojima je smješten dio fonda na kojemu je došlo do infekcije dobro su očišćene i dezinficirane 70-postotnom otopinom etanola, nakon čega su kutije II., III. i IV. skupine vraćene na svoja mjesta.

Poslovi dezinfekcije i suhoga čišćenja na II., III. i IV. grupi trajali su približno tri mjeseca, a u njima je sudjelovao jedan voditelj i četiri tehničara. Nakon obavljena posla odlučeno je:

- 20 kutija u prvoj skupini za koje su već započeti radovi restaurirat će se i konzervirati u što kraćemu vremenskome roku
- 32 kutije iz druge skupine ući će u plan i program restauriranja tijekom idućih nekoliko godina ovisno o mogućnostima Laboratorija za konzerviranje i restauriranje HDA
- iz 62 kutije treće skupine restaurirat će se samo dokumenti označeni papirnatim trakama prema planu koji će se izraditi tek nakon što se realizira program restauriranja napravljen za prethodne dvije skupine, a u međuvremenu gradivo je potrebno redovito kontrolirati
- 37 kutija iz četvrte skupine nije potrebno restaurirati, ali je gradivo unutar kutija potrebno redovito kontrolirati
- u spremišni prostor postavljen je *dataloger*, mjerni instrument koji će kontinuirano mjeriti vrijednosti relativne vlažnosti i temperature te signalizirati ako mjerene vrijednosti padnu ili porastu u odnosu na preporučene uvjete. Tako je osigurano bolje i točnije praćenje mikroklimatskih parametara, čije su vrijednosti iznimno bitne za pohranu gradiva
- u suradnji sa Središnjim fotolaboratorijem, odnosno u skladu s njihovim mogućnostima, svi dokumenti iz spomenutih kutija (brojevi od 47 do 197) bit će mikrofilmirani u idućih desetak godina.

Zaključak

Iz nastale situacije vidljivo je u kojoj su mjeri bitni preventivni postupci zaštite arhivskoga i knjižničnoga gradiva. Tu se prije svega misli na redovitu kontrolu i obilaske spremišta te održavanje preporučenih vrijednosti relativne vlažnosti i temperature. Na taj način moguće je izbjeći nastanak takvih situacija, odnosno moguće je djelovati trenutno prije nego što nastanu nepovratne štete na pohranjenome gradivu. Uvijek je lakše i jeftinije provesti određene mjere preventivne zaštite nego sanirati nastale posljedice, koje osim golemih financijskih sredstava iziskuju i velik broj stručno osposobljenih ljudi za spašavanje nastale situacije.

Literatura

Mark, H., Bikales, N., Overberg, C., Menges, G. *Enciklopedia of Polymer Science and Engineering* (New York, 2nd. ed). 3, (1985. – 1989.), str. 90–115.

Mark, H., Bikales, N., Overberg, C., Menges, G. *Encyclopedia of Polymer Science and Engineering* (New York, 2nd. ed). 10 (1985. – 1989.), str. 720–748.

Adcock, E. P. IFLA-*ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom*. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003.

Marguti, S., Conio, G., Calvini, P., Pedemonte, E. Hydrolytic and Oxidative Degradation of Paper. *Restaurator* mjesto izdavanja. broj časopisa(2001), str. 67–83.

Malešič, J., Kolar, J., Strlič, M., Kočar, D. Fromafeot, D. Lemaire, J. Haillant, O. Photo-induced degradation of cellulose. *Polymer Degradation and Stability mjesto izdavanja*. 89 (2005), str. 64–69.

Zotti, M., Ferroni, A., Calvini, P. Microfungal biodeterioration of historic paper: Preliminary FTIR and microbiological analyses. *International Biodeterioration & Biodegradation mjesto*. 62 (2008), str. 186–194.

Nada, A., Hassan, M.L. Thermal behavior of cellulose and some cellulose derivates. *Polymer degradation and stability mjesto*. 67 (2000), str. 111–115.

URL: *https://www.cci-icc.gc.ca/resources.../TB26-MouldPrevention.pdf datum*

Mušnjak, T. Mikrobiološka oštećenja pisane baštine. U: Zbornik radova: *Mikrobiološka destrukcija spomenika kulture* urednici. Zagreb : izdavač. 2000. Str. 20–27.

Summary

INTERVENTIONAL PROTECTION OF THE RECORDS FROM THE FONDS HR HDA 13

During the regular examination of our archives a microbiologically activity was noticed on the fonds HR HDA 13: Ugarsko namjesničko vijeće, Hrvatsko slavonski spisi. The fonds comprises of manuscripts written with iron-gall ink on the handmade paper stored in 595 preservation boxes. We have found documents in

bad conditions. They were dirty and dusty with mechanical damages. Due to the high relative humidity and uncontrolled temperatures the microorganisms have appeared.

The main task was to make a plan for necessary treatment, in order to suppress infection and protect documents from further degradation.

After overviewing the entire fonds, the material has been divided in four groups depending on the condition and type of damage. On documents that have been infected we had to do a complete disinfection and we designated those documents for restauration.

For restored documents we have made special folders from neutral paper and stored these folders in new preservation boxes. These folders will preserve documents from mechanical damage during regular usage. The rest of the fonds has been dry cleaned with brushes and cotton swabs and placed in old preservation boxes. We have put back all conserved and restored documents in storage place with guidelines for the storage of the materials.

Keywords: *archive material, paper, disinfection, restauration, conservation*

Ivona Fabris
Hrvoja Jakić
Hrvatski državni arhiv

Obrada gradiva fonda Gradskoga komiteta Saveza komunista Hrvatske Zagreb

Pregledni znanstveni rad

UDK 930.25(497.5)(093)
930.253:329.15GKHZagreb"1941/1990"

U članku je prikazan postupak sređivanja fonda Gradskoga komiteta Saveza komunista Hrvatske Zagreb (GK SKH Zagreb), gradske partijske organizacije pri Savezu komunista Hrvatske (SKH). Sumarni inventar završen je u travnju 2016. za cjeloviti fond koji je nastao spajanjem dviju fizičkih i vremenski zasebnih cjelina istoga stvaratelja. Cjeline se odnose na rad Mjesnoga komiteta (MK) (1941. – 1945.) i Gradskoga komiteta (1945. – 1990.).

Uvodni dio pregleda odnosi se na historijat djelovanja i značenje partijske organizacije Grada Zagreba unutar SKH-a. Opširniji dio pregleda usmjeren je na arhivističku obradu gradiva. U nastavku su navedeni primjeri cjelina i opisane primijenjene metode arhivističkoga sređivanja.

Ključne riječi: *grad Zagreb, Gradski komitet SKH Zagreb, Savez komunista Hrvatske, inventar, metode obrade gradiva*

Uvod – Povijesno značenje partijske organizacije grada Zagreba

Arhivsko gradivo nastalo djelovanjem GK SKH-a Zagreb nezaobilazna je izvorna dokumentacijska cjelina dostupna u Hrvatskome državnom arhivu (HDA) svim zainteresiranim korisnicima koji se bave poviješću grada Zagreba druge polovine 20. stoljeća. Arhivistička obrada gradiva dovršena 2016. godine temeljila se prije svega na poznavanju djelovanja, organizacijskoga razvoja i ustroja kako Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) odnosno Saveza komunista Hrvatske, tako i same partijske organizacije grada Zagreba. Ona je kao jedinica niže razine u skladu s njihovima direktivama djelovala od svoga osnutka 1919. godine pa sve do ukidanja 1990. godine.

Radi boljega razumijevanja uloge i značenja kao i organizacijskoga ustroja, uvodni historijat GK SKH-a Zagreb podijelit ćemo na tri etape:

– razdoblje od osnutka do početka Drugoga svjetskog rata
– ratno razdoblje
– poslijeratno razdoblje izgradnje socijalističkoga društvenog uređenja.

Važno je istaknuti da je organizacija djelovala ilegalno gotovo više od 25 godina. Vidjet ćemo u nastavku da je ta činjenica znatno utjecala na njezin razvojni put i organizirani rad, a s time u vezi i na opseg i karakter sačuvane dokumentacije iz prijeratnoga i ratnoga razdoblja, danas fragmentarno sačuvanog arhivskoga gradiva.

I. razdoblje – Od osnutka do početka Drugoga svjetskog rata

Po završetku Prvoga svjetskog rata i stvaranjem nove države Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine društveno-političke promjene uz ratna stradanja i opću gospodarsku krizu potaknut će sve veći broja masovnih demonstracija i radničkih štrajkova. Dolazi do isticanja i povezivanja socijaldemokratskih ideja koje su 1919. godine u Beogradu rezultirale kongresom ujedinjenja svih socijaldemokratskih partija i organizacija u Socijalističku radničku partiju Jugoslavije (komunista) (SRPJ(k)). Iste godine u Zagrebu, u to vrijeme industrijski najrazvijenijem centru nove države, počinje s radom Mjesni komitet partijske organizacije grada Zagreba. Jak politički utjecaj članova SRPJ(k)-a, odnosno od 1920. Komunističke partije Jugoslavije (KPJ)[1], koji su širili na području Zagreba i cijele državeštrajkovima i demonstracijama te uspjeh na izborima, doveli su do reakcije režima koji već 1921. godine potpuno zabranjuje komunističku aktivnost. Organizacija otad pa sve do Drugoga svjetskog rata djeluje prikriveno, bez uređene administracije i bez mnogo dokumentacije[2]. Održavaju se konferencije i traže nove organizacijske forme za djelovanje u novonastalim uvjetima. Legalno se djelovanje kratko prenosi na partijske sindikate, odnosno na Nezavisnu radničku partiju Jugoslavije (NRPJ). Na IV. mjesnoj partijskoj konferenciji 1925. godine osnivaju se i rajonski komiteti čiji je zadatak bio povezati rad MK-a i partijskih ćelija po poduzećima i ustanovama, kao i ulične ćelije.[3]

Zagrebačka partijska organizacija u to vrijeme jedna je od četiriju najjačih gradskih partijskih organizacija u državi, uz one u Beogradu, Nišu i Splitu. Članom Mjesnoga komiteta KPJ-a u Zagrebu tada

1 Na 2. kongresu SRPJ(k) u Vukovaru održanome u lipnju 1920. SRPJ(k) mijenja ime u Komunistička partija Jugoslavije (KPJ).
2 Dokumenti nastali djelovanjem MK KPJ-a Zagreb pronalaze se u HDA dijelom u fondovima sudskih, upravnih i policijskih vlasti Kraljevine SHS / Jugoslavije.
3 Opširnije: HR-HDA-1723. 2.1.1.3., GK SKH Zagreb, XII. konferencija, 1948., referat Dragutina Sailija *Politička situacija poslije prvog imperijalističkog rata, formiranje Mjesne partijske organizacije Zagreba do VIII. Mjesne partijske konferencije*, kut. 4, Opširnije: Korov, G. *Rad KPJ u Zagrebu od 1931. do 1941. godine*. Izdavač: Rosa Luxemburg Stiftung SEE. 2016. URL: http://kartografija-otpora.org/hr/ (8. 5. 2017.).

postaje Josip Broz, koji će se na VIII. mjesnoj konferenciji 1928. godine istaknuti svojim istupom protiv frakcija u KPJ-u te biti izabran za političkoga sekretara.[4] Zapisnici i izvještaji s navedene konferencije dostupni su u HDA-u u obliku prijepisa dok se izvornik čuva u Arhivu Jugoslavije u Beogradu.[5]

Cilj KPJ-a, u to vrijeme ilegalne političke organizacije, nije bio stvaranje masovne, nego kadrovske partije koja bi angažiranjem svojih članova u važnim područjima društva poput sindikata postala sve važniji i utjecajniji politički faktor. Pogođena Šestosiječanjskom diktaturom koja 1929. godine zabranjuje rad ne samo KPJ-a nego i svih ostalih građanskih stranaka i organizacija koje nisu bile režimske, zagrebačka partijska organizacija sve teže radi, a rukovodstvo KPJ-a prisiljeno je otići izvan zemlje. Tražeći nove načine djelovanja, partijsko se članstvo sredinom 30-ih godina uključuje i djeluje preko sindikata Ujedinjenoga radničkog saveza Jugoslavije (URSSJ), u kojem su članovi partije uz borbu za bolje životne i radne uvjete radnika uključivali i borbu za slobodu izbora, protiv diktature i slično[6] Povratkom vodstva KPJ-a u zemlju i osnivanjem Komunističke partije Hrvatske u noći između 1. i 2. kolovoza 1937. u Anindolu pokraj Samobora dolazi do organizacijskoga ujedinjenja komunističkoga pokreta u Hrvatskoj pod rukovodstvom Centralnoga komiteta KPH (CK KPH). Naime, dotad su partijske organizacije u sjevernoj Hrvatskoj i u Dalmaciji bile odvojene i sa svojim pokrajinskim rukovodstvom izravno podređene CK KPJ-u. Zagrebačka partijska organizacija utjecala je u to vrijeme i na organiziranje komunista u okolici Zagreba sve do osnivanja Okružnoga komiteta KPH-a Zagreb koji krajem listopada 1941. preuzima upravljanje kotarskim partijskim organizacijama.[7]

Partijski rad temeljio se na ćelijama kao osnovnim organizacijskim jedinicama čiji su članovi provodili upute i direktive viših partijskih tijela i foruma. Odluke su se donosile većinom glasova i bile su obvezujuće za sve članove na svim razinama.[8] Na X. zagrebačkoj partijskoj konferenciji 1940. godine izabran je novi sastav MK KPH-a Zagreb koji će upravljati zagrebačkom partijskom organizacijom sve do kraja Drugoga svjetskog rata, odnosno do XI. partijske konferencije koja je održana tek po završetku rata u kolovozu 1945. godine.[9]

4 Opširnije: Jelić, I. *Komunistička partija Hrvatske 1937. – 1945. : Komunistička partija Hrvatske u godinama prije revolucije (1937. – 1941.)*. Sv. 1. Zagreb : Globus, 1981. Str. 49–55.
5 HR-HDA-1723. 2.1.1.1. GK SKH Zagreb, Konferencija Gradskog komiteta SKH Zagreb, 1928. – 1990., VIII. konferencija, 25. – 26. 2. 1928., kut. 4.
6 Opširnije: Jelić, I. *Komunistička partija Hrvatske 1937. – 1945. : Komunistička partija Hrvatske u godinama prije revolucije (1937. – 1941.)*. Sv. 1. Zagreb : Globus, 1981. Str. 123–167.
7 Opširnije: Jelić, I. *Komunistička partija Hrvatske 1937. – 1945. : Komunistička partija Hrvatske u godinama prije revolucije (1937. – 1941.)*. Sv. 1. Zagreb : Globus, 1981. Str. 71–77., Opširnije: Pleterski, J., Kecić, D., Vasić, M., Damjanović, P., Trgo, F., Morača, P., Petranović, B., Bilandžić, D., Stojanović, S., *Povijest Saveza komunista Jugoslavije.* Beograd : Izdavački centar komunist, Narodna knjiga, Rad, 1985. Str. 150–151.
8 HR-HDA-1723.2.1.5.5.11. GK SKH Zagreb, Historijati i elaborati o SKH i GK SKH Zagreb, Zagrebačka partijska organizacija, Organizacijska struktura MKZ i GKZ, 1919. – 1960., kut. 375
9 HR-HDA-1723.2.1.1.2. GK SKH Zagreb, Konferencija GK SKH Zagreb, 1928. – 1990., Zapisnik s XI. konferencije, 11.

II. razdoblje – Djelovanje tijekom Drugoga svjetskog rata

Početkom 1941. sjedišta CK KPH-a i CK KPJ-a nalaze se u Zagrebu, koji postaje važno vojno i političko uporište oružanih snaga Nezavisne države Hrvatske (NDH) i njezinih saveznika. U ratnim uvjetima MK KPH Zagreb, kao središte partijskoga ilegalnog rada, zadržao je kontinuitet i nastavio organizirano djelovati. Osnovni zadaci članova komiteta tijekom ratnoga razdoblja bili su mobiliziranje građana u borbi protiv fašizma, prikupljanje pomoći, dijeljenje ilegalnoga propagandnog materijala, diverzije na neprijateljske objekte i osobe i slično.[10]

Sredinom 1942. zbog pojačanoga terora režima, progona i uhićenja članova, CK KPH premješten je izvan Zagreba, a umjesto njega osniva se Povjerenstvo CK KPH-a za sjevernu Hrvatsku čiji je zadatak bio održavati vezu s CK KPH-om i s Glavnim štabom partizanskih snaga Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske (NOV i PO Hrvatske) te usmjeravati rad partijske organizacije u Zagrebu. U listopadu 1943. ovo Povjerenstvo zamjenjuje novoformirani Oblasni komitet KPH-a za Zagrebačku oblast koji na području Zagreba i okolice upravlja s pet okružnih komiteta (Zagreb, Krapina, Varaždin, Bjelovar i Čazma) te MK KPH Zagreb.[11]

Sačuvana dokumentacija zagrebačke partijske organizacije nastala u ratnim uvjetima iznimno je dragocjena i u samome fondu formirana u zasebnu cjelinu[12]. Gradivo se sastoji uglavnom od fragmentarno sačuvane korespondencije, političko-organizacijskih i tematskih izvještaja, obavijesti i uputa kojima je MK KPH održavao vezu sa svojim članovima nastojeći provoditi direktive nadređenih mu komiteta (CK KPH, Povjerenstvo CK KPH-a za sjevernu Hrvatsku, Oblasni komiteta KPH-a za zagrebačku oblast).

III. razdoblje – Djelovanje u poslijeratnome razdoblju

Nakon završetka Drugoga svjetskog rata zahvaljujući vojnoj i političkoj pobjedi, KPJ preuzima dominantnu ulogu u upravljanju novom državom. Hijerarhijski postavlja organizacijsku strukturu koju temelji na takozvanom demokratskome centralizmu, odnosno jedinstvenosti partijske politike koja se imala provoditi u svim republikama istodobno i na isti način.[13] Savezni i republički centralni komiteti

8. 1945., kut. 4.

10 Opširnije: Jelić, I. *Komunistička partija Hrvatske 1937. – 1945. : Komunistička partija Hrvatske u godinama prije revolucije (1937. – 1941.)*. Sv. 1. Zagreb : Globus, 1981. Str. 318–335.

11 Opširnije: Jelić, I. *Komunistička partija Hrvatske 1937. – 1945. : Komunistička partija Hrvatske u godinama prije revolucije (1941. – 1945.)*. Sv. 2. Zagreb : Globus, 1981. Str. 29–40.

12 HR-HDA-1723.1. GK SKH Zagreb, Mjesni komitet KPH Zagreb, 1941. – 1945., kut. 1–3.

13 Opširnije: Jandrić B., *Hrvatska pod crvenom zvijezdom : Komunistička partija Hrvatske 1945. – 1952.*, *Organizacija, uloga, djelovanje*. Zagreb : Srednja Europa, 2005. Str. 39–43.

donose najvažnije političke odluke u svim područjima društvenoga života određujući strategiju razvoja društva između dvaju kongresa. Komiteti na nižim razinama, poput gradskih komiteta, vode rad partijske organizacije između svojih dviju konferencija.[14]

MK KPH Zagreb na čelu zagrebačke partijske organizacije slijedom direktiva CK KPH-a politički usmjerava i upravlja poslijeratnim razvojem grada Zagreba. Od postojećih članova organizira rad rajonskih komiteta i rad ćelija po ustanovama, tvornicama i ulicama. Po završetku rata u Zagrebu osim zatečenih 118 članova pod MK KPH-om Zagreb djeluje i oko 450 članova pridošlih iz partizanskih jedinica.[15] Nadređen mu je Oblasni komitet KPH-a za zagrebačku oblast do 1946. godine kada se on ukida. Općenito uloga oblasnih komiteta pokazala se uglavnom suvišnom nakon učvršćivanja kotarskih odnosno mjesnih komiteta koji, smatralo se, više nisu trebali posrednika u komunikaciji s nadređenim republičkim rukovodstvom. Cilj ove i sličnih reorganizacija tih godina (ukidanje okružnih i općinskih komiteta) bila je neposrednija i brža komunikacija, odnosno približavanje centralnih rukovodećih partijskih tijela nižim partijskim rukovodstvima.[16]

MK KPH Zagreb 1948. godine mijenja ime u Gradski komitet KPH-a Zagreb (GK KPH). Uz sedam rajonskih komiteta pridodan mu je i Komitet željeznice te Sveučilišni komitet i Komitet Centralnih ustanova koji su do tada bili povezani s Centralnim komitetom i Komitetom Uprave državne bezbednosti (UDBA) za grad Zagreb i Komitet Narodne milicije.

Početak 50-ih godina obilježava otklon od centraliziranoga administrativno-birokratskog upravljanja državom pod utjecajem sovjetskoga modela „državnog socijalizma" potaknut odbacivanjem Rezolucije Informbiroa. Gospodarske organizacije i društvene službe formalno dobivaju veću slobodu u upravljanju preko radničkih savjeta, iako Partija i dalje nadzire sve poslove.[17] Na VI. kongresu u Zagrebu 1952. godine KPJ mijenja naziv u Savez komunista Jugoslavije (SKJ), a slijedom toga mijenjaju se i imena svih organizacija u federalnim jedinicama. GK KPH Zagreb mijenja naziv u GK SKH Zagreb.

Ponovnim osnivanjem općina u drugoj polovini 1953. godine GK SKH Zagreb reorganizira sve rajonske komitete u 15 općinskih komiteta i Sveučilišni komitet SKH-a Zagreb.[18] Komitet UDBA-e za grad Zagreb prestaje s radom, a članovi se raspoređuju u teritorijalne partijske organizacije. Dvije godine poslije novom reorganizacijom uprave i uvođenjem komunalnoga sustava GK SKH Zagreb organiziran

14 Opširnije: Jandrić, B. Organizaciono stanje i struktura KPH od oslobođenja zemlje do kraja 1946. godine. *Zbornik o*s*lobođenja Hrvatske 1945. godine*. urednici. Zagreb : izdavač. 1986. Str. 62–78.

15 Opširnije: HR-HDA-1723. 2.1.1.3. GK SKH Zagreb, Konferencija GK SKH Zagreb, 1928. – 1990., Zapisnik s XII. konferencije, 6. – 7. 11. 1948., referat Mike Špiljka *Organizacioni izvještaj*, kut. 4.

16 Opširnije: Jandrić B. *Hrvatska pod crvenom zvijezdom : Komunistička partija Hrvatske 1945. – 1952.*, *Organizacija, uloga, djelovanje*. Zagreb : Srednja Europa, 2005. Str. 46–63.

17 Opširnije: Bilandžić, D. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb : Golden marketing, 1999. Str. 314–344. *Opširnije : Zapisnici Politbiroa Centralnoga komiteta Komunističke partije Hrvatske : 1949. – 1952.* Vojnović, B. (prir.). Sv. 2. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2006. Str. 17–20.

18 Zakon o podjeli NR Hrvatske na kotare, gradove i općine, NN 16/52.

je u Kotarski komitet SKH-a Zagreb (KK SKH Zagreb) koji sada upravlja partijskim radom na širemu području grada Zagreba i okolice[19]. U svojemu sastavu imao je 18 općinskih komiteta i Sveučilišni komitet SKH-a Zagreb. Već 1956. godine ponovno mijenja ime u GK SKH-a Zagreb i nastavlja uz promjene mjerodavnosti i broja općinskih komiteta pod tim nazivom djelovati do 1990. godine.

Sredinom 1960-ih godina započinje proces reorganizacije CK SKH-a koji će utjecati i na promjene u ustroju GK SKH-a Zagreb. Osnivaju se Komisije za reorganizaciju i daljnji razvoj SK-a na svim razinama, pa tako i na gradskoj razini.[20] Na osnovi zaključaka Komisija te na temelju statutarnih odluka IX. kongresa SKJ-a i VI. kongresa SKH-a, kada je donesen prvi Statut SKH-a 1968. godine, uslijedila je reorganizacija gradske organizacije[21]. Ulogu Gradskoga komiteta kao najvišega tijela između dviju konferencija prvi put preuzima Gradska konferencija koja od sada djeluje u stalnome sastavu kao kolektivno tijelo. Gradski komitet postaje izvršno tijelo Gradske konferencije do 1978. kada tu ulogu preuzima Predsjedništvo.[22] Napokon na IX. kongresu SKH-a 1982. godine Gradski komitet ponovo postaje najviše tijelo između dviju Gradskih izbornih konferencija, dok Predsjedništvo ostaje njegovo kolektivno političko-izvršno tijelo.[23]

Može se zaključiti da su se ustroj, teritorijalna mjerodavnost i broj nižih partijskih jedinica GK SKH-a Zagreb konstantno mijenjali u skladu s izmjenama u CK SKH-u i CK SKJ-u te prilagođavali promjenama upravno-teritorijalnoga ustroja Hrvatske[24]. Međutim, osnovna funkcija ove partijske organizacije da prema kongresnim i statutarnim uputama SKJ-a/SKH-a upravlja partijskim radom jedinica niže razine i utječe na rad tijela gradske vlasti i uprave te na rad društvenopolitičkih i društvenih organizacija na svojemu području, ostala je nepromijenjena. Na taj način GK SKH Zagreb neometano je usmjeravao cjelokupni politički, društveni i gospodarski život grada Zagreba druge polovine 20. stoljeća sve do svojega ukidanja 1990. godine.

19 Zakon o području kotara i općina u NR Hrvatskoj, NN 36/55.

20 HR-HDA-1723. 2.1.5.11. GK SKH Zagreb, Komisija Gradskog komiteta SKH za reorganizaciju SK, 1966. – 1968., kut. 438.

21 *Statut Saveza komunista Hrvatske*, Zagreb : Informativna služba CK SKH, 1968. (Do 1968. za SKH i sve partijske organizacije niže razine bili su obvezujući statuti doneseni na kongresima KPJ-a).

22 HR-HDA-1723.2.1.2.1.2.39, GK SKH Zagreb, Rad GK SKH Zagreb, Sastanci GK SKH Zagreb, Redovna sjednica održana 28. 3. 1978., Izmjene i dopune Statutarne odluke Gradske organizacije SKH Zagreb, kut. 40.

23 HR-HDA-1723.2.1.2.1.2.59, GK SKH Zagreb, Rad GK SKH Zagreb, Sastanci GK SKH Zagreb, Redovna sjednica održana 25. 3. 1982., Statutarna odluka Gradske organizacije SKH Zagreb, kut. 42.

24 Opširnije: Klemenčić, M., Promjene upravno-teritorijalnog ustroja Hrvatske 1918. – 1992. u Goldstein, I., et al., *Hrvatske županije kroz stoljeća.* Grafički zavod Hrvatske. Zagreb : Školska knjiga, 1996. Str. 128–130.

Arhivistička obrada gradiva fonda HR-HDA-1723. Gradskoga komiteta SKH-a Zagreb

Preuzimanja i primopredaje gradiva u HDA

Prema arhivskomu zakonodavstvu SFRJ-a gradivo nastalo radom KPJ-a/SKJ-a, pa slijedom toga i KPH-a/SKH-a te njihovih tijela i nižih organizacijskih jedinica poput GK KPH / SKH Zagreb imalo je poseban status i bilo izuzeto iz nadzora i ovlasti arhivske službe. Gradivo se čuvalo u pismohranama stvaratelja i bilo je do određene mjere sređeno i popisano. Posebno vrijedno partijsko gradivo kao, primjerice, ono nastalo u predratnome (1919. – 1941.) i ratnome razdoblju (1941. – 1945.) prikupljalo se već u poslijeratnim godinama u tijelima CK KPH-a / SKH-a odnosno, u za to svrhu osnovanome Historijskome odjeljenju CK KPH-a / SKH-a. To odjeljenje 1955. godine postaje Historijski arhiv CK SKH-a, zatim prerasta u Arhiv za historiju radničkoga pokreta Hrvatske[25] (IHRPH), a od 1961. postaje dio Instituta za historiju radničkoga pokreta Hrvatske (IHRPH).

Arhiv IHRPH-a odnosno Arhiv Instituta za suvremenu povijest 1995. godine odlukom Vlade Republike Hrvatske[26] pripojen je HDA-u.[27] Tom prilikom „Ratno gradivo" koje uz partijsko gradivo CK SKH-a obuhvaća i gradivo ostalih partijskih komiteta, među kojima i gradivo mjesnih komiteta iz razdoblja 1941. – 1945., preuzeto je u HDA-u.

Prvi dio poslijeratnoga gradiva (1945. – 1989.) nastao radom KPH-a/SKH-a i njegovih tijela predali su u HDA pravni slijednici SKH-a, Stranka demokratskih promjena (SDP), također 1995. godine.[28] U toj akviziciji preuzeta je većina poslijeratnoga gradiva GK SKH-a Zagreb. Dio te cjeline gradiva bio je i Sveučilišni komitet SKH-a Zagreb, poslije izdvojen u zasebni fond HR-HDA-2068.

Primopredaja preostaloga gradiva SKH-a iz razdoblja 1945. – 1989. godine obavljena je između HDA-a i SDP-a 2008.[29] Tom primopredajom predano je otprilike 20 d/m partijskoga gradiva između čega i gradivo Predsjedništva GK SKH-a Zagreb.

Gradivo Komisije za historiju SKJ GK SKH-a Zagreb i *Životopisi pojedinih pripadnika radničkog pokreta* zatečeni u gradivu drugih fondova HDA-a pripojeni su tijekom obrade fondu HR-HDA-1723. GK SKH Zagreb.

25 HR-HDA-1723. GK SKH Zagreb, dosje fonda, Informacija o stanju arhiva koji je ušao u sastav Instituta za historiju radničkog pokreta.

26 Odluka o pripajanju Arhiva Instituta za suvremenu povijest Hrvatskom državnom arhivu, NN 22/95.

27 Institut za suvremenu povijest slijednik je IHRPH-a i prednik današnjega Hrvatskoga instituta za povijest.

28 Zapisnik o primopredaji nalazi se u dosjeu fonda HR-HDA-1220. CK SKH u Odsjeku za gradivo političkih stranaka i udruga i u pismohrani HDA.

29 Klasa: 612-06/08-08/27, ur. br.: 505-79-09-6, 4. 12. 2008.

Sređivanje gradiva fonda

Arhivistička obrada gradiva fonda HR-HDA-1723. GK SKH Zagreb i izrada obavijesnoga pomagala započeta je 2013., a dovršena 2016. godine. Na osnovi zatečenoga stanja nakon primopredaje, odnosno djelomične obrade provedene u Arhivu IHRPH-a i u pismohrani GK SKH-a Zagreb, napravljen je privremeni popis gradiva povezanih sa sadržajem i količinom te utvrđen plan sređivanja. Zbog složene organizacijske strukture, ali i zbog različitoga pristupa u sređivanju, obradi i opisu određenih cjelina gradiva već kod samoga stvaratelja te u Arhivu IHRPH-a fond je podijeljen na dva podfonda i to:

1. Mjesni komitet KPH Zagreb 1941. – 1945.
2. Gradski komitet SKH Zagreb 1945. – 1990.

Mjesni komitet KPH Zagreb 1941. – 1945.

Gradivo MK KPH Zagreb 1941. – 1945. i Obavještajne službe MK KPH Zagreb 1943. – 1945. Zagreb izvorno je prikupljeno u Historijskome odjeljenju CK KPH-a. U Arhivu IHRPH-a nastavljena je obrada gradiva i to po principu provenijencije i kronološki.Gradivo je bilo dio velike dokumentacijske cjeline „Ratnog gradiva CK KPH" 1941. – 1945. Većina tih dokumenata bila je obrađena kao regeste u kartoteci.

U HDA-u fondovi oblasnih, okružnih, kotarskih, pa tako i mjesnih/gradskih komiteta prvotno su grupirani u zbirne fondove koji su 2006. prilikom izrade „Pregleda arhivskih fondova i zbirki RH" izdvojeni u pojedinačne fondove. Od gradiva mjesnih komiteta (Zagreba, Splita, Rijeke i Makarske) formirana je tako zasebna cjelina: Mjesni komiteti KPH 1941. – 1945. Dio gradiva Obavještajne službe MK-a Zagreb[30] za razdoblje 1943. – 1944. koji se odnosi na rad Mjesnoga komiteta Zagreb ostao je unutar dokumentacije MK KPH-a Zagreb, dok je gradivo Obavještajne službe Zagreb izdvojeno i predano Odsjeku za moderno arhivsko gradivo HDA.[31]

S obzirom na to da je MK KPH Zagreb 1941. – 1945. organizacijski prethodio GK SKH-u Zagreb 1945. – 1990., tijekom arhivističke obrade priključen mu je kao podfond. Prilikom obrade gradiva načinjene su minimalne korekcije pa je podijeljen u tri serije:[32]

30 Popis gradiva MK KPH Zagreb 1941. – 1945. i Obavještajne službe MK KPH Zagreb 1943. – 1945. nalaze se u vodiču za arhivsku građu IHRPH-a dosjea fonda HR-HDA-1810. Oblasni komitet KPH za zagrebačku Oblast/Zagreb 1943. – 1953

31 Klasa: 612-06/07-08/31, ur. br.: 565-15-07-1, Zagreb 11. 5. 2007.

32 Vidi : Jakić, H. *Sumarni inventar HR-HDA-1723. GK SKH Zagreb*. Interno izdanje HDA, 2016. Str. 17

1723.1. Mjesni komitet SKH Zagreb, 1941. – 1945., 3 kutije, kartoteka; 0,4 d/m, kutije 1 – 3

1.1. Korespondencija MK KPH Zagreb

1.2. Obavještajna služba MK Zagreb

1.3. Kartoteka

Klasifikacijska shema, odnosno način označivanja dokumenata i formiranja kartoteke identičan je postupku koji je primijenjen i prilikom sređivanja gradiva CK KPH-a za razdoblje 1941. – 1945. Dokumenti su odloženi kronološki u košuljice na kojima su upisani: skraćeni naziv pojedinog mjesnoga komiteta, datum stvaranja dokumenta, oznaka KP (Komunistička partija), broj kutije, redni broj dokumenta i količina.

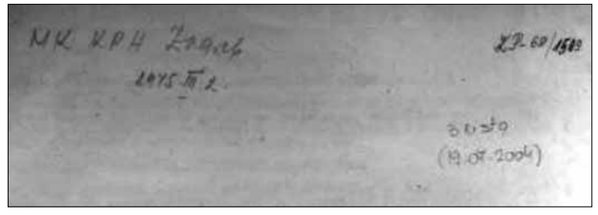

Slika 1. *Primjer označavanja dokumenta MK KPH Zagreb (fotografija košuljice)*

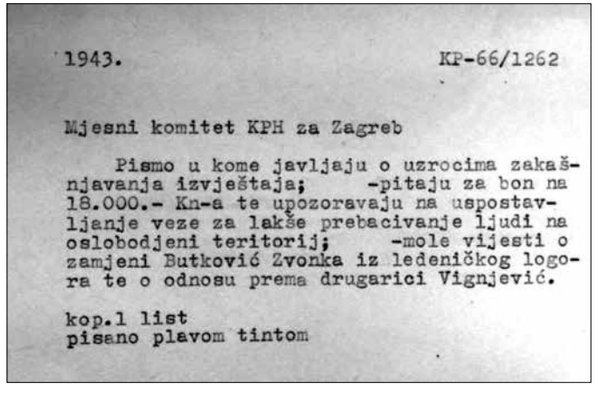

1943. KP-66/1262

Mjesni komitet KPH za Zagreb

Pismo u kome javljaju o uzrocima zakašnjavanja izvještaja; -pitaju za bon na 18.000.- Kn-a te upozoravaju na uspostavljanje veze za lakše prebacivanje ljudi na oslobodjeni teritorij; -mole vijesti o zamjeni Butković Zvonka iz ledeničkog logora te o odnosu prema drugarici Vignjević.

kop.1 list
pisano plavom tintom

Slika 2. *Primjer kartice iz kartoteke MK KPH Zagreb (fotografija kartice)*

Spisi su organizirani u kontinuitetu od broja KP-66/1190 do 69/1567 i za njih je izrađena pripadajuća kartoteka.

Dokumenti serije Obavještajna služba MK Zagreb 1943. – 1944. označeni su na isti način. Ova cjelina gradiva nije cjelovita zbog predaje dijela gradiva drugomu odsjeku HDA-a kako je prije navedeno. Također za nju nije sačuvana kartoteka.

Gradski komitet SKH Zagreb 1945. – 1990.

Tijekom 2010. u HDA-u je izvršen pregled poslijeratnoga gradiva GK SKH-a Zagreb i napravljen prvi privremeni popis. Popisano je ukupno 750 kutija, 65 svežnjeva i 130 knjiga.

Za dio poslijeratnoga gradiva GK SKH-a Zagreb nastaloga do 1963. izrađena je kartoteka u IHRPH-u. Dio gradiva bio je složen tematski slijedeći arhivske znakove, dio abecedno i kronološki, a dio samo kronološki. Nakon obrade cjelokupnoga gradiva utvrđeno je da je kartoteka izrađena za samo jedan dio gradiva. Ona, stoga, nakon završene arhivističke obrade i izrade sumarnoga inventara u HDA nije više u upotrebi kao obavijesno pomagalo. Registraturna pomagala sadržavaju urudžbene zapisnike/djelovodnike i abecedne registre/kazala za razdoblje 1946. – 1973. godine.

Na temelju sačuvane dokumentacije nije moguće utvrditi je li stvaratelj provodio postupke odabiranja i izlučivanja i ako jest, kada. U skladu s Pravilnikom o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva[33] tijekom obrade fonda u HDA-u izlučeno je gradivo kojemu su istekli rokovi čuvanja i multiplikati, u ukupnoj količini od oko 31 d/m. Nakon sređivanja količina gradiva fonda iznosi ukupno 467 kutija i 78 knjiga. Dio gradiva Komisije za historiju GK SKH-a Zagreb, i to nekonvencionalno gradivo i gradivo nestandardnoga formata (fotografije, negativi, karte, plakati i slično), predano je između ostaloga i zbog posebnih uvjeta odlaganja u odgovarajuće odsjeke HDA-a na daljnje čuvanje i korištenje.[34]

Plan sređivanja poslijeratnoga gradiva slijedi ustroj, odnosno organizacijsku strukturu GK SKH-a Zagreb i njegovih tijela utvrđenu statutima CK SKJ-a / CK SKH-a i statutarnim odredbama. Tijekom obrade upotrebljavao se i strukturni plan napravljen u pismohrani GK SKH-a Zagreb.

Ovaj podfond ima razgranatu i promjenjivu organizacijsku strukturu koja se mijenjala u skladu s odlukama usvojenim na izbornim konferencijama GK SKH-a Zagreb.

Poslijeratno je gradivo tijekom arhivističke obrade u HDA-u podijeljeno na dvije osnovne cjeline: Organi GK SKH-a Zagreb i Opće i administrativno poslovanje. Dio gradiva (primjerice Izborne konferencije, Statutarna komisija, Komisija za kadrovsku izgradnju i razvoj, Komisija za historiju) zadržao je kontinuitet i uz manje organizacijske promjene određenu organizacijsku strukturu kroz čitavo vremensko razdoblje. Plan sređivanja u tome slučaju prati izvornu organizacijsku strukturu stvaratelja. Gradivo je unutar dokumentacijske cjeline odloženo kronološki, eventualno je grupirano abecedno (primjerice dosjei) ili tematski (primjerice međunarodna suradnja, gospodarstvo i slično). U slučajevima promjenjive organizacijske strukture pojedinih tijela odnosno važnijih promjena kao

33 Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva, NN 90/2002.

34 Vidi : Jakić, H. *Sumarni inventar HR-HDA-1723. GK SKH Zagreb*. Interno izdanje HDA, 2016. Str. 12

primjerice promjene naziva, mjerodavnosti i slično, gradivo je grupirano tako da kroz cijelo razdoblje pokriva određenu djelatnost na način da ona ima kontinuitet i cjelovitost, bez obzira na navedene promjene koje su se događale unutar gradske partijske organizacije tijekom njezina djelovanja.

Na osnovi navedenoga donesen je sljedeći plan sređivanja[35]:

1723.2. Gradski komitet SKH Zagreb, 1945. – 1990., 78 knjiga, 464 kutije; 52 d/m, knjige 1 – 78, kutije 4 – 467

2.1. Organi Gradskog komiteta SKH Zagreb
- 2.1.1. Konferencija Gradskog komiteta SKH Zagreb
- 2.1.2. Rad Gradskog komiteta SKH Zagreb
- 2.1.3. Statutarna komisija
- 2.1.4. Nadzorna komisija
- 2.1.5. Radna tijela Gradskog komiteta SKH Zagreb
  - 2.1.5.1. Predsjedništvo Gradskog komiteta SKH Zagreb
  - 2.1.5.2. Komisija za organizacionu izgradnju i razvoj SK GK SKH Zagreb
  - 2.1.5.3. Komisija za idejno-političku izgradnju i idejno-teorijski rad GK SKH Zagreb
  - 2.1.5.4. Komisija za kadrovsku izgradnju i razvoj GK SKH Zagreb
  - 2.1.5.5. Komisija za historiju Predsjedništva GK SKH Zagrebačke organizacije SK
  - 2.1.5.6. Komisija za predstavke i žalbe
  - 2.1.5.7. Komisija za materijalno-financijsko pitanja PGK SKH Zagreb
  - 2.1.5.8. Komisija za rad društvenih organizacija pri GK SKH Zagreb
  - 2.1.5.9. Komisija za aktivnost komunista u razvoju društveno-ekonomskih i političkih odnosa na selu Gradske konferencije SKH Zagreb
  - 2.1.5.10. Komisija za aktivnost komunista u razvoju samoupravljanja i društveno-ekonomskih odnosa u privredi Gradske konferencije SKH Zagreb
  - 2.1.5.11. Komisija Gradskog komiteta SKH za reorganizaciju SK
  - 2.1.5.12. Komisija za aktivnost SK u odgoju, obrazovanju i znanosti GK SKH Zagreb

35 Plan sređivanja vidi : Jakić, H. *Sumarni inventar HR-HDA-1723. GK SKH Zagreb*. Interno izdanje HDA, 2016. Str. 11.

2.2.5.13. Komisija za aktivnost komunista u oblasti zdravstva GK SKH Zagreb

2.1.5.14. Komisija za aktivnost SK na razvoju i izgradnji političkog sistema GK SKH Zagreb

2.1.5.15. Komisija za vanjskopolitička pitanja i odnose u međunarodnom radničkom pokretu Gradske konferencije SKH Zagreb

2.1.5.16. Komisija za idejno-političko djelovanje komunista među mladima Gradskog komiteta SKH Zagreb

2.1.5.17. Komisija za informiranje i propagandu djelatnost Gradskog komiteta SKH Zagreb

2.1.5.18. Komitet za ONO i DSZ grada Zagreba.

2.2. Opće i administrativno poslovanje

2.2.1. Služba za informacije

2.2.2. Centar za idejno-teorijski rad

2.2.3. Radna zajednica stručne službe

2.2.4. Registraturna pomagala.

Arhivističkom obradom prema gore navedenomu planu sređivanja obuhvaćeno je cjelokupno gradivo GK SKH-a Zagreb prikupljeno tijekom godina u HDA iz više izvora. Rezultat konačne obrade obavijesno je pomagalo u vidu sumarnoga inventara. On je dostupan u Korisničkoj službi HDA i preko njega se danas može naručiti cjelokupno gradivo GK SKH-a Zagreb. Naime, prema članku 21.a Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskome gradivu i arhivima od 8. svibnja 2017. arhivsko gradivo nastalo radom bivših društveno-političkih organizacija (uključujući pravne prednike i pravne sljednike navedenih tijela i organizacija kao i njihove stručne službe) do 22. prosinca 1990. dostupno je za korištenje bez ograničenja uz iznimke koje se tiču osobnih podataka.[36]

Ovdje treba napomenuti da se manji dio poslijeratnoga gradiva GK SKH-a Zagreb čuva i u Državnome arhivu u Zagrebu. Riječ je o 4 d/m gradiva (opći spisi, zapisnici sastanaka, računska dokumentacija) istoga stvaratelja iz razdoblja 1950. – 1960. godine koje se čuva u fondu HR-DAZG-684. GK SKH Zagreb.

36 „Iznimno od stavka 2. ovoga članka, osoba koja učini vjerojatnim da su joj na bilo koji način bila kršena ili ograničena ljudska prava i temeljne slobode zbog političkih razloga ima pravo zahtijevati da se prikrije njezin identitet u javnom arhivskom gradivu koje sadržava njezine osobne podatke i to najdulje do isteka rokova iz članka 21. stavka 1. ovoga Zakona." (Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima, NN 46/17).

Primjeri

U nastavku navedeni su primjeri plana sređivanja gradiva nekoliko serija podfonda HR-HDA-1723.2. GK SKH Zagreb.

Primjer 1.[37]

Signatura	**HR-HDA-1723.2.1.5.2.**
Naslov	**Komisija za organizacionu izgradnju i razvoj SK GK SKH Zagreb**
Vrijeme nastanka	1945. – 1989.
Razina opisa	serija
Količina	19 knjiga, 57 kutija; 7 d/m

Ostali nazivi

Organizaciono-instruktorsko odjeljenje 1945. – 1951.
Organizacioni sekretarijat 1952. –1958.
Organizaciono-politički sekretarijat 1958. – 1962.
Komisija za organizaciona pitanja 1963. – 1965.
Komisija za organizacionu i kadrovsku izgradnju SK 1968. – 1973.
Komisija za idejno-političku i organizacionu izgradnju 1973. – 1976.
Komisija za kadrovsku, organizacionu i idejnu izgradnju 1976. – 1988.
Komisija za organizacionu izgradnju i razvoj SK 1988. – 1989.

Mjerodavnost, funkcije i područje djelatnosti

Komisija je osnovana 1945. godine pod nazivom Organizaciono-instruktorsko odjeljenje GK KPH Zagreb. Česte organizacijske izmjene u GK KPH-u Zagreb uzrokovale su sužavanje i širenje područja djelatnosti te Komisije.

Komisija je pratila politički rad partijskih organizacija na području grada Zagreba koji se

37 Vidi : Jakić, H. *Sumarni inventar HR-HDA-1723. GK SKH Zagreb*. Interno izdanje HDA, 2016. Str. 91.

odnosio na djelatnost, statutarna i organizacijska pitanja svih komiteta, OO SK-a i aktiva u poduzećima, ustanovama, udruženjima građana i slično. Osim toga Komisija je detaljno vodila evidencije i statistike o kadrovima i članovima SK-a (kandidiranje, kadroviranje, primanje, isključivanje i kažnjavanje članova). Komisija se bavila financijskim i stambenim problemima članova do 1964. godine. Tada se osnivaju stručne i administrativno-tehničke službe u GK SKH-u: Služba za političke informacije, Centar za idejno-politički rad i Administrativno-tehnička služba koje preuzimaju taj dio organizacijskih poslova od Komisije.

Sadržaj

Uz materijale sjednica, ova serija sadržava analize, elaborate i statistike koje pokrivaju razna područja društvenih djelatnosti i teme kao što su gospodarstvo (mjere štednje, primjena novih tarifnih pravilnika, životni standard građana), navodne negativne pojave u društvu (utjecaj vjerskih zajednica, studentski nemiri), međunarodna suradnja (odlazak radnika u inozemstvo, razmjena stručnih i znanstvenih djelatnika). Posebnu cjelinu čini dokumentacija nastala radom partijskih teritorijalnih organizacija (rajonski i općinski komiteti, Sveučilišni komitet, OO SK) poput zapisnika sjednica i konferencija, izvješća, planova i programa rada i slično. Na kraju serije nalazi se dokumentacija u vezi s evidencijama, statistikama o kadrovima i članovima SK-a na području grada Zagreba.

Plan sređivanja

Gradivo je podijeljeno na dokumentacijske cjeline (podserije) koje se odnose na određena područja rada ove Komisije. Prvi primjer obrade u nastavku podjela je gradiva podserija prema vrsti poslova ili prema pojedinim vrstama dokumenata. Unutar cjelina gradivo je složeno u košuljice i odloženo kronološki. Dio dokumentacije označen je određenim stupnjem povjerljivosti.

Sign. arh. jedinice	Naziv i sadržaj arhivske jedinice	Razdoblje	Tehn. jedinica
2.1.5.2.1.	**Sastanci**		
2.1.5.2.1.1.	Sastanci Komisije za organizacionu izgradnju i razvoj GK SKH Zagreb	1957. – 1989.	Kut. 188
2.1.5.2.1.2.	Poziv s prilozima Org-političkog Sekretarijata CK SKH upućen GK SKH Zagreb za savjetovanje Org. komisija kotarskih i općinskih komiteta	1962.	
2.1.5.2.1.3.	Sastanak sa savjetovanja o koncepciji političkih škola	1975.	

2.1.5.2.2.	**Planovi i programi rada**	**1949. – 1987.**	**Kut. 188–189**
2.1.5.2.3.	**Direktivna pisma, depeše i uputstva**		
2.1.5.2.3.1.	Direktivna pisma Organizaciono instruktorske uprave/ sekretarijata CK SKJ	1946. – 1959.	Kut. 189
2.1.5.2.3.2.	Direktivna pisma i depeše Org-instruktorskog odjeljenja/ uprave/sekretarijata CK SKH	1945. – 1968.	Kut. 190–191
2.1.5.2.3.3.	Direktivna pisma i depeše Org-instruktorskog odjeljenja/ uprave/sekretarijata CK SKH	1965.	
2.1.5.2.3.4.	Depeše GK SKH Zagreb	1962.	
2.1.5.2.3.5.	Uputstva/instrukcije MK/GK SKH Zagreb te odgovori na njih	1963. – 1964.	Kut. 191

Slijedi primjer podserije koja obuhvaća gradivo koje se tiče stanja i kretanja privrede na području grada Zagreba. Gradivo je grupirano tako da kroz cijelo razdoblje pokriva određenu djelatnost na način da ona ima kontinuitet i cjelovitost. Dokumentacija je dodatno podijeljena na niže tematske cjeline. Unutar njih gradivo je s obzirom na vrstu odloženo kronološki i/ili abecedno.

Sign. arh. jedinice	Naziv i sadržaj arhivske jedinice	Razdoblje	Tehn. jedinica
2.1.5.2.7.	**Privreda**		
2.1.5.2.7.1.	Statistički pregledi, analize i izvještaji o stanju i kretanju privrede na području grada Zagreba	1952. – 1964.	Kut. 222
2.1.5.2.7.2.	Statistički podaci i izvještaji o stanju i kretanju privrede po pojedinim privrednim granama po ustanovama i tvrtkama na području grada Zagreba	1953. – 1963.	
2.1.5.2.7.3.	Zanatstvo	1954.	Kut. 223
2.1.5.2.7.4.	Rudarstvo (Elektrosond, Nafta)	1956. – 1958.	
2.1.5.2.7.5.	Poljoprivreda i šumarstvo (Zadružni savez Zagreb, Sljeme, Poljoinvest, Poljoprivredna dobra Žitnjak, Božjakovina, Kerestinec, Voćarstvo)	1953. – 1961.	
2.1.5.2.7.6.	Građevinska, metalna, prehrambena, tekstilna i kemijska industrija (grafikoni izvršenja plana)	1948.	Kut. 223–224
2.1.5.2.7.7.	Tekstilna industrija (Tvorpam, Pobjeda, Pamučna prediona Zagreb, Zora, Naprijed, DTR, Nada Dimić, Tvornica dugmeta, Sortirnica, Kamensko, Đuro Bermanec, Tvornica svile)	1952. – 1963.	

2.1.5.2.7.8.	Metalna industrija (Grafos, Mega, Metal, Tunt, Prvomajska, Tvornica olovnih proizvoda i aluminijske ambalaže, Ferimport, Metalprodukt, Ventilator, Ikom, Tvornica motora Zagreb, Ivan Krajačić, Radionica željeznih vozila)	1952. – 1962.	
2.1.5.2.7.9.	Elektronička industrija (Rade Končar, Termoelektrana Konjščina, Elektra, Tvornica kabela Elka, Radioindustrija Zagreb, Eka)	1952. – 1964.	Kut. 225
2.1.5.2.7.10.	Kemijska industrija (Chromos, Tvornica dušićnih gnojiva, Pliva, Fotokemika, Katran, Karbon)	1952. – 1959.	Kut. 226
2.1.5.2.7.11.	Industrija obuće (Franjo Gorjup, Astra)	1959. – 1961.	
2.1.5.2.7.12.	Ugostiteljstvo (Trnje, Trešnjevka, Dubrava, Medveščak, Central, Dubrovnik, Mosor, Kolodvorske restauracije, Srebrnjak)	1949. – 1964.	Kut. 227
2.1.5.2.7.13.	Komunalna djelatnost, promet i prehrana (ZET, Cesta, Croatiatrans, Marijan Badel, Sljeme, Zagrebačka mljekara)	1949. – 1964.	
2.1.5.2.7.14.	Tarifni pravilnici (prijedlozi, informacije, nacrti, ankete, tabelarni prikazi, zapisnici, pravilnici, izvještaji, pregledi, dopisi i analize)	1951. – 1961.	Kut. 228
2.1.5.2.7.15.	Stambena problematika (izvještaji, analize, izgradnja i financiranje zgrada i stanova, društveno upravljanje zgradama, podstanarski i sustanarski odnosi, stambena zajednica, zakonski propisi, bilteni)	1954. – 1964.	Kut. 229

Primjer 2.

Signatura **HR-HDA-1723.2.1.5.5.**
Naslov **Komisija za historiju Predsjedništva GK SKH Zagrebačke organizacije SK**
Vrijeme nastanka 1945. – 1989.
Razina opisa serija
Količina 88 kutija; 8,8 d/m

Ostali nazivi

Komisija za historiju SKJ grada Zagreba 1958.
Komisija za historiju SKJ GK SKH Zagreb 1959.
Komisija za historiju KPJ pri GK SKH Zagreb 1960.
Komisija za historiju SKJ pri GK SKH Zagreb 1961-1964.
Komisija za historiju radničkog pokreta pri GK SKH Zagreb 1965.
Komisija za historiju SKJ GK SKH Zagreb 1966. – 1967.
Komisija za historiju Predsjedništva GK SKH Zagrebačke organizacije SK 1982. – 1989.

Mjerodavnost, funkcije i područje djelatnosti

Komisija je osnovana 1958. sa zadatkom da prati rad na istraživanju povijesti KPH-a/SKH-a, radničkoga pokreta i Drugoga svjetskog rata, odnosno da prikuplja i evidentira arhivsko gradivo koje dokumentira nastanak, razvoj i djelovanje radničkoga i komunističkoga pokreta na području grada Zagreba i okolice. S tim u vezi Komisija je poticala sređivanje i predaju arhivskoga gradiva, skupljanje memoarskoga gradiva vlastitih članova i obilježavanje najvažnijih događaja iz povijesti NOB-a Hrvatske i Zagreba. Osim toga Komisija je samostalno i u suradnji sa znanstvenim ustanovama priređivala stručne i znanstvene skupove na kojima se raspravljalo o navedenim temama.

Sadržaj

Ova serija obiluje raznovrsnim materijalima koji se odnose na organizaciju i djelovanje pripadnika komunističkoga, radničkoga i sindikalnoga pokreta na području grada Zagreba i okolice od razdoblja njihova osnutka i djelovanja u ilegalnosti pa sve do kraja 1980-ih.

Plan sređivanja

Gradivo je podijeljeno po tematskim cjelinama (Prikupljeni materijali o ilegalnoj djelatnosti članova KPH-a, Proslave i manifestacije, Historijati i elaborati o SKH-u i GK SKH-u Zagreb, Spomen-obilježja na području grada Zagreba, Sjećanja partijaca i sudionika NOP-a i slično) koje sadržavaju razne izvještaje, zapisnike, popise, depeše, pisma, dnevnike, karte, nacrte, osobne dokumente, biografije i slično.

U nastavku je naveden primjer podserije koja obuhvaća gradivo koje se tiče proslava raznih obljetnica i manifestacija na području grada Zagreba. Dokumentacija je dodatno podijeljena na niže tematske cjeline. Unutar njih gradivo je s obzirom na vrstu odloženo kronološki i/ili abecedno.

Sign. arh. jedinice	Naziv i sadržaj arhivske jedinice	Razdoblje	Tehn. jedinica
2.1.5.5.10.	**Proslave i manifestacije**		
2.1.5.5.10.1.	Dan Crvene armije	1945.	Kut. 366
2.1.5.5.10.2.	26. godišnjica smrti Lenjina	1950.	
2.1.5.5.10.3.	Prvi maj	1947. – 1983.	
2.1.5.5.10.4.	Dan mornarice	1952.	
2.1.5.5.10.5.	Dan ustanka u NRH	1949. – 1950.	
2.1.5.5.10.6.	20. godišnjica Osnivačkog kongresa KPH	1957.	
2.1.5.5.10.7.	10. godišnjica oslobođenja zemlje	1955.	
2.1.5.5.10.8.	Godišnjice smrti političkih ličnosti	1963.	
2.1.5.5.10.9.	10. godišnjica okupacije Zagreba	1951.	
2.1.5.5.10.10.	Rođendanske čestitke Titu	1972. – 1973.	
2.1.5.5.10.11.	25. godišnjica NOB-a	1966.	
2.1.5.5.10.12.	30. godišnjica KPJ	1949.	
2.1.5.5.10.13.	40. godišnjice KPJ	1959.	Kut. 366–367
2.1.5.5.10.14.	50. godišnjica KPJ, SKOJ-a i sindikata	1968. – 1970.	Kut. 368–369
2.1.5.5.10.15.	70. godišnjica SKJ	1989.	Kut. 370
2.1.5.5.10.16.	35. godišnjica dolaska druga Tita na čelo KPJ	1972.	
2.1.5.5.10.17.	40. godišnjica dolaska druga Tita na čelo KPJ i 40. godišnjice osnivanja KPH	1977.	
2.1.5.5.10.18.	50. godišnjice dolaska druga Tita u MK KPH Zagreb	1977.	
2.1.5.5.10.19.	45. godišnjica osnivanja KPH u Anindolu u Samoboru	1982.	
2.1.5.5.10.20.	50. godišnjica osnivanja KPH/SKH i 50.godišnjica dolaska J.B. Tita na čelo KPJ	1986.–1988.	
2.1.5.5.10.21.	60. godišnjica Osme mjesne konferencije zagrebačkih komunista	1988.	Kut. 371
2.1.5.5.10.22.	70. godišnjica Prve revolucionarne ćelije u Zagrebu	1989.	
2.1.5.5.10.23.	20. godišnjica ustanka	1960.	
2.1.5.5.10.24.	20. godišnjica ustanka naroda Jugoslavije	1960. – 1961.	
2.1.5.5.10.25.	30. godišnjica oslobođenja Zagreba	1975.	Kut. 372

2.1.5.5.10.26.	40. godišnjica ustanka i socijalističke revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije za Zagreb	1981.	
2.1.5.5.10.27.	45. godišnjica ustanka	1986.	
2.1.5.5.10.28.	40. godišnjica oslobođenja Zagreba	1985.	
2.1.5.5.10.29.	40. godišnjica Osme zagrebačke partijske konferencije	1968.	
2.1.5.5.10.30.	70. godišnjica rođenja i godišnjice smrti Edvarda Kardelja	1980.	Kut. 373
2.1.5.5.10.31.	70. godišnjica osnivanja SKOJ-a	1989.	
2.1.5.5.10.32.	100. godišnjica smrti Karla Marxa u organizaciji SKH u Zagrebu	1983.	
2.1.5.5.10.33.	100. godišnjica rođenja Ivana Krndelja	1988.	
2.1.5.5.10.34.	40. godišnjica formiranja X. korpusa	1984.	
2.1.5.5.10.35.	70. godišnjica rođenja Edvarda Kardelja	1980.	
2.1.5.5.10.36.	30. godišnjica održavanja V. zemaljske konferencije KPJ	1970.	
2.1.5.5.10.37.	35. godišnjica održavanja V. zemaljske konferencije KPJ	1975.	
2.1.5.5.10.38.	Godišnjice Oktobarske revolucije u Zagrebu (29., 31., 40., 50., 70.)	1946. – 1987.	Kut. 374
2.1.5.5.10.39.	Dan Mladosti	1960. – 1984.	
2.1.5.5.10.40.	Pogrebni govori istaknutim članovima gradske partijske organizacije	1984. – 1985.	
2.1.5.5.10.41.	Pozivnice za razne obljetnice	1961. – 1964.	

Zaključak

Dugo razdoblje djelovanja GK SKH-a Zagreb obilježeno je velikim promjenama u društvenome, političkom i gospodarskome životu i razvoju grada Zagreba kao što je iznijeto u uvodnome dijelu članka. Navedene promjene kao i uloga i utjecaj zagrebačke partijske organizacije na cjelokupni život grada druge polovine 20. stoljeća može se prilično precizno pratiti kroz sačuvano arhivsko gradivo fonda. Ono je iznimno vrijedan i danas u potpunosti dostupan povijesni izvor zainteresiranim istraživačima. Osnova arhivističke obrade fonda HR-HDA-1723. GK SKH Zagreb činilo je proučavanje povijesti i organizacijske strukture partijske organizacije grada Zagreba, odnosno promjena u partijskim organima i radnim tijelima tijekom dužeg vremenskoga perioda. Tek su tada stvoreni (pred)uvjeti za stručno formiranje plana sređivanja i daljnju obradu fonda. Prilikom obrade služili smo se iskustvom stečenim pri sređivanju fondova Centralnoga te oblasnih, okružnih, kotarskih i mjesnih komiteta (odnosno metodologijom sređivanja koju smo primijenili na njih). Rezultat su takva pristupa i načina sređivanja ujednačena metodologija pri sređivanju gradiva SKH-a, pregledno postavljena višerazinska struktura te brže i jednostavnije pretraživanje gradiva.

Izvori i literatura

Izvori

HR-HDA-1220. Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske, Dosje fonda, *Zapisnik o predaji i preuzimanju registraturne i arhivske građe nastale radom KPH/SKH i njegovih organa i tijela od 1945-1990., Zagreb, 1995.*, *Zapisnik o predaji arhivskog gradiva iz rada KPH/SKH, 1945. – 1989., koje je preostalo u vlasništvu SDP-a nakon primopredaje HDA 1995., Zagreb, 2008*.

HR-HDA-1723. Gradski komitet Saveza komunista Hrvatske Zagreb

Serije:

1. Mjesni komitet KPH Zagreb

2. Gradski komitet SKH Zagreb

2.1. Organi Gradskog komiteta SKH Zagreb

2.1.2.1. Sastanci Gradskog komiteta SKH Zagreb

2.1.1. Konferencija Gradskog komiteta SKH Zagreb

2.1.2. Rad Gradskog komiteta SKH Zagreb

2.1.5.2. Komisija za organizacionu izgradnju i razvoj SK GK SKH Zagreb

2.1.5.5. Komisija za historiju Predsjedništva GK SKH Zagrebačke organizacije SK

HR-HDA-1810. Oblasni komitet KPH za zagrebačku oblast/Zagreb, Dosje fonda, *Vodič za arhivsku građu IHRPH*

Literatura

Bilandžić, D. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb : Golden marketing, 1999.

Goldstein, I., Grgin, B., Moačanin, N., Potrebica, F., Pavličević, D., Vranješ-Šoljan, B., Kolar-Dimitrijević, M., Klemenčić., M., Rogić, V., *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Grafički zavod Hrvatske. Zagreb : Školska knjiga, 1996.

Jakić, H. *Sumarni inventar HR-HDA-1723. GK SKH Zagreb*. Interno izdanje HDA, 2016.

Jandrić B. *Hrvatska pod crvenom zvijezdom : Komunistička partija Hrvatske 1945. – 1952., Organizacija, uloga, djelovanje*. Zagreb : Srednja Europa, 2005.

Jandrić, B., Organizaciono stanje i struktura KPH od oslobođenja zemlje do kraja 1946. godine. *Zbornik oslobođenja Hrvatske 1945. godine*. urednici. Zagreb : izdavač. 1986. Str. 62–78.

Jelić, I. *Komunistička partija Hrvatske 1937. – 1945. : Komunistička partija Hrvatske u godinama prije revolucije (1937. – 1941.)*. Sv. 1. Zagreb : Globus, 1981.

Jelić, I. *Komunistička partija Hrvatske 1937. – 1945.* : *Komunistička partija Hrvatske u narodnooslobodilačkoj borbi i revoluciji (1941. – 1945.)*. Sv. 2. Zagreb : Globus, 1981.

Pleterski, J., Kecić, D., Vasić, M., Damjanović, P., Trgo, F., Morača, P., Petranović, B., Bilandžić, D., Stojanović, S. *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*. Beograd : Izdavački centar komunist, Narodna knjiga, Rad, 1985.

Štambuk-Škalić M., Vojnović B., Jukić M., Obrada gradiva bivših društveno-političkih organizacija za razdoblje 1941-1990. *Treći kongres hrvatskih arhivista – Arhivi, uprava i razvoj, Radovi s kongresa*. urednici. Osijek : izdavač. 2009. Str. 91–147.

Zapisnici Politbiroa Centralnoga komiteta Komunističke partije Hrvatske : 1945-1952. Vojnović, B. (prir.). Sv. 2. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2006.

Zakon o podjeli NR Hrvatske na kotare, gradove i općine, NN 16/52.

Zakon o području kotara i općina u NR Hrvatskoj, NN 36/55.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima, NN 46/17.

Internetski izvori:

Korov, G. *Rad KPJ u Zagrebu od 1931. do 1941. godine*. Izdavač: Rosa Luxemburg Stiftung SEE. Beograd, 2016., URL: http://kartografija-otpora.org/hr/ (29. 8. 2017.)

Summary

PROCESSING THE ARCHIVES OF FONDS OF THE ZAGREB CITY COMMITTEE OF THE LEAGUE OF COMMUNISTS OF CROATIA

The archival records generated through the activities of the Zagreb City Committee of the League of Communists of Croatia is an unavoidable unity of documentation available at the Croatian State Archives to all the interested users who are focused on the history of Zagreb in the second half of the 20th century. The introductory part of the article shows the history and importance of this communist-party organization and the second part deals with the archival arrangement of its documentation that was created by joining two separate units both in physical and in time terms, originating from the same source: Local Committee (1941 – 1945) and City Committee (1945 – 1990). At the end the examples of the documentation units are stated and the applied methods of the archival arrangement described.

Studying the history and organization structure of the Zagreb City Committee of the League of Communists of Croatia was the base for the archival processing. Only then were the conditions created for forming the archival arrangement plan of the fonds. During the archival processing we used the experience of arranging similar communist-party fonds. The results of such an approach are an equable methodology of archival arrangement, clearly set multilevel structure and finally, faster and easier browsing of archival material.

***Keywords:** the City of Zagreb; Zagreb City Committee of the League of Communists of Croatia; Committee of the League of Communists of Croatia; inventory; archival arrangement methods*

Hrvoje Gržina
Hrvatski državni arhiv

Agencija za fotodokumentaciju – pozitivizam stvaratelja u postskrbničkome vremenu

Pregledni znanstveni rad UDK: 930.253:77(497.5)"19"

Rad donosi novi pogled na fotografski arhiv Agencije za fotodokumentaciju, čije je gradivo danas pohranjeno u Hrvatskome državnom arhivu. Agencija je kao stvaratelj djelovala u Zagrebu od 1945. do 1991. godine, a rezultat je njezina rada impresivnih 500 000 izvornih snimaka, koji zajedno s kontaktnim kopijama, kartotekama i knjigama snimanja tvore, za hrvatske prilike po mnogočemu jedinstveni, fotografski arhiv čija optimalna iskoristivost danas nesumnjivo proizlazi iz komplementarnoga odnosa njegovih materijalnih i sadržajnih aspekata. Ta cjelina gradiva tako egzistira unutar različitih sustava, tehnologija, kronologija i narativa, a kroz dinamični međuodnos dvojčanih opreka negativ – pozitiv, slika – tekst i materijalno – nematerijalno ostvaruje potpuni potencijal fotografskoga arhiva kao informacijskoga resursa u postskrbničko doba.

Ključne riječi: *Agencija za fotodokumentaciju, fotografski arhiv, skrbništvo, fotografija, tekst*

Uvodne napomene

Gotovo da ne postoji važnijih tekstova o djelovanju Agencije za fotodokumentaciju koji bi mogli poslužiti kao uvod u istraživanje toga, po mnogočemu jedinstvenoga, fotografskog arhiva. Tek je nekoliko puta uzgred spomenuta, i to uglavnom u kontekstu fotografskoga gradiva pohranjenoga u Hrvatskome državnom arhivu[1] ili je pak ukratko ocrtana kao institucionalni okvir djelovanja poznatijih

1 Opsežniji osvrt o Agenciji i njezinome fotografskom arhivu v. u: Gržina, H., Obhođaš, A. *Gospodarske teme zastupljene u fondu fotografija Agencije za fotodokumentaciju (AGEFOTO).* U: *42. savjetovanje „Arhivska služba i gospodarski arhivi" Bjelovar, 2. – 4. listopada 2007.* Ur. Kovačec, D. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2007. Str. 175–177. Osnovne je informacije moguće pronaći i u: Baričević, Z. Fotografija u Hrvatskom državnom arhivu. *Informatica Museologica* (grad). 31/3–4(2000), str.

hrvatskih fotografa.[2] Povijest i mjerodavnost stvaratelja prvi je put – bez znanstvenoga aparata – sažeto prikazana tek 2015. godine u vodiču kroz fondove i zbirke Hrvatskoga državnog arhiva povezanomu s iseljeništvom, u kojemu je preliminarno objavljen i dio ovdje korištenih podataka,[3] dok su o samome gradivu, njegovim sadržajnim i tvarnim obilježjima podaci uistinu oskudni.

Bez obzira na marginalnu prisutnost stvaratelja i gradiva u svim važnijim pregledima hrvatske fotografije, sam je fotografski arhiv ostao sačuvan u svojemu najvećem dijelu, a brojne su Agencijine fotografije danas poznate u različitim oblicima, tehnikama i tehnologijama. Fotografske slike izvorno zabilježene na negativima i dijapozitivima, danas pohranjenima u Hrvatskome državnom arhivu, slijedom su „prostorne i vremenske dinamike fotografske proizvodnje"[4] tako prisutne u različitim institucijama kao otisci u pozitivu, razglednice, fotomehaničke reprodukcije ili pak digitalne snimke, a neke od njih s vremenom su zadobile ikonički karakter.

Najveći je dio fotografskoga arhiva Agencije nastao tijekom razdoblja u kojemu je – prema sadržaju onodobnih stručnih tekstova – prevladavajuće mišljenje bilo da „baš fotografija ima izvanredne mogućnosti da bude veran izraz procvata naše socijalističke domovine, i to ne samo kao dokument, već i da našu stvarnost oblikuje, dajući kroz nju autorovo shvatanje objektivne stvarnosti, njegovu težnju da doprinese društvenom preobražaju, da obeleži veliko vreme u kome živimo".[5] Iz citiranoga je teksta vidljivo da je fotografija sredinom 20. stoljeća i dalje strogo pozitivistički poimana kao objektivni prikaz stvarnosti preko kojega se trebala prenositi istinita poruka o događajima, ljudima i vremenu u kojemu su snimke nastajale.[6] Ono što će unutar same Agencije dovesti do djelomične promjene u načinu gledanja na fotografije, kao i na organizaciju čitave cjeline gradiva, otkriva nam povijest skrbništva kroz predarhivski (1945. – 1991.) te arhivski život fonda (1993. – 2017.), tijekom kojega se dominantna pozitivistička paradigma unutar koje je arhiv oformljen i najvećim dijelom korišten postupno preobrazila u današnje poimanje fotografije svojstveno postmoderni i postskrbničkomu dobu.[7]

64; Gržina, H. *Fototeka Hrvatskog državnog arhiva u kontekstu povijesti hrvatske fotografije*. U: *Treći kongres hrvatskih arhivista „Arhivi, uprava i razvoj", Osijek, 20. – 23. listopada 2009.* Ur. Kovačec, D. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2009. Str. 214.

2 Hlevnjak, B., Ivanuš, R. *Hrvatska antiratna fotografija : Prvi svjetski, Drugi svjetski i Domovinski rat*. Zagreb : Udruga za promicanje oblikovanja i umjetnosti, 2008. Str. 94–122.

3 Gržina, H. *HR-HDA-1422. Fond fotografija Agencije za fotodokumentaciju*. U: *Iseljeništvo: Vodič kroz fondove i zbirke Hrvatskoga državnog arhiva*. Ur. Bućin, R. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2015. Str. 685–687.

4 Edwards, E. *Photographs: Material Form and the Dynamic Archive*. U: *Photo Archives and the Photographic Memory of Art History*. Ur. Caraffa, C. Berlin : Deutscher Kunstverlag, 2011. Str. 54.

5 A. D. Posle V kongresa KPJ. *Fotografija* (grad). 2(1948), str. 18.

6 O ishodištu takva načina gledanja na fotografije, kao i o njegovim refleksijama na arhive i arhivsku praksu, v. u: Schwartz, J. M. „Records of Simple Truth and Precision": Photography, Archives and Illusion of Control. *Archivaria* (Ontario). 50(2000), str. 1–40.

7 Usp. Cook, T. Electronic Records, Paper Minds: The Revolution in Information Management and Archives in the Post-Custodial and Post-Modernist Era. *Archives and Social Studies: A Journal of Interdisciplinary Research* (grad). 1(2007), str. 399. O promjeni načina gledanja na fotografije kao arhivske dokumente od informacije preko konteksta do današnjega „novog značenja" v. u: Schlak, T. Framing photographs, denying archives: the difficulty of focusing on archival photographs. *Archival*

Nadolazeća će poglavlja tako najprije pogledom na historijat stvaratelja ocrtati kontekst njegova djelovanja, a zatim – tragom postmodernih poimanja fotografija u arhivima, čija je najrječitija zagovornica Joan M. Schwartz,[8] te teorija dinamičnoga arhiva i fotografija kao društveno istaknutih materijalnih objekata antropologinje Elizabeth Edwards[9] – sagledati njezin fotografski arhiv unutar različitih sustava, tehnologija, kronologija i narativa koji utječu na njegov ukupni informacijski potencijal, čineći ga dinamičnim mjestom mnogostrukih značenja raspršenih u slojevima povijesti, autorstva i skrbništva.

Agencija za fotodokumentaciju[10]

Agencija za fotodokumentaciju (skraćeno AGEFOTO) osnovana je u Zagrebu 1945. godine kao Foto-otsjek Odjelenja za štampu Predsjedništva narodne vlade Hrvatske (često nazivan i Foto-centar Hrvatske), a na temeljima Snimačkoga odsjeka Odjela za tisak i slikopis Glavnoga ravnateljstva za promičbu pri Predsjedničtvu vlade NDH.[11] S radom je započela u razdoblju takozvane agitprop-kulture koja je u poslijeratnoj Jugoslaviji bila dominantna u periodu od 1945. do 1952. godine.[12] U takvome, vrlo strogo politički definiranome okviru, sa „striktno kanoniziranom ikonografijom" i jasnim „estetskim restrikcijama",[13] uloga je fotografije, prema onodobnim napisima iz stručnoga tiska, trebala biti „da

Science (Springer). 8(2008), str. 85–101.

8 Schwartz, J. M. Coming to Terms with Photographs: Descriptive Standards, Linguistic 'Othering' and the Margins of Archivy. *Archivaria* (grad). 54(2002), str. 142–171; Schwartz, J. M. „We Make Our Tools and Our Tools Make Us": Lessons from Photographs for the Practice, Politics, and Poetics of Diplomatics. *Archivaria* (Ontario). 40(1995), str. 40–74.

9 Uz već navedeni Edwardsin rad (v. bilj. 4) dodatne informacije v. u: Edwards, E. Photography and the Material Performance of the Past. *History and Theory* (Middletown). 48(2009), str. 130–150; Edwards, E., Hart, J. Photographs as Objects. U: *Photographs, Objects, Histories: On the Materiality of Images*. Ur. Edwards, E.; Hart, J. Florence, KY : Routledge, 2004., str. 1–15.

10 Ovo poglavlje izmijenjena je i znanstvenim aparatom dopunjena verzija teksta objavljenoga u vodiču kroz zbirke i fondove povezane s iseljeništvom (v. bilj. 3).

11 Snimački odsjek utemeljen je 13. lipnja 1941. godine u Zagrebu kao Ured za svjetlopis (foto ured) Državnoga tajničtva za narodno prosvjećivanje. Tijekom Drugoga svjetskog rata nekoliko je puta mijenjao imena, a zadaća mu je bila „snimati važne javne svečanosti, priredbe, krajeve, mjesta, građevine, radove, umjetnine, osobe i ostalo, što je važno za državnu promičbenu djelatnost" (HR-HDA-237, Glavno ravnateljstvo za promičbu pri Predsjedništvu vlade NDH. Naredba ministra narodne prosvjete od 25. veljače 1943. broj 15.781 o unutarnjem uređenju Ministarstva narodne prosvjete, §40). O djelokrugu i zadacima Snimačkoga odsjeka, tada pod imenom Svjetlopisni ured Državnog izvještajnog i promičbenog ureda kod Predsjedničtva vlade NDH v. u: *Spomen-knjiga prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske 10. 4. 1941. – 10. 4. 1942*. Zagreb : Državni izvještajni i promičbeni ured, 1942., str. 43–44. Snimke nastale njegovim radom nakon rata preuzete su u Agenciju te vođene kao „Fond negativa snimljenih u razdoblju od 1941-1945 na teritoriju bivše NDH" sve do 1970. godine, kada su predani onodobnomu Muzeju revolucije naroda Hrvatske (HR-HDA-1422, Agencija za fotodokumentaciju, Ugovor o darovanju i predaji u vlasništvo fonda negativa snimljenih u razdoblju 1941 – 1945. na teritoriju bivše NDH-a br. 1073/1). Snimke su danas u posjedu Hrvatskoga povijesnog muzeja u Zagrebu.

12 Usp. Todić, M. *Fotografija i propaganda 1945–1958*. Banja Luka : JU Književna zadruga, Pančevo : Helicon, 2005. Str. 23.

13 Isto, str. 25.

prikazuje borbu radnog čoveka koji stvara svoju bolju budućnost, treba da izražava misli i želje naroda, njegove težnje, odricanja i napore kojima se ruši kapitalističko, a gradi novo socijalističko društvo".[14] Nova je služba preuzela prostorije i gradivo nekadašnjega Snimačkog odsjeka na Preradovićevu trgu 4 u Zagrebu, kao i dio njegova reporterskoga kadra. Tako je fotografima Mladenu Grčeviću, Milanu Paviću, Zvonku Zecu, Veljku Vučkoviću i Krešimiru Juriši, djelatnima u Snimačkome odsjeku, priključen dio fotoreportera koji su tijekom Drugoga svjetskog rata bili angažirani u fotosekciji lista *Slobodna Dalmacija*, raznim partizanskim jedinicama te postrojbama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (Slavko Zalar, Jure Ruljančić, Hugo Fischer Ribarić, Mahmud Konjhodžić…). Time je stvorena osnova reporterskoga kadra buduće agencije.[15] Na čelo novostvorene službe postavljen je fotograf Živko Gatin, osnivač i voditelj fotosekcije *Slobodne Dalmacije*.[16]

Fotografske su snimke u početku gotovo isključivo bile orijentirane na dokumentiranje ratne štete i zločina počinjenih tijekom rata, početak obnove zemlje na socijalističkim temeljima te promidžbu, da bi nešto kasnije, 1948. godine – s preimenovanjem u Foto služba Hrvatske[17] – agencija započela s fotodokumentiranjem privrednoga, političkoga i kulturnoga života socijalističke Hrvatske, a dijelom i ostalih republika bivše države. Istovremeno je kao predmet poslovanja istaknuta i izrada i prodaja fotografija, sudjelovanje u radovima i samostalno organiziranje izložaba te arhiviranje fotografskih negativa u svrhu dokumentacije.[18]

Godine 1952. Foto služba Hrvatske izbrisana je iz registra državnih privrednih poduzeća i proglašena je privrednom ustanovom sa samostalnim financiranjem,[19] a dvije su godine poslije redefinirani njezini zadaci i djelokrug. Tako je predmet poslovanja poduzeća postalo: „1. dokumentarno fotografsko

14 Hlupič, F. Umetnička fotografija danas. *Fotografija* (Ljubljana). 3(1949), str. 38. Cit. prema: Todić 2005., str. 24.

15 Prva grupa tako okupljenih fotoreportera vidljiva je na snimci iz svibnja 1945. godine, nastaloj prigodom posjeta ministra informacija Save Kosanovića Foto-otsjeku Odjelenja za štampu Predsjedništva narodne vlade Hrvatske, na kojoj su zabilježeni reporteri ranije zaposleni u Snimačkome odsjeku zajedno s kadrom pristiglim iz *Slobodne Dalmacije* i jedinica Narodnooslobodilačke vojske (HR-HDA-1422, Fond fotografija Agencije za fotodokumentaciju, I-16/3).

16 U intervjuu danom *Slobodnoj Dalmaciji* 2013. godine sam Gatin prve dane buduće Agencije za fotodokumentaciju opisuje sljedećim riječima: „Naime, na traženje Vicka Krstulovića, kad je postao član Vlade NR Hrvatske, Fotosekcija 'Slobodne' postala je pri Propagandnom odjelu Sabora Fotocentar Hrvatske – FCH, sa sjedištem na Preradovićevu trgu. Postali smo agencija! A priključeni su i članovi Pavelićeve promidžbe. Bio sam šef i bilo mi je neugodno jer sam kao fotografski amater postao nadređeni slavnim fotografima poput Milana Pavića". Intervju je dostupan na: slobodnadalmacija.hr. *Dr. Živko Gatin: Za čitanje 'Slobodne' se strijeljalo!*. URL: http://www.slobodnadalmacija.hr/Kultura/tabid/81/articleType/ArticleView/articleId/213192/Default.aspx (16. 5. 2015.).

17 „Foto služba Hrvatske, sa sjedištem u Zagrebu, osnovan(a) rješenjem Vlade Narodne Republike Hrvatske pod broj 10260-1948 od 14. VII. 1948." (*NN* 76/1948, 22. 9. 1948.).

18 „Predmet poslovanja poduzeća je: a) vršenje snimanja svih radova iz privrednog, političkog i kulturnog života naše zemlje; b) izrada i prodaja fotografija; c) sudjelovanje u radovima i samostalno organiziranje izložbi; d) arhiviranje fotografskih negativa u svrhu dokumentacije iz privrednog, političkog i kulturnog života naše zemlje" (*NN* 76/1948, 22. 9. 1948.).

19 *NN* 39/1952, 14. 8. 1952.

snimanje svih događaja i objekata iz privrednog, političkog i kulturnog života zemlje; 2. organizacija i vođenje foto-teke u svrhu dokumentacije; 3. reprodukcija fotografija u novinama, raznim publikacijama i časopisima; izmjena fotografija s inozemnim foto agencijama; 4. organiziranje samostalnih izložbi fotografija u zemlji i inozemstvu te sudjelovanje na sličnim izložbama".[20] Godine 1956. dolazi do promjene imena u Agencija za fotodokumentaciju, pod kojim će ova služba djelovati sve do svojega gašenja 1991.[21] Kroz spomenuto razdoblje s vremenom dolazi do nadrastanja koncepta strogoga dokumentarizma prisutnoga kroz prvo desetljeće te postupnoga okretanja snimkama reklamnoga i modnoga karaktera, kao i izradi razglednica te izdavaštvu.[22] Agencija je na adresi Trg Mažuranića 5 djelovala do rujna 1991. kada prestaje s radom, a fotografski arhiv i popratna dokumentacija – zajedno s dijelom osoblja – 1993. godine prelaze u Hrvatski državni arhiv, koji nastavlja s njihovom obradom.[23]

FOTO SLUŽBA HRVATSKE

ZAGREB, MAŽURANIĆEV TRG BROJ 5

USTANOVA ZA SNIMANJE I IZRADU
DOKUMENTARNIH, PROPAGANDNIH
I REKLAMNIH FOTOGRAFIJA

Raspolaže s velikom arhivom snimaka iz industrije, poljoprivrede i šumarstva, ribarstva, turizma, kulture i prosvjete, folklora i t. d. sa područja cijele FNRJ.

Slika 1. *Novinski oglas Foto službe Hrvatske objavljen 1953. godine.*

20 Rješenje o Foto službi Hrvatske kao ustanovi sa samostalnim financiranjem. *NN* 33/1954, 16. 7. 1954.

21 Tom su prilikom i zadaci dodatno prošireni dodavanjem pete točke: „5. izdavanje dokumentarnih i propagandnih fotoedicija i albuma iz privredne, političke i kulturne djelatnosti u skladu s odredbama člana 43. Osnovnog zakona o izdavačkim poduzećima i izdavačkim ustanovama" (Rješenje o izmjeni i dopuni Rješenja o Foto službi Hrvatske kao ustanovi sa samostalnim financiranjem. *NN* 56/1956, 5. 10. 1956.).

22 Usp. Gržina 2009., str. 214.

23 U matičnoj knjizi zaposlenika Agencije za fotodokumentaciju za dio djelatnika koji su s gradivom agencije prešli u Hrvatski državni arhiv pod datumom prestanka radnoga odnosa stoji 30. rujna 1991. (HR-HDA-1422, Agencija za fotodokumentaciju, *Matična knjiga zaposlenika Agencije za fotodokumentaciju*, red. br. 162, 163 i 164, str. 49–50.), dok je sam fond AGEFOTO u knjigu akvizicija arhiva zaveden pod brojem 48/1993. Po preuzimanju gradiva u arhiv, u bivšim je prostorima Agencije sve do ožujka 2007. godine radio Središnji fotolaboratorij Hrvatskoga državnog arhiva.

Hrvatski državni arhiv, Zagreb (HR-HDA-1422, Agencija za fotodokumentaciju)

Rezultat rada Agencije kroz pola stoljeća impozantna je brojka od približno pet stotina tisuća izvornih negativa i dijapozitiva raznih formata, crno-bijelih i u boji, 264 albuma s kontaktnim kopijama te dva ormara s tabloima. Kako bi takav korpus bio što lakše pretraživ, 1965. godine izrađen je elaborat naslovljen *O vođenju arhive pozitiva i negativa*, u kojem su razrađene metode rukovanja informacijama te njihov prijenos od stvaratelja do korisnika.[24] Elaborat je izradio tadašnji direktor agencije Juraj Kopač.[25] Tom su prilikom kao obavijesno pomagalo izrađene dvije kartoteke – jedna usustavljena prema geografskim nazivima mjesta, rijeka, jezera i planina, a druga po kriteriju društvenih i privrednih djelatnosti koje je bilo moguće prikazati fotografijom.[26] Tako uspostavljeni sustav upravljanja fotografskim snimkama unutar arhiva zadržan je i danas. Pregledom kartoteke korisnika se upućuje na albume ili tabloe s kontaktnim kopijama izrađenim iz izvornih negativa,[27] na temelju kojih se odabiru snimke iz kojih se zatim izrađuju otisci u pozitivu ili digitalne presnimke. Dodatna pojašnjenja korisnik može potražiti u ukupno sedamdeset i osam knjiga snimanja, u koje su sami snimatelji (ili netko od zaduženoga osoblja) upisivali osnovne podatke o snimljenome motivu, a što je moglo biti predmetom interesa.

Fotografski arhiv Agencije

Promotri li se pozornije operativni okvir stvaratelja izložen u prethodnome poglavlju, od samih je početaka jasno vidljivo da je velik dio vremena Agencija djelovala unutar jasno definiranoga promidžbenog konteksta, i za vrijeme Drugoga svjetskog rata, kao i po njegovu završetku. Fotografski se dokumentiralo odabrane motive (javna događanja, priredbe, krajeve, mjesta, građevine, radove, umjetnine, osobe…) važne za društveno-politički, gospodarski i kulturni život zemlje, a istovremeno su – o čemu dosad gotovo da i nije bilo govora – određeni motivi svjesno izostavljani, pa tako s današnjega gledišta nipošto ne možemo govoriti o cjelokupnome ni objektivnome prikazu prošlosti, čak ni na razini samih fotografskih snimaka, ne ulazeći u njihov odnos s tekstom ni drugim fotografijama.[28] Promatrajući ukratko ocrtani odnos između Agencijina fotografskoga arhiva kao produkta djelovanja stvaratelja i različitih društveno-političkih okvira u kojima su dijelovi gradiva nastali i (naj)većim

24 U elaboratu, između ostaloga, stoji: „Zadatak je fotodokumentacione arhive Agencije za fotodokumentaciju (…) da omogući brzo pronalaženje kvalitetnog snimka, bilo po geografskom pojmu bilo po određenoj vrsti ljudske djelatnosti i pojma, kao i da omogući uvid u materijal kojeg bi trebalo snimiti ukoliko već nije snimljen, odnosno ako je zastario, ili je snimka iz bilo kojeg razloga loše kvalitete. Kako ustanova Agencije za fotodokumentaciju u cjelini radi na povećanjima za razne propagandne manifestacije i na izradi foto razglednica, arhiva treba da bude prilagodjena tom zadatku." (HR-HDA-1422, Agencija za fotodokumentaciju, *Elaborat o uređenju arhive pozitiva i negativa*, str. 1).

25 Isto, str. 4.

26 Isto, str. 1.

27 Dijapozitivi nisu kopirani, pa je u slučaju njihova korištenja potrebno konzultirati izvornu snimku (Isto, str. 3).

28 Usp. Schwartz 1995., str. 44.

dijelom rabljeni, na vidjelo izlazi posljednjih godina u stranoj literaturi često razmatrani pojam moći, koji se u tome slučaju očituje u nekoliko aspekata – prije svega u snimanju točno određenih događaja, objekata, toponima i djelatnosti uz istovremeno izostavljanje nekih drugih, zatim u načinu imenovanja, opisivanja i organizacije snimaka, njihovu čuvanju te napokon njihovoj uporabi.[29]

Razvoj fotoarhiva moguće je pak pratiti kroz četiri faze tijekom kojih su odluke skrbnika raznih profila u različitim društveno-političkim okolnostima bitno utjecale na njegov današnji izgled. Prva je faza trajala od osnutka Ureda za svjetlopis Državnog tajništva za narodno prosvjećivanje 13. travnja 1941. godine do kraja Drugoga svjetskog rata, druga od ustanovljenja Foto-otsjeka Odjelenja za štampu Predsjedništva narodne vlade Hrvatske u svibnju 1945. do takozvane Kopačeve reorganizacije, treća od 1965. do odlaska u stečaj 1991. godine i četvrta od prelaska u Hrvatski državni arhiv do danas.

O brojnosti i strukturi Fonda negativa snimljenih u razdoblju od 1941 – 1945 na teritoriju bivše NDH, stvorenoga tijekom prve faze djelovanja u vrijeme Drugoga svjetskog rata kojim su postavljeni temelji kasnijega fotografskoga arhiva, zna se vrlo malo, i to isključivo iz „ugovora o darovanju i predaji u vlasništvo" gradiva od 24. travnja 1970. godine, sklopljenoga između Agencije za fotodokumentaciju i Muzeja revolucije naroda Hrvatske.[30] S obzirom na sadržaj druge točke ugovora, pretpostavlja se da prvobitni red nije zadržan,[31] a detaljniji uvid u gradivo tek treba izvršiti, poželjno u suradnji s Hrvatskim povijesnim muzejem.[32] Snimke nastale po završetku Drugoga svjetskog rata do 1965. godine vođene

29 Usp. Schwartz, J. M., Cook, T. Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory. *Archival Science* (Springer). 2/1–2(2002), str. 5. O pojmu moći u arhivima i arhivskim dokumentima v. Cook, T., Schwartz, J. M. Archives, Records, and Power: From (Postmodern) Theory to (Archival) Performance. *Archival Science* (Springer). 2/3–4 (2002), str. 171–185; Schwartz, J. M. „Having New Eyes": Spaces of Archives, Landscapes of Power. *Archivaria* (grad). 61(2006), str. 1–25. Sličan način gledanja na arhive kao „sustave proizvodnje istine" v. u: Edwards 2011., str. 49.

30 Iz ugovora se može raspoznati samo okvirno o kojim je cjelinama gradiva bila riječ, i to kako su navedene: „– iz života i rada ustaško-domobranskih postrojbi, – borbe „četničko-komunističkih bandi", – četnici u Bosni, – ustaške skupštine, – vojne i civilne manifestacije, proslave, pogrebi i sl., – prijelaz grkokatolika na katoličku vjeru," osnivanje „hrvatske pravoslavne crkve", – četnici i četnička zlodjela, – studiji portreta „ustaških dužnosnika", – ulazak njemačke vojske u Zagreb, – odlazak domobranske vojske i avijacije na Istočni front, – ustaške vojne jedinice u Žumberku," oslobodjenje Splita od „komunističkih bandi", – propagandne izložbe protiv Jevreja i tome sl.," mnoštvo nepoznatih snimaka s tematikom iz vojnih jedinica /domobranskih, ustaških i dr./" (HR-HDA-1422, Agencija za fotodokumentaciju, *Ugovor o darovanju i predaji u vlasništvo fonda negativa snimljenih u razdoblju 1941 – 1945. na teritoriju bivše NDH-e br. 1073/1*).

31 Točka II. ugovora kaže: „Daroprimalac se obvezuje da će (…) napraviti fotoalbume za sav preuzeti po popisu fotomaterijal, obraditi ga stručno, bar općenito legendirati, te izvršiti kronološku i tematsku sistematiku fotografija darovanih negativa" (Isto). U nastavku se spominje i vraćanje dijela negativa „čiji sadržaji ne odgovaraju tematici iz tač. I ovoga ugovora, kao na pr. folklor, tipovi ljudi, pejsaži i mjesta" (Isto), međutim ne postoje podaci da je do povrata došlo.

32 Zanimljivo je da su Agencija i Muzej revolucije surađivali i prije predaje cjeline gradiva iz Drugoga svjetskog rata, a sačuvani izvještaj kustosa Muzeja pokazuje sumnju u izdvajanje još nekih cjelina iz fotoarhiva. Tako u jednome od izvještaja stoji da su „filmovi albuma 'Istra' predani Savezu boraca (…), ali su i neki filmovi odnašani u Beograd, vjerojatno u Vojni muzej" (HR-HDA-1422, Agencija za fotodokumentaciju, *Izvještaj o dogovorima i radu u Agenciji za fotodokumentaciju Zgb.*, točka 2.). Iz istoga je izvještaja vidljivo i da su institucije međusobno izmjenjivale i otiske u pozitivu „izrađene sa originalnih filmova" (Isto),

su na više načina korištenjem različitim slovnim i brojčanim kombinacijama kao dijelovima jedinstvene oznake svake pojedine snimke, koje su zadržane do danas. Reorganizacijom koju je proveo tadašnji ravnatelj Juraj Kopač fotoarhiv je bio prilagođen izradi „povećanja za razne propagandne manifestacije" i proizvodnji fotorazglednica, zbog čega je izmijenjen redoslijed albuma s kontaktnim kopijama, izrađene dvije kartoteke te postavljeni temelji za izradu tabloa s kontaktnim kopijama koji su izrađivani do prestanka djelovanja.[33] Pritom je istaknuto kako „uređenje arhive NOB kao i arhive iz vremena NDH zahtjeva poseban tretman klasifikacije i čuvanje".[34] Tom su prilikom u sastav fotoarhiva dodane i snimke iz 1930-ih godina za koje postoji opravdana pretpostavka da su ih snimili Ljudevit i Đuro Griesbach, a u Agenciju donio drugospomenuti u vrijeme dok je bio njezin djelatnik početkom 1960-ih.[35] U takvome je poretku fotoarhiv ostao do prestanka djelovanja stvaratelja. Po prelasku gradiva u Hrvatski državni arhiv, u zatečeni je poredak izvršeno još nekoliko intervencija čiji su tragovi ostali vidljivi do danas. Kako je fotoarhiv Agencije poslužio kao temelj novouspostavljene Fotoslužbe HDA, njegovi su klasifikacijski sustavi zadržani i prema njima se – ne vodeći računa o načelu provenijencije – nastavilo u preuzeta obavijesna pomagala dodavati novosnimljenu arhivsku fotodokumentaciju, kao i snimke drugih stvaratelja.[36] Iako je to gradivo poslije izuzeto i od njega su formirane zasebne zbirke, tragovi skrbništva ostali su u fotoarhivu Agencije zabilježeni do danas, potvrđujući Brothmanovu tvrdnju prema kojoj arhivisti ne samo da prikupljaju i čuvaju vrijedne zapise nego i sami stvaraju određene vrijednosti i njihov poredak.[37]

Slika 2. *Žig Foto-otsjeka Odjelenja za štampu Predsjedništva narodne vlade Hrvatske iz 1947. godine otisnut na poleđini fotografije obilježene jedinstvenom oznakom N-19/5. Hrvatski državni arhiv, Zagreb (HR-HDA-1422, Agencija za fotodokumentaciju, N-19/5*

stavljajući tako u opticaj više snimaka izrađenih iz istoga negativa koji su kasnije korišteni u različitim kontekstima. Takvu je situaciju J. M. Schwartz vrlo točno opisala navodeći da „identični otisci (…) mogu biti izrađeni u različito vrijeme i u različite svrhe te kao takvi cirkulirati u različitim diskursima – komercijalnim, znanstvenim, političkim, ekonomskim, novinarskim, estetskim – a mogu čak služiti i u dijametralno suprotne svrhe." (Schwartz 1995., str. 51).

33 HR-HDA-1422, Agencija za fotodokumentaciju, *Elaborat o uređenju arhive pozitiva i negativa*, str. 1.

34 Isto, str. 4.

35 Opravdana se pretpostavka temelji na postojanju istih fotografskih slika u gradivu Agencije, kao i na fotorazglednicama tvrtke Griesbach i Knaus, no za njezinu bi potvrdu trebalo provesti sustavno istraživanje toga dijela gradiva.

36 Tako danas kartotečni listići i knjige snimanja Agencije za fotodokumentaciju nose naknadno upisane oznake negativa tvrtke Griesbach & Knaus, kao i dio novosnimljenoga materijala Fotoslužbe Hrvatskoga državnog arhiva.

37 Usp. Brothman, B. Orders of Value: Probing the Theoretical Terms of Archival Practice. *Archivaria* (Ontario). 32(1991), str. 82. O istome v. i: Schwartz 1995., str. 61.

Različiti koncepti označivanja i dokumentiranja, brojnost osoblja uključenoga u proizvodnju i opremanje fotografskih dokumenata[38] te reorganizacije provedene u različitim fazama djelovanja jasno pokazuju da je Agencijin fotografski arhiv od početka „pažljivo stvarani vizualni argument", a njegov nastanak te promjene u organizaciji i vođenju treba promatrati isključivo u „ideološkome kontekstu vrijednosti i vjerovanja" te dominantnih „političkih, društveno-kulturnih i ekonomskih" odnosa.[39]

Obavijesna pomagala i upravljanje informacijama

Velika količina snimaka od početka je pred stvaratelja kao nužnost postavila postojanje osmišljenoga sustava za upravljanje informacijama. Prema dostupnim podacima, sve do takozvane Kopačeve reorganizacije oznake i sadržaj snimaka upisivani su samo u knjige snimanja, a jedinstvo je slikovnoga sadržaja i njegova tekstualnoga suplementa postizano zajedničkim skupom informacija koji su dijelila najmanje tri različita materijalna objekta – izvorna snimka, kontaktna kopija i knjiga snimanja. Naime, izvorni su negativi po snimanju i kemijskome procesuiranju pojedinačno odlagani u zasebne uložnice i kutije te obilježavani jedinstvenim oznakama sastavljenima od slovno-brojčane kombinacije. Iz njih su izrađivane kontaktne kopije koje su pod istim oznakama lijepljene u albume, a pridodan im je i opisni listić s tekstualnim sadržajem čitave cjeline odnosno reportaže, dok su ostale tekstualne informacije upisivane u knjige snimanja zadržavajući istu identifikacijsku oznaku. Tekstovima u knjizi snimanja dopunjavan je, dakle, slikovni sadržaj snimaka i smještan u određeni prostorno-vremenski kontekst.[40] Detaljnost opisa varira, pa je tako katkad moguće pronaći vrlo detaljne podatke o snimljenome motivu, dok je u nekim slučajevima sve što postoji skupni opis na razini reportaže.

Kao primjer komplementarnoga odnosa slike i teksta[41] odabrana je fotografija pohranjena pod oznakom *N-435/2* (v. Slika 3). Riječ je o crno-bijelome negativu srednjega formata (6 x 6 cm) na kojemu je zabilježen čovjek podno drvenoga stupa na čijemu je vrhu pričvršćena elisa, a do stupa na različitim mjestima vodi nekoliko žica. Negativ je u zasebnoj pergaminskoj uložnici, obilježenoj spomenutom jedinstvenom oznakom, odložen u kutiju zajedno s ostalim snimkama koje nose početnu slovnu oznaku

38 Kopačev Elaborat tako poimence spominje „snimatelja", „rukovodioca odjela", „referenta za fotodokumentacionu arhivu" i „laboranta" (HR-HDA-1422, Agencija za fotodokumentaciju, *Elaborat o uređenju arhive pozitiva i negativa*, str. 3), koji različitim radnjama kao što su snimanje, pregled i odabir snimaka, određivanje izreza te izrada otisaka sudjeluju u proizvodnji značenja fotografije, odnosno „transformaciju fotografske slike u fotografski dokument" (Schwartz 1995., str. 46).

39 Schwartz 1995., str. 47 i 53.

40 Tekstualni opisi tako, prema mišljenju Elizabeth Edwards, ne sadržavaju samo „semiotičku energiju slike", nego također „obilježavaju njezinu povijesnu važnost, smještaju fotografiju u vrijeme i prostor, daju joj preciznost, posebnost i legitimitet povijesnoga iskaza integrirajući je istovremeno u širi narativ čitavoga arhiva" (Edwards 2009., str. 144).

41 O komplementarnome odnosu fotografske slike i teksta, kao i njihovim ostalim mogućim međuodnosima, više v. u: Gržina, H. *Fotografske ostavštine u baštinskim institucijama*. U: *Znanstveno-stručni skup „Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine" zbornik radova*. Ur. Lučić, M., Škalić, M. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2015. Str. 163–165.

N, a iz njega izrađena kontaktna kopija nalijepljena je u album 16 formiran prema tematski srodnome slikovnom sadržaju i naslovljen *Privreda* za 1946. i 1947. godinu.[42] Dodatne informacije o snimci, dostupne u knjizi snimanja za slovo *N* odnosno 1947. godinu, u tome su slučaju uistinu detaljne,[43] a iz navedenoga jasno je vidljivo u kojoj je mjeri tekstualni opis fotografije u skladu s onodobnim, prije navedenim napisima u tisku i generalnim promidžbenim poslanjem stvaratelja u poslijeratnome vremenu.

Slika 3. *Ante Fuis, Vjetrenjača načinjena od elise leteće tvrđave pomoću koje Miloš Gostović puni akumulatore, 1947. Izvorni crno-bijeli negativ 6 x 6 cm (lijevo) i iz njega izrađena kontaktna kopija (desno). Hrvatski državni arhiv, Zagreb (HR-HDA-1422, Agencija za fotodokumentaciju, N-435/2)*

42 Negativi su u kutiju tako odloženi slijedom snimanja kroz tekuću godinu, a albumi s kontaktnim kopijama stvarani su prema tematskim odrednicama. U konkretnome slučaju slovna oznaka „N" unutar fotoarhiva označuje 1947. godinu, brojka nakon crtice 435. reportažu u tekućoj godini, dok je broj nakon kose crte oznaka broja snimke unutar reportaže. U albumu br. 16 kontaktne su kopije zalijepljene na str. 20 između dviju različitih reportaže sadržajno također povezane s privredom (HR-HDA-1422, Agencija za fotodokumentaciju, *Album 81*, str. 59). Oznake u albumima kasnije su – tijekom Kopačeve reorganizacije fotoarhiva – promijenjene, no ovdje se referira na poredak koji je vrijedio u vrijeme nastanka tih fotografija, o kojemu je ostao pisani trag na samim albumima.

43 Iz rukom pisanoga teksta tako se doznaje da je snimka nastala 1. rujna 1947. godine i da je dio reportaže od pet snimaka naslovljene „Izumitelj Miloš Gostović iz sela Gostovića kot. Brinje", koju je snimio fotoreporter Ante Fuis (HR-HDA-1422, Agencija za fotodokumentaciju, *Tekstovi reportaža „N" 1947*, str. 216). U uvodnome tekstu, prije nego što će prijeći na opise pojedinačnih snimaka, fotograf opširno piše o zabilježenome motivu i njegovome protagonistu: „U malom selo Gostovići – Gostopolje kot Brinje živi 26 godišnji seljak Miloš Gostović, nazvani Tesla. Taj naslov je dobio zbog raznih izuma t. j. on iz raznih dijelova aviona, automobila i t. d. gradi i izgrađuje razne druge sprave i mašineriju, koje mu služe za njegov rad. Tako je od elise leteće tvrđave načinio propeler t. j. vjetrenjaču pomoću kojih puni akumulatore. Spravu je montirao visoko na brijegu iznad sela t. j. iznad njegove kuće, odakle regulira punjenje pomoću jedne žice iz same kuće. Na taj način dobiva rasvjetu u kući i radioni koju je sam konstruirao" (Isto). Opisujući u nastavku samu snimku, autor navodi sljedeće „Vjetrenjača, načinjena od elise leteće tvrđave pomoču koje Miloš Gostović puni akumulatore." (Isto).

Slika 4. *Kutija s izvornim negativima, pojedinačne snimke u zaštitnoj ambalaži, album s kontaktnim kopijama, knjiga snimanja i kartotečni listić s informacijama o snimci N-435/2.*
Snimio: Robert Perović

Kada se 1965. godine – u skladu s ponešto redefiniranom ulogom i zadacima stvaratelja – pristupilo reorganizaciji fotoarhiva Agencije, neki su od podataka izmijenjeni, a neki pak zadržani. Jedinstvene oznake izvornih snimaka, jednako kao i njihovih kontaktnih kopija, zadržane su, dok su brojevi albuma, a katkad i raspored stranica unutar njih, izmijenjeni, čime su od dijela fotografija stvoreni i novi, drukčiji narativi. Istovremeno su izrađene i dvije kartoteke – jedna prema mjestu, a druga prema pojmovima – pa se tako spomenuta snimka oznake *N-435/2*, umjesto u kategoriji *Privreda*, našla na kartotečnome listiću *Narodna tehnika*, a njezin je sadržaj ukratko opisan kao *Vjetrenjača za dobivanje struje*.[44] Iz listića su, osim sadržaja i oznake, vidljivi i podaci o godini nastanka, autoru, albumu i stranici s kontaktnim kopijama (novi broj) te knjigom snimanja i stranicom na kojoj je moguće potražiti tekstualni opis.[45] Različiti objekti u kojima je moguće pronaći informacije o snimci pod oznakom *N-432/2* prikazani su na Slici 4.

Nedugo po prelasku gradiva u Hrvatski državni arhiv započeto je zaštitno dubliranje dijela negativa – snimljenih u drugoj polovini 1940-ih – izrađenih na kemijski nepostojanoj nitrocelulloznoj

44 HR-HDA-1422, Agencija za fotodokumentaciju, *Kartoteka pojmova – Narodna tehnika*, str. 1.

45 Isto.

podlozi, pri čemu je za njih izrađen set kopija na transparentnoj podlozi pod istom identifikacijskom oznakom koje su pohranjene u odvojenim zaštitnim kutijama s napomenom „duplikat negativ".[46] Sredinom 2000-ih godina pristupilo se i izradi baze podataka za pretraživanje gradiva po više kriterija u usporedbi s dvjema postojećim kartotekama. Prema rubrikama iz kartotečnih listića formirane su kategorije u bazi, čime je omogućeno pretraživanje prema riječima iz sadržaja, mjesnim odrednicama i autorima fotografija,[47] a samim time i stvaranje novih, dotada nepostojećih narativa. Istovremeno je započeta i digitalizacija gradiva, pa tako izvorne snimke postupno dobivaju i svoje digitalne kopije, postaju dio digitalnoga repozitorija te samim time i novih narativa proizašlih iz širokih mogućnosti informacijske tehnologije i mrežne infrastrukture.[48]

Uzimajući u obzir cjelinu gradiva nastaloga djelovanjem Agencije za fotodokumentaciju, jasno je vidljivo da ukupni potencijal njezina arhiva kao informacijskoga resursa u proizvodnji značenja ne proizlazi samo iz izvornih fotografija, kao što se do sada često mislilo, nego, naprotiv, upravo iz dinamičnoga međuodnosa svih njegovih sastavnica. Slikovni je sadržaj svake izvorne fotografije tako tek djelomično razumljiv bez kontaktne kopije u pozitivu,[49] stavljanja slike u odnos s tekstualnim suplementom ili pak bez supostavljanja uz ostale fotografije. Tako gledajući, čitav je fotoarhiv za skrbnika i istraživača optimalno iskoristiv isključivo kroz komplementarnost njegovih materijalnih i sadržajnih aspekata.[50] Tek uzet kao takav, svakomu zainteresiranom pojedincu otvara mnoštvo različitih narativa uvjetovanih materijalnim svojstvima arhiva, njegovim sadržajem te kontekstima nastanka i uporabe.[51] Tu je važno napomenuti da je fizički raspored fotografija u spremišnome prostoru različit od onoga njihovih kopija na stranicama albuma ili tabloa, čime se kontekst i njihovo značenje djelomično mijenja. Tekstualni opisi u knjigama snimanja pak slijede poredak izvornih snimaka, a ne njihovih kopija, ali drukčijim semiotičkim potencijalom – opisujući, a ne prikazujući – progovaraju o istome isječku koji je u trenutku snimanja izuzet iz fotografova neposrednoga okruženja. Za razliku od knjiga snimanja, obje kartoteke i poslije stvorena baza podataka zasebni su, po različitim kriterijima organizirani narativi koji najčešće upravljaju izborom i redoslijedom konzultiranja snimaka u albumima. Na taj

46 Više o tome u: Baričević, Z. *Nav. dj.*, str. 67.

47 Usp. Gržina, H., Obhođaš, A. *Nav. dj.*, str. 176.

48 Za sada je riječ isključivo o skeniranju izvornih negativa i dijapozitiva, dok bi u budućnosti trebalo razmisliti i o digitalizaciji ostalih sastavnica arhiva (albuma i tabloa s kontaktnim kopijama, knjiga snimanja i kartoteke) ne bi li njihovi dinamični međuodnosi bili vidljivi i u digitalnome okruženju. Sličan je projekt digitalizacije različitih sastavnica odabranoga fotografskog arhiva, u kojemu digitalni surogati materijalnih fotografskih objekata funkcioniraju kao „egzegeza analognoga arhiva u svrhu pojačavanja njegova povijesnog razumijevanja", pregledno prikazan u Edwards 2011., str. 53–54. Nedavno je, slijedom spomenute Edwardsičine inicijative, i u Hrvatskoj započet takav digitalizacijski projekt (Usp. Gržina, I., Šamec Flaschar, I., *Tragom baštine: Schneiderov fotografijski arhiv*. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2016. Str. 12).

49 Fotografsku je sliku, naime, puno lakše promatrati u pozitivu, nego kao obrnutu skalu tonskih vrijednosti negativa.

50 Usp. Edwards 2009., str. 142.

51 Usp. Schwartz 1995., str. 50.

način čitav fotoarhiv istovremeno egzistira unutar različitih sustava, tehnologija, kronologija i narativa, otvarajući bezbrojne mogućnosti rekontekstualizacije i reinterpretacije snimaka koji su nastajali kako bi „objektivno" i „pouzdano" svjedočili o onome što je njihov stvaratelj držao vrijednim dokumentiranja. Tako promatran, ovaj arhiv prestaje biti pasivna kolekcija objektivnih i istinitih fotografija te postaje „prostor kreativnoga intenziteta, genijalnosti, skrivene energije i bogate povijesne snage".[52]

Umjesto zaključka

Agencija za fotodokumentaciju tijekom polustoljetne je aktivnosti stvorila veliku količinu raznolikoga gradiva koje je posljednjih četvrt stoljeća pohranjeno u Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu. Ta cjelina – utemeljena na promidžbenoj djelatnosti Snimačkoga odsjeka Odjela za tisak i slikopis Glavnog ravnateljstva za promičbu pri Predsjedničtvu vlade NDH i njegovu fotografskome arhivu – tako okuplja snimke lokaliteta i različitih oblika ljudske djelatnosti zabilježene na prostoru bivše Jugoslavije. Fotografije se tematski kreću od reportažnih i dokumentarno-propagandnih snimaka, preko urbanih veduta prema kojima su izrađivane razglednice do onih reklamnoga i modnoga karaktera, a zajedno s kontaktnim kopijama, kartotekama i knjigama snimanja čine opsežni fotografski arhiv, čija optimalna iskoristivost danas nesumnjivo proizlazi iz komplementarnoga odnosa njegovih materijalnih i sadržajnih aspekata. Slijedeći odjeke postmodernih promišljanja o fotografskim dokumentima u arhivskoj teoriji te o arhivima kao mjestima moći i proizvodnje značenja, u ovome je radu fotoarhiv Agencije sagledan u kontekstu antropološke teorije fotografija kao društveno istaknutih materijalnih objekata i koncepta dinamičnoga arhiva, ne bi li se iznova vrednovao današnji informacijski potencijal gradiva nastaloga u vrijeme pozitivističke paradigme o objektivnosti i istinitosti fotografije kao medija.

Zasebnom su analizom različitih slikovnih i tekstualnih sastavnica arhiva tako uočeni brojni narativi, ali i relacije između dvojčanih opreka negativ – pozitiv (izvorni negativ/kontaktna kopija u pozitivu), slika – tekst (fotografske slike/tekstovi u knjigama snimanja, kartotekama i bazi podataka), materijalno – nematerijalno (fotografije, kartice i knjige kao materijalni objekti nasuprot intelektualnim konstruktima, diskursima i kronologijama formiranima iz njihova tekstualnoga suplementa) te analogno – digitalno (izvorne snimke/njihove digitalne izvedenice, kartoteke/baza podataka) na čijem međuodnosu počiva informacijski potencijal, a time i značenje čitavoga arhiva. Stavljanjem informacija i narativa proizašlih iz te dinamične igre binarnih opozicija u kontekst moći stvaratelja i kasnijih imatelja – jasno vidljive kroz mogućnost snimanja točno određenih događaja, objekata, toponima i djelatnosti uz istovremeno izostavljanje nekih drugih, a zatim i u načinu imenovanja, opisivanja i organizacije snimaka te njihovu čuvanju i uporabi – postaje razvidno da je na taj fotografski arhiv danas teško pozitivistički gledati kao na zaokruženi, objektivni i istiniti prikaz prošlosti. Slijedom svega izloženoga Agencijin

52 Edwards 2011., str. 47.

bi fotoarhiv, umjesto kao pasivni konglomerat „objektivne" fotodokumentacije, trebalo promatrati kao aktivni i dinamični prostor višestrukih značenja koja proizlaze iz komplementarnih odnosa njegovih tvarnih i sadržajnih sastavnica u određenome kontekstu, čime on u današnje postskrbničko doba ostvaruje svoj potpuni potencijal.

Izvori

HR-HDA-237. Glavno ravnateljstvo za promičbu pri Predsjedništvu vlade NDH.

HR-HDA-1422. Agencija za fotodokumentaciju.

NN 76/1948, 22. 9. 1948.

NN 39/1952, 14. 8. 1952.

NN 33/1954, 16. 7. 1954.

NN 56/1956, 5. 10. 1956.

slobodnadalmacija.hr. *Dr. Živko Gatin: Za čitanje 'Slobodne' se strijeljalo!*. URL: http://www.slobodnadalmacija.hr/Kultura/tabid/81/articleType/ArticleView/articleId/213192/Default.aspx (16. 5. 2015.).

Spomen-knjiga prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske 10. 4. 1941. – 10. 4. 1942. Zagreb : Državni izvještajni i promičbeni ured, 1942.

Literatura

A. D. Posle V kongresa KPJ. *Fotografija* (grad). 2(1948), str. 18.

Baričević, Z. Fotografija u Hrvatskom državnom arhivu. *Informatica Museologica* (Zagreb). 31/3–4(2000), str. 61–67.

Brothman, B. Orders of Value: Probing the Theoretical Terms of Archival Practice. *Archivaria* (Ontario). 32(1991), str. 78–100.

Cook, T. Electronic Records, Paper Minds: The Revolution in Information Management and Archives in the Post-Custodial and Post-Modernist Era. *Archives and Social Studies: A Journal of Interdisciplinary Research* (grad). 1(2007), str. 399–443.

Cook, T., Schwartz, J. M. Archives, Records, and Power: From (Postmodern) Theory to (Archival) Performance. *Archival Science* (Springer). 2(2002), str. 171–185.

Edwards, E. *Photographs: Material Form and the Dynamic Archive*. U: *Photo Archives and the Photographic Memory of Art History*. Ur. Caraffa, C. Berlin : Deutscher Kunstverlag, 2011. Str. 47–56.

Edwards, E. Photography and the Material Performance of the Past. *History and Theory* (grad). 48(2009), str. 130–150.

Edwards, E., Hart, J. Photographs as Objects. U: *Photographs, Objects, Histories: On the Materiality of Images*. Ur. Edwards, E., Hart, J. Florence, KY : Routledge, 2004. Str. 1–15.

Gržina, H. *HR-HDA-1422. Fond fotografija Agencije za fotodokumentaciju.* U: *Iseljeništvo: Vodič kroz fondove i zbirke Hrvatskoga državnog arhiva*. Ur. Bućin, R. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2015. Str. 685–690.

Gržina, H. *Fotografske ostavštine u baštinskim institucijama*. U: *Znanstveno-stručni skup „Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine" zbornik radova*. Ur. Lučić, M., Škalić, M. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2015. Str. 157–167.

Gržina, H. *Fototeka Hrvatskog državnog arhiva u kontekstu povijesti hrvatske fotografije.* U: *Treći kongres hrvatskih arhivista „Arhivi, uprava i razvoj", Osijek, 20. – 23. listopada 2009.* Ur. Kovačec, D. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2009. Str. 201–218.

Gržina, H., Obhođaš, A. *Gospodarske teme zastupljene u fondu fotografija Agencije za fotodokumentaciju (AGEFOTO).* U: *42. savjetovanje „Arhivska služba i gospodarski arhivi" Bjelovar, 2. – 4. listopada 2007.* Ur. Kovačec, D. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2007. Str. 175–177.

Gržina, I., Šamec Flaschar, I. *Tragom baštine: Schneiderov fotografijski arhiv*. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2016.

Hlevnjak, B., Ivanuš, R. *Hrvatska antiratna fotografija: Prvi svjetski, Drugi svjetski i Domovinski rat*. Zagreb : Udruga za promicanje oblikovanja i umjetnosti, 2008.

Hlupič, F. Umetnička fotografija danas. *Fotografija* (Ljubljana). 3(1949), str. 38.

Schlak, T. Framing photographs, denying archives: the difficulty of focusing on archival photographs. *Archival Science* (Springer). 8(2008), str. 85–101.

Schwartz, J. M. „Having New Eyes": Spaces of Archives, Landscapes of Power. *Archivaria* (Ontario). 61(2006), str. 1–25.

Schwartz, J. M. Coming to Terms with Photographs: Descriptive Standards, Linguistic 'Othering' and the Margins of Archivy. *Archivaria* (Ontario). 54(2002), str. 142–171

Schwartz, J. M. „Records of Simple Truth and Precision": Photography, Archives and Illusion of Control. *Archivaria* (Ontario). 50(2000), str. 1–40.

Schwartz, J. M. „We Make Our Tools and Our Tools Make Us": Lessons from Photographs for the Practice, Politics, and Poetics of Diplomatics. *Archivaria* (grad). 40(1995), str. 40–74.

Schwartz, J. M.; Cook, T. Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory. *Archival Science* (Springer). 2(2002), str. 1–19.

Todić, M. *Fotografija i propaganda 1945–1958*. Banja Luka : JU Književna zadruga, Pančevo : Helicon, 2005.

Summary

THE PHOTOGRAPHIC DOCUMENTATION AGENCY – POSITIVISM OF THE CREATOR IN THE POSTCUSTODIAL ERA

The Photographic Documentation Agency (AGEFOTO) operated in Zagreb under different names between 1945 and 1991. Its activities resulted in a corpus of approximately 500.000 original photographs in the form of negatives and transparencies of various formats which, together with 264 albums with contact copies, two cabinets with contact sheets, two card catalogues and 78 logbooks, make a rather unique photographic archive in the Croatian context. The photographs document places and various forms of human activity throughout former Yugoslavia during the second half of the 20th century, ranging from documentary or propaganda shots with clear characteristics of socialist realism, urban views that served as models for the making of postcards to advertising and fashion shots.

The optimal usability of such a photographic archive as an information resource stems from the complementary relationship of its material and content aspects. The physical layout of the original photographs in the storage space is completely different from the layout of reference copies, the latter – organized in albums or contact sheets – forming new and very much different narratives. The third category, utterly abstract when compared with the previous two, is an intellectual construct with respect to its content, which was translated into the material world through catalogue cards and logbooks. With their specific semiotic potential peculiar to text, the written information recorded in these catalogue cards and logbooks supplements the photographic positives and negatives. As a result, the archive as a whole exists simultaneously within various systems, technologies, chronologies and narratives that realizes the full potential of a photographic archive as an information resource through a dynamic relationship of binary oppositions such as negative-positive, image-text, material-immaterial.

***Keywords**: The Photographic Documentation Agency, photographic archive, custody, photography, text*

Natko Martinić Jerčić
Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata

Digitalno arhivsko gradivo Haškog suda kao izvor za istraživanje novije hrvatske povijesti na primjeru suđenja Momiru Taliću - dostupnost i problemi u istraživanju

Pregledni znanstveni rad

UDK 930.253:[341.645(492.612)]:341.322.5-05Talić, M.(497.541)"1991/1992"
UDK 930.25:341.645(492.612)](0.034.2)

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata osnovan je kao specijalizirani arhiv za čuvanje i sređivanje gradiva vezanog za Domovinski rat. No, dio tog gradiva pohranjen je i u drugim arhivima ili ustanovama u Hrvatskoj i inozemstvu. Na Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju (kolokvijalno: Haški sud) je pohranjeno obimno gradivo, preuzeto iz raznih arhiva i ustanova u kojima je uglavnom nedostupno istraživačima, što tom gradivu daje dodatnu vrijednost. To gradivo je dostupno u digitalnom obliku na internet stranicama Haškog suda (www.icty.org), što olakšava njegov pregled većini istraživača. U ovom radu su istraženi dokazni predmeti izneseni na suđenju Momiru Taliću (IT-99-36/1), njih 2686, u razdoblju od siječnja 2002. do veljače 2004. godine. Momir Talić je od 26. srpnja 1991. do 19. ožujka 1992. bio načelnik stožera 5. banjalučkog korpusa JNA, te ujedno i zamjenik zapovjednika tog korpusa, čijim snagama je izvršena agresija na Hrvatsku u zapadnoj Slavoniji. Na primjeru dokaznih predmeta iz navedenog suđenja prikazano je koje su prednosti odnosno nedostaci tako pohranjenog arhivskog gradiva, te na koji način se može poboljšati njegova preglednost.

***Ključne riječi**: Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju, digitalno gradivo, Ujedinjeni narodi, Momir Talić, dostupnost gradiva*

Uvod

Arhivsko gradivo za istraživanje tema iz Domovinskog rata uglavnom je još uvijek teško dostupno istraživačima i drugim interesentima za tu problematiku, osobito ako žele proučavati vojne teme. Naime, s obzirom da još uvijek nije prošao zakonski rok o dostupnosti arhivskog gradiva s oznakom tajnosti iz Središnjeg vojnog arhiva Ministarstva obrane Republike Hrvatske, a to gradivo ja praktički najvažnije za istraživanje novije hrvatske vojne povijesti, istraživači su primorani tražiti druge načine kako bi došli

do izvora za razdoblje Domovinskog rata.[1] Što se tiče arhivskog gradiva „druge strane", odnosno srpskih postrojbi, situacija je dvojaka. Arhivsko gradivo koje je nastalo na okupiranom području Republike Hrvatske većinom je zaplijenjeno u vojno redarstvenim operacijama hrvatskih snaga *Bljesak* (svibanj 1995.) i *Oluja* (kolovoz 1995.) i pohranjeno je u Hrvatskom memorijalno – dokumentacijskom centru Domovinskog rata (HMDCDR), te je dostupno istraživačima.[2] No, gradivo glavne napadačke snage u agresiji na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (BiH) – Jugoslavenske narodne armije (JNA) pohranjeno je u Vojnom arhivu Ministarstva odbrane Republike Srbije, te sukladno zakonu Republike Srbije nije dostupno javnosti.[3] Istraživačima je dostupan tek manji dio gradiva JNA, moglo bi se reći i zanemariv, s obzirom na razmjere sudjelovanja tih postrojbi u napadu na Hrvatsku i BiH, koje je pohranjeno u Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata.[4]

Ipak, nedostupnost važnog dijela arhivskog gradiva za istraživanje Domovinskog rata djelomično su nadomjestili dokumenti pohranjeni na Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju u Haagu (dalje: MKSJ). Taj sud su 25. svibnja 1993. godine, kao privremenu instituciju, osnovali Ujedinjeni narodi na temelju Rezolucije 827 Vijeća sigurnosti.[5] Prema Statutu Suda on je nadležan za krivično gonjenje osoba odgovornih „za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava" koja su počinjena na teritoriju bivše Jugoslavije od 1991. godine.[6] Ukupno je Sud podignuo optužnice protiv 161 osobe. Od tog broja osuđene su 83 osobe, 19 ih je oslobođeno krivice, za 37 osoba su optužnice povučene ili je postupak okončan uslijed smrti optuženika, 13 osoba je proslijeđeno na suđenje nacionalnim sudovima, dok je za 7 optuženika postupak još uvijek u toku. Dvjema osobama se ponovo sudi pred Mehanizmom za međunarodnim kaznene sudove, koji je praktički slijednik MKSJ.[7]

1 Pravilnik o zaštiti i korištenju arhivskoga i registraturnoga gradiva Ministarstva obrane i Oružanih snaga Republike Hrvatske (NN 45/2017), čl. 15; Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima (NN 46/17), čl. 4. Ovdje treba napomenuti da se u nekim slučajevima može dobiti odobrenje za istraživanje arhivskog gradiva Središnjeg vojnog arhiva Ministarstva obrane RH, no procedura za dobivanje te dozvole je dosta komplicirana i duga. Prvo je potrebno zatražiti odobrenje od ministra obrane za uvid u gradivo SVA. Nakon što se dobije odobrenje moguće je pregledavati gradivo koje nema oznaku tajnosti, što istraživačima vojne povijesti nije puno od koristi. Za pregled gradiva s oznakom tajnosti, odnosno za pristup kvalificiranim dokumentima potrebno je dobiti Uvjerenje o sigurnosnoj provjeri od Ureda Vijeća za nacionalnu sigurnost.

2 Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata; Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva (NN 67/99).

3 http://www.vojniarhiv.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=103 (2. lipanj 2017.)

4 Npr. vidi fond HR-HMDCDR-7, 9. korpus JNA. Treba napomenuti da je fond fragmentaran.

5 http://www.icty.org/bcs/o-mksj/tribunal/uspostavljanje (2. lipanj 2017.); Opširnije o radu MKSJ vidu u: Holjevac Tuković, A. Arhiv Međunarodnog kaznenog suda u Haagu, njegovo značenje i dostupnost za arhiviste i istraživače. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 57(2014)

6 Ažurirani statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslavija, čl. 1.
http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_bcs.pdf (2. lipanj 2017.)

7 http://www.icty.org/bcs/content/infografika-%C4%8Dinjenice-i-brojke-o-mksj (2. lipanj 2017.);
http://www.icty.org/bcs/press/mehanizam-za-me%C4%91unarodne-krivi%C4%8Dne-sudove-mmks-po%C4%8Dinje-s-radom-u-hagu (2. lipanj 2017.)

Zbog što većeg približavanja djelovanja Suda javnosti vodstvo suda je odlučilo da se dokumenti vezani za sudske procese i rad suda digitaliziraju i postave na internet stranicu Suda – www.icty.org. Tako je na internet stranicu Suda postavljena *online* baza podataka sudskih spisa MKSJ od 1994. godine do današnjeg dana (lipanj 2017.).[8] Ukupno je u *online* bazi Suda pohranjeno 289 210 dokumenata. Među tim dokumentima se nalazi razni podnesci strana u postupku, korespondencija između suda i obrane, te tužiteljstva, optužnice, dokazni predmeti sa suđenja, presude, obavještenja i najave, transkripti, odluke, nalozi, video snimci suđenja, te drugi pravni akti vezani za rad Suda.[9] Između svih tih dokumenata istraživačima su najinteresantniji dokazni predmeti izneseni na suđenjima, odnosno izvorno arhivsko gradivo nastalo od raznih vojnih i civilnih institucija s područja bivše Jugoslavije, koje u matičnim zemljama još nije dostupno. Ukupno je u bazi pohranjeno 176 273 dokazna predmeta, od toga je na „bosankom, hrvatskom ili srpskom jeziku" (formulacija preuzeta sa stranica Haškog suda – op. a.) pohranjeno 74 453 dokazna predmeta.[10] Među tom građom se nalaze fotografije, novinski članci, snimke razgovora, no većinu čini izvorno arhivsko gradivo koje je, kako je već spomenuto, nedostupno istraživačima u ustanovama stvaratelja ili arhivima.

Prikazat ću na dva primjera kolika je vrijednost tog gradiva za istraživanje novije hrvatske povijesti. Hrvatski povjesničar Davor Marijan napisao je 2004. godine knjigu *Bitka za Vukovar* u izdanju Hrvatskog instituta za povijest iz Zagreba i Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje iz Slavonskog Broda.[11] Devet godina kasnije, 2013. godine, Marijanu je izašla druga knjiga, praktički s istom tematikom, pod naslovom *Obrana i pad Vukovara*. Ipak, u predgovoru autor napominje da je zahvaljujući dokumentima sa Haškog suda dobio odgovore na neka pitanja do kojih nije mogao doći bez dokumenata pohranjenih u bazi Suda. Uz to, Marijan o novoj knjizi piše da se „ne radi o drugom dopunjenom izdanju, već o sasvim novom rukopisu". Može se zaključiti da je tome zasigurno puno pridonijelo i gradivo Haškog suda.[12]

Drugi primjer je knjiga *Genocid u Prijedoru* autora Muje Begića. Knjiga većinom sadrži iskaze žrtava velikosrpske agresije na širem području Prijedora, koji su prikupljeni u Hrvatskom informativnom centru, a pohranjeni u HMDCDR-u. Dio tih iskaza poslužio je kao dokazni materijal na suđenjima Haškog suda. Uz te iskaze autor knjige je dao obimnu studiju iz koje se mogu vidjeti okolnosti stradanja Muslimana/Bošnjaka i Hrvata na tom području. U studiji je Begić nebrojeno puta citirao dokumente s Haškog suda, što je svakako obogatilo to djelo.[13]

8 http://www.icty.org/bcs/dokumenti (2. lipanj 2017.)

9 http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=xfqla155w0pcv0myy2lx3dyz&StartPage=1&EndPage=10 (2. lipanj 2017.)

10 http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=wqhmfs55tmej0tnoortt5v3y&StartPage=1&EndPage=10;
http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=wqhmfs55tmej0tnoortt5v3y&StartPage=1&EndPage=10 (2. lipanj 2017.)

11 Marijan D. *Bitka za Vukovar*. Zagreb – Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2004.

12 Marijan D. *Obrana i pad Vukovara*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2013., str. 9.-10.

13 Begić Mujo. *Genocid u Prijedoru*. Zagreb – Sarajevo: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata,

Digitalno gradivo sa suđenja Momiru Taliću pohranjeno u bazi Haškog suda

Za ovo istraživanje obradit će se dokazni predmeti sa suđenja Momiru Taliću održanom u razdoblju od 31. kolovoza 1999. do 28. svibnja 2003. godine u Haagu, te će se na tom primjeru prikazati koja je vrijednost tih dokumenata za istraživanje Domovinskog rata.[14]

Momir Talić rođen je 15. srpnja 1942. u selu Piskavica kod Banja Luke. Završio je Vojnu akademiju Kopnene vojske JNA, te Komandno štabnu školu taktike i Komandno štabnu školu operatike. Kao aktivni časnik JNA službovao je u Mariboru, Valjevu, Beogradu i Banja Luci.[15] Talić je 27. srpnja 1991. godine u činu pukovnika postavljen na dužnost načelnika štaba odnosno zamjenika zapovjednika 5. banjalučkog korpusa Jugoslavenske narodne armije, nakon čega je 19. ožujka 1992. godine postavljen za zapovjednika 5. korpusa JNA, iz kojeg je nastao 1. krajiški korpus Vojske Republike Srpske (VRS) - vojske pobunjenih Srba u Bosni i Hercegovini. U međuvremenu je, 31. prosinca 1991., unaprijeđen u čin general-majora. Na dužnosti zapovjednika 1. krajiškog korpusa VRS je bio do 16. veljače 1998. godine, nakon čega je postavljen za načelnika Glavnog štaba VRS. Vojna služba mu je prestala 25. kolovoza 1999. godine kada je u uhićen u Beču za vrijeme službenog boravka na skupu Organizacije za europsku sigurnost i suradnju (OESS). Na Haškom sudu Talić je optužen za genocid, istrebljenje, progone, mučenje i deportaciju nesrpskog stanovništva na području Bosanske Krajine, te za bezobzirno uništavanje gradova, naselja, sela i vjerskih objekata na spomenutom području kao i za oduzimanje i razaranje imovine koje nije opravdano vojnom nuždom. Sudski proces protiv Talića vodio se pod oznakom IT-99-36/1. Ipak, Talićevom smrću 28. svibnja 2003., u tijeku procesa, postupak protiv njega je okončan 12. lipnja 2003. godine.[16]

U *online* bazi Haškog suda ukupno je sa suđenja Momiru Taliću na „bosansko/hrvatsko/srpskom" jeziku pohranjeno 2686 dokaznih predmeta.[17] Većinom su to izvorni dokumenti raznih vojnih i civilnih institucija, no u manjem obimu ima i fotografija, videozapisa, skica, osobnih dnevnika, te novinskih članaka.

Baza se pretražuje tako da se na internet stranici Haškog suda (www.icty.org) odabere *Dokumenti*, pa *Sudski spisi MKSJ*, nakon čega se treba registrirati kako bi se pristupilo bazi. Kada se uđe u bazu baza se može pretraživati po imenu optuženika, jeziku i vrsti dokumenta, što su obavezne

Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajeva, 2015. Vidi npr. strane 31., 47., 92., 120., 259. i 260.

14 http://www.icty.org/x/cases/talic/cis/bcs/cis_talic_bcs.pdf (6. lipanj 2017.)

15 Blažanović J. *Generali Vojske Republike Srpske*. Banja Luka: Boračka organizacija Republike Srpske, 2005. Str. 69.-70.

16 *Zapovjedni vrh JNA: siječanj 1990. - svibanj 1992.* Nazor A. Brigović I. (ur.). Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, HMDCDR, 2010. Str. 198., 271., 318.;
http://www.icty.org/x/cases/talic/cis/bcs/cis_talic_bcs.pdf (6. lipanj 2017.)

17 http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=xfqla155w0pcv0myy2lx3dyz&StartPage=1&EndPage=10 (6. lipanj 2017.)

rubrike kod pretraživanja, te po naslovu dokumenta, broju dokaznog predmeta, mogućem vremenskom rasponu dokumenta i po željenom tekstu, što nisu obavezne rubrike. Treba napomenuti da se potraga po vremenskom rasponu odnosi samo na vrijeme uvođenja dokumenta u sudski proces, no ne i prema vremenskom nastanku dokumenta.[18]

Kod samog pretraživanja za svakog optuženika kada se uđe u bazu i upišu obavezne rubrike izlistava se po dvadeset dokaznih predmeta. Za svaki dokazni predmet je naveden naslov na engleskom jeziku, unatoč tome što se pretražuje na „bosansko/hrvatsko/srpskom" jeziku. U naslovu je uglavnom naveden i datum nastanka dokumenta. Nadalje je naveden jezik na kojem je dokazni predmet. U ovom slučaju navodi se BCS (kratica za bosnian/croatian/serbian – op. a.). Uz to se navodi koliki broj stranica ima dokument, broj dokaznog predmeta, kojeg datuma je dokument priložen na suđenju, te tko ga je priložio - tužiteljstvo ili obrana. Kod nekih dokumenata baza nudi i odrednicu *povezani dokumenti* koja upućuje i na druge dokumente kao dopunske izvore. Uz to, nudi se i pregled skeniranog dokumenta, što olakšava pregled većeg broja dokumenata. Ovako izgleda primjer kako je prikazan jedan dokazni predmet: *Decision by the President of workers council, dated 03.04.90 (BCS, 1 Pages);* Vrsta dokumenta: *Exhibit* DB139B; Datum: 12/03/2003; Podnosilac: *Defence counsel*.[19]

Problemi u pretraživanju

Iako na prvi pogled baza istraživaču omogućuje razne načine pregledavanja dokumenata, u praksi to ima velikih nedostataka. Kao primjer se može dati gradivo 5. korpusa JNA u kojem je Momir Talić obavljao visoke dužnosti, te je to gradivo dosta zastupljeno među dokaznim predmetima. Kada sam, uz obavezne rubrike, u rubriku *naslov dokumenta* upisao „5th", kako bi što šire bilo pretraženo gradivo 5. korpusa JNA, pretraživač je „izbacio" 67 dokaznih predmeta, no još uvijek to nisu bili svi dokumenti 5. korpusa JNA. Npr. nedostajao je dokazni predmet P367B.[20] Kad sam potražio taj dokument prema oznaci dokaznog predmeta, baza je prikazala dokument i odmah se otkrila greška zašto nije bio zajedno sa ostalim dokaznim predmetima. Naime, u naslovu dokumenta je navedeno „5 Corps Command Regural Operational Report No. 84-84, to 2 Military District Command", dakle prepisivači su greškom stavili samo „5" a ne „5th" što automatski onemogućuje programu da pronađe i takav upis. Ako se u tražilicu upiše samo broj „5" pretraživač prikaže 508 dokaznih predmeta, tako da istraživač opet mora dugo pregledavati kako bi našao dokumente 5. korpusa JNA. [21] Još su lošiji rezultati ako su u rubriku *traži tekst* upiše „komanda 5. korpusa", kako je napisano u zaglavlju dokumenata, jer pretraživač u tom slučaju ne izbaci niti jedan dokument 5. korpusa JNA, te vas obavijesti da „pretraga

18 http://icr.icty.org/bcs/mainb.aspx?e=xfqla155w0pcv0myy2lx3dyz (6. lipanj 2017.)

19 http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=xfqla155w0pcv0myy2lx3dyz (6. lipanj 2017.)

20 http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=koqn1q45hcu3uk22owg0hi45&StartPage=1&EndPage=10 (26. lipanj 2017.).

21 http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=koqn1q45hcu3uk22owg0hi45&StartPage=1&EndPage=10 (26. lipanj 2017.)

nije urodila niti jednim rezultatom".[22] Zbog svega navedenog istraživač se ipak mora osloniti na sustavno pregledavanje svih dokaznih predmeta, kako mu ne bi koji dokument promaknuo.

Kako je već spomenuto, dokumenti se mogu pretraživati i prema vremenskoj odrednici, odnosno kako je naznačeno u bazi – *Odredite mogući raspon datuma*. Kod ovakvog načina pretraživanja upisuje se početni i završni datum za razdoblje koje zanima istraživača. No, ti datumi se odnose na vrijeme kada je dokument uvođen u postupak, dakle za razdoblje od siječnja 2002. do veljače 2004. godine. To može pomoći ako kod nekog istraživanja pregledavate tisak koji je izlazio za vrijeme suđenja i u kojem se spominje da su u to vrijeme na suđenju priloženi neki dokazni predmeti. Upisivanjem tog vremenskog razdoblja u bazu bit će izlistani dokazni predmeti priloženi u to vrijeme, što će istraživaču svakako olakšati istraživanje.

Najpreciznije istraživanje je prema broju dokaznog predmeta. Na primjer, u bazu se (uz obavezne rubrike: ime optuženika, jezik i vrsta dokumenta) u rubriku *navedite broj dokaznog predmeta* upiše broj tog predmeta, npr. P616b, nakon čega pretraživač odmah prikazuje taj dokazni predmet. Smatram da bi se taj broj trebao navoditi i kod citiranja dokaznih predmeta sa stranica Haškog suda, s obzirom da se tako najlakše pronađe dokument koji se negdje citira. Npr. MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), 5th Corps Command report No.44-1/113 to 2nd Military District Command, dokazni predmet P616b. Takvu praksu koristi Haški sud u pisanju presuda optuženima. Tako je, na primjer, u tekstu presude Milanu Martiću u bilješci na strani 58 navedeno da prema DP (dokaznom predmetu – op. a.) 214 Martić napad na Lički Osik 2. srpnja 1991. naziva prvom ofanzivnom akcijom krajiških snaga. Upisivanjem broja dokaznog predmeta u bazu dokument se bez problema pronađe, jedino je problem u ovom primjeru što je u presudi navedeno da se to nalazi na strani 3 tog dokumenta, no taj tekst se nalazi na strani 5 dokumenta, što je očiti tipfeler u presudi.[23]

Kvaliteta digitalnih zapisa/dokumenata

Većina dokumenata u dokaznim predmetima sa suđenja Momiru Taliću je dobro skenirana i vidljiva. Ipak, manji dio njih je skroz neupotrebljiv i ne mogu se nikako čitati, odnosno samo djelomično. Kao primjer se može dati dokument Ratne jedinice 4777 za koji su i na Haškom sudu naveli da je teško čitljiv, tako je uz naslov tog dokumenta navedeno: „The paper is photosensitive fax paper and due to difficulties in producing a legible copy, two copies od P003-8803 have been included" (Dokument je na fotoosjetljivom papiru za faks, te zbog teškoća u izradi čitljive kopije u dokazni predmet su stavljene dvije kopije). Iako treba reći da su u ovom slučaju i jedna i druga kopija tek djelomično čitljive.[24]

22 http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=koqn1q45hcu3uk22owg0hi45&StartPage=1&EndPage=10 (26. lipanj 2017.)
23 http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=35xhpxf4umcwwxul22ns2euh&StartPage=1&EndPage=10 (26. lipanj 2017.); Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju u Haagu (dalje: MKSJ), Suđenje Mili Martiću (IT-95-11-T), Presuda, str. 58.
24 http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=35xhpxf4umcwwxul22ns2euh&StartPage=1&EndPage=10 (26. lipanj 2017.);

Primjer potpuno nečitkih dokumenata je dokazni predmet P162B. Za dokument je kao naslov navedeno „Fax from Serbian Goverment of BH, 28/04/92 1701 p.1, Serbian Rep BH No. 03-94/92 Order to all crisis staffs in Republic concerning humanitarian aid, safe passage for convoys and treatment of prisoners". Na dokumentu se može nasluti da je to poslano faksom, no ostali tekst uopće nije vidljiv.[25] Kod ovog dokumenta je prisutan još jedan kuriozitet. Naime, postoji dokument sa istim brojem dokaznog predmeta kao i ovaj. To je dokument pod naslovom „Articles (and cover page) published by Glas daily from Banja Luka, entitled: 'Ni vojna igla bez saglasnosti Krajine' and 'Batine u Derventi'". Kada se u bazi traži dokazni predmet P162B, program prikaže oba dokazna predmeta.[26] Vjerojatno je i ta greška nastala kod upisivanja u bazu.

Problem istraživačima bi mogli predstavljati i nepotpuni dokumenti. Dokaznom predmetu P95B nedostaje prva stranice, te strana/stranice nakon druge strane.[27] Slično je i kod dokaznog predmeta P746B. U tom dokumentu je prikazan ratni put 6. lake pješačke brigade 5. korpusa JNA odnosno 1. krajiškog korpusa VRS iz Sanskog Mosta. Dokumentu nedostaju prve četiri strane na kojima vjerojatno ima podataka o djelovanju te brigade u agresiji na Hrvatsku 1991. godine. Na petoj strani se nastavlja tekst koji govori o djelovanju brigade u zapadnoj Slavoniji. Nakon te strane opet nedostaje nekoliko strana, pa se dokument nastavlja na strani 10 do strane 16.[28] Na sreću za istraživače takvih nepotpunih dokumenata nema puno među dokaznim predmetima.

O dokaznim predmetima sa suđenja Momiru Taliću

U dokaznim predmetima sa suđenja Momiru Taliću nalaze se dokumenti nekoliko desetina raznih stvaratelja, što vojnih, što civilnih institucija, a što privatnih osoba. Dokumenti su uglavnom pisani na, tada službenom, srpsko-hrvatskom jeziku, odnosno kasnije na srpskom jeziku. Manji broj dokumenata je pisan na engleskom, hrvatskom i bosanskom jeziku. Pismo je u većini latinicom, no nezanemariv broj dokumenata je i na ćirilici. Dokumenti su uglavnom pisani strojopisom, no u manjem obimu ima i dokumenata koji su pisani rukom.

Stvaratelji dokumenata su: Ministarstvo unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine; više tadašnjih općina s područja sjeverozapadne BiH ili njihove „srpske" sljednice (Bihać,

MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), Document No 509-1, from RJ4777 to the Municipal Council for People's Defence and President od SDS, dokazni predmet P612b.
25 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), Fax from Serbian Goverment of BH, 28/04/92 1701 p.1, Serbian Rep BH No. 03-94/92 Order to all crisis staffs in Republic concerning humanitarian aid, safe passage for convoys and treatment of prisoners, dokazni predmet P612B.
26 http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=35xhpxf4umcwwxul22ns2euh&StartPage=1&EndPage=10 (26. srpanj 2017.)
27 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P95B.
28 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P746B.

Banja Luka, Bosanska Gradiška, Bosanski Petrovac, Čelinac, Donji Vakuf, Glamoč, Ključ, Kotor Varoš, Laktaši, Prijedor, Prnjavor, Sanski Most, Teslić i Titov Drvar), te institucije koje su djelovale u okviru tih općina: izvršno vijeće, skupština, krizni štab; razne policijske strukture od stanica javne bezbednosti (policijskih postaja – op. a.) (Banja Luka, Ključ, Prijedor, Sanski Most, Teslić) do Centra službe bezbjednosti Banja Luka (razina policijske uprave danas u Hrvatskoj – op. a.); razne ilegalne tvorevine srpskog naroda u BiH – Zajednica općina Bosanska Krajina, Autonomna regija Bosanska Krajina, Srpska Republika Bosna i Hercegovina, skupština srpskog naroda u BiH, Narodna skupština Republike Srpske; dokumenti stranaka koje su djelovale na tom području – Srpska demokratska stranka, Stranka demokratske akcije i Muslimanska bošnjačka organizacija.[29]

Od vojnih institucija najviše je dokumenata Komande 5. banjalučkog korpusa JNA, odnosno slijednika tog korpusa 1. krajiškog korpusa Vojske Republike Srpske, te nižih postrojbi tih korpusa. U vojnu skupinu dokumenata mogu se ubrojiti i dokumenti Vojnog suda i Vojnog tužilaštva Republike Srpske.[30]

Uz navedene dokumente u dokaznim predmetima ima i raznih izvješća s Radija Banja Luka i Radija Ključ, izvješća novinske agencije TANJUG-a, te druge razne informacije neimenovanih stvaratelja s tog područja. Od međunarodnih institucija ima nekoliko dokumenata Međunarodnog komiteta Crvenog križa. Nešto je manji broj dokumenata vjerskih zajednica u BiH – Islamske zajednice, Srpske pravoslavne crkve i Katoličke crkve.[31]

Prema vrsti dokumenata u dokaznim predmetima se nalaze razna izvješća, odluke, zapovijedi, statuti, zaključci, obrazloženja, stenogrami sa sjednica, prosudbe, upozorenja, prijave itd. Uz te dokumente u dokaznim predmetima se nalazi manji broj fotografija, karata, skica, planova, te video zapisa.

Dokazni predmeti sa suđenja Momiru Taliću kao izvor za istraživanje Domovinskog rata

Pregledavajući dokumente sa suđenja generalu Taliću, našao sam značajan broj izvora vezanih za Domovinski rat i stradanje Hrvata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Najviše podataka o tome može se naći u redovnim operativnim i redovnim borbenim izvješćima 5. korpusa JNA, odnosno njegova slijednika 1. krajiškog korpusa VRS. Iako su ta izvješća fragmentarna iz njih se mogu rasvijetliti razni događaji iz Domovinskog rata. S obzirom da je 5. korpus JNA, prema vojno-teritorijalnom ustroju socijalističke Jugoslavije, bio nadležan za dijelove zapadne Slavonije iz dokumenata tog korpusa može se vidjeti raspored i djelovanje postrojbi 5. korpusa na tom području.

29 Vidi npr. MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmeti DT21B, P276B, P898b, P314B, P811b, P16B, P208B, P301B, P89B, P892b, P452B i P857b.

30 Vidi npr. MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmeti P51B, P363B, DT7b, P756b i P537.2B.

31 Vidi npr. MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmeti P226B, P995b, DT19b, P249B i P461B.

U dokumentu Komande 5. korpusa JNA od 3. travnja 1992. godine je navedeno da su „svojom osmomjesečnom borbom borci 5. korpusa (su) spasili srpski narod zapadne Slavonije od ustaškog istrebljenja, oslobodili i zaposjeli srpske teritorije u ovom dijelu Hrvatske, sprečili prodor Paraginih bojovnika na teritoriji Bosanske Krajine i stvarali uslove za dolazak mirovnih snaga OUN“.[32] Iz dokumenta je jasno vidljiva percepcija JNA prema području zapadne Slavonije.

O agresiji na Hrvatsku svjedoči i dokument 6. partizanske brigade (kasnije 6. pješačke brigade – op. a.) za koju se u ratnom putu navodi da „zajedno sa ostalim ratnim jedinicama brigada ulazi u Jasenovac koji pada 8. 10. 1991. god.“[33] U dokaznom predmetu P778 – karti ratnog puta 6. partizanske brigade je upisano uz Jasenovac, kao i u gore spomenutom dokumentu, 8. listopad 1991. Uz mjesto Tanac je upisano 6. listopad 1991., tako da se može pretpostaviti da su postrojbe 6. brigade u to mjesto ušle toga dana. Tamo su došle vjerojatno iz mjesta Međeđa u Bosni i Hercegovini s obzirom da je uz to mjesto upisan datum 1. listopad 1991..[34] Kao zapovjedno mjesto brigade navodi se selo Tanac. U istom dokumentu je navedeno i da je 14. listopada 1991. kao „prvi poginuli borac 6. brigade“ smrtno stradao vojnik Milorad Stanić uslijed granatiranja hrvatskih snaga.[35] Taj podatak je vrijedan kako bi se upotpunila baza poginulih u Domovinskom ratu na srpskoj strani koja se vodi u Hrvatskom memorijalno–dokumentacijskom centru Domovinskog rata.

Raspored postrojbi 5. korpusa JNA u zapadnoj Slavoniji u prvih par mjeseci 1992. godine i stanje na tom području može se rekonstruirati iz nekoliko dokaznih predmeta sa suđenje Taliću. Iako je tada na snazi bilo Sarajevsko primirje u više dokumenata je navedeno da je i tada bilo razmijene vatra između hrvatskih i srpskih snaga. Tako je navedeno za 11. veljače 1992. da je bilo više manjih sukoba hrvatskih i srpskih snaga. Od razmjene vatre ručnim bacačima na području Gornje Trnave, do razmjene pješačke vatre na području Pivara, pri čemu je, kako je u dokumentu navedeno, „poginuo ustaša i izvučen u rejon izvidjačke čete“.[36] Za područje Ratkovca i Gornje Trnave je navedeno da su od snajperske vatre ranjena tri vojnika 5. pješačke brigade (TO BiH – op. a.). Prema ovom dokumentu na području zapadne Slavonije tada su se nalazile 329. oklopna brigada JNA, 5. pješačka brigada TO BiH, 134. laka pješačka brigada JNA (iz Titovog Užica – op. a.), Borbena grupa 5. mješovitog artiljerijskog puka JNA, 122. laka

32 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P365B, Komanda 5. korpusa, Op. pov. br. 321-1, 3. 4. 1992. Pismo borcima Banjalučkog korpusa.

33 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P746b, Ratni put 6. partizanske brigade (nepotpun). Nedatiran.; Jasenovac je od 3. listopada 1991. godine sustavno gađalo topništvo i zrakoplovstvo JNA, nakon čega se obrana Jasenovca, oko 120 ljudi, počela osipati da bi 7. listopada i posljednji branitelji napustili mjesto. Dan nakon toga u Jasenovac ulaze srpske postrojbe. Vidi u Marijan D. *Novska u Domovinskom ratu*. Novska: HVIDR-a Novska, 2009., str. 190.-193.

34 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P778, Karta ratnog puta 6. sanske pješadijske brigade.

35 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P746b, Ratni put 6. partizanske brigade (nepotpun). Nedatiran.

36 Poginuli hrvatski vojnik je Marijan Kutnjak, pripadnik 99. brigade. Vidi u Peleh S. *Tragom ratnog puta Devedesetdevete brigade*. Udruga hrvatskih branitelja 99. brigade, 2009., str. 68.

pješačka brigada JNA (iz Banja Luke – op. a.), 5. mješoviti protuoklopni artiljerijski puk JNA.[37] Može se pretpostaviti da je bilo još postrojbi JNA na tom području.

Ipak, usložavanjem situacije u Bosni i Hercegovini 5. korpus JNA postepeno izvlači svoje postrojbe iz zapadne Slavonije i jača svoje postrojbe u Bosanskoj Krajini. O tome nam svjedoči nekoliko dokaznih predmeta. Već u izvješću od 10. ožujka 1992. je navedeno da položaje 122. lake pješačke brigade preuzimaju postrojbe 5. pješačke brigade.[38] Postrojbe 122. brigade su se početkom travnja 1992. nalazile na području Skender Vakuf – planina Vlašić – Maslovare, dok su postrojbe 6. pješačke brigade bile raspoređene na području Sanskog Mosta.[39] Sredinom svibnja 1992. iz zapadne Slavonije su povučene 46. partizanska brigada iz Čačka i Dobrovoljački bataljun. S obzirom da te postrojbe nisu bile s područja Bosne i Hercegovine one su vraćene u matičnu republiku – Srbiju. Na mjesto 46. brigade, na šire područje Gornje Šumetlice, je došla jedna bojna 343. motorizirane brigade iz Prijedora.[40]

Dana 30. travnja 1992. političko i vojno vodstvo Jugoslavije i vodstvo Srba iz Bosne i Hercegovine je dogovorilo povlačenje JNA iz Hrvatske i BiH u roku od 15 dana u tada Saveznu Republiku Jugoslaviju. Dijelovi JNA su ostali na području Hrvatske i BiH, te su iz tih postrojbi ustrojene Srpska vojska Krajine u Hrvatskoj i Vojska Republike Srpske u BiH.[41] Prema dokaznim predmetima sa suđenja Momiru Taliću preformiranje 5. korpusa JNA u 1. krajiški korpus VRS se dogodilo 19. svibnja 1992. godine. Za taj datum ima dokazni predmet P909b, čiji je stvaratelj Komanda 5. korpusa JNA i dokazni predmet P377B, čiji je stvaratelj Komanda 1. krajiškog korpusa VRS.[42] Vezano za preustroj korpusa zanimljiv je i dokazni predmet P523B od 22. svibnja 1992. godine u kojem je u zaglavlju dokumenta navedena Komanda 1. krajiškog korpusa dok je pečat na kraju dokumenta od Komande 5. korpusa.[43]

Zapovjedništvo, sada 1. korpusa VRS, nastavilo je raditi na tome da se stvore uvjeti za dolazak snaga Ujedinjenih naroda u zapadnu Slavoniju, pa da sve svoje postrojbe mogu prebaciti u Bosnu i Hercegovinu, no to nije teklo tako brzo kako je planirano.[44] S obzirom da su se već od ožujka 1992.

37 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P875b, Operativni centar 5. korpusa, Op. str. pov. broj 84-12, 11 2. 1992. Dnevni operativni izvještaj.
38 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P879b, Komanda 5. korpusa, Op. str. pov. 44-1/69, 10. 3. 1992. Vanredni borbeni izveštaj.
39 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P366B, Komanda 5. korpusa, Str. pov. broj 44-1/97, 7. 4. 1992. Redovni borbeni izveštaj.
40 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P909b, Komanda 5. korpusa, Str. pov.broj 44-1/142, 19. 5. 1992. Redovni borbeni izveštaj.
41 Marijan D. *Slom Titove armije (JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.)*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, Hrvatski institut za povijest, 2008., str. 391.-399.
42 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P909b, Komanda 5. korpusa, Str. pov.broj 44-1/142, 19. 5. 1992. Redovni borbeni izveštaj; i dokazni predmet P377B, Komanda 1. krajiškog korpusa Op. str. pov. br. 44-1/365, 19. 5. 1992.
43 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P523Bb, Komanda 1. krajiškog korpusa, Op. pov. broj 463-2, 22. 5. 1992. Dokumentovanje zločina neprijatelja nad srpskim narodom.
44 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P379B, Komanda 1. krajiškog korpusa, Op. pov. broj 459-3, 26. 5. 1992. Političko-bezbednosna situacija u Bosanskoj Krajini.

sukobi u BiH intenzivirali, u svibnju 1992. su pripadnici 5. korpusa JNA tražili povratak u Bosansku Krajinu. Kako je navedeno u dokaznom predmetu P406b: „Oružani napadi na području Prijedora i Donjeg Vakufa i složena situacija na području Sanskog Mosta, Jajca i Kotor Varoša kod boraca na Zapadno-slavonskom frontu izaziva zabrinutost i nestrpljenje u pogledu povratka na područje Bosanske Krajine da štite svoje domove.“[45]

Početkom srpnja 1992. postrojbe 1. krajiškog korpusa VRS više nisu bile prisutne u zapadnoj Slavoniji, već su bile raspoređene na bojištima od Posavine do srednje Bosne.[46] Tamo se nisu posvetile, kako je ranije navedeno, štićenju svojih domova, već suprotno, uništavanju tuđih. O stradanju Hrvata i Muslimana/Bošnjaka na tom području od strane vojske još od travnja 1992. svjedoči nemali broj dokaznih predmeta sa suđenja Momiru Taliću. No šikaniranja su počela i prije toga. U dokumentu od 11. veljače 1992. je zapisano da je Stojan Župljanin, načelnik Centra službe bezbjednosti Banja Luka, na sastanku obavijestio prisutne „da je donesena odluka da se neće dozvoliti prijem ni jednog novog radnika muslimanske i hrvatske nacionalnosti dok se ne riješi status radnika milicije srpske nacionalnosti iz Republike Hrvatske kojih ima oko 600, a koji su prebjegli u Bosnu i Hercegovinu“.[47] U dokumentima se spominju i mjere koje je poduzela skupština Autonomne regije Bosanske Krajine, a to je smjenjivanje sa „značajnih funkcija ... Muslimana i Hrvata, ali i izroda iz srpskog naroda“.[48]

No da nije sve ostalo samo na dijeljenju otkaza i prijetnjama svjedoči veći broj dokaznih predmeta. Kao primjer može se istaknuti nekoliko dokaznih predmeta. Početkom srpnja 1992. godine Stanica javne bezbjednosti Teslić traži pomoć od načelnika Centra službi bezbjednosti Banja Luka zbog ubijenih građana Muslimana i Hrvata u Tesliću, jer obitelji traže tijela svojih poginulih. Kako je navedeno, ti građani su ubijeni na „svirep i nemoralan način“, pa bi otkopavanje tijela „moglo izazvati razne neželjene konotacije na širem planu“.[49]

Početkom studenog 1992. na području Sanskog Mosta kod mjesta Kruhari strijeljanjem je ubijeno devet Hrvata civila iz sela Škrljevita. U dokumentu je detaljno opisano u kakvom su stanju nađeni pobijeni civili, te koje su rane bile na njima.[50] Jedan civil je preživio strijeljanje iako je i on

45 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P640b, Komanda 1. krajiškog korpusa, Op. pov. broj 44-1/146, 23. 5. 1992. Redovni borbeni izveštaj.
46 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P698b, Komanda 1. krajiškog korpusa, Str. pov. broj 44/1-223, 8. 7. 1992. Borbeni izveštaj.
47 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P108B, Zapisnik sa sastanka održanog u Banja Luci, 11. 2. 1992. g.
48 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P379B, Komanda 1. krajiškog korpusa, Op. pov. broj 459-3, 26. 5. 1992. Političko-bezbednosna situacija u Bosanskoj Krajini.
49 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P279B, Srpska Republika Bosna i Hercegovina, Ministarstvo za unutrašnje poslove, Centar službi bezbjednosti Banja Luka, Stanica javne bezbjednosti Teslić, Broj: 13-9/, 10. 7. 1992..
50 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P781.1a. Dom zdravlja Sanski Most, Osnovni sud, Istražni sudija, Sanski Most, Zapisnik od 3. 11. 1992. godine.

bio pogođen s tri metka, no pravio se mrtav, pa je kasnije od tom događaju svjedočio na Haškom sudu. Ubojice su 2007. godine pred Okružnim sudom u Banja Luci oslobođeni krivnje, što je potvrdio Vrhovni sud Republike Srpske.[51]

Još jedan slučaj višestrukog ubojstva dogodio se mjesec dana kasnije, 5. prosinca 1992., u selima Tomašići i Sasina u tadašnjoj općini Sanski Most. „Grupa od 5 uniformisanih lica iz s. Usorci verovatno pripadnici 6. lpbr Sanski Most, izvršila je ubivstvo 7 i ranjavanje 1 civila hrvatske nacionalnosti. Među ubijenima su bile i 3 žene." Dva civila i tri žene su ubijeni u kući u selu Sasina, dok su dva civila ubijena u selu Tomašići dok su sjekli drva za školu.[52]

O masovnim stradanjima (mučenjima, ubijanjima) Muslimana i Hrvata na tom području svjedoči i velik broj dokaznih predmeta vezanih za vojni logor Jugoslavenske narodne armije, a kasnije Vojske Republike Srpske - „Manjača.[53] Čak je i pukovnik JNA/VRS Stevan Bogojević u jednom izvješću napisao da su „obradom ratnih zarobljenika u LRZ (logor ratnih zarobljenika – op. a.) „Manjača" došli smo do podataka da izvestan (dosta velik) broj istih, prema inkriminacijama ne zaslužuju tretman ratnog zarobljenika".[54]

Umjesto zaključka

U prethodnom poglavlju dano je više primjera dokaznih predmeta sa suđenja Momiru Taliću na Haškom sudu. Smatram da je iz tih primjera vidljivo koja je važnost tih dokumenata za istraživanje Domovinskog rata, te stradanja Hrvata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Sama baza Haškog suda ima nekih manjih nedostataka koje sam spomenuo u ranijim poglavljima, no bez obzira na to sustavnim pregledavanjem može se doći do vrijednih podataka iz te baze. Iako je to gradivo preko internet stranice Haškog suda dostupno svima zainteresiranima, kakva je njegova budućnost, odnosno gdje će biti pohranjeno to gradivo još uvijek se ne zna. Kako bih osigurao bolju dostupnost tim dokumentima tijekom ovog istraživanja preuzeo sam sa stranica Haškog suda sve dokazne predmete sa suđenja Momiru Taliću. Pri tome sam svakoj preuzetoj datoteci uz već postojeće ime (npr. ACE5648R0000048974) dodao oznaku dokaznog predmeta (npr. P408B), tako da se može prema toj oznaci naći svaki dokument u pohranjenim mapama. Dokumente sam razdijelio u više mapa prema stvarateljima dokumenta[55], kako

51 http://www.dw.com/hr/dan-kada-su-ubijani-hrvati/a-16341829 (27. lipanj 2017.)

52 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P739b, Komanda 1. krajiškog korpusa, Str. pov. br. 44-1/523, 6. 12. 1992. Borbeni izvještaj.

53 Vidi npr. MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmeti P298B, P310B, P398B, P399B, P405B, P406B, P408B, P433B i P441B.

54 MKSJ, Suđenje Momiru Taliću (IT-99-36/1), dokazni predmet P408B, Komanda 1. KK, Odelenje za obaveštajno bezbednosne poslove, Str. pov. br. 21-50, 6. 8. 1992. Selekcija zarobljenika LRZ „Manjača"..

55 Stvaratelji dokumenata su: Ministarstvo unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine; više tadašnjih

bih olakšao buduća istraživanja, te pohranio u Digitalnu zbirku dokumenata Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata u mapi *Suđenje Momiru Taliću* u sklopu veće mape *23 ICTY* (gdje Centar već ima pohranjen dio dokumenata i transkripata s Haškog suda). Time su ti dokumenti dostupni i svim istraživačima zainteresiranima za gradivo pohranjeno u HMDCDR-u. Iako je taj posao zahtijevao dosta truda, smatram da bi to trebalo napraviti za sve dokazne predmete i transkripte sa suđenja u Haagu, osobito za one koji su vezani za Republiku Hrvatsku i Hrvate u BiH. Time ne bi više ovisili o odlukama Ujedinjenih naroda što će učiniti s tim gradivom.[56] Naravno, tu je uvijek prisutan problem resursa i kadrova koji bi to proveli, što nije problem samo u arhivskoj struci, no malim koracima, kao ovaj, s vremenom bi se moglo dosta postići.

Izvori

Ažurirani statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslavija u Haagu, http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_bcs.pdf

Dokazni predmeti sa suđenja Momiru Taliću (IT-99-36/1), http://www.icty.org/bcs/dokumenti

HR-HMDCDR-7 - 9. korpus JNA

HR – HMDCDR 18 – Digitalna zbirka dokumenata

Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata; Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva (NN 67/1999)

Pravilnik o zaštiti i korištenju arhivskoga i registraturnoga gradiva Ministarstva obrane i Oružanih snaga Republike Hrvatske (NN 45/2017)

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima (NN 46/2017)

općina s područja sjeverozapadne BiH ili njihove „srpske" sljednice (Bihać, Banja Luka, Bosanska Gradiška, Bosanski Petrovac, Čelinac, Donji Vakuf, Glamoč, Ključ, Kotor Varoš, Laktaši, Prijedor, Prnjavor, Sanski Most, Teslić i Titov Drvar), stanice javne bezbednosti (policijske postaje – op. a.) (Banja Luka, Ključ, Prijedor, Sanski Most, Teslić), Centar službe bezbjednosti Banja Luka; Zajednica općina Bosanska Krajina, Autonomna regija Bosanska Krajina, Srpska Republika Bosna i Hercegovina, skupština srpskog naroda u BiH, Narodna skupština Republike Srpske; Srpska demokratska stranka, Stranka demokratske akcije, Muslimanska bošnjačka organizacija, Banjalučka biskupija, Klinički medicinski centar Banja Luka, Općinski sud Sanski Most, Radio Banja Luka, Radio Ključ, TANJUG, Međunarodni komitet Crvenog križa, Islamske zajednica, Srpska pravoslavna crkva, Komanda 5. banjalučkog korpusa JNA, Komanda 1. krajiškog korpusa Vojske Republike Srpske, 6. lpbr Sanski Most JNA/VRS, Komanda 1. partbr VRS, Vojni sud Republike Srpske, Vojno tužilaštvo Republike Srpske, Republički štab TO BiH, Štab TO Banja Luka, Štab TO Sanski Most i Štab TO Kozarac.

56 O pohrani gradiva Haškog suda vidi u*: Naslijeđe MKSJ-a u bivšoj Jugoslaviji.* Jelačić N. (za izdavača). Haag: Outreach program MKSJ, 2013. Str. 101.-118., 207.-225.

Literatura

Begić Mujo. *Genocid u Prijedoru*. Zagreb – Sarajevo: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajeva, 2015.

Blažanović J. *Generali Vojske Republike Srpske*. Banja Luka: Boračka organizacija Republike Srpske, 2005.

Holjevac Tuković, A. Arhiv Međunarodnog kaznenog suda u Haagu, njegovo značenje i dostupnost za arhiviste i istraživače. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 57(2014)

Marijan D. *Bitka za Vukovar*. Zagreb – Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2004.

Marijan D. *Novska u Domovinskom ratu*. Novska: HVIDR-a Novska, 2009.

Marijan D. *Obrana i pad Vukovara*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2013.

Marijan D. *Slom Titove armije (JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.)*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, Hrvatski institut za povijest, 2008.

Naslijeđe MKSJ-a u bivšoj Jugoslaviji. Jelačić N. (za izdavača). Haag: Outreach program MKSJ, 2013.

Peleh S. *Tragom ratnog puta Devedesetdevete brigade*. Udruga hrvatskih branitelja 99. brigade, 2009.

Zapovjedni vrh JNA: siječanj 1990. - svibanj 1992. Nazor A., Brigović I. (ur.). Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, HMDCDR, 2010.

Web izvori

http://www.icty.org

http://www.vojniarhiv.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=103

Summary

DIGITAL ARCHIVAL RECORDS OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA AS A SOURCE FOR RESEARCHING THE RECENT CROATIAN HISTORY ON THE EXAMPLE OF THE TRIAL OF MOMIR TALIĆ – AVAILABILITY AND RESEARCH PROBLEMS

The Croatian Memorial-Documentation Centre of the Homeland War was established as a specialised archives for keeping and processing records pertaining to the Homeland War. The part of the records in question, however, is stored in other archives or institutions in Croatia and abroad. The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (aka ICTY) stores abundant records taken from various archives and institutions where they were mostly inaccessible for researches, which gives them additional value. These records are available in digital form on the ICTY webpage (www.icty.org), which makes it easy for the majority of researches to review it. This paper researches the evidence presented at the trial of Momir Talić (TT-99-36/1), the total of which amounts to 2686, in the period from January 2002 to February 2004. From 26 July 1991 to 19 March 1992 Momir Talić was the Chief of Staff of the 5th Banja Luka Corps, as well as the deputy commander of the Corps, whose forces carried out an act of aggression in the Western Slavonia region of Croatia. Based on the evidences from this trial this paper demonstrates the advantages and disadvantages of the records stored in that particular fashion, as well as in what way it is possible to enhance their good layout.

Keywords: *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, digital records, United Nations, Momir Talić, records accessibility*

Translated by Marijan Bosnar

Dario Mlinarević
Željko Vrban
Državni arhiv u Osijeku

Problemi pri obradi i vrednovanju gradiva gospodarstva i bankarstva

Stručni rad

UDK: 930.251:[930.253:334.7
930.251:[930.253:336

Autori ovoga rada namjeravaju iznijeti probleme i ponuditi rješenja koja se pojavljuju pri obradi, sređivanju i opisivanju, odnosno vrednovanju i izlučivanju gradiva gospodarstva i bankarstva. Osnovne su probleme autori podijelili u pet skupina.

1. Prva se skupina problema odnosi na važeću razredbu fondova gospodarstva i bankarstva na tri razdoblja. Postavlja se pitanje treba li fondove gospodarstva uopće razgraničavati na razdoblja i još ih dodatno dijeliti na razdoblja do pretvorbe i privatizacije te stečajnoga postupka.

2. Drugu skupinu problema čini razdvajanje i spajanje gradiva fondova kada su u pitanju integracije i dezintegracije raznih tvrtki u složena poduzeća (na primjer PIK-ovi[1], IPK-ovi[2], tvrtke kćeri, bivši OOUR-i[3] ili RJ-i[4]) koje su nakon pretvorbe i privatizacije postale samostalni gospodarski subjekti. Često se pri obradi takvih gospodarskih fondova postavljaju pitanja čine li takve tvrtke zasebne fondove, podfondove, predspise, to jest postspise ili nešto treće.

3. Arhivski djelatnici često imaju nedoumice pri obradi i sređivanju gradiva koje je u rinfuznome stanju te gradiva kojemu je postojeća struktura fonda neadekvatna pa ga je cjelokupnoga potrebno presložiti. Problematika se u tom slučaju odnosi na samu isplativost, vrijednost i važnost gradiva te kako će istraživači u konačnici moći najjednostavnije pronaći tražene podatke.

4. Arhivski djelatnici imaju problema i s uporabom stručne terminologije i to ne samo kada je riječ o fondovima gospodarstva i bankarstva nego i u svim segmentima arhivske struke. Tako se, na primjer,

1 PIK = Poljoprivredno-industrijski kombinat.
2 IPK = Industrijsko-poljoprivredni kombinat.
3 OOUR = Osnovne organizacije udruženog rada.
4 RJ = Radne jedinice.

različito rabi stručna terminologija pri opisivanju istovrsnoga gradiva (različito se interpretiraju međunarodne norme ili se za slične fondove rabe različit redoslijed serija), i tako dalje. Jedno od rješenja bila bi standardizacija prilikom uporabe stručne terminologije, obrazaca, postupanju s gradivom pri postupku vrednovanja, izlučivanja, preuzimanja i to na razini svih arhiva u RH.

5. Zadnju skupinu problema čini vrednovanje i izlučivanje gradiva. Dugi niz godina struka zahtijeva i obećava donošenje granskih popisa s rokovima čuvanja, kao uostalom i drugih zakonskih propisa jer već postojeći svojom količinom i neujednačenošću bune ne samo stvaratelje i imatelje gradiva nego i same arhivske djelatnike.

Ključne riječi: *razredba fondova gospodarstva i bankarstva, složena poduzeća, shematizam, rekonstrukcija fonda, stručna terminologija, zakonski propisi*

Uvod

Svaki odjel arhiva, kao i svaka vrsta gradiva pri obradi, sređivanju, opisivanju te pri vrednovanju i izlučivanju ima svoje specifičnosti i probleme. Problemi spomenuti u sažetku muče gotovo sve arhivske djelatnike, a poneka ponuđena rješenja vrijede gotovo za svaki odjel i vrstu gradiva. U ovome su radu autori pokušali, prema višegodišnjemu vlastitome iskustvu, sažeti najvažnije probleme pri obradi gradiva gospodarstva i bankarstva u nekoliko skupina i ponuditi rješenja za njih kako bi ubuduće olakšali obradu gradiva gospodarstva i bankarstva, a time u konačnici i istraživačima olakšali uporabu toga gradiva, što je i cilj naše arhivske službe. Poneke skupine problema nisu temeljene samo na gradivu gospodarskih subjekata nego se odnose na sve skupine i vrste gradiva s kojima se susrećemo arhivski djelatnici unutar i izvan arhiva.

Skupine problema

Osnovni su problemi obrade, sređivanja, opisivanja te vrednovanja i izlučivanja gradiva, ponajprije fondova gospodarstva i bankarstva, ali i sveobuhvatnoga gradiva, sažeti u pet skupina:

1. Prvu skupinu problema čini već postojeća razredba arhivskih fondova gospodarstva i bankarstva koja ih dijeli na tri razdoblja.[5] Problem nastaje kada se gradivo nekoga gospodarskog subjekta proteže kroz dva ili tri razredbena razdoblja (razdoblje do 1945., razdoblje socijalizma 1945. – 1990. i razdoblje poslije 1990.), pa ga je potrebno fizički razdvojiti na dva ili tri fonda. Pri takvu „umjetnom" razdvajanju gradiva jednoga gospodarskoga subjekta nastaje problem kada je potrebno popisati knjige (razne evidencije, kazala, matične knjige i slično) koje se vremenski protežu kroz više razredbenih razdoblja. S obzirom na to da ih je nemoguće fizički razdvojiti, dosad su se u takvim slučajevima one fizički stavljale u zadnji fond, dok bi se u ostalim dvama samo evidentiralo gdje se stvarno i fizički nalaze. Dobar su primjer za to i spisi koji se mogu fizički razdvojiti, ali se prilikom njihova sređivanja znaju pojaviti problemi pri razdvajanju na razredbena razdoblja i to kada je riječ o pojedinim predmetima koji se protežu kroz jedno ili više gore spomenutih razdoblja. S jedne strane, njihovo razdvajanje nema nikakva smisla jer se protivi arhivističkomu načelu provenijencije (prvobitnoga reda), a, s druge strane, takav je način razdvajanja fondova gospodarstva i bankarstva zbunjujući i nepregledan za same istraživače (korisnike) koji bi se u takvim slučajevima morali koristiti trima obavijesnim pomagalima. Osim toga, ako već dijelimo fondove na razredbena razdoblja, postavlja se pitanje je li potrebno još dodatno razdvajati ih na razdoblja do pretvorbe i privatizacije, odnosno promjene njihova pravnoga statusa iz društvenoga u privatno vlasništvo te kada pojedini gospodarski subjekt odlazi u stečaj.

2. Drugu skupinu problema čini razdvajanje i spajanje gradiva fondova nekadašnjih složenih poduzeća, kao što su to bili nekadašnji PIK-ovi i slično, koji su nakon pretvorbe i privatizacije postali samostalni pravni subjekti. S obzirom na to da su u razdoblju dok su bili jedinstveni pravni subjekt imali i razne zajedničke službe (time i zajedničku arhivu) te su se u različito vrijeme integrirali i dezintegrirali, tu je ponajprije potrebno napraviti istraživanje povijesnih podataka. Za to bi istraživanje dobro poslužio shematizam, koji bi upućivao na vrijeme integracije/dezintegracije, spajanja, osamostaljenja, brisanja, likvidacije te na samome kraju i stečaja. Takvi su podaci od neizmjerne važnosti ne samo za istraživače gospodarske povijesti nego i za same arhiviste kako bi u konačnici mogli pravilno obraditi i srediti jedan takav gospodarski fond. Jedan od takvih primjera jest fond *Remontservis* d. d. Osijek[6], koji je 1998. godine, u količini od oko 30 d/m preuzet u DAOS. Na njemu se može prikazati spomenuti shematizam, dok će se na primjeru IPK-a Osijek prikazati skraćeni shematizam jer se većina gradiva toga fonda i dalje nalazi na terenu:

   - 1950. – 1956. Centralna mašinska radionica Osijek
   - 1950. – 1956. Mašinsko-mehanička radiona Osijek (Mašinska radionica KSPZ Osijek)
   - 1949. – 1956. Mehanička radionica za popravke poljoprivrednih strojeva Osijek7
   - 1957. Mehanička radionica za popravak poljoprivrednih strojeva Osijek
   - (veljača) 1957. – 1960. Poslovni savez za mehanizaciju i snabdijevanje poljoprivrede Osijek – pogon Mehanička radionica za popravak poljoprivrednih strojeva u Osijeku

5 Usp.: *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*, Svezak 1. Zagreb : Hrvatski državni arhiv 2006. Str. XLII–XLIII.

6 HR-DAOS-1380 *Remontservis* d. d. Osijek, [1945. – 1967.] 1967. – 1994. SI (2006.).

7 Razvojni put nastanka *Remontservisa* d. d. Osijek seže još od kraja 40. godina prošloga stoljeća kada su u Osijeku postojale 3 radionice koje su se spojile 1957. godine u jedno privredno poduzeće.

- 1960. – 1964. Poljoremont – poduzeće za remont i servis poljoprivrednih strojeva i motornih vozila Osijek
- 1964. – 1967. Poljoservis –poduzeće za remont i snabdjevanje poljoprivrede Osijek
- (travanj) 1967. Poljoremont – poduzeće za remont i servis poljoprivrednih strojeva i motornih vozila Osijek8
- (studeni) 1967. – 1971. Remontservis – poduzeće za remont i servis poljoprivrednih strojeva i motornih vozila Osijek9
- 1971. – 1974. Remontservis – poduzeće za remont i servis, proizvodnju i prodaju na veliko i malo Osijek
- 1974. – 1991. Remontservis – poduzeće za remont i servis poljoprivrednih strojeva i motornih vozila p. o. Osijek
- 1991. – 1993. DP Remontni zavod – poduzeće za remont i servis, proizvodnju i trgovinu s p. o. Osijek
- od 1994. Remontservis d. d. za remont, servis, proizvodnju i trgovinu Osijek – u stečaju.

Industrijsko-poljoprivredni kombinat Osijek osnovan je 1961. godine spajanjem sljedećih gospodarskih subjekata: 1. Tvornice šećera i kandita Osijek, 2. Tvornice mlijeka u prahu Osijek, 3. Poljoprivrednoga kombinata Osijek i 4. Poljoprivredno-industrijskoga kombinata *Orlovnjak-Rudine* Tenjski Antunovac. Njegov je osnovni cilj bila integracija poljoprivredne i prehrambene industrije, koncentracija sredstava za proizvodnju i stručnih kadrova kako bi se povećala produktivnost i ekonomičnost poslovanja. U razdoblju poslije osnutka pa sve do kraja 80-ih dolazi do raznih industrijskih i teritorijalnih integracija. Njegovo je postojanje imalo raznih faza koje su bile obilježene spajanjem raznih samostalnih ekonomija, poljoprivrednih zadruga i dobara, trgovina, ugostiteljskih poduzeća i tvornica. Isto je tako dolazilo do osnivanja (poslije razdvajanja i gašenja pojedinih pogonskih jedinica) novih djelatnosti kao što su bili školski centar IPK-a Osijek, pogon za stambeno gospodarenje, odmarališta i hoteli za odmor (Opatija, Duga Uvala, skijaški centar u Kupresu i tako dalje). Osim toga, u tome razdoblju dolazi i do teritorijalne integracije s industrijskim kombinatima susjednih općina: Podravskom Slatinom, Donjim Miholjcem i Našicama. Tako je IPK Osijek posredno ili neposredno upravljao s više od 20 000 ha zemljišta.[10]

8 Ponovo je nastupilo kao samostalno poduzeće kao i prije spajanja s poduzećem *Poljotehnika* Osijek u *Poljoservis* Osijek.

9 Nakon prethodnih raznih spajanja i razdvajanja poduzeće *Remontservis* Osijek osnovano je, nakon što je poduzeće *Poljoremont* Osijek, koje se prethodno odvojilo od poduzeća *Poljoservis* Osijek ponovo postalo samostalno poduzeće te 1967. godine proširuje svoju djelatnost. Uslijed toga dolazi i do promjene naziva poduzeća. Tako je od 16. 11. 1967. godine upisana u registar Okružnoga privrednog suda u Osijeku promjena naziva poduzeća u *Remontservis – poduzeće za remont i servis poljoprivrednih strojeva i motornih vozila* Osijek, Vinkovačka cesta br. 7.

10 Usp. *Društveno ekonomski razvoj Industrijsko poljoprivrednog kombinata Osijek, 1960-1985,* SOUR IPK Osijek, prosinac 1985., str.13–18.

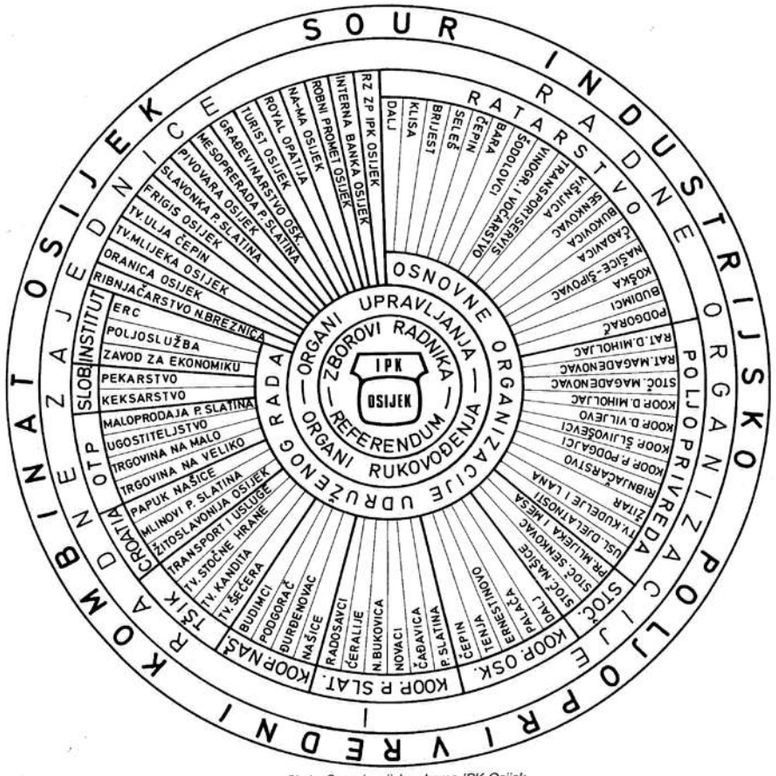

Sl. 1. Organizacijska shema IPK Osijek

Ratarstvo Osijek
»Poljoprivreda« Donji Miholjac
Stoč. – Stočarstvo, Osijek
Koop. Osk. – Kooperacija, Osijek
Koop. P. Slat. – Kooperacija, Podravska Slatina
Koop. Naš. – Kooperacija, Našice
TŠIK – Tvornica šećera i kandita, Osijek
»Croatia« – Poduzeće za promet i preradu žitarica, Osijek
OTP – Opće trgovačko poduzeće, Osijek
Slob. – Sloboda, Tvornica keksa i kruha, Osijek
Institut – Institut za razvoj i informatiku, Osijek

Fig. 1 The organizational scheme of the IPK Osijek

Ovdje donosimo jedan skraćeni oblik organizacijske sheme najvećega složenog poduzeća u tadašnjoj Jugoslaviji.

Zbog manjka prostora u osječkome Državnom arhivu preuzeti su tek pojedinačni fondovi poduzeća nastalih pretvorbom, stečajem ili likvidacijom. U takvih je fondova vidljivo da dobar dio nekadašnje zajedničke dokumentacije u potpunosti ili djelomično nedostaje. U većini se slučajeva ta dokumentacija još nalazi u nekoj od zajedničkih pismohrana kod novoga imatelja te se prilikom međusobne podjele nije evidentirala ili preuzela, odnosno djelomično je iz ranih razloga i uništena (Domovinski rat, nebriga stvaratelja/imatelja i slično). Jasno je da se prilikom obrade i sređivanja takva gradiva pojavljuju razni problemi, osobito kada se takvi fondovi parcijalno preuzimaju u arhive, kako zbog manjka prostora, tako i zbog različitih stečajnih upravitelja od kojih svaki ima drukčiji pristup takvoj vrsti gradiva. Osim toga, jedan je od problema odvijanje stečajnih postupaka od kojih neki traju i duže od desetljeća, ali i gradivo različitih gospodarskih subjekata koje je nekada bilo integrirano u zajedničkoj pismohrani, pa je nerijetko zbog nestručnoga razdvajanja dolazilo do međusobnoga miješanja gradiva.

Primjer jednoga takvog parcijalnoga preuzimanja fondova u DAOS-u vidljivo je na fondu nekadašnje Poljoprivrede Donji Miholjac, koja je do kraja 1990. godine bila u sastavu IPK-a Osijek, da bi se nakon pretvorbe iz nje izdvojilo 11 samostalnih jedinica: 1. Uslužne djelatnosti Donji Miholjac (Poljoprodukt Donji Miholjac), 2. Agroma Magadenovac, 3. Žitar Donji Miholjac, 4. VSF Donji Miholjac, 5. Ribnjičarstvo Donji Miholjac, 6. Kudeljara Črnkovci, 7. Octara Majur, 8. Kooperacija Donji Miholjac, 9. Kooperacija Donje Viljevo, 10. Kooperacija Podravski Podgajci i 11. Kooperacija Šljivoševci. Sva novonastala samostalna društva u kasnim 90-ima i početkom 2000-ih godina odlaze u stečaj ili su likvidirana. Kako je arhivsko gradivo nastajalo radom svakoga gospodarskoga subjekta (još iz doba IPK-a), tako je pretvorbom ostajalo u novonastalim društvima pa ga je nakon okončanja stečaja zadesila i različita sudbina. Od već spomenutih 11 novonastalih društava gradivo su njih šest (Agroma Magadenovac, VSF Donji Miholjac, Kudeljara Črnkovci i Kooperacija Donji Miholjac, Kooperacija Podgajci Podravci i Kooperacija Šljivoševci) do danas predali u DAOS stečajni upravitelji. Za gradivo društava Kooperacije Donje Viljevo Vanjska služba DAOS-a uopće nema saznanja gdje se nalazi, dok su za ostala društva stečajni upravitelji odnosno novi imatelji, samo poslali popise gradiva DAOS-u. To je samo jedan primjer različitih sudbina gradiva mnogih sličnih složenih poduzeća[11] pa stoga nije čudno što arhivski djelatnici imaju problema prilikom sređivanja takva gradiva jer osim što zahtijeva dosta vremena za istraživanje, rekonstrukcije raznih integriranja i razdvajanja znaju biti poprilično kompliciranе.

Slični se problemi pojavljuju i pri stečajevima gospodarskih subjekata koja su u svojemu sastavu imale tvrtke kćeri (bivši OOUR-i, RJ-i i slično) ili neku društvenu djelatnost (sportski klub, vatrogasno društvo i slično). I u takvim slučajevima gradivo jedne tvrtke kćeri završi u arhivu (u većini slučajeva pomiješano s gradivom drugih tvrtki kćeri), dok gradivo druge tvrtke ostaje kod novoga imatelja, a

11 Dosje Poljoprivreda Donji Miholjac, Vanjska služba DAOS.

za gradivo treće tvrtke često se ne zna gdje je završilo. Iako se gradivo tih tvrtki međusobno isprepleće, zna se dogoditi da se u ponekim tehničkim jedinicama nalazi dokumentacija dvaju, triju ili više različitih međusobno povezanih gospodarskih subjekata. Primjer jednog takvog „nesretnoga" parcijalnog preuzimanja gradiva matične tvrtke i njihovih tvrtki kćeri (bivši OOUR i RJ) jest fond Drvne industrije Geli d. o. o. Đakovo. Gradivo je te industrije nakon stečaja završilo u DAOS-u, dok je gradivo tvrtke kćeri Đakovo pilana d. o. o., nakon stečaja završilo kod jedne privatne tvrtke koja ima dozvolu za čuvanje arhivskoga i registraturnoga gradiva. Novi je imatelj tom prilikom naslijedio gradivo tvrtki kćeri Ambijent d. o. o. Đakovo, DI-Geli d. o. o. Đakovo i Van Dongen d. o. o. Đakovo, koje su završile u likvidaciji i stečaju. Iz toga je primjera vidljiva različita sudbina gradiva povezanih tvrtki pa se postavlja pitanje na koji se način može obaviti pravilno razdvajanje fondova jer ga je u praksi gotovo nemoguće provesti. Razdvajanje možda i ne bi bilo potrebno kada bi se gradivo međusobno povezanih gospodarskih subjekata skupa i preuzelo. Kako i prije, tako i u ovome slučaju zbog nebrige većine stečajnih upravitelja i nejasne zakonske regulative[12] te zbog manjka spremišnih prostora u arhivima najveći problem imaju oni djelatnici koji na kraju trebaju obraditi i srediti to gradivo.

Nejasno je i kako postupati s obradom gradiva u slučajevima kada su pojedini gospodarski subjekti jedno kratko vrijeme bili reintegrirani i uskoro opet nakon toga izašli iz integracije prije pretvorbe, kao, na primjer, Pivovara Osijek, Sloboda Osijek, koji su kratko vrijeme bili u sastavu IPK-a. U nekim su se slučajevima pojedini gospodarski subjekti običavali i do nekoliko puta spajati i razdvajati. Problem je i gradivo gospodarskih subjekata koji su u svojemu sastavu imali razne OOUR-e ili RJ-e. U takvim su slučajevima arhivski djelatnici često u nedoumici hoće li gradivo gospodarskih subjekata prije integracije, odnosno nakon dezintegracije, voditi kao zasebne fondove, predspise/postspise te čine li OOUR-i i RJ-i podfondove ili samo serije i tako dalje.U praksi arhivskim djelatnicima to je prepušteno samostalnomu odlučivanju te ovisi od fonda do fonda. Kada imamo manju količinu gradiva ili istovrsno gradivo nekoga gospodarskoga subjekta koje je bilo prednik ili slijednik, vodi ga se kao predspis, to jest postspis.[13] Isto tako, u slučajevima kada uz gradivo nekoga gospodarskoga subjekta imamo manju količinu gradiva neke tvrtke kćeri ili društvene organizacije (na primjer, vatrogasno društvo, sindikat, sportski klub i slično) koje je povezano s tim gospodarskim subjektom (bilo da su djelovali u istim prostorijama, nosili sličan naziv ili im je gospodarski subjekt bio osnivač i slično) arhivski si djelatnici često postavljaju pitanje treba li za to gradivo oformiti zaseban fond, podfond ili ga uvrstiti kao zasebnu seriju odnosno podseriju unutar fonda. Na primjeru fonda *Analit* d. d. Osijek i *Rad* d. d. Đakovo prikazat ćemo kako su različito riješene neke nedoumice koje su postojale prilikom sređivanja tih fondova. U sklopu preuzimanja gradiva fonda *Analit* d. d. Osijek

12 Zakon o pretvorbi, stečajni zakon, zakon o arhivskom gradivu itd.

13 U obavijesnim pomagalima označeno uglatim zagradama.

preuzeto je i oko 2 d/m gradiva IDVD *Analit* Osijek[14]. Prilikom arhivističke obrade gradiva fonda *Analit* d. d. Osijek, a time i IDVD *Analit* Osijek imali smo tri nedoumice na koji način srediti odnosno prikazati gradivo IDVD *Analit* Osijek: 1. kao zasebnu seriju unutar fonda *Analit* d. d. Osijek, 2. kao podfond ili 3. kao zaseban fond. Nakon uvida u strukturu gradiva IDVD *Analit* Osijek bilo je vidljivo da postoji osam cjelina (serija) gradiva. Slijedom istraživanja njegove povijesti došlo se do saznanja da su njegovi osnivači bili radnici tvornice *Analit* d. d. Osijek te da je društvo za cijelo vrijeme svojega postojanja djelovalo u prostorijama tvornice *Analit* d. d. Osijek i za svrhu imalo zaštitu imovine tvornice od materijalne štete. Na temelju navedenih činjenica odlučeno je da se gradivo IDVD *Analit* Osijek sredi i opiše kao podfond *Analit* d. d. Osijek.[15] Drugi je primjer sređivanje fonda *Rad* d. d. Đakovo, u kojemu su zatečene manje količine gradiva Saveza komunista (0,2 d/m) i triju sportskih društava (Košarkaški klub Đakovo, Kuglački klub *Rad* Đakovo, Streljački klub *Rad* Đakovo) sve skupa u količini od 0,1 d/m. Zbog male količine istovrsnoga gradiva formirana je serija unutar fonda, točnije dvije podserije.[16]

Iz spomenutih je primjera vidljivo kako arhivski djelatnici u takvim situacijama postupaju različito pa odluke u većini slučajeva donose na temelju količine i strukture gradiva te povijesnih činjenica.

Osim toga, veliki problem čine i današnji veliki privatni stvaratelji[17] u kojima dio služba obavlja poslove za nekoliko tvrtki u sastavu grupacije: kadrovski i opći odjel – ljudski resursi, računovodstvo i financije, plan i analiza, nabava i prodaja – komercijala, informatička podrška, imovinska služba i investicije i tako dalje, dok ostatak poslova tvrtke unutar grupacije obavljaju samostalno. Dodatni je problem što nas stvaratelji ne obavještavaju o kojoj je vrsti poslova tu riječ i u kojemu su se razdoblju oni obavljali te se zna dogoditi da u različitim razdobljima s istovjetnim dokumentima različito postupaju.

3. Pri obradi i sređivanju svih vrsta fondova i gradiva arhivski djelatnici nailaze na nedoumice kada se obrađuje gradivo koje je u rinfuznome stanju ili ondje gdje je postojeća struktura fonda neadekvatna pa je cjelokupno gradivo potrebno presložiti nekim drugim redoslijedom odnosno prema nekomu drugom kriteriju. Prije početka jedne takve „rekonstrukcije" treba razriješiti nekoliko bitnih činjenica:
   - isplativost i korisnost novog poretka – odnos uloženoga vremena na dobiveni rezultat. Primjer: u slučaju kada su osobni dosjei radnika složeni prema rednomu broju, ali bez registraturne evidencije, postavlja se pitanje treba li izraditi nove ili ih je isplativije presložiti prema novomu abecednomu poretku

14 IDVD *Analit* Osijek = Industrijsko dobrovoljno vatrogasno društvo *Analit* Osijek.

15 HR-DAOS-1802 *Analit* d. d. Osijek, [1950.] 1952 .– 2002., podfond: 1802/1 IDVD *Analit* Osijek. 1956. – 1997. SI (2017.).

16 HR-DAOS-1814 *Rad* d. d. Đakovo, 1947. – 2004. Serija 1814.10. Društvene organizacije u poduzeću, 1973. – 1990. Pod-serije: 1814.10.1. Političke organizacije u poduzeću i 1814.10.2. Športske organizacije u poduzeću. SI (2017.)

17 *Agrokor* d. d. Zagreb, *Nexe grupa* d. d. Našice ili Žito d. o. o. Osijek i sl.

   - vrijednost i važnost gradiva – je li gradivo dovoljno vrijedno i važno za detaljno sređivanje i opisivanje, koliko se često traži, i tako dalje
   - istraživači/korisnici arhivskoga gradiva – potrebno je staviti se u položaj istraživača/korisnika i postaviti si pitanje kako najjednostavnije pronaći tražene podatke ili dokumente.

   Kada razriješimo navedene činjenice, odnosno ako pozitivno odgovorimo na većinu navedenih pitanja, u pravilu možemo krenuti s jednom takvom rekonstrukcijom, odnosno preslagivanjem prvobitnoga poretka. U slučaju rinfuznoga stanja gradiva, ovisno o razrješenju navedenih pitanja, kreće se s analitičkim ili sumarnim sređivanjem i opisivanjem jer o tome ovisi dubina sređivanja i opisivanja.

4. Uporaba stručne terminologije prilikom opisivanja gradiva te formiranja serija, podserija, tehničkih jedinica također stvara određenu vrstu problema. Često su arhivski djelatnici u nedoumici kojim redoslijedom posložiti serije i podserije unutar samoga fonda te treba li određenu seriju uopće dalje granati na podserije i podpodserije. Za opisivanje istih serija često se sami koristimo različitom terminologijom i često nam je redoslijed serija unutar sličnih fondova različit. Podrazumijeva se da redoslijed serija ovisi o sačuvanosti gradiva i strukturi fonda, no ipak bi se za pojedine slične fondove mogao izraditi shematizam koji bi ujednačio određene nazive serija. Iz vlastitoga iskustva primjećujemo da smo se u različitim fazama svojega „arhivskoga" života koristili različitom terminologijom za istovrsnu dokumentaciju. Primjer za to je serija personalne dokumentacije za koju se rabe nazivi poput personalija, kadrovske dokumentacije, rada i radnih odnosa. Za financijsku se dokumentaciju tako rabe nazivi računovodstvena, knjigovodstvena dokumentacija i slično, dok se za seriju općih spisa rabe nazivi poput poslovne korespondencije, dopisa, tekućih spisa, pošte, arhiva i tako dalje. Isto tako, nije u svakome arhivu fascikl „fascikl", niti je svežanj „svežanj". Isto je tako upitno misle li svi na isto kada se govori o jednome buntu ili uvezu.

   Standardizacija nije samo potrebna u slučaju uporabe stručne terminologije za gospodarske fondove, nego je potrebna na razini cijele arhivske struke u RH prilikom uporabe obrazaca, postupanja s gradivom prilikom vrednovanja, izlučivanja, preuzimanja te opisivanja gradiva prema ISAD(G)-u,[18] ISAAR(CPF)-u[19] i drugim međunarodnim normama.

5. Zadnju skupinu problema čini vrednovanje i izlučivanje gradiva gospodarskih fondova u arhivima i gradiva stvaratelja izvan arhiva. Trenutačni važeći zakonski propisi nisu objedinjeni, djelomično su nejasni te se katkad različito tumače i između arhivskih djelatnika koji se, kao uostalom i stvaratelji izvan arhiva, moraju suočavati s različitim zakonskim propisima[20] kada pristupaju izlučivanju gradiva. U tim čestim izmjenama zakonskih propisa katkad nije lako ili je čak nemoguće pronaći

18 ISAD(G) – Opća međunarodna norma za opis arhivskoga gradiva, Zagreb, 1997. godine.

19 ISAAR(CPF) – Međunarodna norma arhivističkoga normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji, Zagreb, 1999. godine.

20 Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva (NN 90/02), Pravilnik o sadržaju i vođenju

određene rokove čuvanja za pojedinu vrstu dokumentacije. Problem je to pogotovo za današnje kategorizirane privatne i javne stvaratelje koji uz već nabrojene moraju imati i svoje posebne popise s rokovima čuvanja koji često nisu usklađeni s važećim zakonskim aktima, što i nije čudno s obzirom na njihovu čestu izmjenu i količinu.

Zaključak

Za svaku od navedenih grupa problema predlažemo nekoliko rješenja.

1. Fondovi gospodarstva i bankarstva ne bi se trebali dijeliti na razredbena razdoblja, nego bi se trebali obrađivati i sređivati kao jedinstveni fondovi od svojega osnutka do likvidacije ili okončanja stečajnoga postupka, odnosno integracije ili dezintegracije s drugim gospodarskim subjektom.
2. Za fondove složenijih poduzeća, odnosno za fondove kategoriziranih gospodarskih subjekata, koji su se u svojoj povijesti više puta integrirali i dezintegrirali, potrebno je prvo istražiti povijesne podatke, to jest izraditi shematizme, preuzeti gradivo svih članica unutar jedne grupacije ili ih evidentirati kod novonastalih društava zbog budućega preuzimanja. U tome bi slučaju zakoni i drugi akti trebali regulirati prisutnost arhivskih djelatnika (Vanjska služba) prilikom primopredaje dokumentacije te izradu primopredajnih popisa za arhivsko gradivo. Iz iskustva zadnjih 20-ak godina, posebno pri stečajevima gospodarskih subjekata, suočavamo se s dvama velikim problemima. Prvi se problem odnosi na neobavještavanje arhiva o otvaranju stečajnoga postupka pri čemu se često dio gradiva uništi ili podijeli prilikom prodaje spremišnoga prostora. Rješenje toga problema bilo bi u stavljanju obveze o obavještavanju mjerodavnih arhiva o otvaranju stečaja u stečajni zakon i omogućavanju njihova uvida u gradivo. Drugi problem stvara predaja gradiva arhivima koje se u pravilu odvija prije završetka stečajnoga postupka. Kako kod stečajnih upravitelja uvijek ostane manji dio dokumentacije koja se nerijetko naknadno predaje u arhive i pritom završava na različitim mjestima, u budućnosti bi trebalo izraditi evidencije i zakonske ovlasti koje bi to na pravilan način regulirale.
3. Prije početka složenije obrade i sređivanja arhivskoga gradiva (rinfuza, preslagivanje i slično) uvijek je potrebno odgovoriti na pitanja poput isplativosti i korisnosti, vrijednosti i važnosti gradiva te položaju istraživača i korisnika. Kada pozitivno odgovorimo na navedena pitanja, možemo slobodno krenuti u spomenute postupke.
4. Unutar struke potrebno je organizirati radionice, tečajeve, seminare i dogovoriti se oko stručne terminologije. Isto tako tu bi se moglo raspravljati i o redoslijedu serija te izraditi okvirni shematizam za pojedine grane gospodarskih fondova jer se pojedine serije gradiva pojavljuju gotovo u svim fondovima gospodarstva i bankarstva, dok se u većini slučajeva gradivo razlikuje od djelatnosti te po svojoj sačuvanosti. U takvim bi slučajevima mogli serije složiti prema važnosti jer bi se unutar struke mogao dogovoriti važeći okvir (koje se gradivo smatra najvažnijim, manje važnim i tako dalje).
5. Dvadeset godina od donošenja Zakona o arhivskome gradivu i arhivima[21] i petnaest godina od donošenja Pravilnika o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva[22] struka zahtijeva donošenje granskih popisa s rokovima čuvanja. Pritom bi si arhivska služba morala zadati rokove za njihovo donošenje te bi u svakome arhivu trebala postojati pravna služba koja bi pratila samo izmjene zakona koji se odnose na navedenu problematiku i odobravanje posebnih popisa gradiva kod imatelja.

evidencija radnog vremena (NN 37/11, NN 32/15, NN 97/15), Zakon o računovodstvu (NN 78/15), Zakon o održivom gospodarenju otpadom (NN 94/13), Zakon o javnoj nabavi (NN 90/11, NN 83/13, NN143/13, NN 13/14, NN 120/16), Zakon o komunalnom gospodarenju (NN 36/95, NN 70/97, NN 128/99, NN 57/00, NN 122/00, NN 59/01, NN 150/02, NN 26/03, NN 82/04, NN 110/04, NN 178/04, NN 38/09, NN 70/09, NN 49/11, NN 144/12, NN 147/14, NN 46/15), Zakon o kreditnim institucijama (NN 117/08, NN 159/13, NN 19/15, NN 102/15), Zakon o bankama (NN 84/02, NN 141/06), Zakon o platnom prometu (NN 133/09, NN 136/12), Zakon o izmjenama i dopunama zakona o deviznom poslovanju (NN 76/13), Opći porezni zakon (NN 119/16), Opći popis gradiva s rokovima čuvanja (Hrvatsko arhivsko vijeće, Zagreb 2012.)

21 NN 105/97.
22 NN 90/02.

Izvori

Društveno ekonomski razvoj Industrijsko poljoprivrednog kombinata Osijek, 1960-1985, SOUR IPK Osijek, prosinac 1985.

Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske, Svezak 1. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2006.

HR-DAOS-1380 Remontservis d. d. Osijek, [1945. – 1967.] 1967. – 1994. SI (2006.).

HR-DAOS-1802 Analit d. d. Osijek, [1950.] 1952. – 2002., podfond: *1802/1 IDVD Analit Osijek, 1956. – 1997*. SI (2017.).

HR-DAOS-1814 Rad d. d. Đakovo, 1947. – 2004. SI (2017.).

Summary

PROBLEMS WITH PROCESSING AND APPRAISAL OF RECORDS OF THE ECONOMY AND BANKING DOCUMENTS

The authors of this paper intend to elaborate problems and offer solutions regarding processing, arrangement and description, that is, appraisal and disposal of records of the economy and banking archival fonds. The authors divided the main problems into five groups:

***1.** The first group refers to the classification of the economy and banking archival fonds into three periods. The question is whether such fonds should be divided based upon periodisation, and additionally into the periods before transformation and privatisation or bankruptcy?*

***2**. The second group comprises of problems regarding the division of and merger of the fonds in the cases of complex companies (e. g. industrial and agricultural combines, daughter firms, basic organisations of joint labours, labour units), which became independent subjects after the privatisation and transformation. It is often debated whether such materials should be separate fonds, sub-fonds, pre- or post-records, or something else.*

***3.** Archival workers have dilemmas regarding the processing and arrangement of the disarrayed materials, or those fonds whose structure is inadequate and it has to be rearranged. The problem refers only to the matter of the estimate whether such materials are worthy of the effort, as well as the question whether the researchers will be able to search the documents in the end.*

***4.** Archivists also have to deal with the problem of terminology, not in the case of the economy and banking fonds, but in all the segments of the archival work. For example, sometimes the problems occur with interpretation of the terminology in the international archival standards for descriptions etc. The solution would be standardisation of the terminology, forms, procedures of appraisal, disposal, accessing of the archival materials in the Croatian archives.*

***5.** The last group regards the appraisal and disposal of the materials. For a number of years, the branch disposal schedule is demanded and promised, as well as other regulations, because the number and lack of accordance of existing ones are confusing not only to the creators and holders of the archival materials, but also to the archival workers.*

***Keywords**: classification of the economy and banking fonds, complex companies, schematics, fonds reconstruction, terminology, regulations*

Jasna Požgan
Državni arhiv za Međimurje
Ivana Posedi
Državni arhiv u Varaždinu

Arhivsko gradivo obrtničkih udruženja u međuratnome razdoblju na području Međimurja i koprivničke Podravine

Stručni rad UDK:930.253:(334.712:061.2(497.522/.525.1)

Prilog se bavi problematikom obrtničkih udruženja u međuratnome razdoblju između dvaju svjetskih ratova na području Međimurja i koprivničke Podravine čije se gradivo čuva u Državnome arhivu za Međimurje i Državnome arhivu u Varaždinu, Arhivskome sabirnom centru Koprivnica. U prilogu će biti razrađena tematika obrtnih zborova, tadašnjih obrtničkih udruženja s osvrtom na legislativu, njihov ustroj, gradivo te djelovanje i važnost u navedenome razdoblju za buduće korisnike.

Ključne riječi: *obrtni zbor, obrt, arhivsko gradivo, glavna skupština, upravni odbor, nadzorni odbor, obrtnici*

Uvod

Prilikom istraživanja i pregledavanja literature i izvora koji se odnose na navedenu tematiku autorice su se susrele s malobrojnom literaturom ili čak nedostatkom literature, posebno one koja se odnosi na područje koprivničke Podravine. Što se tiče područja Međimurja tematika obrtničkih udruženja, odnosno obrtnih zborova bila je zastupljena u monografiji V. Kalšana iz 2006. godine, monografiji F. Cimermana iz 1998. godine, a 2016. godine bila je postavljena izložba na temu obrtništva u Međimurju koja je popraćena katalogom.[1] Što se tiče tematike obrtništva koprivničke Podravine, obrtništvo je zastupljeno u malobrojnoj literaturi koja se tiče cehova ili udruženja obrtnika formiranih u kasnijem razdoblju.

1 Kalšan, V. *Međimurska povijest*. Čakovec: izdavač 2006.; Cimerman, F. *Obrt u Međimurju*. Čakovec: izdavač 1998.; Požgan, J. *Obrtništvo u Međimurju (1921. – 1962.)*. Štrigova : Državni arhiv za Međimurje, 2015.

Radi boljega razumijevanja tematike dat ćemo objašnjenje korištenih termina kao što su ceh, obrt i obrtnik. Ceh je srednjovjekovno staleško obrtničko udruženje prema strukama,[2] dok je obrt djelatnost obrtnika i izučenih majstora za što je potrebno vladanje posebnim vještinama, umijećima i znanjima.[3] Obrtnik je onaj koji se bavi obrtom, zanatom kao privatnom djelatnošću.[4] U nastavku će se u radu najprije osvrnuti na problematiku obrtničkih udruženja kroz opis legislative i njihova ustroja.

Legislativa i ustroj obrtničkih udruženja

Pojava prvih obrta povezana je s pojavom prvih civilizacija. Zahvaljujući kućnoj radinosti koja je uzrokovala pojavu viškova proizvoda, nametnula se potreba za njihovom razmjenom s drugim proizvodima. Pojavom istih oblika obrta te time i majstora postupno se nametnula potreba za njihovim udruživanjem radi zaštite strukovnih i ekonomskih interesa. Prvi oblici organiziranoga udruživanja zabilježeni su u razdoblju antike, iako je obrtnički rad percipiran kao vrsta rada primjerena najnižim slojevima stanovništva poput sirotinje i robova. U srednjemu vijeku pojavu udruženja poput cehova inicirale su redovničke zajednice kao što su cisterciti i benediktinci.[5] Na području primorske Hrvatske u ranome srednjemu vijeku zabilježeni su oblici udruživanja u bratovštine koje su bile prvobitno religioznoga i humanitarnoga karaktera, a poslije će početi okupljati i građane koje je povezivao zajednički strukovni i ekonomski interes, kao primjerice trgovce i ribare. Razvoj gradova u 12. i 13. stoljeću na prostoru kontinentalne Hrvatske pogodovao je pojavi cehova kao staleških udruženja obrtnika iste struke. Na području sjeverne Hrvatske prvi cehovi zabilježeni su u 15. stoljeću u Zagrebu i Varaždinu, a u 16. stoljeću pojavljuju se u Koprivnici i Križevcima.[6] Kao i diljem Europe cehovi su uvjete poslovanja, broj naučnika, kvalitetu proizvoda, svoju unutarnju organizaciju i ostala obilježja regulirali vlastitim pravilima koja su im uglavnom potvrđivali vladari. Na području Međimurja prvi cehovi pojavljuju se u drugoj polovini 17. stoljeća te tijekom 18. stoljeća.[7] Zbog sveopćih promjena u novome vijeku koji su obilježila geografska otkrića, izumi strojeva, širenje novih ideja postupno se počela mijenjati opća percepcija udruženja kao što su cehovi te su ona počela biti svojevrsna kočnica u razvoju. U takvim okolnostima postupno se pojavila potreba za njihovim ukidanjem te se negdje ukidaju već polovinom 18. stoljeća dok je drugdje njihovo ukidanje provedeno tek krajem 19. stoljeća. Na području Austrijskoga

2 Anić, V., Goldstein, I. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb : Novi liber, 2009.
3 *Hrvatski enciklopedijski rječnik (Nes-Per)*. Sv. 7. Zagreb : Jutarnji list, Novi liber, 2004. Str. 85.
4 Isto.
5 Cimerman, F. *Obrt u Međimurju*. Čakovec : izdavač 1998. Str. 34.
6 *Pravila društava 1845. – 1945. Tematski vodič*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2000. Str. 9
7 Kalšan, V. *Međimurska povijest*. Čakovec : V. Kalšan, 2006. Str. 182

Carstva cehovske privilegije ukinute su 1848. godine, a carskim patentom od 20. prosinca 1859. godine dopuštena je sloboda obrta. Tek donošenjem Obrtnoga zakona 1872. godine cehovi su napokon ukinuti te su umjesto njih trebale biti utemeljene obrtne zadruge.[8] Novi Obrtni zakon iz 1884. godine predviđao je osnivanje obrtnih zborova. Obrtni zborovi bili su udruženja obrtnika raznih struka na nekomu teritoriju (grad, općina, kotar). Prema zakonu obrtni se zbor u pravilu osnivao na onome području gdje je djelovalo barem sto obrtnika koji su se bavili obrtima povezanim s osposobljavanjem, a na zahtjev dviju trećina tih obrtnika uz suglasnost mjerodavnih institucija (Ministarstvo obrta i trgovine) i uz mišljenje mjerodavne komore. Zakon je dopuštao i odstupanje od pravila i predviđao osnivanje obrtnoga zbora i na teritoriju gdje je djelovalo manje od sto obrtnika. Obrtnici koji su djelovali na određenome teritoriju obvezno su postajali članovi zbora i plaćali članarinu. Obrtni zbor primarno je imao svrhu zaštite i promicanja interesa obrtnika, a kao udruženje skrbio je o uređenju odnosa između naučnika, pomoćnika i majstora, posredovao u rješavanju njihovih međusobnih sporova, štitio i promicao materijalne interese obrtništva i slično. Djelovanje obrtnoga zbora bilo je regulirano njegovim vlastitim pravilima koja su se odnosila na sljedeće: prava i dužnosti članova zbora, iznos članarine, sastav i djelokrug tijela zbora, način upravljanja imovinom zbora i odredbu o zastupanju zbora u pravnome prometu. Obrtni zbor bio je ustrojen od sljedećih tijela: glavne skupštine, ravnateljstva (upravnoga odbora) i nadzornoga odbora. Glavna skupština djelovala je kao predstavničko tijelo svih obrtnika i odlučivala je o najvažnijim pitanjima, poput donošenja pravila zbora i njihovih izmjena, odobravanje proračuna, završnih računa i izvještaja upravnoga i nadzornoga odbora, izbor članova upravnoga i nadzornog odbora zbora, raspolaganje imovinom zbora, donošenje propisa povezanih s uređenjem pravnih odnosa između majstora, pomoćnika i naučnika i slično. Upravni odbor sastojao se od minimalno 12 članova i bavio se svim onim poslovima koji nisu pripadali u djelokrug glavne skupštine. Nadzorni odbor bio je zadužen za nadzor financijskoga poslovanja zbora.[9] Nadzor nad zakonitošću poslovanja obrtnih zborova provodila su mjerodavna tijela (Ministarstvo obrta i trgovine) koja su slala svoje predstavnike na godišnja zasjedanja glavne skupštine, redovne sjednice upravnoga odbora te na sjednice pomirbenoga povjerenstva koje je kao tijelo sastavljeno od predstavnika obrtnika i pomoćnika posredovalo u rješavanju sporova između obrtnika i pomoćnika. Obrtni zakon iz 1884. godine bio je pravno važeći na području Mađarske i Hrvatske. Zakon je ostao na snazi i nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije sve do 1931. godine kada je u Kraljevini Jugoslaviji donesen Zakon o radnjama[10], koji je predviđao udruživanje obrtnika u udruženja zanatlija. Navedeni zakon ostao je na snazi do 1949. godine kada je donesen Opći zakon o zanatstvu, koji je predvidio osnivanje zanatskih komora kao pravnih slijednika obrtnih zborova na području kotareva i republika.

8 Hrvatska enciklopedija. URL: www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11125 (29. 5. 2017.).
9 Obrtni zakon, Zbornik zakonah i naredbi Kraljevine Hrvatske i Slavonije, 31/1884.
10 Zakon je stupio na snagu tek 9. 3. 1932. godine, što je uočljivo u arhivskome gradivu obrtnih zborova. Napomena autora (u

Navedeni zakon dopuštao je jači utjecaj države na djelovanje zanatskih komora u odnosu na prijašnje razdoblje.[11] U nastavku rada opisuju se gradiva obrtnih zborova na području Međimurja i koprivničke Podravine te stvaratelja gradiva.

Gradivo obrtničkih udruženja u Međimurju u međuratnome razdoblju

U Državnome arhivu za Međimurje čuvaju se sljedeći fondovi iz oblasti obrtništva: Udruženje zanatlija za općine Kotoriba i Donja Dubrava u Kotoribi (1908. – 1945.), Obrtni zbor za kotar Prelog (1906. – 1950.) i Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec (1895. – 1950.). Uz navedene fondove čuva se i gradivo fondova nastalih djelovanjem pravnih slijednika obrtnih zborova kao što su zanatske komore. Potrebno je napomenuti da su sva tri navedena fonda obrađena i opisana u skladu s arhivističkim standardima.[12] Uz iznimku zadnjega navedenog fonda Obrtnoga zbora za grad i kotar Čakovec ostali fondovi spadaju u male fondove s obzirom na količinu gradiva.[13] Fondovi Udruženje zanatlija za općine Kotoriba i Donja Dubrava u Kotoribi i Obrtni zbor za kotar Prelog u pogledu sačuvanih dokumentacijskih sadržavaju serije kao što su Upravljanje, Članovi Obrtnog zbora i Opći poslovi.[14] Navedene serije sadržavaju dokumentaciju poput zapisnika sjednica upravljačkih tijela (upravni odbor, nadzorni odbor, glavna skupština) i ostalih tijela zbora, zatim dokumentaciju koja se odnosi na članove obrtnoga zbora poput upisnika, imenika, evidencija, kazala o naučnicima, pomoćnicima i majstorima obrtnicima, evidencije članarina, ugovore o učenju, zapisnike o polaganju pomoćničkih ispita, rješenja o izdanim obrtnim dozvolama i slično. Serija Opći poslovi sadržava pretežno dokumentaciju nastalu općim poslovanjem stvaratelja i popratne evidencije poput urudžbenih zapisnika.[15] Spomenute serije navedenih fondova sačuvane su u cjelovitome obliku s obzirom na vremensko razdoblje djelovanja njihovih stvaratelja, a pojedine vrste dokumentacije obuhvaćaju i razdoblje nakon njihova ukidanja, odnosno djelovanje njihovih

nastavku će se rabiti skraćenica nap. a.).

11 Opći zakon o zanatstvu, Službeni list FNRJ, 49/1949. To je podrazumijevalo imenovanje predstavnika izvršnoga odbora narodnog odbora kotara u upravni ili nadzorni odbor komore, davanje suglasnosti na prijedloge plana razvoja obrtne djelatnosti na području kotara i sl. (nap. a.).

12 Gradivo fondova označeno je i umetnuto u zaštitnu ambalažu (kutije) te su izrađeni sumarni inventari fondova. Također je obrađeno i opisano gradivo fondova kao što su zanatske komore. (nap. a.).

13 HR-DAM-142. Udruženje zanatlija za općine Kotoriba i Donja Dubrava u Kotoribi sadržava 1,43 dužnih metara gradiva, fond HR-DAM-141. Obrtni zbor za kotar Prelog sadržava 3,60 dužnih metara, a fond HR-DAM-140. Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec 7 d/m.

14 Vidljivo je da nisu sačuvane sve serije kao što su Financije, Normativni akti i slično koje se, primjerice, mogu pronaći u fondu Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec

15 Sumarni inventar fonda HR-DAM-141., Obrtni zbor za kotar Prelog (1906. – 1950.); Sumarni inventar fonda HR-DAM-142. Udruženje zanatlija za općine Kotoriba i Donja Dubrava u Kotoribi (1908. – 1945.).

pravnih slijednika kao što su zanatske komore.[16] Što se tiče fonda Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec, osim već prije nabrojenih serija, kod njega postoje i serije poput Financija, Imovine, Normativnih akata i Ostaloga. Serija Financije sadržava dokumentaciju poput upitnika o uvjetima poslovanja, evidencije poput urudžbenoga zapisnika blagajne te dokumentaciju o opskrbi obrtnika proizvodnim sredstvima kao što su računi, korespondencije i popisi. Serija Normativni akti sadržava gradivo koje je reguliralo pravne odnose obrtnih zborova poput pravilnika, odnosno pravila (statuta). Serija Imovina sadržava dokumentaciju koja se odnosi na imovinu, to jest nekretninu u vlasništvu Obrtnoga zbora Čakovec, kao što je Obrtni dom, koja je bila stečena kupnjom od prethodnoga vlasnika 1933. godine poput ugovora, rješenja o vlasništvu, popisa inventara, troškovnika te korespondencija. Serija Ostalo sadržava izvještaje Zanatske komore iz Zagreba koje je slala obrtničkim udruženjima na svojemu mjerodavnome području iz 1920-ih i 1930-ih godina.[17]

Obrtni zbor za Kotoribu i Donju Dubravu jedan je od najstarijih udruženja, a započeo je djelovati 1892. godine. Kao udruženje djelovao je do izbijanja Prvoga svjetskog rata kada privremeno prestaje djelovati, ali je zbog promijenjenih okolnosti kao što su završetak rata, povratak Međimurja u sastav Hrvatske, uspostava Kraljevine SHS i uključivanja u gospodarske tokove nove države opet nametnulo pitanje ponovnoga strukovnog udruživanja i zaštite. Evidentirano je 12. lipnja 1927. godine ponovno okupljanje obrtnika na području općina Kotoribe i Donje Dubrave. Godine 1931. donesen je Zakon o radnjama, koji je stupio na snagu 9. ožujka 1932. godine prema kojemu je Obrtni zbor za Kotoribu i Donju Dubravu promijenio naziv u Udruženje zanatlija za općine Kotoriba i Donja Dubrava u Kotoribi. Budući da je novi zakon propisivao postojanje samo jednoga udruženja na teritoriju kotara, Udruženje se u dva navrata, 1932. i 1938. godine, suočilo s mogućim ukidanjem i pripojenjem Udruženju zanatlija za kotar Prelog. Udruženje je u oba navrata uspješno i argumentirano interveniralo kod mjerodavnih tijela te nastavilo djelovati do izbijanja Drugoga svjetskog rata. Tijekom rata Udruženje postupno prestaje djelovati, a službeno je prestalo postojati nakon 1945. godine.[18]

Obrtni zbor za kotar Prelog započeo je s djelovanjem 15. veljače 1925. godine kada je zabilježeno održavanje konstituirajuće Glavne skupštine. Obrtni zbor okupljao je obrtnike raznih struka na području kotara Prelog kojemu su pripadale i općine Kotoriba i Donja Dubrava gdje je djelovalo zasebno

16 Tu se podrazumijevaju pojedine evidencije, kazala, registri ili upisnici koji se odnose na pomoćnike i majstore koji su se vodili do 1952., odnosno 1961. godine. To je uočljivo u fondu Obrtni zbor za kotar Prelog. (nap. a.).

17 Sumarni inventar fonda HR-DAM-140., Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec (1895. – 1950.).

18 Sumarni inventar fonda HR-DAM-142., Udruženje zanatlija za općine Kotoriba i Donja Dubrava u Kotoribi (1908. – 1945.). Što se tiče mogućega ukidanja u zapisnicima sjednica upravnoga odbora Udruženja razvidno je njihovo odupiranje tomu. Na sjednici upravnoga odbora od 31. 3. 1932. godine izabrano je izaslanstvo koje je poslano na intervenciju kod mjerodavne Trgovinsko obrtničke komore, te je Udruženje nastavilo djelovati. Na sjednici upravnoga i nadzornoga odbora od 6. veljače 1938. godine izabran je predstavnik koji je urgirao pri Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine u Zagrebu i Zanatskoj komori u Zagrebu te je pritom u objema institucijama naveden argument o dužini postojanja od 45 godine, te se odredba nadležnoga ministarstva u Beogradu nije primijenila. (nap. a.).

udruženje. Stupanjem na snagu novoga Zakona 1931. godine Obrtni zbor za kotar Prelog promijenio je 1932. godine naziv u Udruženje zanatlija za kotar Prelog. S obzirom na to da je zakon predviđao postojanje samo jednoga teritorijalnog udruženja na području kotara, Udruženje zanatlija za kotar Prelog uputilo je mjerodavnoj Komori za trgovinu, obrt i industriju zahtjev za ukidanjem Udruženja zanatlija u Kotoribi i Donjoj Dubravi te njegovim pripojenjem Udruženju zanatlija za kotar Prelog. Do realizacije zahtjeva nije došlo jer je Udruženje zanatlija za Kotoribu i Donju Dubravu uspješno interveniralo u vlastitu korist te su do izbijanja Drugoga svjetskog rata na području kotara Prelog djelovala oba udruženja. Udruženje zanatlija za kotar Prelog nastavilo je djelovati i tijekom Drugoga svjetskog rata, a po njegovu završetku djelovalo je do 1949. godine kada je zbog Zakona o zanatstvu odnosno Rješenja iz 1950. ukinuto te je umjesto njega kao pravni slijednik osnovana zanatska komora.[19]

Obrtni zbor Čakovec osnovan je 1895. godine kao teritorijalno udruženje obrtnika te o njegovu početnome djelovanju ne postoji puno informacija, a njegova je aktivnost tijekom Prvoga svjetskog rata gotovo potpuno prestala da bi se s promijenjenim gospodarskim i političkim okolnostima ponovno pojavila potreba za strukovnim udruživanjem. Dana 29. svibnja 1921. godine održana je konstituirajuća sjednica Obrtnoga zbora za trg i kotar Čakovec, a započeo je djelovati u iznajmljenome prostoru u zgradi Vatrogasnoga društva u Čakovcu. Obrtni zbor okupljao je obrtnike raznih struka na području tadašnjega kotara Čakovec, a zbog teritorijalnih promjena 1931. godine Zbor će izgubiti ovlast nad obrtnicima općine Štrigova. Zbog stupanja na snagu Zakona o radnjama 1931. godine tijekom travnja 1932. mijenja naziv u Udruženje zanatlija za trgovište i kotar Čakovec pod kojim će djelovati do 1941. godine. U razdoblju od 1941. do 1945. udruženje djeluje pod nazivom Čakovečki gradski i kotarski obrtni zbor Čakovec, a od 1945. do 1949. kao Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec. Prema Zakonu o zanatstvu iz 1949., odnosno Rješenju iz 1950. godine, Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec ukinut je te je umjesto njega osnovana zanatska komora.[20]

Kada govorimo o broju članova, Obrtni zbor Čakovec bio je najveći na području Međimurja, a broj članova varirao je od 313 do 555.[21] Obrtni zbor za kotar Prelog bio je u pogledu broja članova manji te je broj njegovih članova varirao od 100 do 150[22] dok se Obrtni zbor za Kotoribu i Donju Dubravu može smatrati

19 Sumarni inventar fonda HR-DAM-141., Obrtni zbor za kotar Prelog (1906. – 1950.); Rješenje o likvidaciji obrtnih zborova odnosno udruženja zanatlija na području NR Hrvatske, Saveza zanatlijskih zadruga NR Hrvatske, te Obrtnih komora u Zagrebu, Osijeku i Splitu. NN 37/1950.

20 Sumarni inventar fonda HR-DAM-140., Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec (1895. – 1950.); NN 37/1950. Rješenje o likvidaciji obrtnih zborova odnosno udruženja zanatlija na području NR Hrvatske, Saveza zanatlijskih zadruga NR Hrvatske, te Obrtnih komora u Zagrebu, Osijeku i Splitu.

21 HR-DAM-140. Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec. 1.2. Zapisnici godišnjih sjednica Glavne skupštine Obrtnog zbora/ Udruženja zanatlija za kotar Čakovec 1924. – 1940. Kut. br. 1.

22 HR-DAM-141. Obrtni zbor za kotar Prelog. 1.1. Zapisnici sjednica Obrtnog zbora / Udruženja zanatlija Prelog (ravnateljstvo, Glavna skupština) 1925. – 1947. Kut. br. 1.

jednim od utjecajnijih udruženja s obzirom na malu teritorijalnu mjerodavnost, a broj članova varirao je od 120 do 150.[23]

Gradivo obrtničkoga udruženja na području koprivničke Podravine u međuratnome razdoblju

U Državnome arhivu u Varaždinu, Arhivskome sabirnom centru Koprivnica čuva se jedan fond iz oblasti obrtništva, a to je fond Udruženja zanatlija za grad i srez Koprivnica (1932. – 1950.), uz navedeni fond u Arhivskome sabirnom centru Koprivnica čuva se i gradivo fondova nastalih djelovanjem pravnih slijednika obrtnih zborova kao što je zanatska komora. Fond je sređen u skladu s pravilima struke i izrađen je arhivski popis.[24] Gradivo fonda Udruženja zanatlija dobro je sačuvano i može se pratiti rad stvaratelja kroz čitavo razdoblje.[25] Gradivo je podijeljeno u četiri serije: Organizacija i upravljanje, Opće organizacijski poslovi, Financijska dokumentacija i Poslovi udruženja zanatlija. Najveći dio gradiva otpada na Poslove udruženja zanatlija.[26] Serija je podijeljena na dvije podserije, a to su Dokumentacija o zanatlijama i zanatskim radnjama i Dokumentacija o zanatskim naučnicima i pomoćnicima. Unutar te serije nalaze se podaci o počecima i završecima rada zanatskih radni, kao i podaci o ilegalnome obavljanju zanatskih poslova, registri zanatskih radnji, evidencije o članstvu, poslovne knjižice, registri učenika, ugovori o učenju, osobna dokumentacija učenika, zapisnici ispitnih komisija za polaganje pomoćničkih ispita, dostave svjedočanstva o položenim majstorskim ispitima i evidencije radnoga staža pomoćnika. Unutar te serije nalazi se nekoliko ugovora o učenju nastalih prije 1932. godine kad je najvjerojatnije osnovano Udruženje zanatlija.[27] Četiri knjige registra evidentirane su u tome fondu, a nalaze se i brojne u fondu Zanatske komore kotara Koprivnica.[28] Unutar fonda sačuvani su zapisnici sjednica (upravnoga odbora, nadzornoga odbora, stručnih odbora, povjereništva i časnoga suda) i može se pratiti rad stvaratelja kroz cijelo razdoblje djelovanja stvaratelja, a sam rad, ovlasti i djelovanje stvaratelja dopunjeni su normativnim aktima (Pravila udruženja zanatlija i Pravila o pomoćničkim ispitima). Serija Opće organizacijski poslovi sadržava pretežno dokumentaciju nastalu

23 HR-DAM-142. Udruženje zanatlija za općine Kotoriba i Donja Dubrava u Kotoribi (1908. – 1945.). 1.1. Zapisnici sjednica ravnateljstva, Glavne skupštine, nadzornog odbora i ostalih odbora 1927. – 1939. Kut. br. 1.

24 Gradivo fondova označeno je i umetnuto u zaštitnu ambalažu (kutije), a u izradi je i sumarni inventar.

25 HR-DAVŽ-SCKC-323. Udruženje zanatlija za grad i srez Koprivnica. Udruženje zanatlija za grad i srez Koprivnica sadržava 3,32 dužna metara gradiva. Stvaratelj je djelovao u razdoblju od 1932. do 1950. godine.

26 HR-DAVŽ-SCKC-323. Udruženje zanatlija za grad i srez Koprivnica. 4. Poslovi udruženja zanatlija. Serija sadržava 2,07 d/m, a sačuvano je gradivo za razdoblje od 1932. do 1950. godine.

27 Ugovori o učenju odnose su iz 1911., 1923. – 1924. i 1927. – 1931. godine, izdala su ih i potvrdila najčešće poglavarstva iz okolice Koprivnice. Iz ranijega je razdoblja i nekoliko poslovnih knjižica iz 1924. i 1926. godine. (nap. a.).

28 Registri se nalaze i broje u fondu HR-DAVŽ-SCKC-351. Zanatska komora kotara Koprivnica jer je već dio knjige registara nastao radom sljednika. (nap. a.).

općim poslovanjem stvaratelja, uz popratne evidencije urudžbenih zapisnika.[29] Najmanja količina gradiva odnosi se na financijsku dokumentaciju od koje su sačuvane bilance.[30]

Udruženje zanatlija za grad i srez Koprivnica osnovano je 1932. godine stupanjem na snagu Zakona o radnjama[31]. Naime Zakonom je određeno da se za svako područje opće upravne vlasti prvoga stupnja ili za područje grada s pravom opće upravne vlasti osniva udruženje trgovaca i zanatlija, ako je broj trgovaca ili zanatlija toliki da osigurava uspješan rad udruženja.[32] Iako je udruženje zanatlija bilo osnovano tek 1932. početkom 20. stoljeća, na području Koprivnice djelovalo je nekoliko udruga kojima su članovi bili obrtnici, a jedna od njih je i Mjesna organizacija Saveza hrvatskih obrtnika u Koprivnici.[33] Isto tako, obrtnici su se skupljali u udruženja kojima nije bio cilj udruživanje isključivo obrtnika radi promicanja obrtništva, nego radi druženja. Tako je osnovano, na primjer, Hrvatsko pjevačko društvo *Podravac* ili Hrvatsko obrtničko-radničko, obrazovno i pjevačko društvo *Domoljub*, koje je između ostaloga skupilo donacije za izgradnju Dvorane Domoljub.[34] Godine 1941. Udruženje zanatlija za grad i srez Koprivnica mijenja naziv u Obrtni zbor za grad i kotar Koprivnica[35] te pod tim nazivom nastavlja sa svojim djelovanjem do 1950. godine kada na snagu stupa Rješenje o likvidaciji obrtnih zborova odnosno udruženja zanatlija na području Narodne Republike Hrvatske, Saveza zanatlijskih zadruga Narodne Republike Hrvatske te Obrtnih komora u Zagrebu, Osijeku i Splitu. Kao pravni slijednik osnovana je Zanatska komora Koprivnica.[36]

29 Sačuvani su opći spisi nastali kroz gotovo čitavo razdoblje djelovanja stvaratelja, a urudžbeni su zapisnici sačuvani za čitavo razdoblje. Ova serija sadržava ukupno 1.11 d/m gradiva.

30 Bilance su sačuvane za razdoblje od 1943. do 1948. godine i za 1950. godinu.

31 Zakon o radnjama, Zbirka zakona i uredba 292/1931. Dio gradiva sačuvan je iz ranijega razdoblja, ne postoje podaci o mogućemu djelovanju stvaratelja u razdoblju prije 1932. godine, iako je većina udruženja zanatlija na prostorima Republike Hrvatske osnovana ranije stupanjem na snagu Obrtnoga zakona 1884. godine. HR-DAVŽ-SCKC-323. Udruženje zanatlija za grad i srez Koprivnica. 1.1.1. Zapisnici sjednica. Osnivačka skupština održana je 30. listopada 1932. godine. (nap. a.).

32 Zakon o radnjama, Zbirka zakona i uredba 292/1931, čl. 356.

33 HR-DAVŽ-SCKC-718. Spisi raznih ustanova i poduzeća prije 1945. godine. Urudžbeni zapisnik Mjesne organizacije Saveza hrvatskih obrtnika u Koprivnici (1920. – 1940.). (nap. a.).

34 Feletar, D. *Glazbeni život Koprivnice*. Varaždin : izdavač, 1976. – 1977. Str. 81–82, 136–138.

35 Zakonska odredba o promjeni naziva privrednih komora, NN 134/41, čl. 1.

36 Rješenje o likvidaciji obrtnih zborova odnosno udruženja zanatlija na području Narodne Republike Hrvatske, Saveza zanatlijskih zadruga Narodne Republike Hrvatske, te Obrtnih komora u Zagrebu, Osijeku i Splitu, NN 37/50. Članak 1. propisuje da se osnivanjem kotarskih odnosno gradskih zanatskih komora likvidiraju svi obrtni zborovi, odnosno udruženja zanatlija na području Republike Hrvatske. Tom rješenju prethodio je Opći zakon o zanatstvu (SL 49/49), koji člankom 72. propisuje da se sve državne, zadružne i privatne zanatske radnje, državne zanatske radionice i zanatske radionice društvenih i zadružnih organizacija na području jednoga kotara i grada izdvojenoga iz sastava kotara učlanjuju u zajedničku kotarsku zanatsku komoru. (nap. a.).

Značenje gradiva obrtničkih udruženja Međimurja i koprivničke Podravine za buduće korištenje

Gradivo obrtničkih udruženja kao što su u ovome slučaju obrtni zborovi u razdoblju između dvaju svjetskih ratova na području Međimurja i koprivničke Podravine važno je zbog više aspekata za buduće korisnike. Gradivo obrtnih zborova na navedenome geografskome prostoru nastalo je djelovanjem istih pravnih slijednika nekadašnjih cehova. Iako gradivo nije u potpunosti sačuvano, već površnim pregledima gradiva uočljivo je bogatstvo obavijesti koje se mogu pronaći iz pojedinih dokumentacijskih cjelina od kojih su u pojedinim fondovima neke sačuvane pretežno u cjelovitome obliku. Nadalje, gradivo obrtnih zborova dokumentira vrlo specifičnu gospodarsku granu kao što je obrtništvo s obzirom na to da nam daje iscrpne informacije o raznim strukama koje spadaju u obrtništvo, a koje su u današnje doba povezane s pojedinim granama industrije, građevinarstva, uslužne djelatnosti poput obućara, pekara, frizera, vlasuljara, automehaničara, mlinara i drugih. Osim toga, gradivo udruženja kao što su obrtni zborovi daje zanimljive informacije o odnosu državnih institucija prema gospodarstvenicima kao što su obrtnici, zatim o odnosima između obrtnih zborova na području regija, odnosno teritoriju tadašnje Hrvatske kao i o prisustvu i prepoznatljivosti obrtnih zborova u svojoj lokalnoj, ali i široj zajednici. Gradivo također svjedoči o problemima s kojima su se obrtnici kao članovi obrtnih zborova susretali u svakodnevnome djelovanju kao gospodarstvenici poput, primjerice, postojanja nelojalne konkurencije u obliku „rada na crno" i intervencijama koje su poduzimali kod mjerodavnih institucija i slično. Obrtni zborovi bili su svojevrsne udruge građana koje se okupljaju radi zaštite svojih strukovnih interesa na određenome teritoriju. Naravno, oni su bili važni i zbog svojega utjecaja na gospodarstvo i javni život neke sredine. Mogu se smatrati čak i jednim od onih čimbenika koji doprinose općemu dobru. Budući da u prijašnjim poglavljima to nije spomenuto, nalazimo shodnim spomenuti upravo ovdje utjecaj udruženja u korist vlastite zajednice kao što je bio Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec.

Kao što je već spomenuto Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec započeo je djelovati u iznajmljenome prostoru Vatrogasnoga društva u Čakovcu i od samih početaka pokušao je riješiti pitanje vlastita prostora koji bi poslužio okupljanju brojnih članova pa se zato obraćao raznim adresama, ali bezuspješno. Do početka 1930-ih godina 20. stoljeća situacija je bila nepromijenjena, ali je Zbor konstantno štedio sredstva koja su trebala poslužiti u svrhu izgradnje budućega Obrtnog doma za ostarjele i nemoćne članove Zbora. Početkom 1930-ih godina tadašnji vlasnik Staroga grada konzorcij *Slavonija d. n. d.* iz Zagreba odlučio je navedeni objekt prodati, odnosno u slučaju neuspjele prodaje srušiti i ostatke prodati kao građevni materijal. U dva navrata čak je bilo pokušaja rušenja objekta, ali su takve inicijative bile pravovremeno spriječene. Potaknuti takvim razvojem događaja kao i potrebom za rješavanjem problematike vlastita prostora, Udruženje zanatlija za kotar Čakovec upustilo se u pregovore s navedenim vlasnikom radi moguće kupnje objekta. Poduži pregovori oko prodaje rezultirali su kupoprodajom Staroga grada u Čakovcu 30. listopada, odnosno 1. studenoga 1933. godine. Objekt

je otkupljen za iznos od 340.000 dinara, a prilikom potpisivanja kupoprodajnoga ugovora Udruženje zanatlija Čakovec isplatilo je iznos od 225.000 dinara, a razliku se obvezalo isplaćivati u razdoblju od 5 godina uz 3 % kamata. Službena primopredaja objekta obavljena je 19. studenoga iste godine. Obrtnici su preuzeti objekt zatekli u derutnome stanju pa su se za novčanu pomoć za obnovu obratili na razne adrese, od najviših institucija poput Ministarstva prosvjete, Ministarstva obrta i trgovine u Beogradu, Kraljevske banske uprave Savske banovine u Zagrebu, do raznih pravnih osoba poput obrtnih zborova u čitavoj Savskoj banovini, pa čak i samoga kralja. Njihove zamolbe podupro je dio udruženja zanatlija slanjem financijskih donacija, a podupro ih je i dio lokalnih sportskih udruga u Čakovcu kao i dio članova Udruženja zanatlija Čakovec dostavom potrebnoga materijala, ali i volonterskim radom na samome objektu. Zahvaljujući takvoj potpori, Udruženje zanatlija uspjelo je objekt obnoviti i nakon nepune dvije godine, u svibnju 1935. godine, useljava u novouređeni prostor u Starome gradu u Čakovcu. Čak i nakon useljenja Udruženje je nastavilo s obnovom i uređenjem prostora do završetka 1930-ih godina, a obnova je financirana znatnim dijelom sredstvima od iznajmljivanja prostora pravnim i fizičkim osobama. S iznajmljivanjem prostora Udruženje je nastavilo i tijekom Drugoga svjetskog rata i mađarske okupacije Međimurja nakon što je argumentirano odbilo zahtjeve tadašnjih vlasti da im prodaju objekt. Po završetku rata Obrtni zbor Čakovec opet je bio primoran pristupiti obnovi Staroga grada zbog šteta nastalih potkraj rata. Uz dozvolu mjerodavne komore uspio je ishoditi kredit u iznosu od 105.000 dinara, a ukupni troškovi obnove iznosili su 230.485.96 dinara. Ubrzo je zbog promjene političkih i gospodarskih okolnosti Obrtni zbor Čakovec bio „primoran" odreći se objekta Staroga grada, čija je tržišna vrijednost iznosila 5.000.000 dinara, za zamjenski objekt koji je vrijedio oko 400.000 dinara. Ugovor o zamjeni objekata potpisan je 6. siječnja 1948. godine između predstavnika vlasti, tadašnjega Gradskoga narodnog odbora Čakovec i Obrtnoga zbora Čakovec te je na temelju njega objekt potpao u vlasništvo države.[37]

Gradivo Udruženja zanatlija za grad i srez Koprivnica dobro je sačuvano i može se kontinuirano pratiti rad Udruženja, od samih početaka do likvidacije odnosno zapisnika povezanog s postupkom likvidacije, a Pravila društva daju podatke o zadacima i ovlastima društva. S obzirom na to da je dokumentacija Udruženja dobro sačuvana, može poslužiti istraživačima za istraživanje obrtništva u međuratnome razdoblju na području Koprivnice koje je ionako vrlo slabo istraženo. Unutar gradiva mogu se pronaći zanimljivi podaci o registracijama privatnih radnji i prestanku rada radnji čime se može pratiti razvoj, broj i vrste zanata kojima su se bavili obrtnici u Koprivnici, ali može se pratiti i veliki broj ilegalnoga obavljanja zanatskih poslova.[38] Osim Registara zanatskih radnji u gradivu

37 Sumarni inventar fonda HR-DAM-140., Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec (1895. – 1950.).

38 U fondu su sačuvane 2 kutije gradiva koje se odnose na ilegalno obavljanje zanatskih poslova, uz napomenu da nisu sačuvane za sve godine postojanja Udruženja, dok na gradiva koje se odnosi na početak rada zanatskih radnji i prestanak rada zanatskih radnji ukupno otpada 2 kutije.

postoje podaci o članovima, poput dostave uvjerenja o članstvu i evidencije članarina, poslovne knjižice, imenici poslovnih knjižica, registri izdanih poslovnih knjižica, koje nam daju podatke o školovanju i radu stanovnika koprivničke Podravine. S obzirom na to da je dobro sačuvano gradivo o zanatskim naučnicima i pomoćnicima iz kojega se može osim broja pomoćnika i polaganja pomoćničkih ispita saznati vrlo zanimljive podatke o naučnicima i pomoćnicima. Iz ugovora o naučnicima i pomoćnicima mogu vidjeti razlozi zbog kojih netko postaje pomoćnikom određenomu zanatliji, bilo da sinovi postaju pomoćnici da bi mogli naslijediti radnju bilo da je u pitanju loša ekonomska situacija pa se djeca šalju k obrtnicima koji pokriva daljnje troškove smještaja i prehrane pomoćnika. Isto tako mogu se pratiti i migracije stanovništva s obzirom na to da su pomoćnici vrlo često mijenjali mjesto boravka radi izučavanja zanata.

Zaključak

Tematika koju obrađuje ovaj prilog u prošlosti je rijetko bila predmetom znanstvenoga interesa. Razlog tomu možda leži u činjenici što je takva vrsta gradiva uobičajeno predmet istraživanja i korištenja pri izradi publikacija povezanih s lokalnom, zavičajnom povijesti. Budući da arhivsko gradivo stvaratelja kao što su obrtnička udruženja prema klasifikaciji spada u skupinu *gospodarstvo*, uobičajeno su takvi fondovi rijetko među prioritetnima za obradu. Ovim prilogom htjelo se upozoriti na bogatstvo obavijesti koje takvi fondovi mogu pružiti korisnicima. Fondovi koji su predstavljeni u ovome prilogu daju vrlo reprezentativnu sliku o skupini kao što su udruge građana, odnosno o obrtničkoj struci. Činjenica je da gradivo obrtničkih udruženja daje predodžbu međuodnosa na relaciji između obrtnika s jedne strane te države i javnosti s druge strane. U ovome prilogu na primjeru jednoga udruženja, i to Obrtnoga zbora za grad i kotar Čakovec, željelo se upozoriti na doprinos koji je takvo udruženje dalo svojoj lokalnoj zajednici. Na arhivskoj struci leži odgovornost da takvu vrstu gradiva promovira i popularizira izložbenom djelatnošću kao što je bio slučaj s izložbom postavljenom i posvećenom obrtništvu u Međimurju 2016. godine, organizacijom gostovanja takve vrste izložbe i na širemu području te u muzejskim i srodnim institucijama, mogućom objavom gradiva u edicijama posvećenim izvorima za proučavanje povijesti obrtništva i slično, a na historiografima je da detaljnije istraže udruženja zanatlija, kako ona to zaslužuju, s obzirom na to da je riječ o vrlo zanimljivome gradivu s podacima o zanatstvu koje vuče korijenje od najstarijih vremena.

Izvori i literatura

Anić, V., Goldstein, I. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb : Novi liber, 2009.

Feletar, D. *Glazbeni život Koprivnice*. Varaždin : izdavač, 1976. – 1977.

Kalšan, V. *Međimurska povijest*. Čakovec : izdavač. 2006.

Pravila društava 1845. – 1945. Tematski vodič. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2000.

Cimerman, F. *Obrt u Međimurju*. Čakovec: izdavač 1998.

Požgan, J. *Obrtništvo u Međimurju (1921. – 1962.).* Štrigova : Državni arhiv za Međimurje, 2015.

Hrvatski enciklopedijski rječnik (Nes-Per). Sv. 7. Zagreb : Jutarnji list, Novi liber, 2004.

Hrvatska enciklopedija URL: www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11125 (29. 5. 2017.).

HR-DAM-140., Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec (1895. – 1950.).

HR-DAM-141., Obrtni zbor za kotar Prelog (1906. – 1950.).

HR-DAM-142., Udruženje zanatlija za općine Kotoriba i Donja Dubrava u Kotoribi (1908. – 1945.).

HR-DAVŽ-SCKC-323. Udruženje zanatlija za grad i srez Koprivnica.

HR-DAVŽ-SCKC- 718. Spisi raznih ustanova i poduzeća prije 1945. godine.

Arhivski popis. HR-DAVŽ-SCKC-323. Udruženje zanatlija za grad i srez Koprivnica.

Sumarni inventar fonda HR-DAM-140., Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec (1895. – 1950.).

Sumarni inventar HR-DAM-141., Obrtni zbor za kotar Prelog (1906. – 1950.).

Sumarni inventar HR-DAM-142., Udruženje zanatlija za općine Kotoriba i Donja Dubrava u Kotoribi (1908. – 1945.).

Rješenje o likvidaciji obrtnih zborova odnosno udruženja zanatlija na području NR Hrvatske, Saveza zanatlijskih zadruga NR Hrvatske, te Obrtnih komora u Zagrebu, Osijeku i Splitu. NN, 37/1950.

Zakon o radnjama, Zbirka zakona i uredba 292/1931.

Zakonska odredba o promjeni naziva privrednih komora. NN 134/41.

Obrtni zakon. Zbornik zakonah i naredbi Kraljevine Hrvatske i Slavonije, 31/1884.

Summary

THE ARCHIVAL RECORDS OF THE CRAFTS ASSOCIATIONS IN THE INTERWAR PERIOD IN THE AREA OF MEĐIMURJE AND KOPRIVNICA-PODRAVINA

The topic discussed in this paper was rarely a subject of scientific interest in the past. The reason for this lies perhaps in the fact that this kind of archival material is commonly the subject of research and usage in producing publications related to local history. Since the archives of creators such as crafts associations belong to the economy group according to the classification, such fonds are rarely among the priority for description and arrangement. This paper wants to point out the wealth of information that such fonds can provide to users. The records presented in this paper give a very representative picture of the group like association of citizens, or professionals like craftsmen. The fact is that the archives of crafts associations give an idea of interrelationships between the tradesmen on one side and the state and the public on the other. In this paper, on example of an association such as the Craft Assembly for the City and the District of Čakovec we want to point out the contribution that such an association gave to its local community. It is a responsibility of the archival profession to pay more attention to such topics and include such archival materials among those that will be arranged, described and thus more accessible to the general public in everyday work, while it is historians' duty to research more thoroughly the craftsmen associations as they deserve it, since these are very interesting records that provide information about crafts which exist from the earliest times.

Keywords: *crafts association, craft, archival records, general assembly, management committee, supervisory committee, craftsmen*

Julija Barunčić Pletikosić
Željka Križe
Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskoga rata

Povijest žena i arhivi – Arhivistička praksa na primjeru gradiva ženskih mirovnih udruga iz Domovinskoga rata pohranjenoga u Hrvatskome memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskoga rata

Stručni rad

UDK 061.235(497.521.2Zagreb)"1991/1995"
930.253:355(497.521.2)(093.2)

U Hrvatskome memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskoga rata u Zagrebu čuva se dio gradiva nastaloga djelovanjem ženskih mirovnih udruga iz Domovinskoga rata. Riječ je o specifičnome gradivu koje se odnosi na kratkotrajan, ali dojmljiv fenomen koji je obilježio početke Domovinskoga rata. Osim obilježja masovnosti ženskoga pokreta i općenite važnosti antiratnih inicijativa, možemo ga promatrati i iz perspektive povijesti žena, još jedne kategorije koja se nalazi izvan osnovnoga diskursa vojne, odnosno ratne povijesti. Konvencionalno gradivo izdvojeno je u dva fonda koja sadržavaju dokumentaciju nastalu radom dviju takvih udruga – Bedem ljubavi i Hrvatski feniks, a nekonvencionalno gradivo čine fotografije i videozapisi koji se nalaze u Zbirci fotografija, odnosno Zbirci videozapisa. U radu je opisano gradivo koje se čuva u HMDCDR-u, način na koji je ono nastalo te način na koji je predstavljeno javnosti i istraživačima.

***Ključne riječi**: povijest žena, ženske mirovne udruge, Domovinski rat, arhivistička praksa, sređenost gradiva, dostupnost gradiva.*

Uvod

U Hrvatskome memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskoga rata u Zagrebu čuva se dio gradiva nastaloga djelovanjem ženskih mirovnih udruga osnovanih uoči i za vrijeme Domovinskoga rata. Stvaratelji gradiva su Bedem ljubav – pokret majki za mir i udruga Hrvatski feniks. Iako u potonjoj udruzi nisu djelovale isključivo žene, one su ipak činile njezin veći dio i organizirale najveći dio aktivnosti udruge, stoga je i gradivo toga stvaratelja obuhvaćeno ovim radom. Konvencionalno

gradivo nastalo djelovanjem ženskih mirovnih udruga izdvojeno je u dvama arhivskim fondovima koji sadržavaju dokumentaciju nastalu radom Bedema ljubavi i udruge Hrvatski feniks. Nekonvencionalno gradivo čine fotografije i videozapisi koji su zasad podijeljeni u dvije zbirke – Zbirku fotografiju i Zbirku videozapisa.

U radu se, uz kratak povijesni uvod, prikazuju okolnosti nastanka spomenutoga gradiva, njegova arhivska obilježja, količina, stupanj sređenosti i dostupnosti te dosadašnja iskustva i rezultati nastali korištenjem spomenutoga gradiva kao i mogućnosti daljnjega istraživanja. Na primjerima dobre prakse razmatraju se i perspektive suradnje između arhiva i povjesničara pri popularizaciji tema povezanih s poviješću žena.

Historiografija i arhivi: suradnja i perspektive

U hrvatskoj historiografiji ženska povijest kao zasebna poddisciplina, ali i teme koje se odnose na povijest žena općenito, još su relativno slabo zastupljene. Tek zadnjih dvadesetak godina nastaju opsežnije studije koje se odnose na tu problematiku, ali one su više usmjerene na povijest mentaliteta, sociološke i antropološke teme. Jedno poglavlje knjige *Konji, žene, ratovi* (1996.) etnologinje i sociologinje Lydije Sklevicky posvećeno je problematici utemeljenja povijesti žena u Jugoslaviji. Ono obuhvaća i iscrpnu studiju o Antifašističkoj fronti žena (AFŽ) (1942. – 1953.), a obrađene su i brojne druge teme povezane sa ženskom poviješću i poviješću feminizma. Autorica donosi portrete deset žena u svijetu za koje naslov rada sugerira da su „iskoračile u povijest" te u radu naslovljenome *U osvit hrvatskog feminizma* predstavlja žene bitne za razvoj feminističke ideje i emancipaciju žena u Hrvatskoj.[1] Važan je i zbornik radova pod naslovom Žene u Hrvatskoj – ženska i kulturna povijest, objavljen u nakladi Instituta Vlado Gotovac 2004. godine,[2] s interdisciplinarnim istraživačkim pristupom, u kojemu su zastupljeni radovi hrvatskih povjesničarki, etnologinja i drugih znanstvenica koje su se bavile ženskom poviješću. Ida Ograjšek objavila je knjigu *Opasne iluzije: Rodni stereotipi u međuratnoj Jugoslaviji*, koja također doprinosi istraživanju rodne i ženske povijesti, a posebna je pozornost posvećena ženskomu tisku, odnosno izvorima za kulturnu povijest, kao što su autobiografije i literarna djela.[3] Nedavno je objavljen i leksikon *Naše žene: leksikon znamenitih žena Hrvatske od X. do XX. stoljeća*, u kojemu je predstavljeno oko osam stotina žena koje su rođene ili su djelovale u Hrvatskoj, Hrvatica koje su djelovale u inozemstvu te strankinja koje su djelovale u Hrvatskoj. Leksikon obuhvaća razdoblje od tisuću

1 Sklevicky, L. Žene, konji, ratovi. Zagreb : Ženska infoteka, 1996.
2 Žene u Hrvatskoj – ženska i kulturna povijest. Feldman, A. (ur.). Zagreb : Institut Vlado Gotovac, 2004.
3 Ograjšek, I. *Opasne iluzije: Rodni stereotipi u međuratnoj Jugoslaviji*. Zagreb : Srednja Europa, 2015.

godina – od kraljice Jelene iz 10. stoljeća do žena rođenih do 31. prosinca 1929. godine.[4]

Povijest žena, odnosno njihova uloga u ratu kao specifična tema obrađena je prvi put deset godina nakon Drugoga svjetskog rata. Glavni odbor Saveza ženskih društava Hrvatske izdao je knjigu Žene u Narodnooslobodilačkoj borbi, koju je uredila Marija Šoljan.[5]

O ulozi i djelovanju žena u Domovinskome ratu zasad ne postoji nijedno historiografsko djelo. Udruga Žene u Domovinskome ratu objavila je seriju od šest knjiga nazvanu *Snaga ljubavi: činiti dobro,* kojom su sabrana svjedočanstva žena koje su u vrijeme Domovinskoga rata sudjelovale u mirotvornom i humanitarnome pokretu.[6] U izdanju Hrvatskoga memorijalno-dokumentacijskoga centra Domovinskoga rata, 2013. u seriji *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. – memoarsko gradivo* objavljena je knjiga *Prsten mira i majčinske ljubavi (prilozi za povijest Bedema ljubavi – pokreta majki za mir u Domovinskom ratu, 1991. – 1993.)* autorice Slavice Bilić, prve predsjednice i jedne od utemeljiteljica Bedema ljubavi 1991. godine. Knjiga donosi njezina sjećanja na nastanak i djelovanje Bedema ljubavi u razdoblju velikosrpske agresije na Hrvatsku.[7] Pisma, apele i govore žena koje su predvodile antiratni pokret u Hrvatskoj donosi i knjiga *Slutnja, strah i nada / Foreboding, Fear and Hope* Josipe Milas Matutinović, autorice prvoga apela za mir i obustavu priprema za rat upućenoga Predsjedništvu SFRJ-a i Generalštabu JNA-a 18. siječnja 1991. godine.[8]

Na temelju navedenoga može se postaviti pitanje zašto je interes za žensku povijest, odnosno povijest žena u hrvatskoj historiografiji i dalje relativno slab i zašto nakon više od 20 godina nakon završetka Domovinskoga rata nije napisana nijedna relevantna studija o ulozi i djelovanju žena u Domovinskome ratu. Također, nužno je postaviti pitanje mogu li arhivske ustanove utjecati na pobuđivanje većega interesa za ženske teme u znanstvenoj zajednici i društvu, pa tako i za povijest žena u Domovinskome ratu, i što se može učiniti kako bi takvo gradivo bilo dostupnije javnosti.

Kao primjer dobre prakse popularizacije povijesti žena može se navesti Nacionalni arhiv Ujedinjenoga Kraljevstva, koji na svojoj mrežnoj stranici u sklopu rubrike *Istraži i nauči* (*Research and Learn*) ima posebnu rubriku posvećenu ženama u ratu nazvanu Žene u unifo*rmi*, koja je podijeljena u nekoliko tema, na primjer: *Medicinske sestre na Krimu*, *Medicinske sestre u Britanskoj vojsci*, Žene u Kraljevskoj mornarici, Žene u Drugom*e svjetskom ratu* i tako dalje.[9] Uza svaku pojedinu temu napisan je uvod, odnosno kratak historiografski pregled popraćen fotografijama i digitaliziranim dokumentima

4 *Naše žene : leksikon znamenitih žena Hrvatske od X. do XX. stoljeća*. Boršić, L., Skuhala Karasman, I. (prir.). Zagreb : Naklada Juričić, 2016.
5 Žene u narodnooslobodilačkoj borbi. Šoljan, M. (ur.). Zagreb : Glavni odbor Saveza ženskih društava Hrvatske, 1955.
6 *Snaga ljubavi – činiti dobro.* (1 – 6). Slišković, M. (ur.). Zagreb : Udruga Žene u Domovinskom ratu, 2006. – 2007.
7 Bilić, S. *Prsten mira i majčinske ljubavi, Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995., Memoarsko gradivo, Knjiga 7.* Zagreb : Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2013.
8 Bilić, S. *Prsten mira i majčinske ljubavi.* Zagreb : Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2013.
9 http://www.nationalarchives.gov.uk/womeninuniform/ (datum)

koji se čuvaju u Arhivu. Uza svaku fotografiju ili dokument nalazi se i inventarni broj preko kojega se klikom na poveznicu dolazi do opisa predmeta i lokacije te korisnik na taj način odmah doznaje u kojemu se fondu traženi spis ili fotografija nalazi, uz kratki opis fonda koji uključuje naziv stvaratelja, vremenski raspon nastanka gradiva, signaturu i temu. Za svaku pojedinu temu na mrežnim stranicama dostupne su i dodatne referencije koje uključuju i iscrpan popis literature. Takav pristup istraživaču bitno olakšava potragu za potrebnim povijesnim izvorima, ali ujedno doprinosi i povećanju zanimanja za teme iz ženske povijesti.

Na mrežnim stranicama Nacionalnoga arhiva Sjedinjenih Američkih Država također je posebno izdvojena rubrika žena u ratu nazvana Žene i vojska, prikazana unutar teme Žene. U historiografskim člancima obrađene su brojne teme poput: *Medicinske sestre u Španjolsko-američkome ratu*, *S ružem za usne u rat: Američke žene u Drugome svjetskom ratu u Engleskoj i Francuskoj*, Žene vojnici Građanskoga rata i drugo. Članci su popraćeni fotografijama i dokumentima uz koje su navedeni njihovi inventarni brojevi, odnosno fondovi kojima pripadaju.[10]

Na mrežnim stranicama Hrvatskoga državnoga arhiva kao i ostalih državnih arhiva u Hrvatskoj uključujući i stranice HMDCDR-a, povijest žena nije izdvojena kao istraživačka tema. Međutim, na mrežnoj stranici *Prvi svjetski rat* nastaloj kao projekt Hrvatskoga državnog arhiva, uz brojne izdvojene teme zastupljena je i tema, odnosno članak pod naslovom *Odbor zagrebačkih gospođa za ratnu pripomoć i njihov doprinos u pomaganju ratom ugroženih obitelji u Zagrebu tijekom Velikoga rata*. U članku se napominje da gradivo samoga Odbora nije sačuvano, ali se djelatnost može rekonstruirati zahvaljujući dnevnomu i tjednomu tisku pa se tako donosi kraći pregled djelovanja toga humanitarnoga društva unutar povijesnoga konteksta.[11] Stranica je podijeljena na nekoliko rubrika, a uz svaki digitalizirani dokument donosi se i njegov arhivistički opis. Dakle, koncipirana je slično kao što su kod navedena dva arhiva obrađene teme povijesti žena, i naravno, s obzirom na temu, puno opširnije. Cijeli je projekt izvrstan primjer dobre prakse u kojemu su povezane historiografske i arhivističke teme, odnosno u kojoj povjesničari i arhivisti zajednički javnosti prezentiraju određenu povijesnu temu. Uzimajući u obzir ove primjere inozemnih arhiva, nameće se zaključak da bi upravo takav pristup bio dobar prijedlog koji bi se moglo slijediti u približavanju javnosti tema ženske povijesti, odnosno žena u ratu, uključujući Domovinski rat.

10 https://www.archives.gov/research/alic/reference/womens-history.html#military (20.07.2017.)

11 Jukić, M. *Odbor zagrebačkih gospođa za ratnu pripomoć i njihov doprinos u pomaganju ratom ugroženih obitelji u Zagrebu tijekom Velikoga rata*, http://prvisvjetskirat.arhiv.hr/Teme/ArticleId/61/oamid/485 (18.07.2017.)

Ženski mirovni pokret u Hrvatskoj tijekom Domovinskoga rata i osnivanje Bedema ljubavi – pokreta majki za mir

Početkom 1991. politička situacija u Jugoslaviji sve se više zaoštravala. Vojne vlasti SFRJ-a već su na temelju zapovijedi iz svibnja 1990. godine oduzele naoružanje hrvatske Teritorijalne obrane i smjestile ga u skladišta pod nadzorom Jugoslavenske narodne armije, a u siječnju 1991. Predsjedništvo SFRJ-a donijelo je zapovijed o rasformiranju i razoružavanju svih paravojnih oružanih formacija, što se odnosilo ponajprije na hrvatske oružane snage u nastanku. Istovremeno, vojne vlasti SFRJ-a prijetile su uporabom JNA-a ako se svi mobilizirani oružani sastavi na području Republike Hrvatske ne raspuste, čime se pojavila prijetnja proglašenja izvanrednoga stanja jer bi JNA dobila dopuštenje upotrijebiti silu ako se zapovijed ne izvrši.[12] U to vrijeme vojni novaci iz čitave tadašnje Jugoslavije služili su obvezni vojni rok u JNA-u. U takvim okolnostima, nasuprot težnjama JNA-a za nasilnim održanjem vlastitih pozicija, javljaju se mirotvorne organizacije žena iz Hrvatske čiji su se sinovi u to vrijeme zatekli na redovnome služenju vojnoga roka, od kojih je najveća i najpoznatija bila Bedem ljubavi te druge humanitarne, nevladine organizacije žena iz Hrvatske, kao što su Društvo hrvatskih intelektualki, Hrvatska pozadinska fronta, Hrvatski feniks, Forum žena Dubrovnika i tako dalje.

Grupa majki već u siječnju (18. siječnja) 1991. uputila je Apel za mir Predsjedništvu SFRJ-a i Generalštabu JNA-a, autorice Josipe Milas Matutinović, koji je potpisalo 67.000 građana Zagreba. Bila je to jedna od prvih mirovnih inicijativa i na neki način prethodnica stvaranju Bedema ljubavi, koji su osnovale žene i majke vojnika koji su vojni rok služili u JNA-u (najprije je 24. kolovoza 1991. osnovan kao Odbor majki za povratak vojnika iz JNA-a, odnosno od rujna 1991. kao Bedem ljubavi – pokret majki za mir). Odbori majki za povratak vojnika iz JNA-a, odnosno ogranci Bedema ljubavi ili barem skupovi potpore Bedemu ljubavi i slične aktivnosti javljaju se u to vrijeme i u drugim gradovima u Hrvatskoj, a nevladine udruge Bedema ljubavi osnivaju se i u inozemstvu, primjerice u Kanadi, Nizozemskoj, Belgiji, Francuskoj, Njemačkoj...[13]

Nakon sve snažnije agresije JNA-a i srpskih paravojnih jedinica na Hrvatsku u ljeto i osobito u jesen 1991. intenziviraju se i aktivnosti ženskih mirovnih organizacija. Njihov je primarni cilj bio mirotvornim naporima zaustaviti sve ratne aktivnosti i raditi na povratku ročnika iz JNA-a. Krajem kolovoza (29. kolovoza) 1991. nekoliko stotina žena iz Zagreba, kojima su se putem pridružile žene iz drugih dijelova Hrvatske, a potom i žene iz Bosne i Hercegovine i Makedonije, odlučilo je otići u Beograd i izravno od Generalštaba JNA-a zatražiti puštanje ročnika, odnosno njihovih sinova kućama. No vojne vlasti nisu htjele ni razmotriti zahtjeve za puštanje vojnika iz vojarni. Istovremeno, u Zagrebu je toga dana organiziran veliki prosvjedni skup ispred tadašnje Komande 5. vojne oblasti, koji je trajao

12 Nazor, A. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*. Zagreb : HMDC DR, 2011.

13 Bilić, S. *Prsten mira i majčinske ljubavi*. Zagreb : HMDC DR, 2013.

do 31. kolovoza, odnosno do povratka žena i majki iz Beograda. Odmah potom, 1. rujna, pripadnice pokreta Bedem ljubavi, kao i žene i majke koje su im se nakon puta u Beograd pridružile, njih nekoliko stotina, otputovale su u Bruxelles kako bi upozorile Europski parlament i Europsku zajednicu na tešku situaciju u kojoj su se našle one, ali i roditelji ročnika iz drugih jugoslavenskih republika. Odlaskom u Bruxelles njihova inicijativa dobila je međunarodni karakter. Nakon Bruxellesa odlaze u Bonn, gdje ih je osobno primio tadašnji njemački vicekancelar i ministar vanjskih poslova Hans Dietrich Genscher. Majke su u svojim mirovnim misijama, u rujnu i listopadu 1991., posjetile i neke druge europske gradove: Beč, Pariz, Strasbourg, Ženevu, Graz, Udine i Rim, gdje je delegaciju majki 26. listopada primio i papa Ivan Pavao II.

Uz to što su svojim mirovnim inicijativama senzibilizirale međunarodnu javnost i europske i svjetske državnike, žene iz navedenih mirovnih organizacija slale su također i brojne apele i pisma pojedincima i institucijama diljem svijeta, prikupljale iskaze o počinjenim ratnim zločinima, sudjelovale na međunarodnim konferencijama, organizirale javna svjedočenja žrtava rata, pokrenule su i akcije za traženje nasilno odvedenih i nestalih osoba i puštanje zarobljenika iz srpskih logora, a tijekom čitavoga razdoblja Domovinskoga rata, kao i nakon rata, njihova su primarna aktivnost bile humanitarne akcije i prikupljanje pomoći, kako Bedema ljubavi, tako i drugih nevladinih i humanitarnih organizacija žena iz Hrvatske. Dio gradiva koje sadržava dokumentaciju o tim aktivnostima pohranjen je u HMDCDR-u i o njemu će biti više riječi u nastavku rada.

Gradivo Bedema ljubavi – pokreta majki za mir u HMDCDR-u

Članice Bedema ljubavi – pokreta majki za mir 2006. godine donirale su HMDCDR-u četiri registratora gradiva o aktivnostima i djelovanju Bedema ljubavi u razdoblju 1991. – 1998. godine. Gradivo je po preuzimanju arhivistički obrađeno i načinjen je sumarni inventar. Prva predsjednica Bedema ljubavi Slavica Bilić donirala je 2013. godine HMDCDR-u još tri registratora gradiva o djelovanju Bedema ljubavi, jedan registrator s fotografijama i dva registratora s novinama, časopisima i novinskim člancima koji su objavljeni u razdoblju 1991. – 1998. o Bedemu ljubavi, a koji su pridodani Zbirci tiskovina HMDCDR-a. Konvencionalno gradivo, nakon arhivističke obrade, skupa s prvotno preuzetim gradivom, podijeljeno je u pet serija koje čine sedam tehničkih jedinica. Gradivo je razvrstano tematski kako ga je odlagao i stvaratelj. Prvu seriju čine dopisi, apeli (veleposlanstvima, stranim državnicima, međunarodnim civilnim udrugama, humanitarnim udrugama i tako dalje), čestitke... Druga serija sadržava dokumentaciju nastalu na godišnjim skupštinama Bedema ljubavi, zapisnike i izvješća o radu. Treća serija sadržava korespondenciju s međunarodnim humanitarnim organizacijama te dokumentaciju o suradnji s UN-om, s Međunarodnom komisijom za nestale osobe (International Commission on Missing Persons) i s Međunarodnim komitetom Crvenoga križa (International Committee of the Red Cross). Četvrtu seriju čine programi rada sa žrtvama rata, a peta su serija priopćenja za javnost Bedema ljubavi iz navedenoga razdoblja. Gradivo je pisano na hrvatskome, engleskom, njemačkome, francuskom i talijanskome jeziku.[14]

Nekonvencionalno gradivo čine fotografije i videozapisi koje su HMDCDR-u donirale članice Bedema ljubavi 2006., odnosno 2013. godine. Videomaterijali koji se odnose na djelovanje i aktivnosti Bedema ljubavi odnose se na sveukupno 32 sata videozapisa koji se nalaze u Zbirci videozapisa HMDCDR-a. Fotografije se nalaze u Zbirci fotografija HMDCDR-a. Preostalo gradivo koje se odnosi na djelovanje i aktivnosti Bedema ljubavi i dalje je kod privatnih imatelja.

Gradivo udruge Hrvatski feniks u HMDCDR-u

Udruga Hrvatski feniks udruga je obitelji zatočenih i nestalih hrvatskih branitelja. Osnovana je radi zajedničkoga rada na pronalaženju zatočenih i nestalih hrvatskih branitelja u Domovinskome ratu te ostvarivanja prava njihovih obitelji u skladu s propisima. Dana 12. kolovoza 1993. godine upisana je u Registar udruženja građana Republike Hrvatske. Udruga je, prema svojemu Statutu, „humanitarna, dobrovoljna, vanstranačka i vanpolitička".[15] Dana 5. studenoga 2008. Ljubica Butula iz udruge Hrvatski feniks donirala je HMDCDR-u osam registratora i dva fascikla gradiva o radu Udruge, šesnaest knjiga s tematikom iz Domovinskoga rata i sedamnaest časopisa, biltena i internih publikacija. Gradivo je po preuzimanju arhivistički obrađeno i načinjen je sumarni inventar. Donirane knjige pridružene su knjižnici HMDCDR-a, a časopisi su pridruženi Zbirci tiskovina. Iako ova udruga nije bila isključivo ženska, znatan dio njezina članstva činile su i čine žene, o čijim brojnim aktivnostima svjedoči gradivo pohranjeno u HMDCDR-u. Konvencionalno gradivo udruge nakon arhivističke obrade podijeljeno je u četiri serije koje čine pet tehničkih jedinica. Gradivo je razvrstano tematski kako ga je odlagao i stvaratelj. Prvu seriju čine dopisi, apeli, protesti, čestitke. Riječ je uglavnom o dopisima i apelima veleposlanstvima i državnim institucijama. Druga serija sadržava dokumentaciju nastalu aktivnostima društva poput izlaganja na skupovima i projekata te materijale s godišnjih skupština, zapisnike, protokole, statut i izvješća o radu. Treća serija odnosi se na korespondenciju s međunarodnim humanitarnim organizacijama i sadržava dokumentaciju o suradnji s UN-om, s Međunarodnom komisijom za nestale osobe i s Međunarodnim komitetom Crvenoga križa. Četvrtu seriju čine stručni i znanstveni članci i izvještaji povezani s forenzikom, odnosno s DNK identifikacijom žrtava. Gradivo je pisano na hrvatskome i na engleskome jeziku.[16]

14 Barunčić Pletikosić, J. *Sumarni inventar „Bedem ljubavi – pokret majki za mir".* Zagreb : HMDC DR, 2017.
15 http://www.hrvatski-feniks.hr/Hrvatski/o_udruzi (20.07.2017.)
16 Križe, Ž. *Sumarni inventar „Udruga Hrvatski feniks".* Zagreb : HMDC DR, 2017.

Dostupnost i važnost gradiva nastaloga djelovanjem ženskih mirovnih udruga

Arhivistička praksa na primjeru gradiva ženskih mirovnih udruga iz Domovinskoga rata čije je gradivo pohranjeno u HMDCDR-u jedan je od primjera kako se gradivo nastalo u ratnome razdoblju i koje je pohranjeno u specijaliziranome arhivu (HMDCDR) može promatrati i biti izvor za proučavanje u kontekstu antiratnih inicijativa te u kontekstu povijesti žena kao kategorija koja se nalazi izvan osnovnoga diskursa vojne, odnosno ratne povijesti.

Kada se govori o dostupnosti toga gradiva, ono je dostupno u skladu sa Zakonom o arhivskome gradivu i arhivima, čl. 20 i 22 (NN/105/97) i Zakonom o zaštiti arhivskoga gradiva, čl. 18 (NN 105/97). Dio gradiva koji sadržava osobne podatke dostupan je u skladu s odredbama Zakona o zaštiti osobnih podataka, odnosno daje se na uvid isključivo uz pribavljenu suglasnost osobe čiji su osobni podaci navedeni.[17]

Na temelju dosadašnjega iskustva korisnici nisu toliko često pretraživali gradivo ženskih udruga opisano u radu, a korisnici su uglavnom bili studenti, odnosno studentice humanističkih znanosti kojima je to gradivo bilo potrebno za istraživanje tema mirovnih inicijativa ili problematike žena kao pripadnica hrvatskih vojnih postrojbi, u sklopu pisanja diplomskih radova i doktorskih disertacija. Također, na temelju velikoga dijela gradiva koje se odnosi na Bedem ljubavi, uz naravno osobna sjećanja autorice, nastala je i jedna od knjiga u izdanju HMDCDR-a, iz serije *Memoarsko gradivo*, navedena prije u radu, pod nazivom *Prsten mira i majčinske ljubavi* (2013.), koja je odličan primjer korištenja navedenoga gradiva i njegova objavljivanja, pa je i na taj način to gradivo ostalo trajno opisano i dostupno javnosti. Knjiga je važan prilog povijesti antiratnoga pokreta u Hrvatskoj u prvoj polovici 1990-ih, ali i kronologija događaja iz vremena neposredno prije početka i tijekom Domovinskoga rata ispričana iz ženske perspektive. Naravno, nije jedina knjiga napisana iz ženske perspektive, u radu su navedene još neke knjige nastale o tom razdoblju, ali svi su ti zapisi, kao i gradivo njihovih stvaratelja, mahom ženskih udruga iz toga razdoblja, koje je pohranjeno u HMDCDR-u ili drugim arhivima u Hrvatskoj, odličan temelj za pisanje znanstveno utemeljene monografije koja bi na taj način zaokružila sliku djelovanja žena kroz antiratne inicijative i mirovne pokrete u Domovinskome ratu.

Također, u HMDCDR-u, i to u Zbirci memoarskoga gradiva, pohranjeno je i pet intervjua koji su rađeni sa ženama koje su na bilo koji način sudjelovale u Domovinskome ratu. Jedna intervjuirana ispitanica bila je doktorica u ratnoj bolnici u Pakracu, dvije ispitanice rat su provele djelujući u sanitetu, a dvije su ispitanice bile na prvoj liniji obrane kao pripadnice Zbora narodne garde, odnosno Hrvatske vojske. Intervjui su napravljeni tijekom 2007. godine, razgovori su potom transkribirani i pohranjeni uz izvorne zapise. I njihova su svjedočanstva i izjave pohranjene u Zbirci memoarskoga gradiva vrlo važan

17 Zakon o zaštiti osobnih podataka (Pročišćeni tekst), NN 106/2012, 29. 12. 2012., Zagreb.

izvor za proučavanje uloge žena u Domovinskome ratu iz perspektive povijesti žena, ali i vojne povijesti, s obzirom na to da su intervjuirane bile i žene koje su sudjelovale u vojnim akcijama i u operacijama u sklopu Hrvatske vojske. Dosad je intervjuirano samo nekoliko žena, no u planu je daljnje intervjuiranje žena koje su na bilo koji način sudjelovale u Domovinskome ratu, pa će i Zbirka memoarskoga gradiva koje se odnosi na povijest žena u Domovinskome ratu biti proširena i dostupna istraživačima.

Zaključak

Dio gradiva nastaloga djelovanjem ženskih mirovnih udruga osnovanih uoči i za vrijeme Domovinskoga rata čiji su stvaratelji Bedem ljubav – pokret majki za mir i udruga Hrvatski feniks, a koje je pohranjeno u HMDCDR-u i izdvojeno u dvama arhivskim fondovima, može poslužiti kao dobar primjer arhivističke prakse čuvanja i dostupnosti arhivskoga gradiva, s obzirom na to da je riječ o specifičnome gradivu koje obuhvaća kratkotrajan, ali važan fenomen koji je obilježio početke Domovinskoga rata. Iako specifično i izdvojeno u dvama manjim arhivskim fondovima, navedeno gradivo dobar je primjer kako i gradivo nastalo djelovanjem ženskih udruga u kratkome razdoblju može biti prilog za istraživanje i interpretaciju povijesti žena, kako u Domovinskome ratu u Hrvatskoj, tako i općenito u kategoriji *povijesti žena*. I drugi navedeni primjeri koji se odnose na usmene i pisane izvore o sudjelovanju i ulozi žena u Domovinskome ratu svjedoče o važnosti toga gradiva, a njihova dostupnost u arhivskim ustanovama u Hrvatskoj, odnosno u HMDCDR-u, dobar je put za popularizaciju tema povezanih s poviješću žena.

Izvori i literatura

Barunčić Pletikosić, J. *Sumarni inventar: „Bedem ljubavi – pokret majki za mir"*. izdavač ili ustanova : Zagreb, 2017.

Bilić, S. *Prsten mira i majčinske ljubavi, Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995., Knjiga 7.* Zagreb : Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2013.

Križe, Ž. Sumarni inventar „Udruga Hrvatski feniks". Zagreb : izdavač ili ustanova, 2017.

Naše žene : leksikon znamenitih žena Hrvatske od X. do XX. stoljeća. Boršić, L., Ivana Skuhala Karasman, I. (prir.). Zagreb : Naklada Juričić, 2016.

Partizanke Hrvatske u Narodnooslobodilačkoj borbi. ur. Ščapec, S. (ur.) Zagreb : Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske, 2013.

Snaga ljubavi – činiti dobro. (1 – 6). Slišković, M. (ur.) Zagreb : Udruga Žene u Domovinskom ratu, 2006. – 2007.

Žene u narodnooslobodilačkoj borbi. Marija Šoljan, M. (ur.) Zagreb : Glavni odbor Saveza ženskih društava Hrvatske, 1955.

Službeni dokumenti i standardi

Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima, č. 20. i 22. NN, 105/97.

Zakonu o zaštiti arhivskog gradiva, čl. 18. NN, 105/97.

Zakon o zaštiti osobnih podataka (Pročišćeni tekst), NN, 106/2012.

Internetski izvori

http://www.nationalarchives.gov.uk/womeninuniform/

https://www.archives.gov/research/alic/reference/womens-history.html#military

Marijana Jukić. *Odbor zagrebačkih gospođa za ratnu pripomoć i njihov doprinos u pomaganju ratom ugroženih obitelji u Zagrebu tijekom Velikoga rata*, http://prvisvjetskirat.arhiv.hr/Teme/ArticleId/61/oamid/485

http://www.hrvatski-feniks.hr/Hrvatski/o_udruzi

Summary

THE HISTORY OF WOMEN AND THE ARCHIVES – THE ARCHIVAL PRACTICE ON THE EXAMPLE OF RECORDS OF WOMEN'S PEACE ORGANIZATIONS FROM THE HOMELAND WAR KEPT AT THE CROATIAN-MEMORIAL DOCUMENTATION CENTRE OF THE HOMELAND WAR

The paper deals with the archives of the women's peace organizations kept in the Croatian Memorial Documentation Centre of the Homeland War: the Bastion of Love - Mothers for Peace Organization and the Croatian Phoenix Organization. Bastion of Love was founded in January 1991, on the eve of the beginning of the war in Croatia, by the group of women whose sons were the conscripts of the Yugoslav People's Army. Their primary goal was to stop all war activities by peace accords, so they wrote an Appeal for Dialogue and Reason addressed to Yugoslav military headquarters that was co-signed by 67,000 citizens of Zagreb. In the summer of 1991 they started an initiative for returning of their sons from the Army, followed by rallies of support for their goals across Croatia, Bosnia and Herzegovina and later trips to the European cities in order to spread awareness of the situation in Croatia and seek help of the international community in the process of returning young men from the Army. In the CMDCHW there is only a part of the records of this organization as the rest is still in the hand of the private holders. The archive comprises of the documentation such as proceedings, correspondence with the international humanitarian organizations, letters, press releases, etc.

The Croatian Phoenix is the association of the families of the imprisoned and missing Croatian soldiers from the Homeland War. Their activities were and still are aimed at finding of the imprisoned and missing soldiers and acquiring the rights for their families prescribed by the laws. The part of this organization's archives was donated to the CMDCHW by the organization member Ljubica Butula and it comprises of the documentation like appeals, proceedings, correspondence with the international humanitarian organizations and institutions etc,. and of the Organization's bulletins and newsletters.

This paper, aside from describing the contents of above mentioned archives and practice of its arrangement and presentation also deals with the possibilities of the cooperation between the archivists and the historians.

Keywords: *women's history, women's peace organizations, Homeland war, archival practice, availability of archival materials*

Maja Kovačević Kuzmanić
Državni arhiv u Splitu

Izazovi komunikacije sa stvarateljima na primjeru Državnog arhiva u Splitu

Stručni rad UDK 930.251(497.583)DAST]:005.57

Kao i kod svakoga oblika rada s ljudima i rad sa stvarateljima ima svoje izazove. Jedan od izazova rada sa stvarateljima jest kako što bolje i jednostavnije objasniti stvarateljima što trebaju raditi i tako omogućiti što bolju suradnju, kako poslovno komunicirati da se izbjegnu nesporazumi, shvatiti koliku ulogu ima neverbalna komunikacija.

Da je to važno pitanje dokazuje i činjenica da je 2013. godine Državni arhiv u Splitu donio Etički kodeks svojih zaposlenika u kojem piše kako bi se zaposlenici trebali držati etičkih načela i pravila ponašanja u svojemu radu i komunikaciji s drugima, uključujući u to, naravno, i odnos prema stvarateljima.

Anketom će se na temelju uzorka istražiti komunikacija u radu sa stvarateljima i na koji se način ona provodi. Ispitat će se učestalost komunikacije, razina zadovoljstva komunikacijom koju stvaratelji imaju s arhivom i razlozi koji bi mogli dovesti do problema u komunikacijskim ciljevima.

***Ključne riječi**: komunikacija sa stvarateljima, poslovna komunikacija, etički kodeks*

Uvod: Poslovna komunikacija

Riječ komunikacija potječe od latinske riječi *communicare* – učiniti općim. Komunikacija je razmjena informacija, ideja ili emocija verbalnim i neverbalnim sredstvima komuniciranja, prilagođena društvenom okruženju (kulturi). Uspješna komunikacija podrazumijeva da je informacija točno primljena u pogledu sadržaja i značenja koje je odredio pošiljatelj.

Komunikacija ima sadržaj koji se govori te kontekst u koji je poruka smještena. Ona je cjelina sastavljena od verbalnoga i neverbalnoga dijela koji podrazumijeva izraz lica, stav, geste, ton glasa, brzina govora, pauze u govoru, riječi, pismo, telefon i sve ono što dovodi do posljednjega dostignuća u osvajanju prostora i vremena. Istraživanja Dr. Alberta Mehrabiana[1] pokazala su da na verbalni govor

1 https://en.wikipedia.org/wiki/Albert_Mehrabian (1. 6. 2017.)

otpada samo 7 % poruke koja se prenosi, dok na neverbalni govor čak 93 % poruke. To znači da je ono što govorite i ono što činite dok govorite jedinstvena cjelina i da jedino cjelovitom slikom možemo doći do razumijevanja i ispravna tumačenja sugovornika.

Neverbalna komunikacija način je kojim ljudi komuniciraju bez izgovorenih riječi, namjerno ili slučajno. Pod tim podrazumijevaju se izrazi lica, ton glasa, geste, položaj tijela ili pokret, dodir i pogled. Na primjer, ako osoba ne gleda sugovornika u oči, znači da je nesigurna, prekrižene ruke mogu značiti rezerviranost ili defenzivnost, pretjerana gestikulacija može odavati nervozu.

Poslovno komuniciranje proces je razmjene informacija, ideja ili emocija među poslovnim subjektima pri međusobnom poslovanju. Komuniciranje je krvotok svake tvrtke jer bez kolanja informacija nemoguće je i poslovanje. Komuniciranje je vještina po kojoj se ponajprije razlikuju uspješni djelatnici od onih manje uspješnih. Cilj učinkovita poslovnog komuniciranja jest sporazumijevanje, prijenos informacija, poruka i iskustava.

Proces komuniciranja efikasan je kada je kod obiju strana komunikacijskoga kanala postignuto razumijevanje sadržaja poruke i kada poruka omogućuje izvršenje određene akcije ili usvajanje novoga mišljenja. U poslovnome komuniciranju veoma je bitno da je proces komuniciranja efikasan. Možemo zaključiti da je komunikacija bitan čimbenik dojma o organizaciji i može biti granica između uspjeha i neuspjeha. Opće je poznat kritična važnost prvoga dojma koji bitno utječe na trenutačnu, ali i kasniju (dugo)trajnu sliku cijeloga poduzeća u javnosti.

Izazovi u komunikaciji – važnost aktivnoga slušanja

Komunikacija je vještina dobroga prenošenja i primanja poruke. Postoji niz rješenja odnosno tehnika kako poboljšati proces prijenosa poruke. Aktivno slušanje jedna je od komunikacijskih vještina.

Slušati i zaista čuti nije jednako. Sigurno se svima dogodila situacija u kojoj ste mislili da slušate, ali nakon nekog vremena shvatite da uopće ne znate što je rečeno, što znači da niste čuli. To može dovesti do problema u komunikaciji, do nerazumijevanja, nesporazuma ili čak i nesuglasica i konflikta. Zbog toga je važan razvoj vještine aktivnoga slušanja. Aktivno slušanje znači da razumijemo pravo značenje i verbalne i neverbalne komunikacije, da shvaćamo cjelokupne poruke.

Neki savjeti za aktivno slušanje:

- osobi koja govori poklonite svoju nepodijeljenu pozornost i potvrdite poruku
- pokažite da slušate, koristite se govorom svojega tijela i gestama koje prenose vašu pozornost (povremeno kimnite glavom, nasmiješite se, neka vaš položaj tijela bude otvoren, izbjegavajte ometajuće pokrete – ne gledajte na sat, ne listajte papire ili ne gledajte u monitor svojega računala)
- osigurajte povratnu informaciju. Naše pretpostavke, prosudbe i uvjerenja mogu iskriviti ono što čujemo. Treba promisliti o onome što je rečeno i postaviti pitanja koja će pojasniti sadržaj. Kod aktivnoga slušanja pomaže parafraziranje riječi koje smo čuli. Tako možemo provjeriti jesmo li dobro razumjeli sugovornika i na vrijeme spriječiti moguće nesporazume

- ne prekidajte sugovornika. Dopustite govorniku da završi i nemojte ga prekidati protuargumentima
- prikladno odgovorite, aktivno je slušanje model za poštovanje i razumijevanje. Ako vam nešto nije jasno, kažite da to niste baš razumjeli i zamolite osobu da vam još jedanput objasni ili kaže drugim riječima.

U primanju povratnih informacija treba slijediti iduće savjete:[2]

- tražite povratnu informaciju
- izbjegavajte rasprave
- slušajte aktivno
- tražite primjere
- prihvatite povratnu informaciju onakvu kakva jest
- obradite povratnu informaciju u vrijeme koje sami odredite.

U davanju povratne informacije potrebno je razmisliti o tome kako se osoba kojoj se daje ta informaciju osjeća. Potrebno je razmisliti kako bi se osoba osjećala na mjestu sugovornika, osobito ako je upućena kritika, a ne pohvala. Zbog toga je prvo pravilo davanja povratne informacije da se taj proces komunikacije mora odvijati u pozitivnoj atmosferi.

Kada ste ostvarili taj preduvjet, možete slijediti iduće savjete[3]:

- budite točni
- ako je potrebno, neka se razgovor u kojem ćete svojim suradnicima davati povratne informacije odvija redovito
- unaprijed pripremite svoje komentare, pomno oblikujte riječi i vodite brigu o neverbalnoj komunikaciji
- budite specifični, držite se činjenica
- kritizirajte u četiri oka, hvalite pred svima
- nemojte davati samo negativne, nego dajte i pozitivne kritike
- ako je povratna informacija negativna, ponudite rješenja i pomoć.

U komunikaciji treba promatrati odnos između pošiljatelja i primatelja, ali i njihov odnos prema samomu sadržaju poruke. U svakom od tih odnosa može doći do nerazumijevanja ili problema u komunikaciji. S nekim se ljudima komunicira lakše i bolje, bolje ih se razumije, dok je s nekima teže uspostaviti komunikaciju. To ponajprije ovisi o odnosu jedne osobe prema drugoj. Katkad je teško izgovoriti poruku zbog pretpostavke da se drugoj strani to što se želi reći neće svidjeti. Isto se događa kada poruka ima sadržaj koji se drugoj strani baš i ne sviđa pa osobe često ne čuju ono što je izrečeno, nego ono što žele čuti.

2 Trojak, N., Jurković, R., Buljubašić, B. *Poslovna komunikacija: Priručnik za polaznike*. Zagreb : Algebra d. o. o., 2011. Str. 17.
3 Trojak, N., Jurković, R., Buljubašić, B. *Poslovna komunikacija: Priručnik za polaznike*. Zagreb : Algebra d. o. o., 2011. Str. 17.

Važno je razvijati vještinu aktivnoga slušanja zbog toga što se na taj način pokazuje interes i briga za govornika, smiruju se ljudi i hlade se napete situacije, potiče se daljnja komunikacija što vodi do veće suradnje i boljega rješavanja problema među ljudima kod kojih postoje nesporazumi, potiče se druge da i oni pomnije slušaju što u konačnici vodi do bolje informiranosti i bolje suradnje.

Etički kodeks

Etički kodeks zaposlenika Hrvatskoga državnog arhiva sastavljen je i donesen 2013. godine radi promicanja etičkih i moralnih načela u načinu ponašanja, ophođenja u međusobnim i profesionalnim odnosima prije svaga samih zaposlenika Arhiva, ali i u odnosu zaposlenika prema građanima, korisnicima, radu, struci i ugledu te organizacijske kulture ustanove s ciljem ostvarivanja zajedničkoga dobra i jačanju povjerenja građana u djelatnost arhiva kao javne službe.

Etičkim kodeksom želi se istaknuti važnost poštovanja pravila etičkoga postupanja, ali i izraziti stav na obvezu poštovanja osnovnih ljudskih prava i etičkih načela integriteta, iskrenosti, povjerenja, humanosti, tolerancije, poštovanja različitosti, odgovornosti u međusobnim odnosima zaposlenika i u odnosu prema građanima i samomu radu.

Svrha je Etičkoga kodeksa u Arhivu, navedena u članku 2., promicanje etičkih i moralnih načela te općeprihvaćenih trajnih vrijednosti u pravilima ponašanja međusobnih i profesionalnih odnosa te odgovornosti prema radu zaposlenika za vrijeme obavljanja poslova i aktivnosti povezanih s djelatnošću Arhiva, radi ostvarivanja zajedničkoga dobra, jačanja povjerenja javnosti u rad i ugled ustanove.

Cilj je Etičkoga kodeksa, kako se navodi u članku 3., pridonošenje kvalitete međusobnih odnosa i kriterija ponašanja samih zaposlenika te odnosa zaposlenika prema građanima, prema korisnicima, radu, kao i prema Arhivu kao javnoj ustanovi u kojoj zaposlenici obavljaju svoje poslove u okviru djelatnosti Arhiva kao javne službe.

U članku 5. Etičkoga kodeksa uređuju se obveze i odgovornosti zaposlenika:

1) u provođenju opće etičkih standarda
2) prema arhivskomu gradivu
3) prema vlastitomu profesionalnom djelovanju u Arhivu i djelovanju u javnosti
4) prema suradnicima, u pojedinačnome i skupnome radu
5) za poboljšanje arhivske djelatnosti i struke
6) prema korisnicima arhivskoga gradiva
7) za transparentnost u radu i nepotkupljivost
8) za proaktivnost i poduzetnost u radu
9) za provedbu zakonitosti u radu.

U Etičkome kodeksu napisano je da bi se svi eventualni nesporazumi trebali rješavati u duhu međusobnoga poštovanja i uvažavanja vodeći računa o ugledu Arhiva te da bi zaposlenici trebali biti obzirni prema suradnicima i nastojati slijediti najviše standarde postupanja u pisanoj i usmenoj komunikaciji. Svi oblici komunikacije zaposlenika Arhiva trebali bi se temeljiti na uzajamnome poštovanju, povjerenju, suradnji, otvorenosti, pristojnosti, odgovornosti i strpljenju, izbjegavanju nedolična i konfliktna ponašanja, ugrožavanja ugleda, časti, omalovažavanja i ponižavanja suradnika, bilo podređenih ili nadređenih. U obavljanju radnih zadaća zaposlenici bi se trebali ponašati savjesno, stručno i odgovorno. To upućuje na to da su arhivi uvidjeli važnost koju komunikacija ima te da način na koji se odnose sa stvarateljima u javnosti stvara sliku o radu arhiva.

Komunikacija sa stvarateljima na primjeru Državnoga arhiva u Splitu – provedeno istraživanje

Tema je ovoga članka komunikacija u radu sa stvarateljima i na koji se način ona provodi. Istražuje se učestalost komunikacije, razina zadovoljstva komunikacijom koju stvaratelji imaju s arhivom i razlozi koji bi mogli dovesti do problema u komunikacijskim ciljevima.

Cilj je ovoga istraživanja dati odgovor na pitanja:

1. Kako provoditi komunikaciju sa stvarateljima?
2. Kako se komunikacija šalje i prihvaća od izvora do primatelja?
3. Uvažavaju li se stavovi i mišljenja sugovornika?

Glavna istraživačka pitanja:

1. Jesu li stvaratelji zadovoljni učestalošću komunikacije s Arhivom?
2. Jesu li stvaratelji zadovoljni načinom komunikacije s Arhivom, to jest s Vanjskom službom?
3. Imaju li stvaratelji kakve primjedbe ili prijedloge za poboljšanje komunikacije s Vanjskom službom?

Cilj istraživanja bio je saznati kako stvaratelji komuniciraju s takozvanom Vanjskom službom Državnoga arhiva u Splitu. U skladu s navedenim ciljevima i svrhom istraživanja komunikacije u organizacijskoj jedinici postavljene su hipoteze:

Hipoteza 1. Stvaratelji su zadovoljni učestalošću komunikacije s Arhivom

Hipoteza 2. Stvaratelji su zadovoljni načinom rada Vanjske službe arhiva s kojim surađuju.

Izvori i metode prikupljanja podataka

Da bi se podaci mogli prikupljati, potrebno je pripremiti kvalitetna pitanja i provesti kvalitetno

istraživanje ispitanika. Kao instrument istraživanja provedena je anonimna anketa. Anketa je provedena na uzorku stvaratelja. Pripremljeno je 9 pitanja, a koji odgovaraju na pitanja vezana uz komunikaciju stvaratelja s Državnim arhivom u Splitu. Anketa se sastajala od dvaju dijelova. U prvome dijelu ispitanicima su postavljena pitanja o vrsti pravnoga subjekta u kojemu rade, dobi, naobrazbi, godinama radnoga iskustva, a u drugome dijelu ispitaniku su postavljena pitanja u vezi s komunikacijom s arhivom, pa su ispitanici uz ponuđene odgovore iznosili i stavove koji se tiču komunikacije s Arhivom. Razlog je za postavljanja takvih pitanja mogućnost davanja ispitaniku slobode na odgovor, a provedeno je zato da se upravo reakcijama ispitanika istraži zadovoljstvo stvaratelja komunikacijom i odnosima s Arhivom, a što je i svrha ovoga članka.

U anketi je sudjelovalo 49 osoba iz raznih ustanova, različite dobi, stručne spreme i godina radnoga staža.

Od 49 osoba koje su sudjelovale u anketi njih 18 (36,6 %) radi u državnoj upravi, 2 (4,1 %) u nekomu od zavoda, 2 (4,1 %) u pravosuđu, 12 (24,5 %) u prosvjeti, 5 (10,2 %) u kulturi, 4 (8,2 %) u znanosti, 4 (8,2 %) u gospodarstvu i njih 2 (4,1 %) svrstalo se pod ostalo.

Od anketiranih osoba 15 osoba (30,6 %) bilo je mlađe od 35 godina, 19 (38,8 %) između 36 i 45 godina, 13 osoba (26,5 %) između 46 i 55 godina i 2 osobe (4,2 %) starije od 55 godina.

Srednju stručnu spremu ima 25 osoba (51,0 %), višu stručnu spremu 7 osoba (14,3 %), dok visoku stručnu spremu ima 17 osoba (34,7 %).

Radni staž manji od 10 godina ima 15 osoba (30,6 %), od 10 do 25 godina ima 26 osoba (53,0 %), a ostalih 8 (16,4 %) ima više od 25 godina radnoga staža.

Na pitanje „Koliko često imate kontakt s Državnim arhivom u Splitu?" od 49 odgovora „jedanput na mjesec" odgovorilo je 0 ispitanika, „nekoliko puta na godinu" njih 12 (24 %), „jedanput na godinu" njih 14 (29 %), „rjeđe od jedanput na godinu" njih 23 (47 %).

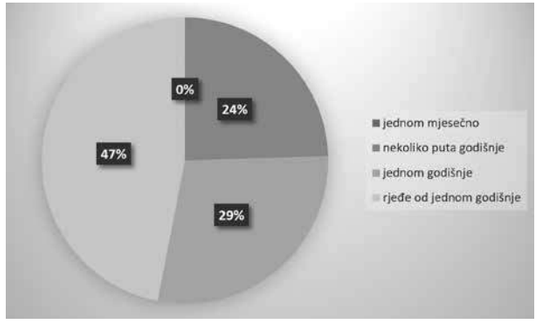

Slika 1: Koliko često imate kontakt s Državnim arhivom u Splitu?

Izvor: Izračun autora na temelju podataka iz ankete, 2017.

Na pitanje „Smatrate li da dovoljno često komunicirate s Državnim arhivom u Splitu?" 28 (57 %) ispitanika odgovorilo je s „da", a 21 (43 %) ispitanik odgovorio je s „ne".

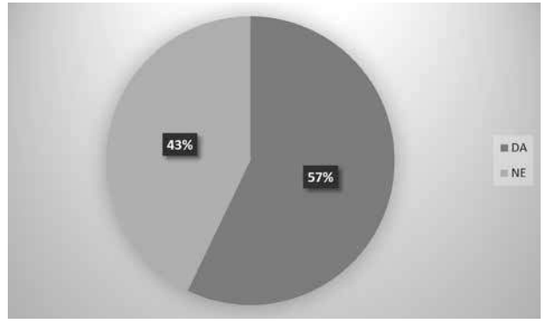

Slika 2: Smatrate li da dovoljno često komunicirate s Državnim arhivom u Splitu?

Izvor: Izračun autora na temelju podataka iz ankete, 2017.

36 osoba (73,5 %) svoje je zadovoljstvo radom Vanjske službe Državnoga arhiva u Splitu ocjenilo najvišom ocjenom 5, to jest da su iznimno zadovoljni, 5 osoba (10,2 %) dalo je ocjenu 4, a ostalih 8 osoba (16,3 %) ocjenu 3. Nitko nije dao ocjenu 1 i 2.

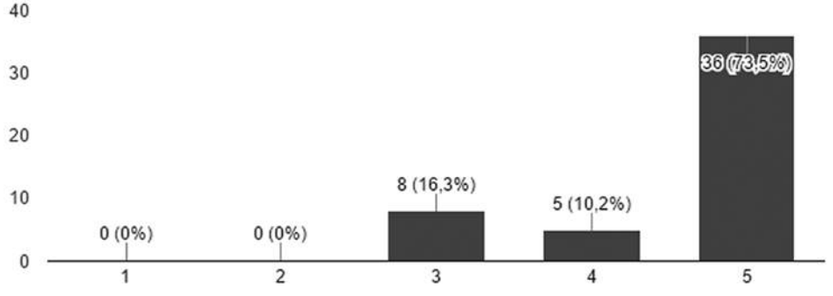

Slika 3: Jeste li zadovoljni radom Vanjske službe Državnoga arhiva u Splitu, ocjena od 1 do 5 uz napomenu da je 1 – nisam zadovoljan, 5 – iznimno sam zadovoljan

Izvor: Izračun autora na temelju podataka iz ankete, 2017.

Susretljivošću i pomoći djelatnika u Vanjskoj službi Državnoga arhiva u Splitu u radu sa

stvarateljima sami stvaratelji, njih 46 (93,9 %), ocijenili su kao s 5, to jest iznimno su zadovoljni, 3 osobe (6,1 %) dale su ocjenu 4, a nitko nije dao ocjenu 1, 2 i 3.

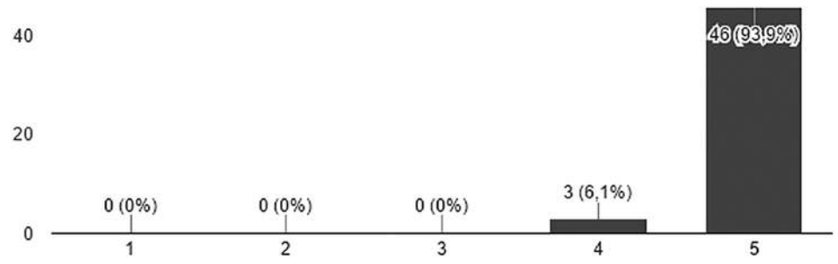

Slika 4: Jeste li zadovoljni susretljivošću i pomoći djelatnika u Vanjskoj službi Državnoga arhiva u Splitu u radu s Vama kao stvarateljima (ocjena od 1 do 5, 1 znači „nisam zadovoljan", a 5 „iznimno sam zadovoljan")

Izvor: Izračun autora na temelju podataka iz ankete, 2017.

Na pitanje u anketi: „Imate li kakve primjedbe i/ili prijedloge za bolju komunikaciju s Vanjskom službom Državnoga arhiva u Splitu?" samo je njih 22 (44,9 %) dalo odgovor. Na primjer:

„Sve pozitivno."

„Nemam, komunikacija i suradnja s Vanjskom službom DAS-a na zavidnoj su razini."

„Ne."

„Nemam primjedbe, komunikacija brza, jasna, profesionalna i nadam se da će se tako nastaviti i u budućim suradnjama."

Rezultati ankete pokazali su da su navedene hipoteze točne.

Hipoteza 1. Stvaratelji su zadovoljni učestalošću komunikacije s Arhivom; može se smatrati točnom s obzirom na to da je više od polovine ispitanika, njih 28 (57 %), potvrdilo da smatra da dovoljno često komunicira s Državnim arhivom u Splitu.

Hipoteza 2. Stvaratelji su zadovoljni načinom rada Vanjske službe arhiva s kojim surađuju – sa sigurnošću se može potvrditi kao točna s obzirom na to da je čak 46 ispitanika (93,9 %) suradnju i komunikaciju, susretljivost i pomoć djelatnika Vanjske službe Državnoga arhiva u Splitu ocijenilo najvišom ocjenom 5.

Zaključak

Komuniciranje je krvotok svake ustanove jer bez kolanja informacija nemoguće je poslovanje. U poslovnome komuniciranju veoma je bitno da je proces komuniciranja efikasan, zbog toga što je komunikacija bitan čimbenik slike koja se stvara o ustanovi u javnosti.

S obzirom na to da je komuniciranje vještina koja se uči i razvija, potrebno je osvijestiti djelatnike u arhivima koji komuniciraju sa stvarateljima o pravilima poslovnoga ponašanja i o pravilima poslovne komunikacije, upozoriti ih na važnost aktivnoga slušanja koji poboljšava proces komunikacije i pomaže da se otklone eventualni nesporazumi. Ako dođe do loše komunikacije, može se razviti i sukob dviju strana, od kojih uvijek jedna na kraju smatra da je pobjednik, odnosno gubitnik. Stoga komunikacija mora sadržavati kompromis, suradnju i prilagođavanje sugovornika. To se navodi i u Etičkome kodeksu zaposlenika Državnoga arhiva u Splitu, čiji je cilj pridonošenje kvalitete međusobnih odnosa i kriterija ponašanja samih zaposlenika te odnosa zaposlenika prema građanima, korisnicima, radu, kao i prema Arhivu kao javnoj ustanovi u kojoj zaposlenici obavljaju svoje poslove u okviru djelatnosti Arhiva kao javne službe.

Istraživanje je pokazalo da je stanje komunikacije Vanjske službe Državnoga arhiva u Splitu sa stvarateljima dobro te da su stvaratelji zadovoljni suradnjom. Važno je raditi na tome da se dobra komunikacija nastavi i da se kod komuniciranja sa stvarateljima rabe vještine aktivnoga slušanja. Na temelju ankete i istraživanja može se doći do zaključka da je komunikacija važna za rad Vanjske službe i da bi bilo dobro da zaposlenici prisustvuju seminarima i edukacijama povezanima s poslovnom komunikacijom kako bi poboljšali svoje komunikacijske vještine.

Literatura

Trojak, N., Jurković, R., Buljubašić, B. *Poslovna komunikacija: Priručnik za polaznike*. Zagreb : Algebra d. o. o., 2011.

Smjernice za aktivno slušanje: Komunikacija, Vještina slušanja. 2010. URL: http://psihologija.ffzg.unizg.hr/uploads/a5/d4/a5d4265b6b49b2bec97c3020934641af/9-tjedan-Aktivno-slusanje-2010_2011_web.ppt (8. 5. 2017.).

Talidari. *Komunikacijske vještine. Portal „Životna škola"*. URL: http://www.zivotna-skola.eu/vjestine/komunikacija.html. (9. 5. 2017.).

www.wikipedia.org. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Albert_Mehrabian (datum)

Etički kodeks zaposlenika Državnoga arhiva u Splitu. 2013. Split.

Summary

THE CHALLENGES OF COMMUNICATION WITH RECORDS CREATORS ON THE EXAMPLE OF THE STATE ARCHIVE IN SPLIT

The first part of the paper describes the meaning of communication, business communication, communication skills, how to actively listen, how to avoid a misunderstanding and a verbal conflict. Given that communication skills can be taught and developed, it is necessary to raise awareness of importance of good and quality business communication. The importance of communication can be seen in the Ethical Code of Employees of the State Archives in Split where it is stated that every form of communication should be based on mutual respect, trust, cooperation, politeness, responsibility and patience. Everyone should also try to avoid conflict and improper behavior. The survey showed us that the communication with records creators is good and that the records creators are satisfied with the cooperation. It is important to continue to work on good relations and constantly improving the level of communication.

***Keywords**: communication with record creators, business communication, code of ethics*

Magdalena Kuleš
Hrvoje Stančić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Arhiviranje digitalnih zapisa – stanje i perspektive

Pregledni znanstveni rad

UDK: 004:930.25(497.5)
930.251:004.7(497.5)

U radu se istražuje problematika arhiviranja i dugotrajnog očuvanja digitaliziranih i digitalnih zapisa. Digitalni zapisi koji danas nastaju mogu imati pridodane digitalne potpise ili digitalne pečate. Stoga se istražuju metode za njihovo dugotrajno očuvanje unatoč relativno kratkom periodu u kojem digitalni certifikati takvih dodataka vrijede, analiziraju se relevantne norme na koje se pritom potrebno osloniti i identificiraju nadolazeće tehnologije i norme koje u tom kontekstu mogu bitno pripomoći. Jedna od njih je tehnologija ulančanih blokova (engl. blockchain) koja ima perspektivu osigurati dugotrajno očuvanje integriteta, pravovaljanosti i neporecivosti digitalno potpisanih zapisa. Konačno, zaključuje se o perspektivama razvoja arhivistike koja se jednim svojim dijelom razvija u smjeru "računalne arhivistike" (engl. Computational Archival Science).

Ključne riječi: *arhiv, digitalni zapisi, dugotrajno očuvanje, digitalni potpis, blockchain, računalna arhivistika*

1. Uvod

Digitalno arhiviranje u državnim arhivima u Hrvatskoj još je u začetku u odnosu na razvijene zapadne zemlje. Razlog tomu je sustavno zanemarivanje struke po pitanju ulaganja u informatičku infrastrukturu, znanja zaposlenika po pitanju informacijsko-komunikacijskih tehnologija i zapošljavanja stručnjaka s primjerenim znanjima. Za vjerovati je da će se s donošenjem novog Zakona o arhivskom gradivu i arhivima stanje ipak promijeniti nabolje. Pred hrvatskim arhivistima će u tom pogledu biti opsežan i tehnički složen zadatak preuzimanja digitalnoga gradiva, njegova čuvanja i dugotrajnog očuvanja. Upravo zbog toga ovaj rad sistematizira problematiku arhiviranja digitalnih zapisa, ukazuje na složenost pojedinih procesa, objašnjava funkcioniranje tehnologije, ističe značaj usklađivanja s relevantnim normama i zakonskom regulativom te općenito naglašava problematiku očuvanja ne samo

"običnih" digitalnih zapisa već i onih koji su digitalno potpisani ili ovjereni digitalnim žigovima. Osim sistematizacije nekima možda već dobro poznatih mehanizama, naglašavaju se značaj i mogućnosti korištenja nadolazeće tehnologije ulančanih blokova (engl. blockchain) i njezine primjene u dugotrajnom očuvanju. Stoga je cilj ovog rada na jednome mjestu pružiti dovoljno informacija o tome što sve treba uzeti u obzir prilikom planiranja procesa dugotrajnog očuvanja te o kojim je novim tehnologijama potrebno razmišljati u bližoj razvojnoj perspektivi.

2. Koncept digitalnog zapisa

Danas postoje dva osnovna načina nastajanja digitalnih dokumenata. Digitalni dokumenti mogu nastati digitalizacijom postojećih dokumenata u papirnatom obliku, a s druge strane javljaju se dokumenti izvorno nastali u digitalnome obliku (engl. born digital). Digitalizacija (engl. digitisation) u najširem smislu predstavlja prevođenje analognog signala u digitalni oblik, a u užem smislu predstavlja pretvorbu različitih vrsta gradiva u digitalni oblik tj. binaran kôd zapisan kao računalna datoteka. Digitalizacijom se pojam očuvanja počinje dijeliti na dva dijela – očuvanje informacijskog sadržaja, tj. informacije koju određeni dokument nosi, te očuvanje fizičkog objekta, medija, kao nositelja informacije. Informacijski sadržaj se digitalizira i sprema odvojeno od objekta nositelja. Važno je napomenuti kako zapis u elektroničkoj inačici nije niti samo dokument niti samo objekt, ne ovisi o mediju na kojem se nalazi te nije fizički zapisan u računalnom sustavu u logičkom slijedu, nego je fragmentiran i može se nalaziti i na fizički različitim jedinicama. Zapis je zapravo ono što je stvoreno i sačuvano kao dokaz funkcija, aktivnosti i transakcija neke tvrtke ili pojedinca. Kako bi se smatrao dokazom, mora imati sadržaj, strukturu i kontekst, te biti dio sustava za arhiviranje. U informacijskoj tehnologiji (IT) zapis se definira kao grupa povezanih podataka, riječi ili polja koja se tretiraju kao jedna cjelina (npr. ime i prezime, adresa i broj telefona). Zatim kao skup jedne ili više povezanih jedinica podataka grupiranih u svrhu obrade.

S obzirom na sve veću količinu dokumenata nastalih izvorno u digitalnom obliku te one dokumente koji su digitalizirani, konstantno je prisutna problematika njihova arhiviranja i dugotrajnog očuvanja. Iznova se postavljaju pitanja kako riješiti sve one probleme, izazove i zahtjeve, koje tehnologije primijeniti, na koje standarde i norme se oslanjati kako bi proces arhiviranja i dugotrajnog očuvanja bio što kvalitetniji i sl. Potrebno je naglasiti kako bi svaki digitalni zapis morao prilikom arhiviranja i dugotrajnog očuvanja ostati vjerodostojan, autentičan, potpun te bi trebao sačuvati dovoljno konteksta. Vjerodostojan je onaj zapis koji dolazi iz pouzdanog izvora. Potpun je onaj kojem je pridruženo vrijeme i mjesto nastajanja, pojedinosti o korisniku, naslov, predmet te sadržaj. Autentičan zapis ima očuvanu povijest nastanka, prijenosa, korištenja i očuvanja kroz vrijeme, dok se kontekst odnosi na međusobne veze pojedinih zapisa te okolinu u kojoj je zapis stvoren.

Arhiviranje i očuvanje predstavljaju jedinstveni izazov upravo zbog termina "dugotrajno" (engl. long-term). Pitanje je kako dugotrajno očuvati i održati digitalne informacije, gdje dugotrajno može značiti samo toliko dugo da se ne treba brinuti o zastarijevanju tehnologije, ali isto tako može značiti očuvanje desetljećima, stoljećima ili trajno. Digitalni objekti zahtijevaju neprestano i trajno održavanje te ovise o razrađenim sustavima hardvera, softvera, normi, modela i zakonske regulative koji se konstantno nadopunjavaju ili zamjenjuju novima.

Potrebno je pojasniti kako je priroda digitalnih zapisa posve drugačija od dokumenata u papirnatom obliku. Za arhiviste, problem očuvanja zapisa usredotočen je na objekt, pa ukoliko je objekt očuvan, očuvan je i zapis na njemu. Glavna razlika je u tome što su digitalni zapisi ovisni o tehnologiji i da bi ih se moglo koristiti potrebno je imati odgovarajuću kombinaciju hardvera i softvera. Digitalni zapisi tako prestaju biti fizički objekti te postaju rezultat posredovanja tehnologije i podataka. Iskustvo objekta traje sve dok su tehnologija i podaci u interakciji. Kao rezultat toga, dvije osobe mogu u isto vrijeme pristupiti istom zapisu i iskusit će jednaku "izvedbu" tog zapisa. Model izvedbe "razbija" koncept digitalnog zapisa na nekoliko komponenti što zapravo pomaže boljem razumijevanju prirode digitalnog zapisa. *Izvor* zapisa je fiksna poruka koja je u interakciji s tehnologijom. Ona osigurava jedinstveno značenje zapisa. Međutim sama po sebi nema smisla, nego ju je potrebno kombinirati s tehnologijom kako bi se postigla željena svrha njezina stvaratelja. *Proces* je tehnologija koja je potrebna kako bi se prikazalo značenje iz izvora zapisa. Kombinacijom izvora i procesa dolazi do *izvedbe* koja dostavlja značenje zapisa korisniku. Završetkom interakcije izvora i procesa, završava i izvedba. Izvor digitalnog zapisa je podatkovna datoteka koja ima definiranu strukturu, a koja ovisi o formatu (npr. Microsoft Word dokument, Adobe Actrobat datoteka). Proces je specifična kombinacija hardvera i softvera i konfiguracije potrebne za razumijevanje formata datoteke izvora, dok je izvedba ono što je zapravo prikazano korisniku na zaslonu ili nekom drugom izlaznom uređaju. Na slikama 1 i 2 prikazan je prethodno opisani model.

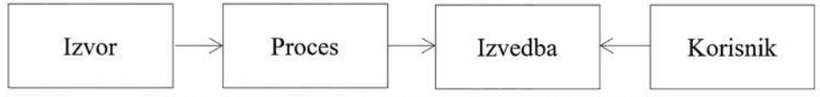

Slika 1. Model izvedbe-izvor i proces komponente

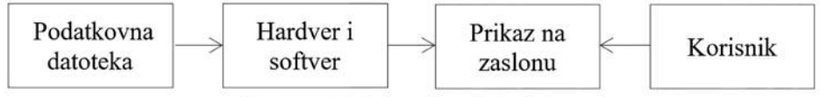

Slika 2. Model izvedbe-digitalni zapis

Digitalno gradivo je, za razliku od analognih, izloženo znatno većem riziku od propadanja, a razlog tome su ponajviše brzi ciklusi razvoja u području informacijskih tehnologija. Očuvanje digitalnoga gradiva ne svodi se samo na očuvanje datoteka, nego je cilj i omogućiti pristup sadržaju te osigurati očuvanje ili repliciranje infrastrukture koja osigurava prikaz datoteka korisniku. Houghton[1] navodi nekoliko glavnih izazova u području digitalnog očuvanja. Kao prvi izazov ističe velike količine podataka s kojima se softveri za očuvanje te sustavi za pohranu možda ne mogu nositi, što zahtijeva novu infrastrukturu i softver. Drugi izazov su višestruke kopije izvorno digitalnoga gradiva, zatim hardver koji je podložan zastarijevanju. Izazov je i softver tj. njegove nove verzije. Često datoteke neće biti ispravno prikazane na novim verzijama softvera dok datoteke koje stvore novije inačice nekog softvera u pravilu neće biti uopće moguće pročitati starijim verzijama tog softvera. Osim ovih, kao izazove izdvaja i formate datoteka koje se s vremenom prestaje koristiti, metapodatke koji predstavljaju jedan od najvažnijih aspekta digitalnog očuvanja, pravna pitanja, privatnost i potrebne financijske resurse.

3. Digitalno potpisani zapis

Digitalna komunikacija danas predstavlja standardni način komunikacije, a e-poslovanje je način poslovanja koji se sve više primjenjuje. E-poslovanje predstavlja jednostavan način komuniciranja između poslovnih partnera, stoga je takvo poslovanje postalo iznimno važan, siguran i nezamjenjiv način komunikacije. Rezultat takvog načina komunikacije je nastajanje sve većeg broja digitalnih dokumenata, tj. digitalnih zapisa koji imaju pridodane digitalne potpise ili digitalne pečate. Stoga je potrebno analizirati problematiku dugotrajnog očuvanja i takvih digitalnih zapisa. Oni također moraju zadržati svoje temeljne karakteristike, a to su autentičnost, integritet, pouzdanost i upotrebljivost, što zahtijeva složeniji pristup očuvanju nego kad je riječ o digitalnim zapisima koji nisu digitalno potpisani ili digitalno ovjereni. Kao što postoji razlika u kratkotrajnom ili dugotrajnom očuvanju digitalnih zapisa u odnosu na dokumente u analognom obliku, isto tako postoji i razlika u očuvanju digitalno potpisanih ili ovjerenih zapisa u odnosu na digitalne zapise bez digitalnog potpisa ili pečata. Digitalno potpisanim ili ovjerenim zapisima dodana je još jedna razina složenosti, tj. digitalni potpis, zbog čega je njihovo očuvanje složenije.

Iako se digitalno potpisani zapisi mogu dobro očuvati kroz duži vremenski period, oni mogu izgubiti pravnu valjanost ako digitalni potpis ne može biti potvrđen ili ako je izgubio svojstvo neporecivosti (engl. non-repudiation). Ukoliko se prilikom provjere valjanosti digitalnog potpisa pojavi greška, pouzdanost tog istog digitalnog zapisa je ugrožena. Problem je u tome što digitalni potpis, tj. potpisni certifikat na kojem se temelji, ima određeni vijek trajanja te provjera njegove valjanosti

1 Houghton, Bernadette, Preservation Challenges in the Digital Age, D-Lib Magazine, 22(7/8), srpanj/kolovoz 2016., http://www.dlib.org/dlib/july16/houghton/07houghton.html (9.9.2017.)

zahtijeva povezanost s certifikacijskom službom (engl. Certification Authority, CA) koja se oslanja na infrastrukturu javnog ključa (engl. Public Key Infrastructure, PKI). Ako neki od elemenata ne funkcionira kako bi trebao, provjera valjanosti također neće biti uspješna. Ovo je posebno važno kod očuvanja onih zapisa koji imaju pridodane napredne digitalne potpise.[2]

3.1. Digitalni potpis

Digitalni potpis (engl. digital signature, sin. elektronički potpis, e-potpis) je kôd koji je najčešće stvoren prema kriptografskim načelima odnosno infrastrukturom javnog ključa (PKI) povezanom s digitalnim objektom, koji može potvrditi da objekt nije mijenjan, a u nekim slučajevima može se koristiti i za autentifikaciju identiteta pošiljatelja.[3] Zakon o elektroničkom potpisu, koji je bio na snazi do 7. kolovoza 2017.. definira digitalni potpis kao skup podataka u elektroničkom obliku koji su pridruženi ili logički povezani s drugim podacima u elektroničkom obliku i koji služe za identifikaciju potpisnika i vjerodostojnosti potpisanog elektroničkog dokumenta.[4] Europska Uredba eIDAS zbog koje je derogiran Zakon o elektroničkom potpisu, i koja je detaljnije spomenuta kasnije u ovome radu, kaže da termin elektronički potpis označava podatke u elektroničkom obliku koji su pridruženi ili su logički povezani s drugim podacima u elektroničkom obliku i koje potpisnik koristi za potpisivanje[5]. Tako digitalni potpis predstavlja osnovnu tehnologija za provjeru autentičnosti digitalnog dokumenta, predstavlja metodu zaštite sadržaja dokumenta ili elektroničke komunikacije, dok uloga digitalnog certifikata na koji se oslanja osigurava mogućnost potvrđivanja identiteta neke pravne ili fizičke osobe. Dakle, temeljni zahtjev koji se stavlja pred digitalni potpis je potvrđivanje izvornosti, tj. autentičnosti potpisnika i sadržaja potpisane komunikacije.[6] Digitalni potpis funkcionira kao i klasični potpis, međutim ipak postoji jedna bitna razlika. Ista osoba svaki digitalni dokument potpisuje drugačijim digitalnim potpisom, a razlog tome je što se digitalni potpis kao binarni niz, šalje uz poruku. Kad bi se isti niz znakova koristio za više dokumenata, svatko tko je dobio dokument s dodanim binarnim nizom, mogao bi ga kopirati i pridodati

2 Herceg, Boris; Brzica, Hrvoje; Stančić, Hrvoje. Digitally Signed Records – Friend or Foe?, u: Anderson, Karen; Duranti, Luciana; Jaworski, Rafał; Stančić, Hrvoje; Seljan, Sanja; Mateljan, Vladimir (ur.), e-Institutions - Openness, Accessibility, and Preservation. Zagreb: Department of Information and Communication Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia, 2015., str. 148.

3 Mihaljević, Marta; Mihaljević, Milica; Stančić, Hrvoje, Arhivistički rječnik, s.v. digital signature, Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2015., str. 114; Multilingual Archival Terminology, http://www.ciscra.org/mat/mat/term/4521/5566 (9.9.2017.)

4 Zakon o elektroničkom potpisu (NN 010/2002), http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_01_10_242.html (9.9.2017.)

5 Uredba eIDAS, 2014., str. 84, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0910&-from=EN (4.5.2016.)

6 Katulić, Tihomir, Razvoj pravne regulacije elektroničkog potpisa, elektroničkog certifikata i elektroničke isprave u hrvatskom i poredbenom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 61(4), 2011., str. 1343-1344., https://hrcak.srce.hr/70481 (9.9.2017.)

nekom drugom dokumentu, tj. potpisati nekog drugog. Osim osnovnog digitalnog potpisa, koji ETSI (engl. The European Telecommunications Standars Institute) definira kao "ekvivalent klasičnom potpisu na papiru, s podacima u elektroničkom obliku koji su priključeni podacima digitalnog objekta kao sredstvo provjere autentičnosti", postoji i napredni digitalni potpis koji prema Uredbi eIDAS, a čija se definicija temelji na Direktivi 1999/93/EC koja više nije na snazi, ispunjava nekoliko zahtjeva: "a) na nedvojben način je povezan s potpisnikom, b) omogućava identificiranje potpisnika, c) izrađen je korištenjem podacima za izradu elektroničkog potpisa koje potpisnik može, uz visoku razinu pouzdanja, koristiti pod svojom isključivom kontrolom i d) povezan je s njime potpisanim podacima na način da se može otkriti bilo koja naknadna izmjena podataka"[7].

3.1.1. Digitalni potpis u okviru kriptografije

Za razumijevanje načina na koji funkcionira princip digitalnog potpisa i kako digitalni certifikati koriste kriptografske funkcije za osiguravanje sigurnosti, potrebno je promotriti okruženje u kojem je digitalni potpis nastao i koju je postojeću infrastrukturu iskoristio, tj. koje su metode zaštite dokumenata postojale prije upotrebe digitalnog potpisa.

U situaciji u kojoj jedna osoba želi razmijeniti informacije samo s drugom osobom javlja se potreba za kriptografijom. Riječ kriptografija potječe od grčke riječi kripto što znači tajno i grafein što znači pisati. Kriptografija se definira kao znanost koja se bavi proučavanjem metoda za slanje poruka u obliku u kojem ih može razumjeti samo ona osoba kojoj su poruke namijenjene. Stoga je cilj kriptografije omogućiti dvjema osobama komunikaciju preko nesigurnog komunikacijskog kanala, tako da ih treća osoba ne razumije. Osoba koja šalje poruku je pošiljatelj, a osoba koja prima poruku je primatelj, dok se treća osoba koja želi presresti poruku naziva napadač. Pošiljatelj pomoću unaprijed dogovorenog ključa mora transformirati poruku koju šalje. Transformirana poruka nosi naziv otvoreni tekst (engl. plaintext), a sam postupak transformacije naziva se šifriranje, kriptiranje ili zakrivanje. Rezultat šifriranja je šifrirana poruka (šifrat, kriptat ili zakrivena poruka) (engl. chipertext). Pošiljatelj zatim šalje poruku preko nesigurnog komunikacijskog kanala. Ako napadač presretne poruku i sazna sadržaj šifrirane poruke, zbog nepoznavanja ključa ne može ju dešifrirati niti razumjeti. Šifra je zapravo matematička funkcija koja se koristi za šifriranje i dešifriranje. Kriptosustav tako čine poruke, šifrati i ključevi zajedno s funkcijom za šifriranje i dešifriranje.[8]

Kriptosustavi mogu biti a) *simetrični*, koji koriste isti ključ za šifriranje i dešifriranje poruke pa je sigurnost razmjene ključa između pošiljatelja i primatelja vrlo važna, i b) *asimetrični*, kod kojih se koristi kombinacija javnog i tajnog ključa pri čemu se za šifriranje koristi ili tajni ključ, dok se javni, koji

7 Uredba eIDAS, n. dj., čl. 26., str. 100.

8 Ibrahimpašić, Bernadin; Liđan, Edin, Digitalni potpis, Osječki matematički list, 10(2010), str. 140.

svi smiju znati, koristi za dešifriranje pri čemu se potvrđuje da je baš određena osoba šifrirala poruku, ili obrnuto – javni ključ se koristi za šifriranje, a tajni za dešifriranje pri čemu se postiže da bilo tko može šifrirati poruku, ali ju samo vlasnik tajnog ključa može dešifrirati. PKI se temelji na asimetričnom kriptosustavu. Asimetrični kriptosustavi se primjenjuju kod digitalnih certifikata.

Digitalni potpis se koristi kombinacijom javnog i tajnog ključa pa tako bilo koja osoba koja pregledava digitalno potpisani dokument može provjeriti je li ga zaista potpisala osoba navedena u digitalnom potpisu (autentifikacija), pri čemu potpisana osoba ne može poreći da je upravo ona potpisala taj dokument (neporecivost).[9]

3.1.2. Povjerenje u identitet osobe koja se digitalno potpisala

Problem koji se javlja kod kriptosustava s javnim ključem je problem sigurnog povezivanja ključa i osobe, tj. ostaje otvoreno pitanje identiteta potpisnika. Uspješna provjera potpisa ne znači da je poruku potpisala baš ta osoba, nego samo da je potpisana tajnim ključem koji odgovara javnom. Stoga kod kriptosustava s javnim ključem postoji samo sigurnost u uspješnu razmjenu ključeva i povjerenje u identitet osobe koja posjeduje dani ključ. Rješenje je PKI sustav, tj. infrastruktura javnog ključa, gdje treća strana – certifikacijska služba, jamči za identitet osoba i njihovu povezanost s točno određenim ključevima. Ova tehnologija temelji se na normi ISO/IEC CCITT/ITU-T X.509 iz 1988. godine[10] i RFC 3280[11]. Sama po sebi nema posebnu vrijednost ili korist za neku organizaciju, nego pravu vrijednost i fleksibilnost osiguravaju servisi i aplikacije koji za identifikaciju, autentikaciju, digitalne potpise te osiguranje neporecivosti i tajnosti koriste ovu infrastrukturu. PKI je zapravo sustav digitalnih certifikata, certifikacijskih i registracijskih službi koji provjeravaju identitet korisnika. Osnovna namjena je zaštićena komunikacija nesigurnim kanalima.

Sustav PKI omogućuje:

- tajnost elektroničkih transakcija,
- provjeru identiteta,
- integritet informacija,
- sigurnije procese razmjene podataka,
- pristup javnosti državnim i drugim e-servisima,
- prihvat različitih elektronički ispunjenih dokumenata,

9 Ibrahimpašić et al., n. dj., str. 143.

10 Recommendation ITU-T X.509 / ISO/IEC 9594-8, http://www.itu.int/itu-t/recommendations/rec.aspx?rec=X.509 (9.9.2017.)

11 Internet X.509 Public Key Infrastructure, Certificate and Certificate Revocation List (CRL) Profile, 2002, https://www.ietf.org/rfc/rfc3280.txt (9.9.2017.)

- sigurnu komunikaciju sa zaposlenicima na udaljenim lokacijama,
- razmjenu tajnih podataka,
- smanjenje operativnih troškova uvođenjem elektroničkog poslovnog procesa.12

Ovakav sustav osigurava komponente neophodne za upravljanje (izdavanje, provjeru i opoziv) javnim ključevima i certifikatima. Također omogućuje sigurnu autentifikaciju sudionika u komunikaciji, razmjenu dokumenata s mogućnošću kriptiranja, digitalnog potpisivanja i supotpisivanja te jedinstvenu registraciju javnih ključeva u obliku digitalnog certifikata.

Osnovni element ovog sustava je *digitalni certifikat*. On se koristi kod zahtjevnijih implementacija šifriranja javnim ključem. Digitalni certifikat omogućuje utvrđivanje povezanosti tajnog ključa kojeg posjeduje određena osoba i pripadajućeg javnog ključa. Radi se o sustavu u kojem je pohranjen identitet osobe zajedno s pripadajućim javnim ključem, a cijela struktura je digitalno potpisana od treće strane (certifikacijske službe). Digitalni certifikat se izdaje na određeno vrijeme, a valjanost certifikata može biti ukinuta, tj. certifikat može biti opozvan, i prije vremenskog roka na koji je prvobitno izdan. Valjanost digitalnog certifikata može se provjeriti provjerom digitalnog potpisa, ali mora postojati direktno povjerenje ili lanac povjerenja do certifikacijske službe koja je ovjerila digitalni certifikat. Format digitalnog certifikata definiran je trećom inačicom norme X.509.

Slijedeći element je *certifikacijska služba* (engl. Certificate Authority, CA). Ona izdaje i opoziva digitalne certifikate, upravlja njima, čuva ih te jamči njihovu valjanost. CA je u ovom sustavu entitet od povjerenja i treća strana. U procesu izdavanja certifikata može sudjelovati i *registracijska služba* (engl. Registration Authority, RA). Ona obrađuje zahtjeve korisnika za izdavanje digitalnih certifikata, registrira korisnika i surađuje s CA tijekom izdavanja certifikata. RA osigurava ispravnu fizičku identifikaciju korisnika i na temelju toga neporecivost digitalnih potpisa. Neovisno o tome koristi li se RA, CA je zadužen za izdavanje digitalnih certifikata. Osim RA i CA, postoji i *repozitorij certifikata* (engl. Certificate Repository, CR) u kojem su pohranjeni javni ključevi, certifikati korisnika i liste opozvanih certifikata (engl. Certification Revocation List, CRL). Kao što je već navedeno, digitalni certifikati imaju određeni period valjanosti, a moguće im je i ukinuti valjanost, odnosno opozvati ih, ukoliko je došlo do kompromitacije korisnika ili samog certifikata. Važno je spomenuti dva načina informiranja o tome jesu li digitalni certifikati opozvani. Prvi način je provjerom je li objavljena informacija o opozivu certifikata na CRL listi, a drugi način je korištenjem OCSP (engl. Online Certificate Status Protocol) protokola. Radi sprječavanja kompromitiranja certifikata Uredba eIDAS predviđa osnivanje tzv. "kvalificiranih pružatelja usluga povjerenja"[13].

12 Elektroničko poslovanje, FINA, http://www.fina.hr/Default.aspx?sec=940 (9.9.2017.)
13 Uredba eIDAS, n. dj.

3.1.3. Digitalni vremenski žig

Kada je riječ o digitalnom potpisu, važno mjesto zauzima i *digitalni vremenski žig* (engl. electronic time stamp). On predstavlja digitalno potpisanu potvrdu izdavatelja vremenskog žiga koja potvrđuje postojanje podataka, dokumenata ili zapisa na koje se žig odnosi, u vremenu navedenom na žigu. Digitalni vremenski žig omogućuje pouzdano dokazivanje da je podatak, dokument ili zapis nastao ranije ili neposredno prije vremena koje je naznačeno u digitalnom vremenskom žigu. Svaka naknadna promjena podatka, dokumenta, zapisa ili vremenskog žiga nije moguća i lako se otkriva. Stoga digitalni vremenski žig potvrđuje da je dokument postojao u tom obliku u trenutku dodavanja žiga, da dokument nije mijenjan nakon vremena navedenog u žigu, da se verifikacija digitalnog potpisa može pouzdano obaviti i nakon opoziva ili isteka certifikata (tada se može provjeriti da dokument nije mijenjan, ali ne i pravovaljanost potpisnog certifikata) ili da je dokument poslan ili zaprimljen u vrijeme navedeno u ugrađenom žigu. Uz ovaj termin veže se i temin *token digitalnog vremenskog žiga* koji se odnosi na podatkovnu strukturu koja sadrži vezu između hash vrijednosti[14] i vrijednosti vremena. Uslugu izdavanja vremenskih žigova, kao i uslugu potvrđivanja njihove valjanosti, pruža služba TSA (engl. Time Stamping Authority), a valjanost žiga može potvrditi i treća strana od povjerenja (engl. Trusted Third Party, TTP).[15] Kvalificirani pružatelj usluga povjerenja mora koristiti napredni digitalni vremenski žig kao podršku naprednom digitalnom potpisu.

4. Relevantne norme i pravna regulativa

Tijekom dugotrajnog očuvanja digitalno potpisani zapisi moraju zadržati svoje temeljne karakteristike, dakle autentičnost, pouzdanost, integritet i upotrebljivost. Očuvanje navedenih karakteristika zahtijeva složeno rješenje digitalnog arhiva. Potrebno je uzeti u obzir relevantne norme na koje se potrebno osloniti ili one koji mogu pripomoći te važeći pravni okvir u kojem će digitalni arhiv djelovati.

14 Hash funkcija je jednosmjerna matematička funkcija kojom se dobiva tzv. sažetak nekog dokumenta u obliku alfanumeričkog niza uvijek jednakog broja znakova neovisno o veličini ulaznog dokumenta i iz kojeg nije moguće unatražnim postupkom saznati ulazni sadržaj.
15 Više o digitalnim vremenskim žigovima v. u normama:
ISO/IEC 18014-1:2008(E): Information technology — Security techniques — Time-stamping services. Part 1: Framework
ISO/IEC 18014-2:2009(E): Information technology — Security techniques — Time-stamping services. Part 2: Mechanisms producing independent tokens
ISO/IEC 18014-3:2009(E): Information technology — Security techniques — Time-stamping services. Part 3: Mechanisms producing linked tokens

4.1. Uredba eIDAS

Uredba eIDAS, punog naziva "Uredba (EU) br. 910/2014 Europskog parlamenta i Vijeća od 23. srpnja 2014. o elektroničkoj identifikaciji i uslugama povjerenja za elektroničke transakcije na unutarnjem tržištu i stavljanju izvan snage Direktive 1999/93/EZ", svojom primjenom je izvan snage stavila Zakon o elektroničkom potpisu koji se primjenjivao u Republici Hrvatskoj. Ovom uredbom utvrđuju se uvjeti pod kojima države članice priznaju sredstva elektroničke identifikacije fizičkih i pravnih osoba koja su obuhvaćena prijavljenim sustavom elektroničke identifikacije druge države članice, zatim se utvrđuju pravila za usluge povjerenja i to posebno za elektroničke transakcije te se uspostavlja pravni okvir za elektroničke potpise, elektroničke pečate, elektroničke vremenske žigove, elektroničke dokumente, usluge elektroničke preporučene dostave i usluge certificiranja za autentikaciju mrežnih stranica. Uredba donosi brojne novitete, a jedan od njih se odnosi i na korištenje e-potpisa. Tako će se certifikati za e-potpis moći dodijeliti samo fizičkim osobama koje će njime moći potpisivati dokumente, koji će služiti za dokazivanje identiteta potpisnika. Pravne osobe će koristiti certifikate za e-pečate koji služe za potvrđivanje cjelovitosti (integriteta) i izvornosti dokumenta. Ona propisuje i obvezu korištenja pouzdanog popisa kvalificiranih poslužitelja usluge povjerenja na europskoj razini (EU Trusted List). Kada je u pitanju dugotrajno čuvanje digitalno potpisanih zapisa, Uredba eIDAS definira e-vremenske žigove kao podatke u elektroničkom obliku koji povezuju druge podatke u elektroničkom obliku s određenim vremenom i tako dokazuju da su ti podaci postojali u to vrijeme. Stupanjem na snagu ove Uredbe tržište bi trebalo profitirati od stvaranja kvalificiranih usluga povjerenja, a korisnici bi se trebali osjećati sigurnije i jednostavnije se koristiti online uslugama.[16]

4.2. ISO 15489 – Informacije i dokumentacija – Upravljanje spisima

Važno je izdvojiti i međunarodnu normu ISO 15489 – Informacije i dokumentacija – Upravljanje spisima. Godine 2001. Međunarodna organizacija za normiranje (ISO) objavila je dva teksta, tj. dva dijela nove međunarodne norme za upravljanje dokumentima. Prvi dio odnosi se na opći dio norme, a drugi dio su smjernice koje su u ranijim fazama izrade norme bile poznatije kao tehničko izvješće. Primjenom ISO 15489-1:2016 – Informacije i dokumentacija – Upravljanje spisima – 1. dio: Koncepti i načela, izvan snage je stavljen ISO 15489 iz 2001. godine. Prema ISO 15489, e-zapisi moraju ostati vjerodostojni, što znači da nakon svakog provedenog postupka digitalnog očuvanja i dalje moraju biti autentični, pouzdani, cjeloviti i upotrebljivi te moraju zadržati sadržaj, strukturu i kontekst s ostalim očuvanim zapisima.[17]

16 Uredba eIDAS, n.dj.

17 ISO 15489-1:2016 Information and documentation – Records management – Part 1: Concepts and principles, https://www.iso.org/standard/62542.html (9.9.2017.)

4.3. ISO 14721 – Otvoreni arhivski informacijski sustav (OAIS)

S obzirom da je jedno od mogućih tehničkih rješenja za dugotrajno očuvanje upravo referentni model za otvoreni arhivski informacijski sustav (engl. Open Archival Information System Reference Model, OAIS RM), potrebno je spomenuti i postojeću normu koja definira ovaj model. Model je razvio Consultative Committee for Space Data Systems (CCSDS) pri američkoj agenciji NASA 1999. godine. Model je u siječnju 2002. postao ISO standardom. Najnovija verzija je iz 2012. godine[18] i ona je trenutno u procesu osuvremenjivanja. OAIS referentni model može se primijeniti u svakom digitalnom arhivu, ali ga je potrebno razraditi i prilagoditi s obzirom na specifičnost stvaratelja i digitalnog arhiva. OAIS model govori o dugotrajnom očuvanju digitalnih zapisa u obliku objekata i informacijskih paketa (SIP, AIP, DIP). Kroz ovaj model detaljno su objašnjeni svi koraci u postupku očuvanja, dijelovi sustava digitalnog arhiva te njihova međusobna povezanost. Također su istaknuti glavni zadaci OAIS arhiva, okolina te struktura referentnog modela.

5. Tehnologije za dugotrajno arhiviranje i očuvanje digitalno potpisanih zapisa

Dugotrajno očuvanje digitalnih zapisa koji su digitalno potpisani ili im je pridodan digitalni pečat predstavlja izazov za arhivsku struku. Takve digitalne zapise nije jednostavno očuvati i to ne samo zbog neprestanog napretka tehnologije, nego i zbog toga što certifikati na koje se oslanjaju imaju ograničeno vrijeme trajanja. Tako, primjerice, FINA izdaje certifikate na dvije godine, a AKD na pet godina. Vršni (engl. root) certifikati izdavatelja u pravilu imaju dulje trajanje, npr. deset godina. Nakon isteka vremena na koji je certifikat izdan, neće više biti moguće provjeriti valjanost digitalnog potpisa, ali će se moći i dalje provjeriti cjelovitost i nepromjenjivost samog zapisa. Trenutno postoji nekoliko tehnologija koje predstavljaju rješenje za dugotrajno očuvanje digitalnih zapisa koji imaju pridodane digitalne potpise ili pečate.

5.1. OAIS i TDR – digitalni arhivi od povjerenja

Digitalni arhiv uspostavljen prema OAIS referentnome modelu u načelu predstavlja tehnički najmanje zahtjevno rješenje. Ulaskom dokumenta s pridodanim digitalnim potpisom u digitalni arhiv, provjerava se valjanost digitalnog potpisa, ta informacija se bilježi u metapodatke i arhivira dokument kao arhivski zapis s pripadajućim metapodacima. Na taj način više nije važno što će certifikat isteći jer

18 ISO 14721:2012 Space data and information transfer systems – Open archival information system (OAIS) – Reference model, https://www.iso.org/standard/57284.html (9.9.2017.)

će se informacija o njegovoj valjanosti prilikom zaprimanja čuvati u samom digitalnom arhivu. No, da bi se povjerenje u digitalni arhiv uspostavljen prema OAIS-u moglo ostvariti, on treba biti uspostavljen po načelima i sukladan normi ISO 16363:2012 za uspostavu digitalnih repozitorija od povjerenja (engl. Trusted Digital Repositories, TDR)[19], koja propisuje kako brojni koraci koji se poduzimaju prilikom dugotrajnog očuvanja trebaju odvijati da ne ugroze vjerodostojnost digitalnih zapisa koji su u tom arhivu pohranjeni. Drugim riječima, tek kada je neki digitalni arhiv uspostavljen prema OAIS-u i usklađen s TDR-om tada se može povjerenje u valjanost nekog digitalnog potpisa prenijeti sa samog zapisa na digitalni arhiv.

5.2. CRL liste i OCSP servis kao potpora dugotrajnom očuvanju

U kontekstu tehnologija koje doprinose dugotrajnom očuvanju digitalno potpisanih zapisa potrebno je izdvojiti i već prije spomenute CRL liste te OCSP protokol. Dodavanjem podataka o statusu valjanosti certifikata na CRL liste ili odgovora OCSP servisa te uključivanjem lanca certifikata radi povjerenja u potpisni certifikat moguće je uspješno potvrditi digitalni potpis nakon što je prošlo dosta vremena od isteka potpisnog certifikata.

Objava CRL lista je uobičajeni način za opoziv certifikata. Sama CRL lista predstavlja običnu datoteku s nizom serijskih brojeva, a svaki digitalni certifikat ima jedinstveni broj, pa ako se nađe na listi onda to znači da je digitalni certifikat opozvan. Listu objavljuje odgovarajuća certifikacijska služba (CA) u unaprijed određenim vremenskim intervalima. Međutim, CRL liste imaju i potencijalne nedostatke. Jedan od nedostataka je veličina CRL datoteka, jer neprestanom objavom novih serijskih brojeva povučenih digitalnih certifikata CRL datoteke mogu poprilično narasti. Nasuprot tome, dobra strana je mogućnost njihovog korištenja bez uspostavljene internetske veze (engl. offline). Neka od obveznih polja koja su ključna za kasniju mogućnost provjere digitalnog potpisa su serijski broj, datum i vrijeme opoziva digitalnog certifikata.

OCSP servis temelji se na OCSP protokolu, koji je razvijen zbog potrebe zaobilaženja nedostataka vezanih uz CRL liste. OCSP u PKI infrastrukturi dodaje i entitet službe potvrđivanja (engl. Validation Authority, VA), koja je odgovorna za provjeru valjanosti digitalnog certifikata. U tom slučaju CA šalje podatke o opozivu službi potvrđivanja. Osoba koja želi provjeriti valjanost nekog digitalnog certifikata, šalje upit službi potvrđivanja i dobiva odgovor "valjan", "opozvan" ili "nepoznat". U ovom slučaju nije potrebno preuzimati CRL liste i pohranjivati ih uz arhivirane zapise, već se uspostavom diretne komunikacije provjerava je li neki digitalni certifikat valjan ili nije. To je, naravno i glavni nedostatak – gubitak mogućnosti provjere valjanosti bez uspostavljene internetske veze, a osim toga mogući problem

19 ISO 16363:2012 Space data and information transfer systems – Audit and certification of trustworthy digital repositories, https://www.iso.org/standard/56510.html (9.9.2017.)

predstavlja i kašnjenje između trenutka opoziva i objave o opozivu digitalnog certifikata. U Hrvatskoj FINA nudi mogućnost provjere valjanosti certifikata putem Fina OCSP 2015 servisa i putem dohvata CRL lista, a preporuka je korištenje OCSP servisa.[20]

5.3. Arhivski digitalni vremenski žig

Uredba eIDAS definira digitalne vremenske žigove koji dokazuju da su određeni podaci postojali u određeno vrijeme. Međutim, postoji i posebna vrsta vremenskog žiga koji je namijenjen za dugotrajno očuvanje. Takav se arhivski digitalni vremenski žig od standardnog razlikuje samo po svojem obuhvatu. Obuhvaća veći broj hash vrijednosti – svakog podatka koji je potrebno dugotrajno očuvati. Glavna svrha arhivskog digitalnog vremenskog **žiga je**st da se njegovom primjenom produlji valjanost kratkotrajnog vremenskog žiga elektroničkog potpisa te ostvari mogućnost pozitivnog OCSP i CRL odgovora na upit o valjanosti digitalnih potpisa i nakon isteka valjanosti potpisnih certifikata. Dakle, ideja je da se u digitalni potpis prilikom izrade ili naknadno uključe dodatne informacije koje će omogućiti uspješno potvrđivanje u skladu s očekivanim vremenskim rasponom u kojem će ga biti potrebno potvrditi. Ovo rješenje je i detaljnije objašnjeno u normi za izradu i potvrđivanje naprednih digitalnih potpisa, ETSI EN 319 102-1 v1.1.0. te u normama za pojedine formate naprednih digitalnih potpisa, definiranjem četiriju temeljnih razina digitalnog potpisa koje omogućuju interoperabilnost i dulji životni vijek zapisa. Prilikom izrade svake slijedeće razine obuhvaća se i prethodna. Važno je izdvojiti B-LTA (engl. Baseline-Lont-Term Archiving) razinu koja omogućuje periodička dodavanja arhivskih vremenskih žigova prethodne razine.[21] U stvarnosti ovo znači da će se s vremena na vrijeme tijekom dugotrajnog očuvanja ipak morati stariji zapisi ovijati dodatnim arhivskim vremenskim žigovima. To se neće moći izbjeći, a trebat će se voditi računa o tome kada svakom pojedinom zapisu istječe njegov arhivski vremenski žig kako bi se ovio novim.

5.4. Ulančani blokovi (Blockchain) – nova arhivska tehnologija

Osim navedenih tehnologija, jedno od mogućih rješenja kada je u pitanju dugotrajno očuvanje digitalno potpisanih zapisa je i tehnologija ulančanih blokova (engl. blockchain). Ova tehnologija je najpoznatija kao tehnologija koja se nalazi u podlozi digitalnih valuta (kriptovaluta) a koja se danas već primjenjuje u različitim drugim područjima i u različite svrhe. Ova tehnologija je upravo po

20 Digitalni certifikati, FINA, http://www.fina.hr/Default.aspx?sec=1799 (9.9.2017.)

21 Više o ovoj temi u: Volarević, Ira; Stančić, Hrvoje, Norme za elektroničke vremenske žigove i mogućnosti njihove primjene u arhivskoj struci, u: Babić, Silvija (ur.), Arhivi i domovinski rat, Zagreb: Hrvatsko arhivističko društvo, 2016., str. 425-435.

svojoj prirodi prava arhivska tehnologija, jer sve što se njome zabilježi više se ne može promijeniti niti izbrisati. Blockchain predstavlja bazu podataka ili bazu zapisa transakcija za spremanje sažetaka (hash vrijednosti) podataka, informacija, transakcija, dokumenata ili zapisa. Često se uz blockchain veže i pojam tehnologijâ distribuirane glavne knjige (engl. Distributed Ledger Technologies, DLT). Sam naziv sastoji se od dvaju pojmova – pojam "block" odnosi se na zaokruženu cjelinu sadržaja, a pojam "chain" odnosi se na međusobno nadovezivanje blokova jedan na drugi. Taj lanac linearno raste, a kriptiranje novog bloka naziva se još i rudarenje (engl. mining). Blockchain je realiziran kroz decentraliziranu (engl. peer-to-peer) mrežu u kojoj svako priključeno računalo pohranjuje podatke o svim transakcijama (u blockchain se ne pohranjuju podaci, već samo njihove hash vrijednosti).

U kontekstu dugotrajnog očuvanja digitalno potpisanih zapisa, tehnologija blockchain može se iskoristiti tako da se prilikom zaprimanja takvih zapisa u digitalni arhiv informacija o valjanosti digitalnog potpisa zabilježi u blockchain. S obzirom da se jednom upisana informacija više ne može mijenjati niti brisati, jednom kad istekne vrijeme valjanosti nekog potpisnog certifikata moći će se provjeriti je li on vrijedio u trenutku zaprimanja i bilježenja u blockchain, pa ako je vrijedio i ako se arhivirani zapis u međuvremenu nije promijenio onda se taj zapis može tretirati kao da mi je digitalni potpis i dalje valjan.

Ova tehnologije je u postupku normiranja. Hrvatski zavod za norme aktivno se uključio u razvoj norme ISO/TC 307 Ulančani blokovi i tehnologije distribuirane glavne knjige (engl. Blockchain and Distributed Ledger Technologies)[22] i formirao zrcalni tehnički odbor (TO) koji se time bavi[23]. Korištenje tehnologije ulančanih blokova u području arhivistike bavi se i InterPARES Trust projekt kroz istraživanje Model for Preservation of Trustworthiness of the Digitally Signed, Timestamped and/or Sealed Digital Records (TRUSTER Preservation Model) (EU31)[24].

6. Novi pravci razvoja

Jedan od smjerova razvoja jest razvoj u smjeru povezivanja više disciplina pa se tako spominje i razvoj takozvane "računalne arhivistike" (engl. Computational Archival Science, CAS).[25] Riječ je o transdisciplinarnom području koje se bavi primjenom računalnih modela na velike količine arhivskih zapisa koji su pohranjeni u digitalnim arhivima. Prepoznato je da digitalna tehnologija koja pruža jednostavni pristup velikim količinama gradiva mijenja načine kako se nove generacije služe gradivom,

22 Razvoj norme pokrenut je u travnju 2017. godine. Više na: ISO/TC 307 Blockchain and Distributed Ledger Technologies, https://www.iso.org/committee/6266604.html (9.9.2017.)

23 Poziv za sudjelovanje u radu ovog TO na: http://www.hzn.hr/default.aspx?id=667 (9.9.2017.)

24 InterPARES Trust – Research Studies, https://interparestrust.org/trust/about_research/studies (9.9.2017.)

25 Computational Archival Science, http://dcicblog.umd.edu/cas/ (9.9.2017.)

kako ga analiziraju, međusobno povezuju radi stvaranja novih informacija ili vrijednosti (engl. re-mix), pohranjuju i čuvaju pa sve to u konačnici mijenja osnovne arhivske funkcije. Stoga dolazi do potrebe za povezivanjem računalnog i arhivističkog načina razmišljanja. Marciano i dr. opisuju osam studija slučaja kroz koje nude primjere interdisciplinarnog promišljanja o promjenama i potrebama suvremene arhivistike u kontekstu arhiviranja velikih količina digitalnih zapisa.[26] Naravno, može se argumentirati da zapravo ne dolazi do povezivanja više disciplina, već o primjeni računalnih tehnika na arhivsko gradivo, no činjenica je da se ovaj trend razmišljanja polako uspostavlja te arhivskoj struci otvara nove prilike da postane vidljivija u društvu.

7. Zaključak

Dugotrajno digitalno očuvanje je sve samo ne jednostavan proces. Kad se jednom krene u sferu digitalnog tada više nema povratka. Posve je realno očekivati da će se o digitalnim zapisima trebati brinuti češće nego o analognim – bit će potrebno provoditi postupke osvježavanja medija, konverzije formata zapisa, migracije sa starih na nove medije, emulacije zastarjelih softverskih programa ili virtualizacije cjelovitih zastarjelih softverskih okolina. Uz sve to pohranjeni zapisi trebaju zadržati svojstva autentičnosti, pouzdanosti, cjelovitosti i iskoristivosti, a neki zapisi, primjerice oni digitalno potpisani, dodatno trebaju zadržati mogućnost provjere valjanosti digitalnog potpisa i neporecivosti. Ovaj rad je stoga analizirao složenost tog procesa i ukazao na smjerove budućeg razvoja kako sa stajališta tehnologije (blockchain) tako i sa stajališta razvoja znanosti (računalna arhivistika).

Uzevši sve navedeno u obzir, danas dilema krenuti u digitalnom smjeru ili ne zapravo više ne postoji! Više nije moguće uviđati problem i očekivati da će se on riješiti sam od sebe ili da će ga riješiti netko drugi umjesto nas. Neće! Potrebno je čim prije uključiti se, uspostaviti potrebne mehanizme za preuzimanje digitalnih zapisa i sustave za njihovo čuvanje i dugotrajno očuvanje. Zbog toga je potrebno da se arhivska struka aktivnije pokrene u digitalnome smjeru, prepozna svoja znanja i prilike koje joj se pružaju, ali i svoje slabosti i nedostatke te počne planirati kako ih otkloniti i krenuti u pravome smjeru. Ovaj rad je samo mali doprinos u tom procesu. Krenimo bez straha!

26 Marciano, Richard; Lemieux, Victoria; Hedges, Mark; Esteva, Maria; Underwood, William; Kurtz, Michael; Conrad, Mark, Archival records and training in the Age of Big Data, u: Sarin, Lindsay C.; Percell, Johnna; Jaeger, Paul T.; Bertot, John Carlo (ur.), Advances in Librarianship – Re-Envisioning the MLIS: Perspectives on the Future of Library and Information Science Education, rkp. 22 str. u tisku, http://dcicblog.umd.edu/cas/wp-content/uploads/sites/13/2016/05/Marciano_Kurtz_et-al-Archival-Records-and-Training-in-the-Age-of-Big-Data-final-1.pdf (9.9.2017.)

Literatura

Computational Archival Science, http://dcicblog.umd.edu/cas/ (9.9.2017.)

Digitalni certifikati, FINA, http://www.fina.hr/Default.aspx?sec=1799 (9.9.2017.)

Elektroničko poslovanje, FINA, http://www.fina.hr/Default.aspx?sec=940 (9.9.2017.)

Heslop, Helen; Davis, Simon; Wilson, Andrew, An Approach to to the Preservation of Digital Records, National Archives of Australia, 2002., http://www.imaginar.org/taller/dppd/DPPD/40%20pp%20Approach.pdf (9.9.2017.)

Herceg, Boris; Brzica, Hrvoje; Stančić, Hrvoje. Digitally Signed Records – Friend or Foe?, u: Anderson, Karen; Duranti, Luciana; Jaworski, Rafał; Stančić, Hrvoje; Seljan, Sanja; Mateljan, Vladimir (ur.), e-Institutions - Openness, Accessibility, and Preservation. Zagreb: Department of Information and Communication Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia, 2015., str. 147-150

Houghton, Bernadette, Preservation Challenges in the Digital Age, D-Lib Magazine, 22(7/8), srpanj/kolovoz 2016., http://www.dlib.org/dlib/july16/houghton/07houghton.html (9.9.2017.)

Hrvatska enciklopedija, http://www.enciklopedija.hr

HZN/TO 307, Hrvatski zavod za norme,

IBM Terminology, https://www-01.ibm.com/software/globalization/terminology

Ibrahimpašić, Bernadin; Liđan, Edin, Digitalni potpis, Osječki matematički list, 10(2010), str. 139-148

Internet X.509 Public Key Infrastructure, Certificate and Certificate Revocation List (CRL) Profile, 2002, https://www.ietf.org/rfc/rfc3280.txt (9.9.2017.)

InterPARES Trust, https://interparestrust.org (9.9.2017.)

ISO 14721:2012 Space data and information transfer systems – Open archival information system (OAIS) – Reference model, https://www.iso.org/standard/57284.html (9.9.2017.)

ISO 15489-1:2016 Information and documentation – Records management – Part 1: Concepts and principles, https://www.iso.org/standard/62542.html (9.9.2017.)

ISO 16363:2012 Space data and information transfer systems – Audit and certification of trustworthy digital repositories, https://www.iso.org/standard/56510.html (9.9.2017.)

ISO/IEC 18014-1:2008(E): Information technology — Security techniques — Time-stamping services. Part 1: Framework

ISO/IEC 18014-2:2009(E): Information technology — Security techniques — Time-stamping services. Part 2: Mechanisms producing independent tokens

ISO/IEC 18014-3:2009(E): Information technology — Security techniques — Time-stamping services. Part 3: Mechanisms producing linked tokens

ISO/TC 307 Blockchain and Distributed Ledger Technologies, https://www.iso.org/committee/6266604.html (9.9.2017.)

Katulić, Tihomir, Razvoj pravne regulacije elektroničkog potpisa, elektroničkog certifikata i elektroničke isprave u hrvatskom i poredbenom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 61(4), 2011., str. 1339-1378, https://hrcak.srce.hr/70481 (9.9.2017.)

Marciano, Richard; Lemieux, Victoria; Hedges, Mark; Esteva, Maria; Underwood, William; Kurtz, Michael; Conrad, Mark, Archival records and training in the Age of Big Data, u: Sarin, Lindsay C.; Percell, Johnna; Jaeger, Paul T.; Bertot, John Carlo (ur.), Advances in Librarianship – Re-Envisioning the MLIS: Perspectives on the Future of Library and Information Science Education, rkp. 22 str. u tisku, http://dcicblog.umd.edu/cas/wp-content/uploads/sites/13/2016/05/Marciano_Kurtz_et-al-Archival-Records-and-Training-in-the-Age-of-Big-Data-final-1.pdf (9.9.2017.)

Metode povlačenja digitalnih certifikata, CARNet, 2005., http://www.cert.hr/sites/default/files/CCERT-PUBDOC-2005-03-115.pdf (9.9.2017.)

Mihaljević, Marta; Mihaljević, Milica; Stančić, Hrvoje, Arhivistički rječnik, s.v. digital signature, Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2015., 183 str.

Multilingual Archival Terminology, http://www.ciscra.org/mat/mat/term/4521/5566 (9.9.2017.)

Recommendation ITU-T X.509 / ISO/IEC 9594-8, http://www.itu.int/itu-t/recommendations/rec.aspx?rec=X.509 (9.9.2017.)

Stančić, Hrvoje, Arhiviranje digitalnih dokumenata, 4. seminar Arhivi, knjižnice i muzeji. Mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture, Zagreb, 2001., str. 209-214

Stančić, Hrvoje, Digitalizacija građe, 2. i 3. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji. Mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture, Zagreb, 2000., str. 64-70

Uredba eIDAS, 2014., http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0910&from=EN (4.5.2016.)

Volarević, Ira; Stančić, Hrvoje, Norme za elektroničke vremenske žigove i mogućnosti njihove primjene u arhivskoj struci, u: Babić, Silvija (ur.), Arhivi i domovinski rat, Zagreb: Hrvatsko arhivističko društvo, 2016., str. 425-435.

Zakon o elektroničkom potpisu (NN 010/2002), http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_01_10_242.html (9.9.2017.)

Summary

ARCHIVING DIGITAL RECORDS – PRESENT AND FUTURE

The authors investigate the issues in archiving and long-term preservation of digitised and digitally born records. The digital records being created today may be digitally signed or sealed. Therefore, the authors explore the methods for their long-term preservation taking in account the short term validity of the signing certificates, analyse relevant standards, and identify the upcoming technologies and standards being developed. One of them is the blockchain technology which has a perspective to be used for enabling long-term preservation of integrity, validity and non-repudiation of digitally signed records. Finally, the authors conclude on the perspectives of the development of archival science which is, in its one segment, developing as a transdisciplinary "computational archival science".

***Keywords:** archive, digital records, long-term preservation, digital signature, blockchain, computational archival science*

Arian Rajh
Agencija za lijekove i medicinske proizvode RH

Arhivističke (informatičko-informacijske) tehnologije: procjene i preporuke

Pregledni znanstveni rad

UDK: 930.251:004
004.05
005

Autor u članku definira arhivističke tehnologije kao skup svih informacijsko-informatičkih tehnologija, sustava, alata i alatima podržanih procesa, koje rabe arhivistička znanja te koje se upotrebljavaju za arhiviranje i uspostavu arhiva u širem smislu. Arhivske tehnologije uključuju rad s IKT alatima u državnim arhivima, drugim arhivima, organizacijama stvaratelja i kod privatnih fizičkih osoba kao stvaratelja. U slučaju pravnih osoba kao stvaratelja gradiva i mjerodavnih državnih arhiva, autor analizira postojeće informacijske sustave i daje preporuku za procjenu arhivističkih tehnologija prije nabave i implementacije nekoga od postojećih alata. U dijelu rada koji analizira današnju situaciju s privatnim stvarateljima gradiva i njihovom digitalnom ostavštinom, autor daje preporuke o tome što bi trebalo podržati IKT alatima ne bi li se privatnim stvarateljima gradiva olakšalo očuvanje njihova gradiva. Autor također postavlja pitanje o utjecaju nadolazećih IKT tehnologija i s njima povezanih koncepata na arhivsku struku i s time u vezi promišlja o primjeni novih specijaliziranih alata, koji bi služili kao podrška novim arhivističkim procesima ili novim upotrebama gradiva.

Ključne riječi: *alati za arhiviranje osobnih sadržaja, arhivističke tehnologije, povezani podaci, računalno generiran opis gradiva, sustavi za upravljanje arhivskim gradivom, sustavi za upravljanje dokumentima i zapisima*

1. Uvod

Stručnjaci u ustanovama s arhivskim gradivom rade s brojnim informacijsko-komunikacijskim alatima, a ti alati sve kvalitetnije podupiru arhivske procese stvaratelja i arhivskih ustanova (Wiedeman, 2017.). Postoji i potreba za alatima koji podupiru arhivske procese, a kojima bi se mogli koristiti i pojedinci, odnosno fizičke osoba kao stvaratelji gradiva. Ustanove koje imaju arhivsko gradivo koriste

se softverima za upravljanje dokumentima (engl. *Document Management Systems,* DMS), softverima za upravljanje arhivskim zapisima i poslovnim sadržajima koje treba dugoročno očuvati (engl. *Records Management Systems* – RMS, *Enterprise Content Management Systems* – ECMS), hardverima i softverima za digitalizaciju (engl. *Imaging Systems*), hardverima i softverima arhivske pohrane (engl. *Archival Storage*) te softverima za opis i upravljanje arhivskim gradivom (engl. *Archival Management Systems,* AMS). Sve ove informatičke tehnologije (i s njima povezani informacijski koncepti) mogle bi se imenovati kao arhivističke jer se upotrebljavaju u procesima s dokumentarnim i arhivskim gradivom i rabe se u svrhu dugoročnoga očuvanja toga gradiva.

Zbog raznolikosti tih tehnologija i raznolikosti pojedinačnih slučajeva uporabe, unatoč tomu što je smisao očuvanja[1] gradiva uvijek isti, potrebno je predložiti način procjene tehnologija prema dobroj praksi povezanoj sa slučajevima uporabe u koje se one namjeravaju implementirati i s ekonomskom procjenom koju je moguće izvesti u tim slučajevima uporabe (na primjer analiza troškova i koristi, analiza povrata ulaganja i drugo). Autor će u radu skrenuti pozornost na mogućnost procjene onih tehnologija koje su primjenjive u ustanovama s arhivskim gradivom, uz to što će ukratko analizirati postojeće i nadolazeće arhivske tehnologije koje su primjenjive za razne vrste stvaratelja i arhiva. Autor će se osvrnuti i na projekte kojima, uz pomoć suvremenih stručnih normi, nadograđujemo postojeća implementirana arhivistička rješenja u organizacijama. Radom se postavlja i pitanje o primjeni tehnologija iz drugih područja u arhivima i o proširenju uporabe IKT alata na sve vrste današnjih stvaratelja jer ne treba zanemariti specijalizirane alate koji mogu riješiti pojedinačna pitanja arhivske prakse ni nadolazeća IKT rješenja za kreiranje osobnih digitalnih fondova.

2. Arhivističke (informatičko-informacijske) tehnologije

2.1. Arhivističke tehnologije u državnim arhivima, drugim arhivima[2] i organizacijama te potreba procjene arhivističkih tehnologija

Organizacije vode baze podataka o ulaznim dokumentima, ulaznoj pošti, razvođenju te pošte kroz jedinice, poslovnim slučajevima, nabavi i zalihama (engl. *Enterprise Resource Planning*, ERP) i drugim važnim događajima i objektima za njihovo poslovanje. Organizacije koje imaju veći broja zaposlenika i veći broj dokumenata ulažu u sustave za upravljanje dokumentima (DMS). DMS-ovi podupiru upravljanje tokovima rada (engl. *workflow management*) više korisnika nad istim

1 Parafrazirajući P. Caplan, autor smatra da očuvati digitalno gradivo znači osigurati njegovu iskoristivost, odnosno čitljivost i interpretabilnost, spriječiti neovlaštene promjene i dokumentirati one promjene koje su autorizirane (Caplan 2009, rev. 2017: 2).

2 Prema prijedlogu Zakona o arhivskom gradivu i arhivima iz travnja 2017. „[j]avnu arhivsku službu obavljaju državni arhivi, arhivi jedinica područne (regionalne) i lokalne samouprave i drugi javni arhivi" (čl. 29.), „[j]avne arhive osnivaju Republika Hrvatska i jedinice područne (regionalne) i lokalne samouprave, a mogu ih osnovati i druga tijela javne vlasti"(čl. 34.). Više osnivača mogu osnovati zajednički javni arhiv. Javni arhiv može djelovati kao pravna osoba ili kao jedinica u sastavu druge pravne osobe. URL: https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=5123 (5. 7. 2017.).

dokumentima, kontrolu postupaka nad dokumentima, izradu inačica, pretraživanje prema unaprijed određenim atributima dokumenata i prema punome tekstu (OCR). Nužna nadogradnja ovih sustava povezana je sa zahtjevima okoline za odgovornošću i transparentnošću postupaka te time i s potrebom za produljenim, dugoročnim (i trajnim) čuvanjem dokumenata koji su povezani s poslovanjem organizacije. Ovdje govorimo o softverskim sustavima za upravljanje zapisima (RMS). Ako takav sustav ima i funkcionalnosti upravljanja i dokumentiranja poslovnih procesa, skeniranja ulazne pošte ili digitalizacije, upravljanja mrežnim sadržajima organizacije, upravljanja kvalitetom u organizaciji, kao i razne druge dodatne funkcionalnosti prema potrebama organizacije, govorimo o sustavima za upravljanje poslovnim sadržajima (ECMS). U vezi s RMS i ECMS sustavima, u arhivsku tehnologiju za ustanove s arhivskim gradivom mogu se ubrojiti i današnji sustavi za sigurnosno kopiranje (engl. *Backup Systems*) i oporavak od ispada (engl. *Disaster Recovery*), iako se arhiviranje digitalnoga gradiva nipošto ne smije smatrati sigurnosnim kopiranjem i svesti na to sigurnosno kopiranje. Današnja rješenja za sigurnosno kopiranje rade s poznatim RMS platformama (*Documentum*, *FileNet*) i kombiniraju sustavno sigurnosno kopiranje i oporavak pojedinoga objekta, smanjujući količinu podataka koji se mogu izgubiti prilikom ispada sustava i vrijeme da se sustav ponovno pokrene (na primjer, CYA rješenje tvrtke EnChoice). Uz tradicionalne sigurnosne procedure postoje i usluge ove vrste u oblaku (engl. *Disaster Recovery-as-a-Service*, DRaaS).

Sustavi za upravljanje arhivskim gradivom svrstavaju se u širu grupu sustava za upravljanje zbirkama (eng. *Collection Management Systems*). Ovdje postoje različite otvorene i komercijalne platforme (*ICA AtoM*, *AdLib*, *Archivists' Toolkit*, *ScopeArchiv*, *ArchivesSpace* i drugo), sustavi razvijeni na tim platformama za pojedine institucije korisnice te drugi komercijalni sustavi (na primjer, *Centrix Pismohrana*[3] Omege Softwarea i slično). *ICA AtoM*[4] mrežni je alat izgrađen na temelju svih četiriju norma Međunarodnoga arhivskog vijeća, ISAD(G), ISAAR (CPF), ISDF i ISDIAH. Prototip toga alata bio je razvijen 2006. godine, α-inačica 2007. godine, a β-inačica 2008. Cilj izrade alata bio je olakšati suradnju raznih ustanova koje rade s arhivskim gradivom.[5] Alat podržava učitavanje metapodataka i opisa u EAD i drugim XML oblicima. Ustanove koje čuvaju arhivsko gradivo mogu učitati i rabiti alat bez naknade, no prilagodba softvera od trećih strana i edukacija djelatnika institucije korisnice alata naplaćuje se. Povezani opisi svih entiteta osiguravaju potpunu sukladnost *ICA AtoM* alata s normama Međunarodnoga arhivskog vijeća. *AdLib*[6] je drugi alat u ovome području, oslanja se na ISAD(G) normu. Sadrži formu za upis opisnih metapodataka, formu za upis podataka o stanju gradiva,

3 V. studiju slučaja Agencije za lijekove i medicinske proizvode RH. URL: http://www.omega-software.hr/hr-24/ostalo-27/studije-slucaja/centrix-pismohrana-317/317 (5. 7. 2017.).

4 Alat je analiziran u proljeće 2016., op. a. *ICA-AtoM Open source archival description software*. URL: https://www.ica-atom.org/ (5. 2. 2016.). V. i https://www.artefactual.com/services/atom-2/ (5. 7. 2017.) za posljednje informacije u vezi s alatom.

5 To je ujedno i cilj računalnih formata opisa gradiva kao što je EAD.

6 Materijali su dostupni na: http://www.adlibsoft.com/products/archive-software, http://www.adlibsoft.com/products/mobilesuite. Za potrebe pregleda alata upotrijebljena je demoverzija aplikacije *Archive + Library 4.2*.

spremištima, izložbama, uporabi, prioritiziranju sređivanja, i tako dalje. Dodatna vrijednost tog alata leži u tome što se njime mogu koristiti sve vrste ustanova AKM zajednice. Softver *Archivists' Toolkit*[7] pojavio se 2006. godine. Sučelje alata sastoji se od preglednika, navigatora i alatne trake, a alat podržava i procese akvizicije i obrade gradiva. Metapodaci se mogu unositi preko formi ili učitati preko EAD XML-a. Arhivski opis je dodatno vizualiziran hijerarhijskom reprezentacijom fonda i jedinica gradiva s funkcijom „povuci i ispusti" pa se struktura fonda vrlo lako može oblikovati. Organizacija ISAD(G) elemenata opisa ne slijedi strogo ISAD(G) područja metapodataka, no metapodaci su mapirani EAD elementima pa je izvoz u EAD XML podržan. Izvještaji uključuju EAD, (druge) XML datoteke, PDF, HTML, RTF, MS Excel i CSV datoteke. *ScopeArchive*[8] modularan je sustav koji obuhvaća funkcije akvizicije i samoga prihvata arhivskih paketa, užih funkcija arhivskoga procesuiranja, funkcija povezanih s uporabom i administracijskih funkcija. Podržane su arhivističke norme ISAD(G) i ISAAR(CPF), način formatiranja pomagala je EAD, a način formatiranja podatka je METS. Korisnici aplikacije mogu u nju učitati metapodatke kreirane u drugim alatima, a aplikacija podržava arhiviranje usklađeno s OAIS i PAIMAS modelima (norme ISO 14721:2012 i ISO 20652:2006). To se postiže tako da su arhivirani objekti organizirani u arhivske informacijske pakete sukladne OAIS informacijskom modelu s XML datotekama koje sadržavaju metapodatke o očuvanju (engl. *Preservation Description Information*, PDI). Dakle, dodatna vrijednost u slučaju ScopeArchive alata, u odnosu na temeljnu funkcionalnost upravljanja arhivskim gradivom na temelju opisa kao sredstva ostvarenja kontrole nad gradivom, sastoji se u pružanju podrške procesu prihvata informacijskih paketa na način na koji je predviđeno OAIS i srodnim normama. Uz ove spomenute, postoje i mnogi drugi sustavi za upravljanje arhivskim gradivom, komercijalni i slobodni za uporabu. Većina sustava za upravljanjem arhivskim gradivom radi s uvriježenim načinima formatiranja obavijesnih pomagala, a neki od njih mogu pripremiti informacije o gradivu u RDF obliku.[9] Danas postoje načini te softverske komponente i jezici (na primjer, *Python*,

7 Za potrebe analize alata 2016. upotrijebljen je *AT user manual 1.5.9*. (http://archiviststoolkit.org/http%3A/%252Farchiviststoolkit.org/support/AT1_5_User%20Manual, ožujak 2016.). Nadopunjena inačica može se pronaći na: https://www.orbiscascade.org/file_viewer.php?id=1531 (5. 7. 2017.).

8 *ScopeArchiv*. URL: http://www.scope.ch/en/products/module-overview.html (5. 4. 2016.).

9 *Resource Description Framework* – model za opis resursa, podatkovni model koji izražava triplete (trojke) subjekt – predikat – objekt (sl. i modelu entitet – svojstvo – vrijednost), omogućavajući računalno povezivanje podataka i tvorbu znanja. „[RDF] is the standard knowledge representation language for the Semantic Web […] With the careful use of URIs, RDF allows machines to unambiguously identify entities […]" (Gibbins i Shadbolt 2009: 1, 4) RDF model može se serijalizirati u RDF/XML-u, Turtle-u, N-Triples, JSON-LD formatima. RDF shema određuje vokabular koji se koristi u RDF modelu („u RDFS možemo definirati vokabular, specificirati koja se svojstva odnose na koje vrste objekata i koje vrijednosti mogu imati te opisati odnose objekata" Antoniou i Harmelen 2008: 66, prijevod a.). RDF izražava izjave, a RDF shema (RDFS) služi da se prethodno interpretira sve što je potrebno za interpretaciju same izjave. RDFS je primitivna ontologija, koja nije dovoljno izražajna, zbog čega je konstruiran OWL (Antoniou i Harmelen 2008: 109). „OWL is a computational logic-based language such that knowledge expressed in OWL can be reasoned with by computer programs either to verify the consistency of that knowledge or to make implicit knowledge explicit… OWL 2 is a language for expressing ontologies." (W3C, OWL 2 Primer, 2012). OWL dokumenti su ontologije.

v. Wiedeman 2017) koji pomažu obavijesno pomagalo i podatke o gradivu uvesti u sustav, izvesti iz sustava te prevesti podatkovne modele i načine formatiranja opisa gradiva.

Uz današnju „šumu" alata doista je teško izabrati pojedino rješenje za razvoj ili nabavu pa se preporučuje razmisliti i definirati namjeravani slučaj ili slučajeve uporabe u organizaciji (engl. *use case*), istražiti postojeće alate implementirane u ustanovama sa sličnim slučajevima uporabe te vidjeti što bi bio *de facto* standard za rješavanje definirane potrebe. Isto tako, potrebno je pripaziti na legislativne i normativne zahtjeve koji se moraju i žele zadovoljiti te ispitati mogu li to tehnologije koje se kane implementirati pokriti, na koji način i u kojoj mjeri. Napokon, potrebno je primijeniti i ekonomske procjene te donijeti zaključke opravdava li zadovoljavanje naše potrebe cijenu alata. Pri ekonomskoj procjeni možemo se koristiti raznim vrstama analiza, međutim, treba biti jasno da su to uvijek aproksimativni izračuni. Primjerice, povrat investicije za tehnologije digitalizacije ne može biti egzaktno izračunat u uvjetima kada se mijenjaju cijene pohrane konvencionalnog i digitaliziranoga gradiva zbog tržišnoga natjecanja pružatelja usluga i tehnoloških inovacija medija pohrane. Isto tako treba imati na umu da više konvencionalnoga gradiva znači veću potrebu za osobljem koje tim gradivom manipulira kroz njegov vijek, a to su neizravni troškovi koji se često zaborave uvrstiti u ekonomske analize. Kombinacija dobre prakse za slučaj uporabe, ispunjavanja zahtjeva sukladnosti i aproksimativnih rezultata ekonomske analize trebala bi rezultirati metodom procjene pojedine arhivske tehnologije. Budući da su zadaće državnih arhiva postkustodijalne i da uključuju savjetovanje i nadzor stvaratelja za koje su mjerodavni, bilo bi poželjno i očekivano da se arhivske ustanove uključe u savjetovanje stvaratelja prilikom dugoročnih i financijski zahtjevnijih ulaganja te vrste.

2.2. Stručne norme i nadogradnje arhivističkih i IKT tehnologija

Arhivisti danas sudjeluju u brojnim projektima povezanima s opisom gradiva, bilo da je riječ o digitaliziranome ili digitalnom gradivu svojih ustanova, drugih ustanova, više ustanova bilo šire od toga. Primjer takva projekta jest nadogradnja sustava za upravljanje arhivskim i dokumentarnim gradivom Agencije za lijekove i medicinske proizvode RH, odnosno uspostava funkcionalnosti računalnoga generiranja sumarnoga inventara.[10] Rezultat toga kratka i zabavna projekta bila je funkcija izrade informativnoga pomagala u obliku MS Word datoteke i EAD 3 XML datoteke na zahtjev, iz podataka koji su već upisani preko sustava za upravljanje gradivom. Svojevrsnu zanimljivost u konceptualnome smislu u hrvatskim uvjetima, ali i izvan njih, jest sama činjenica da arhivski opis u tome primjeru ne izrađuje arhiv nakon stjecanja fonda,[11] nego ga izrađuje stvaratelj tijekom upravljanja svojim gradivom,

10 V. rad o mogućnostima implementacije računalno generiranog opisa (Rajh 2016) i rad o samom projektu (Rajh, Pavetić 2017). Projekt nadogradnje alata *Pismohrana* tvrtke Omega Software (http://www.omega-software.hr/) u Agenciji za lijekove i medicinske proizvode (www.halmed.hr) otpočeo je na jesen 2016. i trajao do veljače 2017.

11 „Archival description has normally been wedded to either deciphering or creating the arrangement of *accessioned* records.

uz neprestanu mogućnost ažuriranja inventara novim metapodacima i elementima opisa.[12] Inovacija projekta u stručnome smislu jest očuvanje informacija o promjenama posebnoga popisa gradiva u EAD datoteci, čime se daje mogućnost praćenja prvobitnoga reda gradiva stvaratelja. Moguća daljnja nadogradnja koja se logički nastavlja na ovu jest „prijevod" postojećega opisa u semantički poveziv opis uz objavu sumarnih informacija o gradivu iz toga obavijesnoga pomagala (EAD u RDF). Daleko šira nadogradnja, zbog racionalnosti ulaganja primjenjiva tek na ustanove za čije gradivo postoji najširi interes javnosti, bila bi priprema baze podataka za generiranje RDF tripleta, pohrana tih tripleta i objava onih podataka o gradivu koje ustanova smije dati na uvid.

Drugi primjer projekta ove vrste jest savjetodavna komponenta projekta digitalizacije Hrvatske agencije za civilno zrakoplovstvo kojom se, između ostaloga, dizajnira predložak metapodatkovne datoteke za prikupljanje metapodataka o informacijskim paketima od strane podsustava za digitalizaciju i sustava za upravljanje arhivskim gradivom stvaratelja.[13] Predložak metapodatkovne datoteke koji će se upotrebljavati u procesu digitalizacije zasniva se na trima normama (standarda, modela) – XML, METS

The assumption that description requires custody and that the archivist's best labours are spent on creating description are basic tenets of the discipline.", Wallace, D. A. Managing the Present: Metadata as Archival Description. *Archivaria* (Grad), 39(1995), str.15. Wallace kao posljedice tradicionalnoga postupka opisivanja vidi stvaranje zaostataka i probleme zahvaćanja određenih metapodataka zabilježenih prije akvizicije te predlaže pravodobnu strategiju bilježenja metapodataka. (Isto, str.18.)

12 V. poglavlje *3.3. Retrospektivni opis* u disertaciji J. Ivanovića, Koncepti provenijencije dokumenta u arhivskoj teoriji i njihov utjecaj na pojmove *vrednovanje* i *organizacija arhiva*, Zagreb, 2017., str. 121–127 (u rukopisu). Ivanović detaljno razlaže temu i navodi kritike retrospektivnoga opisa (model kontinuuma gradiva, Wallace i druge autore). Nadovezujući se na kritike tradicionalnoga postupka opisivanja spomenute u bilješkama br. 10 i 11 ovoga rada, upitao bih zašto još uvijek arhivistička zajednica sumnjičavo gleda na to da stvaratelji izrađuju obavijesna pomagala (op. a.)? Je li riječ zapravo o poimanju ekskluzivnosti arhivističkih postupaka prema mjestu prakticiranja, isključivo u arhivskim ustanovama? „Archivists need to create an environment where the required bases for knowledge representation and archival description will largely be captured and not written by archivists." (Wallace, isto, str. 18.).

13 Pružatelj konzultativne usluge je tvrtka Highflott d. o. o. (www.highflott.com). XML je jezik za označivanje podataka, koristimo se njime za prijenos metapodataka iz jedne računalne okoline u druge. XML za ograničavanje strukture koristi se XML shemom (prije shema koristio se DTD-om, *Document Type Definition*). METS (*Metadata Encoding and Transmission Standard*) je norma za prijenos opisnih i administrativnih metapodataka digitalnih objekata te metapodataka o strukturi objekata. METS je stabilan standard u široj upotrebi od već gotovo petnaest godina, a nastao je iz projekta *Making of America II* (Uni. of California of Berkeley, Digital Library Federation, McDonough i dr. 2001., Cundiff 2004: 52–53, Library of Congress, 2008.). Sastoji se od opisnih metapodataka, administrativnih metapodataka koji služe za upravljanje objektom, liste datoteka, podataka o strukturi (engl. *structural map* – obavezna sekcija), sekcije za očuvanje hiperveza i sekcije za izvršne kodove. PREMIS (*PREservation Metadata: Implementation Strategies*) je pomagalo za očuvanje digitalnih objekata koji sadržava podatkovni model (entiteta: objekt, događaj, agent, prava), rječnik semantičkih jedinica koje služe kao svojstva entiteta, XML shemu i alate (ontologiju i druge). PREMIS pretpostavlja izradu definicija semantičkih jedinica, a može se rabiti pri dizajnu i evaluaciji repozitorija. PREMIS ne propisuje način reprezentacije metapodataka (Caplan 2009, rev. 2017: 5), pa se METS može dobro iskoristiti u te svrhe. METS može poslužiti kao spremnik za odabrane PREMIS semantičke jedinice, a može istodobno poslužiti i za opis ISO OAIS informacijskih paketa – što je iskorišteno u spomenutome projektu.

i PREMIS. XML je nosač METS dokumenta, METS nosač metapodataka, a objekti, agenti, prava i događaji izgrađeni prema PREMIS podatkovnomu modelu ukomponirani su u elemente techMD, rightsMD i digiprovMD METS-ove sekcije za administrativne metapodatke. Pristup u tome projektu bio je definirati model podataka u PREMIS-u i ugraditi ga u administrativnu sekciju METS-a, a zaglavlje i ostale sekcije METS-a iskoristiti za podatke o samome METS-u ili za podatke koji se mogu dobiti automatski iz procesa skeniranja. Dodatno treba spomenuti da su opisni podaci za komad koji se digitalizira zapisani prije same digitalizacije u sustavu za upravljanje arhivskim gradivom. Taj sustav zaprima informacijski paket i XML datoteku od sustava za digitalizaciju. Dakle, te prethodno evidentirane opisne podatke za pojedini digitalizirani komad moguće je zabilježiti u METS opisnu sekciju u XML datoteci prilikom ažuriranja te datoteke. To ažuriranje događa se prilikom izvoza informacijskoga paketa iz sustava za upravljanje arhivskim gradivom, što je po definiciji PREMIS događaj. Budući da su reprezentacije intelektualnoga entiteta – ono što se digitalizira, odnosno ISAD(G) komad – promišljene kao setovi izvornih i migriranih datoteka, u PREMIS dijelove METS datoteke koja se ažurira predviđeni su svi relevantni događaji poput migracija i svi agenti koji u njima moraju sudjelovati. U METS naslovnome dijelu (engl. *header*) navode se sami agenti koji su digitalizirali objekt (operater), izradili METS datoteku, ažurirali tu datoteku (softver), arhivirali objekt (softver) i pohranili objekt (organizacija). Iako se METS i PREMIS upotrebljavaju već dugo u arhivskim i knjižničnim postupcima, pa i u procesima digitalizacije, tako da se stručna vrijednost toga dijela projekta očituje u oslanjanju na relevantne i stabilne norme, a inovativnost projekta jesu koncepti koji doprinose ekonomičnosti rada s metapodacima i visokomu stupnju automatizacije toga rada.

Treći primjer rada arhivista na rješavanju problema s digitalnim gradivom puno je širi, a tiče se revizije arhivskoga dijela *Schema.org*[14] inicijative s ciljem da se ona približi arhivskoj zajednici, da se arhivisti lakše mogu koristiti njome i da se, posljedično, pospješi vidljivost arhivskoga gradiva i arhiva na internetu. U ovoj aktivnosti, koja je otpočela u travnju 2017. sudjeluju G. Michetti, V. Lemieux, W. Allasia, J. Bunn, P. Franks, C. Prom, L. Casselas, G. Bak i A. Rajh, a radi se na reviziji klasa i svojstava povezanih s arhivskim dijelom Schema.org, odnosno klasa povezanih s arhivskim zapisima, gradivom i arhivima, koje bi služile za dohvat podataka za internetske tražilice. Ta je aktivnost u ranoj fazi, pa je nezahvalno prognozirati ishode, no tijek rada bio bi identificirati slučajeve uporabe (vidljivost arhiva na internetu, drugi, još neidentificirani slučajevi uporabe), odrediti kriterije i principe oblikovanja arhivskih klasa i svojstava, odrediti glavne klase, odrediti svojstva te odrediti njihove odnose u konkretnim slučajevima uporabe.

14 V. URL: http://schema.org/docs/schemas.html, https://www.w3.org/community/architypes/ i https://www.w3.org/community/architypes/wiki/Initial_model_proposal (24. 5. 2017.).

2.3. Arhivističke tehnologije koje podupiru osobne fondove današnjice

Usto što je gradivo osobnih fondova manje sklono ukalupiti se u tradicionalnu arhivističku vizuru, primjerice zbog još naglašenije svjesne, intencionalne konstruiranosti[15] tih fondova, vidljivijih stručnih intervencija u konstruiranje osobnih fondova i sličnih karakteristika, ono je izazovno i iz perspektive tehnologija rabljenih za generiranje fondova/akumulacija gradiva.[16] Dostupnost i široka uporaba suvremenih tehnologija stvaranja digitalnih sadržaja, kao što su poruke elektroničke pošte, dokumenti i zapisi, fotografije, videomaterijali, ali i blogovi, poruke društvenih mreža te sadržaji najrazličitijih specijaliziranih servisa, dovodi nas do pitanja o mogućnostima očuvanja tih osobnih sadržaja. Osobni se fondovi razlikuju od gradiva ustanova. Stvaratelj je privatna osoba koja nije uvijek okupirana transakcijama s drugim osobama i ustanovama, nego kreira i netransakcijske zapise (Hobbs 2001: 130). Današnji stvaratelj za transakcijske i netransakcijske zapise koristi se s nekoliko servisa elektroničke pošte, nekoliko društvenih mreža, nekoliko usluga pohrane u oblaku, usluga kupnje i pohrane e-knjiga, a neki se dodatno koriste i specijaliziranim repozitorijima (znanstvenih publikacija, stručnih materijala i slično). Ovo su današnji i budući osobni fondovi ili arhivi, konceptualne agregacije u Barrinu i Yeovu smislu, koje objedinjavaju gradivo nekoliko repozitorija i kanala odabirom stvaratelja. Osobni je arhiv portal prema raspršenom osobnomu materijalu. Uspostava osobnoga fonda promišljena je i selektivna djelatnost, ona nije pohrana *bilo čega* u *kojekakav* repozitorij. Općenito, bilo bi poželjno revidirati pojam osobnih fondova današnjice (usp. Hobbs 2001: 127). Ako karakteristike današnjih osobnih arhiva ne budu prepoznate i ako struka ne usmjerava nastojanja arhiviranja osobnih sadržaja

15 „[A] *fonds* can be an abstraction rether than a physical entity […] we cannot assume that every document originally forming apart of a *fonds* will necessarily find its way into an archives…" (Barr 1988: 163). „[The] key lies in viewing the fond not as physical entity, but as an abstract concept" (Cook 1993: 32). „ [A] fonds, as Cook affirmed, should be seen as an intellectual construct.", Yeo, G. The Conceptual Fonds and the Physical Collection. *Archivaria* (grad). 73(2012), str. 53. Ovdje ćemo se zadržati samo na promišljanju fonda kao apstraktnoga koncepta (Barr, Cook), nečega intelektualno konstruiranog (Yeo). Smatram da je ta apstraktnost još uočljivija kod osobnih fondova pojedinaca koji su odlučili organizirati svoje gradivo ili povezati gradivo koje imaju u različitim repozitorijima. Fizičke osobe kao stvaratelji danas vrlo često rabe više od jednoga repozitorija (usp. sličan primjer depozita gradiva osobe stvaratelja u više sveučilišnih arhiva iz navodi Cook 1993: 29). Intelektualna konstruiranost osobnoga fonda vidi se, dakle, iz problema organizacije i objedinjavanja gradiva: „More perhaps then organizational records, personal papers are also subject to dispersal." (Yeo 2012: 53). Ta komponenta Yeove nefizičke konstruiranosti fonda može se primijetiti promišljajući o osobnim zapisima i sadržajima koji bi trebali činiti jedan *današnji* fond, a koji se nalaze na nekoliko različitih repozitorija u oblaku. „A fonds transcends the notion of a collection brought together in a particular space." (Yeo 2012: 63).

16 V. pojmove/klase koji se pojavljuju u novijim tekstovima kao što su ***Record Set*** (klasa iz *Records in Contexts: A Conceptual Model For Archival Description, Consultation Draft*, v.0.1., 2016.), ***ArchiveCollection*** (klasa iz *Schema.org*, http://archive.sdo-archive.appspot.com/ArchiveCollection (11. 7. 2017.)), v. i Yeovu raspravu o razlici između fonda i zbirke (Yeo 2012) itd. *Record set* iz prijedloga nove norme *Records in Contexts* (RiC) izbjegava recikliranje konotacije monoprovenijencije pojma *record group* („američke inačice europskog koncepta fonda", Eastwood 2016: 14). Pojmovi se danas nastoje fleksibilnije shvatiti zbog svijesti o arhaičnosti i spekulativnosti teorije koja ih je iznjedrila, a predmet proučavanja je izgubio i ostatke prividne statičnosti. (op. a).

tako da struka zainteresirano pruži postojeći ili osmisli neki novi instrumentarij – osobnih će fondova u bliskoj budućnosti biti nerazmjerno malo s obzirom na količine gradiva koje svakodnevno nastaju. Osobno arhiviranje digitalnih sadržaja ili arhiviranje osobnih digitalnih sadržaja (engl. *Personal Digital Archiving*), jer je i jedno i drugo točno u vremenu postkustodijalnih arhiva, prepoznato je kao globalni pokret i u njemu prednjače SAD, Kanada i Velika Britanija. IKT alate koji podržavaju procese arhiviranja osobnih sadržaja također treba ubrojiti u arhivističke tehnologije. Brojne ustanove objavljuju informacije i pružaju edukacije u vezi s kreiranjem današnjih osobnih fondova: sveučilišta i sveučilišne knjižnice (Stanford Uni. Library, MIT Libraries, Columbia Uni. Libraries, Uni. of Michigan Library), nacionalne knjižnične ustanove (Library of Congress), udruženja (*Digital Preservation Coalition*, *Association for Library Collections & Technical Services – American Library Association*, *Coalition for Networked Inforamtion*) i projekti (*Paradigm* – Oxford University Library Services).[17] Ako je za ustanove s arhivskim gradivom vrijedila napomena da sigurnosno kopiranje nije digitalno arhiviranje, onda se u slučaju osobnih arhiva mora napomenuti da digitalna pohrana nije digitalno arhiviranje – pohrana je virtualni prostor, a arhiviranje proces očuvanja negdje pohranjenoga sadržaja. Sam osobni fond jest konceptualna domena u kojoj je smješten sadržaj identificiran kao vrijedan očuvanja i budućega referenciranja od strane, najmanje, samoga stvaratelja. Procjena je autora da će se to područje dalje razvijati u tehnološkome i komercijalnom smislu jer postoji široka korisnička zajednica koja treba alate te namjene.

3. Očekivani daljnji razvoj

Preporuka arhivistima koji rade na projektima povezanima s digitalnim gradivom i digitalnim arhivima jest pomni odabir standarda na koje će se oslanjati tehnologije razvijene ili implementirane u projektima. To je lakše reći nego učiniti u vrijeme kada se pojavljuje novi opisni standard (*Records in Contexts*, RIC), koji k tomu nije ni prihvatila cijela struka, odnosno, bolje rečeno, u vrijeme sumnje u konceptualnu ispravnost i ekspresivnost kako postojećih, tako i nadolazeće norme opisa. Norme formatiranja opisa ovise, s jedne strane, o onome što i prema čemu formatiraju, dakle o opisu, a s druge se strane samo formatiranje počinje okretati prema rješenjima kreiranim za otvorene podatke. Situacija

17 Edukacije i informacije koje su objavile navedene ustanove: Stanford Uni. Lib. *Personal Digital Archiving* 2017. (2017) URL: https://library.stanford.edu/projects/personal-digital-archiving-2017 (datum bolje staviti pojedinačno, tako i dalje za sve); Uni. of Michigan Libraries. *Personal Digital Archiving* 2016, URL: https://www.lib.umich.edu/pda2016; MIT Libraries. *PDA Strategies* (2015) URL: http://libraries.mit.edu/digital-archives/files/2015/10/2015_pda_handoutdissemination-v3.pdf; Columbia Uni. *Libraires, Personal Digital Archiving: Online Resources*. URL: http://library.columbia.edu/locations/dhc/personal-digital-archiving/online-resources.html; ALA. *Personal Digital Archiving* (2013), URL: http://www.ala.org/alcts/confevents/upcoming/webinar/pres/042413; Library of Congress. *Personal Archiving*. URL: http://digitalpreservation.gov/personalarchiving/; *Paradigm. Workbook on Digital Private Papers*, URL: http://www.paradigm.ac.uk/workbook/index.html (16. 5. 2017.).

s normama povezanima s arhiviranjem i transferom potencijalno je daleko stabilnija jer se koncepti toga područja široko prihvaćaju, iako se sporo i otežano uvrštavaju u nacionalna zakonodavstva i nacionalne programe.[18] Kod projekata koji se ne implementiraju tako da se kupi gotovo rješenje, nego se rješenje gradi kroz projekt od početka ili se rješenje gradi uz uporabu komponenata dostupnih na tržištu, kriterij procjene arhivskih tehnologija prije faze dizajna tehnologije ili sustava svodi se na mogućnost rada toga rješenja s odabranim normama. Tehnološka rješenja imaju svoje cikluse i zamjenjuju se novijima, a sadržaj koji se čuva u repozitorijima ostaje, prenosi se u nova rješenja i mora se stoga strukturirati na kvalitetan i unaprijed poznat, normiran način. Norme moraju biti stabilne i poznate stručnoj zajednici te što je moguće više interoperabilne i otvorene za razmjenu podataka sa sustavima drugih arhiva ili čak i drugih područja. Primjer stabilne norme jest METS – u široj je uporabi gotovo petnaestak godina, a oslanja se na druge sheme (Dublin Core, MODS i tako dalje, Library of Congress 2008). Iako METS nije rješenje koje bi odgovaralo zadnjim konceptima discipline, dovoljno je fleksibilan za uporabu. S time u vezi, u METS se može uklopiti i skup PREMIS informacija. U primjeru projekta digitalizacije iz prethodnoga poglavlja i METS i PREMIS oslanjaju se na XML rješenje strukture podataka. U primjeru projekta računalnoga generiranja sumarnoga inventara u sklopu nadogradnje sustava za upravljanje arhivskim i dokumentarnim gradivom iz prethodnoga poglavlja upotrebljen je EAD koji se isto tako oslanja na XML normu.[19] Mnoge će se inovacije uključiti u arhivske tehnologije i utjecati na arhivski opis i na uporabu arhiva. Budućnost struci donosi:

1. veće mogućnosti interoperabilnosti i iskoristivosti prethodno izrađenih opisa (jedinica) gradiva
1.1. uz izvođenje podataka oblikovanih prema jednoj normi (jednome skupu n.) ili iz jednog sustava i
1.2. uz oblikovanje podataka prema drugoj normi (drugom skupu n.) ili uvođenje podataka u novi sustav (Wiedeman, 2017.)
2. veće mogućnosti povezivanja podataka (graf baze podataka, koncepti semantičkoga *weba* i povezanih podataka)
3. proliferaciju rješenja struktura podataka (XML, JSON i tako dalje), semantičkoga obogaćivanja opisa i internetske objave opisa (Morgan 2014), odnosno povećanje vidljivosti arhivskoga gradiva (RDF, *Schema.org*, i tako dalje)

Primjer koji povezuje sve malo prije nabrojeno vidljiv je u PREMIS OWL ontologiji (http://www.loc.gov/premis/rdf/v1#) koja, kao jedna od PREMIS alata, omogućuje „RDF kodiranje [PREMIS]

18 Prijedlog je da se taj problem počne rješavati pilot-projektima transfera digitalnoga gradiva između stvaratelja i njima nadležnih državnih arhiva, op. a.

19 „EAD is likely to stick around in archives for a while, even as more effective tools become available, so being able to automate the management of XML files at scale is a key skill for archivists." (Wiedeman 2017). Dodao bih da se EAD oslanja ne samo na XML kao tehnološku normu, nego i na ISAD(G) kao na stručnu normu. Prelazak na *Records in Contexts* normu opisa iziskuje prilagodbu EAD-a ili izradu nove norme za *formatiranje* arhivskih opisa izrađenih prema vršnoj stručnoj normi.

podatkovnog modela".[20] Ta ontologija određuje konceptualni model informacija iz PREMIS-a i predstavlja njegovu „semantičku formalizaciju" (Di Iorio i Caron 2016: 33). PREMIS OWL ontologija bila je izdana u lipnju 2013. i odnosila se na PREMIS podatkovni model u inačici 2.2., a od 2015. radi se na PREMIS OWL ontologiji za PREMIS 3.0. RDF ne zamjenjuje XML kao nosač PREMIS informacija, nego pruža dodatne mogućnosti povezivanja podataka (Di Iorio i Caron, isto). Možemo figurativno kazati da se i arhivistika penje po dijagramu semantičkog *weba* (*Semantic Web Stack dijagram*, Berners-Lee, prema Horrocks et al. 2005), odnosno možemo upotrijebiti taj dijagram arhitekture semantičkoga *weba* da bismo shvatili što znače pojedini termini poput PREMIS podatkovnoga modela, XML serijalizacije i PREMIS imenskoga prostora, PREMIS ontologije. Praćenje takvih globalnih zbivanja u arhivistici i s arhivistikom povezanim područjima postaje bitno za uspostavu digitalnih arhiva suvremenih ustanova stvaratelja i arhivskih ustanova, podrazumijevajući potrebe osiguranja prihvata gradiva, opisa gradiva, transfera gradiva i obogaćivanja i diseminacije opisa, a u konačnici i bolju iskoristivost gradiva. Dizajn digitalnoga arhiva i sustava za upravljanje arhivskim gradivom pitanje je odabira načina promišljanja o digitalnim objektima i funkcijama koji njima upravljaju; zbog toga je potrebno poznavati i aktivno pratiti područje. Tek nakon toga na red dolaze tehnologije.

Kako konstruirati dobre osobne arhive danas i kako izbjeći proturječja tih arhiva? Oni bi u svakome trenu trebali uvjetno omogućiti rekonstrukciju osobe stvaratelja, a ostati otvoreni; osigurati vlastite autentične izvore stvaratelja, a uspostaviti odabrani kontekst od mnoštva mogućih; držati se ustaljenih arhivističkih pravila, a osigurati da funkcioniraju sa suvremenim raspršenim digitalnim gradivom i da se pritom korisnici požele koristiti takvim rješenjima. Osobni arhivi trebaju uključivati „intimne elemente" sadržaja i vođenja arhiva (Hobbs 2001: 127), a ne samo transakcije stvaratelja s okolinom. Kako konstruirati današnje digitalne osobne fondove s instrumentima koji su osmišljeni kroz praksu s konvencionalnim gradivom pravnih osoba? Potrebno je pronaći način da se uključi razumna mjera arhivističkih (teorijskih i) metodoloških instrumenata, znajući da oni nisu osmišljeni za osobne fondove, nego za fondove druge vrste, no da mogu pomoći i u organizaciji fragmenata osobnoga sadržaja koji imaju kontinuiranu vrijednost za nekoga stvaratelja. Potrebno je ta IKT rješenja formirati prema mjerama korisnika rješenja, koji bi ujedno u pravilu bili stvaratelji tih arhiva. Napokon, treba razgraničiti arhivske instrumente od onih drugih koji dolaze iz šireg IKT područja i koje ne treba ponovno izmišljati. Preporuka u vezi s današnjim osobnim fondovima, pa i šire, s osobnim arhiviranjem vlastitih sadržaja, jest da se izvođači alata usredotoče na *virtualno* objedinjavanje i *očuvanje* pohranjenoga sadržaja, ne na samu pohranu jer za to postoje servisi s kojima se ne treba natjecati, da se pritom oslanjaju

20 Modela objekata, događaja, agenata, prava, op. a. V. Library of Congress. *PREMIS OWL Ontology.* (2017) URL: https://www.loc.gov/standards/premis/ontology/index.html (21. 7. 2017.). Slično ontologiji za PREMIS podatkovni model postoji i ontologija (PROV O) za PROV podatkovni model (PROV DM) za podatke o provenijenciji internetskih resursa, odnosno za mapiranje tih podataka u RDF, koji se onda može serijalizirati na različite načine (https://www.w3.org/TR/prov-o/). I PREMIS ontologija i PROV-O su OWL2 podjezici.

na stručne norme za arhivsku obradu sadržaja i da sve to naprave na način koji je pogodan korisniku. Tu se arhivistički instrumentarij može rabiti ne zato što je najbolji mogući organizacijski princip, nego zato što jamči, na određeni način, kontinuiranu vrijednost izabranoga gradiva i mogućnost očuvanja te vrijednosti. Arhivistički instrumentarij pomaže korisniku i određuje (kontekstualizira) toga korisnika alata *kao stvaratelja* koji ostavlja neku svoju baštinu – sebi u budućnosti i drugima.

Radi obrade velikih količina arhivskoga gradiva ili obrade velikih količina podataka iz arhivskoga gradiva pojavljuju se praktične potrebe za specijaliziranim IT alatima – primjerice, u forenzici digitalnih dokumenata ili u širu svrhu određivanja provenijencije nekoga gradiva. Postoji potreba i za uporabu alata za obradu prirodnoga jezika u procesima obrade arhivskoga gradiva (Gracy: 2015). Pretpostavka je da će se softveri razvijeni za druga područja u skorašnje vrijeme moći iskoristiti u arhivskoj praksi. U prijavi InterPARES kao jedan od ciljeva novoga ciklusa projekta navodi se prepoznavanje mogućnosti postojećih IT alata u arhivističke svrhe. Iako tehnologija ne vodi glavnu riječ u nekoj struci, ona utječe na struku do te mjere da čak može i preobraziti njezine procese i uvesti i neke nove. Neki od primjera utjecaja tehnologija na struku u suvremenoj arhivistici tiču se opisa i prezentacije arhivskoga gradiva, od XML-a i njegova utjecaja na formatiranje obavijesnih pomagala, preko nadolazećih graf baza podataka, pa sve do utjecaja novih mrežnih koncepata na pojavu arhivskoga gradiva i informacija o arhivskome gradivu na internetu.

Slika 1: *Utjecaj arhivskih IKT tehnologija na arhivističku praksu na primjeru opisa*[21]

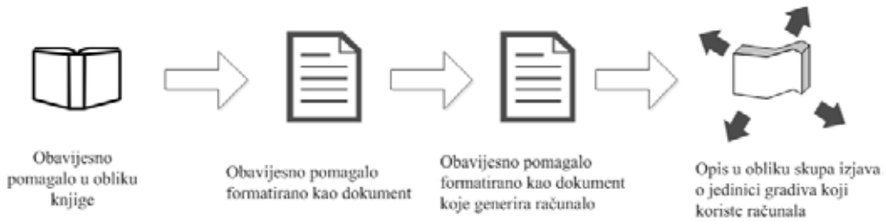

4. Zaključak

Za kraj treba istaknuti da nam bliska budućnost kroz internetske tehnologije i s njima povezane norme donosi odmak od zatvorene prakse opisivanja gradiva, od dosadašnjih arhivskih praksi, od „arhivocentričnog EAD-a" (Morgan 2014: loc17), koji ponavlja retroaktivni inventarni opis, prema fleksibilnijem opisu arhivskih klasa ili gradivnih blokova arhivistike, onako kako to predviđaju koncepti i norme povezanih podataka (engl. *Linked Data*). Pretpostavka je da će se arhivocentrični pristup,

21 Notacija: http://www.icon100.com/icon/179802/open-book, MS Visio (datum).

zapravo dokumentocentrični[22], jer podatke o gradivu formatiramo u dokumente, a ne pripremamo kao dijelove nekoga šireg potencijalnoga znanja, još neko vrijeme održati u zatvorenim poslovnim sustavima koji, uz to što moraju upravljati svojim gradivom, preko svojih implementiranih arhivskih tehnologija daju pristup samo svojim grupama korisnika. Međutim, institucije koje čuvaju arhivsko gradivo za širu zajednicu morat će učiniti korak dalje. Oslanjanje na ISAD(G) i formatiranje ISAD(G) kompatibilnih opisa u EAD omogućuje automatiziranu razmjenu opisa, no ta se razmjena ograničava na sustave arhivskih ustanova. Međunarodno arhivsko vijeće oformilo je 2012. grupu s četverogodišnjim mandatom nadogradnje i revizije postupaka arhivskoga opisa (EGAD, *Expert Group on Archival Description*). EGAD je u rujnu 2016. godine objavila novi konceptualni model opisa (RiC-CM) i predvidjela izradu ontologije (RiC-O).[23] U slučaju da stvaratelji izrade obavijesno pomagalo, formatiranje klasičnih pomagala u EAD, utemeljen na ISAD(G) normi, ili u neki novi budući oblik formatiranja, omogućuje razmjenu informacija o gradivu u komunikacijskome kanalu stvaratelja i arhiva. Takvi projekti imaju svoje utemeljenje u modelu kontinuuma gradiva, a moglo bi se reći da se njima premošćuju određeni problemi tipičnih jučerašnjih i današnjih obavijesnih pomagala kao „retrospektivnih opisa" (Ivanović, 2017: 121 i drugi/dalje?) jer se informacija o fondu mijenja kako se mijenja i sam fond koji je otvoreni arhiv stvaratelja. No potrebno je učiniti korak dalje: prestati poimati digitalno u arhivskome svijetu na isti način na koji poimamo konvencionalno, a s vremenom ga onda prestati tako i opisivati. Koncepti povezanih podataka omogućuju suradnju različitih kulturnih ustanova,[24] no ovi se koncepti ne iscrpljuju na tome, a potencijalna korisnička zajednica daleko je veća. Obavijesna pomagala u obliku dokumenata kakva danas poznajemo u jednom će trenutku prestati biti „primarni opisni žanr" (Gracy 2015: 240), a korisnici će dobivati prvi uvid u gradivo posredstvom drukčijih oblika opisa. Stremimo prema

22 EAD „naglašava strukturalne elemente dokumenta umjesto samostalnih podataka" (Gracy 2015: 252, 253). Semantički *web* kao nadogradnja postojećega interneta u kojemu ljudi i računala surađuju koristeći se strojno čitljivim podacima; povezani podaci kao podaci koji na temelju moguće strojne obrade omogućuje otkrivanje dosad neuočenih relacija i informacija, a time i novih znanja (Gracy 2015: 240). RDF je način izražavanja povezanih podataka koji omogućuje izražavanje semantičkih odnosa između entiteta i kojim se, uz ostale norme povezanih podataka, očekivano počinje koristiti i u području arhivistike: „The RDF serialization process also highlights how data structures are moving away from a document-centric models to a statement-central models" (Morgan 2014: loc437). „Archival descriptions that have been converted to RDF form will provide several important benefits to archivists and users that do not currently exist in archival information systems. These RDFized records will allow archivists to link archival descriptions to other databases of archival records, thus facilitating a global archival information space that logically links related collections to one another. Users will be able to search across multiple fonds […] Linked Data can also be used in combination with data mining and information visualization techniques to facilitate analysis of archival information […] Linked Data also holds the potential to help integrate use and interpretation data into archival surrogates…" (Gracy 2015: 252). Autorica također spominje i geografske podatke i podatke o događajima koji mogu obogatiti opise arhivskih jedinica.

23 MAV. EGAD *Strategic Work Plan* (2016). URL: http://www.ica.org/en/egad-strategic-work-plan-0 (5. 7. 2017.). Za sam tekst modela v. EGAD. *Records in Contexts: A Conceptual Model For Archival Description, Consultation Draft*, v.0.1., rujan 2016. URL: http://www.ica.org/sites/default/files/RiC-CM-0.1.pdf (11. 7. 2017.).

24 Primjer Europeane, op. a.

fleksibilnijim načinima prezentiranja gradiva i upravljanja gradivom, a opis će se početi rabiti u svrhe koje su šire i koje ne moraju nužno biti samo arhivske. To pretpostavlja promjenu izrade arhivskoga opisa, iz pomagala u obliku dokumenata, u oblike izjava o gradivu, serijaliziranih odnosno artikuliranih na suvremene načine i dostupne za nove oblike obrade. Novi mrežni koncepti i povezane tehnologije zapravo su vrlo bliske jednomu od ideala arhiva – izložiti postojeće informacije iz gradiva i omogućiti nova znanja bez predviđanja smjera interpretacija.

Literatura

Antoniou, G., Van Harmelen, F. *A Semantic Web Primer*, 2. izd. Cambridge SAD, London VB : The MIT Press, 2008.

Archana, S. N., Padmakumar P. K., Beena C. Catalogue Interfaces of Integrated Library Management Systems (ILMS): Experiences in a Proprietary and Open Source Software. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*. 34, 1(2014.), str. 16–22. *archive.schema.org. Archive Extension Prototype.*

URL: http://archive.sdo-archive.appspot.com/ArchiveCollection (5. 7. 2017.).

Archivists' Toolkit User Manual (v.1.5-2.0). URL: https://www.orbiscascade.org/file_viewer.php?id=1531 (5. 7. 2017.).

Artefactual. AtoM. URL: https://www.artefactual.com/services/atom-2/ (5. 7. 2017.).

Barr, D. The Fonds Concept in the Working Group on Archival Descriptive Standards Report. *Archivaria*. 25(godina). Dodatak *The Archival Legacy of the Department of the Interior* (Winter 1987. – 88.).

Breeding, M. Axiell Group Acquires Adlib Information Systems. *Smart Libraries Newsletter.* 33, 4(2013.), str. 2–3.

Cantara, L. METS: The Metadata Encoding and Transmission Standard. *Cataloging & Classification Quarterly.* 40, 3/4(2005), str. 237–253.

Caplan, P. (Library of Congress, MARC Standard Office). *Understanding* PREMIS. (2009., rev. 2017.). URL: www.loc.gov/standards/premis/understanding-premis-rev2017.pdf (16. 5. 2017.).

Columbia Uni. Libraries. *Personal Digital Archiving: Online Resources*. URL: http://library.columbia.edu/locations/dhc/personal-digital-archiving/online-resources.html (16. 5. 2017.).

Cook, T. The Concept of the Archival Fonds in the Post-Custodial Era: Theory, Problems and Solutions. *Archivaria*. 35(1993.), str. 24–37.

Coyle, K. Understanding Metadata and its Purpose. *Journal of Academic Librarianship*. 31, 2(2005.), str. 160–163.

Cundiff, M. V. An introduction to the Metadata Encoding and Transmission Standard (METS). *Library Hi Tech*. 22, 1(2004.), str. 52–64.

Di Iorio, A.; Caron, B. *PREMIS 3.0 Ontology: Improving Semantic Interoperability of Preservation Metadata*. U: *iPRES2016: Proceedings of the 13th International Conference on Digital Preservation*, Bern 2016., str. 32–36 URL: https://ipr16.organizers-congress.org/frontend/organizers/media/iPRES2016/_PDF/IPR16.Proceedings_4_Web_Broschuere_Link.pdf (21. 7. 2017.).

Dürst, M., Suignard, M. *Internationalized Resource Identifiers* (IRIs). RFC, 2005. http://www.ietf.org/rfc/rfc3987.txt (20. 7. 2017.).

Eastwood, T. *A Contested Realm: The Nature of Archives and the Orientation of Archival Science*. U: *Currents of Archival Thinking*, 2. izd. Ur. MacNeil, H., Eastwood, T. Santa Barbara : Libraries Unlimied, 2016. Str. 3–23.

EGAD. *Records in Contexts: A Conceptual Model For Archival Description, Consultation Draft*, v.0.1., rujan 2016. URL: http://www.ica.org/sites/default/files/RiC-CM-0.1.pdf (11. 7. 2017.).

enChoice. CYA Smart Recovery (2017). URL: http://www.enchoice.com/CYA-SmartRecovery/Documentum (11. 7. 2017.).

Gartner, R. *Metadata for digital libraries: State of the art and future directions.* 2008. URL: http://www.jisc.ac.uk/whatwedo/services/techwatch/reports/horizonscanning/hs0801.aspx (16. 5. 2017.).

Gartner, R. *METS: Implementing a metadata standard in the digital library*. U: *2003 International Association of Technological University Libraries Proceedings*. URL: http://docs.lib.purdue.edu/iatul/2003/papers/24/ (17. 5. 2017.).

Gibbins, N., Shadbolt, N. *Resource Description Framework* (RDF). *Encyclopedia of Library and Information Sciences* (2009, ažurirano 2017). URL: https://eprints.soton.ac.uk/268264/ (18. 5. 2017.).

Gracy, K.F. Archival description and linked data: a preliminary study of opportunities and implementation challenges. *Archival Science*. 15, 3(2015.), str. 239–294.

Guenther, R. Battle of the buzzwords: Flexibility vs. interoperability when implementing PREMIS in METS. *D-Lib Magazine* (grad). 14,7/8(2008). URL: http://www.dlib.org/dlib/july08/guenther/07guenther.html (16. 5. 2017.).

Hobbs, C. The Character of Personal Archives:Reflections on the Value of Records of Individuals.

Archivaria. 52(2001), str. 126–135.

Horrocks, I., Parsia, B., Patel-Schneider, P., Hendler, J. *Semantic Web Architecture: Stack or Two Towers?* U: (2005.) *International Workshop on Principles and Practice of Semantic Web Reasoning. PPSWR 2005: Principles and Practice of Semantic Web Reasoning.* Str. 37–41.

ICA-AtoM Open source archival description software. URL: https://www.ica-atom.org/ (5. 2. 2017.).

Ivanović, J. Koncepti provenijencije dokumenta u arhivskoj teoriji i njihov utjecaj na pojmove *vrednovanje* i *organizacija arhiva* (doktorska disertacija). Zagreb: Filozofski fakultet, 2017. (u rukopisu)

Katuu, S. *Enterprise Content Management and Digital Curation Applications: Maturity Model Connections*. U: *The Memory of the World in the Digital age: Digitization and Preservation (UNESCO), Vancouver, 26-28 September 2012*. URL: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/mow/VC_Katuu_28_D_1130.pdf (17. 12. 2015.).

Library of Congress. *METS extenders: External schemas for use with METS*. 2008. URL: http://www.loc.gov/standards/mets/mets-extenders.html (2. 5. 2017.).

Library of Congress. *Personal Archiving*. URL: http://digitalpreservation.gov/personalarchiving/ (16. 5. 2017.).

Library of Congress. PREMIS *Data Dictionary for Preservation Metadata*, Version 3.0. (2016) URL: http://www.loc.gov/standards/premis/v3/ (16. 5. 2017.).

Library of Congress. PREMIS OWL *Ontology*. (2017.) URL: https://www.loc.gov/standards/premis/ontology/index.html (21. 7. 2017.).

Lemieux, V., Limonad, L. What 'good' looks like: Understanding records ontologically in the context of the global financial crisis. *Journal of Information Science*. 37, 1 (2011), str. 29–39.

McDonough, J. METS: standardized encoding for digital library objects. *International Journal on Digital Libraries*). 6, 2(2006.), str. 148–158.

McDonough, J., Myrick, L., Stedfeld, E. *Report on The Making of America II DTD Digital Library Federation Workshop*. 2001. URL: https://old.diglib.org/standards/metssum.pdf (16. 5. 2017.).

Međunarodno arhivsko vijeće. EGAD *Strategic Work Plan* (2016.). URL: http://www.ica.org/en/egad-strategic-work-plan-0 (5. 7. 2017.).

Miller, E. An Introduction to the Resource Description Framework. D-Lib 05.1998, http://www.dlib.org/dlib/may98/miller/05miller.html (19. 5. 2017.).

Morgan, E.L. *Linked Archival Metadata: A Guidebook* (version 0.99) (2014). URL: http://bit.ly/1ij8szE. URL: http://bit.ly/1l8pTIR (16. 5. 2017.).

Pan, J. Z. *Resource Description Framework. Handbook on Ontologies* (ur. Staab S., Studer, R.), 2009. Str. 71–90.

Rajh, A. Različite okoline, ista struka: mogućnosti primjene informatičke tehnologije u arhivima za izradu računalno generiranih opisa gradiva. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 59, 1(2016), str. 99–116.

Rajh, A., Pavetić, T. Computer Generated Description as the Required Digital Competence in Archival Profession. *International Journal of Digital Literacy and Digital Competence* (IJDLDC) 8, 1(1–3/2017) (u pripremi za tisak)

SAA. *Glossary of Archival and Records Terminology*, internetsko izdanje. URL: https://www2.archivists.org/glossary (11. 7. 2017.).

Scope Solutions AG. *Archival information system scopeArchiv*. URL: http://www.scope.ch/en/products/module-overview.html (5. 4. 2016.).

Sellen, A. J., Whittaker, S. Beyond total capture: a constructive critique of lifelogging. *Communications of the ACM*. 53, 5(2010.) URL: http://dl.acm.org/citation.cfm?id=1735243 (11. 7. 2017.).

Seltzer, S. R., Bisio, A. M., Liu, S. Deconstructing the Critical Theory Archive at UCI: An Experiment with EAC-CPF and Linked Open Data. *Journal of Western Archives(grad)*. 5, 1(2014). URL: http://digitalcommons.usu.edu/westernarchives/vol5/iss1/8 (16. 5. 2017.).

Vlada RH. Prijedlog Zakona o arhivskom gradivu i arhivima (travanj 2017.).

Wagner, L. METS: *A survey of recent literature and applications. Library Philosophy and Practice*, 2011. URL: http://unllib.unl.edu/LPP/wagner.htm (13. 5. 2017.).

Wallace, D. A. Managing the Present: Metadata as Archival Description. *Archivaria*. 39(1995.), str. 11–21.

Wiedeman, G. Python for Archivists: breaking down barriers between systems. *Practical Technology for Archives)*. 7,1(2017.) URL: https://practicaltechnologyforarchives.org/issue7_wiedeman/ (16. 5. 2017.).

World Wide Web Consortium (W3C). (2012) OWL 2 Web Ontology Language Primer, 2. izd. URL: https://www.w3.org/TR/owl2-primer/ (20. 7. 2017.).

World Wide Web Consortium (W3C). (2013.) PROV-O: The PROV Ontology. URL: https://www.w3.org/TR/prov-o/ (21. 7. 2017.).

World Wide Web Consortium (W3C). (2014.) RDF 1.1 Primer. URL: http://www.w3.org/TR/2014/NOTE-rdf11-primer-20140624/ (20. 7. 2017.).

World Wide Web Consortium (W3C). (2013.) RDF 1.1 JSON Alternate Serialization (RDF/JSON). URL: https://www.w3.org/TR/2013/NOTE-rdf-json-20131107/ (20. 7. 2017.).

World Wide Web Consortium (W3C). (2014.) RDF 1.1 N-Triples. A line based syntax for a RDF graph. URL: https://www.w3.org/TR/2014/REC-n-triples-20140225/ (20. 7. 2017.).

World Wide Web Consortium (W3C). (2014.) RDF 1.1 XML Syntax. URL: http://www.w3.org/TR/2014/REC-rdf-syntax-grammar-20140225/ (20. 7. 2017.).

World Wide Web Consortium (W3C). (2007.) RDF Primer – Turtle version. URL: https://www.w3.org/2007/02/turtle/primer/ (20. 7. 2017.).

Yeo, G. The Conceptual Fonds and the Physiocal Collection. *Archivaria*. 73(2012), str. 43–80.

Summary

ARCHIVAL INFORMATION TECHNOLOGIES: ASSESSMENTS AND RECOMMENDATIONS

The author defines archival technologies as information systems, tools and automated processes used for archiving and construction of archives. The author describes common archival technologies used by various institutions with archival holdings, announces personal digital archiving tools and recognises the need for further archival utilisation of IT tools developed in other fields. In the article, the archival technology assessment is briefly described as the methodology for deciding on exact archival technology for specific use case between technologies and solutions commonly implemented in records creators' organisations and archival institutions. Regarding personal archives and digital personal archiving, although theoretical concept of personal archives of today should be reviewed, some important practical solutions could be achieved with the usage of software with built-in professional logic. The author also observes the influence of upcoming information technologies on the archival profession and thinks about their facilitation in the new archival processes and practices with archival material.

***Keywords:** archival technologies, Archival Management Systems, computer generated archival description, Document/Records Management Systems, Linked Data, Personal Digital Archiving tools*

Boris Suljagić
Hrvatski državni arhiv

Utjecaj zakona o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima na dostupnost gradiva HDA s osobnim podacima u središnjoj čitaonici HDA

Studija slučaja

UDK: 342.721:[930.25(094.5)
930.25(094.5)]:342.721

Uporaba arhivskoga gradiva u Središnjoj čitaonici Hrvatskoga državnog arhiva (HDA) dinamična je kategorija, podložna promjenama u zakonima, propisima, internim pravilima i institucionalnom politikom kuće uopće. HDA preuzima arhivsko gradivo tijela javne vlasti, odnosno pravnih i fizičkih osoba i obitelji čija je djelatnost bitna za Republiku Hrvatsku. Pritom je važno da se arbitrarnost u odlukama o uporabi arhivskoga gradiva svede na najmanju moguću mjeru. U svibnju 2017. godine donesen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskome gradivu i arhivima. Autor se bavi načinom kako se osobni podaci tretiraju prilikom uporabe arhivskoga gradiva u svjetlu novoga Zakona. Uspoređuje Zakon o zaštiti osobnih podataka i arhivsko zakonodavstvo te daje primjere iz prakse koji osvjetljuju u kojoj mjeri arhivsko zakonodavstvo, pravila i praksa mogu djelovati autonomno u odnosu na Zakon o zaštiti osobnih podataka.

***Ključne riječi**: osobni podaci, Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima, zbirke osobnih podataka, Zakon o zaštiti osobnih podataka, arhivski fond, arhivska zbirka*

Uporaba arhivskoga gradiva u Središnjoj čitaonici Hrvatskoga državnog arhiva (HDA) dinamična je kategorija, podložna promjenama u zakonima, propisima, internim pravilima i institucionalnom politikom kuće uopće. Važno je podsjetiti da Hrvatski državni arhiv „(…) kao središnji i matični državni arhiv, obavlja arhivsku službu u odnosu na arhivsko i registraturno gradivo državnih tijela, državnih i javnih ustanova i poduzeća, te pravnih osoba, obitelji i pojedinaca, čija se djelatnost prostirala ili se prostire na čitavom ili većem dijelu Republike Hrvatske, odnosno koja ima značenje za Republiku Hrvatsku."[1] Tijela državne uprave i druge pravne i fizičke osobe koje obavljaju javnu službu

1 Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (dalje: Zakon o arhivskom gradivu i arhivima) (NN 105/97), članak 41. URL: https://

ili imaju javne ovlasti istovremeno su i tijela koja se u cijelosti financiraju iz državnoga proračuna ili iz proračuna jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave.[2] Osnovni je smisao svih tih pravnih i fizičkih osoba da djeluju u javnome interesu. Stoga je neprihvatljivo da državni arhivi djeluju jedino, ili većom dijelom, po načelu arbitrarnosti. Arhivska je struka na međunarodnoj razini izradila Načela dostupnosti arhivskoga gradiva[3]. Uz ta načela donijela je i Tehničke smjernice za upravljanje arhivskim gradivom ograničene dostupnosti[4]. Dostupnost je u tome razmatranju ključna riječ. Na uporabu se daje korisnicima u čitaonicama uvijek dostupno arhivsko gradivo ili barem djelomično dostupno arhivsko gradivo. Uporaba arhivskoga gradiva u Središnjoj čitaonici uređuju Zakon o arhivskome gradivu i arhivima, Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskome gradivu i arhivima, Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva te Pravilnik o radu čitaonica HDA. Pravilnik o radu čitaonica uređuje radno vrijeme čitaonica, postupak prijave korisnika za rad u čitaonici, način naručivanja, izdavanja i uporabe arhivskoga, knjižnog i drugoga gradiva u čitaonici, naručivanje i izdavanje preslika gradiva te red u čitaonici.[5] Pravilnik o radu čitaonica HDA u članku 9 navodi da se korisnici prijavljuju za rad u Središnjoj čitaonici u Korisničkoj službi. Pritom ispunjavaju Prijavnicu za korištenje gradiva. Korisnici svojom izjavom na poleđini Prijavnice za korištenje arhivskoga gradiva prihvaćaju mogućnost da će u gradivu koje dobiju na uporabu u Središnjoj čitaonici HDA možda naići i na osobne podatke koji još nisu dostupni prema Zakonu o zaštiti osobnih podataka, kao i Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima i Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskome gradivu i arhivima.[6] Ta izjava oblikovana je u HDA. Temelji se na upravo navedenome Zakonu o arhivskome gradivu i arhivima, na Kaznenome zakonu, kao i na Pravilniku o korištenju arhivskoga gradiva i na Pravilniku o radu čitaonica HDA. Izjavom se korisnici obvezuju da podatke koje će dobiti na uvid u arhivskome gradivu neće upotrijebiti tako da bi naštetili osobama na koje se odnose ti osobni podaci. Isto tako korisnici se Izjavom upoznaju s činjenicom da HDA otklanja bilo kakvu odgovornost za štetu koja bi mogla nastati uporabom nečijih osobnih podataka. Dakle, već prije uporabe arhivskoga gradiva korisnici prihvaćaju određene uvjete. Problematiku uporabe i dostupnosti arhivskoga gradiva, kada je riječ o osobnim podacima, prikazat ću na primjeru analize Zakona o zaštiti osobnih podataka.

www.zakon.hr/z/373/zakon-o-arhivskom-gradivu-i-arhivima (20. 5. 2017.)

2 Zakon o pravu na pristup informacijama (dalje: Zakon o pravu na pristup informacijama) (NN 25/13), članak 5., stavak 2. URL: https://www.zakon.hr/z/126/zakon-o-pravu-na-pristup-informacijama (20. 5. 2017.)

3 *Načela dostupnosti arhivskoga gradiva* : *Međunarodno arhivsko vijeće, Povjerenstvo za najbolje prakse i norme – Radna skupina za dostupnost*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2015. (dalje: *Načela dostupnosti*).

4 *Načela dostupnosti arhivskoga gradiva* : *Tehničke smjernice za upravljanje arhivskim gradivom ograničene dostupnosti – Međunarodno arhivsko vijeće – Povjerenstvo za najbolje prakse i norme – Radna skupina za dostupnost.* Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2016.

5 HDA, Klasa: 003-05/11-02/04, ur. broj: 565-02/1-11-1 od 14. rujna 2011. – članak 1.

6 Zakon o zaštiti osobnih podataka (NN 103/03, 118/06, 41/08, 130/11), Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (NN105/97, 64/00, 65/09, 125/11 – Kazneni zakon) kao i najnoviji Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima (NN 46/17).

Temeljne odredbe o zaštiti osobnih podataka

Zakonom o zaštiti osobnih podataka uređuje se zaštita osobnih podataka o fizičkim osobama te nadzor nad prikupljanjem, obradom i uporabom osobnih podataka u Republici Hrvatskoj, kaže članak 1 Zakona. Kao svrhu Zakon određuje zaštitu privatnoga života i ostalih ljudskih prava i temeljnih sloboda. Međutim, kada se upitamo što to znači „obrada osobnih podataka", Zakon nam nudi u članku 2., stavku 2. Zakona njezinu definiciju. Prema tome je „2. Obrada (…) svaka radnja ili skup radnji izvršenih na osobnim podacima, (…) kao što je (…) uvid, korištenje, otkrivanje putem prijenosa, objavljivanje…" Pogledajmo sada Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva, koji je Ministarstvo kulture RH donijelo na prijedlog HDA.[7] U članku 2. on navodi da „U korištenje spada pregled gradiva, prepisivanje, objavljivanje…" Da ne bi bilo zabune, arhivski Zakon iz 1997. godine u čitavome je nizu članaka (18. – 28.) obradio temu uporabe arhivskoga gradiva. Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva samo je podzakonski akt nastao na tragu arhivskoga Zakona. Podudarnosti i srodnost između članaka arhivskoga Zakona i Zakona o zaštiti osobnih podataka (ZZOP) mogu se pronaći i u daljnjemu tekstu. U članku 2., stavku 3. ZZOP opisuje zbirku osobnih podataka kao svaki strukturirani skup osobnih podataka koji je dostupan prema posebnim kriterijima, bilo centraliziranim, decentraliziranim ili raspršenim na funkcionalnom ili zemljopisnom temelju.[8] Odmah zatim definira se i voditelj zbirke osobnih podataka kao fizička ili pravna osoba, državno ili drugo tijelo koje utvrđuje svrhu i način obrade osobnih podataka.[9] Još je važnija sljedeća rečenica: „Kada je svrha i način obrade propisan zakonom, istim se zakonom određuje i voditelj zbirke osobnih podataka."[10] Na taj je način i HDA voditelj zbirki osobnih podataka jer, u skladu za arhivskim Zakonom i podzakonskim aktima, utvrđuje svrhu i način obrade osobnih podataka.

Primjeri cjelina u fondovima i zbirkama HDA koje sadržavaju osobne podatke

Kao primjer može se navesti serija Personalni odjel za razdoblje 1951. – 1956. arhivskoga fonda HR-HDA-1095 Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu Narodne Republike Hrvatske. Ta serija sadržava rješenja o postavljenjima, promaknućima, razvrstavanjima, bolovanjima, godišnjim odmorima, o oslobađanju nastavnika i profesora od polaganja stručnih ispita. U više od 50 kutija ona vrvi osobnim

7 Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva (dalje: Pravilnik) (NN 67/99). URL: narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1999_06_67_1260.html (28. 5. 2017.)

8 Zakon o zaštiti osobnih podataka (dalje ZZOP), članak 2., stavak 3. URL: https://www.zakon.hr/z/220/zakon-o-zastiti-osobnih-podataka

9 ZZOP, članak 2., stavak 4.

10 ZZOP, članak 2., stavak 4.

podacima s obzirom na to da su osobni podaci sve informacije koje se odnose na identificiranu fizičku osobu ili fizičku osobu koja se može identificirati.[11] Osobne dosjee sadržava i arhivska zbirka HR-HDA-890 Zbirka personalija. Ona je sastavljena od cjelina kao što su osobni dosjei državnih službenika, prosvjetnih radnika, zdravstvenih radnika, pravosudnoga osoblja. Za zdravstvene radnike dosjei često sadržavaju zapise s kraja 50-ih godina 20. stoljeća. Što se radi kada se obavlja obrada osobnih podataka u smislu ZZOP-a? Prema članku 6. ZZOP-a osobni podaci mogu se dalje obrađivati u istu svrhu u koju su prikupljeni. Daljnja obrada osobnih podataka u povijesne, statističke ili znanstvene svrhe smatra se prihvatljivom svrhom, pod uvjetom da se poduzmu odgovarajuće zaštitne mjere[12]. Upravo uporaba u povijesne svrhe ili u svrhe drugih znanosti uporaba je kakvu susrećemo u arhivskim čitaonicama. Novim Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskome gradivu i arhivima pružena su praktična rješenja o tome kako postupati s osobnim podacima u arhivskome gradivu. Članak 5. toga Zakona izričito kaže: „Osobni podaci u javnom arhivskom gradivu dostupni su za korištenje 100 godina od rođenja osobe na koju se osobni podatak odnosi ili deset godina od smrti osobe na koju se osobni podatak odnosi, pri čemu se rokom dostupnosti smatra onaj rok koji prvi istekne. Ako datum rođenja i datum smrti osobe nisu poznati ili je njihovo utvrđivanje povezano s nerazmjernim teškoćama i troškovima, osobni podaci u javnom arhivskom gradivu dostupni su za korištenje 70 godina od nastanka toga gradiva."[13] Tom je definicijom omogućeno da se cjeline koje sadržavaju osobne podatke i koje su nastale do 1947. godine mogu slobodno davati na uporabu i mogu se umnažati. Kao primjer mogu se navesti matični listovi časnika i dočasnika iz serije Osobni ured fonda HR-HDA-487 Ministarstvo oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske. Matični listovi nastali su u razdoblju 1941. – 1945. godine. Budući da je prošlo više od 70 godina od njihova nastanka, HDA tumači Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskome gradivu i arhivima tako da su matični listovi sada potpuno dostupni za uporabu. Korisnici se mogu pojedinim matičnim listovima časnika i dočasnika oružanih snaga NDH-a koristiti u smislu kako je definirano u Pravilniku o korištenju arhivskoga gradiva[14]. Mogu ih pregledavati, čitati, prepisivati, objavljivati te umnažati. To umnažanje može biti u obliku snimaka koje korisnici čine vlastitim kamerama, mobilnim telefonima odnosno tabletima kao i u obliku fotokopija koje izrađuje HDA i/ili skeniranjem gradiva i izdavanjem na uporabu CD-a odnosno DVD-a na kojima je snimljeno gradivo. To je tumačenje promjena u institucionalnoj politici kuće. Prije je bilo potrebno da prođe 100 godina od rođenja časnika, odnosno dočasnika na kojega se matični list odnosi da bi se matični list mogao čitati, prepisivati i umnažati. Sada je sve to moguće i ako je časnik ili dočasnik rođen 1922. godine ili još kasnije. Promjene, kada je riječ o objavljivanju arhivskoga gradiva, sastoje se u tome što korisnici više ne

11 ZZOP, članak 2., stavak 1.

12 ZZOP, članak 6.

13 Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima (dalje: Zakon o izmjenama), članak 5. URL: narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_05_46_1070.html (2. 6. 2017.)

14 Pravilnik, članak 2.

moraju pisanim putem izvješćivati HDA da im je namjera objaviti, na primjer, cijeli matični list u nekoj tiskanoj i/ili elektroničkoj publikaciji. Kada je riječ o već spomenutoj zbirci personalija zdravstvenih radnika u HR-HDA-Zbirka personalija, novi pristup omogućuje pregledavanje, čitanje i prepisivanje osobnih dosjea i onih zdravstvenih radnika koji sadržavaju zapise do kraja 50-ih godina 20. stoljeća. Međutim, umnažanje tih dosjea od strane korisnika podliježe prethodnoj provjeri.

Odredbe Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskome gradivu i arhivima koje najviše utječu na korištenje osobnim podatcima

Izmjene i dopune arhivskoga Zakona najviše su utjecale na uporabu osobnih podataka tako što je u Zakon uveden članak 21.a[15]. Njime je u odnosu na članak 21. Zakona o arhivskom gradivu i arhivima iz 1997. godine napravljena velika iznimka s obzirom na čitav niz arhivskih fondova. U nekadašnjem su članku 21. matične knjige, liječnička dokumentacija, osobni dosjei, sudski dosjei, porezni, financijski dosjei i drugo javno arhivsko gradivo koje se odnosi na osobne podatke bili dostupni 70 godina od svojega nastanka, odnosno 100 godina od rođenja osobe na koju se odnose. Iznimka je u tome članku bilo gradivo koje je od nastanka bilo namijenjeno javnosti, kao što su sudske presude, te gradivo za čiju je uporabu odobrenje dala osoba na koju se odnose osobni podaci u njemu ili njezin bračni drug, odnosno djeca ili roditelji nakon njezine smrti. Međutim, sada su napravljene velike promjene. Članak 21.a je u stavku 1., točki 2. odredio da gradivo Sabora Socijalističke Republike Hrvatske i njegovih domova nastalo do 22. prosinca 1990. godine, dakle do donošenja Ustava Republike Hrvatske, postaje dostupno za javnost bez obzira na to kakve osobne podatke sadržava. Postoji vjerojatnost da je neki građanin tražio odobrenje uporabe nekoga skupog lijeka ili liječenje u inozemstvu, a što mu zdravstvene vlasti nisu dopustile. Zato se obraćao Saboru. Neograničenom dostupnošću fonda HR-HDA-1081 Sabor Socijalističke Republike Hrvatske sada je moguće da podaci o nečijemu zdravstvenome stanju, što spada u posebne kategorije osobnih podataka, postaju upotrebljavani tako što se čitaju, prepisuju, umnažaju ili čak i objavljuju. Serija Dokumentacija zastupnika Sabora SRH u cijelosti se odnosi na osobne podatke zastupnika. Naime, ona sadržava dosjee i iskaznice zastupnika. Promjenama arhivskoga Zakona omogućeno je da se cijela ta serija čita, prepisuje, umnaža ili čak i objavljuje. Ovdje je dobro ponoviti da izjavom na poleđini Prijavnice za korištenje arhivskoga gradiva, koju potpisuju korisnici HDA, otklanja od sebe odgovornost za štetu koju korisnik može nanijeti osobi čije je osobne podatke objavio ili na neki drugi način učinio dostupnim javnosti. Članak 21.a odredio je u stavku 1., točki 7. da i fond HR-HDA-280 Izvršno vijeće Sabora SRH postaje dostupan bez ograničenja koja se odnose na uporabu osobnih podataka. Riječ je o bitnoj promjeni jer je fond HR-HDA-280 iznimno važan za korisnike. Poznato je da ima osobne podatke u cjelinama Administrativni sekretarijat, gdje se nalaze, između

15 Zakon o izmjenama, članak 21.a.

ostaloga, molbe, žalbe i pritužbe građana. Dakle, i ovdje se mogu pronaći podaci o nečijim bolestima ili drugi podaci koji spadaju u posebne kategorije osobnih podataka ili zaštićene osobne podatke. Personalna komisija, Komisija za personalne poslove te Kadrovska komisija isto tako obiluju osobnim podacima. Podaci o kadrovima u Kadrovskoj komisiji ,čije je gradivo nastalo sve do 1987. godine mogu sadržavati nečije privatne adrese. Općenito uzevši, kadrovski i personalni poslovi mogu činiti i zaista čine čitav niz osobnih podataka s obzirom na to da poslodavac može i mora prikupljati osobne podatke svojih zaposlenika. Administrativna komisija, Komisija IVS-a za službeničke poslove te Viši disciplinski sud također su cjeline u fondu koje se sastoje od osobnih podataka. Članak 21.a naveo je i republičke sekretarijate i komitete te republičke organe uprave i upravne organizacije i republičke savjete kao tijela čije je arhivsko gradivo potpuno dostupno javnosti. Pod te odredbe možemo staviti i već navedeni fond HR-HDA-1095 Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NRH. Spomenuti Personalni odjel cjelina je koja, između ostaloga, može imati i zapise o disciplinskim postupcima protiv nekih profesora i/ili učitelja. Od nastanka tih zapisa nije prošlo 70 godina. Isto tako, osoba na koju se odnose podaci o disciplinskim postupcima može biti još živa. Pa ipak, HDA je dužan prema Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskome gradivu i arhivima dati na uporabu korisnicima navedeno gradivo. Dužan je omogućiti i njegovo umnažanje ako korisnik to želi.

Iznimke prema Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskome gradivu i arhivima koje se odnose na osobne podatke iz članka 21.a

Zakonodavac je predvidio i mogućnost zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda osoba na koje se odnose osobni podaci sadržani u arhivskome gradivu nastalom djelatnošću taksativno navedenih tijela javne vlasti u članku 21.a koja su djelovala u razdoblju od 1945. godine do 22. prosinca 1990. godine. Riječ je o zaštiti osoba koje su bile izložene političkomu progonu ili su im bila kršena ili ograničena ljudska prava i temeljne slobode iz političkih razloga.[16] Takve osobe imaju pravo zahtijevati da im se prikrije identitet sve dok ne istekne jedan od triju rokova – 100 godina od rođenja osobe na koju se podaci odnose, 10 godina od njezine smrti ili 70 godina od nastanka dotičnoga gradiva. HDA mora odmah prikriti identitet te osobe, a ako ravnatelj HDA rješenjem odbije prikriti identitet osoba na koju se osobni podaci odnose, može podnijeti žalbu Agenciji za zaštitu osobnih podataka. Osim mogućnosti prikrivanja identiteta osoba na koju se osobni podaci odnose, može dati u gradivo izjavu kojom poriče istinitost ili potpunost svojih osobnih podataka. Politički razlozi znače da je ova iznimka ponajprije uperena na tijela javne vlasti koja su u Narodnoj Republici Hrvatskoj / Socijalističkoj Republici Hrvatskoj imala represivan karakter. Tu se, dakle, misli na Republički sekretarijat unutrašnjih poslova SRH-a te na Službu državne sigurnosti u njegovu sastavu. U kolokvijalno nazvanim „Udbaškim

16 Zakon o izmjenama , članak 6., stavak 3.

dosjeima" osoba na koju se dosje odnosi može slijedom te zakonske odredbe dati izjavu kojom pobija navode iz dosjea. Kada je riječ o gradivu Vrhovnoga suda Narodne Republike Hrvatske, osoba na koju se odnosi kazneni predmet u gradivu toga suda iz, recimo, 1962. godine može tražiti prikrivanje svojega identiteta dok ne isteknu zakonski rokovi. Jedan od javno navođenih razloga za donošenje Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskome gradivu i arhivima jest i otvaranje arhivskoga fonda HR-HDA-1220 Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske. Iako je ovaj fond već i ranije bio djelomično dostupan korisnicima, sada je dostupan u cijelosti. U članku 21.a, stavku 1. on se spominje u točki 31. kao javno arhivsko gradivo bivših društveno-političkih organizacija. Naravno, u bivše društveno-političke organizacije možemo ubrojiti i Socijalistički savez radnoga naroda Hrvatske i Savez socijalističke omladine i još neke organizacije. No, glavni je smisao da sada postaju dostupni članski spisi nekadašnjih članova Saveza komunista, kao i dosjei informbiroovaca i razni drugi dosjei i zapisi. Savez komunista bio je *de facto* vlast u vrijeme komunističkoga režima i imao je podatke o osobama koje su bile politički progonjene. Otvaranjem gradiva fonda HR-HDA-1220 postaju dostupni za uporabu čitavi nizovi osobnih podataka. Građanima na koje se odnose ti osobni podaci preostaje da traže prikrivanje identiteta ako su bili politički proganjani za komunističkoga režima ili da daju pisanu izjavu kojom poriču istinitost i cjelovitost podataka koji se na njih odnose. Postoji jedno pitanje na koje će se u praksi vrlo vjerojatno teško moći dobivati jednoznačni i brzi odgovori. Pitanje glasi: je li je u svakome pojedinom slučaju zaista riječ o političkome progonu ili je osoba bila kažnjavana zbog financijskih malverzacija? Drugim riječima, gdje prestaje politika, a počinje kriminal.

Iznošenje osobnih podataka iz Republike Hrvatske

Članak 13. ZZOP-a određuje da treba posebno paziti na iznošenje zbirka osobnih podataka, kao i samih tih podataka sadržanih u zbirkama kada se oni iznose u inozemstvo. Već navedena cjelina personalija zdravstvenih radnika u zbirci HR-HDA-890 Zbirka personalija primjer je gdje se treba paziti iznose li se preslike dosjea u državu koja ima odgovarajuće uređenu zaštitu osobnih podataka. Ako to nije slučaj, samo preslike dosjea osoba rođenih prije više od 100 godina ili dosjei koji su nastali prije više od 70 godina mogu doći u obzir za iznošenje iz Republike Hrvatske.

Zaštita osobnih podataka u gradivu osoba, obitelji i odvjetničkih pisarnica

Članak 18. ZZOP-a izričito naređuje da osobni podaci u zbirkama osobnih podataka moraju biti odgovarajuće zaštićeni od slučajne ili namjerne zlouporabe, uništenja, gubitka, neovlaštenih promjena ili dostupa. U HDA postoje dvije vrste arhivskih fondova koji moraju biti odgovarajuće zaštićeni već prilikom davanja na uporabu u smislu čitanja, a pogotovo kada je riječ o objavljivanju. To nisu fondovi

tijela javne vlasti, nego osobni i obiteljski fondovi. Budući da predstavljaju život i djelatnosti istaknutih pojedinaca i obitelji, takvi fondovi sadržavaju i osobne podatke te pogotovo posebne kategorije osobnih podataka. Naravno, to je i logično jer se posebne kategorije osobnih podataka odnose na rasno ili etničko podrijetlo, politička stajališta, vjerska ili druga uvjerenja, sindikalno članstvo, zdravlje ili spolni život te na osobne podatke o kaznenome i prekršajnome postupku.[17] Druga vrsta fondova predviđenih za poseban oprez jesu fondovi odvjetničkih pisarnica. Bitno je napomenuti da i u osobnim i obiteljskim fondovima, kao i u fondovima odvjetničkih pisarnica, postoji posebna kategorija zapisa, netipična za državne arhive. To su privatna pisma i, općenito, korespondencija gdje je granica između javnoga i privatnoga vrlo fluidna. Otkrivaju se osobne i obiteljske tajne ili odvjetnici u svojemu poslu saznaju profesionalne tajne, a to su prije svega posebne kategorije osobnih podataka o životima njihovih branjenika. U tome slučaju u HDA se na mjesto zapisa koji sadržavaju takve osjetljive podatke stavljaju preslike zapisa na kojima je obavljena anonimizacija. Anonimizacija jednostavno znači da se ime i prezime osobe na koju se odnose podaci prekrije. Pritom se mora paziti da korisnici nikako ne mogu na neizravan način utvrditi o kojoj je osobi riječ. No, kako je i sama međunarodna arhivska stručna zajednica ustanovila da odluke o ograničenju dostupnosti budu jasne i s navedenim trajanjem, ona je prema 4. *Načelu dostupnosti arhivskoga gradiva* odredila da se takva ograničenja nameću do isteka utvrđenoga vremenskog razdoblja ili do ispunjenja utvrđenoga uvjeta, na primjer smrti osobe.[18] U našemu konkretnom slučaju korisnike se izvješćuje da je ime i prezime osobe čiji se podaci prikrivaju nedostupno do 2022. godine s obzirom na to da tada ističe 100 godina od rođenja te osobe. Ili, kako je već navedeno, drugi kriterij čijim istekom prestaje potreba za prikrivanjem identiteta u nekome zapisu jest 70 godina od nastanka zapisa. Dakle, arhivski Zakon i ZZOP tu su u suglasju jer arhiv postupa slično kao voditelj zbirke osobnih podataka s obzirom na to da ne dopušta korisnicima nedopuštenu uporabu, a time i objavljivanje posebnih kategorija osobnih podataka.

Specifičnosti uporabe arhivskoga gradiva u arhivima

U odnosu na ZZOP praksa u HDA ipak je nešto drukčija. Ipak, ona nije protuzakonita jer sam ZZOP predviđa iznimke u dvama slučajevima. ZZOP u članku 19 izričito kaže da je voditelj zbirke osobnih podataka dužan na zahtjev ispitanika, a to je osoba čiji se osobni podaci obrađuju, u roku od 30 dana dostaviti potvrdu o tome obrađuju li se njegovi osobni podaci, dati obavijest o tome koji su to osobni podaci i koji je njihov izvor, omogućiti uvid ne samo u evidenciju osobnih podataka, nego i u same podatke koji se odnose na ispitanika te mogućnost da ih on prepisuje, dostaviti ispise ispitanikovih osobnih podataka skupa s naznakom svrhe i pravnoga temelja njihova prikupljanja, obrade i uporabe

17 ZZOP, članak 8.

18 *Načela dostupnosti*, str. 16

te dostaviti ispis podataka o tome tko je, u koje svrhe i po kojemu pravnom temelju dobio na uporabu ispitanikove osobne podatke. Takve dužnosti državni arhiv nema. Zašto? Jer se arhivi rukovode prije svega vlastitim, arhivskim zakonom. Zato u članku 23. ZZOP-a postoji mogućnost da se navedene obveze voditelja zbirke osobnih podataka ne moraju izvršavati kada to područje reguliraju posebni zakoni. U našemu slučaju to je arhivski Zakon. Druga iznimka bavi se odredbama članka 20. ZZOP-a. Prema tome članku voditelj zbirke osobnih podataka ovlašten je, bilo na zahtjev ispitanika bilo sam, dopuniti, izmijeniti ili brisati osobne podatke ako su podaci nepotpuni, netočni ili neažurni. I u slučaju članka 20. arhivi su prema članku 23. oslobođeni od takve obveze.

Zaključak

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskome gradivu i arhivima svojim je stupanjem na snagu u svibnju 2017. godine donekle pojednostavio uporabu arhivskoga gradiva u Središnjoj čitaonici HDA. No, on se odnosi prije svega na taksativno navedeno gradivo tijela javne vlasti nastalo od 1945. godine do 22. prosinca 1990. godine. Gradivo nastalo već 23. prosinca 1990. i dalje je ograničeno dostupno korisnicima. Naime, i dalje je javno arhivsko gradivo dostupno 30 godina nakon nastanka. Znači, tek 2021. godine postat će dostupno gradivo iz zadnjih dana 1990. i cijele 1991. godine. S time se opet vraćamo na odredbe Zakona iz 1997. godine, koje omogućuju prijevremenu dostupnost arhivskoga gradiva pod određenim uvjetima. Obično se u praksi pod tim misli na znanstveni interes istraživača koji se može definirati i kao javni interes. Članak 7. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskome gradivu i arhivima navodi da se gradivom s osobnim podacima može koristiti ako su ispunjeni zahtjevi iz posebnih propisa o dostupnosti osobnih podataka. Naravno, i dalje vrijedi da su arhivski Zakon i ZZOP u pomalo konfliktnome odnosu sa Zakonom o pravu na pristup informacijama. Jer Zakon o pravu na pristup informacijama ne poznaje rok od 30 godina nakon kojega informacije postaju dostupne. Tako će se i ubuduće morati rabiti testovi razmjernosti i javnoga interesa za koje, jasno, treba utrošak vremena. Sve to znači da se korisnici i dalje određenim gradivom neće moći koristiti u Središnjoj čitaonici isti dan ili nakon dva dana. Za uporabu će se morati čekati katkad i tjednima.

Ipak, novi je zakon u odnosu na osobne podatke donio određena poboljšanja. U praksi će se tek vidjeti kako će novi problemi nastali primjenom kao i tumačenjem novoga zakona biti rješavani.

Izvori i literatura

HR-HDA-487 Ministarstvo oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske – popis matičnih dosjea

HR-HDA-890 Personalni spisi državnih službenika Zemaljske Vlade, Pokrajinske Uprave, oblasnih uprava, Savske Banovine, Banovine Hrvatske i ministarstava NDH (Zbirka personalija)

– popis dosjea zdravstvenih radnika u elektroničkome obliku

HR-HDA-1081 Sabor Socijalističke Republike Hrvatske – sumarni inventor

HR-HDA-1095 Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu Narodne Republike Hrvatske – sumarni inventor

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. URL: https://www.zakon.hr/z/373/zakon-o-arhivskom-gradivu-i-arhivima (datum)

Zakon o pravu na pristup informacijama. URL: https://www.zakon.hr/z/126/zakon-o-pravu-na-pristup-informacijama (datum)

Zakon o zaštiti osobnih podataka. URL: https://www.zakon.hr/z/220/zakon-o-zaštiti-osobnih-podataka (datum)

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima (NN 46/17). URL: narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_05_46_1070.html (datum)

Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva (NN 67/99). URL: narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1999_06_67_1260.html (datum)

Načela dostupnosti arhivskoga gradiva : *Međunarodno arhivsko vijeće, Povjerenstvo za najbolje prakse i norme – Radna skupina za dostupnost.* Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2015.

Načela dostupnosti arhivskoga gradiva : *Tehničke smjernice za upravljanje arhivskom praksom ograničene dostupnost – Međunarodno arhivsko vijeće – Povjerenstvo za najbolje prakse i norme – Radna skupina za dostupnost.* Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2016.

Summary

THE INFLUENCE OF THE LAW ABOUT CHANGES AND ADDITIONS OF THE LAW ON ARCHIVES AND ARCHIVES ON THE ACCESSIBILITY OF THE SROATIAN STATE ARCHIVES' RECORDS WITH PERSONAL DATA IN THE CSA MAIN READING ROOM

The use of archives in the Reading room of the Croatian State Archives is dynamic and subject to changes of laws, bylaws, internal procedures and policies. Since the CSA acquires the archival fonds and collections that are made by the government bodies and juridical and physical persons of interest for the entire territory of the Republic of Croatia, it is important that arbitrary decisions are scrutinized and kept under control. The new Law about changes and additions to the Law on Archives has been established in May 2017. The new Law significantly alters a use of personal data which can be found in archives. This makes a question about the relationship between the Personal Data Protection Law and archival legislation in the Republic of Croatia all the more interesting. The author aims to tackle this relationship at one level, the level that comprises of the use of archives in the Reading room of the CSA. By using examples that can be connected to the stipulations of the Personal Data Protection Law the author shows how sensitive issue it really is. The opening of archives of the government bodies 1945–1990 makes a protection of personal data potentially a big issue. However, the CSA does not accept a responsibility when infringement of human rights of persons mentioned in archives occurs. It is up to persons who use archives to protect personal data, especially the sensitive data about one's health, political affiliations, religious beliefs, trade union membership, sexual orientation and data about misdemeanours and felonies. The CSA on its part makes all necessary measures to protect personal data comprised in the personal and family papers as well as personal data comprised in the lawyer office archives. Of course, the medical and hospital archives are not open when it comes to sensitive personal data. The conclusion summarizes the very first effects of the opening of archives. It has made possible for archives' users to speed up researches and without any harm to protection of personal data so far. The archives of government bodies that have been emerging after 1990 are still well protected and are subject to special procedures when it comes to possible use of them.

***Keywords**: personal data, The Law About Changes and Additions to the Law on Archives, The Personal Data Protection Law, government bodies archives, personal and family papers, the use of archives, the opening of archives*

Josip Mihaljević
Srednja škola za medicinske sestre Zagreb

Mrežna vidljivost hrvatskih arhiva

Stručni rad

UDK: 930.25(497.5):004.01
004.4

Ovaj rad proučava mrežne stranice arhiva u Hrvatskoj te analizira elemente povezane s njihovom vidljivosti na internetu. Uzorak za istraživanje obuhvaća sve mrežne stranice hrvatskih arhiva: 17 stranica državnih arhiva i mrežne stranice Hrvatskoga državnog arhiva. Za svaki arhiv analizirano je ima li metaoznake koje opisuju sadržaj stranice, ima li i Facebookovu *stranicu, je li dizajn stranice prilagođen za prikaz na mobilnim uređajima različitih veličina, objavljuju li se obavijesti svaki mjesec na početnoj stranici te prate li korisnici mrežnih stranica s pomoću* Googleove *analitike. Za svaki aspekt istraživanja osim rezultata donesen je i zaključak. Dodatno se analizira koji mrežni poslužitelji održavaju stranice hrvatskih arhiva.*

Ključne riječi: Facebook, Googleova *analitika, internetske objave, mrežne stranice arhiva, mrežni dizajn, vidljivost na internetu*

1. Uvod

U današnje vrijeme mrežne su stranice važan izvor informacija zbog mogućnosti lakoga pristupa i dijeljenja njihova sadržaja s pomoću različitih računalnih uređaja. Zbog toga se mnoge ustanove, uključujući i arhive, trebaju posvetiti tomu da imaju kvalitetne mrežne stranice koje predstavljaju ustanovu te daju obavijesti povezane s nedavnim aktivnostima ustanove. Mrežne stranice nakon stvaranja treba učiniti dostupnima na internetu te označiti oznakama za pretraživanje koje opisuju sadržaj stranice kako bi ga korisnici mogli lako pronaći. Da bi stranice ostale relevantne i ostvarile visoku posjećenost, potrebno je za njih redovito stvarati nove sadržaje koji bi mogli zainteresirati ciljne korisnike koji bi onda redovito pratili objave na stranici. Osim toga, bitno je da se stranice tehnički dobro održavaju jer stalno dolazi do tehnoloških promjena i novih trendova u mrežnome dizajnu. Zbog toga mnoge mrežne stranice izgledaju zastarjelo te nemaju prilagođen pregled za mobilne uređaje, što je vrlo važno jer prema mnogim istraživanjima oko trećina korisnika interneta u svijetu, pogotovo mladih, trenutačno se koriste

mobitelom za pregled sadržaja na internetu.[1] Osim službenih stranica arhiva na vlastitoj domeni bitno je imati i službene stranice na društvenim mrežama koje olakšavaju komunikaciju s ciljnom publikom te omogućavaju veću vidljivost na mreži, pogotovo među mlađim korisnicima. To se uglavnom odnosi na *Facebook*, koji je najpopularnija društvena mreža u zadnjih pet godina. *Facebook*, kao i druge popularne društvene mreže, omogućuje lako i brzo širenje obavijesti preko različitih profila korisnika. Zbog toga je idealna platforma za mrežno širenje obavijesti. Ti profili također mogu dijeliti objave i one time postaju dostupne novoj povezanoj skupini profila pa se tako obavijesti brzo šire. Zbog toga je bitno da arhivi imaju svoje stranice na *Facebooku*, koje moraju služiti kao podrška službenim stranicama.

2. Analiza mrežnih stranica hrvatskih arhiva

U radu za časopis *Arhivska praksa* 19 napravljena je kvalitativna tablična analiza podataka povezanih s prikazom informacija na mrežnim stranicama arhiva te tehničke aspekte poput responzivnoga dizajna i podrške za društvene mreže. Analizirano je sedam hrvatskih arhiva (Hrvatski državni arhiv, Državni arhiv u Zagrebu, Državni arhiv u Splitu, Državni arhiv u Rijeci, Državni arhiv u Osijeku, Državni arhiv u Karlovcu, Državni arhiv u Dubrovniku) i četiri svjetska arhiva (Nacionalni arhiv SAD-a, Savezni arhiv Njemačke, Nacionalni arhiv Japana, Nacionalni arhiv Ujedinjenoga Kraljevstva). Zaključak analize bio je da bi mrežne stranice hrvatskih arhiva trebalo osuvremeniti responzivnim dizajnom koji omogućuje ljepši i bolji pregled sadržaja te bi se dosta informacija i arhivskoga gradiva moglo prikazati s pomoću novih multimedijskih mrežnih trendova kao što su vremenske lente, interaktivne karte, virtualne šetnje, igre, fotogalerije, i tako dalje.[2] Ovaj se rad donekle nastavlja na prethodni jer se ponovno odnosi na proučavanje mrežnih stranica arhiva, ali za razliku od prethodne analize, tu se proučavaju sve mrežne stranice hrvatskih arhiva te se analiziraju podatci povezani s njihovom čitkosti i vidljivosti na internetu poput responzivnoga dizajna koji omogućuje prilagođeni prikaz sadržaja za mobitele, *Facebookove* stranice za širenje objava te mogućnosti dijeljenja objava na društvenim mrežama uz pomoć tipka na objavama, metaoznake za *Googleovu* tražilicu koje detaljnije opisuju sadržaj stranice, redovitost objavljivanja novoga sadržaja te korištenje *Googleovom* analitikom koja daje statističke podatke o korisnicima koji održavaju stranice arhiva.

1 *Mobile Internet – Statistics & Facts*. Statista. 11.7.2017. URL: https://www.statista.com/topics/779/mobile-internet/ (10. 8. 2017.).

2 Mihaljević, J. Mrežne stranice arhivskih ustanova kao suvremeni informacijski izvor i podrška za poslovanje. *Arhivska praksa* (Tuzla), 19 (2016), str. 330–346.

Tablica 1. *Prikupljeni podatci na temelju kojih je provedena analiza*

	Responzivni dizajn	Facebookova stranica	Detaljne metaoznake koje opisuju stranice	Redovito stvaranje objava na početnoj stranici	Mogućnost dijeljenja sadržaja na stranicama društvenih mrežama uz pomoć tipka	Mrežni poslužitelj	Uporaba Googleove analitike
Hrvatski državni arhiv	da	da	ne	da	ne	nepoznat	da
Državni arhiv u Bjelovaru	da	ne	da	da	da	HETZNER	ne
Državni arhiv u Dubrovniku	ne	ne	da	ne	ne	I. T. Plus d.o.o.	ne
Državni arhiv u Gospiću	da	ne	da	ne	ne	Avalon d. o. o.	ne
Državni arhiv u Karlovcu	da	ne	da	ne	ne	IT SOFT d.o.o.	ne
Državni arhiv za Međimurje	ne	ne	ne	da	ne	ecotel communication	ne
Državni arhiv u Osijeku	ne	da	ne	da	ne	HETZNER	ne
Državni arhiv u Pazinu	ne	da	da	da	ne	OVH SAS	ne
Državni arhiv u Rijeci	ne	ne	ne	ne	ne	Hrvatski Telekom d.d.	ne
Državni arhiv u Sisku	da	ne	ne	da	da	POSLuH d.o.o.	ne
Državni arhiv u Virovitici	da	ne	da	ne	ne	Sedmi Odjel d.o.o.	ne
Državni arhiv u Slavonskom Brodu	ne	da	ne	da	da	Avalon d.o.o.	ne
Državni arhiv u Zadru	ne	da	ne	da	ne	HETZNER	da
Državni arhiv u Zagrebu	da	da	ne	da	da	I. T. Plus d.o.o.	ne
Državni arhiv u Splitu	da	ne	da	da	ne	Avalon d.o.o.	ne
Državni arhiv u Šibeniku	ne	da	ne	ne	ne	Optima Telekom	ne

Državni arhiv u Varaždinu	ne	da	ne	ne	ne	T-Mobile Croatia	ne
Državni arhiv u Vukovaru	ne	ne	ne	ne	ne	CyrusOne	ne

2.1. Alati za provedbu analize

Popis s mrežnim poveznicama na službene stranice hrvatskih arhiva brzo se mogao pronaći na karti arhiva Hrvatskoga arhivističkog društva.[3] Uzorak za analizu obuhvaća 17 područnih arhiva i Hrvatski državni arhiv. Državni arhiv u Križevcima nema svoje službene mrežne stranice, pa nije mogao biti uvršten u analizu kao ostali područni arhivi. Svi su podatci zapisani u radnome listu *Excelove* tablice unutar koje su se izradili statistički podatci prikazani grafikonima. Za provjeru metapodataka stranice rabio se mrežni alat *Exadium*, koji omogućuje vađenje naslova i opisa stranica za kopiranu mrežnu poveznicu.[4] Za provjeru rabe li se stranice *Googleovom* analitikom upotrijebljen je *GA Checker*.[5] Za provjeru mrežnoga poslužitelja upotrebljavao se mrežni alat *Web Hosting Search Tool*, koji za mrežnu adresu može izvaditi naziv mrežnoga poslužitelja, ime servera i IP adresu.[6]

2.2. Posjedovanje i uporaba *Facebookove* stranice

Najprije se analiziralo imaju li arhivi svoje službene stranice na *Facebooku*. Stranice društvene mreže tražile su se preko službenih stranica zbog mogućnosti izrade lažnih stranica jer *Facebook* omogućuje bilo kojemu registriranomu korisniku da stvori promotivnu stranicu o bilo čemu. Zbog toga na *Facebooku* postoje tri stranice o Hrvatskome državnom arhivu od kojih je samo jedna službena koju održava osoblje arhiva, a druge su se dvije stranice poslije spojile u jednu neslužbenu stranicu koja samo služi kao potpora ustanovi, a održavaju ju vanjski podražavatelji.[7] *Facebookova* stranica jednako je važna za oglašavanje aktivnosti arhiva na mreži zbog prethodno spomenute mogućnosti raspačavanja informacija od jednog korisnika do drugoga. Zabilježeno je da se *Facebookom* trenutačno koristi oko 1,96 milijarda korisnika na mjesec, što ga i dalje čini najkorištenijom društvenom mrežom unatoč tomu što novijim društvenim mrežama kao što su *Instagram* (oko 600 milijuna korisnika na mjesec) i *Twitter* (oko 319

3 *Arhivi u Hrvatskoj*. Hrvatsko arhivističko društvo. 19. 6. 2016. URL: http://had-info.hr/arhivi-u-hrvatskoj (25. 5. 2017.).
4 *Quickly view metadata (title, description and keywords) of a list of urls / websites.* Exadium. URL: http://www.exadium.com/tools/metadata/ (29. 5. 2017.).
5 *Check Your Site for Missing Google Analytics Tracking Code*. GA Checker. URL: http://www.gachecker.com/ (29. 5. 2017.).
6 *Web Hosting Search Tool, Reviews & More*. WhoIsHostingThis.com. URL: http://www.whoishostingthis.com/ (29. 5. 2017.).
7 *Facebook search – Hrvatski državni arhiv*. Hrvatski državni arhiv. URL: https://www.facebook.com/search/pages/?q=hrvatski%20arhiv (28. 5. 2017.).

milijuna korisnika na mjesec) raste popularnost.[8] Zbog toga je vrlo važno da se arhivi koriste *Facebookom* u svrhu promocije svojih aktivnosti jer time mogu pokriti golemu populaciju ljudi. Od osamnaest arhiva u Hrvatskoj osam ih ima *Facebookovu* stranicu, što čini 44 % arhiva u Hrvatskoj. Ti su arhivi Hrvatski državni arhiv te državni arhivi u Osijeku, Pazinu, Slavonskome Brodu, Zadru, Zagrebu, Šibeniku i Varaždinu.

Graf 1. *Postotak hrvatskih arhiva koji imaju* Facebookovu *stranicu*

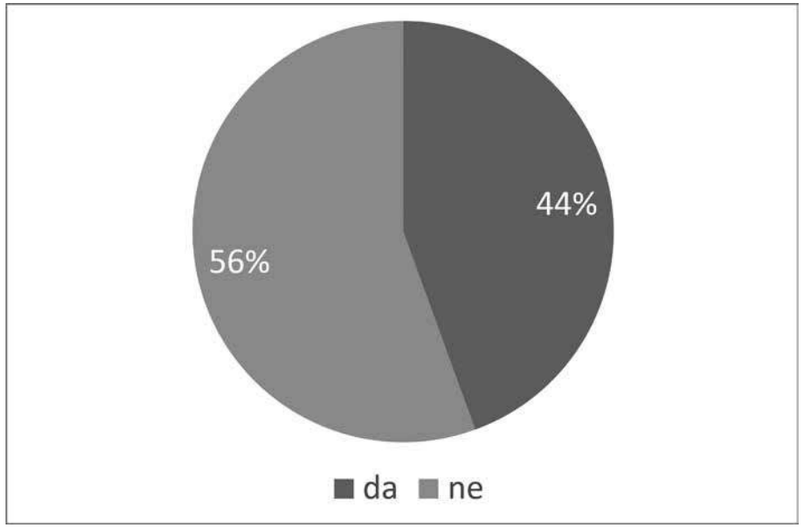

Više od pola hrvatskih arhiva još nema *Facebookovu* stranicu. Sve više raste oglašavanje preko mreže te ono polagano prerasta tradicionalno oglašavanje, koje uključuje novine, plakate i letke ili oglašavanje na televiziji. Mrežno je oglašavanje jeftinije i ekonomičnije jer ne zahtijeva izradu više promotivnih materijala koji se moraju fizički raspačavati. Osim toga mnogo je lakše trajno izmijeniti objavljen mrežni nego novinski članak.[9] Od spomenutih arhiva mogućnost dijeljenja sadržaja s pomoću tipaka za društvene mreže koje se nalaze u objavi imaju samo državni arhivi u Bjelovaru, Zagrebu, Sisku i Slavonskome Brodu. Te tipke omogućuju da se pročitana objava brzo podijeli na određenoj društvenoj mreži.

8 *Most famous social network sites worldwide as of April 2017, ranked by number of active users (in millions)*. statista. URL: https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/ (28. 5. 2017.).
9 Thackeray, R., Neiger, Brad L., Hanson, C., McKenzie, James F. Enhancing Promotional Strategies Within Social Marketing Programs: Use of Web 2.0 Social Media. *Health Promotion Practice* (grad). (2006) broj časopisa, str. 339–440.

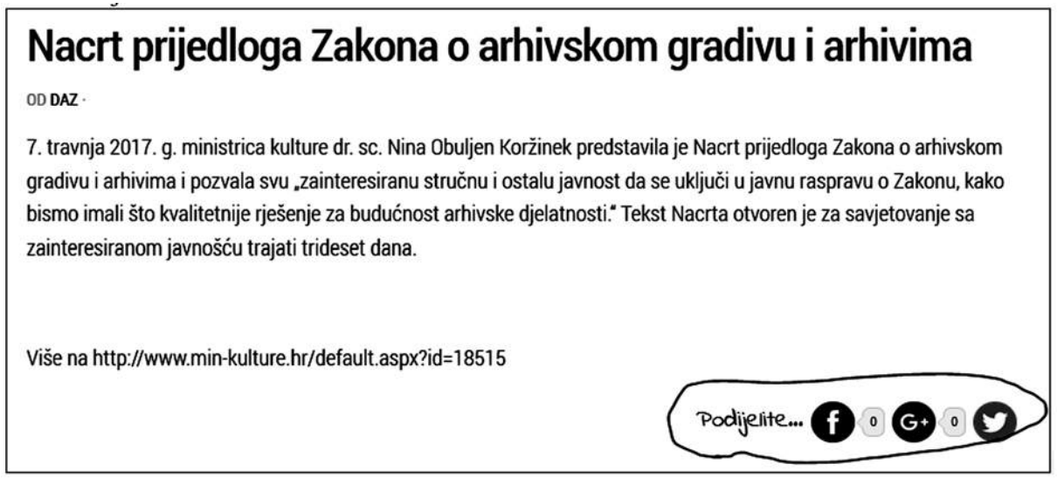

Slika 1. *Prikaz mogućnosti dijeljenja objave na stranicama Državnoga arhiva u Zagrebu*

2.3. Redovito objavljivanje sadržaja na mrežnim stranicama

Facebookove stranice, kao i druge stranice društvenih mreža, moraju se redovito održavati. Redovito se na stranice moraju stavljati nove objave kako bi se zadržala relevantnost među postojećim korisnicima kojima se stranica sviđa (*like*). Potpora tih korisnika koji dijele objave dovest će i do novih korisnika kojima isto treba zadržati pozornost kako bi i oni u budućnosti proširili obavijesti još većemu broju korisnika. Da bi se proširile, objave na mreži moraju biti zanimljive korisnicima. Većina hrvatskih arhiva redovito stavlja nove objave na službenoj i *Facebookovoj* stranici te gotovo svaka *Facebookova* stranica arhiva ima više od 100 oznaka sviđanja (*likeova*). Objave na *Facebooku* najčešće se odnose na događaje u arhivima poput izložaba, predstavljanja publikacija, stručnih predavanja i arhivističkih skupova. *Facebookove* stranice arhiva često u svojim objavama sadrže slike s izložaba, skupova te drugih događanja u arhivu koja se ne moraju nužno spominjati na službenim stranicama. Također se objavljuju pozivnice, čestitke i najave za događanja te informacije o gradivu koje se čuva u arhivu. Arhivi ne objavljuju mnogo vijesti povezanih s arhivskom praksom u svijetu te druge zanimljive arhivske sadržaje koji nisu izravno povezani s tim arhivom.

Slika 2. *Primjer objave događaja na* Facebookovoj *stranici Državnoga arhiva u Osijeku*

Treba naglasiti da 56 % hrvatskih arhiva redovito objavljuje obavijesti na službenoj početnoj stranici. Pod redovito misli se najmanje tri obavijesti na mjesec od kojih svaka sadržava slike ili videozapis. Ostalih 44 % arhiva koji uključuju državne arhive u Dubrovniku, Gospiću, Karlovcu, Rijeci, Virovitici, Šibeniku, Varaždinu i Vukovaru najčešće objave samo jednu obavijest u nekoliko mjeseci, što nije dobro za vidljivost arhiva na mreži jer su stranice time siromašne sadržajem i manje aktualne za mrežne tražilice. Tih 44 % arhiva ne iskorištava mogućnosti mrežnih stranica za lakše i brže širenje obavijesti većemu broju ljudi.

Graf 2. *Postotak arhiva koji redovito na mjesec objavljuju sadržaje na mrežnim stranicama*

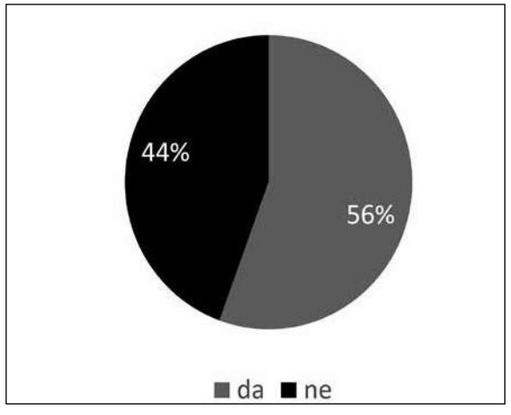

2.4. Responzivan dizajn mrežnih stranica

Razvojem interneta počela se razvijati i mobilna tehnologija s pomoću koje se sve češće pregledava internet. Pojavio se problem da mrežne stranice nisu bile pregledne na manjim zaslonima, pa se počeo razvijati responzivan dizajn koji je omogućio grafičko prilagođavanje sadržaja stranice uređajima različitih rezolucija. Danas, kad se izrađuje dizajn za mrežne stranice, prvo se radi na tome da sadržaj bude pregledan na mobilnim uređajima s manjim zaslonima, a tek onda na većim računalnim zaslonima.[10]

10 Gasston, P. *Moderni web : responzivni web dizajn uz HTML5, CSS3 i JavaScript*. Zagreb : Dobar plan, 2013, str. 41–48.

Slika 3. *Prikaz responzivnoga dizajna stranice Hrvatskoga arhivističkog društva*

Mrežne stranice koje su rađene preko sustava za upravljanje mrežnim sadržajem (engl. *CMS*) poput *WordPressa*, *Drupala* i *Joomle* već u početku imaju namješten responzivni dizajn poput stranice Državnoga arhiva u Zagrebu. Problem su stare mrežne stranice koje su rađene na starim sustavima ili izrađene i održavane ručno pisanjem HTML koda. Te su stranice bile izrađene krajem 1990-ih i početkom 2000-ih kad se mobiteli nisu svakodnevno upotrebljavali za pregled interneta. Zbog toga se velik broj tih stranica ne prikazuje dobro na mobitelima te je nekim sadržajima nemoguće pristupiti jer zahtijevaju uporabu starije verzije *Jave* ili instalaciju *Flash playera*. Stare mrežne stranice katkad je zahtjevno osuvremeniti jer zahtijevaju migraciju cijeloga sadržaja iz stare programske podrške na novu, pa tu može biti dosta tehničkih problema. U analizi se pokazalo da samo 44 % arhiva ima responzivan mrežni dizajn. To uključuje stranice državnih arhiva u Bjelovaru, Gospiću, Karlovcu, Sisku, Virovitici, Zagrebu i Splitu te nove stranice Hrvatskoga državnog arhiva.

Ostale mrežne stranice arhiva teže je pregledavati na mobilnim uređajima zato što se mora redovito prstima mijenjati veličina slike na zaslonu. U budućnosti bi te stranice trebalo osuvremeniti kako bi postale lakše za pregled na mobilnim uređajima i vizualno ljepše.

2.5. Detaljne metaoznake koje opisuju stranicu

Svi sadržaji na internetu poput slike, teksta te videozapisa i audiozapisa mogu se označiti za tumačenje s pomoću metaoznaka koje su zapisane u HTML kodu. Te metaoznake označavaju internetski sadržaj koji mogu pročitati i kategorizirati mrežne tražilice poput *Googlea* i *Binga*. Na temelju kategorizacije sadržaja s pomoću metaoznaka, tražilice korisnicima nude podatke tijekom pretrage interneta. Zbog toga su metaoznake kao naslov mrežne stranice, opis mrežne stranice, glavna ikona mrežne stranice, i tako dalje, bitne u predstavljanju i pronalaženju sadržaja na internetu. Te će se metaoznake prikazati tijekom traženja stranice u popisu

Graf 3. *Postotak mrežnih stranica arhiva koje imaju responzivan dizajn*

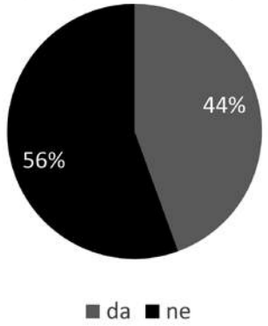

mrežne tražilice. U slučaju da stranica nema određene metaoznake, onda se uzimaju prvi dijelovi teksta za opis mrežne stranice, što nije dobro jer uglavnom na početku svake stranice mrežnoga mjesta nalazi se datum, adresa i e-adresa, a ti se sadržaji uglavnom ne odnose na sadržaj objave mrežne stranice.

Slika 4. *Prikaz tumačenja i prikazivanja metaoznaka tijekom pretraživanja s pomoću* Googleove *tražilice*

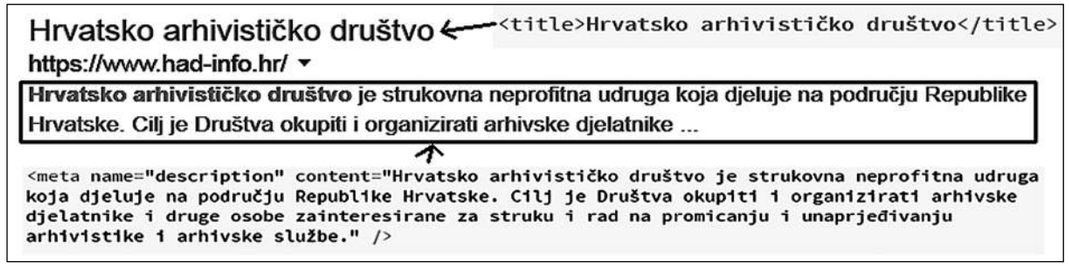

Nedavno je *Facebook* stvorio svoje metaoznake koje se upotrebljavaju za dijeljenje obavijesti iz drugih mrežnih stranica preko njihove stranice. Na temelju tih metaoznaka za kopiranu mrežnu adresu automatski će se stvoriti skraćena objava na njihovoj stranici koja sadržava sliku, opis i poveznicu na stranicu. Korisno je navesti te metaoznake kako bi se kontrolirano prikazao sadržaj objave na *Facebookovoj* stranici.

Sve mrežne stranice hrvatskih arhiva imaju naslov, ali ih samo sedam, to jest 39 %, ima detaljne metaoznake koje daju opise za sadržaj stranice. Na primjer stranica Državnoga arhiva u Gospiću trenutačno ima za opis svoje početne stranice pozivnicu na InterLiber iz 2015. Nije napisan opis stranice te je *Google* u trenutku indeksiranja stranice uzeo posljednju objavu. Isti problem imaju državni arhivi u Rijeci i Osijeku. Neke stranice, poput stranica državnih arhiva u Splitu i Zagrebu, jedino sadržavaju opis za početnu stranicu, ali ne i za ostale stranice. Određene *Facebookove* metaoznake imaju stranice Državnoga arhiva za Međimurje i Državnoga arhiva

Slika 5. *Prikaz stvaranja objave za kopiranu adresu na temlju* Facebookovih *metaoznaka*

Split. Kod ostalih stranica arhiva *Facebook* automatski stvara metaoznake na temelju postojećih običnih metaoznaka s time da za određene arhive ne može izvući sliku koja predstavlja stranicu.

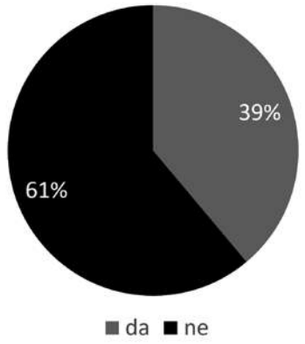

Problem detaljnih oznaka koje opisuju sadržaje mrežne stranice također bi se trebao poboljšati s izradom novih mrežnih stranica s pomoću sustava za upravljanje mrežnim sadržajem. Stranice napravljene s pomoću tih sustava nemaju problema s dodavanjem metaoznaka za stranice jer njih unosi korisnik kad piše objave u grafičkome sučelju. Naslov objave postaje naslov mrežne stranice na kojoj je objava, glavni tekst objave stavlja se u metaoznaku za opis stranice. Za sliku koja najčešće predstavlja stranicu uzima se prva slika u objavi ili, ako nema slike u objavi, logotip stranice. Te oznake također postaju operabilne i za različite društvene mreže poput *Facebooka*.

Graf 4. *Postotak arhiva koji se koriste metaoznakama za detaljniji opis svojega sadržaja*

2.6. Korištenje *Googleovom* analitikom

Googleova analitika mrežni je alat koji omogućuje praćenje korisnika koji pristupaju mrežnim stranicama. S pomoću nje daje se statistički uvid o tome koliko korisnika na dan pristupa stranici, u koje vrijeme pristupaju, s kojega mjesta, pristupaju li s mobitela ili računala, kojim se mrežnim preglednikom služe i, najvažnije, koje sadržaje mrežnih stranica najviše pregledavaju te kojim ih redoslijedom pregledavaju. Za uporabu *Googleove* analitike potrebno je imati *Googleov* račun preko kojega se prijavljuju mrežne stranice za praćenje. Da bi se omogućilo praćenje, korisnik mora kopirati određeni dio koda na mrežne stranice koje održava te se uspostavlja veza između mrežnih stranica i alata za praćenje korisnika. *Googleova* analitika sve aktivnosti korisnika prikazuje u vremenskim linijama, a postotke u kružnim grafikonima.

Korisno je da se mrežne stranice koriste jednim od alata za praćenje korisnika poput *Googleove* analitike jer s pomoću tih alata možemo odrediti uspješnost mrežne stranice te popularnost određenih sadržaja. Na temelju toga možemo poboljšati sadržaje i usluge koje se nude na mrežnim stranicama. Od hrvatskih se arhiva jedino Hrvatski državni arhiv i Državni arhiv u Zadru koriste *Googleovom* analitikom. Praćenje korisnika mrežnih stranica pruža arhivima vrijedne povratne informacije o posjetima i pregledima korisnika te omogućuje arhivima da na temelju tih informacija poboljšaju svoje usluge.

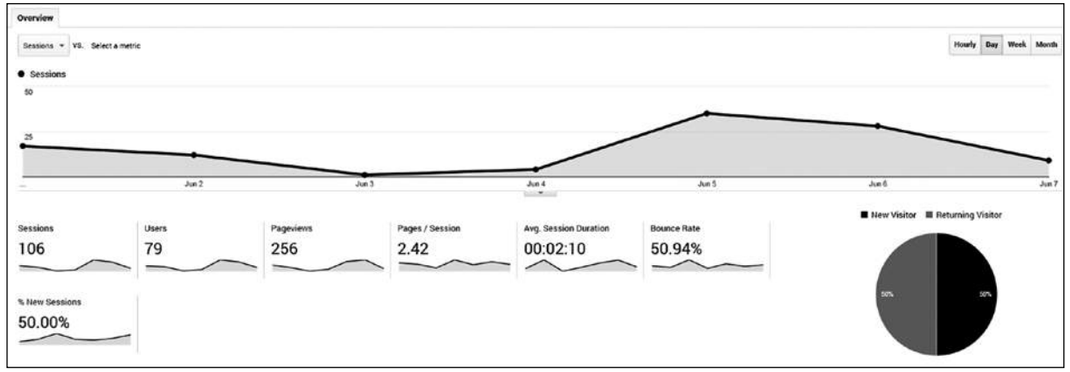

Slika 6. *Pregled vremena posjeta stranice u sučelju* Googleove *analitike*

2.7. Korištenje mrežnim poslužiteljima

Mrežni poslužitelj (engl. *web host*) korisnicima interneta omogućuju uporabu mrežnoga sustava za pohranu i održavanje mrežnih stranica, slika, videa ili bilo kojega drugoga informacijskog sadržaja. Mrežni poslužitelji naplaćuju svoje usluge korisnicima jer se oni koriste njihovim mrežnim računalima (serverima) za pohranu i pristup podatcima.[11] Veća brzina pristupa podatcima, zaštita podataka, mrežna domena i kapacitet pohrane dodatno se naplaćuju. Zbog toga je bitno odabrati dobroga mrežnog poslužitelja. Mjesečno plaćanje održavanja mrežnih stranica ovisi o diskovnome prostoru te mogućemu broju domena i može biti od oko 20 do 50 kn,[12] a registracija domene *.hr* dodatno se plaća oko 500 do 600 kn na godinu, a za domene *.com* ili *.org* plaća se oko 100 kn na godinu.[13] Većina mrežnih poslužitelja danas, poput *Avalona* i *POSLuH-a* u Hrvatskoj, održava

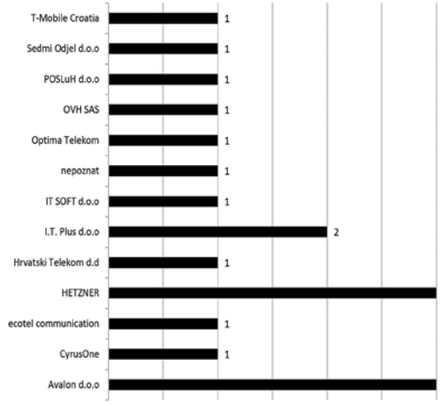

Graf 5. *Mrežni poslužitelji kojima se koriste stranice hrvatskih arhiva*

11 Panian, Ž. *Informatički enciklopedijski rječnik: M – Z*. Zagreb: Europapress holding d. o. o., 2005., str. 277.
12 *Web hosting paketi skrojeni prema Vašim potrebama*. POSLuH *web hosting* usluge. URL: https://www.posluh.hr/web-hosting (29. 5. 2017.).
13 Registracija domene. *Avalon*. URL: https://www.avalon.hr/registracija-domene/ (29. 5. 2017.).

mrežne stranice s pomoću tehnologije oblačnoga računalstva (engl. *cloud computing*) koja održava mrežnu stranicu s pomoću više poslužitelja i računala koji se nalaze na različitim lokacijama.[14] To omogućava veću sigurnost pohrane sadržaja jer je sadržaj pohranjen na više lokacija. Hrvatski arhivi uglavnom se koriste različitim mrežnim poslužiteljima.

Najkorišteniji su mrežni poslužitelji *Avalon,* koji održava stranice državnih arhiva u Gospiću, Slavonskome Brodu i Splitu te stranice Hrvatskoga arhivističkog društva i njemački *Hetzner,* koji održava stranice državnoga arhiva u Osijeku, Zadru i Bjelovaru. Vjerojatan je razlog za korištenje njemačkoga mrežnog poslužitelja jeftina cijena održavanja stranice, koja može biti, ovisno o odabiru diskovnoga prostora, od 2 do 20 eura na mjesec.[15] Državni arhivi u Zagrebu i Dubrovniku koriste se uslugama hrvatskoga poslužitelja *I. T. Plus d. o. o.* Mrežni je poslužitelj Hrvatskoga državnog arhiva nepoznat, ali s obzirom na to da je riječ o matičnome arhivu, vjerojatno je održan na vlastitome poslužitelju ili poslužitelju mjerodavne ili srodne ustanove.

3. Zaključak

Na temelju svih rezultata možemo vidjeti da većina arhiva nema svoju stranicu na *Facebooku*, da njihove mrežne stranice nemaju dizajn koji je prilagođen za pregled na mobitelima i da opisi većine sadržaja mrežnih stranica nisu iscrpni. Mrežne stranice hrvatskih arhiva, uz iznimku dvaju arhiva, ne prate svoje korisnike. Ipak, većina mrežnih stranica arhiva redovito objavljuje novosti te one ostaju i dalje vidljive kada se ispišu njihovi nazivi u *Googleovu* tražilicu. Postotci za stranice koji nemaju responzivan dizajn, metaoznake za opis stranice i *Facebookove* stranice, ne odstupaju previše od stranica koje sve to imaju s izračunatim prosječnim rasponom od 15 %. Svi spomenuti problemi mogu se ispraviti, što možemo vidjeti i po tome što se tijekom pisanja ovoga rada obnovila stranica Hrvatskoga državnog arhiva te je prošle godine Hrvatsko arhivističko društvo obnovilo svoju mrežnu stranicu. Internetske tehnologije jako se brzo razvijaju. Stvara se više naprednih mogućnosti za slanje i prikaz informacija, ali te napredne mogućnosti zahtijevaju redovitu nadogradnju programske i strojne podrške. Zbog toga mrežne stranice vrlo brzo zastarijevaju ako se ne stignu na vrijeme nadograditi te zbog toga nakon nekoga vremena zahtijevaju obnovu cijeloga sadržaja. Arhivi bi više pozornosti trebali posvetiti svojim digitalnim i mrežnim sadržajima jer se i oni trebaju očuvati te postupno prilagođavati za prikaz s pomoću suvremene tehnologije.

14 Halonja, A. Umjereno oblačno računalstvo. *Hrvatski jezik* (Zagreb). 1, 3 (2014), str. 27–28.

15 *Web Hosting Level 1*. Hetzner Online GmbH. URL: https://www.hetzner.de/hr/hosting/produkte_webspace/level1 (29. 5. 2017.).

Literatura

Arhivi u Hrvatskoj. Hrvatsko arhivističko društvo. 19. 6. 2016. URL: http://had-info.hr/arhivi-u-hrvatskoj (25. 5. 2017.).

Check Your Site for Missing Google Analytics Tracking Code. GA Checker. URL: http://www.ga-checker.com/ (29. 5. 2017.).

Facebook search – Hrvatski državni arhiv. Hrvatski državni arhiv. URL: https://www.facebook.com/search/pages/?q=hrvatski%20arhiv (28. 5. 2017.).

Gasston, P. *Moderni web : responzivni web dizajn uz HTML5, CSS3 i JavaScript*. Zagreb : Dobar plan, 2013.

Halonja, A. Umjereno oblačno računalstvo. *Hrvatski jezik* (Zagreb). 1, 3 (2014), str. 27–28.

Mihaljević, J. Mrežne stranice arhivskih ustanova kao suvremeni informacijski izvor i podrška za poslovanje. *Arhivska praksa* (Tuzla), 19 (2016), str. 330–346.

Mobile Internet – Statistics & Facts. Statista. 11. 7. 2017. URL: https://www.statista.com/topics/779/mobile-internet/ (10. 8. 2017.).

Most famous social network sites worldwide as of April 2017, ranked by number of active users (in millions). Statista. URL: https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/ (28. 5. 2017.).

Panian, Ž. *Informatički enciklopedijski rječnik: M – Z*. Zagreb : Europapress holding d. o. o., 2005.

Quickly view metadata (title, description and keywords) of a list of urls / websites. Exadium. URL: http://www.exadium.com/tools/metadata/ (29. 5. 2017.).

Registracija domene. *Avalon.* URL: https://www.avalon.hr/registracija-domene/ (29. 5. 2017.).

Thackeray, R., Neiger, Brad L., Hanson, C., McKenzie, James F. Enhancing Promotional Strategies Within Social Marketing Programs: Use of Web 2.0 Social Media. *Health Promotion Practice* (mjesto izdavanja). (2006)broj, str. 339–440.

Web Hosting Level 1. Hetzner Online GmbH. URL: https://www.hetzner.de/hr/hosting/produkte_webspace/level1 (29. 5. 2017.).

Web hosting paketi skrojeni prema Vašim potrebama. POSLuH *web hosting* usluge. URL: https://www.posluh.hr/web-hosting (29. 5. 2017.).

Web Hosting Search Tool, Reviews & More. WhoIsHostingThis.com. URL: http://www.whoishostingthis.com/ (29. 5. 2017.).

Summary

VISIBILITY OF THE WEBSITES OF THE CROATIAN ARCHIVES

This paper analyses websites of the Croatian archives with respect to their visibility on the Internet. All the Croatian archives websites, i.e. local archives and the Croatian State Archives, are analysed. The paper analyses the existence of metadata which describe the content on the webpage, the presence of an official Facebook site, the responsiveness of the design of the websites for browsing on different mobile phones, the frequency of publication of new content, the hosting of websites, and the use of Google analytics for following the visitors of the websites. Each aspect of the analysis is followed by a separate conclusion.

***Keywords:** archives websites, Facebook, Google analytics, online visibility, web design, website posts*

Branimir Peti
Državni arhiv u Vukovaru

DOSTUPNOST ARHIVSKOGA GRADIVA
prije isteka zakonskih rokova

Prikaz UDK 930.251

U ovom članku riječ je o arhivskom gradivu kojemu još nije istekao rok dostupnosti i njegovom korištenju, odnosno o tome tko, kada, pod kojim uvjetima i na koji način može koristiti takvu vrstu gradiva. Svrha je rada usklađivanje i postizanje ujednačenosti u radu arhiva s gradivom ograničene dostupnosti, uz poštivanje pravnih propisa Republike Hrvatske.

Ključne riječi: *dostupnost, javno gradivo ograničene dostupnosti, korisnik, stvaratelj/imatelj*

1. Uvod

Prilikom svakodnevnog rada u arhivima na području Republike Hrvatske susrećemo se s neujednačenim postupanjem, odnosno različitim tumačenjem pravnih propisa i njihovom primjenom prilikom davanja na korištenje gradiva kojemu nisu istekli rokovi dostupnosti. Slijedom toga, u ovom će radu biti opisani načini dostupnosti, odnosno postupak koji mora prethoditi kako bi se gradivo moglo dati na uvid i korištenje. Riječ je o gradivu mlađem od 30 godina, koje je označeno nekim od stupnjeva tajnosti, gradivu koje sadrži osobne podatke ili gradivu koje je ugovorom, odnosno ispravom o predaji gradiva arhivu, zaštićeno.

2. Javno gradivo

Riječ je o javnom gradivu kojemu nije istekao rok dostupnosti. Ono može biti: neklasificirano javno gradivo, klasificirano javno gradivo te javno gradivo koje sadrži osobne podatke.

2.1. Neklasificirano javno gradivo

Opći rok dostupnosti korištenja takvog gradiva je 30 godina od nastajanja gradiva, naravno ukoliko gradivo ne sadrži neka druga ograničenja dostupnosti, kao što su osobni podatci. Unatoč tome, zakonodavac je predvidio mogućnost korištenja takve vrste gradiva u slijedećim slučajevima:

Ako to odobri stvaratelj/imatelj,

Nesporno je da gradivo kojemu je na bilo koji način ograničena dostupnost, a koje se nalazi u arhivskim spremištima, stvaratelj/imatelj može koristiti. Isto tako, nesporno je da stvaratelj/imatelj takvu vrstu gradiva, bez pristanka ravnatelja arhiva, može dati na korištenje drugim osobama, ali samo pod uvjetom da stvaratelj/imatelj sam izvrši kontrolni uvid u takvo gradivo te nakon toga preslike toga gradiva daje na korištenje. Ukoliko bi takvo gradivo u arhivu zatražila stranka, a ne stvaratelj/imatelj, tada bi ravnatelj morao tražiti, na zahtjev stranke, dopuštenje stvaratelja/imatelja za korištenje takvog gradiva, te ukoliko dobije pristanak, on takvo gradivo daje na korištenje.

Postavlja se pitanje kako riješiti zahtjev kada stranku u arhiv pošalje stvaratelj/imatelj nakon što je zaprimio zahtjev za korištenje gradiva, na način da stvaratelj/imatelj ovjeri zahtjev, te s preslikom takvog zahtjeva korisnika pošalje u arhiv (npr. izdavanje preslike kirurške prijave, ratna dokumentacija). Ovaj primjer poprilično je čest jer je takva usluga kod stvaratelja besplatna.

1. Tko može zahtijevati korištenje takvog gradiva?
2. Je li dopušteno davanje gradiva na korištenje na takav način?
3. Je li preslika ovjerenog zahtjeva koji je podnesen kod stvaratelja/imatelja pristanak na korištenje gradiva?

Korištenje takvog gradiva može zatražiti samo osoba na koju se gradivo odnosi (osoba čiji su osobni podatci navedeni u dokumentu), odnosno osoba koju ona ovlasti, pretpostavlja se, putem javnobilježničke isprave, ako ima pristanak osobe na koju se odnosi osobni podatak, odnosno poslije njene smrti, njen bračni drug, životni partner, izvanbračni drug, potomak ili predak u uspravnoj liniji, ali na način da podnese zahtjev arhivu. Tek nakon podnošenja zahtjeva, ravnatelj arhiva mora zatražiti mišljenje od stvaratelja/imatelja, te nakon što dobije suglasnost mora odobriti zahtjev korisnika. Dakle, davanje takvog gradiva korisniku na uvid i korištenje na temelju preslika zahtjeva podnesenog kod stvaratelja/imatelja je nezakonito te prema tome, preslika takvog zahtjeva i upućivanje korisnika na postupanje u arhiv ne može se smatrati stvarateljevim/imateljevim pristankom na korištenje gradiva.

Ako je od nastanka namijenjeno javnosti

Gradivo koje je namijenjeno javnosti nigdje nije taksativno navedeno, ili barem pobliže opisano. Pretpostavlja se da je riječ o gradivu čije korištenje nije ograničeno „Zakonom o tajnosti podataka“[1], „Zakonom o pravu na pristup informacijama“[2], „Zakonom o zaštiti osobnih podataka“[3] te „Zakonom

1 NN 79/07,86/12.
2 NN 25/13,85/15.
3 NN 103/03, 118/06, 41/08, 130/11, 106/12.

o arhivskom gradivu i arhivima“[4]. Ukoliko je to tako, smatram da je nepotrebno unositi takvu odredbu u Zakon, jer u trenutku primjene takve odredbe u praksi dolazi do dvojbe što je, a što nije dostupno. Obzirom na svoj sadržaj, takve odredbe izazivaju pravnu nesigurnost, odnosno primjena takvog pravila u praksi je neujednačena.

Ukoliko se ta odredba odnosi na gradivo posebnog sadržaja, poželjno bi bilo pobliže opisati sadržaj, ili taksativno navesti gradivo koje dostupno javnosti.

Ako je javno arhivsko gradivo nastalo prije 22. prosinca 1990. godine djelovanjem:

1) Saveznih tijela i organizacija bivše SFRJ na ozemlju tadašnje SR Hrvatske,
2) Sabora Socijalističke Republike Hrvatske i njegovih domova (vijeća),
3) Članova Predsjedništva SFRJ iz Socijalističke Republike Hrvatske,
4) Delegacije Sabora u Vijeću republika i pokrajina Skupštine SFRJ,
5) Predsjedništva Socijalističke Republike Hrvatske,
6) Savjeta Republike,
7) Izvršnog vijeća Sabora Socijalističke Republike Hrvatske,
8) Republičkih sekretarijata i komiteta,
9) Republičkih tijela uprave i upravnih organizacija,
10) Republičkih savjeta,
11) Vrhovnog suda Hrvatske,
12) Ustavnog suda Hrvatske,
13) Redovnih sudova i sudova udruženog rada,
14) Javnog tužiteljstva,
15) Javnog pravobranilaštva,
16) Pravobranitelja samoupravljanja,
17) Komiteta za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu (ONO i DSZ),
18) Pete vojne oblasti Jugoslavenske narodne armije (5. VOJNA),
19) Vojnopomorske oblasti Jugoslavenske narodne armije,
20) Vojnog suda u Zagrebu,
21) Teritorijalne obrane i civilne zaštite (TO i CZ),

4 NN 105/97, 64/00, 65/09, 125/11, 46/17.

22) Narodne banke Hrvatske,

23) Udružene banke Hrvatske,

24) Saveznog deviznog inspektorata, Odjela u Zagrebu,

25) Službe društvenog knjigovodstva Socijalističke Republike Hrvatske (SDK),

26) Republičkog fonda za razvoj privredno nedovoljno razvijenih krajeva,

27) Povjerenstva za ispitivanje porijekla imovine prvog i drugog stupnja,

28) Republičkih SZ-ova i udruženih samoupravnih interesnih zajednica,

29) Međunarodnih i međurepubličkih tijela i organizacija u kojima je sudjelovala SR Hrvatska

30) Skupština i izvršnih tijela (organa) općina, gradskih zajednica općina i zajednica općina,

31) Bivših društveno-političkih organizacija, uključujući pravne prednike i pravne slijednike navedenih tijela i organizacija, kao i njihove stručne službe.

Stupanjem na snagu „Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima“[5] 20. svibnja 2017. godine, učinjene su izmjene u pogledu utvrđivanja stvaratelja/imatelja izuzetih od primjene pravnih propisa kojima se regulira dostupnost njihovog gradiva.

Obzirom da se još ne može govoriti o primjeni tih pravila u praksi u arhivima radi toga što je prethodno navedeni Zakon stupio na snagu tek nedavno, može se uočiti kako, unatoč neograničenoj dostupnosti tog gradiva, zakonodavac ipak navodi jedno ograničenje koje se treba primjenjivati kod davanja tog gradiva na korištenje.

Riječ je o poštivanju prava prikrivanja identiteta osobe u javnom arhivskom gradivu koje sadrži njene osobne podatke, ali najkasnije do isteka roka predviđenog čl. 5 st 1 „Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima“ (100 godina od rođenja osobe na koju se osobni podatak odnosi ili 10 godina od smrti osobe na koju se taj podatak odnosi, pri čemu se rokom dostupnosti smatra onaj rok koji prvi istekne. U slučaju da datum rođenja i datum smrti osobe nisu poznati, ili je njihovo utvrđivanje povezano s nerazmjernim teškoćama i troškovima, osobni podatci u javnom arhivskom gradivu dostupni su za korištenje 70 godina od nastanka toga gradiva[6]).

Već u slijedećem članku zakonodavac navodi kako se prethodno navedeni stavak ne primjenjuje na osobu koja je do 22. prosinca 1990. godine bila dužnosnik ili zaposlenik nekog tijela ili organizacije navedenih u čl. 6 st. 1 „Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima“, ili je surađivala s nekim od tijela ili organizacija na način da je sudjelovala u kršenju ili ograničavanju ljudskih prava i temeljnih sloboda trećih osoba.

5 Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima 46/17.
na snazi od 20.05.2017.

6 Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima čl. 5 NN46/17

Prvo, vrlo je nejasno na koji bi način osobe mogle znati da se njihova imena nalaze u arhivskom gradivu stvaratelja/imatelja koje je taksativno navedeno te kao takvo dostupno javnosti, kako bi mogli zatražiti prikrivanje identiteta. Drugo je pitanje na koji bi način arhivski djelatnici mogli znati jesu li osobe navedene u javnom arhivskom gradivu bili dužnosnici ili zaposlenici nekog tijela ili organizacije, ili su surađivali s nekim od tijela ili organizacija na način da su sudjelovali u kršenju ili ograničavanju ljudskih prava i temeljnih sloboda trećih osoba. Ovakve odluke, kojima bi se takvi zahtjevi odbijali, odbacivali ili usvajali, ostavljene su na donošenje ravnateljima arhiva. Oni bi morali donositi Rješenja sa obrazloženjima u kojima bi se u obrazloženju navodilo je li neka osoba surađivala sa organizacijama ili tijelima na način da je kršila ili ograničavala ljudska prava i temeljne slobode trećih osoba, ili nije. Ova su pitanja navedena jer je općepoznata činjenica kako je npr. UDBA[7] u svom sastavu imala rezidente, tajne suradnike, a nije jasno na koji bi način arhivist mogao utvrditi je li osoba koja je zatražila prikrivanje identiteta tajni suradnik UDBE.

No, zakonodavac je riješio ovaj problem, samo treba pričekati do 20. svibnja 2017. godine, ili točnije do 20. studenog 2018. godine, kada se više neće moći podnositi Zahtjeve za prikrivanje identiteta. Od toga datuma više ne postoji niti jedno ograničenje u davanju na korištenje gradiva nastalog od stvaratelja/imatelja navedenog u čl. 6 „Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima“.

Ako to odobri ravnatelj arhiva

Iako u svim slučajevima podnošenja Zahtjeva za korištenje javnog gradiva kojemu nije protekao rok dostupnosti odlučuje ravnatelj arhiva, potrebno je naglasiti kako, prilikom donošenja Rješenja o korištenju javnog gradiva prije isteka zakonskih rokova dostupnosti, ravnatelj mora paziti na dvije odlučne činjenice:

1) postojanje opravdanih znanstvenih razloga i
2) postojanje drugih razloga,

a da pri tome pazi na način i uvjete koji jamče zaštitu javnih probitaka, odnosno privatnosti, prava i probitaka treće osobe.

Zakonodavac u tekstu Zakona navodi opravdane znanstvene razloge koji korisnika, pa i samog ravnatelja, mogu dovesti u nedoumicu jer se do sada pretpostavljalo kako je proučavanje javnog gradiva prije isteka zakonskih rokova dostupnosti u znanstvene svrhe obično opravdano radi potrebe istraživanja i donošenja novih spoznaja o nekom događaju ili osobi na temelju izvornog javnog arhivskog gradiva. Ravnatelj arhiva sada treba paziti i na opravdanost znanstvenih razloga, što znatno otežava donošenje obrazloženja rješenja kojim dopušta ili odbija zahtjev korisnika. U praksi se može dogoditi da korisnik

7 *Uprava državne bezbednosti*

zatraži arhivsko gradivo ograničene dostupnosti, koje mu ravnatelj arhiva odobri, u svrhu proučavanja određenog događaja ili osobe iz do sada neistraženog gradiva te da korisnik, temeljem takvih izvora napiše rad koji objavi. Kasnije mu rad koji je napisao koristeći arhivsko gradivo ograničene dostupnosti može donijeti zasluge na određenom znanstvenom polju, a time i osobni probitak (probitak treće osobe). Iz toga proizlazi da je Zahtjev korisnika bio opravdan znanstveno, ali obzirom da je korisnik ostvario osobni probitak, postavlja se pitanje je li opravdano prekršajno kazniti arhiv radi davanja gradiva na korištenje, a da nisu zadovoljeni uvjeti sigurnosti protivno odredbama čl. 20 i 21 „Zakona o arhivskom gradivu i arhivima", ako korištenje nije odobreno na osnovi čl. 22 ovog zakona. Gledajući pravno, u trenutku odobravanja Zahtjeva za prijevremeno korištenje gradiva, ravnatelj je bio dužan postupiti sa uvećanom pažnjom, prema pravilima struke i običajima (pažnja dobrog stručnjaka), obzirom da se radi o ispunjavanju obveze iz profesionalne djelatnosti[8] te nije isključeno da bi u prekršajnom postupku arhiv snosio krivnju za takvo postupanje. Obzirom da zakonodavac sasvim sigurno nije htio postići ovakvo pravno stanje, smatram da je nespretno postupio navodeći probitak treće osobe, bez da pobliže objasni što je točno mislio. Pretpostavlja se kako je zakonodavac takvom odredbom htio zabraniti javno objavljivanje u pisanim medijima radi stjecanja znatne imovinske koristi, javnog iznošenja dokumenta koji bi određenoj osobi ili njenoj obitelji nanio povredu osobnosti, ugleda i časti, znatnu materijalnu štetu itd.

Navođenjem drugih razloga, bez da ih barem ukratko opiše, zakonodavac dodatno otežava rad arhiva u smislu donošenja Rješenja o usvajanju, odbijanju ili odbacivanju Zahtjeva za korištenje javnog arhivskog gradiva kojemu nisu protekli rokovi dostupnosti.

Na zahtjev sudskih i upravnih tijela i drugih tijela koja rješavaju sporove

Ravnatelj arhiva mora odobriti korištenje arhivskog gradiva i prije isteka roka ako je takvo gradivo nužno za postavljanje, ostvarivanje ili obranu pravnih zahtjeva u sudskom ili upravnom postupku, ili u postupku alternativnog rješavanja sporova, kao što su arbitraža, mirenje i dr.[9]

Ovdje se postavlja pitanje što ako, ukoliko prilikom podnošenja tužbe, fizičkim osobama, odvjetnicima ili odvjetničkim društvima, budu potrebni određeni dokumenti kojima nije istekao rok dostupnosti. Može se reći kako se tu radi o „drugim razlozima" koji su prethodno spomenuti u radu, pa bi stranke poput odvjetnika, zainteresiranih fizičkih ili pravnih osoba ili odvjetničkih društava na taj način mogli ostvariti dostupnost javnog arhivskog gradiva kojemu nije nastupio rok dostupnosti. Obzirom da se ovdje radi o vrlo važnom pitanju, što dokazuje i činjenica da je zakonodavac u „Zakonu o izmjenama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima" naveo obvezu ravnatelja da dostavi javno arhivsko gradivo kojemu nije istekao rok dostupnosti te je točno naveo kome se takvo arhivsko gradivo mora dostaviti,

8 Zakon o obveznim odnosima

9 Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima Članak 22. st. 5. NN 46/17.

smatram da je zakonodavac istim zakonom trebao spomenuti i pravne i fizičke osobe, odvjetnike i odvjetnička društva, ali im postaviti uvjet da se takvo gradivo može koristiti samo u slučaju prikupljanja dokaza ili saznanja o činjenicama potrebnima radi pokretanja sudskog postupka.

Važno je znati da se sudski postupak pokreće pravnom radnjom tužbom, a kako bi se sastavila tužba, potrebno je utvrditi činjenično stanje te sve to potkrijepiti dokazima koji se navode u tužbi i tužbenom zahtjevu. Dakle, podatci koji su nam potrebni mogu biti sadržani u javnom arhivskom gradivu kojemu nije istekao rok dostupnosti. U tom slučaju, takve stranke prepuštene su volji pojedinca (ravnatelja), što ne daje pravnu sigurnost, za razliku od tijela koje vodi sudski, upravni ili alternativni postupak gdje ravnatelj mora dopustiti korištenje takvog gradiva.

2.2. Klasificirano javno gradivo

Opći rok dostupnosti klasificiranog javnog gradiva je 50 godina od nastanka gradiva, ako posebnim propisom nije drukčije određeno. Javno arhivsko gradivo može biti označeno nekim od stupnjeva tajnosti: vrlo tajno, tajno, povjerljivo, ograničeno. Ukoliko se zatraži prije isteka roka dostupnosti, takvo gradivo moguće je pretraživati na slijedeći način:

-Ako stvaratelj deklasificira gradivo

Kada postoji interes javnosti, vlasnik podatka dužan je ocijeniti razmjernost između prava na pristup informacijama i zaštite vrijednosti te odlučiti o zadržavanju stupnja tajnosti, promjeni stupnja tajnosti, deklasifikaciji ili oslobađanju od obveze čuvanja tajnosti podatka[10]. Deklasifikaciju podataka ne može vršiti nitko osim stvaratelja, odnosno vlasnika podatka.

Dalje zakonodavac navodi kako je javno arhivsko gradivo deklasificirano ako stvaratelj gradiva nadležnom državnom arhivu ne dostavi svoju odluku u roku 30 dana od dana podnošenja zahtjeva za korištenje gradiva. No, iz Zakona nije razvidno što se događa ukoliko vlasnik klasificiranog podatka više ne postoji, a pošalje mu se zahtjev za deklasifikaciju kojega zaprimi neko drugo tijelo koje ne odgovori u roku od 30 dana. U takvom slučaju, doći će do deklasifikacije podatka bez odobrenja stvaratelja.

2.3. Javno gradivo koje sadrži osobne podatke

U čl. 7 st. 4 Zakona o izmjenama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima navedeno je kako će ravnatelj arhiva odobriti korištenje arhivskoga gradiva i prije isteka roka ako je ispunjena neka od pretpostavki propisanih posebnim propisima o dostupnosti osobnih podataka. Iz te odredbe proizlazi da zakonodavac, osim na primjenu „Zakona o arhivima i arhivskom gradivu", upućuje i na primjenu

10 Zakon o tajnosti podataka čl. 16.

posebnih propisa kojima je uređeno pitanje osobnih podataka, kao što je „Zakon o zaštiti osobnih podataka“[11]. Prema tome, prilikom rješavanja Zahtjeva korisnika, arhivski djelatnici i ravnatelj arhiva dužni su primjenjivati i prethodno spomenuti zakon.

Osobni podatci

Osobni je podatak sve što se odnosi na identificiranu fizičku osobu ili fizičku osobu koja se može identificirati. Osoba koja se može identificirati osoba je čiji se identitet može utvrditi izravno ili neizravno, posebno na osnovi osobnog identifikacijskog broja, ili jednog ili više obilježja specifičnih za njen fizički, psihološki, mentalni, gospodarski, kulturni ili socijalni identitet.[12] Vrste osobnih podataka su: adresa fizičke osobe, broj telefona, elektronička pošta, osobna fotografija, osobni identifikacijski broj (OIB), biometrijski podatci, podatci o plaći i bankovnim računima te podatci o naobrazbi i stručnoj spremi.

Dostupnost javnog gradiva prije isteka roka

Javno gradivo koje sadrži osobne podatke dostupno je za korištenje 100 godina od rođenja osobe na koju se osobni podatak odnosi, ili 10 godina od smrti osobe na koju se osobni podatak odnosi, pri čemu se rokom dostupnosti smatra onaj rok koji prvi istekne. U slučaju da datum rođenja i datum smrti osobe nisu poznati, ili je njihovo utvrđivanje povezano sa nerazmjernim teškoćama i troškovima, osobni podatci u javnom arhivskom gradivu dostupni su za korištenje 70 godina od nastanka tog gradiva.[13]

Osobni podatci u javnom arhivskom gradivu dostupni su prije isteka roka u slijedećim slučajevima:

1) Ako korištenje arhivskoga gradiva zahtijeva osoba na koju se gradivo odnosi ili osoba koju ona ovlasti,

Pisani zahtjev mora sadržavati svrhu i pravni temelj (ime i prezime, osobni identifikacijski broj, adresu) za korištenje osobnih podataka te vrstu osobnih podataka koji se traže. Ukoliko zahtjev podnosi druga osoba, ona mora predočiti kopiju osobne iskaznice osobe čije se ime nalazi na dokumentu, svoju osobnu iskaznicu te izjavu iz koje je vidljiva suglasnost ovjerenu kod javnog bilježnika. U slučaju da pravna osoba traži na korištenje gradivo koje sadrži osobne podatke, uz svoj zahtjev svakako mora priložiti izjavu osobe koja daje svoj pristanak na korištenje tog gradiva.

2) Ako je gradivo od nastanka namijenjeno javnosti,

Opet nije jasno precizirano koje je točno gradivo od nastanka namijenjeno javnosti.

3) Ako je osobni podatak osobe na koju se odnosi već postao dostupan javnosti ili je općepoznat,

11 NN 103/2003, 118/2006, 41/2008, 130/2011
12 Zakon o zaštiti osobnih podataka NN 103/2003,118/2006,41/2008,130/2011
13 Zakon o izmejnama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima čl. 21 NN 46/17.

4) Ako na to pristane osoba na koju se osobni podatak odnosi, odnosno nakon njene smrti, njen bračni drug, životni partner ili izvanbračni drug, potomak ili predak u uspravnoj liniji,

5) Ako je osoba na koju se osobni podatak odnosi sama ili putem druge osobe objavila taj podatak, odnosno, ako je taj podatak poslije njene smrti objavio ili dao objaviti njen bračni drug, životni partner ili izvanbračni drug, potomak ili predak u uspravnoj liniji.

Anonimizacija

U slučaju davanja na korištenje javnog arhivskog gradiva koje sadrži osobne podatke prije isteka roka, iz st. 1 ovog članka, nadležni državni arhiv poduzet će potrebne tehničke mjere radi prikrivanja identiteta osobe na koju se osobni podaci odnose (anonimizacija), a korisnik će potpisati izjavu kojom se obvezuje da neće otkriti identitet osobe na koju se osobni podaci odnose ako mu je poznat na temelju dostupnih podataka.[14]

Postupak anonimizacije u praksi je teško provediv, budući da osoba koja priprema arhivsko gradivo prije davanja na uvid i korištenje ne može znati sadržaj svakog dokumenta, pa bi takav način rada zahtijevao detaljan pregled cjelokupnog gradiva prije davanja na korištenje te njegovo tehničko obilježavanje.

3. Privatno gradivo

Na korištenje privatnoga arhivskog gradiva u arhivima primjenjuju se odredbe o korištenju javnog arhivskog gradiva, ako zakonom ili drugim propisom nije drukčije uređeno, ili ako nije drukčije utanačeno u ugovoru, odnosno ispravi o predaji gradiva arhivu.[15] Ograničenja dostupnosti privatnog gradiva mogu biti naznačena ugovorom, odnosno ispravom o predaji gradiva arhivu. Ukoliko ispravom o predaji ili ugovorom nisu naznačena ograničenja dostupnosti privatnog arhivskog gradiva svakako se moramo pridržavati primjene zakona koma se uređuju zaštita osobnih podataka, što je navedeno u čl. 5. st 2. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima

4. Zaključak

I na kraju, sve izmijene koje su učinjene stupanjem na snagu novog Zakona, a odnose se na odredbe dostupnosti gradiva, išle su k tome da se većina nedostupnog gradiva učini dostupnim na različite načine: taksativnim nabrajanjem stvaratelja, davanjem većih ovlasti ravnatelju arhiva (više ne mora tražiti mišljenje stvaratelja i Povjerenstva Hrvatskog arhivskog vijeća), isključivanjem arhiva kod

14 Zakon o izmjenama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima čl. 21 NN 46/17.
15 Zakon o izmjenama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima čl. 32 NN 46/17.

odgovornosti za štetu (odgovara korisnik) u slučaju donošenja pogrešnih odluka prilikom davanja na korištenje gradiva kojemu nije istekao rok dostupnosti.

Isto tako, odredbe „Pravilnika o korištenju arhivskoga gradiva“ nisu usklađene s novim izmjenama „Zakona o arhivskom gradivu i arhivima“, što izaziva dvojbe u provedbi (primjerice čl. 7 Pravilnika i čl. 22 Zakona uređuju istu pravnu stvar, ali novi Zakon daje znatno šire ovlasti u korištenju gradiva stvaratelju, ne ograničava ga na svrhu nastanka takvog gradiva). No, zakonodavac u „Prijelaznim i završnim odredbama Zakona o izmjeni Zakona o arhivskom gradivu i arhivima“ u čl. 15 st. 2 navodi kako će Ministar kulture uskladiti pravilnike donesene na temelju „Zakona o arhivskom gradivu i arhivima“ (NN 105/97,64/00,65/09,125/11) u roku 3 mjeseca od dana stupanja na snagu ovog Zakona.

Pravni propisi

Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva, NN 67/1999.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima NN 105/97,64/00, 65/09, 125/11.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima NN 105/97, 64/00, 65/09, 125/11, 46/17.

Zakon o pravu na pristup informacijama, NN 25/13,85/15.

Zakon o tajnosti podataka NN 79/07,86/12.

Zakon o zaštiti osobnih podataka NN 25/13,85/15.

Zakon o obveznim odnosima NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15

Summary

ACCESSIBILITY OF THE ARCHIVAL RECORDS BEFORE THE EXPIRATION OF THE LEGAL DEADLINES

The idea of all the changes that were made by enacting the new law, namely, changes pertaining to provisions of records' accessibility, was that the majority of inaccessible records become accessible in various ways: by specifying the creators by name, giving bigger authorities to the director of the archives (he is no longer obliged to ask for the opinion of the creator and of the Commission of the Croatian Archival Council), excluding the archives from the responsibility for damage (now the responsibility of the user) in case of making wrong decisions when giving access to records whose deadline of accessibility has not yet expired. Also, the provisions of "The Rulebook on Using Archival Records" are not synchronised with the latest changes of "The Law on Archival Records and Archives", which causes doubts in carrying it out (for example, article 7 of the Rulebook and article 22 of the Law both regulate the same legal matter, but the new Law gives a much wider authority in using of records to the creator, it does not limit him to the purpose of creating such records), Yet, in the article 15, section 5 of "The Transitional and Final Provisions of the Law on Changes of the Law on the Archives and Archival Records" the lawgiver stipulates that the Minister of Culture will synchronize the rulebooks decreed on the basis of "The Law on Archival Records and Archives" (NN 105/97,64/00,65/09,125/11) within three months since the day this law is decreed.

***Keywords**: accessibility, public records of limited accessibility, user, creator/holder*

Translated by Marijan Bosnar

Silvio Salamon Jazbec
Jadranski naftovod d. d.

Arhivi i arhivisti u književnosti i popularnoj kulturi

Stručni rad

UDK: 930.25:[82+791
930.25-05:[82+791

U radu se daje književni i filmski prikaz arhivskih ustanova i pismohrana kod stvaratelja, kao i prikaz arhivskih djelatnika u beletristici i na filmu te u ostalim kreativnim žanrovima. Pregled obuhvaća literaturu u kojoj se na romansirani način autori dotiču arhiva i arhivista, uz pregled umjetničkih filmskih djela gdje se pojavljuju arhivi i arhivisti, ostvarujući veću ili manju ulogu u radnji. Naposljetku se pružaju neki odgovori na fenomen slabe zastupljenosti prikaza arhivista i arhiva u umjetnosti i popularnoj kulturi.

***Ključne riječi**: arhivi, pismohrane, arhivisti, pisarnice, knjige, romani, pripovjetke, pjesme, igrani filmovi, stripovi, televizijske serije, kompjutorske igre*

Materijala za pisanje rada o prikazu arhiva i arhivista u književnosti i na filmu ima relativno malo. O knjižnicama i knjižničarima ili o muzejima i muzealcima, nađe se daleko više izvora. Poneki arhivi i arhivisti ipak zauzimaju u literaturi i kinematografiji važniju ulogu.

Vatikanski tajni arhiv u *Anđelima i demonima* (*Angels & Demons*), romanu Dana Browna iz 2000. i prema njemu snimljenome filmu 2009. u režiji Rona Howarda, središnji je punkt za razrješenje radnje. Iako je riječ o fikciji, u obama djelima očituje se krivo razumijevanje prirode samoga Vatikanskog tajnog arhiva, što se teško prihvaća, iako se može razumjeti (s obzirom na to da je riječ o suvremenoj bajci s potkom teorije zavjere). Tajni arhiv ne znači nedostupan arhiv, nego papinu osobnu pismohranu, *Archivum Secretum Apostolicum Vaticanum*.[1]

U filmu se nalazi scena kada harvardski profesor semiotike dr. Robert Langdon i kriptologinja dr. Vittoria Vetra pronalaze u Vatikanskome tajnom arhivu (koji izgleda kao *bunker sudnjeg dana* ispod Pentagona[2]) posljednji sačuvani primjerak „tajne" i „zabranjene" knjige astronoma Galilea Galileja

1 Papa Lava XIII. otvorio ga je za još 1881. za akademske istraživače

2 Vatikanski tajni arhiv doista (od 1980. godine) posjeduje spremište u dvoetažnome bunkeru zapremine 31 000 četvornih metara ispod vatikanskih muzeja, s kompaktus arhivskim policama ukupne dužine 43 km, no on nije arhivska čitaonica.

Diagramma della Verità (i. e. *Diagramma Veritatis*; *Pojednostavljeni prikaz istine*) i u njoj tajne poruke iluminata.[3] Takva knjiga, čak i da postoji, ne bi se nalazila u Vatikanskome tajnom arhivu, nego u Vatikanskoj biblioteci, čije je formalno odvajanje od Arhiva započeto još za papinstva Urbana VIII. (1623. – 1644.), kada su te dvije institucije dobile zasebne uprave. Razdvajanje je konačno službeno pokrenuto papinskom uredbom od 23. srpnja 1630., preko koje je Felice Contelori, dotad službeno zadužen za oba dijela, primio zaduženje samo za vođenje arhiva, da bi taj proces razdvajanja bio dovršen pet godina kasnije, papinskom uredbom od 28. kolovoza 1635. s imenovanjem Contelorija prefektom izdvojenoga i samostalnoga Vatikanskog tajnog arhiva.[4] Samo postojanje takve knjige značilo bi, uostalom, da je stavljena na *Index Librorum Prohibitorum*, kao i Galileova knjiga *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo* (*Rasprava o dvama glavnim univerzalnim sustavima*; 1632.).[5] Samim time bila bi u evidenciji biblioteke, čak i da je riječ o posljednjemu sačuvanom primjerku na svijetu.[6]

Nisu korektni Brownovi navodi da Crkva taji zapisnike Galileova saslušanja u Vatikanskome tajnom arhivu jer Crkva ne samo da ih ne taji, nego autentične dokumente suđenja od 1984. objavljuje u tiskanim izdanjima. Štoviše, originalni su (i kompletni) zapisnici s Galileova suđenja prvi put pokazani javnosti kao dio tematske izložbe *Lux in Arcana* (*Luč za rasvjetljivanje tajni*), priređene u povodu četiristote obljetnice osnutka arhiva u Kapitolinskim muzejima na Piazza del Campidoglio u Rimu od 29. veljače do 9. rujna 2012. godine.[7]

3 Takva knjiga ne postoji niti je ikada postojala. Zanimljivo je, ipak, s kojim je marom i bibliofilskom dovitljivošću rekreirana u filmu, poput jedne uistinu prvorazredne krivotvorine: iskrzanih rubova, oslabljena uveza, požutjelih i umrljanih stranica. Knjiga se doima neznanim originalom; otisnuta izvornim tiskarskim fontom onoga doba te urešena ljupkim vinjetama, opremljena interesantnim ilustracijama s napomenom na naslovnici da je izdana u gradu Leidenu. Samo zaglavlje naslovnice očito je dizajnirano prema naslovnici prvoga izdanja Galileova traktata *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo*.

4 Giusti, M. *The Vatican Secret Archives.* Polugodišnjak Udruženja kanadskih arhivista *Archivaria* (Ottawa). God. IV, broj 7, 1978. – 79. Str. 21.

5 Necenzurirana verzija knjige skinuta je s Indeksa 1824. Sam je Indeks zabranjenih knjiga stavljen izvan pravne snage 14. lipnja 1966, iako je zadržan njegov karakter „moralne snage" u odlučivanju o (ne)poželjnoj lektiri katoličkih kršćana, pa se tako na njega još početkom 1985. godine poziva tadašnji prefekt Kongregacije za nauk vjere kardinal Joseph Ratzinger povodom reaktiviranja slučaja knjige franjevačke trećeretkinje Marije Valtorte *Spjev o Bogočovjeku* (*Il Poema dell'Uomo-Dio*), koja je u Indeks bila stavljena 1959. godine.

6 Tko uopće može garantirati da je baš posrijedi posljednji sačuvani primjerak? Valja pritom nadodati da svojedobno izdvajanje arhiva iz biblioteke nije izvedeno s namjerom da se nešto prikrije, nego zbog praktičnih razloga, ili, kao što u romanu *Stvoriteljeva karta* (*El mapa del* Creador) E. Calderóna vodič po biblioteci i arhivu objašnjava grupici uglednih posjetitelja: „U drvenim ormarima koje vidite poredane uza zidove, izvorno su se čuvali rukopisi, ali u vrijeme Pavla V. početkom XVII. stoljeća pomislilo se da je bolje čuvati dokumente u susjednom sjedištu. Tada je osnovano ono što cijeli svijet poznaje kao Tajni arhiv. (...) To svakako nije učinjeno s namjerom da se išta sakrije; jednostavno su tijekom XVII. stoljeća uključeni veliki fondovi, kao što su Biblioteca Palatina iz Heidelberga, rukopisi vojvoda od Urbina i oni kraljice Kristine od Švedske, a to je izazvalo potrebu da se na raspolaganju ima veći prostor." (Calderón, E. *Stvoriteljeva karta*. Zaprešić : Fraktura, 2008. Str. 95. Prijevod sa španjolskog: Tamara Horvat-Kanjera).

7 Najava tematske izložbe *Lux in arcana*. Mrežne stranice Kapitolinskih muzeja u Rimu. 2012. URL: http://en.museicapitolini.org/mostre_ed_eventi/mostre/lux_in_arcana_l_archivio_segreto_vaticano_si_rivela (7. 6. 2017.).

Vatikanski tajni arhiv u ovim se dvama djelima doima poput neke potpuno nepronične, futurističke ustanove, a ne stvarnoga arhiva. S arhivističkoga stajališta film i knjiga nemaju veće vrijednosti. Vatikanski tajni arhiv možda jest drevna ustanova, institucionalno autonomno ustrojena u osvit sedamnaestoga stoljeća (papinska pismohrana postoji oduvijek, no dobar dio najranije dokumentacije nestao je u velikome naletu uništavanja kršćanskih spisa po naredbi cara Dioklecijana 303. godine), ali jest arhivska ustanova koja djeluje prema vlastitim načelima. Ta se načela uistinu mogu smatrati strogima (nije dopušteno samostalno pretraživanje registara, korisnik smije dobiti na uvid najviše tri spisa dnevno, svaki istraživač mora dobiti specijalno odobrenje za istraživanje u arhivu, koje se treba obnavljati svakih šest mjeseci), međutim, arhivska istraživanja odvijaju se redovno i opsežno, o čemu svjedoči četverotomna bibliografija djelâ što su nastala na temelju istraživačkoga rada u Vatikanskome tajnom arhivu (podatak iz 1978. godine[8], danas ih ima zacijelo mnogo više). Svake godine, u četirima čitaonicama arhivsko gradivo proučava tisuću i pol istraživača iz šezdeset zemalja svijeta. Dozvoljeno je korištenje prijenosnim računalima. Neki dijelovi arhivskoga gradiva u Vatikanskome tajnom arhivu jesu nedostupni, baš kao što nisu dostupni mnogi dijelovi arhivskoga gradiva u bilo kojemu arhivu na svijetu, što je u skladu s važećim zakonskim propisima. Odluku o otvaranju određenih fondova i dijelova fondova donosi papa. U rujnu 2014. dnevni tisak objavljuje da papa Franjo na inicijativu međunarodnih židovskih organizacija razmišlja o otvaranju arhivskoga fonda u vezi s pontifikatom Pia XII.[9] Od 1997. na čelu Vatikanskoga tajnog arhiva nalazi se naslovni biskup Celene msgr. Sergio Pagano, dok je kardinal-arhivar Rimokatoličke Crkve od 2012. godine nadbiskup msgr. Jean-Louis Brugùes.

U uvodima svojih knjiških djela profesor engleskoga jezika i književnosti Daniel Gerhard „Dan" Brown redovito napominje da su ona posve činjenično utemeljena, dok u intervjuima naglašava kako svoje knjige piše po dvije godine nakon intenzivna procesa istraživačkih priprema, te ističe da su sva mjesta, arhitektura, umjetnost, dokumenti i obredi u njegovim tekstovima posve točno prikazani. Međutim, na njega bi se mogle primijeniti riječi iz jednoga drugog, puno boljega romana od *Anđela i demona*, *Da Vincijeva koda*, *Izgubljenoga simbola* ili *Inferna – Stvoriteljeve karte* španjolskoga pisca Emilia Calderóna (*El mapa del creador*). Tu upravo kao da je u zamišljenome dijalogu sâm Brown princ Junio Valerio Cima-Vivarini, talijanski državni dužnosnik kojemu se prilikom posjeta Vatikanskomu tajnom arhivu 1937. obraća njegov bivši školski kolega iz vatikanske Škole za paleografiju i diplomatiku otac Giordano Sansovino, braneći se od optužbe o zatvorenosti arhiva u kojemu princ želi pronaći neke dokumente za koje su žarko zainteresirani nacisti: „Katkad imam dojam da si sve drugo samo ne znanstvenik. Iako je jasno da politika ima mnogo toga s promjenom koju si iskusio. Znaš savršeno dobro da

8 Giusti, M. Ibid. Str. 26.

9 Danas je kronološki moguće dobiti na uvid gradivo nastalo do smrti pape Pija XI., koji je umro 10. veljače 1939. godine, te neke posebne fondove što su nastali poslije Drugoga svjetskog rata – Fond Drugoga vatikanskog koncila 1962. – 65. (odobrio papa Pavao VI), Fond ratnih zarobljenika 1939. – 47. i Fond Središnje komisije za sakralna umjetnička djela Italije 1924. – 89. (odobrio papa Ivan Pavao II.).

većina fondova koji se čuvaju u Tajnom arhivu ne može biti izložena sunčanom svjetlu. Neke se knjige ili pergamenti čak ne mogu ni otvoriti a da ih ne izložimo pogibelji da budu zauvijek izgubljeni. Jedno je vratiti tekst na svjetlo dana, a posve nešto drugo jest izložiti ga sunčevoj svjetlosti. Savjest nema ništa s tim."[10]

Postoje autori koji gotovo u svakome svom djelu znatan dio radnje posvećuju arhivima, pismohranama i arhivskim službenicima. Obično je riječ o povjesničarima po struci, pa su samim time u karijeri morali imati dodira s arhivskim gradivom i arhivskom službom, ali ima među njima i drugih struka: jezičara, fizičara, pravnika, liječnika. U svojemu romanesknom ciklusu o dogodovštinama Sherlocka Holmesa u doba tudorske Engleske, grbavoga odvjetnika Matthewa Shardlakea, objavljivanome od 2003. do 2014., britanski autor kriminalističkih romana C. J. Sansom dobar dio radnje vrti oko kraljevskih, crkvenih, plemenitaških, komorskih i cehovskih pismohrana i pisarnica, koje su Shardlakeu i njegovim pomagačima Marku Poeru i Jacku Baraku – sredstvo za rad. Koju god knjigu iz toga serijala odabrali za čitanje, neminovno ćete se susresti s kakvim razotkrivanjem misterija posredstvom arhivskoga gradiva, bilo iz razdoblja kada je Shardlake bio u službi lorda Thomasa Cromwella, u romanima *Raskol* i *Crna vatra* (*Dissolution*, *Dark Fire*), nadbiskupa Thomasa Cranmera, u romanima *Kraljevska krv* i *Otkrovenje* (*Sovereign*, *Revelation*), bilo kraljice Catherine Parr, u romanima Čarobna kost i *Tužaljka grešnika* (*Heartstone*, *Lamentation*). Christopher John, „C. J." Sansom je pravnik i doktor povijesnih znanosti, a prije profesionalnoga bavljenja književnim radom djelovao je kao odvjetnik specijaliziran za zastupanje interesa osoba s posebnim potrebama, stoga je razumljivo da zna cijeniti vrijednost arhiva i arhivskoga gradiva te stručnu pomoć arhivista.

Drugi britanski pisac, profesor engleskoga jezika i književnosti Robert Harris, ne samo da se na sličan način bavi arhivima i arhivistima, nego u svojim političkim trilerima zna namijeniti važnu ulogu arhivima, pismohranama, arhivistima i pisarima: od *Staljinovoga anđela* i *Enigme*; preko *Pompeja* i trilogije o Ciceronu (*Imperij*, *Lustrum* i *Diktator*) sve do romana *Oficir i špijun* o Dreyfusovoj aferi. Iako već na početku romana *Staljinov anđeo* (*Archangel*) susrećemo arhivista ruske postkagebeovske tajne službe, Bloka, suvremenoga čuvara Berijinih tajni, radnja o pronalasku Staljinova sina u divljini ruskoga sjevera razrješuje se (gotovo *deus ex machina*) pod okriljem partijskoga arhiva u Arhangelsku, uz pomoć lokalnoga arhivista Careva. U *Enigmi* (*Enigma*) upoznajemo sustav obrade, dešifriranja i arhiviranja presretnutih poruka s njemačkih podmornica na Atlantiku, u Bletchley Parku za vrijeme Drugoga svjetskog rata. U *Pompejima* (*Pompei*) pratimo pokušaje spašavanja pismohrane u Herkulaneju iz vile senatora Pedija Kaska za vrijeme erupcije Vezuva 79. godine, gdje bijahu pohranjeni originalni svici nekih Aristotelovih knjiga. U trilogiji o Ciceronu (*Imperium, Lustrum, Dictator*) pratimo sudbinu Ciceronove pismohrane, za koju se brine njegov rob, izumitelj stenografije Marko Tulije Tiron, pisar i osobni tajnik čuvenoga državnika, pravnika, oratora, filozofa i književnika. Pismohrana se selila s Markom Tulijem

10 Calderón, E. *Stvoriteljeva karta*. Zaprešić : Fraktura, 2008. Str. 94. Prijevod sa španjolskoga: Tamara Horvat-Kanjera.

Ciceronom za sve odlaske na provincijske, političke i vojne dužnosti, kao i za sva politička progonstva te ujedno čitanjem uviđamo važnost senatskoga arhiva na Forumu za vođenje poslova u starome Rimu, od Suda za iznude do javnih senatskih rasprava. Brojni tekstualni pasaži u tim trima djelima na ukupno 1250 stranica tiču se arhiva, osobnih pismohrana i arhivskoga rada: od sređivanja rukopisa i korespondencije do pripreme književnih djela, filozofskih traktata i političkih pamfleta, koncipiranja javnih govora, pa sve do pretraživanja arhiva u cilju pripreme brojnih tužba i obrana klijenata uglednih odvjetničkih ureda, odnosno obavljanja kvestorskih, edilskih, pretorskih, senatorskih i konzulskih dužnosti u dugoj političkoj, vojnoj, književničkoj i državničkoj karijeri Marka Tulija Cicerona.[11] U *Oficiru i špijunu* (*An Officer and a Spy*) susrećemo se s pariškom pismohranom Statističke sekcije francuskoga Ministarstva rata u doba Dreyfusove afere, tj. s arhivom vojne tajne službe, te upoznajemo negativnu ulogu djelatnika Statističke sekcije arhivista Félixa Gribelina u nepravednoj osudi kapetana Dreyfusa.[12]

Razmotrimo na ovome mjestu karakterizaciju likova arhivista u umjetničkim djelima. Prikazi arhiva dani su podosta neutralno, uglavnom su to arhivske ustanove ili pak pismohrane raznih ureda, tvrtka, novinskih redakcija, klinika, fakulteta, ministarstava, policijskih postaja, župa i vikarijata, vlastelinstava i sl., i kao takve su dane u pobočnim meandrima radnje. Klasični arhivi (odnosno: ono što su kod nas državni arhivi) prikazani su obično kao tradicionalističke institucije koje čuvaju vrijedno povijesno gradivo. Arhivisti su također u prosjeku prikazivani neutralno, gotovo poput nekih automatona koji izdaju gradivo. Prikazani su iz vizure korisnika, poput čovjeka s druge strane pulta. Njihova dublja karakterizacija počesto izostaje. Uvijek su to vrlo upućeni ljudi u ono s čime raspolažu, ali ih ponekad treba nagovarati, pa i mititi da dobave dokument koji se traži, što je prilično daleko od stvarnoga života i rada arhivskih službenika. Katkad je pritom riječ o pukoj malicioznosti, drugi puta o opstrukciji, a treći put o nekim mistificiranim internim pravilima tijela u okviru kojeg pismohrana djeluje.

Ima i ekstremnih primjera. U romanu *Povjesničarka* (*The Historian*, 2005.) Elizabeth Kostove, arhivisti su istambulskoga arhiva vampiri koji opstruiraju arhivsku potragu za kartom Drakulina groba. Glavni lik u kratkome filmu Jamesa Leesa *Arhivar* (*The Archivist*, 2008.) jest psihopat koji arhivira sve povezano s objektom svoje žudnje, pa tako na kraju arhivira i vlastitu djevojku koju je ubio, vakuumirajući ju i precizno signirajući, te odlažući njezino tijelo na arhivsku policu. Arhivist u konceptualističkome projektu Ilye Kabakova iz 1988./1996. godine Čovjek koji nikada ništa nije bacio (*The Man Who Never Threw Anything Away*) više podsjeća na osobu koja pati od opsesivno-kompulzivnoga poremećaja,

11 U drugome i trećemu dijelu svojega spisa *De oratore* (*O besjedništvu*) iz 55. g. pr. Kr. Ciceron razlaže pet dijelova retorike, od kojih kao prvi navodi pripremu građe, *inventio*, što odmah upućuje na arhivski rad.

12 Slična je tematika i romana *Papirnate zavjere* američke spisateljice Susan Daitch (*Paper Conspiracies*, San Francisco : City Lights Books. 2011.), koji govori o vandalskoj provali rulje na projekciju serijske dokumentarne drame Georgesa Méliès *L'affaire Dreyfus* iz rujna 1899. godine (*Dreyfusova afera;* jedanaest jednominutnih nijemih crno-bijelih filmića, prvi filmski serijal u povijesti). Gribelin je jedan od ključnih likova u knjizi S. Daitch.

nego na ono što bismo percipirali arhivskim radnikom.[13] Jednako tako, iako ne bez stanovita šarma, prikazane su vojne arhivistice u dugometražnome filmu Ženska bojna (hebr. *Efes bejahasei enoš*, 2014.) izraelske redateljice Talye Lavie, kao osobe koje slabo mare za povjereno im arhivsko gradivo, štoviše, jedna od njih uništava cjelokupnu vojnu arhivu pohranjenu u fizičkome obliku, a kasnije, nakon što se prešlo na vođenje arhive u digitalnome obliku, druga djelatnica uništava i ostatak digitalizirane vojne arhive. Kyle Murchison Booth, u knjizi *Bjelokosni ključ* (*The Bone Key*, 2007.) američke spisateljice fantastičnih romana i pripovjedaka Sarah Monette, je muzejski arhivist i nekromant, koji je došao u opaki sukob s mrtvima. Slična je situacija i s Osom, likom iz knjige *Osa arhivarka* (*Archivist Wasp*, 2015.) druge američke spisateljice istoga žanra Nicole Kornher-Stace; osa djeluje kao lovac na duhove i arhivist njihova sjećanja, sve radi rekreiranja znanja o iščezlome svijetu predaka.

Posebno izdavajam romansirani prikaz fizičkoga uništavanja dijela pismohrane, koji je svojedobno izazvao jake reakcije u arhivističkim krugovima (pa je u sklopu toga reagirao i ugledni nizozemski teoretičar iz područja arhivistike, prof. emeritus Sveučilišta u Amsterdamu Eric Ketelaar), slučaj Matthiasa Lanea iz romana *Arhivar* (*The Archivist*) američke spisateljice Marthe Cooley. Roman objavljen 1998. prikazuje slučaj prihvata donacije dijela osobne prepiske pjesnika Thomasa Stearnsa Eliota u neimenovan sveučilišni arhiv, iako je sam pjesnik izričito zahtijevao da se ta prepiska nakon njegove smrti uništi. Nakon nekoga vremena i puno peripetija oko istraživanja osjetljivih osobnih podataka o pjesnikovoj supruzi, koja je bila smještena u mentalnu instituciju, arhivist Lane na svoju ruku otuđi predanu dokumentaciju i spali je u vlastitome dvorištu. (Njegova vlastita supruga bila je dvadeset godina prije toga u jednome psihijatrijskom sanatoriju, gdje je počinila suicid.) Južnoafrički arhivist Verne Harris s tim u svezi postavlja pitanje: „Izvršava li ovim putem arhivist pjesnikovu posljednju volju ili se naprosto igra Boga?"[14] Ketelaar na to dodaje: „Jedan se arhivist postavlja kao cenzor koji odlučuje da će se život i djelo Thomasa Stearnsa Eliota procjenjivati isključivo kroz njegovo pjesništvo, a ne kroz njegovu osobnu prepisku. Osuđujem ponašanje arhivista koji, potaknut vlastitim obiteljskim prilikama, poduzima korake za koje nema ni zakonsko ni moralno pravo."[15]

Postoje i prikazi arhivista koji opravdano imaju negativnu konotaciju. Spomenuti Gribelin uistinu je odigrao lošu ulogu u obama sudskim procesima protiv Dreyfusa, 1894. i 1899. godine, sudjelujući

13 Slična opsesija motivira arhivista Györgya Korina u romanu *Rat i rat* (*Háború és háború*, 1999.) Lászla Krasznahorkaija, iako to djelo ne nudi odgovore, nego se literarno vrtloži oko začudnosti, kao mirakul za naše doba – ili, kao što je rekao jedan književni kritičar: „Svaka rečenica Krasznahorkaija je jedna smrtna kazna koja se nemilosrdno izvršava sve do točke. Čovjek se penje stepenicama nebodera da bi na kraju ustanovio kako je zapravo stigao u podrum." Radnja romana vrti se oko jedne stare obiteljske kronike iz nekoga mađarskog lokalnog arhiva, koja toliko preokupira arhivista da napokon prodaje svu svoju imovinu, krade rukopis i odlazi u Ameriku da ga o svojemu trošku prevede i publicira.

14 Enciklopedijska jedinica o književnome djelu *The Archivist* M. Cooley. WikiPedia, the Free Encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Archivist (9. 6. 2017.). Prijevod s engleskog: S. S. J.

15 Ibid. U romanu je preciznije riječ o pismima koje je Eliot razmjenjivao sa svojom ljubavnicom Emily Hale. Eliotova pisma Hale doista se čuvaju u Knjižnici Firestone Sveučilišta Princeton i nisu dostupna javnosti do 1. siječnja 2020. godine.

u krivotvorenju dokumentacije, skrivanju i mijenjanju dosjeâ te nepovoljnom aktivnom izravnom i posrednom uplitanju u tijek policijskih i vojnoobavještajnih istraga. Mimo eteričnoga svijeta umjetnosti, valja istaknuti kako stvarne neetične arhivističke prakse i ponašanja te kriminalna djela za upućene nisu nepoznanica. Dovoljno je prisjetiti se slučaja nacističkog ratnoga zločinca Ericha Weisea, koji je kao arhivist i državni arhivski savjetnik Trećega *Reicha*, zajedno s arhivistom Kurtom Forstreuterom sudjelovao u pljački poljskoga arhivskog nacionalnog blaga.

S druge strane imamo izrazito pozitivne likove, poput arhivistice Nacionalnoga arhiva u Washingtonu dr. Abigail Chase, koja se u filmu *Nacionalno blago* (*National Treasure*, 2004.) Jona Turteltauba skrbi o zaštiti i čuvanju originalne Deklaracije o nezavisnosti Sjedinjenih Američkih Država, a nakon što je povelja otuđena, aktivno se uključuje u akcijsku potragu za temeljnim dokumentom američke državnosti. Još jedan zanimljiv lik pojavljuje se u romanu Travisa Hollanda *Arhivarova priča* (*The Archivist's Story*, 2007.), Pavel Dubrov, arhivist zloglasnoga moskovskog istražnog zatvora Lubjanka, koji je s mjesta srednjoškolskoga profesora povijesti po kazni premješten da vodi zatvorsku pismohranu u vrijeme najvećih staljinističkih čistka. Na svoj užas ubrzo shvaća da njegova zadaća nije da čuva spise, nego da ih uništava. Zaplijenjene zabilješke, dnevnike, književna djela i ostale rukopise Dubrov mora nakon sređivanja i popisivanja predati na uništavanje, u vidu jedne perverzne, upravo dijabolične arhivistike. Nakon što u jednoj prilici primi rukopis nepoznatoga djela ruskoga književnika Isaka Emmanuiloviča Babelja, Dubrov odluči rukopis spasiti, čak i ako to znači sankcije i vlastitu pogibelj. Moglo bi se konačno reći da su Abigail Chase i Pavel Dubrov neke inačice arhivističkih heroja. Time se oni, na metaforičkoj razini, kanoniziraju kao likovi arhivističkog panteona, baš poput galaktičke arhivistice džedajke Jocaste Nu s Coruscanta u drugoj epizodi *Zvjezdanih ratova – Klonovi napadaju* (*Star Wars: Attack of the Clones*. 2002.), koja samopožrtvovno čuva sve znanje koje se čuva u holokronu.

Lik Arhivista iz romana *Atlas oblaka* (*Cloud Atlas*) britanskoga pisca Davida Mitchella iz 2004. i po njemu 2012. snimljenoga istoimenog njemačko-američkog filma Lene Wachowski, Toma Tykwera i Andyja Wachowskoga – ambivalentan je. Arhivist je u priči državni službenik koji u Novome Seulu 2144. godine, prije izvršenja smrtne kazne nad robotskom konobaricom u *fast foodu* (te heroinom pokreta za aboliciju robota i klonova) Sonmi-451 ima zadaću preuzeti sjećanja uhićenice i pohraniti ih.[16] On

16 Arhivista glumi engleski glumac James D'Arcy, a Sonmi-451 (kao i Sonmi-351) južnokorejska glumica Bae Doo-na. Slična tematika preuzimanja i čuvanja znanja o živim i mrtvim osobama, bilo voljno bilo nevoljno od strane izvorišta informacija, pojavljuje se i u slučaju nekih literarnih ili filmskih prikaza knjižnica i muzeja. Non iz romana *Muzej u čistilištu* kanadskoga pisca Nicka Bantocka (*The Museum at Purgatory*, 1999.), koji kao „kustos čistilišta" odlučuje hoće li umjetnici i kolekcionari umjetničkih predmeta nakon smrti ići u raj ili pakao. *Knjižnica na gori Char* američkoga pisca Scotta Hawkinsa (*The Library on Mount Char*, 2015.), mjesto u kojemu nakon iščeznuća oca njegova djeca čuvaju sve znanje svijeta. Lucien u stripu *Sandman*, nastalome prema književnim djelima Neila Gaimana, glavni je knjižničar u Dreamovoj palači, zadužen za sve knjige – pa čak i one koje još nisu napisane. Treći dio 22. epizode drugoga serijala *Zone sumraka* (*The Twilight Zone*; originalno emitirano 28. ožujka 1986.) pod naslovom *Knjižnica* (*The Library*) posvećen je knjižnici u kojoj je svaka knjiga apsolutno ažuriran detaljan životopis svakoga živog čovjeka – promjenom upisa od strane knjižničarâ, moguće je promijeniti tijek sudbine one osobe čiji se život nalazi

tako u istoj osobi utjelovljuje nesmiljenoga egzekutora i spasitelja znanja i ličnosti, isljednika i katarzični kanal ispovijedi prije smrti.

Neki prikazi imaju metafizičku konotaciju. U stripu iz serije o Batmanu *Povratak Brucea Waynea – Do kraja vremena* američkoga izdavača DC (*The Return of Bruce Wayne – Until the End of Time*; originalno tiskano 26. svibnja 2010.), ostarjeli Bruce Wayne je arhivar – „bio organic archivist compiling all of time" – u vrlo dalekoj budućnosti, u metafizičkoj dimenziji izvan normalnoga vremensko-prostornog kontinuuma (Točki Nestajanja, kozmičkome otoku postojanja u zadnjoj nanosekundi prije nastupa konačne entropije svemira), gdje veliki arhivar Wayne, kao mesijanski mudrac, proročanski razotkriva okupljenomu bratstvu superheroja (Rip Hunter, Green Lantern, Superman, Booster Gold) kako je vrijeme zapravo petlja što omogućuje grananja, preplitanja i presijecanja povijesnih događaja i tokova.

U kompjuterskoj igri *Matrix*, kreiranoj prema istoimenome kultnom igranom filmu braće Wachowski iz 1999. godine, postoje konstrukti kao džepovi u Matrici, gdje je pod upravom Arhivističkoga društva pohranjeno sve povijesno znanje. Arhivari Matrice su jedine autorizirane osobe za pristup tomu repozitoriju. Arhivari, doduše, omogućuju istraživanje znanja u arhivima, ali za to treba pristupni ključ. Pristupni ključevi rasuti su po Matrici u obličju svezaka knjiga što se skupo nabavljaju u opskurnim specijaliziranim matričnim knjižarama *Richlanda*. Arhivističko je znanje u Matrici čitava jedna supkultura. Provala u sfere toga svijeta vrlo je opasna jer Arhivističko društvo (u biti svojevrsno svećenstvo arhivističke sljedbe) upražnjava brutalne metode obračunavanja sa svim uljezima žednima znanja. Arhivari zauzimaju neutralnu poziciju u hladnoratovskim matričnim obračunima nakon mirovnoga sporazuma iza Prvoga strojnog rata, paranoični su i dogmatični u obrani znanja. To su zastarjeli ekspertni programi koji su izbjegli vlastito brisanje i udružili se u ceh. Po svojemu ustrojstvenom karakteru, možemo reći da su narečeni konstrukti pandani našim državnim arhivima. U Hrvatskoj djeluje Hrvatski državni arhiv i mreža područnih državnih arhiva. U Matrici djeluju: Matrični arhiv *Zero-One*, Matrični arhiv *One-Zero*, Matrični arhiv u *Sakuri*, Matrični arhiv u *Yukiju*, Matrični arhiv u *Widow's Mooru*, Matrični arhiv u *Ashencourteu*, Matrični arhiv u *Sati's Playgroundu*, Matrični arhiv *Data Mine*. Ne postoji središnji arhiv. Neki matrični arhivi čuvaju ezoterično znanje tamne matrice.

Postoje i druga djela u kojima arhivske ustanove i pismohrane kod stvaratelja služe kao ključne poluge razrješenja radnje, npr. u filmu *Labirint laži* (*Im Labyrinth des Schweigens*, 2014.) Giulia Ricciarellija, u kojemu se tematizira poslijeratno suočavanje njemačkoga društva sa strahotama nacističkih logora smrti posredstvom prvih suđenja civilnih sudova esesovskim stražarima iz Auschwitza. (Istražitelj njemačkoga saveznog državnog odvjetništva uz pomoć jednoga američkog časnika pretražuje osobne dosjee esesovaca u Američkome vojnom arhivu u potrazi za dokazima i svjedocima zločina počinjenih u najvećemu nacističkom logoru.) Slično je i s filmom *Muškarci koji mrze žene* (*The Girl With The Dragon Tattoo*, 2011.) Davida Finchera, snimljenome prema prvome dijelu romaneskne trilogije *Millennium*

u tome svesku.

Stiega Larssona, ali i Gradskim arhivom Wrocława u romanu Mareka Krajewskog *Kraj svijeta u Breslau* (*Koniec świata w Breslau*, 2003.; kod nas objavljeno 2010.). Arhivi u tim djelima posjeduju stanovite osobine ličnosti, oni kao da su živi, kao da tiho i polagano, ali odlučno djeluju iz pozadine kako bi se konačno omogućilo pravedno razotkrivanje prevelikih zločinstava.

Interesantan je naposljetku osebujni dublet romana mađarskoga pisca Pétera Esterházyja iz 2001. i 2002. Možemo reći da između jedne i druge knjige stoji arhiv kao katalizator. Nakon što je u Budimpešti 2001. godine iz tiska izašla obiteljska kronika Esterházyjevih *Harmonia caelestis* na 860 stranica, Péter Esterházy u mađarskim arhivima pronalazi podatke da je njegov otac bio doušnik tajne službe nakon Drugoga svjetskog rata. Potresen tim podatcima, on već godinu dana kasnije objavljuje novu obiteljsku kroniku na dodatnih 380 stranica, u kojoj i taj dio obiteljske povijesti rasvjetljava, pod imenom *Javított kiadás – Poboljšano izdanje*.[17]

Pokušajmo zaključno dati odgovor na pitanje, zbog čega ima relativno malo ozbiljnije tematizacije arhiva i arhivista u književnosti i na filmu. Zbog čega je toliko puno beletristike i filmografije posvećeno knjižnicama i knjižničarima, muzejima i kustosima, a toliko malo arhivima i arhivistima? Mislim da je odgovor na to pitanje višestruk; ponudit ću neka svoja razmišljanja na tu temu.

Kao prvo, romane i ostale literarne forme stvaraju književnici. Plod su njihova djelovanja knjige. Knjige čuvaju i izdaju knjižničari u knjižnicama. Nije stoga posebno čudno da su književnici izrazito senzibilizirani za knjižničarsku problematiku.[18] Knjižničari su na neki način njihovi partneri u poduhvatu. Jedan dio toga plemenitog partnerstva obuhvaća izdavače, drugi knjižare, treći literarne kritičare, a četvrti knjižničare. Zašto su knjižnice i knjižničari izvrsno zastupljeni na filmu? Zato što filmske scenarije pišu književnici, ili su pak adaptirani iz poznatih književnih djela, ili ih opet pišu pisci koji ionako posjeduju literarne ambicije. Zato je duh štovanja knjižnica te činjenica poznavanja ambijenta koji pruža pozornicu radnje, prisutan i na velikome platnu.

17 Podatci o obimu knjiga referiraju se na hrvatska izdanja nakladničke kuće *Fraktura* iz Zaprešića.

18 Dovoljno je pročitati ushićeno raskošan tekst britanskoga književnika za djecu Neila Gaimana *Zašto naša budućnost ovisi o knjižnicama, čitanju i sanjarenju* (*Why Our Future Depends on Libraries, Reading and Daydreaming*), objavljen 2013. u *Guardianu* kao redigirani transkript jednoga Gaimanova londonskog predavanja. Gaiman, N. *Zašto naša budućnost ovisi o knjižnicama, čitanju i sanjarenju*. Mrežne stranice Gradskih knjižnica Rijeke. 2013. URL: http://gkr.hr/Magazin/Teme/Neil-Gaiman-Zasto-nasa-buducnost-ovisi-o-knjiznicama-citanju-i-sanjarenju (30. 3. 2017.). Naša budućnost ovisi i o arhivima, ali tu je istinu teže primamljivo javno predstaviti. Zato smatram dragocjenom organizaciju danâ arhiva, što se posljednjih godina održavaju u hrvatskim arhivskim centrima, kao vid privlačne edukacije o arhivskoj djelatnosti i arhivskim institucijama, pa možda i kao način suptilne gaimanovske andragogije. U tome smislu izdvajam biografiju osnivača Arhiva grada Vancouvera iz pera autorice Daphne Sleigh *The Man Who Saved Vancouver : Major James Skitt Matthews* (Čovjek koji je spasio Vancouver : Bojnik James Skitt *Matthews*. Victoria, Kanada : Heritage House Publishing Co. Ltd., 2008.), ali i izložbe i edicije posvećene Emiliju pl. Laszowskom (knjiga *Neznani svijet Emila Laszowskog* Maria Stipančevića, HDA, 2015.; izložba *Stoljeće nakon Laszowskog* u Ozlju 2015.). Arhivistiku je svakako potrebno popularizirati, učiniti ju vidljivijom i interesantnijom široj javnosti.

Kao drugo, muzeji su univerzalna mjesta fascinacije, nadahnjujuća i opčinjavajuća susretišta s prošlošću, oaze ljudskoga duha, svjedočanstvo eonskih prirodnih mijena. Muzeji krijepe dušu i opajaju ljepotom, podučavaju na konkretnim primjerima. Muzeji su povijest koja se može dodirnuti: Praksitelov kip, fosil dinosaura, modri dijamant, Rembrandtova rasječena polovica krave u mesnici ovjekovječena za nas u ulju na bukovoj dasci prije četiri i pol stoljeća. Muzeji su ušminkano prizorište historije. Naspram toga, arhivi širokim masama djeluju suhoparno. To su mjesta u kojima se čuvaju papiri, a ti papiri ljude obično podsjećaju na uredsku dokumentaciju, na neke osobne probleme, obiteljske muke, formalne poslovne zavrzlame, papirnati labirint. Arhivisti su ljudi koji se bave tim papirima, oni ih preuzimaju, slažu i popisuju, traže, donose, odnose, odlažu.[19] Nema puno poezije u tome, nema suspensa koji bi **činio** supstrat velikomu romanu. Znalci znadu da to u svakome slučaju nije kraj priče i da arhivi čuvaju veliko blago pisane riječi iz bliže i dalje prošlosti, znaju da su arhivi korisni, znaju da su upravo prijeko potrebni za normalno odvijanje života, ali i za specijalistička istraživanja; znaju da te posebne ustanove sadržavaju u sebi i vrijednost i ljepotu. Međutim, ljudi koji su toga u takvoj mjeri svjesni po zanimanju su povjesničari, te samo rijetki među njima imaju nagnuće k ispisivanju beletristike, u kojoj bi jednu važniju ulogu posvetili arhivima ili arhivarima. Još manje je sineasta koji dolaze iz arhivističkih voda i nose senzibilitet za tu branšu. Oko muzeja i knjižnica oduvijek se vije očaravajuća izmaglica mistike, avanture, skrivanja i razotkrivanja, pronalazaka i zabluda, misterija i tajni, pasije i opsjednutosti; oko rijetkih umjetničkih artefakata i primjeraka knjiga vrtlože se gremiji preprodavača, procjenjivača, staretinara, sakupljača, stručnjaka, poznavatelja, krivotvoritelja, krijumčara, kradljivaca. To je svijet napetosti, previranja i izazova. Dovoljno je sjetiti se slučaja Aleksandra Millesa i njegove krađe 1700 raritetnih knjiga iz Sveučilišne biblioteke na Marulićevu trgu 1980. – 88. (Na peteromjesečnome suđenju Millesu i grupi 1989. glavni optuženik izjavljuje sudcu Vinji da je konačni cilj nedjela bio palež dva i pol milijuna knjižničnih svezaka, skupa s čitavim Arhivom Hrvatske, koji je tada dijelio zgradu s knjižnicom.).

Mimara i njegova kolekcija. Erih Šlomović i njegova zbirka. Etruščanski rukopisi s povoja zagrebačkih mumija. Elmyr De Hory i njegovi falsifikati posijani po svim svjetskim galerijama. Spašavanje talijanskoga kulturnog blaga pred nacističkim pljačkašima. Sudbina Schliemannova blaga, Nefertitine biste, kumranskih rukopisa i predmeta iz Tutankamonove grobnice. Nikada do kraja razjašnjena krađa bjelokosnoga plenarija biskupa Duha iz riznice zagrebačke katedrale 1927. godine. Voynichev kodeks iz Beineckeove biblioteke na Sveučilištu Yale – nedešifriran već punih šest stoljeća. Sve bi se to moglo adekvatno obraditi u literarnoj ili filmskoj sferi.[20] Što pak učiniti s arhivskim spremištima i čitaonicama?

19 Nešto opširnije o tomu može se naći u stručnome radu s prikazom istraživanja o percepciji arhiva, knjižnica i muzeja u modernome britanskom društvu, koje su obavili istraživači sa Sveučilišta u Sheffieldu. Usherwood, B., Wilson K., Bryson, J. Perceptions of Archives, Libraries and Museums in Modern Britain. *Library & Information Research* (London). 29, 93(2005), str. 50–57.

20 U slučaju Voynicheva rukopisa, taj već jest literarno obrađen na zanimljiv način, štoviše, može se o njemu čitati i kod nas u knjizi suvremenoga francuskog pisca Thierrya Maugenesta *Rukopis ms408* (Manuscrit ms 408), objavljenoj u izdanju Zagrebačke naklade i prijevodu Milene Benini 2006. Ima u knjizi susretanja s arhivima i arhivistima. Naravno, u nekoj sferi do-

Golema bi imaginacija morala biti investirana u razvoj iole napete radnje u takvome jednom specifičnom miljeu. Ako ne računamo objavu famoznih *Tuđmanovih transkripata*, ni jedan jedini set dokumenata u posljednjih trideset godina nije pobudio toliko zanimanje hrvatske javnosti kao pronalazak Apoksiomena u lošinjskome podmorju 1996. i pitanje restitucije Seusova blaga nakon pokušaja njegove prodaje u Sotheby'su 1990. Nije li simptomatično da je interes naše javnosti za arhivsko gradivo donekle živnuo tek nedavno, na fonu javnih rasprava o „otvaranju arhiva"?

Međutim, tu se ništa ne može i ne treba činiti. Arhivska služba nije astronautska služba. Filmovi, serije, romani i stripovi sporadično se bave arhivima, ali nikada to nije središnja tema jer pronalaskom nekoga presudnog dokumenta u bilo kojemu arhivu ne završava priča, nego možda prije počinje – kao u slučaju arhivskoga uvida novinara Thompsona u osobni dnevnik bankara Thatchera u prvoj četvrtini filma *Građanin Kane* Orsona Wellesa (*Citizen Kane*, 1941.) – ili se tek razvija i razmahuje, odnosno ulazi u fazu zaključenja. Mogle bi naravno biti interesantne neke životne priče arhivista, baš kao što su interesantne životne priče sijaset drugih ljudi različitih zanimanja, no teško je čitavu životnu priču jedne osobe podvesti pod njezin poziv, zvanje, struku i zanimanje – pod njezin redovni posao.

Prije četiri godine mogla se u dnevnome tisku opaziti vjestica o otkriću sarajevskoga povjesničara umjetnosti Emira Filipovića u Državnome arhivu u Dubrovniku, gdje je u sklopu istraživačkoga rada za pripremu doktorata pronašao i fotografirao službene dokumente iz doba renesanse na kojima su bili otisci mačjih capica u tinti.[21] Mogu zamisliti stihove koje bi neki pjesnik napisao o tome. Na IV. kongresu hrvatskih arhivista izložen je rad o usudnim putešestvijama zadarskoga arhivskog gradiva nakon obaju svjetskih ratova.[22] Mogu zamisliti film koji bi neki redatelj snimio o tome. No, takvim temama koje daju štofa umjetnosti, arhivističke vode, rekao bih, oskudijevaju. Ne svojom krivnjom, to je naprosto tako. Arhivi nisu polja egzibicije. U njima se mukotrpno radi i podjednako mukotrpno istražuje. Ali kada podignemo glavu s papira, opažamo zgradu Hrvatskoga državnog arhiva arhitekta Lubinskog, koja je sama po sebi okamenjena poezija. Vidimo nebrojene sudbine zatvorene u arhivske kutije, mnogo životne radosti sačuvane kaligrafskom pisanom rječju, vedrim krasopisom života, puno tragedije zabilježene mrkim mastilom s odsjajem krvi, strojopisom što strijelja kao strojnica.

kumentaristike, bila to televizijska emisija bilo nešto slično, susrećemo se često s arhivima kao, primjerice, nedavno na *National Geographic Channelu*, kada se emitirala emisija o pronalasku Hitlerove čeljusti u jednome moskovskom arhivu. No, predmet ovoga rada nisu takvi slučajevi, nego arhivi, arhivisti, arhivistika i arhivističke prakse provučene kroz magijski filtar umjetnosti, bez pretenzija za posvemašnjom točnosti i preciznosti prikaza, nego više kao poticaj na razmišljanje o temi ozrcaljenoj u svim njezinim blještavim fasetama intelektualne izbrušenosti i estetske dotjeranosti.

21 „Knjiga s četiri mačja otiska dio je službenog zapisa o aktivnostima Dubrovačke Republike tijekom srednjeg vijeka, a napisana je 11. ožujka 1445." Novinar sa žurnalističkim inicijalima „I. Ko." Mačje šape iz Dubrovnika obišle svijet. Mrežni novinski portal *Index*. 2013. URL: http://www.index.hr/rouge/clanak/macje-sape-iz-dubrovnika-obisle-svijet/667174.aspx (16. 6. 2017.).

22 Kolić, D. *Gradivo Državnog arhiva u Zadru u mirovnim pregovorima s Italijom nakon dva svjetska rata*. U: *Zbornik radova sa stručnoga skupa 4. kongres hrvatskih arhivista „Arhivi i politika" (22. – 25. listopada 2013., Opatija)*. Ur. Silvija Babić. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2013. Str. 89–102.

Kao treće, knjižnice i muzeji postoje odavno, stoljećima, pače tisućljećima. Arhivi kao javne institucije, povijesno gledano djeluju praktički odnedavna, negdje od Francuske revolucije.[23] Stoga su knjižnice i muzeji kao tema bivali puno, puno duže prisutni u svjetskoj literaturi. Arhivi i arhivisti su se nakon toga sporadično pojavljivali ili tek anegdotalno ovlaš zavrtjeli u književnosti, odnosno figurirali kao leteća mizanscena u kazališnim predstavama i filmovima, bez ulaženja u dubinu prikaza. Čak i danas, ako se pojavi neki lik arhivista, konstatira se njegovo zanimanje, koje ne utječe bitno na samu radnju, on je, dakle, slučajno arhivist, ali isto bi tako mogao biti zubar, krznar ili kipar.[24] Njegovo zanimanje nije presudno za razvoj radnje književnoga ili filmskoga djela, ono utječe na radnju utoliko, ukoliko se već mora tu i tamo progovarati o pozivu glavnoga ili sporednoga lika – čast izuzecima (o kojima se govori na drugim mjestima ovoga rada).

Katkad je očito i nerazumijevanje onoga o čemu se piše, pa je tako pogrešno prikazan arhiv, pismohrana ili pisarnica, odnosno, vrlo plošno dan lik arhivista ili djelatnika registrature koji sudjeluje u radnji – opet, čast izuzecima.[25] No, to me ne brine isuviše jer je sličan slučaj s mnogim drugim zanimanjima i ustanovama koje se obrađuju u književnosti i na filmu, rijetko kada su zapravo prikazane vjerodostojno i s potpunim razumijevanjem, bilo da je riječ o bolnicama, sudovima, školama, rudnicima, slikarskim ateljeima bilo orbitalnim svemirskim stanicama. Teško je u okviru relativno skučenoga opsega knjige od dvjestotinjak stranica i filma od sat i pol dati široku i šarenu fresku jednoga poziva ili jedne institucije, a često puta to nije ni nužno da bi se umjetnički ostvarilo ono što se želi iskazati i poručiti čitateljstvu i gledateljstvu.

Znanstvena fantastika, slijedom svoje primjerne intelektualne smjelosti, već je zakoračila u svijet arhiva kakvi nas očekuju u budućnosti. Futurističke projekcije oduševljavaju. Arhiv budućnosti arhivirat će zvukove i mirise sela i grada. Njegovi budući stanovnici moći će evocirati svijet vlastita djetinjstva i mladosti. Prema predviđanjima američkoga futurista Thomasa Freya, tradicionalne obrazovne ustanove nestajat će, tiskana izdanja bilo koje vrste iščeznut će, i to relativno brzo, ali knjižnice, arhivi i muzeji opstat će, no ne samostalno, nego harmonično sjedinjeni – i na planu organizacije i na planu usluga i u aspektu vođenja. Bit će to viši stadij medijacije znanja, gdje će ljudi na jednome mjestu za sebe i druge razvijati uzvišen i sveprotežan mural povijesnoga razvoja.

23 „Francuskom revolucijom ukinuto je mnoštvo starih institucija, a njihova je dokumentacija dijelom uništena, a dijelom prenesena u novoosnovani Nacionalni arhiv koji je uskoro i otvoren javnosti." (Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2010, str. 71.).

24 Pa tako u knjizi *Slijetanje* (*Landing*) kanadske spisateljice Emme Donoghue (2007.) o ljubavnoj vezi na daljinu između dviju žena, irske stjuardese Síle i kanadske arhivistice Jude, može se reći da je zanimanje druge stavljeno tek kao ono što se radi i što se mora navesti, dok je presudno samo to da je Síle stjuardesa jer se tako može opravdati temelj radnje koji omogućuje da se njihova veza razvija tijekom interkontinentalnih letova. Sa stajališta zahtjeva radnje, Jude je stvarno mogla biti i fotografkinja ili balerina.

25 Spominjem u tome kontekstu veliki roman Ante Kovačića *U registraturi*, objavljen u *Vijencu* 1888., godinu dana prije autorove prerane smrti, te njegov umjetnički pandan nastao sto deset godina kasnije, *Sva imena* portugalskoga nobelovca Joséa Saramaga (*Todos os Nomes*, 1997.), ali i *Pisaricu* španjolskoga spisatelja Antonia Garrida (*La escribe*, 2008., kod nas objavljeno 2011.).

Svijet budućnosti naziremo kao veličanstveni svijet, okrunjen znanošću i zaogrnut plaštom umjetnosti. U misiji uspona čovjeka, arhivi će odigrati ključnu ulogu dokumentarne spone sadašnjosti i prošlosti, civilizacijske ukorijenjenosti i kulturalne krepkosti društva. Sve što radimo dobro služi velebnomu uzrastu u ljudskosti, općemu i trajnomu poboljšanju ljudskoga bića i njegove okoline kako se ljudi ne bi sveli na strojeve za potrošnju, rad i ubijanje. Naši su arhivi kralježnica znanja o nama. U osvit budućih dana arhivisti neće samo čuvati ispisanu prošlost, nego zauzeto utirati trasu po kojoj ćemo polagati monumentalnu prometnicu svrsishodnije, ljepše i pametnije budućnosti. Veselimo se tomu dobu, dočekujmo ga kao dobru knjigu i napet film, udobno čitanje uz kamin i uzbudljivu kinopredstavu u malome teatru pokretnih slika. U okviru knjiških korica vlastite životne priče i začudnoga kadriranja užurbanih života, postajemo stalni arhivski korisnici žedni vremena.

Poštovano čitateljstvo i gledateljstvo, neka velika avantura započne!

Literatura

Brown, D. *Anđeli i demoni*. Zagreb : V. B. Z., 2006.

Calderón, E. *Stvoriteljeva karta*. Zaprešić : Fraktura, 2008.

Esterházy, P. *Harmonia caelestis*. Zaprešić : Fraktura, 2004.

Esterházy, P. *Poboljšano izdanje*. Zaprešić : Fraktura, 2006.

Giusti, M. The Vatican Secret Archives. Polugodišnjak Udruženja kanadskih arhivista *Archivaria* (Ottawa). IV, 7 (1978. – 79.), str?

Harris, R. *Staljinov anđeo*. Zagreb : Mozaik knjiga, 2006.

Harris, R. *Enigma*. Zagreb : Mozaik knjiga, 2006.

Harris, R. *Pompeji*. Zagreb : Mozaik knjiga, 2005.

Harris, R. *Imperij*. Zagreb : Vuković & Runjić, 2012.

Harris, R. *Lustrum*. Zagreb : Vuković & Runjić, 2014.

Heris, R. *Diktator*. Beograd : Laguna, 2016.

Harris, R. *An Officer and a Spy*. London : Arrow Books, 2013.

Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2010.

Kostova, E. *Povjesničarka*. Zagreb : Algoritam, 2005.

Krleža, M. *Panorama pogleda, pojava i pojmova: Zbornik citata u izboru i obradi dr. Anđelka Malinara*. II. izdanje. Sarajevo : NIŠRO Oslobođenje, 1982.

Krajewski, M. *Smrt u Breslau*. Zaprešić : Fraktura, 2009.

Maugenest, T. *Rukopis ms408*. Zagreb : Zagrebačka naklada, 2006.

Zbornik radova sa stručnoga skupa 4. kongres hrvatskih arhivista „Arhivi i politika" (22. – 25. listopada 2013., Opatija). Ur. Silvija Babić. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2013.

Gaiman, N. Zašto naša budućnost ovisi o knjižnicama, čitanju i sanjarenju. Mrežne stranice Gradskih knjižnica Rijeke. 2013. URL: http://gkr.hr/Magazin/Teme/Neil-Gaiman-Zasto-nasa-buducnost-ovisi-o-knjiznicama-citanju-i-sanjarenju (30. 3. 2017.).

Najava tematske izložbe *Lux in arcana*. Mrežne stranice Kapitolinskih muzeja u Rimu. 2012.

URL: http://en.museicapitolini.org/mostre_ed_eventi/mostre/lux_in_arcana_l_archivio_segreto_vaticano_si_rivela (7. 6. 2017.).

Novinar sa žurnalističkim inicijalima „I. Ko." Mačje šape iz Dubrovnika obišle svijet. Mrežni novinski portal *Index*. 2013. URL: http://www.index.hr/rouge/clanak/macje-sape-iz-dubrovnika-obisle-svijet/667174.aspx (16. 6 .2017.).

Leksikografska jedinica o knjiškom djelu *The Archivist* M. Cooley. *WikiPedia*, *the Free Encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Archivist (9. 6. 2017.).

Summary

ARCHIVES AND ARCHIVISTS IN LITERATURE AND POPULAR CULTURE

This paper gives an overview of archives and archivists in literature and on film. Several key questions are raised, such as:. Which role various types of archives can have in artistic presentation andwhat characterization of archivists one might read in belles-letters or see on film. The paper also tries to answer why archives in art are rather scarce, while – on the other hand, numerous books and films deal with libraries, galleries and museums. Why we rarely meet archivists in literature or on film, while librarians and curators often play a major role in popular culture? The text actually covers different archives, register offices, books and movies, From Dan Brown's book "Angels & Demons" (with the Vatican Secret Archives) to the novel "In the Register Office" by the famous late 19th century Croatian author Ante Kovačić, from the German film on Holocaust "Labyrinth of Lies" by Giulio Ricciarelli (with the former U.S. Army Documentation Centre in Wiesbaden) to archives in the literary opus of the popular British contemporary writer Robert Harris. The paper finally deals with the controversy opened by the book "The Archivist" (by the American writer Martha Cooley) and the case of a fictional destruction of T.S. Eliot's private letters. A brief presentation of the theme in TV series, comics and computer games follows. The author of this work is a poet and publicist; he works as an archivist in a business company.

Keywords: *archives, registry offices, archivists, registries, books, novels, stories, motion pictures, comics, TV series, computer games*

Petar Elez
Državni arhiv u Vukovaru

Arhivsko-pedagoške aktivnosti Državnog arhiva u Vukovaru 2013. – 2017.

Stručni rad

UDK: 930.25(497.544) :373.3/.5
930.25(497.544)"2013/2017"

Rad sadržava pregled dosadašnjih odgojno-obrazovnih aktivnosti Državnoga arhiva u Vukovaru u kojima je autor, u svojstvu koordinatora zaduženoga za realizaciju programa arhivske pedagogije, sudjelovao u razdoblju 2013. – 2017. godine. Naglasak je pritom stavljen na suradnju Arhiva s nastavnicima i profesorima povijesti osnovnih i srednjih škola u Vukovarsko-srijemskoj županiji te na, u tom kontekstu, dosad održane interaktivne tematske radionice i predavanja. U njemu se također opisuju iskustva, rezultati i perspektive povezani s predstavljanjem spomenutoga programa i drugim ciljanim nastavničkim i predmetnim skupinama (vjeroučitelji, učitelji razredne nastave i tako dalje), kao i drugim ustanovama u kulturi (primjerice, knjižnice).

Ključne riječi: *Državni arhiv u Vukovaru, arhivska pedagogija, škole, povijest, vjeronauk, arhivske radionice, predavanja*

Uvod

Sustavni rad na osmišljavanju i provedbi programa arhivske pedagogije Državnoga arhiva u Vukovaru započeo je krajem 2013., odnosno početkom 2014. godine. Tada su, naime, ustanovljene osnovne smjernice rada Arhiva u kontekstu njegove dugoročne kulturno-pedagoške suradnje s osnovnim i srednjim školama na području Vukovarsko-srijemske županije. Otad se, također, vodilo računa da se prilikom izrade godišnjega plana rada Arhiva predvidi i vrijeme koje će se utrošiti na spomenute odgojno-obrazovne aktivnosti (u prosjeku 15 – 25 dana na godinu).[1]

Jedno od polazišta određivanja smjernica arhivske pedagogije Državnoga arhiva u Vukovaru

1 Program rada za 2017. godinu. 10.2.1. Arhivska pedagogija. Državni arhiv u Vukovaru, 2017. URL: http://www.davu.hr/upload/paragraf/2017_01_03_50213910_program_rada_za_2017_godinu.pdf (datum).

bilo je anketno ispitivanje koje sam početkom rujna 2013. godine proveo na uzorku od 16 profesora povijesti zaposlenih u srednjim školama Vukovarsko-srijemske županije. Rezultate ankete prezentirao sam u kontekstu izlaganja *Uloga arhiva i arhivskog gradiva u nastavi povijesti osnovnih i srednjih škola u Vukovarsko-srijemskoj županiji – stanje, mogućnosti i perspektive,* održanome na 6. subotičkome arhivskom danu, u organizaciji Istorijskoga arhiva Subotica u Subotici (Republika Srbija).[2]

Na temelju odgovora na anketna pitanja gimnazijskih profesora povijesti[3] tom su prilikom izvedeni sljedeći zaključci:

- postojanjem, djelovanjem i svrhom Državnoga arhiva u Vukovaru (DAVU) dosad je svega 11,1 % njih organiziralo posjet učenika barem jednoj kulturnoj manifestaciji (izložbe, predstavljanja knjiga i slično) koju je priredio DAVU, a 22,2 % njih za potrebe nastave povijesti koristilo se arhivskim gradivom u njegovu posjedu

- istovremeno se 66,6 % profesora za potrebe nastave povijesti koristilo arhivskim gradivom škola, muzeja ili privatnih imatelja, a čak 83,8 % njih dosad se tijekom satova povijesti detaljnije bavilo analizom teksta, odnosno sadržaja nekoga arhivskog dokumenta

- premda velika većina profesora (88,8 %) smatra kako se u vezi s realizacijom nastavnoga plana i programa više oslanja na usluge muzeja, knjižnica i drugih kulturnih ustanova u Vukovarsko-srijemskoj županiji nego na usluge DAVU-a, treba istaknuti suglasnost svih u stavu da bi se mogli i trebali u većoj mjeri koristiti uslugama i mogućnostima koje nudi DAVU, kao i u stavu da bi uloga i važnost arhiva i arhivskog gradiva trebale biti naglašenije u udžbenicima i nastavi povijesti

- 83,8 % profesora smatra kako su nedovoljno informirani o djelatnosti i kulturnim programima DAVU-a

2 Povodom sudjelovanja na spomenutome međunarodnom stručnom skupu napisao sam i istoimeni rad koji je bio objavljen na mrežnoj stranici Istorijskoga arhiva Subotica, međutim, trenutnačno je zbog problema informatičke (tehničke) naravi ondje nedostupan. Elez, P. *Uloga arhiva i arhivskog gradiva u nastavi povijesti osnovnih i srednjih škola u Vukovarsko-srijemskoj županiji – stanje, mogućnosti i perspektive*. (Rad napisan povodom sudjelovanja na 6. subotičkome arhivskom danu s temom: „Javnost i arhiv", održanome 20. rujna 2013. u Subotici, Republika Srbija).

3 Relativno slab odziv anketi srednjoškolskih profesora povijesti, dok odziva osnovnoškolskih profesora gotovo da i nije bilo, utjecao je naposljetku na odluku da se analiza ankete obavi na uzorku od 9 gimnazijskih profesora (56,25 % svih srednjoškolskih profesora koji su ispunili anketne listove). Važno je naglasiti da je spomenuti uzorak sam po sebi činio zaokruženu cjelinu jer je uključivao sve gimnazijske profesore u stalnome radnom odnosu. U prilog takvu pristupu donekle ide i činjenica da je četverogodišnji program nastave povijesti u gimnazijama, kada je riječ o satnici i sadržaju, daleko obimniji u odnosnu na program nastave povijesti u ostalim srednjim (strukovnim) školama. Zbog svega navedenoga odgovore gimnazijskih profesora, premda je riječ o malome ispitnom uzorku, smatrao sam koliko-toliko pouzdanim indikatorom stanja o ulozi i važnosti Arhiva i arhivskoga gradiva u realizaciji nastave povijesti u srednjim školama na području Vukovarsko-srijemske županije. (op. a.).

- velika je većina profesora (88,8 %) suglasna u stavu da bi intenzivnija suradnja škola i DAVU-a mogla poboljšati nastavu povijesti, odnosno potaknuti veći interes učenika za povijest kao nastavni predmet 55,5 % profesora smatra kako nastavni plan i program (nastave povijesti) nisu dovoljno fleksibilni da bi se tijekom školske godine realizirao barem jedan oblik suradnje škola i Arhiva (učenički projekt, radionica i slično).

Iz rezultata analize ankete bilo je, dakle, vidljivo da je uloga arhivskoga gradiva u nastavi povijesti u gimnazijama na području Vukovarsko-srijemske županije dotad bila uglavnom zanemarena. Unatoč malomu anketnom uzorku, odnosno slabomu odzivu srednjoškolskih profesora, ili baš zbog te okolnosti, može se ustanoviti da su dobiveni rezultati neizravno upućivali na to da bi navedena konstatacija vjerojatno vrijedila i za ostale srednje škole u županiji.

Važno je, naposljetku, naglasiti da rezultati anketiranja nastavnika u osnovnim školama nisu ni uzeti u obzir s obzirom na to da se anketi odazvao svega jedan osnovnoškolski nastavnik. Baš kao i u prethodnome, i u tome je slučaju slab odziv barem dijelom upućivao na sličan, ako ne i na još niži stupanj interesa nastavnika i učenika kada je u pitanju istraživanje zavičajne prošlosti posredstvom gradiva matičnoga županijskog arhiva.

U tome je smislu zaključeno da se program arhivske pedagogije u budućnosti može intezivirati tek uz uvjet da ga se prethodno, na pedagoški stručan i kvalitetan način, predstavi osnovnoškolskim i srednjoškolskim nastavnicima povijesti, o čemu će biti više riječi u nastavku rada.

Upoznajmo arhiv – promidžba kulturno-pedagoške djelatnosti Državnoga arhiva u Vukovaru

Radi što podrobnija upoznavanja škola s arhivskom djelatnošću, odnosno s informacijskim i edukativnim potencijalom arhivskoga gradiva, Državni arhiv u Vukovaru objavio je početkom 2013. godine vodič za nastavnike i profesore povijesti u Vukovarsko-srijemskoj županiji pod nazivom *Upoznajmo arhiv*. Riječ je, naime, o informativnoj brošuri tiskanoj u deplijanskoj formi. U njoj se uz osnovne podatke o gradivu i knjižnome fondu Arhiva, kao i fotografije reprezentativnoga dokumentarnog materijala, posredstvom niza pitanja koja se referiraju na zavičajnu prošlost, neizravno upućuje na spoznaje do kojih učenici, profesori i nastavnici mogu doći uvidom u referentno arhivsko gradivo. Neka od spomenutih pitanja su sljedeća: „Je li među stradalnicima prilikom potonuća *Titanica* 1912. godine bilo žitelja grada Vinkovaca?", „Kakav je bio društveni život na području Vukovarsko-srijemske županije u prvoj polovini 20. stoljeća?", „Što na temelju arhivskoga gradiva možemo saznati o plemstvu Srijemske županije u 18. i 19. stoljeću?", „Kada je i kako nastao tvornički kompleks *Bata-Borovo* i kako je u njemu bio organiziran

Fotografija br. 1: *„Upoznajmo arhiv" - Arhivski vodič za nastavnike i profesore povijesti u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Državni arhiv u Vukovaru, 2013.*

društveni život radnika?" U vodiču se također navode i primjeri potencijalne suradnje sa školama u budućnosti te se, naposljetku, donosi i pregled ostalih kulturno-edukativnih programa arhiva (izložbe, knjige i tako dalje) koji se nerijetko mogu iskoristiti i u odgojno-obrazovne svrhe.[4]

Usporedno s pripremom i objavom vodiča intezivirani su kontakti s voditeljima županijskih stručnih vijeća (takozvana aktiva) nastavnika i profesora povijesti.[5] Tako sam kao tadašnji koordinator za arhivsku pedagogiju dobio priliku da na sastancima nastavničkih aktiva održim više predavanja o važnosti i značenju Državnoga arhiva u Vukovaru u kontekstu istraživanja zavičajne prošlosti, kao i da predstavim novi arhivski vodič, odnosno u njemu opisan program arhivske pedagogije. Pritom je osobit naglasak stavljen na mogućnost da se tijekom izrade godišnjega nastavnog plana, a u okviru postojeće satnice, predvide sati tijekom kojih bi se obradile neke od zavičajnih tema ponuđene u vodiču ili neka od tema u skladu sa sugestijom predmetnih nastavnika i profesora. Usvojivši spomenutu praksu, nastavnici bi izbjegli naknadna odstupanja od unaprijed određenoga plana i programa rada.[6]

Potrebno je naglasiti da je program arhivske pedagogije Državnoga arhiva u Vukovaru od početka poduprla i Agencija za odgoj i obrazovanje – Podružnica Osijek te da je s vremenom uspješno predstavljen i drugim zainteresiranim predmetnim nastavnicima koji nisu bili povjesničarske struke. U

4 Elez, P. *Upoznajmo Arhiv – Arhivski vodič za nastavnike i profesore povijesti u Vukovarsko-srijemskoj županiji*. Grad : Državni arhiv u Vukovaru, 2013.

5 Koristim priliku da se zahvalim na susretljivosti i kolegijalnosti voditelju županijskoga stručnog vijeća nastavnika povijesti u osnovnim školama, prof. Tihomiru Hidegu, te voditejici županijskoga stručnog vijeća nastavnika povijesti u srednjim školama, prof. Danijeli Kegalj. (op. a.).

6 Određena prepreka u razvijanju i unaprjeđenju suradnje Državnoga arhiva u Vukovaru s osnovnim i srednjim školama svakako je bila i okolnost da Arhiv sve donedavna, kada je dovršena izgradnja i obnova nove arhivske zgrade u Vukovaru, nije raspolagao adekvatnim multimedijalnim prostorom u koji je moguće primiti veću skupinu učenika i u kojemu bi se njihov boravak i rad mogli odvijati u sigurnim i primjerenim uvjetima. U tome se smislu sva dosadašnja planirana arhivsko-pedagoška djelatnost odvijala uglavnom u školama, na poziv predmetnoga nastavnika i o trošku Arhiva. (op. a.).

tome kontekstu spominjem aktivno sudjelovanje na Katehetskoj zimskoj školi za vjeroučitelje osnovnih škola 2015. godine, kao i na sastancima županijskih stručnih vijeća vjeroučitelja Vukovarsko-srijemske i Osječko-baranjske županije (vukovarsko-iločko i đakovačko područje) tijekom 2016. godine.[7]

Primjeri arhivsko-pedagoške suradnje Državnoga arhiva u Vukovaru s osnovnim i srednjim školama na području Vukovarsko-srijemske županije

Radionice

Državni arhiv u Vukovaru dosad je u više navrata uspješno organizirao grboslovnu (heraldičku) radionicu pod nazivom *Grbovi, stari i novi...,* namijenjenu učenicima razredne i predmetne nastave od prvoga do osmoga razreda osnovne škole. Glavni je cilj spomenute radionice bio usvajanje znanja o povijesti grbova, kao i osnovnih heraldičkih pravila koja se moraju poštovati prilikom njihove izrade, a odnose se na: oblike grbova, boje i nazive boja grbova, vrste likova i predmeta u grbovima, nakit grbova i tako dalje.[8] U tu je svrhu izrađena uvodna *PowerPointova* prezentacija koja je sadržavala primjerke grbova iz prošlosti, ali i sadašnjosti (grbovi gradova i općina u Vukovarsko-srijemskoj županiji, grbovi nogometnih klubova, grbovi hrvatskih gardijskih brigada i tako dalje). Kao učinkovito i u vizualnome smislu atraktivno nastavno sredstvo u istome su kontekstu korišteni i plakati s primjerima grbova i grbovnica pojedinih velikaških i plemićkih obitelji s područja Srijema (18. – 19. stoljeće), a koji su izvorno sastavni dio postava izložbe *Plemići i velikaši Srijemske županije.*[9]

7 Spomenuta Katehetska zimska škola pod nazivom *Odgoj za mir* održana je 7. – 9. siječnja 2015. u Nadbiskupskome pastoralnom institutu pri Kaptolu u Zagrebu, u organizaciji Hrvatske biskupske konferencije, Nacionalnoga katehetskog ureda i Agencije za odgoj i obrazovanje. U kontekstu teme skupa tom sam prilikom održao predavanje *O komadićima mira u velikim ratovima*. Predavanje se u znatnoj mjeri temeljilo na arhivskome gradivu koje svjedoči o kulturnome i duhovnome životu hrvatskih vojnika i civila u velikim svjetskim ratovima u prošlome stoljeću. Isto sam predavanje potom predstavio na sastanku stručnoga vijeća vjeroučitelja, održanome u Osnovnoj školi Josipa Kozarca u Josipovcu Punitovačkom (Osječko-baranjska županija) 17. listopada 2016., dok je mr. sc. Danijel Jelaš, arhivist Državnoga arhiva u Osijeku, za tu prigodu osmislio radionicu *Mogućnosti korištenja arhivskoga gradiva u nastavi vjeronauka*. Sličnu sam radionicu identičnoga naziva nedugo zatim (24. listopada 2016.) održao na sastanku stručnoga vijeća vjeroučitelja u Osnovnoj školi Dragutina Tadijanovića u Vukovaru. Struktura radionice podrazumijevala je podjelu sudionika u skupine. Svaka je pojedina skupina pritom dobila reprezentativan arhivski materijal, a glavni je zadatak bio utvrditi poveznicu/poveznice s nekima od nastavnih jedinica u vjeronaučnim udžbenicima namijenjenima učenicima od 5. do 8. razreda osnovne škole, kao i način njegove prilagodbe i korištenja za potrebe nastave vjeronauka.
Napominjem, naposljetku, da sudjelovanje na spomenutim stručnim skupovima, odnosno sastancima stručnih vijeća ne bi bilo moguće bez preporuke i podrške vjeroučiteljice Ane Mlinarić, više savjetnice za vjeronauk, vjeroučiteljice Marine Živić, voditeljice Županijskoga stručnog vijeća vjeroučitelja Vukovarsko-srijemske županije te vjeroučiteljice Marine Šijaković, voditeljice Stručnoga vijeća Osječko-baranjske županije, kojima se i ovom prilikom od srca zahvaljujem. (op. a.).

8 Kao temeljna literatura za pripremu radionice poslužila je knjiga (udžbenik) Bartola Zmajića o pomoćnim povijesnim znanostima: Zmajić, B. *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, rječnik heraldičkog nazivlja*. Zagreb : Golden Marketing, 1996.

9 Katalog i postav izložbe *Plemići i velikaši Srijemske županije*. Dobrica, L. (prir.). Vukovar : Hrvatski državni arhiv, Državni arhiv u Vukovaru, 2013.

Nakon usvojenih znanja o grbovima svaki je učenik dobio zadatak naslikati i opisati svoj vlastiti grb. Učenici su se pritom morali držati prethodno usvojenih grboslovnih pravila, ali su u odabiru sadržaja i opreme grba imali potpunu slobodu voditi se vlastitom maštom i osobnim afinitetima (na primjer, omiljena životinja, hobi, omiljeno zanimanje i slično). Radionica je uspješno spojila novostečena znanja s razvojem dječje kreativnosti.

Fotografija br. 2: *Grboslovna radionica: „Grbovi, stari i novi…". Učenici 3. razreda Osnovne škole Dragutina Tadijanovića u Vukovaru, Gradska knjižnica Vukovar, 7. lipnja 2017.*

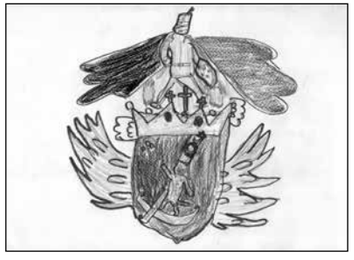

Fotografije br. 3 i 4: *Grbovi sudionika radionice: „Grbovi, stari i novi, učenika 3. razreda Osnovne škole Bartola Kašića u Vinkovcima.*

Među dobro prihvaćenim radionicama treba spomenuti i interaktivnu radionicu *Pisani povijesni izvori*. U njoj su, u kontekstu obrade nastavne jedinice posvećene vrstama povijesnih izvora, sudjelovali učenici petoga razreda osnovne škole. Nakon što su im tom prilikom pokazani primjerci izvornoga arhivskog gradiva Državnoga arhiva u Vukovaru (na primjer vojnograničarske diplome, stare fotografije i negativi na staklu), razne vrste isprava (na primjer, stare domovnice, karte i tako dalje) ili primjerci starije periodike koja se nalazi u knjižnici Arhiva, dobili su zadatak opisati ih i odrediti im svrhu te po mogućnosti uspostaviti poveznicu sa sadašnjošću. Osim spomenutoga arhivskog (i novinskoga) gradiva učenici su imali prilike vidjeti i primjerke materijalnih (arheoloških) povijesnih izvora (na primjer, kamenu prapovijesnu sjekiru i rimske novčiće) kako bi što bolje stekli predodžbu o odnosima između različitih vrsta povijesnih izvora.[10]

10 Spomenuti se artefakti nalaze u posjedu autora rada. (op. a.).

Tematska predavanja

Kada je riječ o tematskim predavanjima koja su dosad održana učenicima osnovnih škola potrebno je naglasiti da je riječ o pojednostavljenim i prilagođenim izlaganjima redovito popraćenima *PowerPointovim* prezentacijama i malim izložbenim postavom referentnoga izvornoga arhivskog gradiva koje učenici tijekom izlaganja mogu razgledati i o kojemu mogu postavljati pitanja. U takva predavanja, primjerice, spadaju predavanja *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu 1914. – 1918.* i *Tovarnik i tovarnički kraj u 18. i 19. stoljeću*, oba namijenjena učenicima sedmoga razreda osnovne škole. Predavanje posvećeno Prvomu svjetskom ratu bilo je popraćeno izložbenim postavom, koji je sadržavao izvorne vojne diplome, vojne iskaznice, pismo hrvatskoga domobrana ženi na Badnjak 1915. godine, njemački *Vojni leksikon* objavljen u Berlinu 1901. godine, replike razglednica na kojima je prikazana najveća montažna vojna bolnica u Austro-Ugarskoj Monarhiji izgrađena u Bršadinu pokraj Vukovara (takozvani Drveni Beč) i tako dalje, dok su na predavanju o Tovarniku u 18. i 19. stoljeću učenici, između ostaloga, imali prilike gledati replike starih karata i mapa vukovarskoga (Eltzova) vlastelinstva.[11]

Program arhivske pedagogije u srednjim školama dosad je realiziran isključivo u kontekstu održavanja tematskih predavanja. Riječ je o sljedećim predavanjima namijenjenima učenicima drugoga, trećeg i četvrtoga razreda gimnazije: *Srijem i Slavonija u Prvom svjetskom ratu 1914. – 1918.*, *Društveno-gospodarske prilike u Vukovarsko-srijemskoj županiji u drugoj polovici 19. i prvoj polovici 20. stoljeća* i *Kultura Hrvata u ranom srednjem vijeku u svjetlu odabranog arhivskog gradiva (9. – 11. stoljeće).*

Sva tri spomenuta predavanja u velikoj su se mjeri temeljila na podacima do kojih je moguće doći uvidom i analizom arhivskoga gradiva. I dok su prva dva predavanja obrađivala pojedine segmente novije zavičajne prošlosti, zbog čega su arhivski izvori, ali i stručna i znanstvena literatura bili relativno lako dostupni, treće je predavanje prelazilo uske zavičajne i vremenske okvire, a njegova je priprema, s obzirom na nedostatak referentnoga gradiva u Državnome arhivu u Vukovaru, bila daleko zahtjevnija. Spomenuta su ograničenja svladana zahvaljujući susretljivosti Državnoga arhiva u Zadru,[12] koji mi je na korištenje ustupio digitalizirane preslike nekih od najvrednijih hrvatskih ranosrednjovjekovnih darovnica i povelja u svojemu vlasništvu, kao i solidnoj dostupnosti digitalizirane srednjovjekovne pisane arhivske baštine u vlasništvu Hrvatskoga državnog arhiva na internetu, ali i na CD nosačima elektroničkoga zapisa.[13]

Kako bi se u potonjemu slučaju izbjegla monotonost nabrajanja i opisivanja spomenutoga

11 Kao izvrstan primjer korištenja objavljenim arhivskim izvorima (kartografski materijal) u nastavno-edukativne svrhe navodim: *Atlas vukovarskog vlastelinstva 1733.* (Grubišić, A., prir.). Osijek : Muzej Slavonije Osijek, 2006.

12 Na susretljivosti i pomoći napose zahvaljujem ravnatelju Državnoga arhiva u Zadru dr. sc. Anti Gveriću. (op. a.).

13 HR-DAZD-336. Benediktinski samostan sv. Krševana. Pergamene rbr. 1 (čol. 1.), 2 (čol. 3), 9 (čol. 14 i 12), 10 (čol. 16); HR-HDA-876. Zbirka najstarijih hrvatskih povelja. URL: http://monasterium.net/mom/HR HDA/MA/fond (17. 8. 2017.); *Digitalno izdanje Zbirke najstarijih hrvatskih povelja 999. – 1089. Monumenta Antiquissima*. (CD). priređivači Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2008.

arhivskog gradiva, vodilo se računa o tome da se preko *PowerPointove* prezentacije naglasi i upozori na širi povijesni, arheološki i kulturni kontekst kojemu ono pripada. U uvodnome dijelu izlaganja učenici su se također upoznali s poviješću upotrebe papirusa i pergamenta kao temeljnih nosača srednjovjekovnih zapisa, ali i s odlikama pisama kojima su pisane ranosrednjovjekovne isprave s područja Hrvatske (beneventana, karolina i tako dalje). Posebna je pozornost posvećena ulozi benediktinskoga reda u opismenjavanju Europe i Hrvatske, kao i važnosti skriptorija benediktinskih samostana svetoga Krševana i svete Marije u Zadru za hrvatsku povijest i kulturu.[14]

U kontekstu osvrta na dosad održana tematska predavanja učenicima osnovnih i srednjih škola, a na temelju dosadašnjega iskustva, može se ustanoviti da je spomenuti oblik nastave, s obzirom na stupanj kognitivnih sposobnosti, visinu koncentracije, ali i predznanje kojim učenici raspolažu, donekle primjereniji srednjoškolcima, kao što su radionice primjerenije osnovnoškolcima. Odabir oblika nastave (predavanje ili radionica) u konačnici ovisi o cijelome nizu faktora poput teme koja se obrađuje, dostupnosti, odnosno količine dostupnoga arhivskog gradiva, raspoložive školske satnice i tako dalje. Srednjoškolci bi u tome smislu također mogli sudjelovati u radionicama, međutim, jedan školski sat u kombinaciji s brojnošću razreda (3 – 4, pa i više razreda po godištu učenika) nije dostatan za stjecanje dovoljno kvalitetne razine znanja i vještina primjerene dobi učenika, ali i ciljevima koji su definirani nastavnim planom i programom. S druge strane, predviđeni opseg nužnih znanja i vještina koje moraju usvojiti učenici u osnovnim školama znatno je manji te se preko radionica ta ista znanja i vještine mogu znantno uspješnije kanalizirati u relativno kratkome vremenu. Uspješan radionički tip nastave ovisi, naposljetku, i o dostupnosti adekvatnoga arhivskog prostora u kojem učenici mogu neometano i kontinuirano raditi na pojedinim školskim projektima.

Izložbe i promocije arhivskih izdanja

Realizacija pojedinih kulturnih programa i sadržaja Državnoga arhiva u Vukovaru, poput izložaba i predstavljanja knjiga (objavljenih arhivskih izvora), dijelom se odvijala i u kontekstu njegove suradnje s osnovnim i srednjim školama, ali i s nekima od istaknutih kulturnih i baštinskih ustanova i udruga. Tako su pojedine osnovne škole organizirano posjetile i primjereno popratile prethodno spomenutu izložbu *Plemići i velikaši Srijemske županije*, postavljenu u Hrvatskome domu Vukovar u veljači 2013. godine, kao i predstavljanje objavljene Spomenice Državne djevojačke pučke škole u Vukovaru, održano u Gradskoj knjižnici Vukovar u svibnju 2015. godine.[15]

14 Osim spomenutoga arhivskog gradiva od velike su pomoći pri pripremi predavanja bile znastvene monografije i studije koje sadržavaju obilje faksimila izvornoga arhivskog gradiva. Među njima spominjem tek neke: Katić, L. *Saksonac Gottschalck na dvoru kneza Trpimira*. Zagreb : izdavač, 1932.; Bratulić, J., Damjanović, S. *Hrvatska pisana kultura – izbor djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. stoljeća*. Zagreb : Veda, 2005.

15 Pučka djevojačka škola i Ženska stručna škola u Vukovaru 1917. – 1933. *Državna djevojačka pučka škola u Vukovaru 1945. – 1948.* Elez, P. (prir.). Školske spomenice, knjiga 1. Vukovar : Državni arhiv u Vukovaru, 2015. ne znam točno što je naslov što napomena. naslov treba biti u kurzivu u cijelosti.

Među posjetiteljima izložbe posvećene srijemskomu plemstvu ističem posjet učenika Osnovne škole Josipa Matoša u Vukovaru, jedine samostalne škole za učenike s posebnim potrebama i poteškoćama u razvoju u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Također, napominjem da su me članovi novinske sekcije, nakon što sam ih osobno proveo kroz izložbeni postav, intervjuirali za potrebe članka u školskim novinama. Svrha je intervjua bila zabilježiti osnovne podatke o životu i društveno-političkoj ulozi plemstva Vukovarsko-srijemske županije te o važnosti i svrsi postojanja arhiva, osobito Državnoga arhiva u Vukovaru. Kad je riječ o Spomenici Državne djevojačke pučke škole u Vukovaru, potrebno je naglasiti da je njezino objavljivanje pobudilo interes među profesorima i učenicima dviju osnovnih škola koje, unatoč tomu što se ne mogu smatrati izravnim sljednicima odavno ugasle pučke škole, ipak ističu svoju ulogu u njezinu čuvanju i spašavanju od uništenja. Spomenica se, tako, do razaranja i okupacije Vukovara 1991. godine čuvala u vukovarskoj Osnovnoj školi Stjepana Supanca (danas Osnovna škola Antuna Bauera u Vukovaru). Tijekom razdoblja velikosrpske okupacije Vukovara brigu o Spomenici i ostalome arhivskom gradivu iz razorene škole Stjepan Supanc preuzima njezina negdašnja područna škola, a današnji pravni sljednik – Osnovna škola Negoslavci u Negoslavcima nedaleko od Vukovara. U tome su smislu predstavljanju Spomenice, među ostalim uzvanicima, nazočili i učenici potonje škole.[16]

Popularizaciji istraživanja razvoja i povijesti školstva u Vukovaru Arhiv je u suradnji s Ogrankom Matice hrvatske u Vukovaru nastojao pridonijeti i izložbom *Vukovarske škole u 19. i 20. stoljeću (1801. – 1991.).* S njom je 2016. godine gostovao u Osnovnoj školi Antuna Bauera u Vukovaru. Izložba je nakon svečanoga otvorenja više tjedana bila postavljena u predvorju škole, gdje su je učenici i profesori mogli neometano razgledati, a plan je da se u doglednoj budućnosti postavi i otvori i u drugim vukovarskim osnovnim i srednjim školama. Osim vrijednoga arhivskog i dokumentarnoga materijala izložba sadržava i tri pregledna plana grada s lokacijama vukovarskih škola tijekom prošlosti.[17]

Obilježavanje prigodnih dana

Dio odgojno-obrazovnih aktivnosti povezan je i s pojedinim projektima kulturne suradnje Državnoga arhiva u Vukovaru s ostalim arhivskim i drugim javnim ustanovama u kulturi. Tako je, na primjer, u povodu obilježavanja desete Noći muzeja 2015. godine[18] mr. sc. M. Jurić, zaposlenica Hrvatskoga državnog

16 Izvornik Spomenice se nakon razaranja Vukovara 1991. do trenutka kada je zajedno s ostalim gradivom Osnovne škole Stjepan Supanc predan na trajno čuvanje i skrb Državnomu arhivu u Vukovaru nalazio upravo u negoslavačkoj osnovnoj školi (op. a.).

17 Katalog i postav izložbe *Vukovarske škole u 19. i 20. stoljeću*. Elez, P., Hubalek, I. (prir.). Vukovar : Državni arhiv u Vukovaru, Ogranak Matice hrvatske u Vukovaru, 2015.

18 Glavna tema Noći muzeja 2015. bila je *Izumi i otkrića – Nikola Tesla – univerzalni um,* dok je težište programa Gradskoga muzeja Vukovar bilo lik i djelo hrvatskoga nobelovca Lavoslava Ružičke. Kartografska je radionica u tome smislu bila dio ostalih

arhiva, osmislila i u Gradskome muzeju Vukovar održala projekciju i uspješnu kartografsku radionicu *Stari planovi u novom ruhu*,[19] dok su 15. i 16. prosinca 2016. godine u Gimnaziji Vukovar i Gimnaziji Matije Antuna Reljkovića u Vinkovcima, u kontekstu održavanja 2. dana hrvatske kinoteke, učenici, među ostalim sadržajima, imali priliku prisustvovati filmskoj radionici Vjerana Pavlinića, zaposlenika Hrvatskoga filmskog arhiva pri Hrvatskome državnom arhivu. Radionica je održana u učionici vukovarske gimnazije, odnosno u prezentacijskoj dvorani vinkovačke gimnazije. Autor je tom prilikom učenicima prikazao dio filmske i montažerske opreme, vrste filmskih vrpci te na primjeru ogledne filmske projekcije snimljene amaterskom kamerom objasnio elementarne postavke snimanja i montaže filmova.Iznimno je uspješna i popraćena bila i radionica *Skriveno blago arhivske knjižnice*, čija je autorica Irena Milobara, arhivistica Državnoga arhiva u Vukovaru. Radionica je u povodu obilježavanja Noći knjige 2016. godine održana u Gradskoj knjižnici Vukovar, a 2017. godine u Gradskoj knjižnici Županja. Svrha je radionice bila upoznati učenike s bogatim knjižnim fondom specijalizirane knjižnice Državnoga arhiva u Vukovaru. Svaka pojedina učenička skupina pritom je odgovarala na pitanja o knjigama s kojima je bila u doticaju. Listići u bojama s odgovorima lijepili bi se na veliki lik šišmiša izrađen od hamer-papira nakon čega bi predstavnik skupine svim ostalim sudionicima prezentirao tom prigodom stečene spoznaje i znanja.[20]

Fotografija br. 5: *Interaktivna radionica: „Skriveno blago arhivske knjižnice". Učenici 7. i 8. razreda Osnovne škole Dragutina Tadijanovića u Vukovaru, Gradska knjižnica Vukovar, 22. travnja 2016.*

popratnih sadržaja spomenute manifestacije, ali su, unatoč tomu, posjećenost i angažman učenika bili i više nego solidni. (op. a.).

19 Svrha je radionice bila izraditi plan izmišljenoga naselja i upoznati se sa simbolima na starim katastarskim planovima. Svaki je posjetitelji pritom dobio 3D kocku s odabranim katastarskim simbolima. (op. a.).

20 U kontekstu suradnje Arhiva i Gradske knjižnice Vukovar može se spomenuti i okolnost da su prethodno spomenute grboslovne radionice bile sastavni dio kulturnoga ljetnog programa knjižnice.

Neki primjeri vanjskoga vrednovanja programa arhivske pedagogije Državnoga arhiva u Vukovaru

Uspješnost programa arhivske pedagogije dosad je u nekoliko navrata testirana evaluacijskim upitnicima (listićima) koje su osmislili pojedini predmetni profesori, odnosno voditelji županijskih stručnih vijeća. Kao primjer navodimo rezultate evaluacije u okviru školskoga kurikuluma u kojoj su sudjelovali učenici četvrtih razreda gimnazije nakon odslušanoga predavanja *Društveno-gospodarske prilike u Vukovarsko-srijemskoj županiji u drugoj polovici 19. i prvoj polovici 20. stoljeća.* Neki od anonimnih odgovora učenika pritom bili su sljedeći:

- Izlaganje je bilo zanimljivo, bilo je dosta korisnih informacija i detalja
- Izlaganje mi se svidjelo, bilo je mnogo zanimljivih činjenica i fotografija
- Vrlo zanimljivo i poučno
- Interesantno, vjerodostojno
- Bilo je fora, sviđa mi se opuštena atmosfera
- Zanimljivo, profesor je rekao nešto što ne možemo saznati iz knjige
- Predavač je pokazao velik opseg znanja iz povijesti, prezentacija je bila zanimljiva i jasna; ovakva bi predavanja trebala biti češća kako bi se informirali o svom kraju
- Jako zanimljivo, vidi se da je uloženo puno vremena
- jako zanimljivo, poučno, kvalitetno odrađeno, korisno
- Predavač je potpuno zadobio moju pozornost, jako mi se svidjelo izlaganje
- Mnogo toga sam naučila i shvatila da su prilike tada bile bolje nego danas
- Pohvalno je što smo se mogli uključiti u razgovor i pitati sve što nas zanima
- Nisam bio na predavanju, ali sama činjenica da su mi kolege iz razreda sutradan odmah prepričali cijelo predavanje ostavlja mi dojam da je predavanje bilo iznimno zanimljivo, ali prije svega i uspješno, jer su se rijetki nadali da će svih 45 minuta ostati koncentrirani
- Ugodno sam iznenađena informacijama koje sam čula
- Sadržaji su dobro povezani u smislenu cjelinu, neki dijelovi su manje interesantni, neki jako zanimljivi
- Detaljno, iscrpno, pokušao je što bolje dočarati tadašnje prilike, povezao je prošlost i sadašnjost
- Predložila bih malo više izlaganja o odjeći, obitelji i samom načinu života
- Zadovoljna sam, ocjena 5
- Ovakav je oblik nastave kvalitetan i trebao bi se češće provoditi."[21]

21 Evaluacijski upitnik je izradila i provela Marija Stuburić, profesorica povijesti u Gimnaziji Matije Antuna Reljkovića u Vinkovcima.

U nastavku rada donosim i primjerak evaluacijskoga listića koji su ispunjavali (zaokruživali) vjeroučitelji s područja Vukovara i Iloka nakon što su na sastanku Županijskoga stručnog vijeća 24. listopada 2016. godine sudjelovali na arhivskoj radionici *Mogućnosti korištenja arhivskoga gradiva u nastavi vjeronauka.* Uspješnost radionice ocijenjena je ocjenom odličan (5,00).

Pitanje:	Zaokružite ocjenu				
Je li predavač temu predavanja i radionice izložio na jasan i zanimljiv način?	1	2	3	4	5
Je li tema predavanja primjenjiva u nastavi vjeronauka i radu s učenicima?	1	2	3	4	5
Jeste li u prezentiranoj temi prepoznali nove mogućnosti u oblikovanju nastave vjeronauka?	1	2	3	4	5
U kojoj je mjeri predavač kod Vas potaknuo zanimanje za arhivsko gradivo?	1	2	3	4	5
U kojoj su mjeri ispunjena Vaša očekivanja od teme koja je na susretu prezentirana?	1	2	3	4	5

Prilog I: Evaluacijski listić osmišljen za potrebe arhivske radionice *Mogućnosti korištenja arhivskoga gradiva u nastavi vjeronauka* održane na sastanku Županijskoga stručnog vijeća (ŽSV) vjeroučitelja Vukovarsko-srijemske županije 24. listopada 2016. godine (autorica: vjeroučiteljica Marina Živić, voditeljica ŽSV-a).

Razvoj programa arhivske pedagogije Državnoga arhiva u Vukovaru u budućnosti – vizija i perspektive

Unatoč dosadašnjim solidnim postignućima programa arhivske pedagogije Državnoga arhiva u Vukovaru potrebno je naglasiti da njome i dalje nisu obuhvaćene sve potencijalne ciljane skupine (na primjer, djeca predškolskoga uzrasta, umirovljenici i drugi), kao uostalom i znatan broj predmetnih nastavnika u osnovnim i srednjim školama.[22] U tome je smislu u narednome vremenu potrebno nastaviti s

22 U dogledno vrijeme planira se suradnja s nastavnicima hrvatskoga jezika, zemljopisa i drugih predmeta, ali i sa studentima

još intenzivnijom promidžbom programa, osobito daljnjim razvijanjem suradnje sa školama, kulturnim i znanstvenim ustanovama, s lokalnim medijima i turističkim zajednicama. Vjerujem da će poboljšanju programa znatno pridonijeti i okolnost da Arhiv uskoro useljava u novoizgrađeni objekt gdje će biti izložen stalni arhivski postav, koji tvore neki od najreprezentativnijih dokumenata zavičajne prošlosti slavonsko-srijemskoga prostora. Spomenuto će zdanje, s obzirom na zavidne prostorne kapacitete (suvremena multimedijalna dvorana, specijalizirana knjižnica i čitaonica i tako dalje), također omogućiti daleko bolje uvjete rada s učenicima i ostalim zainteresiranim skupinama, osobito kada je riječ o organizaciji radionica ili istraživanja gradiva u kontekstu učeničkih projekata.[23]

U planu je i osmišljavanje dodatnih odgojno-obrazovnih sadržaja, poput novih arhivskih radionica (na primjer, genealoških), kao i didaktičko-edukativnih igara namijenjenih učenicima i djeci predškolskoga uzrasta. Smatram da bi program arhivske pedagogije trebao više pozornosti posvetiti i učeničkim projektima povezanima s istraživanjem Vukovarske bitke 1991. godine, kao i Domovinskoga rata općenito. Tomu u prilog dijelom ide i okolnost da se u posjedu Arhiva, između ostaloga, nalazi i gradivo ratne provenijencije (na primjer, Zbirka fotografija Vinkovaca i okolice u Domovinskom ratu, HR-DAVU-VK-92 i tako dalje).[24]

Izvori i literatura

Arhivski izvori

HR-DAZD-336. Benediktinski samostan sv. Krševana. Pergamene rbr. 1 (čol. 1.), 2 (čol. 3), 9 (čol. 14 i 12), 10 (čol. 16).

povijesti i srodnih humanističkih znanosti, kod kojih također postoji interes za sudjelovanjem u raznim projektima na volonterskoj osnovi. (op. a.).

23 Iz osobnoga iskustva mogu posvjedočiti da su učenički, odnosno pojedini školski projekti, nerijetko praktički neizvedivi bez suradnje s Arhivom ili nekim drugim imateljem arhivskoga gradiva. Naime, u svojstvu učitelja povijesti u Osnovnoj školi Antuna Gustava Matoša u Tovarniku i Osnovnoj školi Ilača bio sam 2008. mentor učenicima prilikom realizacije projekta *Folksdojčeri u Tovarniku i Ilači*. S njime su iste godine osvojili prvo mjesto na županijskome natjecanju iz povijesti. Usvojena znanja o *Folksdojčerima* su se, između ostaloga, temeljila i na rezultatima iscrpnoga istraživanja matičnih knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih rimokatoličke župe Tovarnik, tada pohranjenih u Matičnome uredu u Tovarniku. (op. a.).

24 Nova arhivska zgrada u Vukovaru bi se u tome smislu, u doglednoj budućnosti, svakako trebala naći u itineraru stručnih učeničkih ekskurzija, ali i kao jedna od nezaobilaznih destinacija u kulturno-turističkoj ponudi grada Vukovara i Vukovarsko-srijemske županije. U tome kontekstu treba istaknuti projekt *Posjet osmih razreda Vukovaru*, čiji je organizator Memorijalni centar Domovinskoga rata Vukovar. (op. a.).

Objavljeni arhivski izvori

Atlas vukovarskog vlastelinstva 1733. Grubišić, A., prir. Osijek : Muzej Slavonije Osijek, 2006.

HR-DAVU-VK-388. Državna djevojačka pučka škola u Vukovaru. 1.2. Školske spomenice. Spomenice; Pučka djevojačka škola i Ženska stručna škola u Vukovaru 1917. – 1933. *Državna djevojačka pučka škola u Vukovaru 1945. – 1948.* Elez, P. (prir.). Školske spomenice, knjiga 1. Vukovar : Državni arhiv u Vukovaru, 2015.

Digitalizirani arhivski izvori

HR-HDA-876. Zbirka najstarijih hrvatskih povelja. URL: http://monasterium.net/mom/HR HDA/MA/fond (17. 8. 2017.). Zbirka najstarijih hrvatskih povelja. URL: http://monasterium.net/mom/HR HDA/MA/fond (17. 8. 2017.); *Digitalno izdanje Zbirke najstarijih hrvatskih povelja 999. – 1089. Monumenta Antiquissima*. (CD). priređ. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2008.

Literatura

Bratulić, J., Damjanović, S. *Hrvatska pisana kultura – izbor djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. stoljeća*. Zagreb : Veda, 2005.

Elez, P. *Uloga arhiva i arhivskog gradiva u nastavi povijesti osnovnih i srednjih škola u Vukovarsko-srijemskoj županiji – stanje, mogućnosti i perspektive*. (Rad je napisan povodom sudjelovanja na 6. subotičkome arhivskom danu s temom *Javnost i arhiv*, održanome 20. rujna 2013. u Subotici, Republika Srbija i objavljen na mrežnoj stranici Istorijskoga arhiva Subotica. URL: http://suarhiv.co.rs/ser/o_nama/arhivski-dani/sesti-arhivski-dan datum).

Elez, P. *Upoznajmo Arhiv: Arhivski vodič za nastavnike i profesore povijesti u Vukovarsko-srijemskoj županiji*. Grad : Državni arhiv u Vukovaru, 2013.

Katalog i postav izložbe *Plemići i velikaši Srijemske županije*. Dobrica, L. (prir.). Vukovar : Hrvatski državni arhiv, Državni arhiv u Vukovaru, 2013.

Katalog i postav izložbe *Vukovarske škole u 19. i 20. stoljeću*. Elez, P., Hubalek, I. (prir.). Vukovar : Državni arhiv u Vukovaru, Ogranak Matice hrvatske u Vukovaru, 2015.

Katić, L. *Saksonac Gottschalck na dvoru kneza Trpimira*. Zagreb : izdavač, 1932.;

Program rada za 2017. godinu. 10.2.1. Arhivska pedagogija. Državni arhiv u Vukovaru, 2017. URL: http://www.davu.hr/upload/paragraf/2017_01_03_50213910_program_rada_za_2017_godinu.pdf

Zmajić, B. *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, rječnik heraldičkog nazivlja*. Zagreb : Golden Marketing, 1996.

Summary

ARCHIVE-PEDAGOGIC ACTIVITIES OF THE STATE ARCHIVES IN VUKOVAR, 2013 - 2017

The programme development of archival pedagogy of the State Archives in Vukovar in the period from 2013-2017 has been described in this paper. Its purpose is to promote the importance and significance of the Archives and archives for research of native history through cooperation with primary and secondary schools in Vukovar-Srijem County.

Special attention in the introduction has been given to programme promotion among history teachers, and also among teachers of other subjects (e.g. religion) and among classroom teachers (1-4 grade in primary schools). This was the reason for publishing the archival guide "Upoznajmo arhiv" ("Let us be Introduced to the Archives") for teachers and history teachers and for organizing several informational lectures and archival workshops at the meetings of the county teachers councils. There the teachers could see the informational and educational potential of the Archives at first hand.

Later in the paper the experiences from archival-pedagogic practice related to the problem of creation and realization of certain workshops and lectures have been described. There are also examples of external programme evaluation through questionnaires completed by students and teachers.

The final chapter of the paper has been dedicated to the plan of programme development in the future. The Archives plans to include more students and teachers, as well as other target groups such as pre-schoolers, pensioners etc. Thereby it has been concluded that the newly built Archives building in Vukovar, since it disposes with modern presentation possibilities, will certainly be not only an additional incentive, but also a challenge for further advancement of education programme of the Archives.

Keywords: *State Archives in Vukovar, archival pedagogy, schools, history, religion, archival workshops, lectures*

Snježana Žegor
Državni arhiv u Sisku

Pedagoška iskustva u praksi Državnoga arhiva u Sisku

Stručni rad UDK: 37.091.33-027.22:[930.25(497.527Sisak)

U radu je prikazana suradnja Državnoga arhivu u Sisku s pedagoškim ustanovama: osnovnim i srednjim škola*ma te fakultetima. Dobru praksu te arhivske ustanove potvrdilo je i uvođenje Tjedna arhiva, kada su se kroz čitav tjedan u Arhivu održavala predavanja, promocije knjiga te otvorenja arhivskih izložba. Uz prezentaciju raznih vrsta konvencionalnoga i nekonvencionalnoga arhivskoga gradiva, mladima su najviše dojmljive naše izložbe, edukativni filmski zapisi, no posebno im je dojmljiv ulazak u arhivska spremišta. Budući da između arhiva i muzeja već niz godina postoji dobra suradnja povezana upravo s edukacijom djece i mladih te da su kolege muzealci, kao i mi arhivisti, vrlo aktivni u pedagoškome segmentu djelatnosti svojih ustanova, trebalo bi se ugledati na muzeje koji imaju specijalističko zvanje muzejskoga pedagoga u katalogu stručnih zvanja. Stoga smatram da bi se i u arhivskim ustanovama trebalo ozbiljno promišljati o uvođenju sličnoga specijalističkoga zvanja – arhivskoga pedagoga.*

Ključne riječi*: pedagoške ustanove, kulturna baština, Tjedan arhiva,suradnja,arhivski pedagog*

Uvod

Kulturno-prosvjetna aktivnost Državnoga arhiva u Sisku već se desetljećima provodi kroz uspješnu suradnju s pedagoškim ustanovama, kako s osnovnoškolskim, srednjoškolskim ustanovama tako i s fakultetima. Započeli smo kontakt s profesorima i nastavnicima povijesti sisačkih osnovnih škola i Gimnazije Sisak koji su zbog svojih projekata, čije su teme bile povezane s poviješću Siska i šireg sisačkog područja, dolazili u Arhiv istraživati s povijesnim grupama učenika. Uz istraživanja pojedine, njima zanimljive teme, upriličili smo i upoznavanje sa svim vrstama konvencionalnoga i nekonvencionalnoga arhivskoga gradiva koje se čuva u našoj ustanovi, ali i s arhivskom djelatnosti, nadležnosti te aktivnostima Arhiva kao kulturne, baštinske ustanove. Postupno smo kontakte, a ujedno i posjete Arhivu, povezali s arhivskim izložbama prilikom kojih smo organizirali stručno vodstvo. Suradnja našega Arhiva s vremenom se proširila na osnovne škole s područja Sisačko-moslavačke županije, tako da su

se obilazak Državnoga arhiva u Sisku u svoje redovne programe uvodile škole iz Hrvatske Kostajnice, Lekenika, Pešćenice, Gline, Petrinje i Mošćenice. Za područje Petrinje, u kojoj djeluje zaseban arhivski Odjel – Sabirni arhivski centar, zadužen je viši arhivist koji u svojemu prostoru već niz godina ugošćuje i educira petrinjske osnovnoškolce i srednjoškolce.

Kulturno-prosvjetna suradnja DASK-a s osnovnim i srednjim školama

Našim mladim istraživačima koji pohađaju osnovne i srednje škole prezentiramo najvrednije, a ujedno i najstarije dokumente – rukopisne povelje na pergamentu iz 16. i 17. stoljeća, zatim razne vrste matičnih knjiga, kao i uredskih i školskih evidencija te školske spomenice. Pregledavali su učenici i raznovrsne nacrte i projekte javnih zgrada te planove grada Siska, zatim plakate, razglednice i fotografije, ali i spise zanimljivih sadržaja, rukopisa i reprezentativnih zaglavlja.

Slika 1: *Povelja obitelji Prisek, 1578.*

Obilazak Državnoga arhiva u Sisku započinje uvodnim informacijama o samome Arhivu, koji se bavi čuvanjem i zaštitom pisane baštine te osnovnim podacima o arhivskoj službi i mreži arhiva u Republici Hrvatskoj. Najmlađe posjetitelje[1], buduće istraživače, koji se u svojemu školovanju prvi put susreću s pojmovima baštinskih ustanova (arhiva, knjižnica i muzeja) upućujemo na razliku koja je evidentna između tih ustanova u kulturi te tako ističemo specifičnost i važnost upravo arhivskih ustanova. Mladima napominjemo da svrha zaštite arhivskoga gradiva proizlazi iz same uloge gradiva koja se očituje kao izvor podataka za povijest i druge znanstvene discipline te kao dokaz pravnih i drugih relevantnih životnih činjenica. Nadasve je bitna uloga pisane kulturne baštine, odnosno vrijednost arhivskoga gradiva koje je identitet, svojevrsna osobna iskaznica naroda i predočava sliku vremena i društva u kojemu je nastalo.

1 Prema *Prijedlogu nacionalnog kurikuluma.* Cjelovita kurikularna reforma /www.kurikulum.hr/20.06.2016./ s pojmom baštinskih ustanova susreću se učenici 3., 5. i 8. razreda osnovnih škola

Podaci o posjetima pedagoških ustanova DASK-a: 2012. – 2016.

Pedagoške ustanove	**2012.**	**2013.**	**2014.**	**2015.**	**2016.**	**Ukupno**
OŠ: 22 lipnja Sisak I. K. Sakcinski, Sisak Viktorovac, Sisak Braća Ribar, Sisak Mladost, Lekenik Prva OŠ Petrinja D. Tadijanović, Petrinja OŠ Mošćenica D. Trstenjak. Hrv. Kostajnica	175	458	168	197	143	**1141**
SŠ: Gimnazija Sisak Medicinska škola Sisak Ekonomska škola Sisak Srednja škola Petrinja Srednja škola Glina	/	138	30	83	43	**294**
Fakultet: Arhitektonski fakultet Zagreb Prirodoslovno-matematički fakultet Zagreb			150	120	/	**270**
Ukupno za godinu	175	596	1204	824	186	**2985**

Predavanja koja pripremamo našim mladim posjetiteljima uključuju i edukativne filmove o povijesti grada Siska: *Na tri rijeke* iz 1954., zatim Željezara Sisak iz 1970. godine te film o Stjepanu Radiću *Skupština SDK* iz davne 1928. godine, koji upotpunjuju povijesnu predodžbu o razvoju našega grada i

njegove industrije kao i cijeloga zavičaja. U vezi s izložbom proizašlom iz Zbirke školskih udžbenika i priručnika Državnoga arhiva u Sisku *Od početnice do slovnice*, postavljenom 2013./2014. godine, realizirana je i arhivska radionica za učenike 1. razreda osnovnih škola *Abecedarka*, u kojoj je prvašićima koji su obišli izložbu prezentiran način rada u školama s početka 20. stoljeća. Za srednjoškolce 3. razreda Medicinske škole Sisak, smjer farmaceutski tehničar, bile su održane radionice pod nazivom *Sisački ljekarnici*.

Radionice

1. Abecedarka

Vodeći računa o uzrastu učenika, sudionika radionice, s učiteljicom 1. razreda OŠ 22. lipnja Sisak dogovoren je način rada i pripremljeni su materijali za radionicu koja se održavala u prostoru Velike čitaonice Arhiva u siječnju 2014. godine.

- Uvodni dio: razgledavanje izložbe *Od početnice do slovnice* uz predstavljanje arhivske Zbirke školskih udžbenika i priručnika te svraćanje pozornosti učenicima na pojedine važnije i interesantnije izloške.
- Glavni dio: uspoređivanje nekadašnjih udžbenika, s osvrtom na početnice i slovarice – abecedarke, i današnjih udžbenika hrvatskoga jezika kojima se učenici koriste. Prvašići se upoznavaju s razlikama između nekadašnjega i današnjega načina podučavanja. Učenicima su potom podijeljeni radni listići s različitim zornim primjercima slova abecede i riječi koje iz njih proizlaze. Zajedno s učiteljicom sve smo listiće čitali i komentirali.
- Završni dio: učenicima su ponuđeni primjerci preslika izloženih školskih udžbenika predviđenih za listanje i iščitavanje. Prošetali smo zajedno kroz zgradu arhiva, razgledali arhivsku knjižnicu i spremišta. Radne listiće učenici su ponijeli sa sobom, uz napomenu da se dosjete nekih novih riječi i zapišu ih.
- Didaktičko-metodički dio:
  - frontalni oblik rada
  - izravno izlaganje, dijaloške, dokumentacijske i komparacijske metode podučavanja – medij: knjižno gradivo.

2. Sisački ljekarnici

U dogovoru s profesoricom Medicinske škole Sisak koja predaje trećim razredima usmjerenja farmaceutski tehničari, pripremljena je radionica za srednjoškolski uzrast. Profesorica se s učenicima sastala ispred najstarije sisačke ljekarne (Biljna ljekarna u Ulici A. i S. Radića) te su zajedno došli do zgrade Državnoga arhiva u Sisku, u čijoj se Velikoj čitaonici u prosincu 2013. godine održavala radionica.

- Uvodni dio: pružanje informacija učenicima o DA-u u Sisku i arhivskoj djelatnosti. Uslijedilo je pojašnjenje koncepcije i razgledavanje izložbe *Od početnice do slovnice*, uz predstavljanje arhivske Zbirke školskih udžbenika i priručnika te svraćanje pozornosti učenicima na pojedine važnije i interesantnije izložene udžbenike i priručnike.
- Glavni dio: izlaganje učenicima o povijesti sisačkoga ljekarništva. Predočavanje starih udžbenika iz predmeta Botanika (19. i 20. st.), koji je i danas pod nazivom Botanika s farmakognozijom u sastavu srednjoškolskoga kurikuluma farmaceutskoga smjera. Pregledavanje recepata starih sisačkih ljekarnika, kao i njihovih cjenika, uvrštenih u arhivsku zbirku *Acta varia* te uspoređivanje s izgledom i sadržajem suvremenih recepata.
- Završni dio: obilazak zgrade arhiva, arhivskih spremišta i stručne knjižnice.
- Didaktičko-metodički dio:
  - frontalni oblik rada – izravno izlaganje, dijaloške, dokumentacijske i komparacijske metode podučavanja– medij: arhivsko i knjižno gradivo.

U planu je radionica za niže razrede osnovnih škola *Povijesna lenta Siska*, koja bi našim najmlađim istraživačima, preko arhivskoga gradiva i edukativnih videozapisa, približila ključne točke sisačke povijesti.

Uz prezentaciju raznih vrsta konvencionalnoga i nekonvencionalnoga arhivskoga gradiva, mladima su najdojmljivije naše izložbe, edukativni filmski zapisi, no posebno im je dojmljiv ulazak u arhivska spremišta. Učenici zainteresirano pregledavaju arhivske police i arhivske kompaktus regale, pomno očitavaju vrijednosti s uređaja koji pokazuju temperaturu i vlagu u spremištima koje su propisane ne bi li se održali optimalni uvjeti za čuvanje raznovrsnih zapisa.

Iskustva sisačkoga Arhiva sa Sveučilištem u Zagrebu

Budući da se u listopadu 2007. godine Državni arhiv u Sisku preselio u novu, namjenski građenu zgradu, za čiji su projekt arhitekti Nenad Kondža i Irena Vitasović iz *Studija A*, d. o. o. iz Zagreba nominirani za prestižnu europsku nagradu u arhitekturi – *Mies van der Rohe*. U osvrtu Vere Grimmer zabilježeno je između ostaloga: „Stoga se može prihvatiti da je težište arhitektonskog angažmana u vanjskoj pojavnosti – na tektonici i materijalnosti objekta. Važne odluke odnose se i na smještaj objekta u urbano tkivo u smislu nastavljanja građenja grada."[2]

2 Grimmer, V. Sačuvajmo vrijeme. *Oris* (Zagreb), 2008. 54(2008), str. 141–417.

Detalj iz spremišta DASK-a, 2016.

Posjet studenata Arhitektonskoga fakulteta iz Zagreba, 2015.

Upravo taj neuobičajeni spoj nove, moderne arhitekture uklopljene u staru gradsku jezgru, kao i na već postojeću, adaptiranu zgradu Arhiva prepoznali su profesori Arhitektonskoga fakulteta u Zagrebu te su obilazak Državnoga arhiva u Sisku uvrstili u program svoje terenske nastave. Od 2014. godine u sklopu kolegija Hrvatski prostor i arhitektura – Sjeverozapadna Hrvatska profesori dovode skupine prve godine zagrebačkoga Arhitektonskog fakulteta u Sisak na razgledavanje zgrade samoga Arhiva. Za potrebe posjeta studenata arhitekture pripremljeno je predavanje s prezentacijom urbanističkih iskustava grada Siska arhitekta Domagoja Vukovića. Na taj način ostvarena je vrlo dobra suradnja s tom zagrebačkom visokoškolskom ustanovom, sisačkim stručnjakom za prostorno uređenje Vukovićem i sisačkim Državnim arhivom. Daljnja suradnja sa Sveučilištem u Zagrebu, i to Prirodoslovno-matematičkim fakultetom u Zagrebu, ostvarena je na inicijativu profesorice fizike Blaženke Slovenec iz Gimnazije Sisak. Naime, u suradnji Državnoga arhiva u Sisku, Gradskoga muzeja Sisak, Županijskoga stručnog vijeća fizike osnovne i srednje škole te studenata PMF-a u Zagrebu realizirani su

Dani prirodoslovlja, održani od 30. rujna do 30. listopada 2014. godine. U sklopu navedene manifestacije u Državnome arhivu u Sisku održavala su se predavanja, ali i pokusi za srednjoškolce pod nazivom Fizika *expres*.

Program predavanja bio je sljedeći:

1. dr. sc. Vlatka Filipović Marijić: *Kako organizmi mogu pomoći u procjeni zdravlja okoliša*
2. mr. sc. Vlatko Čakširanin*: Industrijska baština Siska*
3. mr. sc. Blaženka Slovenec i mr. sc. Nikola Radović: *Vektori sile klizanja i ples.*

Zanimljiva predavanja, a nadasve inventivne pokuse koje su izvodili studenti PMF-a iz Zagreba, posjetili su brojni srednjoškolci, ali i mnogi zainteresirani građani.

Za vrijeme trajanja Dana prirodoslovlja 2014. godine u galerijskome prostoru Državnoga arhiva u Sisku bio je postavljen i dio izložbe starih školskih udžbenika i priručnika *Od početnice do slovnice* promovirane u Tjednu arhiva 2013. godine.

Tjedan arhiva u Državnome arhivu u Sisku

Dobru praksu ove arhivske ustanove potvrdilo je od 1998. godine uvođenje Tjedna arhiva – svojevrsnih dana otvorenih vrata Državnoga arhiva u Sisku, kada se kroz čitav tjedan u Arhivu održavaju predavanja, promocije knjiga te otvorenja arhivskih izložba, uz brojne posjetitelje toga i narednih tjedana. Devedesetih godina 20. stoljeća pa sve do 2007. godine Državni arhiv u Sisku sa svojim je izložbama gostovao u prostorima Narodne knjižnice i čitaonice Sisak, zatim u galerijskom prostoru Doma kulture *Kristalna kocka vedrine* Sisak, kao i u drugim galerijskim prostorima kulturnih ustanova gradova na koje se proteže arhivska mjerodavnost Državnoga arhiva u Sisku,[3] dakle u Petrinji, Glini, Hrvatskoj Kostajnici, Ivanić-Gradu i Kutini. Nastojimo usmjeriti posjete školaraca Arhivu upravo onda kada su u našem galerijskome prostoru (u dograđenome B-objektu zgrade) postavljene arhivističke izložbe. Na prezentacijama tako izloženoga arhivskoga gradiva mladim posjetiteljima zorno se predočavaju dokumenti, razne vrste konvencionalnoga i nekonvencionalnoga arhivskoga gradiva, no isto tako i raznolika kulturno-prosvjetna djelatnost arhivskih ustanova.

Slijed arhivističkih izložba u povodu Tjedna arhiva kontinuirano se odvija u Državnome arhivu u Sisku od 1998. godine do današnjih dana:

Protiv zaborava, 1998.
Sisačko glumište u arhivskom gradivu, 1999.
300 godina petrinjskog školstva, 2000.
Kostajnica kroz arhivsko gradivo, 2002.
Ivanić-Grad, Križ, Kloštar-Ivanić u arhivskom gradivu, 2003.
Projekti i nacrti javnih zgrada u Sisku, 2004.
Kutina i kutinski kraj, 2005.
Urbanizacija Gline, 2006.
Od latenskih nastambi do suvremene arhivske zgrade, 2007.
Nevidljivi zapis, 2008.

3 Arhivska nadležnost DA u Sisku proteže se na područje Sisačko-moslavačke županije, izuzev mjesta Topusko, ali i na područje grada Ivanić-Grada, koji je u Zagrebačkoj županiji

Sisak kroz objektiv starih sisačkih fotografa od kraja 19. st. do 1940. godine, 2009.
Sisak u obrani od poplava, 2010.
Industrijski pogoni u Sisku do kraja Drugoga svjetskoga rata, 2011.
100 godina petrinjskog vodovoda, 2012.
Od početnice do slovnice, 2013.
Banka, novac, moć, 2014.
Sisak – industrijski grad, 1949. – 1960., fotoaparatom Milana Pavića, 2015.
Pozdrav iz_____, 2016.

SŠ Glina na izložbi razglednica, 2016.

Prema Evidenciji posjeta Državnoga arhiva u Sisku[4] zamijećen je vidni porast zanimanja za arhivističke izložbe iz godine u godinu, tako da je broj posjetitelja 2013. godine bio 765, u 2014. godini 1199, 2015. godine 715 da bi 2016. godine izložbe DA-a u Sisku posjetilo više od 700 posjetitelja, a znatno raste i ukupan broj posjetitelja.

4 Evidencija posjeta DA u Sisku: 1973. – 2017.

Zaključak

Suradnja Državnoga arhiva u Sisku s osnovnim i srednjim školama Sisačko-moslavačke županije pokazuje kako se dobra praksa s godinama proširuje na sve veći broj škola sa sisačkoga arhivskog područja te da je moguće ostvariti i uspješnu suradnju s visokoškolskim ustanovama. Učitelji i profesori sisačkih osnovnih i srednjih škola prepoznali su arhiv kao ustanovu koja im nudi zanimljive povijesne i kulturne sadržaje, stoga se rado odazivaju pozivima arhivista na kulturno-prosvjetna događanja, kao i na održavanje izvanučioničke nastave u prostoru Arhiva.

Na 4. Kongresu hrvatskih arhivista u Opatiji 2013. godine predstavljeno je istraživanje tima Stančić/Garić *Otvorenost hrvatskih arhiva prema odgojno-obrazovnom sustavu*[5], koje nam donosi zaključke kako u Hrvatskoj postoji interes arhiva u području arhivske pedagogije, no da ona nije dovoljno razvijena. Međutim, autori smatraju da, premda postoji veliki interes arhivista za bavljenjem arhivskom pedagogijom, kao i evidentna mišljenja ravnatelja arhiva koji smatraju da je u arhivskim ustanovama potreban arhivski pedagog kao stručnjak u arhivu, ponuda odgojno-obrazovne aktivnosti nije dovoljno vidljiva i dostupna učiteljima i učenicima.

Nadalje, upravo je u Opatiji oformljena Sekcija za arhivsku pedagogiju Hrvatskoga arhivističkog društva na kojoj se raspravljalo o problematici arhivskoga pedagoga te o potrebi da se zvanje arhivskoga pedagoga uvrsti u katalog stručnih zvanja. Tada su arhivisti, sudionici Sekcije, iskazali spremnost da se i dalje s entuzijazmom bave pedagoškim radom u svojim matičnim arhivskim ustanovama te da izmjenjuju iskustva, surađuju međusobno, ali i s kolegama iz lokalnih muzeja.

Budući da između arhiva i muzeja već niz godina postoji dobra suradnja povezana upravo s edukacijom djece i mladih te da su kolege muzealci, kao i mi arhivisti, vrlo aktivni u kulturno-prosvjetnoj djelatnosti svojih ustanova, trebalo bi se ugledati na muzeje koji imaju specijalističko zvanje muzejskoga pedagoga u katalogu stručnih zvanja. Stoga smatram da bi se i u arhivskim ustanovama trebalo ozbiljno promišljati o uvođenju sličnoga specijalističkog zvanja – arhivskoga pedagoga.

Izvori i literatura

Izvori

HR-DASK-277. Obitelj Prisek – Letovanić (1565. – 1938.).
HR-DASK-58. Zbirka fotografija (1864. – 1995.).
HR-DASK-588. Acta Varia (1727. – 2003.).

5 Stančić, H., Garić, A. *Otvorenost hrvatskih arhiva prema odgojno-obrazovnom sustavu*. U: Politika i arhivi*: 4. kongres hrvatskih arhivista, Opatija, 22. – 25. listopada 2014.: Radovi*. Ur. Babić. S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2013. Str. 209–240.;

Literatura

Kušanić, N., Žegor, S. Državni arhiv u Sisku, 1962. – 2012.: *Fundus gradiva*. Sisak : Državni arhiv u Sisku, 2012. Str. 40–43.

Stančić, H., Garić, A. *Otvorenost hrvatskih arhiva prema odgojno-obrazovnom sustavu*. U: *Radovi*. Ur. Babić. S. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo, 2013. Str. 209–240.

Ljekarništvo, Sisak : Medicinski centar Sisak, 1981.

Pajtlar, V., Grdinić, V., Sumajstorčić. J. *Sto sedamdeseta obljetnica ljekarništva u Sisku : 1836. – 2006.* Sisak : Gradske ljekarne Sisak, 2006.

Abecedarka, autor. Zagreb : ABC – Društvo hrvatskih sveučilištaraca za poučavanje nepismenih. 1919.

Grimmer, V. Sačuvajmo vrijeme. *Oris* (Zagreb). 54(2008), str. 141–147.

Evidencija posjeta Državnoga arhiva u Sisku: 1973. – 2017.

Summary

PEDAGOGICAL EXPERIENCES IN THE PRACTICE OF THE STATE ARCHIVES IN SISAK

In the State Archives in Sisak for decades there has been a successful cooperation with pedagogical institutions, both primary and high school institutions and with faculties. The archivists started contacting professors and teachers, who have been coming to the Archives not only with their history groups, but also with whole departments of young researchers,

Good practice of the Archives was confirmed by the introduction of the manifestation called „Week of the State Archives",the manifestation of open doors of the State Archive sin Sisak, when throughout the whole week lectures, book promotions and openings of archival exhibitions are heldin the Archive , with numerous visitors in the next few weeks. We are trying to direct visits of school children precisely at those periods when exhibitions are set up in our gallery space and on the presentations of such exhibited archival material young visitors are vividly presented with documents, as well as activities of archival institutions. That is an opportunity to point to the young people the difference that is evident between cultural institutions in the area of culture: libraries, museums and archives, and also to point the specificity and importance of archival institutions. With the presentation of various types of conventional and unconventional archival material, our exhibitions and educational film records are very impressive for the young people, but it is also especially impressive for them to enter archival storages.

Since for many years there has been a very good cooperation related to education of children and young people between archives and museums , and since colleagues belonging to museum staff, as well as we archivists, are very active in this segment of the activities of our institutions, it would be worthwhile tofollow the example of the museums workers who have a specialized professional title of a museum pedagogue in catalogue of professional vocations. Therefore, I believe that serious consideration in archival institutions should be given to the introduction of a similar vocation – archival pedagogue.

Keywords: *pedagogical institutions, cultural heritage, Week of the State Archives cooperation, archival pedagogue.*

Živana Heđbeli
Mihaela Barbaric
Državni arhiv u Zagrebu

Otvaranje arhiva javnosti na primjeru recentne prakse Državnog arhiva u Zagrebu

Stručni rad

UDK: 930.25(497.521.2)(083.9)
930.25(497.521.2):004.4

U radu je prikazan niz aktivnosti koje je Državni arhiv u Zagrebu u nekoliko proteklih godina poduzeo u cilju otvaranja javnosti. Navedeni su relevantni podaci o Arhivu kako bi se pružio odgovarajući okvir njegova djelovanja i misije. Obrađene su pojedinačne, glavne aktivnosti na otvaranju javnosti: nova mrežna stranica, pokretanje profila na Facebooku*, otvaranje atrija palače turistima, suradnja s portalima, snimanje promotivnoga filma, sudjelovanje u akcijama poput Noći muzeja i Dana grada Zagreba.*

Ključne riječi*: arhiv, javnost, Zagreb, public relations, promocija, komunikacija*

Uvod

Državni arhiv u Zagrebu (dalje u tekstu Arhiv) postoji od 1907. godine, a posebice od 1945. godine nadalje, davanjem gradiva na korištenje, pružanjem informacija, podataka, potvrda i uvjerenja zadovoljava raznovrsne potrebe istraživača, znanstvenika, građana i institucija. Ipak, široj javnosti arhivi nisu bliski poput knjižnica i muzeja, pa je Arhiv od 2015. poduzeo niz akcija u cilju otvaranja javnosti. Rad s javnosti segment je znanja za koje se arhiviste ne obučava i ne obrazuje. U hrvatskoj stručnoj literaturi o tome segmentu rada Arhiv nema puno publikacija, opisa prakse i iskustava. Arhiv rad s javnosti obavlja amaterski, na određeni način pionirski. Arhivu od samoga početka djelovanja nedostaje ljudskih i materijalnih resursa i za najosnovnije zadaće. Arhiv nema informatičara, a kamoli profesionalca za odnose s javnosti. Postavlja se pitanje može li arhivska ustanova s resursima koje ima na raspolaganju postići uspjeh na otvaranju javnosti. U radu se u dva poglavlja daje kratki povijesni pregled razvoja i rada Arhiva, struktura zaposlenika s njihovim potencijalima na relevantnome području i kronološki prikaz glavnih aktivnosti koje je Arhiv poduzeo na području otvaranja javnosti. Aktivnosti su stavljene u kontekst i prikazano je kakav su uspjeh polučile.

O Arhivu

Državni arhiv u Zagrebu postoji od 1907. godine. Tijekom postojanja Arhiva dogodila su se tri rata, promijenilo se pet država, šest čelnih osoba i oko 235 djelatnika.

Hrvatski povjesničar, kulturni i javni radnik, Emilije Laszowski gradski je arhiv, osnovan u svibnju 1907. godine na zagovor Braće hrvatskoga zmaja, smjestio iznad Kamenitih vrata. Godine 1914. zbog ratne opasnosti gradski je arhiv kao depozit premješten u prostorije tadašnjega Zemaljskoga arhiva, danas Hrvatskoga državnog arhiva (HDA).

Arhiv je kao ustanovu 28. rujna 1945. obnovilo Predsjedništvo Gradskoga narodnoga odbora Zagreba. Osnovan je Povijesni arhiv grada Zagreba, koji svoje zadaće obavlja s pomoću Povjerenstva za uređivanje gradske arhivske građe. Od 1947. godine naziv ustanove je Arhiv grada Zagreba. Godine 1960. naziv ustanove mijenja se u Historijski arhiv u Zagrebu. Arhiv 1993. godine postaje Povijesni arhiv u Zagrebu, a od 1997. zove se Državni arhiv u Zagrebu. Arhiv je područni državni arhiv koji je osnovala Republika Hrvatska i za koji se sredstva za rad osiguravaju državnim proračunom.

Dana 14. ožujka 1953. objavljena je prva edicija Arhiva *Statut grada Zagreba iz 1732.* Arhiv je 17. rujna 1956. otvorio svoju prvu *Izložbu*. Dana 8. srpnja 1966., nakon 52 godine, arhivalije koje su 28. svibnja 1914. iz Kamenitih vrata prenesene na Marulićev trg vraćene su Arhiv. Godine 1945. Arhiv ima tri službenika, a 1967. njih osamnaest. Godine 1983. u Arhivu je dvadeset i dvoje zaposlenika.

Od 1947. godine Arhiv je smješten u zgradama na križanju Opatičke i Demetrove ulice. Zgrada u Demetrovoj 15 pripadala je obiteljima Puc i Brešćenski. Palača Erdödy-Drašković u Opatičkoj ulici 29 od 1851. u državnome je vlasništvu, što se nepovoljno odrazilo na stanje nekretnine koja je uvelike derutna. Palača do danas nije renovirana, a žbuka koja pada s fasade svakodnevna je prijetnja prolaznicima i zaposlenicima. Godine 1998. Arhivu se na privremeno korištenje dodjeljuje objekt na Aveniji Dubrovnik 36 u zamjenu za zgradu u Demetrovoj 15 iz koje je iseljen. Riječ je o podrumskome prostoru i dijelu prizemlja u (tada) novoizgrađenoj zgradi I. gimnazije u Utrinama. Budući da dodijeljeni prostor nije izvorno građen za arhivske potrebe, izvedena je adaptacija u mjeri u kojoj je to kompozicija objekta omogućavala. Zatečene instalacije zgrade na stropu podrumskoga dijela koje nije bilo moguće izmjestiti stalna su potencijalna prijetnja arhivskomu gradivu unatoč postavljenoj maksimalnoj zaštiti.

Od 1999. nadalje Arhiv je izdavač i suizdavač brojnih publikacija. Za korisnike je svakako najvažnija publikacija: *Vodič kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu. Sv. 1.* i *Kazala uz 1. svezak Vodiča kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu,* 2008., *Vodič kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu.* Dopunski izvori i bibliografija. Sv. 2, 2010. Publikacija je dostupna i *online* na: http://www.daz.hr/vodic.

Od 1999. nadalje Arhiv je realizirao impozantan broj izložba, gostovao sa svojim izložbama i ugostio izložbe drugih arhiva. Arhiv redovito izložbom sudjeluje u proslavi Međunarodnoga dana arhiva. Godine 2013. otvorena je prva izložba projekta SIH-eR, zajedničkoga projekta Zgodovinskoga arhiva Celje, Zgodovinskoga arhiva Ptuj, Pokrajinskoga arhiva Maribor, Državnoga arhiva u Zagrebu, Državnoga arhiva u Varaždinu i Državnoga arhiva za Međimurje, a 2015. priređena je druga izložba.

Godine 2005. u prizemlju zgrade uređena je nova čitaonica s računalima i mikročitačima za korisnike. Uvedena je aplikacija *Lector* kojom se obrađuju korisnički zahtjevi. Mikrofilmirana je Zbirka građevinske dokumentacije, gradivo koje je već godinama najzanimljivije građanima Zagreba i okolice u ostvarivanju njihovih prava i obveza. Arhiv je uključen u sustav Arhinet – središnju nacionalnu evidenciju arhivskoga gradiva, pokrenut 2006. godine.

Uobičajene djelatnosti Arhiva obuhvaćaju nadzor nad arhivskim gradivom izvan arhiva, vrednovanje gradiva stvaratelja i imatelja, odobrenje izlučivanja, preuzimanje gradiva, stručnu savjetodavnu potporu pismohranama, održavanje tečajeva za pripremu djelatnika u pismohranama za polaganje stručnoga ispita, vođenje propisanih evidencija, sređivanje i obradu gradiva, izradu obavijesnih pomagala, zaštitu gradiva, rad s korisnicima, izdavanje gradiva na korištenje, izradu preslika, uvjerenja i prijepisa, istraživanja za stranke. Djelatnici prate relevantnu literaturu i sudjeluju na tečajevima i skupovima za koje pišu referate, školuju se, štiti se i obrađuje knjižni fond, održava se i poboljšava informatički i informacijski sustav Arhiva. Arhiv obavlja kulturno-prosvjetnu djelatnost koja uključuje predavanja, suradnju s medijima, obrazovnim institucijama i drugim baštinskim ustanovama, izložbe i izdavanje publikacija.

Arhiv je teritorijalno mjerodavan za područje Grada Zagreba, Zagrebačke županije (osim gradova Ivanić-Grad i Vrbovec te općina Dubrava, Farkaševac, Gradec, Kloštar-Ivanić, Preseka i Rakovec) kao i za dio Krapinsko-zagorske županije, i to za gradove Donja Stubica i Oroslavje te općine Gornja Stubica, Marija Bistrica i Stubičke Toplice. Na području mjerodavnosti Arhiva kategorizirano je 600 stvaratelja I. i II. kategorije.

Arhiv danas pohranjuje 1269 fondova i zbirki, odnosno oko 12 dužnih kilometara gradiva.

Arhiv je 1. siječnja 2017. imao 41 djelatnika, a po sustavu treba ih biti 74. Od 41 zaposlenika 22 su stručni arhivski djelatnici, preostali djelatnici zaposleni su na općim i računovodstvenim poslovima, u knjižnici i ravnateljica. Broj je stručnih radnika prema regulativi, a u skladu s količinom pohranjenoga gradiva, nedostatan. Arhiv nema zaposlenoga informatičara.

Od 22 stručna arhivska djelatnika, 14 je žena i 8 muškaraca.

U Arhivu su zastupljena sva arhivska stručna zvanja:

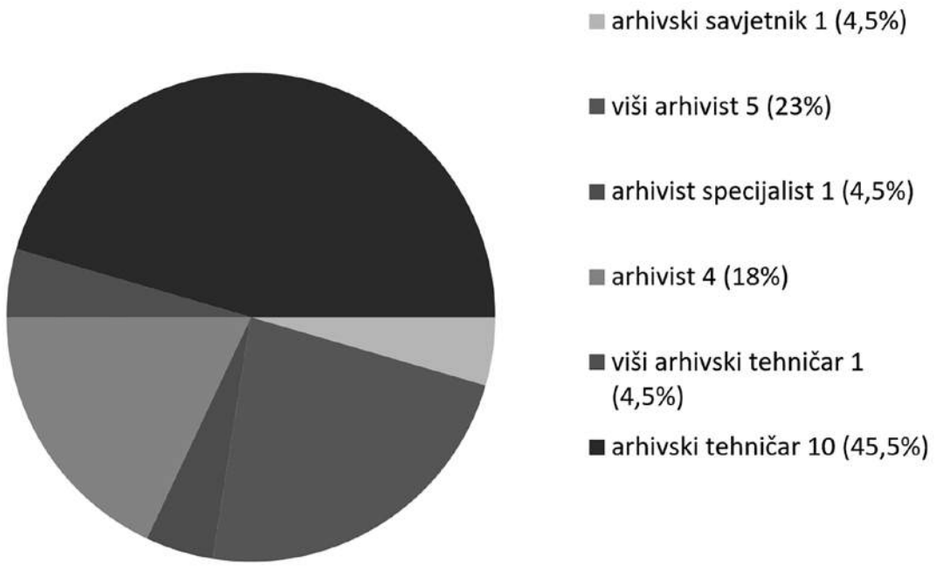

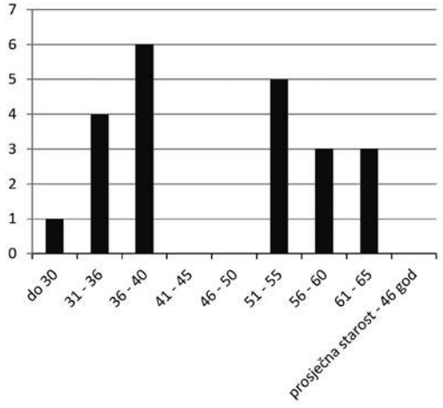

Stručni arhivski djelatnici u prosjeku su stari 46 godina.

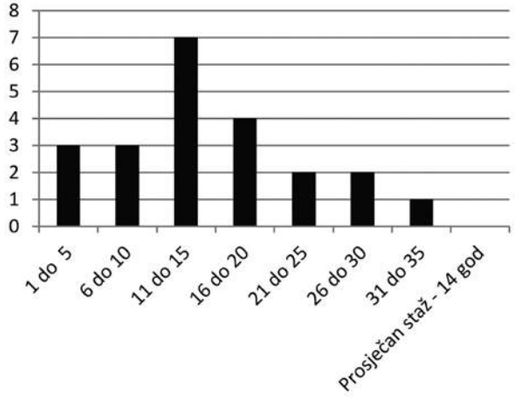

Stručni su arhivski djelatnici u Arhivu u prosjeku zaposleni 14 godina.

Prosječni stručni djelatnik Arhiva je žena, i to arhivska tehničarka, srednjoškolski obrazovana, stara 46 godina, radi u Arhivu 14 godina. 50 % stručnih djelatnika starije je od 50 godina, a više od 10 % starije od 61 godine. 9 stručnih djelatnika ili 41 % radi u Arhivu duže od 16 godina. Dugotrajna zaposlenost u istoj instituciji i na istome radnome mjestu, uz starosnu dob djelatnika, neminovno određuje odnos prema radu. Djelatnici su skloniji, uz iznimke, rutini i rutinskomu obavljanju radnih zadataka, teže prihvaćaju promjene i novitete, nedostaje im fleksibilnost i adaptibilnost. Arhiv praktički nema srednju generaciju, to jest djelatnike između 41. i 50. godine, generaciju koja ima dovoljno iskustva, a (još) nije izgubila radni elan i inovativnost i svjesna je potrebe cjeloživotnoga učenja.

Naglašavamo važnost i vrijednost iskustva i tacitnoga znanja dugogodišnjih djelatnika koje je nezamjenjivo u njihovoj savjetodavnoj ulozi. Dugogodišnje iskustvo znači dobro poznavanje gradiva, iznimno brze odgovore na korisničke upite i zahtjeve te posljedično zadovoljne korisnike koji hvale usluge Arhiva.

Dio zaposlenika iznimno je motiviran za rad, pravi su zaljubljenici u gradivo, Arhiv i svoj posao, puni su ideja za poboljšanje rada, spremni uložiti i svoje privatno vrijeme i energiju u njihovu realizaciju.

U Statističkome ljetopisu Republike Hrvatske 2016. pod točkom 28-16. navedeni su statistički podaci o državnim arhivima (str. 543). Godine 2014. 19 arhiva imalo je 12.090 korisnika. Državni arhiv u Zagrebu 2014. imao je 3026 korisnika, što čini 25 % od cjelokupne korisničke populacije. Prema zadnjemu popisu stanovništva Grad Zagreb ima 790.017 stanovnika, što znači da se 0,38 % populacije Zagreba koristilo gradivom Arhiva.

Prema podacima aplikacije *Lector* najkorištenije gradivo Arhiva jest Zbirka građevne dokumentacije (HR-DAZG-1122). Oko 60 % korisnika koji dolaze u Arhiv nisu istraživači, nego građani koji u Arhiv dolaze u načelu jedanput zbog ostvarenja svojih prava i dužnosti povezanih s nekretninama.

godina	broj korisnika	broj zahtjeva	broj zahtjeva najkorištenije zbirke
2014.	3026	6762	3838 (56,7 %)
2015.	2618	5896	3293 (55,8 %)
2016.	2538	5730	3319 (57,9 %)

Glavne aktivnosti na otvaranju Arhiva javnosti

Zakon o arhivskome gradivu i arhivima, čl. 43., određuje zadatke arhiva među kojima je i zadatak da priređuju izložbe, predavanja i provode druge oblike kulturne djelatnosti radi poticanja zanimanja za arhivsko gradivo i arhivsku djelatnost te da surađuju međusobno i s drugim kulturnim, znanstvenim i srodnim ustanovama dokumentacijske i informacijske službe radi poboljšanja arhivske djelatnosti i znanstvenoga rada u području arhivistike, pomoćnih povijesnih i informacijskih znanosti.

Osamostaljivanje Republike Hrvatske dovelo je do pojačanoga interesa građanstva za pisanu kulturnu baštinu i vlastitu povijest. Arhivi su sve prisutniji u javnosti i medijima.

Od 2015. godine Arhiv je poduzeo niz akcija u cilju otvaranja javnosti, ponajprije kako bi bio prepoznat među građanima grada Zagreba, potom i na ostalome području mjerodavnosti Arhiva. Ciljevi rada s javnosti jesu upoznavanje javnosti s postojanjem i vrijednostima Arhiva, proširenje kruga korisnika pohranjenoga gradiva, povećanje kruga suradničkih ustanova i pojedinaca, podizanje svijesti javnosti o važnosti Arhiva, repozicioniranje Arhiva unutar kruga baštinskih ustanova u gradu i zemlji, poticanje privatnih stvaratelja na očuvanje i prezentiranje njihova gradiva, poticanje djelatnika na kreativniji i produktivniji rad. Želja Arhiva jest promjena percepcije o Arhivu. Arhiv javnosti, ako ga uopće i percipira, ne treba biti zatvoreno, samodostatno odlagalište starih spisa, više ili manje nebitnih za njihov svakodnevni život, nego partner koji im, na korisniku orijentiran način, omogućava ostvarenje obveza i temeljnih prava na vlastiti identitet i prošlost.

Početkom 2015. ravnateljica je izradila program rada na otvaranju Arhiva javnosti. Prethodno je sa svakim stručnim radnikom razgovarala o njegovim/njezinim idejama za poboljšanje rada, budućnosti Arhiva, problemima, što je poslužilo pri izradi programskoga okvira, koji je dodatno osnažen *brainstormingom* ravnateljice i dvoje arhivista zaduženim za realizaciju projekta. Analizirani su dotadašnji komunikacijski kanali Arhiva, mogućnosti uvođenja novih, predložene aktivnosti, sagledane ljudske i materijalne potrebe kako bi ih se realiziralo, podijeljeni radni zadaci.

Jedna od prvih aktivnosti poduzetih početkom 2015. godine bilo je redizajniranje mrežne stranice Arhiva. Postojeća mrežna stranica nije udovoljavala potrebama Arhiva i korisnika pa je zato bilo nužno obaviti određene tehnološke zahvate i redizajn. Uz novooformljeno uredništvo, angažirana je većina stručnih djelatnika Arhiva koji su svojim znanjem i stručnošću na pojedinim područjima doprinijeli konačnoj verziji mrežne stranice, koja je postala pravo zrcalo rada svih organizacijskih jedinica ustanove, takoreći Arhiv u malom, i za koju dobivamo pohvale od korisnika i istraživača.

Uz postojeću mrežnu stranicu koja je postavljena kao službena informacijska platforma Arhiva aktiviran je i drugi podržavajući komunikacijski kanal s javnošću koji se koristi jednom od najpoznatijih društvenih mreža – službena stranica Arhiva na *Facebooku*. Profil na *Facebooku* aktiviran je praktički ispočetka. Osnovna karakteristika svake službene *Facebookove* stranice javne ili državne ustanove jest neformalnija komunikacija s javnosti, iznimna dinamičnost i brza diseminacija sadržaja. Komunikacijski proces odvija se na dnevnoj bazi, dijele se kontrolirani medijski sadržaji i plasira širok spektar usmjerenih informacija.

Iste se godine Arhiv povezao s Turističkom zajednicom grada Zagreba. Arhiv je stavljen na turističku mapu grada, a na užemu području Zagreba postavljeni su fizički turistički putokazi za Arhiv. Zajednica redovito oglašava događanja Arhiva na svojim mrežnim stranicama i sve se više koristi gradivom Arhiva u svojim promotivnim materijalima.

Dana 26. ožujka 2015. dvorište Arhiva svečano je otvoreno javnosti. Dvorište je hortikulturno uređeno. Za turiste i posjetitelje Arhiva izrađeni su promotivni plakati i deplijani na hrvatskome i na pet svjetskih jezika. Deplijani su besplatni, dostupni pri ulazu u Arhiv. Plakati su izloženi u prizemlju zgrade, a na prijedlog jedne od djelatnica Arhiva, bili su izloženi i na uličnim prozorima prizemlja Arhiva, čime je inovativno otvoren dotad nekorišten komunikacijski kanal. Otvaranje dvorišta bilo je iznimno dobro medijski praćeno u tisku, na televiziji, radiju i internetskim portalima (http://daz.hr/svecano-otvorenje-dvorista-palace-erdody-draskovic-u-opatickoj-29/). Dvorište je otvoreno za razgledavanje besplatno, svaki radni dan, od 8 do 16 sati. U 2016. godini dvorište je posjetilo više od 1600 osoba. Samo 14. lipnja 2017. dvorište je posjetilo 39 turista.

Otvaranjem dvorišta otvorena su vrata Arhiva. Ulazna vrata Arhiva otad su tijekom radnoga vremena stalno otvorena, što na više razina pridonosi otvorenosti Arhiva. Poboljšanje svakako osjećaju stariji korisnici Arhiva koji nerijetko rabe pomagala za hodanje te im je ulazak/izlazak – bez otvaranja glomaznih, teških i velikih vrata – olakšan.

Izrađen je tlocrt Arhiva s komunikacijskim oznakama (čitaonica, pisarnica i dr.), dostupan posjetiteljima na samome ulazu. Izrađen je deplijan za korisnike koji su prvi put u Arhivu, dostupan na mrežnoj stranici i pri ulasku u Arhiv.

DRŽAVNI ARHIV U ZAGREBU

Palača Erdődy-Drašković krije i tajne o vješticama

U arhivu, koji je od jučer otvoren za javnost, organizirat će razgled dvorišta, izložbe, predavanja, a žele potaknuti građane da pohranjuju gradivo

354PREGLEDA

Foto: Sanjin Strukic/PIXSELL

Na galeriji, koja se nalazi na I. katu Arhiva, na zidovima nalazi se dvadesetak izložbenih panoa. Početkom 2015. svakomu je djelatniku Arhiva ponuđeno da odabere svoj pano i izradi ga po svojoj želji. Dio djelatnika izabrao je grupnu izradu panoa. Pojedini su djelatnici na odabranome panou prezentirali pohranjeno gradivo, svoj rad ili

odjel, jedan djelatnik je napisao pjesmu o Arhivu. Sudjelovanje u odabiru panoa i njihovoj izradi bilo je dobrovoljno. Preostale panoe inovativno su uredili mlađi djelatnici. Njihova je uspješno realizirana ideja bila dati *hommage* povijesti Arhiva, njegovim uspjesima i bivšim djelatnicima.

Panoi na galeriji izvrsno služe i prigodom vodstva po Arhivu. Usluga vodstva je besplatna i uz prethodnu najavu moguća na hrvatskome i na engleskome jeziku.

Od 2015. djelatnici Arhiva dobrovoljno biraju arhivaliju mjeseca. Svaki stručni djelatnik koji u svojemu radu naiđe na zanimljiv dokument dostavlja ga uz kratki opis zaduženomu djelatniku, koji ga potom postavlja na mrežnu stranicu i *Facebookovu* stranicu Arhiva. Arhivaliju mjeseca redovito objavljuje *Metro portal*. Ispisuje se u obliku postera i postavlja na jedan od prizemnih prozora Arhiva, što pridonosi dinamici toga komunikacijskoga kanala.

http://metro-portal.rtl.hr/arhivalija-za-mjesec-ozujak-2017/103439

Na mrežnoj i *Facebookovoj* stranici Arhiva objavljuju se podaci o fondu mjeseca. U Arhivu postoje dva odjela za sređivanje i obradu arhivskoga gradiva. Svaki mjesec jedan odjel na popularan način, uz ilustracije, prikazuje jedan pohranjeni arhivski fond. Prikaz objavljuje i portal hrvatske historiografije http://www.historiografija.hr

Promotivni film Arhiva nastao je u rujnu 2015. u produkciji *Blanka,* filmskoga inkubatora. Scenarij potpisuje Dario Juričan, dok je režiju i montažu izveo Josip Lukić. U stvaranju filmskoga materijala dobrovoljno su sudjelovali djelatnici Arhiva i Muzeja grada Zagreba (http://daz.hr/promotivni-film-drzavnog-arhiva-u-zagrebu). Film prikazuje korisnički put do gradiva i dio korisnicima nevidljivih aktivnosti povezanih s realizacijom njihovih zahtjeva.

Godine 2015. Arhiv je prvi put sudjelovao u obilježavanju Dana grada Zagreba 31. svibnja. Te je godine 31. svibnja padao na nedjelju te je nekoliko djelatnika Arhiva dobrovoljno i bez naknade dežuralo u Arhivu u vremenu od 10:00 do 14:00 sati. Medijima je najavljena otvorenost Arhiva i vrijeme organiziranih vodstva po Arhivu. Kako se prvi put sudjelovalo u događanju, naša su očekivanja bila skromna. Iznenadio nas je iznimno dobar odaziv građana. Tijekom četiri sata više je od 200 osoba posjetilo Arhiv, i to od obitelji s malom djecom u kolicima do građana treće dobi, i pokazalo iznimnu zainteresiranost za rad Arhiva i pohranjeno gradivo.

Građani u Državnom arhivu danas mogu podići svoje **zagrebačke domovnice** kakve su se dijelile u 19. i 20. st.

Knjigomjerom odredite jeste li pravi Purger ili Purgerica

Na Dan grada Zagreba stanite uz polumetarsku knjigu kojom se mjerilo koliki je tko Zagrepčanin, na temelju čega su se dijelile povlastice

Stela Lechpammer
stela.lechpammer@vecernji.net
ZAGREB

Koliko ste "veliki" Purger ili Purgerica, danas se dokazuje – visinom. Državni arhiv u Zagrebu, naime, postavio je u svojem dvorištu knjigomjer, jedinstveni mjerač visine koji će svakome reći koliko je veliki Zagrepčanec.

Zavičajni imenik

Knjiga sadrži popis svih tadašnjih Zagrepčana, a među njima su i pisac August Šenoa, povjesničar Ferdo Šišić i nekadašnji gradonačelnik Zagreba Adolf Mošinski.

– Na današnji dan kod nas domovnicu može izvršiti svatko tko voli svoj grad i želi naučiti nešto novo o njemu, a neće imati nikakve obveze – ističe pak Živana Hedbeli, ravnateljica Arhiva koji je osnovan još 1907. godine, a u svojim prostorijama u Opatičkoj 29 čuva vrijednu zagrebačku građu još iz 13. stoljeća.

Razgledajte i stare knjige

– Baština koja je pohranjena kod nas jako je važna za grad, no malo Zagrepčana zna koju vrijednost ima te se stoga želimo više otvoriti javnosti. Prošle smo godine prvi put sudjelovali u programu Dan grada, a sada nastavljamo s njim – rekla je Hedbeli te dodala kako danas osim izdavanja zagrebačkih domovnica Arhiv organizira i izložbu mladog akademskog kipara Janka Petrovića. Također, posjetitelji od 9 do 16 sati mogu razgledati selekciju starih i rijetkih knjiga pohranjenih u knjižnici Arhiva.

Rođendanski programi

Provozajte se starim tramvajem uz zvuke truba i trombona

Večernji list, 31. svibnja 2016.

Dan grada Zagreba 2016. bio je apsolutni hit. Na temelju ideje nekoliko djelatnica i ravnateljice, uz besplatnu podršku (fotografiranje, obrada u *Photoshopu*, montaža) više vanjskih suradnika, pravnih i fizičkih osoba, izrađen je Knjigomjer, kojim se mjerilo „koliko je tko velik Purger/Purgerica" i izdavane su personalizirane domovnice grada Zagreba. Arhiv je posjetilo oko 550 ljudi, od kojih većina prvi put,

i izdano je oko 1500 domovnica. Događanje je izazvalo veliki interes medija i građana koji i danas traže svoje domovnice i mjere se na Knjigomjeru postavljenomu u dvorištu Arhiva.

Na Dan grada Zagreba 2017. Arhiv je proslavio svoj 110. rođendan. Proslava izlazi iz okvira ovoga rada i ne prikazuje se ovdje. Treba naglasiti kako je događanje bilo popraćeno *live streamom* što se pokazalo učinkovitim komunikacijskim kanalom s obzirom na to da je snimku u prvih 48 sati pregledalo više od 800 osoba.

Od 2016. Arhiv je uspostavio suradnju s mladim akademskim kiparima. Iste su godine u dvorištu Arhiva na šest mjeseci izložene tri skulpture serije *Insecta* akademskoga kipara Janka Popovića. Ove godine predstavlja se akademska kiparica Ida Blažičko trima skulpturama pod nazivom *Poezija prirode*. Izlaganjem skulptura dodatno je uljepšano naše,ionako jedno od najljepših otvorenih dvorišta Gornjega grada, povezani su različiti oblici kulturnoga rada, obogaćena je turistička ponuda Zagreba, a mladi su hrvatski umjetnici vidljiviji javnosti.

Od 2016. Arhiv sudjeluje u manifestaciji Noć muzeja. Manifestacija je te godine bila iznimno uspješna. Arhiv je posjetilo oko 750 ljudi. Veliki broj posjetitelja upozorio je na određene nedostatke Arhiva, poput slabe osvijetljenosti hodnika, nedostatka suvenira i slično.

Noć muzeja 2017. posjetilo je oko 200 ljudi. U odnosu na 2016. godinu, ista količina pripremnih radnji i ponuđenoga sadržaja 2017. nije urodila istim rezultatom. U našu obranu govori da se tu večer igrala važna nogometna utakmica i bilo je iznimno hladno, pa ni druge baštinske ustanove smještene na Gornjemu radu nisu imale bolju posjećenost.

Arhiv je 2015. aktivirao svoj kanal na *YouTubeu*. Inicijalna ideja bila je snimiti niz kratkih filmova o svim segmentima uredskoga i arhivskog poslovanja, u cilju educiranja djelatnika pismohrana i građana i zaštite gradiva izvan Arhiva. Nedostatak djelatnika zasad onemogućuje realizaciju ove ideje.

U 2015. godini započelo se s predstavljanjem djelatnika i korisnika Arhiva na mrežnoj stranici, no od ove se aktivnosti odustalo. Dosta je korisnika rado htjelo komentirati Arhiv i rad Arhiva svojim riječima, ali tek je poneki djelatnik i korisnik pristajao na to da se uz podatke o njima ili uz njihove komentare o Arhivu objavi i njihova fotografija.

Dana 10. veljače 2015. od Ministarstva kulture zatražena je suglasnost za otvorenje suvenirnice koju smo zamislili u okviru javno-privatnoga partnerstva (predmet Arhiva klasa: 361-01/15-01/15). Djelatnik Ministarstva posjetio je Arhiv 30. studenoga 2015. godine i izvijestio predstavnike Arhiva kako su Ministarstvu potrebni dodatni dokumenti. Dana 11. prosinca 2015. pisanim smo putom zamolili Ministarstvo za popis potrebnih dokumenata. Ministarstvo nas je 29. prosinca 2015. također pisanim putom obavijestilo da je prije razgovora o eventualnome otvorenju suvenirnice potrebno stručno procijeniti potrebna ulaganja i utvrditi tko će snositi troškove. Arhiv nema sredstava za plaćanje stručne procjene, pa je otvaranje suvenirnice odgođeno za neka bolja vremena.

Arhiv je u nekoliko navrata organizirao posjet djece nižih razreda zagrebačkih osnovnih škola. Radionice su vodile djelatnice Arhiva koje su se za to dobrovoljno javile, uspješno ih osmislile i realizirale. Radionice zasad nisu stalna ponuda Arhiva zbog nedostatka ljudskih resursa. Nadamo se kako će u budućnosti stanje biti drukčije i da će Arhiv moći zainteresiranim djelatnicima omogućiti i edukaciju iz arhivske pedagogije.

Arhiv je 2016. prvi put sudjelovao i u Noći knjige i Mjesecu knjige. Uspješnost ovih manifestacija nije velika. Organizatori su manifestacije relativno slabo promovirali u medijima, a kapaciteti kojima Arhiv raspolaže za njihovu realizaciju nisu se pokazali dostatnima.

Najtraženije gradivo, mikrofilmovi Zbirke građevinske dokumentacije, bili su smješteni u spremištu na I. katu Arhiva. Čitaonica Arhiva nalazi se u prizemlju i korisnik koji se želio koristiti danim mikrofilmom trebao je najmanje dva puta dolaziti u Arhiv, prvi put da naruči mikrofilm, drugi put kako bi se koristio njime. Godine 2016. mikrofilmovi su fizički premješteni i smješteni u Čitaonicu. Sada korisnici mogu u istome danu naručiti i pregledati mikrofilm i dobiti (ovjerene) preslike relevantne dokumentacije. Korisnici su iznimno zadovoljni tim poboljšanjem usluge Arhiva.

Godine 2016. i 2017. Arhiv je organizirao nagradni natječaj za zagrebačke srednjoškolce, izradu eseja ili stripa ili videa na temu arhivist / arhiv / arhivsko gradivo. Relativno slab odaziv doveo nas je do zaključka kako taj oblik promocije nije dobro pogođen.

Unatoč dobroj suradnji s Turističkom zajednicom grada Zagreba, suradnja s turističkim vodičima nije uspjela. Arhiv se nalazi na dijelu Gornjega grada, koji je izvan ruta turističkih vodiča.

Otvaranje Arhiva javnosti dovelo je do bolje posjećenosti izložba Arhiva. Izložbu otvorenu u povodu Međunarodnoga dana arhiva 2016. *Zagreb u doba Franje Josipa I.*, *Uz stotu obljetnicu smrti Njegova Carskog i Kraljevskog Apostolskog Veličanstva*, posjetilo je oko 780 osoba, što je čini najposjećenijom izložbom Arhiva. Interes javnosti posljedica je i iskoraka iz uobičajenih arhivskih tema, što se gotovo svaki put pokazalo uspješnim. Godine 2016. zajednička tema Međunarodnoga dana arhiva u Hrvatskoj bila je Hrvatski arhivi u Domovinskome ratu, uz nastavak višegodišnjeg obilježavanje stote obljetnice Prvoga svjetskog rata. Za razliku od dijela Europe, hrvatske baštinske ustanove 2016. godine nisu posvetile veću pozornost stotoj godišnjici smrti Franje Josipa I., pa smo spretnim izborom teme izložbe pridobili i dio publike koji rjeđe prati rad Arhiva.

Arhiv svake godine sudjeluje u manifestaciji *Dvorišta – svako ima svoju priču Katapult Promocije*. Manifestacija nije aktivnost Arhiva, dvorište se *Katapultu* iznajmljuje, ali pridonosi vidljivost Arhiva u javnosti. Izložbe i događanja Arhiva u zadnjih nekoliko godina organizirana su tijekom dana i u večernjim satima. Svako doba ima svoje prednosti i nedostatke. Ipak, skloniji smo zaključku kako je samostalna događanja Arhiva primjerenije organizirati tijekom radnoga vremena.

Otvaranje javnosti nije dovelo do povećanja prodaje publikacija Arhiva ili većega iznajmljivanja prostora Arhiva.

Državni arhiv u Zagrebu djelomično je hendikepiran time što se nalazi u istome gradu s još jednim državnim arhivom. Hrvatski državni arhiv raspolaže s daleko važnijim materijalnim i ljudskim resursima, gotovo svaki tjedan organizira događanja i teško mu je konkurirati. Publika koja posjećuje arhive gotovo je ista pa nastojimo ne preklapati svoja događanja s događanjima na Marulićevu trgu.

Sve kulturne institucije u Hrvatskoj u zadnje su vrijeme u nepovoljnome položaju. Mediji sve slabije prate kulturu i sve su okrenutiji politici i skandalima. Mediji iskazuju interese za ono što izlazi iz okvira redovitoga i standardnoga rada, ili to čine rijetko, ili u vremenu kada nema drugih događanja (što je u Zagrebu iznimno rijetko s obzirom na količinu kulturnih ustanova i događanja), ili (ali ne uvijek) prate aktivnosti istaknutih političkih osoba. Suradnja Arhiva s medijima ide od događanja do događanja. Odnos, za koji nemamo ni ljudi ni sredstava niti će ih u skorašnjoj budućnost biti, nije kontinuiran.

Zaključak

Otvaranje javnosti jest proces, ne pojedinačni događaj. Nedostatak ljudskih, materijalnih i financijskih sredstava, posebice informatički pismenih djelatnika veliki je hendikep. Može ga se rekuperirati do određene mjere. U skladu s količinom pohranjenoga gradiva i važećom regulativom broj stručnih arhivskih radnika nedostatan je. Arhiv rad s javnosti obavlja uz svoje redovne zadatke, do one mjere do koje je moguće bez zanemarivanja temeljnih zadaća.

Rad s javnosti novitet je u Arhivu. Svaka promjena kod dijela radnika izaziva otpor, dok je drugi dio pozdravlja i želi u njoj aktivno sudjelovati. Otvaranjem javnosti rad Arhiva, posljedično svakog djelatnika, postaje vidljiviji i transparentniji, što ne nailazi na pozitivne reakcije nekih zaposlenika. Nove aktivnosti traže nove vještine i znanja zaposlenika s čime se neki djelatnici ne mogu i ne žele nositi. Povećani rad s javnosti iznimno brzo otkriva dobre i loše strane rada Arhiva. Neki se nedostaci mogu ispraviti, neki ne jer ne ovise o samome Arhivu, nego su sustavni.

Otvaranje Arhiva javnosti vlastitim snagama moguće je i izvedivo. Djelatnici Arhiva nemaju iskustva rada u marketingu, PR-u, odnosima s medijima, protokolu niti se takva znanja stječu u pripremi za stručni arhivistički ispit. Svaki naš rad s javnosti u osnovi je amaterski i uči se iskustvom i/ili na primjerima drugih institucija. Kao i kod svakoga učenja potrebno je mnogo tolerancije i fleksibilnosti, a osnovno je polazište priznati kako nešto ne znamo i to tek trebamo naučiti. Rad s javnosti kreativna je i izazovna aktivnost, ne rutinska zadaća. Potrebno je ohrabriti djelatnike da zaborave autocenzuru, iskažu svoje ideje, prihvate nove načine rada i vještine. Recentne aktivnosti na otvaranju Arhiva javnosti omogućile su nam nova iskustva i nove, proširene spoznaje i kontakte – snimanje promotivnoga filma, rad s kiparima, *b*rainstorming, pronalaženje novih, kreativnih rješenja – povećale su ljudske i radne kapacitete Arhiva i svakoga uključenoga djelatnika.

Bibliografija i izvori

Arhivsko i registraturno gradivo Državnoga arhiva u Zagrebu, cca 120 d/m, 1945. – 2017., (u sređivanju)

Aristovnik, B., Himmelreich, B. Popularizacija rada i uloge arhiva u javnosti. *Arhivska praksa* (Zagreb). 9(2006), str. 155–166.

Atlanti 24 (2014), No.2

Atlanti 26(2016), No.2

Heđbeli, Ž., Barbaric, M. *Komunikacija između arhiva i javnosti Web i Facebook*. U: *Zbornik mednarodne konference Radenci 2016 Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*. Gostenčnik, N. (ur.). Maribor : Pokrajinski arhiv Maribor , 2016. Str. 149–158.

Heđbeli, Ž., Kereković, B. *Državni arhiv u Zagrebu 1907. – 2017.* (rad u tisku).

Hendija, Gulić, Molnar, Prgin et al. *100 godina Arhiva*. Zagreb : Državni arhiv u Zagrebu, 2007.

Pravilnik o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskog gradiva, broju i strukturi stručnog osoblja arhiva, NN 65/04

Radovi 47. savjetovanje hrvatskih arhivista „Dostupnost arhivskog gradiva", 22. – 24. listopada 2014. urednici Vinkovci : Hrvatsko arhivističko društvo

Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2016., Zagreb, 2016, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2016/sljh2016.pdf (27. 7. 2017.).

Mrežne i Facebookove stranice Državnoga arhiva u Zagrebu, http://daz.hr (travanj 2017.)

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 105/97, NN 64/00, NN 65/09, NN 125/11-Kazneni zakon, NN 46/17

Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14 , 98/15, 44/17

Zbornik radova II. kongresa hrvatskih arhivista: *ARHIVI I DRUŠTVO – IZAZOVI SUVREMENOG DOBA*, Hrvatsko arhivističko društvo i Državni arhiv u Dubrovniku, 25. do 27. listopada 2005., Dubrovnik urednici, godište

Summary

OPENING THE ARCHIVES TO THE PUBLIC ON THE EXAMPLE OF THE RECENT PRACTICE OF THE STATE ARCHIVES IN ZAGREB

The State Archives in Zagreb exists from 1907. From the beginning of its existence the State Archives in Zagreb was on the territory where five different countries existed, three wars were battled, whilesix directors ran the Archives and the total of 235 employees worked there. At present the Archives store 1,269 archival fonds and collections which are about 12 kilometers long. On January 1st, 2017, the Archives was staffed by 22 professional archival workers. There is an insufficient number of professional workers according to the amount of stored material. The professional workers of the Archives are mostly woman with a high school education, with an average age of 46 and have been working in the Archives for an average of 14 years. One part of the employees is more reluctant to accept changes and innovations, lacking flexibility and adaptability. The other part of the employees is highly motivated to work, full of ideas for improving work and ready to invest their private time and energy for their realization. The activity of promoting the interest for archival heritage and archival activities falls within the statutory tasks of the archives. Since 2015, the Archives has undertaken a series of actions to open to the public. The main goal of opening to the public is to introduce the public with the importance of the existence and values of the Archives. Specific activities for the opening of the Archives to the public include redesigning the official website and activating a Facebook profile, collaboration with the Zagreb Tourist Board, creating pamphlets about the Archives in 5 different languages, frequent press releases to the television stations, radio and internet portals about activities and events of the Archives, as well as offering new contents to the public – in the courtyard statues of academic sculptors were placed, archival document of the month and archival holding of the month were released and a promotional movie about the Archive was made. The Archive has been successfully associated with events such as the Night of the Museum and the Official day of the city of Zagreb. Opening up to the public is a process, not a single event. The lack of human and material resources, especially IT technicians, is a major handicap, which can be made up for to a certain extent. Working with the public is a novelty in the Archives. Every change in the Archives is not welcomed by a certain part of the employees, while the other part welcomes it and wants to actively participate in them. Increased interaction with the public has quickly revealed the good and bad sides of the Archives. Some shortcomings can be corrected and some not because they do not depend on the Archives itself, but are systematic. Recent activities on the opening of the Archives to the public have given us the opportunity for new experiences and new expanded contacts: recording promotional film about the Archives, constantly looking for new ideas, finding new and creative solutions, the human capacity of the Archives has also increased the working capacity of the Archives and every involved employee.

***Keywords**: Archives, public, Zagreb, public relations, promotion, communication*

Željka Dmitrus
Državni arhiv u Zagrebu

Zagrebački školarci u posjetu izložbi o Zagrebu u vrijeme vladavine Franje Josipa I.

Stručni rad

UDK 930.253(497.521.2)(091)
37:930.253(497.521.2)
94(497.521.2)"1848/1916"

U povodu obilježavanja Međunarodnoga dana Arhiva svake godine u lipnju Državni arhiv u Zagrebu otvori prigodnu izložbu koja za sve posjetitelje ostaje otvorena određeno vremensko razdoblje. Prošle godine (2016.) otvorena je izložba pod naslovom Zagreb u doba Franje Josipa I. (1848. – 1916.). Uz stotu obljetnicu smrti Njegova Carskoga i Kraljevskog Apostolskoga Veličanstva Franje Josipa I.

Izložba je privukla brojne stanovnike grada Zagreba koji su poželjeli naučiti više o povijesti svojega grada za vrijeme vladanja Franje Josipa I. Naime, u tih dugih 68 godina (1848. – 1916.) Zagreb je zabilježio najvažnije događaje te se kronološki prati postanak Zagreba od ujedinjavanja Gradeca i Kaptola do pretvaranja hrvatske metropole u pravi europski grad.

Ono što nas je ugodno iznenadilo bio je broj posjeta školaraca. Osnovnoškolci i srednjoškolci najavljivali su se i nekoliko puta na mjesec do posljednjega dana izložbe. Postavilo se pitanje kako, s obzirom na njihove godine i područje interesa, osmisliti primjerene prezentacije koje bi ih upoznale s radom Arhiva. S obzirom na velike učeničke skupine (neke su imale i više od 40 učenika u jednome obilasku), osmislili smo i prezentaciju koja bi ih vodila kroz izložbu tako da svaki učenik dobije jednaku informaciju. Za svaki su uzrast pomno birani elementi koji će se prikazivati na njima zanimljiv način. Prilagodili smo se svakoj skupini posebno s obzirom na to da nije svejedno dolaze li nam učenici 7. razreda osnovne škole ili učenici 3. razreda srednje škole, a kao rezultat ostaje nam povratna informacija profesora čiji učenici danas znaju što su arhivi, tko je bio Franjo Josip I. i što se događalo s njihovim gradom u drugoj polovici 19. st.

Ključne riječi*: izložba, Franjo Josip, Zagreb, učenici, prezentacija, pedagogija*

Uvod

U povodu Međunarodnoga dana arhiva Državni arhiv u Zagrebu 2016. godine pripremio je izložbu *Zagreb u doba Franje Josipa I. (1848. – 1916.). Uz stotu obljetnicu smrti Njegova Carskog i Kraljevskog*

Apostolskog Veličanstva Franje Josipa I. Izložba je posvećena obilježavanju obljetnice stogodišnjice smrti cara i kralja Franje Josipa I.

Državni arhiv u Zagrebu je kao područni arhiv riznica dokumentacije koja svjedoči o Zagrebu u vrijeme vladavine Franje Josipa I. S obzirom na to da je izložba koncipirana kao „kratki sat povijesti" o gradu Zagrebu, osim školaraca izložbu su posjetili i brojni građani u želji da vide dokumente kojima je utemeljen njihov grad. U tome se zapravo i krije uspjeh i posjećenost te izložbe. Približila je svim građanima grada Zagreba povijest od samoga osnutka (1850. g.) do smrti cara i kralja Franje Josipa I.

Zagreb u vrijeme vladavine cara i kralja Franje Josipa I.

Razdoblje vladavine Franje Josipa I., koje je trajalo čak 68 godina, razdoblje je u kojemu se Zagreb razvio u pravo hrvatsko središte, a u tome se procesu u njemu nastanilo i moderno građansko društvo.

Samo dvije godine nakon preuzimanja kraljevskoga prijestolja, 1850. g., ujedinili su se slobodni i kraljevski grad Zagreb te Kaptol, Nova Ves, Vlaška ulica i Horvati, i otad teče razvoj ujedinjenoga Zagreba. U tome su razdoblju ostvareni važni rezultati u komunalnome razvoju: s radom je počela Gradska plinara (1863. g.), uvedena je javna plinska rasvjeta (1877. g.), izgrađen je moderni vodovod (1878. g.), osnovano je središnje gradsko groblje na Mirogoju (1878. g.), uveden je konjski tramvaj (1891. g.), izgradila se sustavna moderna kanalizacija (1892. g.), otvoren je današnji Glavni kolodvor (1892. g.), postavljena je električna rasvjeta (1907. g.), proradio je i prvi električni tramvaj (1910. g.) i tako dalje. Grad se proširio iz područja Gornjega grada i uredilo se područje Donjega grada. Od 1873. g. započelo je uređenje današnjega Zrinjevca, nekadašnjega stočnog sajma. Na njemu su se izgradile reprezentativne građanske kuće i gradske palače koje su pripadale pojedincima ili institucijama. Započele su s radom prve veće tvornice, pa se Zagreb razvio i kao središte tvorničke privrede. Povećao se broj osnovnih, srednjih i stručnih škola u gradu, stoga su se za sve veći broj učenika i učenica izgradile nove školske zgrade.

U razdoblju od 1860. g. pa do kraja stoljeća s radom su počele središnje kulturne i znanstvene institucije (Narodno hrvatsko zemaljsko kazalište (danas Hrvatsko narodno kazalište), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (danas Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti), Sveučilište u Zagrebu i drugo)). Osnivaju se brojna društva i stručne udruge. Razvoj Zagreba vidljiv je i u porastu broja stanovnika. Prema popisu iz 1857. g. Zagreb je imao 16 657 stanovnika, da bi 1910. g. imao čak 79 038 stanovnika.

U razdoblju vladavine Franje Josipa I. u Zagrebu se izmijenilo čak 18 gradonačelnika (u 19 mandata jer je Milan Amruš tu funkciju obnašao dvaput). Bansku je vlast bana Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u istome razdoblju obavljalo 14 banova (uz jednoga banskog namjesnika i jednoga kraljevskoga komesara). Svi oni nesumnjivo imaju svoj udio u zaslugama za razvoj Zagreba.

Na primjeru izložbe koja prikazuje povijesno razdoblje grada Zagreba u vrijeme vladavine Franje Josipa I. može se uvidjeti važnost područnih arhiva kao čuvara zavičajne povijesti.

O izložbi

Izložba je koncepcijski zamišljena tako što je razdoblje vladavine Franje Josipa I., koje je trajalo dugih 68 godina (1848. – 1916.), predstavljeno kao vremenski okvir u kojemu je kronološki prikazan razvoj Zagreba, s naglaskom na njegov komunalni i urbani razvoj, prikazom odabranih relevantnih fotografija, spisa, nacrta i isprava. Kronološki razvoj Zagreba podijeljen je na vremenske cjeline određene trima posjetima Franje Josipa I. Zagrebu (1852., 1869. i 1895. g.).

Izložba započinje proglasom Franje Josipa I. o preuzimanju kraljevske vlasti 1848. g., a završava prikazom proklamacije Države Slovenaca, Hrvata i Srba 1918. g. koja simbolično uvodi Zagreb u novo razdoblje njegove povijesti.

Gradivo predstavljeno na ovoj izložbi čini samo mali dio bogatoga arhivskog fundusa koji se može upotrebljavati za istraživanje ove tematike. Na izložbi je zastupljeno arhivsko gradivo iz fonda Gradsko poglavarstvo Zagreb, Zbirke Ulčnik Ivan, Zbirke tiskovina, Zbirke fotografija, Zbirke Makanec Alfred, osobnih fondova Stjepana Radića, Ivana Peršića, Stjepana Delića, Dragutina Hirca i drugih. Svrha je ove izložbe i da služi kao svojevrsni vodič po fundusu Arhiva, upućujući i motivirajući potencijalne istraživače na daljnje i detaljnije istraživanje ove teme uporabom arhivskoga gradiva.

Pri odabiru gradiva koje je uvršteno na izložbu nije se unaprijed razmišljalo o tome da bi moglo poslužiti u didaktičke svrhe i da bi moglo biti dopuna nastavnim sadržajima u osnovnim i srednjim školama. Kako su profesori iz osnovnih i srednjih škola pokazivali sve veći interes za posjet izložbi, tako se pojavila ideja o vodstvu po izložbi na drukčiji način, i to *PowerPointovom* prezentacijom. Pri samome postavljanju izložbe nije se vodilo računa o učeničkim skupinama, ali se pri izradi prezentacije koja je učenike vodila po izložbi posvetila pozornost njihovu uzrastu i području interesa. Prema tome na prezentaciju su se uvijek uvrstili dokumenti koji su izloženi na panoima izložbe.

Pedagoški pristup i prilagođavanje vodstva učenicima

I kolegica Darija Hofgräff u svojemu radu[1] navodi kako bi bilo dobro kontinuirano informirati sudionike u odgojno-obrazovnome procesu o važnosti arhiva i arhivskoga gradiva, što bi moglo pridonijeti učiteljima u pripremi kvalitetne nastave te pomoći učenicima da vizualnim praćenjem nastavnih sadržaja razviju vještinu povijesnoga razmišljanja. Za učenike 7. razreda osnovne škole i 3. razreda srednje škole, koji ovo povijesno razdoblje uče u sklopu nastave povijesti, ta se metoda pokazala korisnijom od klasičnoga vodstva po izložbi jer je omogućila da svaki učenik dobije jednaku informaciju. Vođeni tom idejom, prilagodili smo prezentaciju koja je školarce „vodila po izložbi".

1 Hofgräff, Darija. Arhivska pedagogija kao poticaj zajedničkog rada arhiva i škola. Život i škola; časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja (Zagreb). 2016, str. 279.

U posjet su nam dolazile skupine učenika pod vodstvom uglavnom profesora povijesti, koji su prepoznali prednosti metode interdisciplinarnosti. Učenici 7. razreda osnovne škole i učenici 3. razreda srednje škole iz povijesti uče da je car i kralj Franjo Josip I. bio austrijski car te ugarsko-hrvatski i češki kralj. Za Hrvatsku donosi važne povelje: Listopadsku diplomu i Veljački patent. Bit će im poznato i da je to kralj koji je vratio apsolutizam kao oblik vladavine pod nazivom Bachov apsolutizam. Ovom smo izložbom htjeli prikazati događaje u Zagrebu za vrijeme vladavine Franje Josipa I. Političku smo priču nastojali staviti sa strane i nije bila u fokusu, iako je njome neminovno sve obojeno.

Skupine koje su nam se najavljivale često su imale više od 20 posjetitelja i odmah je bilo jasno da će biti teško voditi skupinu od panoa do panoa, a da pritom svi sve vide i čuju. Tako smo došli na ideju da najzanimljivije izloške s izložbe prebacimo u *PowerPointovu* prezentaciju te tako osiguramo svim posjetiteljima da vide i čuju predavanje u potpunosti. Procijenilo se da je najzanimljivije ponajprije vizualno gradivo (fotografije) na kojima se nalaze građevine koje danas Zagreb čini Zagrebom, a u to su vrijeme izgledale potpuno drukčije. Cilj toga pristupa bio je taj da učenici po izlasku iz Arhiva znaju tko je bio Franjo Josip I., što se događalo s njihovim gradom za vrijeme njegove vladavine i što je zapravo arhiv. Tim pristupom, za razliku od klasičnoga vodstva po izložbi, omogućeno je da svaki učenik dobije jednaku informaciju.

Predviđeno trajanje vodstva po izložbi preko *PowerPointove* prezentacije bilo je 30 minuta, a nakon toga učenici bi sami prošetali od panoa do panoa i dodatno razgledali ono što ih je na prezentaciji zainteresiralo.

Prezentacija izložbe i Arhiva

S obzirom na to da izložba prikazuje razvoj grada Zagreba od 1848. godine, prva fotografija koja je izabrana za prezentaciju jest fotografija koja datira iz tih godina[2], a prikazuje Jelačićev trg (nekadašnju Harmicu). Uvela sam još jedan element koji je poslužio kao zagonetka na svakome slajdu – prepoznavanje lokacije bez unaprijed ponuđenih podataka. Dakle, jedina stvar koju publika vidi jest fotografija, pa je prvo pitanje koje se postavlja bilo koji dio grada predstavlja prikazana fotografija. Tim elementom zadobivena je pozornost cijeloga gledateljstva, ali i interakcija s publikom. Nakon što utvrde da je riječ o Trgu bana Josipa Jelačića, postavlja se pitanje što se danas danas nalazi na Trgu, a da 1848. godine nije postojalo. Odgovori su se razlikovali, ovisno o publici. Niži razredi osnovne škole uočili bi samo kip bana Jelačića, dok stariji uočavaju nedostatak električnoga tramvaja, električne rasvjete i slično. Takvim se početkom publika uvodi u vrijeme kada Franjo Josip započinje svoje kraljevanje.

Prvi događaj prezentiran *PowerPointovom* prezentacijom prema izložbi bilo je ujedinjavanje Gradeca i Kaptola 1850. godine. Važna godina za sve Zagrepčane, koji taj događaj poistovjećuju s

2 HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan, 480.

nastankom grada Zagreba. Ono što su naučili svi naši posjetitelji (ako taj podatak prije nisu znali) jest da je to događaj koji je uslijedio dvije godine nakon imenovanja Franje Josipa I. kraljem. Prikazano je i mjesto na kojemu je odsjeo Franjo Josip I. – to su današnji Banski dvori (Zemaljska kuća) prije 1869. godine. U toj je palači, rezidenciji hrvatskih banova od 1809. do 1918. godine, redovito odsjedao i Franjo Josip I.[3] Na slajdu se nalazi samo fotografija Banskih dvora na kojoj se vidi Markov trg i crkva svetoga Marka – danas jedna od glavnih turističkih destinacija u gradu. Učenici nižih razreda ne prepoznaju lokaciju jer je fotografija crno-bijela, a krov na crkvi svetoga Marka nije *raznobojan* kao danas. Stariji već prepoznaju o kojoj je lokaciji riječ, ali napominju da nikad nisu imali priliku vidjeti tako staru fotografiju crkve svetoga Marka.

Mogu se vidjeti i modeli za spomenik banu Josipu Jelačiću[4]. Godine 1860. osnovan je Odbor za podizanje spomenika banu Jelačiću, a spomenik slavnomu hrvatskom banu otkriven je 16. prosinca 1866. na istoimenome glavnom zagrebačkome trgu. Jelačićev spomenik, djelo bečkoga kipara Antona Dominika Fernkorna, prvotno je bio simbolički orijentiran prema sjeveru i Mađarskoj. Uklonjen je 1947., a ponovno je postavljen 16. listopada 1990. godine na banov rođendan i otad je orijentiran prema jugu. S obzirom na to da su ponuđena četiri modela, postavilo se pitanje koji se od njih danas nalazi na trgu. Time ne samo da se u potpunosti okupirala pozornost publike, nego su započele i njihove međusobne rasprave o tome koji je model zaista izrađen.

Potom se prikazuje fotografija koja prikazuje postavljeni kip bana Jelačića okrenut prema sjeveru.[5] Idealna prilika da se ubaci malo povijesnoga konteksta pitanjem: „Zašto je ban okrenut prema sjeveru?" U tome se trenutku uglavnom uključuju i profesori povijesti koji se referiraju na ono što su spominjali na nastavi u školi, a učenici spoznaju da je okretanje kipa na sjever simbol otpora prema Mađarskoj. Međutim, koja se građevina vidi iza kipa[6] glavno je pitanje povezano s tom fotografijom. Mlađi ne prepoznaju, dok su stariji zbunjeni. Znaju da bi s obzirom na lokaciju trebala biti riječ o katedrali, no zbunjuje ih potpuno različit izgled od današnjega zdanja. Naravno, riječ je o katedrali prije potresa i renovacije za koju je bio zadužen austrijski arhitekt Hermann Bollé, poznatiji kao graditelj zagrebačke metropole[7].

Slijedi fotografija na kojoj se vidi obnovljena katedrala, no i dalje je to stara fotografija na kojoj su još vidljivi bedemi kojima je bio ograđen Kaptol.[8] To je savršena prilika za ponavljanje gradiva, pa se postavlja pitanje zašto više ne trebaju postojati ti bedemi. Uglas odgovaraju da Kaptol više nije grad za sebe, nego je to sada dio Zagreba. Ponovimo o kojoj je godini riječ i imamo skupinu učenika koja je upamtila godinu postanka grada Zagreba.

3 HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan, 924.
4 HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan, 459-462.
5 HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan, 502.
6 Fotografija je slikana s južne strane, prikazuje kip bana Jelačića i katedralu u pozadini.
7 Izložba u Muzeju za umjetnosti u obrt: *Herman Bollé – graditelj hrvatske metropole*, 2015.
8 HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan, 632.

Izabrani izlošci su i dvije fotografije crkve svetoga Marka – prije[9] i poslije[10] potresa. Naime, nakon potresa 1888. godine crkva se obnavlja i dobiva izgled sličan današnjemu s raznobojnim krovom. Već se približavamo bližem vremenskomu razdoblju kada Zagreb poprima današnji izgled.

Širenjem Zagreba na Donji grad bilo je potrebno povezati ta dva dijela grada. Slijedi fotografija koja prikazuje danas Tomićevu, a nekad Bregovitu ulicu[11]. Slika prikazuje kulu Lotrščak uz pomoć koje publika zaključuje da slika prikazuje uspinjaču. Na moje pitanje gdje vide uspinjaču, svi se nasmiju i kažu da je nema i da je to očito fotografirano prije njezine izgradnje. Kad malo bolje vide fotografiju, uočavaju vinograde i stube koje vode na Gornji grad. No, da ih ne ostavim u potpunosti u prošlosti, na idućemu slajdu pokazujem fotografiju s izgrađenom uspinjačom.[12]

Zrinski trg dobio je današnje ime 1866. godine umjesto dotadašnjeg Novoga trga. Godine 1872. posađeno je 220 platana u parku, po čemu je i danas poznat kao perivoj s alejom platana.[13] Fotografija koja pokazuje tek posađene platane zanimljiva je učenicima svih uzrasta jer je Zrinjevac danas jedna od glavnih gradskih zelenih oaza poznata po velikim platanama.

Prikazuje se i zgrada današnjega Glavnoga kolodvora izgrađena 1890. godine[14]. Na fotografiji se jasno vidi zgrada Glavnoga kolodvora i dio Trga kralja Tomislava. Ovdje već nema problema s prepoznavanjem jer zgrada do danas nije promijenila izgled. Ono što se tom fotografijom dobilo jest prilika da se ispriča crtica iz povijesti o dolasku Franje Josipa I. vlakom u Zagreb te kako je njemu u čast današnji Trg kralja Tomislava u ono vrijeme nosio naziv Trg kralja Franje Josipa I.

Zgrada koju građani možda i najviše povezuju s Franjom Josipom I. jest zgrada Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu.[15] Fotografija koja prikazuje do dana današnjega izgledom nepromijenjenu zgradu Hrvatskoga narodnog kazališta prilika je da publici progovorim o svečanome otvaranju kazališta. Naime, kazalište je otvorio car i kralj Franjo Josip I. za vrijeme svojega trećeg dolaska u Zagreb 1895. godine.

Pokazuje se i spis u kojem se nalazi raspored uvaženih velikodostojnika i plemića na svečanome plesu koji je organiziran u čast kralju Franji Josipu I.[16] Na rasporedu je vidljiv popis gostiju po stolovima u svečanoj dvorani. Mlađi posjetitelji to su uglavnom uspoređivali s odlaskom na svadbu. Izdvojena je i značka koju su nosili čuvari reda prilikom boravka Franje Josipa I. 1895. godine u Zagrebu.[17] Svima je bio

9 HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan, 1384.
10 HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan, 1385.
11 HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan, 126.
12 HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan, 1532.
13 HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan, 1704.
14 HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan, 756.
15 HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan, 692
16 HR-DAZG-4 GPZ, PRS 108A.
17 HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan, 1659.

zanimljiv podatak da je to početak djelovanja zaštitara u odijelima, koji se po nekome elementu izdvajaju od drugih, ali nisu uniformirani kao što su to bili, na primjer, vojnici. Na grbu mogu vidjeti/prepoznati grb grada Zagreba i time se završava izlaganje.

Posjećenost izložbe

Izložba je svojim sadržajem dovela brojne ljubitelje povijesti grada Zagreba na našu adresu. Nije neobično da se nakon otvaranja izložbe organiziraju vodstva po izložbi, no ono što je ovu izložbu izdvojilo od svih dosadašnjih jest činjenica da su se vodstva tražila do zadnjega dana izložbe. Toliki interes nismo mogli predvidjeti i to je razlog zbog kojeg je Državni arhiv u Zagrebu na ovu izložbu iznimno ponosan. Ukupno oko 780 posjetitelja pogledalo je izložbu. Veliki dio te tog broja odnosi se na osnovnoškolce, srednjoškolce i studente koji su u sklopu nastave povijesti odlučili promijeniti rutinu i posjetiti Gornji grad i Državni arhiv u Zagrebu.

S obzirom na to da je tema podložna prilagođavanju svim uzrastima, tako smo odlučili koncipirati predavanja koja smo održali. Imajući na umu da brojni naši posjetitelji ne znaju što se točno u arhivima radi, to je bila prva stvar koju smo rasvijetlili, objasnili i pokušali približiti publici. Naravno, ne može se isto predavanje ponuditi učeniku od 10 godina i studentu od 20, a da i jednomu i drugomu sve bude jasno. Tada nastaje ideja o individualnome pristupu svakoj dobnoj skupini, kako bi svatko tko izađe iz naše ustanove znao što su to arhivi i tko je bio Franjo Josip I.

Zaključak

Povezivanjem poznatih i nepoznatih stvari, ilustrativnim sadržajem, pitanjima i zagonetkama, uspješno je zadržana pozornost publike od početka do kraja predavanja, od malih do velikih. Ono što su svi istaknuli jest činjenica da takve fotografije nemaju gdje drugdje vidjeti, i to je zapravo ono po čemu će zapamtiti što je arhiv – ustanova koja čuva povijest, ne nužno uvijek u formi spisa, što ljudi povezuju s nečim dosadnim, nego i u obliku ilustrativnih materijala.

Prezentacijom se prati sadržaj preko odabranih ilustracija koje su korištene na izložbi, no na dinamičan način koji zahtijeva interakciju. Posjetitelji su dobro primili aktivnost, što se očituje brojnim pohvalama na samome kraju predavanja i lijepim zapisima u knjizi dojmova Državnoga arhiva u Zagrebu, koja će nas trajno podsjećati da se uvijek isplati uložiti dodatni napor, prilagoditi se i posvetiti svakoj skupini jer tako na najbolji mogući način arhivi otvaraju svoja vrata javnosti.

Arhivski izvori

HR-DAZG-4 Gradsko poglavarstvo Zagreb. Raspored uvaženih velikodostojnika i plemića na plesu koji je organiziran u čast kralju Franji Josipu I (1895.). PRS 108A.

HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan. Brdovac, Novi dvori. 126.

HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan. Jelačić, ban Josip, spomenik, Fernkornovi modeli. 459–462.

HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan. Jelačićev trg (1861). 480.

HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan. Jelačićev trg, sjeverna strana (1880.). 502.

HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan. Kaptol. 632.

HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan. Kazalište. 692.

HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan. Kolodvor državni. 756.

HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan. Markov trg prije godine 1869., 924.

HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan. Uspinjača. 1532.

HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan. Grb grada Zagreba – znak koji su nosili čuvari reda prigodom boravka cara i kralja Franje Josipa I. (1895.) 1659.

HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik Ivan. Zrinjski trg u Zagrebu. 1704.

Popis literature

Prgin, I. (ur). *150 godina Zagreba kao jedinstvenog grada*. Zagreb : Državni arhiv u Zagrebu, 2000. Str. 10–13.

Hofgräff, D. Arhivska pedagogija kao poticaj zajedničkog rada arhiva i škola. Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja (Zagreb). LXII(2016), str. 279–285.

Opća enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslava Krleže. URL:

http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=36798 (26. 6. 2017.).

http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64221 (26. 6. 2017.).

http://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=43365 (26. 6. 2017.).

Izložba u Muzeju za umjetnost i obrt: *Herman Bollé – graditelj hrvatske metropole*

URL: https://www.muo.hr/protekle-izlozbe/ (28. 6. 2017.).

Josip Torbar: Izvješće o zagrebačkom potresu.

URL: http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=1999 (26. 6. 2017.).

Summary

ZAGREB'S SCHOOLCHILDREN VISITING THE EXHIBITION ABOUT ZAGREB DURING THE REIGN OF FRANCIS JOSEPH I.

In the occasion of the International Day of the Archives, every year in June, the State Archives in Zagreb opens a special exhibition that remains open for all visitors for a certain period of time. Last year (2016), the opened exhibition was entitled „Zagreb at the time of Francis Joseph I (1848-1916). With the centenary of the death of His Imperial and Royal Apostolic Majesty Francis Joseph I. „ The exhibition attracted many residents of Zagreb who wanted to learn more about the history of their city during the rule of Francis Joseph I. For that long period, 68 years of his rule, Zagreb recorded the most significant events and the exhibition chronologically follows the history of Zagreb from the unification of Gradec and Kaptol, all the way to turning the Croatian metropolis into a true European city.

The number of school visits surprised us. Primary and secondary school students were also announced several times a month, until the last day of the exhibition. There was a question how to design appropriate presentations, given their age and area of interest that would introduce them with the work of the Archives. Considering the large student groups (some of them were over 40 students in one tour), we also designed a presentation that would guide them through the exhibition. For every age, carefully selected elements were displayed in an interesting way. We have adapted to each group in particular and as a result there is a feedback from a professor whose students learned what the Archives were, who was Francis Joseph I and what happened to their town in the second half of the 19th century.

Connecting familiar and unknown data, illustrative content, issues and puzzles have kept the audiences' attention from the beginning to the end of the lesson, from younger to older students. They all pointed out the fact that they do not have the opportunity to see old photographs like those and that is exactly what they will remember about what the archives are - a constitution that keeps history, not necessarily always in the form of a document that people associate with some boring but illustrative material.

The presentation follows the content through the selected illustrations that were used in the exhibition, but in a dynamic way that requires interaction. The method proved to be effective, because of many laudations at the end of the lecture, to the nice traces in the Book of Impressions of the State Archives in Zagreb. That reminds us that it is always worthwhile to make an extra effort, adapt and dedicate to each group, because it is the best possible way to open archives to the public.

Keywords: *exhibition, Francis Joseph, Zagreb, pupils, presentation, pedagogics*